МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Universitas nationalis Odessae

ЗАПИСКИ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Збірник наукових праць

ВИПУСК 32

• • •

Opera
in linguistica ukrainiana

FASCICULLUM 32

Одеса
2025

УДК 81.161.2(051)
ББК 81.031.4я5
З-324

Головний редактор: Т. Ю. Ковалевська
Заступник головного редактора: А. П. Романченко
Відповідальний секретар: С. С. Поліщук

Editor-in-chief: T. Yu. Kovalevska
Vice-editors: A. P. Romanchenko
Secretary: S. S. Polishchuk

Редакційна колегія: д-р ф. н. З. К. Адамія (Грузія), д-р ф. н. І. П. Бондаренко (Україна), д-р ф. н. З. О. Валюх (Україна), к.ф.н. А. М. Варинська (Україна), д-р ф. н. О. А. Войцева (Україна), д-р ф. н. Н. Вульфф (ФРГ), д-р ф. н. М. Л. Дружинець (Україна), д-р ф. н. А. П. Загнітко (Україна), д-р ф. н. А. К. Ішанова (Казахстан), д-р ф. н. О. Ю. Карпенко (Україна), д-р ф. н. А. В. Кениз (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д-р філософії Й. Коростенські (Чеська Республілка), д-р ф. н. М. Р. Кондубаєва (Казахстан), д-р ф. н. Т. А. Космеда (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кутуза (Україна), д-р філософії А. Т. Онгарбаєва (Казахстан), д-р ф. н. М. Рак (Польща), д-р ф. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), д-р ф. н. Є. М. Степанов (Україна), д-р філософії У. Холодова (Чеська Республіка), д-р ф. н. Я. П. Целлер (ФРГ), д-р ф. н. Цзян Яньхун (КНР), д-р ф. н. Л. І. Шевченко (Україна), д-р ф. н. О. В. Яковлева (Україна).
The editorial board: Z. Adamia, I. Bondarenko, Z. Valyukh, A. Varynska, O. Voytseva, N. Wulff, M. Druzhynets, A. Zagnitko, A. Ishanova, O. Karpenko, A. Kenyz, N. Kondratenko, J. Korostensky, M. Kondubaeva, T. Kosmeda, N. Kutuza, A. Ongarbayeva, M. Rak, Sh. Ramazanova, Y. Stepanov, U. Cholodova, J. Zeller, Jiang Yanhong, L. Shevchenko, O. Yakovleva.

Рецензенти:
Гогоренко О. В., доктор філологічних наук, доцент Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова;
Олексенко В. П., доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету;
Громко Т. В., доктор філологічних наук, доцент Національного університету «Одеська політехніка».

Рекомендовано до друку
Вченою радою філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 9 від 18.06.2025 р.

У збірнику вміщено наукові праці з актуальних теоретичних і прикладних проблем мовознавства. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, учителям, методистам, студентам.

Свідоцтво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України КВ № 8931 від 05.07.2004 р.

Фаховий наукометричний збірник **«Записки з українського мовознавства»** включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. Збірник наукових праць також акредитовано в базах Index Copernicus, Slavic Humanities Index, Ulrich's periodicals, Worldcat, Google Scholar, USJ [Ukrainian Scientific Journals] та внесено до наукової періодики НБУ імені В. І. Вернадського, Загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» й Українського реферативного журналу «Джерело».

Адреса редакції/Address: Одеса, Україна 65058, Французький бульвар, 24/26, кімн. 85, 86.
Телефон/Phone: +38 (048) 776-14-80; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14.
E-mail: kafukrmovaonu@ukr.net

ISSN 2414-0627 (Print); ISSN 2415-7562 (Online)

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2025

ФОНЕТИКА
ЛЕКСИКОЛОГІЯ
ДІАЛЕКТОЛОГІЯ
ЛЕКСИКОГРАФІЯ

УДК 81'1:81'27:811.161.2'282
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337325

Т. В. Громко,
д-р філол. наук, доц., Національний університет «Одеська політехніка», професор Українсько-німецького навчально-наукового інституту
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4661-4302

ІДІОМОЛОГІЧНА ШКОЛА ЯК НОВА ЛІНГВІСТИЧНА ПАРАДИГМА: ВІД ЛОКАЛЬНОГО ОПИСУ ДО ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКСТРАПОЛЯЦІЇ

Ідіомологічна школа як наукова парадигма формує низку методологічних засад, що відображають її інтелектуальну новизну, теоретичну автономність і міждисциплінарний потенціал. Її вихідним постулатом є ідея ідіомоцентризму, за якою мова трактується не як абстрактна єдність, а як множина конкретних локальних мовних систем — ідіомів, кожен з яких має самостійну структуру, когнітивну і прагматичну специфіку, власні моделі номінації, категоризації, комунікації. У межах цієї парадигми говірка розглядається як повноцінна мовна система зі своєю лексикою, граматикою, синтаксисом, дискурсом, прагматикою та мовною картиною світу, а не як варіант літературної мови. Мовна цілісність і багаторівневість аналізу є ключовими дослідницькими орієнтирами: опис охоплює фонетику, морфологію, лексико-семантику, синтаксис, прагматику, когніцію та соціолінгвістику. Основною одиницею аналізу виступає ідіомема — мінімальна мовна одиниця, що репрезентує локальні ознаки мови певної спільноти. Принцип доказовості передбачає опору на корпусні дані — цифрові записи, транскрипти, картографічні матеріали, частотні таблиці, морфо-графічні моделі. Ідіом розглядається як компонент мовної екосистеми, сформованої в певному історичному, соціальному, географічному та етнокультурному контексті. Важливим є екстраполяційний потенціал: аналіз однієї мовної системи дозволяє формулювати загальні типологічні принципи мовної організації, зокрема функціонування граматичних структур, лексичної деривації, прагматичних сценаріїв та когнітивної категоризації. Ідіомологія як напрям передбачає моделювання ідіому в межах усіх мовних рівнів, а також дослідження його семіотичної, прагматичної, когнітивної, етнокультурної та

фольклорної зумовленості. У цьому контексті розвиваються такі наукові підходи, як ідіомемологія, прагмалінгвістика локальної комунікації, ідіомокогнітологія, ідіомоетнолінгвістика, лінгвосеміотика та корпусна ідіомологія. Школа орієнтована на створення цифрових корпусів говіркового мовлення, що поєднують текст, звук, карту й коментар, і забезпечують глибоку інтеграцію емпіричних даних із методологією аналізу. Таким чином, Ідіомологічна школа не є ізольованим явищем, а становить відкрите теоретико-методологічне поле, у якому локальне постає основою для універсального, а мова — як дія, пам'ять, ідентичність і живий когнітивно-культурний процес.

Ключові слова: лінгвістична школа, методологія, інституційність, спадковість, теоретична єдність, термінологічна система, українське мовознавство, ідіомологія.

T. V. Hromko,
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor
Ukrainian-German educational and scientific institute,
Odesa Polytechnic National University

IDIOMOLOGICAL SCHOOL AS A NEW LINGUISTIC PARADIGM: FROM LOCAL DESCRIPTION TO GLOBAL EXTRAPOLATION

The idiomological school, as a scientific paradigm, establishes a range of methodological foundations that reflect its intellectual novelty, theoretical autonomy, and interdisciplinary potential. Its core postulate is the idea of idiomocentrism, according to which language is not seen as an abstract unity but as a multitude of concrete local linguistic systems, which are idioms, each possessing its own structure, cognitive and pragmatic specificity, and unique models of nomination, categorization, and communication. Within this paradigm, the subdialect is viewed as a full-fledged linguistic system with its own lexicon, grammar, syntax, discourse, pragmatics, and linguistic worldview, rather than as a variant of the standard language. Linguistic integrity and multi-level analysis serve as key research guidelines: the description encompasses phonetics, morphology, lexical semantics, syntax, pragmatics, cognition, and sociolinguistics. The basic unit of analysis is the idiomeme — a minimal linguistic unit representing the local features of a community's speech. The principle of evidentiality implies reliance on corpus-based data, which are digital recordings, transcripts, cartographic materials, frequency tables, and morphographic models. The idiom is regarded as a component of a linguistic ecosystem formed within a specific historical, social, geographical, and ethnocultural context. Extrapolative potential is particularly important: analyzing a single linguistic system allows the formulation of general typological principles of language organization, including the functioning of grammatical structures, lexical derivation, pragmatic scenarios, and cognitive categorization. Idiomology as a field involves modeling the idiom at all language levels and exploring its semiotic, pragmatic, cognitive, ethnocultural, and folkloric

conditioning. In this context, the following scholarly approaches emerge: idiomemology, pragmalinguistics of local communication, idiomocognitology, idiomoethnolinguistics, linguistic semiotics, and corpus idiomology. The school is focused on the development of digital corpora of subdialect speech that integrates text, audio, mapping, and commentary, thus ensuring a deep integration of empirical data with analytical methodology. Therefore, the idiomological school is not an isolated phenomenon but an open theoretical and methodological field, where the local serves as a basis for the universal, and language is seen as action, memory, identity, and a living cognitive-cultural process.

Key words: linguistic school, methodology, institutionalization, continuity, theoretical unity, terminological system, Ukrainian linguistics, idiomology.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. В сучасному науковому дискурсі дедалі актуальнішим стає використання синтезованих дефініцій, що формуються на перетині кількох теоретичних традицій і відображають міждисциплінарну природу гуманітарного знання. Такі визначення не є традиційними загальноауковими цитатами з окремих джерел, а постають результатом цілісного аналітичного узагальнення, яке інтегрує положення структуралізму, когнітивізму, функціоналізму, ареалізму та інших парадигм. У пропонованому дослідженні такий підхід застосовується для окреслення феномену лінгвістичної школи (далі ЛШ) як особливого типу наукової формації, що має концептуальне, термінологічне та методологічне ядро. Саме у такий спосіб можна окреслити та частково презентувати ідіомологічну школу (далі ІШ), яка започаткована нами як нова парадигма, що постала на стику дескриптивної діалектології, соціолінгвістики, етнолінгвістики та корпусної лінгвістики й репрезентує інноваційну модель осмислення говірки як повноцінної мовної системи.

У сучасному лінгвістичному знанні поняття «лінгвістична школа» (в сучасній науковій метамові *synthesis-based*) позначає складну, багатокомпонентну інституційну формацію, що акумулює інтелектуальні зусилля дослідників навколо спільної теоретичної парадигми, методологічного інструментарію, термінологічної системи та аксіологічних настанов у вивченні мови. Як форма організації наукового дискурсу, ЛШ виступає носієм парадигмального знання, у межах якого формується концептологія, типологія дослідницьких процедур і стандарти академічної інтерпретації мовних фактів, і в цьому переконувати не доводиться.

Аналіз досліджень проблеми. У спектрі світових лінгвістичних шкіл простежується як формалізована, так і культурно-етнографічна тенденція осмислення мови, що виявляється особливо продуктивною в дослідженнях діалектів, ареальної лексики, фонетичних варіантів та мовних практик у локальних спільнотах. Школи, що розробляли або вплинули на методи діалектного й етнографічного опису, становлять особливу цінність як для сучасної діалектології, так і лінгвістики в цілому, яка перебуває на етапі активної цифрової та корпусної репрезентації мовних даних. Поняття *лінгвістична школа* у сучасному мовознавстві трактується як цілісний дослідницький напрям, сформований навколо певної наукової парадигми, методології,

термінологічного апарату та дослідницьких практик, що підтримуються групою дослідників — найчастіше під егідою університету, наукового інституту або авторитетної постаті в лінгвістиці. Згідно з визначенням, поданим у «*The Cambridge Handbook of Historical Syntax*» (2017), ЛШ — це «institutionally or ideologically cohesive group of linguists that shares assumptions about data, theory, and explanatory goals» [21, с. 11] («інституційно або ідеологічно згуртована група лінгвістів, яка поділяє спільні уявлення щодо даних, теорії та пояснювальних цілей» — *переклад наш. — Т. Г.*). На думку американського лінгвіста Ганса Хенка, школа у мовознавстві відрізняється від простої наукової традиції тим, що вона «артикулює власну дослідницьку стратегію, інтерпретаційні рамки та ціннісні пріоритети в межах лінгвістичної науки» [20, с. 38]. Такі ЛШ можуть бути як локальними (наприклад, Празька школа структурної лінгвістики, Одеська школа сугестивної лінгвістики [14] з її науковим доробком [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14]), так і глобальними (наприклад, генеративізм Н. Чомського). У німецькому мовознавстві, зокрема у праці «*Sprachwissenschaft. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*» (2001), ЛШ розуміють як «наукову формацію, що забезпечує спадкоємність підходів, термінів і цілей дослідження та продукує вплив на академічну комунікацію і формування дослідницьких норм у певній спільноті» [19, с. 29]. Отож, підсумовуючи компендіум сучасних знань, ЛШ — це наукове об'єднання дослідників, які сповідують спільну теоретичну платформу, методологію аналізу мовного матеріалу, мають спільну дослідницьку історію та інституційну або географічну координацію, що дозволяє їм продукувати сталі традиції у вивченні мови та її варіантів. Вона формує власну метамову, визначає об'єкти та одиниці аналізу, а також має інституційно організовану спадкоємність поколінь дослідників.

У світовому просторі лінгвістичної науки означувані школи виступають осередками інноваційного розвитку як теоретичних, так і прикладних напрямів мовознавства. Так, генеративна ЛШ Н. Чомського, базуючись на раціоналістичному підході до мови як вродженої когнітивної здатності, запропонувала формалізовану модель трансформаційної граматики, що стала основою сучасного теоретичного синтаксису [18]. Дескриптивна лінгвістика, закладене Л. Блумфілдом, підкреслює емпіризм, об'єктивність і орієнтацію на верифікований опис мовних одиниць у контексті їх вживання [17]. Або, наприклад, у становленні діалектології суттєву роль відіграли ЛШ, що сформували методологічну базу ареальних, функціональних і етнографічних досліджень, — Женевська лінгвістична школа, заснована Ф. де Соссюром, заклала основи мовної системності, структурної опозиційності та дихотомії «мова — мовлення» (langue/parole); Празький лінгвістичний гурток (Р. Якобсон, В. Матезіус) розвинув поняття функцій мови, маркованості, інформаційної актуальності, які стали методологічним інструментарем у вивченні діалектного мовлення; ЛШ молодограматистів, зосереджена на історико-порівняльному методі, започаткувала строгий опис фонетичних змін та закономірностей, що згодом стали основою для створення мовних; гіпотеза Сепіра — Ворфа, яка в діалектології актуалізується у вивченні мовної картини світу носіїв говірок і відображає локальний концептуальний простір спільноти.

У цілому, ЛШ як інституція забезпечує не лише передачу знання, а й формує культурно-наукову ідентичність дослідницької традиції, задаючи межі інтерпретацій, критерії значущості мовних явищ і шляхи їх дескрипції, що особливо важливо у випадку ідіомологічного підходу, де локальний мовний матеріал осмислюється як маркер глибинних когнітивних, соціокультурних і комунікативних процесів.

У XXI столітті мовознавство зазнає глибоких трансформацій, що зумовлюють появу новітніх лінгвістичних шкіл, які поєднують міждисциплінарність, цифрову чутливість і нові аналітичні підходи. Вони не завжди постають як класичні наукові гуртки, але функціонують як стійкі дослідницькі парадигми зі спільною термінологією, методологією та цільовими орієнтирами. Наприклад, когнітивно-дискурсивна школа (Т. ван Дейк, Дж. Лакофф, О. О. Селіванова) об'єднує когнітивну лінгвістику з теоріями дискурсу, аналізуючи концепти, фрейми, жанри, інтердискурси. Корпусна школа (Велика Британія, Італія, Україна) зосереджується на кількісному аналізі корпусів мовлення, колокаціях, стилометрії тощо. У цілому, лінгвістичні школи XXI століття формуються як глобальні наукові платформи, що трансформують уявлення про мову — від нормативного до варіативного, від тексту до мультимодального середовища.

Українське наукове лінгвістичне бачення поняття *лінгвістична школа* формується на перетині традицій європейської гуманітаристики та національного філологічного досвіду, розуміється як інституційно або ідеологічно згуртована спільнота лінгвістів, яка поділяє спільні уявлення про об'єкт і метод дослідження, засади теорії та пояснювальні цілі. Таке бачення враховує не лише спадкоємність ідей, а й вплив конкретного середовища, особистісного чинника лідера ЛШ, методологічного консенсусу в межах дослідницької спільноти, а також наявність спільного наукового дискурсу, що уможливлює продукування нових знань у межах обраної парадигми.

Звертає на себе увагу при цьому факт, що у вітчизняній філологічній традиції ЛШ розглядається як складова наукової спадщини та водночас як форма колективної методологічної ідентичності в межах конкретного наукового напряму. За визначенням М. П. Кочергана, ЛШ — це «наукова спільнота, об'єднана спільною концепцією мови, спільною термінологічною системою та методами аналізу, яка формує власну традицію дослідження мовного явища» [5, с. 47]. У своїй праці «Загальне мовознавство» він підкреслює, що ЛШ виконує і евристичну, і нормативну функції в межах мовознавчої парадигми.

Ю. О. Карпенко, аналізуючи типологію мовознавчих підходів, зазначає, що школа — це не лише географічно чи інституційно зумовлена форма існування наукової думки, але й «інваріантний методологічний каркас, що забезпечує стабільність інтерпретації мовних фактів» [4, с. 62]. У його концепції ЛШ — це передусім концептна система, що дає змогу вибудовувати когнітивну єдність у межах певної дослідницької парадигми.

У сучасному мовознавстві ЛШ постає не лише як інституційна одиниця наукової діяльності, а й як форма теоретичної інституціоналізації лінгвістичного знання, що уособлює собою систему формулювання понять, процедур опису та аксіологічного

оцінювання мовних явищ. Такий підхід, зокрема, репрезентований у працях А. П. Загнітка, де підкреслюється роль ЛШ у визначенні меж парадигмального бачення й утворенні своєрідної «лінгвістичної норми» академічного знання [3, с. 14]. Учений розглядає школу як інструмент формування аксіологічної норми академічного знання, що відтворює ціннісну злагодженість у межах певної епістемологічної традиції. Важливим чинником її ефективності є спільна наукова ідеологія, що забезпечує ідеологічну єдність дослідницького колективу. Така школа ґрунтується на високому рівні лінгвопатріотизму, глибокому знанні вітчизняної наукової традиції, а також охоплює широкий спектр проблематики й тривалий хронологічний діапазон функціонування. Її сутнісними рисами виступають спадковість і наявність традиції, що формують канали міжгенераційної передачі наукового етосу, системи цінностей і методологічних настанов. ЛШ в такому розумінні виступає носієм і транслятором стабільного, послідовного й концептуально обґрунтованого знання, здатного до адаптації в межах сучасних епістемологічних зрушень.

Зазначена концепція дає змогу виокремити низку ключових методологічних характеристик ЛШ. По-перше, вона передбачає спадкоємність наукової традиції, що виявляється у здатності школи забезпечувати безперервність передачі академічного етосу, ціннісних орієнтирів і теоретико-методологічних принципів між поколіннями дослідників. По-друге, важливою ознакою є ідеологічна єдність, яка забезпечується спільною концептуальною основою, цілісною системою аналітичних установок і світоглядних підходів, що консолідують наукову спільноту. По-третє, ефективність ЛШ зумовлюється рівнем лінгвопатріотизму, глибокою обізнаністю у вітчизняній лінгвістичній традиції та здатністю охоплювати широкий проблемно-тематичний і хронологічний спектр досліджень, що засвідчує її адаптивність до змін наукової парадигми.

У сучасному українському мовознавстві ЛШ розглядається не лише як спільнота дослідників, а як структурована система знання зі стабільною методологією, термінологією та інституційною підтримкою. О. О. Селіванова в монографії «*Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*» (2008) наголошує на ролі наукової школи як чинника формування когерентної дослідницької парадигми, здатної взаємодіяти з інтелектуальним середовищем і забезпечувати спадковість наукових підходів [15]. У «*Термінологічній енциклопедії*» (2006) вона виокремлює ключові характеристики ЛШ — інституційність, традиційну спадкоємність, термінологічну упорядкованість і концептуальну цілісність [16]. У свою чергу, це поняття у вітчизняній науковій думці фіксує інтеграцію інституційного, теоретико-методологічного й ідеологічного рівнів, уможливлюючи тривалу наукову тяглість, розробку самостійного аналітичного інструментарію та збереження національної філологічної традиції.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування ідіомологічної школи як нової лінгвістичної парадигми, що формує концептуальні та методологічні засади дослідження локальних мовних систем — ідіомів — із перспективою їх глобальної екстраполяції у науковий дискурс. Основними завданнями виступають:

окреслення епістемологічних засад ідіомоцентризму; аналіз функцій і статусу говірки в парадигмі ідіомології; виявлення шляхів методологічного оформлення школи як системного підходу до опису мовної різноманітності.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження виступає процес формування новітніх лінгвістичних шкіл в умовах постнекласичної науки. Предметом дослідження є методологічні, когнітивні, аксіологічні та інтерпретативні параметри ідіомологічної школи як парадигми лінгвістичного аналізу конкретних мовних утворень.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельну базу дослідження становлять праці представників української та європейської лінгвістики, присвячені питанням парадигмального мислення, мовної множинності, школи як структурного утворення, зокрема праці О. О. Селіванової, А. П. Загнітка, Ю. О. Карпенка, Т. Ю. Ковалевської, Н. Хомського, Л. Блумфілда, В. Матезіуса. Фактичний матеріал базується на дескриптивних практиках дослідження говірки села Піщаний Брід, що проаналізовані у межах монографій і дисертаційних робіт. Методологічну основу склали структурно-функційний, когнітивно-дискурсивний, аксіологічний, інтерпретативний та порівняльний методи.

Наукова, теоретична і практична цінність отриманих результатів. Наукова цінність дослідження полягає в запропонуванні цілісної концепції ідіомологічної школи, що поєднує локалізм мовного аналізу з універсалізацією наукових підходів. Теоретичну значущість становить розроблення нового епістемологічного каркасу для вивчення говірок як повноцінних мовних систем. Практична цінність полягає у формуванні методичних орієнтирів для опису конкретних ідіомів, їх фіксації в корпусному форматі та інтеграції в міждисциплінарні дослідження.

Виклад основного матеріалу. У сучасному лінгвістичному дискурсі дедалі більше уваги приділяється не лише структурним або комунікативним параметрам мови, а й **антропоцентричному, когнітивному й локально-ідентифікаційному виміру** дослідження мовних явищ, що актуалізує інтерес до мовних шкіл, які спеціалізуються на **діалектних, ідіолектних, соціолінгвістичних та етнолінгвістичних** аспектах. У зв'язку з цим наукові спільноти, які займаються описом конкретних мовних ареалів, варіантів та мовленнєвих практик у межах локальних культурних просторів, відіграють важливу роль у формуванні **нової методологічної парадигми**, що інтегрує традиційні ЛШ та цифрові лінгвістичні інструменти. У цьому контексті можна говорити про **становлення нової ідіомологічної школи**, яка базується на ідеї системного вивчення мовної ідіоми як виявленої у конкретному говірковому середовищі форми комунікативної культури, що має власну структуру, лексикон, граматичну парадигму та дискурсивні практики. Такий підхід, уведений нами в рамках докторського дисертаційного дослідження «*Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки*» (2021) [1], орієнтується на **синтез традиційних дескриптивних методів, ареальної діалектології, лінгвістичної етнографії та сучасних корпусних методів аналізу**, дозволяючи подолати обмеження як надмірної формалізації, так і суто інтуїтивного опису.

Власне, ІШ виникає як **synthesis-based**-утворення — ЛШ, яка не є прямою наступницею окремої мовознавчої парадигми, натомість інтегрує різні концепти — від **мовної варіативності** до **діалектно-лінгвістичних моделей**, доповнюючи їх мовознавчим аналізом моноговіркових текстів. Така міжпарадигмальна позиція забезпечує відкритість школи до інновацій, а також **адаптивність до локальних мовних реальностей**, зокрема і в українському контексті, де говірка продовжує існувати як потужний мовний, культурний і ментальний ресурс.

Результатом діяльності ІШ передбачається науково-лінгвістична картина світу говірки — групи носів одного населеного пункту в часі й просторі, а також під дією різноманітних чинників (лінгвальних, екстралінгвальних тощо). Ідіомологічна лінгвістична школа як наукова парадигма **не лише здійснює опис мовної реальності**, але й формує **метатеоретичну платформу для її осмислення**, пропонуючи нові терміни, категорії, моделі аналізу. Її потенціал полягає в **універсалізації локального досвіду** через наукову екстраполяцію на ширші лінгвістичні контексти, зокрема, у світлі глобалізації, мовної гібридизації та цифрового документування (та архівування) мовної спадщини.

ІШ постала на межі сучасної діалектології та загального мовознавства в міру розробки засад *ідіомології* як нової галузі лінгвістичної науки, спрямованої на багатоаспектне вивчення говірки як окремого ідіому — структурно-функційної мовної системи зі специфічним лінгварієм. Ідіомологія виступає як міждисциплінарно орієнтований напрям, що інтегрує емпіричний досвід діалектного опису з сучасними методологіями корпусного мовознавства, когнітивної лінгвістики та семіотики.

Ключовим положенням ідіомології є уведення в науковий обіг поняття *ідіом* як узагальненої одиниці мовної системи, що охоплює говірку в її повноцінному функціонуванні — з усією сукупністю мовних і мовленнєвих одиниць. Говірка у цьому контексті кваліфікується як *ідіом* — тобто як реальний об'єкт ідіомології з власним лінгварієм, який включає кодифіковані, некодифіковані, девіантні й узуальні одиниці [1, с. 56].

Уперше в українському мовознавстві говірка отримала статус окремого типу мовної системи — *ідіому*, що відображає її автономну природу, повноцінну структурну організацію, функціональну спроможність і системно-парадигматичну завершеність. У цьому зв'язку ідіомологія пропонує *лінгвістичну тріаду*: *говірка — говіркове явище — ідіомема*, що відбиває принцип ізоморфізму мовної системи і забезпечує концептуальну повноту мовної репрезентації.

Ідіомологічний підхід опирається на *метод ідеалізації*, за яким говірка розглядається як реальний емпіричний об'єкт, а ідіом — як її ідеалізована (теоретична) модель. Такий дихотомічний принцип дозволяє не лише зафіксувати мовні одиниці, а й класифікувати й інтерпретувати їх у межах специфічної системи координат, де мовна одиниця має не лише формальні, а й функціонально-прагматичні характеристики. Це забезпечує *верифікацію* опису та його достовірність з огляду на джерельну базу.

Суть ідіомології полягає у створенні нової *інтеграційної моделі опису мовної системи*, яка базується на вивченні *ідіомолінгварію* — сукупності мовних одиниць

говірки у їхньому функціональному взаємозв'язку. У межах такого підходу дослідження виражальних ресурсів говірки як ідіому охоплює не лише лексико-граматичні структури, а й фразеологічні одиниці, дискурсивні формули, колокації, кліше, стереотипи та інші елементи комунікативної парадигми.

Ідіомологічна методологія (див/ монографію авторки [2]) забезпечує переходи від традиційного діалектографічного підходу, що фіксує окремі диференційовані елементи говірки, до системної інтерпретації *всього говіркового дискурсу*. Це розширює можливості дослідника як у формулюванні параметрів мовної варіативності, так і в описі лінгвістичної динаміки. Діалектографічна класифікація (за функціональною, генетичною, географічною ознакою) у межах ідіомології доповнюється принципом *субпозиції ідіому*, що забезпечує повну реконструкцію функцій і варіантів мовної одиниці у дискурсі.

Одним із вагомих здобутків ідіомології є *параметризація мовних явищ* — встановлення точних критеріїв опису й класифікації мовного матеріалу говірки не за традиційним диференційним принципом, а в повному обсязі лінгварію. При цьому аналіз мовної одиниці набуває нового кваліфікаційного статусу — *говіркового (ідіомемного)*, що виокремлює його як специфічний об'єкт спостереження й системної дескрипції. Задля досягнення наукової точності дослідження опирається на *повноту фіксації емпіричного матеріалу*, методику лінгвістичної верифікації, а також цифрові засоби представлення даних — передусім у вигляді електронних корпусів ідіому. Таким чином, *ідіомологічний підхід* — це не лише новий погляд на природу говірки, а й цілісна *лінгвістична модель*, яка дозволяє: 1) поєднати емпіричне спостереження з теоретичним узагальненням; 2) описати говірку як систему, що здатна до саморозвитку, інноваційності та ідіоматичної стабільності; 3) сформувати підґрунтя для міжгалузевих (інтернаукових) студій мовної варіативності. Ідіомологія, з її орієнтацією на опис ідіому в його повноті, функційній ємності й комунікативній актуальності, може стати підґрунтям не лише для філологічних, а й для соціолінгвістичних, психолінгвістичних, етнолінгвістичних досліджень, а також для формування національних корпусів варіантного мовлення.

У межах ідіомологічної парадигми, розробленої нами в рамках дисертаційного дослідження [1], формуються та функціонують ключові поняття, що дозволяють репрезентувати говірку як об'єкт цілісного лінгвістичного аналізу. Одним із базових понять є **ідіом** — це узагальнене поняття мовної системи говірки, яке виконує функцію універсалії для всіх говірок. Ідіом постає як ідеалізований об'єкт лінгвістичного дослідження, що формується на основі реального мовного матеріалу через метод ідеалізації [1, с. 6, 9, 14].

У структурі ідіому виокремлюється **ідіомема** — це одиниця мовної системи говірки, яка відображає окреме говіркове явище в межах відповідного ідіому. Вона є результатом аналітико-семіотичного опису мовного факту, який кваліфікується як говірковий (тобто такий, що характерний для конкретної говірки) і становить елемент структури ідіомологічної тріади: «говірка — говіркове явище — ідіомема» (див. [2, с. 32–33, 55].

Говіркове явище у концепції ідіомології є проявом функціонування мовної одиниці (лексичної, граматичної, синтаксичної, текстової, дискурсивної тощо) в межах конкретної говірки. Його специфіка полягає в локалізації, девіантності щодо літературної норми та експресивності. Говіркове явище розглядається як інваріант у межах говірки, що підлягає аналізу, параметризації та подальшому представлення у вигляді ідіомеми [1, с. 14–16, 54–55].

Цілісність опису забезпечує поняття **ідіомолінгварію** — це комплекс мовних і мовленнєвих одиниць, що реалізуються в межах конкретного ідіому (говірки) і охоплюють усі рівні мовної системи. Ідіомолінгварій є емпіричною основою побудови моделі говірки як мовної системи та має високий ступінь варіативності, зокрема у фразеологічному, синтаксичному, просодичному, текстовому та дискурсивному вимірах. Його опис передбачає повноту фіксації, верифікацію та інтерпретацію усіх говіркових одиниць, що функціонують у середовищі природного живого мовлення [1, с. 8–10, 65–67].

ІШ, започаткована нами, репрезентує нову лінгвістичну парадигму, у якій говірка постає не лише як об'єкт діалектологічного опису, а як повноцінна мовна система — ідіом — зі складною структурою, функціональними параметрами та власною когнітивною й соціокультурною цінністю. Вихідним етапом стала дескрипція говірки села Піщаний Брід, що поступово трансформувалась у концептуалізацію говірки як універсальної моделі мови, здатної до повного функційного розгортання. Це забезпечує екстраполяцію локального лінгвістичного опису до рівня теоретичного узагальнення, де говірка виявляється автономною системою зі своєю внутрішньою закономірністю, рівнозначною іншим типам мовних систем (літературна, професійна, термінологічна тощо).

Новизна ідіомології полягає у зсуві дослідницького вектора: від опису фрагментарних діалектних явищ — до структурного аналізу й параметризації повного ідіомолінгварію — множинного комплексу мовних і мовленнєвих одиниць у природному функціонуванні. Такий підхід відповідає вимогам доказової лінгвістики, забезпечуючи верифікованість і репрезентативність результатів. Концепт школи ґрунтується на корпусній методології: цифрові корпуси усного мовлення формують емпіричну базу для опису, аналізу та теоретичного узагальнення мовних одиниць.

Ідіомологія, сформована на основі глибокого аналізу одного ідіому, демонструє потенціал як нової системи лінгвістичного знання, у якій говірка не маргіналізується, а розглядається як ключ до пізнання первинної сутності мови. Поєднання ідеалізаційного методу, концепції ідіому, параметризації мовних явищ та корпусної верифікації дозволяє ідіомології долати межі традиційної діалектології, орієнтуючись на міждисциплінарне, інтегративне вивчення мови. У межах ідіомології говірка розглядається як структурована мовна система (ідіом) [2, с. 37], що відображає ідіолектну множинність, досліджується в категоріях ідіомем (одиниць мовної репрезентації) та ідіомолінгварію (сукупності функційних мовних ресурсів). Такий підхід забезпечує переосмислення поняття мовної системи з урахуванням реального мовного вжитку, зафіксованого в автентичному дискурсі.

Концептуальна новизна ІШ полягає в переході від опису диференційованих діалектних елементів до цілісного бачення говірки як об'єкта з глибинними структурними, функційними та прагматичними характеристиками. Це відкриває можливість повноцінної параметризації мовних одиниць і створення нової методології мікрорівневої дескрипції мови, що відповідає сучасним науковим запитам лінгвістики.

Особливої цінності набуває доказова лінгвістика, яка в рамках ідіомологічної парадигми реалізується через створення і використання електронних корпусів говіркових даних. Корпусна орієнтація дозволяє не лише фіксувати мовні одиниці у реальному мовленнєвому потоці, а й аналізувати частотні, синтагматичні, парадигматичні та дискурсивні особливості ідіому. Така емпірична база є підґрунтям для формування доказової лінгвістики, що ґрунтується на достовірному фактажі, і виходить за межі інтуїтивно-інтерпретативних досліджень. У дисертації [1] доведено, що повнота фіксації мовних даних і верифікація говіркових одиниць через корпусну обробку дозволяє переходити від фрагментарного до комплексного наукового знання, забезпечуючи міждисциплінарну релевантність і методологічну узгодженість лінгвістичних студій.

Екстраполяція в ІШ виступає не лише як евристичний принцип, а й як **методологічна стратегія**, що уможливлює проєкцію локальних мовних структур на ширші горизонти лінгвістичного пізнання. Вихідною позицією є концептуалізація говірки як повноцінної системи з автономними лінгвістичними законами, що реалізуються у варіативному, контекстуалізованому мовленні [2, с. 243]. Така система здатна відтворювати загальні механізми мовної дії, і тому може бути екстрапольована, по-перше, на ідентифікаційні параметри української мови загалом, адже говірка містить у собі мікромодель її еволюції, нормування та регіональної динаміки; по-друге, на інші міноритарні мовні системи, зокрема говірки слов'янських мов, що виявляють спорідненість не лише за структурними ознаками, а й за соціокультурним функціонуванням; по-третє, на соціолінгвістичні явища, такі як регіоналізми, молодіжне чи міграційне мовлення, що демонструють подібні механізми варіативності, адаптації та ідентифікації у мовному просторі. Перспективність ІШ полягає у її спроможності **поєднати дескриптивний, корпусний і прикладний рівні**, пропонуючи ефективні інструменти для цифрової гуманітаристики (зокрема створення лінгвістичних корпусів говірки), інтерпретації ідентичностей у варіативному мовному середовищі, збереження і ревіталізації мовної спадщини, а також для **розробки науково обґрунтованої метамови опису нелітературних мовних систем**. У такий спосіб ЛШ виводить локальні мовні реальності на рівень глобального академічного дискурсу.

У контексті ІШ як нової лінгвістичної парадигми, що прагне трансформувати підходи до аналізу варіантного мовлення від локального опису до глобальної екстраполяції, **диглосія між говіркою та літературною мовою** постає не лише як соціолінгвістичне явище, а як **принциповий механізм пізнання мовної системи в її повноті та варіативності**. Ідіомологія не протиставляє говірку і літературну мову за принципом норми й девіації, натомість **розглядає їх як дві автономні, але**

функціонально взаємозалежні моделі мовної організації, що разом утворюють поліцентричний лінгвістичний ландшафт.

У цій парадигмі диглосія набуває статусу **металінгвістичного ресурсу**, що дозволяє описувати, моделювати й прогнозувати динаміку мовних змін, особливо у сферах ідентичнісного самовизначення, регіонального мовлення, міграційних практик. Саме говірка, в умовах диглосної взаємодії, стає **матрицею локальної культурної пам'яті, простором усного формулювання смислів, що не завжди потрапляють до кодифікованої літературної мови**, але мають високий комунікативний, емоційний та ідентифікаційний потенціал.

ІШ, спираючись на корпусну базу [2, с. 216-222], фіксує не лише мовні факти, а й **механізми переходу між мовними кодами**, що є проявом диглосної компетентності мовців. Таким чином, екстраполяція, як принцип цієї школи, включає й аналіз того, **як моделі говіркової мовної поведінки можуть пояснювати ширші закономірності варіативності української мови**, її регіонального плюралізму, а також подібних процесів в інших міноритарних мовах. У підсумку, диглосія — це не лише предмет, а й інструмент ідіомологічного дослідження, що **поєднує локальний рівень живої мовної практики з глобальними науковими висновками про динаміку мовних систем загалом**.

Диглосія між говіркою та літературною мовою в ідіомологічній парадигмі трактується не як форма мовної неповноцінності, а як **структурно-функціональний баланс двох автономних, але взаємопов'язаних систем**, що реалізуються в межах однієї мовної спільноти. Говірка функціонує як первинна, неформальна, спонтанна форма комунікації, укорінена в локальній культурі та соціальному контексті, тоді як літературна мова виконує нормативно-репрезентативну функцію в офіційному дискурсі. У межах цієї диглосної ситуації спостерігається **динамічна взаємодія**, що включає процеси перетікання мовних одиниць, вторинної адаптації норм, формування ідентичностей. Ідіомологія розглядає цю взаємодію як ресурс для **вивчення варіативності, мовної стійкості та креативності**, а не як проблему стандартизації. При цьому диглосія постає не як конфлікт, а як **металінгвістичний простір співіснування і взаємовпливу**, в якому говірка не витісняється, а доповнює літературну мову, актуалізуючи її потенціал до гнучкої інтерпретації та локальної адаптації.

ІШ, виходячи з локального опису конкретної говірки, демонструє *потенціал до глобальної екстраполяції лінгвістичних закономірностей*. Це досягається за рахунок концептуалізації говірки як повноцінного типу мовної системи, репрезентованого в межах тріади «говірка — говіркове явище — ідіомема». Ідіомологія не лише зберігає локальні мовні артефакти, а й трансформує їх у нові наукові знання про функціонування мови як такої, виступаючи новітньою парадигмою в сучасному мовознавстві. Такий підхід відкриває перспективи для фундаментальних досліджень мовної варіативності, соціолінгвістичної релевантності та функціонально-комунікативного потенціалу говіркових систем у цифрову епоху.

Від локального опису до глобальної екстраполяції — це не лише методологічна формула, а й концептуальна рамка ІШ, яка формується в межах сучасної української лінгвістики як нова парадигма знання. Вона виникає як відповідь на необхідність переосмислення мовної варіативності не з позицій централізованої літературної норми, а з урахуванням внутрішньої структурованості, повноцінності та когнітивної цілісності локальних мовних систем — ідіомів. Ці ідіоми — говіркові різновиди мови, сформовані в межах певної територіальної, соціокультурної, ментальної, комунікативної спільноти — більше не розглядаються як периферійні чи неповноцінні структури, а натомість постають як об'єкти зі своєю граматикою, лексикою, прагматикою та власним лінгварієм.

ІШ ґрунтується на ідеї, що локальна мовна практика — це не уламок чи знижена версія національної мови, а автономна система з повноцінним мовним простором, у межах якого реалізуються власні правила мовлення, мовотворення, стилізації, номінації, конотації та комунікативної дії. Цей підхід відмовляється від редукціонізму, властивого класичній діалектології, і натомість пропонує нові методології дескрипції, де кожен локальний ідіом розглядається як мікромодель людської мовної здатності — idiom-based paradigm.

У межах ЛШ формується понятєвий апарат: *ідіом* — як конкретна мовна система локальної громади; *ідіомема* — як мінімальна ідіомна одиниця з варіантною структурою, що є носієм мовної інтенції; *говіркове явище* — як мовна поведінка, типова для носіїв локальної системи; *ідіомолінгварій* — як комплекс мовних і мовленнєвих одиниць, характерних для даного ідіому, що включає не лише лексику і граматику, а й когнітивні, прагматичні, емоційні та дискурсивні маркери (див. [1, с. 35–37; 45–46; 109–112]).

Актуальність ЛШ зумовлена кількома факторами. По-перше, це зміна епістемологічної парадигми гуманітарного знання в бік визнання множинності істин, варіативності норм, і рівноправності локального і глобального. По-друге, це відгук на виклики цифрової доби, де завдяки цифровим корпусам і базам даних можна не тільки фіксувати мовні одиниці, а й моделювати лінгвістичні системи. У цьому контексті ЛШ репрезентує доказову лінгвістику, що базується на корпусних, емпіричних, аналітично верифікованих даних. Така наука відмовляється від умоглядності й теоретичних абстракцій без опори на реальні мовні факти. Ідіомологія спирається на глибокий аналіз матеріалу конкретного середовища — наприклад, села, регіону, говірки — й екстраполює здобуті знання на рівень загальнолінгвістичних законів, типів, моделей.

Отже, ІШ — це не лише новий дослідницький підхід, але й самостійна наукова програма, що відкриває шлях до формування повноцінної парадигми в лінгвістиці XXI століття. Вона поєднує локальне й глобальне, дескрипцію та інтерпретацію, емпірію та теорію, що цілком узгоджується з найсучаснішими напрямами світової гуманітаристики: доказовістю, динамічністю, відкритістю до перетину дисциплін. Ідіомологія, таким чином, не лише описує ідіоми, але й ставить їх у центр лінгвістичної теорії як ключ до розуміння мови в її природному, функціональному, людському вимірі.

Звідси ідіомологічну школу можна трактувати не лише новим дослідницьким підходом, але й самостійною науковою програмою, що відкриває шлях до формування повноцінної парадигми в лінгвістиці XXI століття. Вона поєднує локальне й глобальне, дескрипцію та інтерпретацію, емпірію та теорію, що цілком узгоджується з найсучаснішими напрямами світової гуманітаристики: доказовістю, динамічністю, відкритістю до перетину дисциплін. Ідіомологія, таким чином, не лише описує ідіоми, але й ставить їх у центр лінгвістичної теорії як ключ до розуміння мови в її природному, функціональному, людському вимірі.

Наукова програма ІШ постає як міждисциплінарна рамка, орієнтована на дослідження мови як множинності ідіомів — локальних, структурно та функційно автономних мовних систем, що характеризуються внутрішньою організацією, когнітивною специфікою, унікальними способами номінації, категоризації, комунікації та інтерпретації дійсності. ІШ не зводиться до гілки діалектології чи етнолінгвістики, а формує самостійну наукову парадигму, що охоплює структурний, когнітивний, прагматичний, семіотичний та соціолінгвістичний виміри мовного аналізу. Метою програми є опис, інтерпретація та моделювання мовних систем — ідіомів — на базі локального матеріалу з можливістю екстраполяції отриманих результатів на загальнолінгвістичні закономірності. Такий підхід передбачає, що кожна говірка, кожна мовна варіація, незалежно від її географічної чи соціальної локалізації, є релевантним об'єктом теоретичного аналізу і здатна відображати структурну складність, комунікативну цілісність і креативний потенціал мовної здатності людини.

Центральним об'єктом дослідження є ідіом — цілісна мовна система, що функціонує в межах конкретної локальної спільноти та містить власний словник, граматику, фонетику, синтаксис, когнітивні моделі та прагматичні стратегії. У межах ІШ вводиться поняття ідіомеми — мінімальної мовної одиниці з локалізованою формою та значенням, яка дозволяє здійснювати семантико-функціональне структурування мовного матеріалу на основі внутрішньої системності. Сукупність таких одиниць формує ідіомолінгварій — багаторівневий простір мовно-мовленнєвих ресурсів, що визначають комунікативну компетенцію носія ідіому та становлять емпіричну базу для статистичного, корпусного, лексико-семантичного, морфологічного й дискурсивного аналізу.

Наукова програма ІШ побудована на засадах доказової лінгвістики: усі твердження спираються на дані локального корпусу, що формується з автентичного усного мовлення, транскриптів, словникових карток, фразеологічних конструкцій, параметризованих за функційними й структурними ознаками. У цьому контексті важливою є екстраполяційна стратегія, яка передбачає формулювання типологічних принципів мовної організації на основі глибокого аналізу однієї мовної системи, зокрема говірки села Піщаний Брід. Це дозволяє дослідити функціонування граматики, лексичної деривації, прагматичних стратегій, фразеологізмів, лінгвокультурних моделей і виявити закономірності, релевантні не лише для локального, а й для універсального рівня опису мови.

ІШ формує власну систему понять, термінів, методологічних інструментів і критеріїв аналізу, що забезпечують високий ступінь теоретичної узгодженості та методичної цілісності. Така конструкція лінгвістичної парадигми передбачає і формалізовану методику збору, і систему параметризації мовних одиниць, і принципи інтерпретації даних, що відповідає стандартам зрілої гуманітарної науки. Інтердисциплінарність ІШ реалізується через її перетин із когнітивною та соціолінгвістикою, етнолінгвістикою, мовною антропологією, семіотикою культури, фольклористикою, літературознавством і дослідженнями колективної пам'яті. Програма дає змогу аналізувати мову як форму репрезентації ідентичності, носія досвіду та ментального простору спільноти. У цьому сенсі ІШ утверджує нову оптику гуманітарного пізнання, в якій локальне мовне явище набуває статусу джерела універсального знання про мову як живу, динамічну та множинну систему.

Наукова парадигма ІШ базується на концептуальному переосмисленні статусу говірки як об'єкта лінгвістичного пізнання, що формує методологічну основу для аналізу мови як множинності автономних ідіомів. У цій парадигмі мова трактується не як єдина абстрактна система, а як комплекс конкретних локальних мовних утворень, які мають внутрішню структурну цілісність, здатність до номінації, функційну динаміку й власну комунікативну організацію. Говірка в цій системі не є периферією літературної норми, а повноцінною мовною системою, яка охоплює лексичні, граматичні, дискурсивні, прагматичні й когнітивні параметри. ІШ виходить із принципу багаторівневої дескрипції, що передбачає вивчення мовної варіації в усіх площинах її організації — від фонетичної до соціолінгвістичної. В основі аналізу лежить поняття ідіомеми — мінімальної одиниці локального мовлення, яка репрезентує специфіку форми й значення мовної структури певної спільноти. Усі твердження в межах досліджень ЛШ базуються на принципах доказовості: вони підкріплюються корпусними, цифровими, емпіричними даними, включаючи записи, транскрипти, лексикографічні карти, частотні таблиці, морфологічні парадигми.

Ідіом трактується як складова мовної екосистеми, сформованої історично, соціально, територіально й етнокультурно, що дозволяє здійснювати екологічно релевантний аналіз його функціонування в комунікативному середовищі. Ключовою методологічною настановою є екстраполяція локальних мовних закономірностей на ширші типологічні, функційні, когнітивні й онтологічні аспекти мови як універсуму. У цьому контексті ЛШ формує власну термінологічну базу, концептосистему, класифікаційні принципи, критеріальну апаратуру і методику збору та обробки матеріалу. Її наукові напрями охоплюють ідіомолінгвістику як моделювання мовної системи одного ідіому, ідіомемологію як систематизацію структурних і функційних одиниць мовлення, корпусну ідіомологію — створення цифрових мультимодальних корпусів локальної мови, лінгвосеміотику ідіому — аналіз знакових і культурних систем у межах одного мовлення, прагмалінгвістику локальної комунікації, ідіомокогнітологію — вивчення концептуальної архітектоніки мовця, ідіомоетнолінгвістику — осмислення етнокультурної репрезентації ідіому та ідіомоекстраполяцію — формування

загальнолінгвістичних висновків на основі локального. Таким чином, ІШ постає як відкрита й гнучка наукова парадигма, що переосмислює місце локального у глобальному мовознавстві, змінює статус говірки з об'єкта опису на джерело універсальних лінгвістичних закономірностей і пропонує нові горизонти осмислення мови як динамічної культурної дії.

ІШ не заперечує значущості дескриптивізму як базового інструмента лінгвістичного пізнання, але оновлює його методологічний статус: ідеться не про опис заради фіксації фактів, а про **системну дескрипцію**, що функціонує як етап доказової лінгвістики. Такий підхід передбачає **корпусно підкріплене моделювання мовних явищ** у конкретному ідіомному середовищі з урахуванням структурних, функціональних, когнітивних і прагматичних параметрів. Сучасне дескрибування у ЛШ — це не механічна фіксація одиниць, а науково обґрунтований процес реконструкції мовної поведінки, яка виявляє себе як **культурна дія в локальному контексті**, що водночас допускає **глобальну екстраполяцію закономірностей**. Таким чином, ЛШ формує не просто опис говірки, а корпусне поле даних для **виведення лінгвістичних закономірностей**, що витримують перевірку інтероперабельністю й статистичною верифікацією.

Висновки. ІШ як нова лінгвістична парадигма репрезентує методологічно цілісний і теоретично обґрунтований підхід до дослідження мови як множинності автономних ідіомів. У центрі концепції перебуває говірка як локальна мовна система, що має внутрішню структурну завершеність, когнітивну специфіку та власні механізми комунікації й категоризації. Вона не розглядається як периферія літературної мови, а постає рівноправним об'єктом наукового аналізу. Програма цієї ЛШ включає ідею ідіомоцентризму, багаторівневої дескрипції, корпусної доказовості, а також принцип екстраполяції локального досвіду на загальнолінгвістичні закономірності. Введення понять «ідіомема» і «ідіомолінгварій» відкриває шлях до нової термінологічної та аналітичної рамки опису мови. Розроблена методологія дозволяє здійснювати інтеграцію структурного, когнітивного, прагматичного, семіотичного та соціолінгвістичного аналізу. ІШ пропонує цілісне бачення мови як культурної дії, зануреної в екосистему спільноти. Її методи репрезентують перехід від описової фіксації мовного матеріалу до глибокого інтерпретаційного моделювання. Таке бачення знімає протиставлення між науковим і «місцевим», відновлюючи рівність різних мовних реальностей у науковому дискурсі. Перспективним напрямом подальших досліджень є типологізація ідіомів на основі корпусних даних, розробка цифрових платформ для ідіомолінгвістики та створення глосаріїв ідіомем у мультижанровому та мультимодальному форматі.

Література

1. *Громко Т. В. Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки : дис. … докт. філол. наук.* Одеса : ОНУ, 2021. 685 с.

2. *Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки : монографія.* Дніпро : Середняк Т. К., 2021. 452 с.
3. *Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання.* Донецьк : ДонНУ, 2014. 464 с.
4. *Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства.* Одеса : Астропринт, 2001. 240 с.
5. *Кочерган М. П. Загальне мовознавство.* Київ : Академія, 2008. 368 с.
6. *Космеда Т. А.* Функційне навантаження наукової мовознавчої школи в сучасному просторі університетської системи. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса*; гол. ред. А. П. Загнітко. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2017. Вип. 34. С. 176–183.
7. Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів : колективна монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт, 2016. 362 с.
8. Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій : колективна монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт, 2017. 284 с.
9. Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми : колективна монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт, 2018. 248 с.
10. Одеська лінгвістична школа: класичне і новітнє : колективна монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт, 2019. 376 с.
11. Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій : колективна монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт, 2020. 516 с.
12. Одеська лінгвістична школа: траєкторії досліджень : колективна монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт, 2021. 281 с.
13. Одеська лінгвістична школа: пріоритетні напрями : колективна монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2024. 244 с.
14. Одеська школа сугестивної лінгвістики. Паспорт наукової школи. URL : https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/Paspor_NSH_Kovalevskaya.pdf
15. *Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми.* Полтава : Довкілля К, 2008. 711 с.
16. *Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія.* Полтава : Довкілля К, 2006. 716 с.
17. *Bloomfield, L. Language.* New York: Henry Holt and Company, 1933. 566 p.
18. *Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax.* Cambridge : MIT Press, 1965. 251 p.
19. *Herrmann D.,* Schlobinski P., Ehlich K. *Sprachwissenschaft. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung.* Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, De Gruyter, 2001. URL : https://doi.org/10.1515/9783110141894
20. *Henk H.* Schools in Linguistic Theory. In: *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis.* Oxford University Press, 2021. URL : https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199573776.001.0001
21. *Roberts I., Roussou A. The Cambridge Handbook of Historical Syntax.* Cambridge University Press, 2017. URL : https://doi.org/10.1017/9781316495300

References

1. Hromko, T. V., (2021). *Metodolohiia leksyko-hramatychnoi deskryptsii linhvariiu hovirky* [Methodology of the lexical-grammatical description of the idiom]: Dys. d-ra filol. nauk, Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova. [in Ukrainian].
2. Hromko, T. V., (2021). *Metodolohiia ta dosvid deskryptsii hovirky* [Methodology and experience of idiom description]. Dnipro: Seredniak T. K. [in Ukrainian].
3. Zahnitko, A. P., (2014). *Suchasna linhvistyka: pohliady ta otsinky: naukovo-analitychne vydannia* [Modern linguistics: views and evaluations]. Donetsk: DonNU. [in Ukrainian].
4. Karpenko, Y. O., (2001). *Vstup do movoznavstva* [Introduction to linguistics]. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian].
5. Kocherhan, M. P., (2008). *Zahalne movoznavstvo* [General linguistics]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
6. Kosmeda, T. A., (2017). *Funktsiine navantazhennia naukovoi movoznavchoi shkoly v suchasnomu prostori universytetskoi systemy* [Functional burden of a scientific linguistic school in the current space of the university system]. *Linhvistychi studii / Linguistic Studies*, 34, pp. 176–183. [in Ukrainian].
7. Kovalevska, T. Yu. (Ed.). (2016). *Odeska linhvistychna shkola: intehratsiia pidkhodiv* [Odesa linguistic school: integration of approaches]. Odesa: PolyPrint. [in Ukrainian].
8. Kovalevska, T. Yu. (Ed.). (2017). *Odeska linhvistychna shkola: u prostorakh interpretatsii* [Odesa linguistic school: in the spaces of interpretation]. Odesa: PolyPrint. [in Ukrainian].
9. Kovalevska, T. Yu. (Ed.). (2018). *Odeska linhvistychna shkola: moderni paradyhmy* [Odesa linguistic school: modern paradigms]. Odesa: PolyPrint. [in Ukrainian].
10. Kovalevska, T. Yu. (Ed.). (2019). *Odeska linhvistychna shkola: klasychne i noviittia* [Odesa linguistic school: classical and contemporary]. Odesa: PolyPrint. [in Ukrainian].
11. Kovalevska, T. Yu. (Ed.). (2020). *Odeska linhvistychna shkola: kola rekonstruktsii* [Odesa linguistic school: circles of reconstruction]. Odesa: PolyPrint. [in Ukrainian].
12. Kovalevska, T. Yu. (Ed.). (2021). *Odeska linhvistychna shkola: traiektorii doslidzhen* [Odesa linguistic school: research trajectories]. Odesa: PolyPrint. [in Ukrainian].
13. Kovalevska, T. Yu. (Ed.). (2024). *Odeska linhvistychna shkola: priorytetni napriamy* [Odesa linguistic school: priority directions]. Odesa: Vydavets S. L. Nazarchuk. [in Ukrainian].
14. *Odeska shkola suhestrvnoi linhvistyky. Pasport naukovoi shkoly* [Odesa school of suggestive linguistics. Profile of the scientific school]. Available at: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/Paspor_NSH_Kovalevskaya.pdf
15. Selivanova, O. O., (2008). *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy* [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava: Dovkillia K. [in Ukrainian].
16. Selivanova, O. O., (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia K. [in Ukrainian].
17. Bloomfield, L., (1933). *Language*. New York: Henry Holt and Company. [in English].

18. Chomsky, N., (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: MIT Press. [in English].
19. Herrmann, D., Schlobinski, P., & Ehlich, K., (2001). *Sprachwissenschaft. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft (HSK)*. De Gruyter. Available at: https://doi.org/10.1515/9783110141894 [in English].
20. Henk, H., (2021). Schools in Linguistic Theory. In: *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford University Press. Available at: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199573776.001.0001 [in English].
21. Roberts, I., & Roussou, A., (2017). *The Cambridge Handbook of Historical Syntax*. Cambridge University Press. Available at: https://doi.org/10.1017/9781316495300 [in English].

* * *

УДК 81'373.43+811.111
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337330

Е. В Боєва,
канд. філол. наук, доц.,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6431-6413;
І. О. Лук'янченко,
канд. пед. наук,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4762-0736

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

Лексика сприйняття постійно перебуває в колі уваги вітчизняних лінгвістів. Проте до сьогодні, на жаль, не було грунтовного зіставного аналізу одоративної лексики у різносистемних мовах. Цим фактом посилюється **актуальність** представленої статті, **метою** якої стала зіставна характеристика семантики та способів вираження одоративів у сучасній українській та англійській мовах. **Об'єкт** дослідження — лексика, що належить до функційно-семантичного поля перцепції в аналізованих мовах. **Предмет** розгляду — лексико-семантична група слів на позначення запаху

в українській та англійській мовах. Дослідження виконано на **матеріалі** сучасних словників із залученням художніх текстів (творів І. Нечуя-Левицького, М. Хвильового). У процесі дослідження застосовано лінгвістичний опис з елементами компонентного аналізу та порівняльно-історичний **метод**, метод контекстуального аналізу. Висвітлено національну специфіку лексики на позначення запаху, здійснена характеристика семантики та способів вираження одоративів в сучасній українській та англійській мовах. З'ясовано, що в аналізованих мовах одоративне значення репрезентують лексеми різних частин мови, а з погляду сили прояву чи поширення запаху більшість проаналізованих слів перебувають в опозиції «слабкий/сильний», «при-ємний/ неприємний». Доведено, що в обох мовах корпус одоративних назв обмежений з погляду стилістичної маркованості, проте основним обмеженням в англійській мові є актуалізація в значенні слова семи, що виражає джерело поширення запаху. Аналізуючи одоративну лексику на семантичному рівні, було з'ясовано, що запахова лексика в художньому мовленні займає вагоме місце, адже синестезії в художньому мовленні мають виразні національні риси та специфічні індивідуальні, позначені потужною виразністю. Подальші порівняльні дослідження лексичного корпусу англій-ської та української мов, безперечно, дозволять максимально об'єктивно структуру-вати функційно-семантичне поле перцепції. **Перспективу** дослідження вбачаємо в аналізі лексико-семантичного поля сприйняття запаху в когнітивному аспекті.

Ключові слова: одоративна лексика, запах, лексико-семантична група, сема, аксіологічність сприйняття і поширення запаху, стилістична маркованість, валентність лексем.

E. V. Boeva,
PhD in Philology, Assoc. Prof.,
State Educational Service «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literatures;
I. O. Lukyanchenko,
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of the Germanic Philology and Methods of Teaching Foreign Languages
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

SPECIFIC FEATURES OF ODORATIVE VOCABULARY IN UKRAINIAN AND ENGLISH: A CONTRASTIVE STUDY

Perception-related vocabulary continues to attract sustained scholarly interest within Ukrainian linguistic studies. Nevertheless, a comprehensive contrastive analysis of odorative vocabulary in genetically and structurally different languages has not yet been conducted. This fact confirms the relevance of the article, considering that its aim

was to provide a comparative characteristic of odoratives in contemporary Ukrainian and English focusing on their semantics and modes of expression. The object of the study is the vocabulary that belongs to the functional-semantic field of perception in the analysed languages. The subject of the research is the lexico-semantic group of words denoting smell in Ukrainian and English.

The following methods were used for the research: linguistic description with elements of componential analysis, the comparative-historical method, and the method of contextual analysis. The research highlights the national distinctive nature of the words used to denote smell, and offers a detailed analysis of their semantics and modes of expression. The findings indicate that in both languages odorative meanings are conveyed through lexemes belonging to various parts of speech, and in terms of intensity or diffusion of smell the majority of the analysed words form oppositions such as "weak/strong," "pleasant/unpleasant." It is proven that the odorative lexicon in both languages is relatively limited in terms of stylistic marking. However, in English, the main restriction lies in the actualisation of a seme that encodes the source of the smell within the lexical meaning of the word. The analysis of odorative vocabulary on the semantic level revealed its significant role in belles-lettres discourse, as synesthesia in this type of discourse displays distinct national characteristics and highly expressive individual features. Further comparative studies of the lexical corpus in English and Ukrainian will undoubtedly enable a more objective structuring of the functional-semantic field of perception.

Key words: odorative vocabulary, smell, lexico-semantic group, seme, axiological aspects of perception and diffusion of smell, stylistic marking, lexical valency.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У мовній картині світу значне місце посідає сенсорна лексика, що відбиває сприйняття навколишньої дійсності людиною через органи чуття: зору, слуху, дотику, смаку, нюху. Проблема вираження запахових відчуттів засобами мови є найменш дослідженою та розробленою в галузі сенсорної лексики. Це спричинено тим, що лексичні одиниці на позначення запаху мають суб'єктивне забарвлення, оскільки незважаючи на спільність психофізіологічного сприйняття запахів усіма людьми та наявність одоративних універсалій, у кожного носія мови є власне уявлення про конкретний запах.

Зазначимо, що у мові та мовленні максимально репрезентовані зорові образи: людина передає словами те, що бачить, зокрема, колористичні характеристики. Ця група перцептизмів описана досить детально (Р.В. Алімпієва, А.П. Васильєв, Т.В. Гребньова, А.В. Зеленін, В.Г. Кульпіна та ін.). Денотативна галузь аудівідчуттів у лінгвістиці досліджена на рівні лексико-граматичних класів (звуконаслідування, вигуки), звукопису та фоносемантики (А.П. Журавльов, Л. Крисін, Є.В. Невзглядова та ін.). **Актуальність** дослідження зумовлена відсутністю всебічного лінгвістичного аналізу семантичної групи назв запахів в різносистемних мовах.

Аналіз досліджень проблеми. В останні десятиліття значно пожвавився науковий інтерес до лексики з одоративною семантикою. Сформувалися семасіологічний,

психолінгвістичний та функційно-стилістичний напрями дослідження цієї категорії лексики. Одоративи вивчали С. Александрова, І. Бабій, О. Білецький, О. Ботвинюк, В. Виноградов, В. Власюк, І. Гайдаєнко, В. Дятчук, І. Іншакова, Н. Павлова, О. Потебня, Л. Ставицька, О. Турчак, О. Федотова, С. Форманова та інші, однак проблема зіставного аналізу одоративної лексики у різносистемних мовах залишається малодослідженою. Сприйняття запахів та їх мовна репрезентація в українській та англійській мовах у зіставному аспекті досі не були об'єктом спеціального лінгвістичного дослідження, проте викликають інтерес у вчених-гуманітаріїв.

Формулювання мети та завдань статті. Метою пропонованої статті є зіставна характеристика семантики та способів вираження одоративної лексики у сучасній українській та англійській мовах. Для реалізації задекларованої мети необхідно розв'язати такі **завдання**: виокремити об'єкти та суб'єкти запахової картини світу; описати семантику назв запахів у сучасній українській та англійській мовах; схарактеризувати їх граматичне вираження; з'ясувати стилістичне навантаження одоративних лексем. Для виконання завдань було залучено широкий **фактичний матеріал** — не лише нейтральні, а й стилістично марковані (розмовні, просторічні, діалектні) одоративи в англійській та українській мовах, що дозволило максимально повно дослідити лексичну групу з семантикою запаху.

Об'єктом дослідження стала лексика, що належить до функційно-семантичного поля перцепції в аналізованих мовах. **Предмет** розгляду — лексико-семантична група слів на позначення запаху в українській та англійській мовах. **Джерельною базою** дослідження послугували широковідомі лексикографічні праці [2; 7; 8] та художні тексти «малої прози» українських письменників — І. Нечуя-Левицького [4] та М. Хвильового [6]. **Методи аналізу:** у процесі дослідження застосовано лінгвістичний опис з елементами компонентного аналізу та порівняльно-історичний метод, метод контекстуального аналізу.

Наукова новизна статті полягає у порівняльному дослідженні лексичного корпусу англійської та української мов, виявленні національних особливостей у семантиці одоративних назв. **Теоретичну цінність** дослідження вбачаємо в поглибленні теоретичних засад семасіології, лексикології, лінгвостилістики з огляду на семантико-функційні параметри схарактеризованих лексем у різносистемних мовах. **Практичне значення** розвідки полягає в тому, що фактичний матеріал та результати можуть прислужитися під час укладання словників, методичних посібників, у подальшій розробці вишівських курсів із семасіології, лексикології, етнолінгвістики й слугувати зразком аналізу інших лексико-семантичних груп української та англійської мов.

Зазначимо, що недостатнє вивчення нюхової сфери сприйняття, невловимість, ефемерність запаху призводить до посилення суб'єктивного фактору при його дослідженні. Це знаходить своє відображення на мовному матеріалі: хоча у межах підсистеми одоративний модус обслуговується окремими лексемами, він не наділений спеціальними одиницями для вимірювання «сили відчуттів», оскільки точно виразити запах мовними засобами, на нашу думку, майже неможливо.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, нюх є одним з основних складових пізнання та усвідомлення навколишньої дійсності. На емоційний стан людини запахи не менш впливають, ніж візуальні подразники, оскільки нюхова перцепція суб'єктивна і, як правило, здійснюється несвідомо [5, с. 82]. Той чи інший запах несе в собі аксіологічну інформацію про навколишню дійсність, яку людина набуває протягом усього життя.

Аксіологічність сприйняття запахів реалізується як у словах, які містять сему «запах», так і в лексемах, що виражають саме це поняття. У сучасній українській мові, як і в інших мовах світу, лексика на позначення запахових відчуттів «утворює складну систему назв, які здійснюють безпосередній зв'язок мови і з реально існуючими запахами в природі (оскільки за допомогою мовних форм реєструється запахове відчуття), і з понятійними категоріями, які відображають конкретні відчуття в нашій свідомості» [3, с. 51].

В українській мові слова, що репрезентують поняття ЗАПАХ, характеризуються, в першу чергу, з точки зору суб'єктивності сприйняття *(аромат, пахощі, сморід).* Традиційно запахові враження передають дієслова *пахнути, пахтіти, смердіти, тхнути, чадіти* тощо. В англійській ж мові існує більше 20 лексем, у словникових дефініціях яких відображені і аксіологічність сприйняття (приємний/неприємний), і сила поширення, і джерело запаху, наприклад, aroma — (аромат): «1) A strong pleasant smell, used особливо про food» [7] (сильний, приємний запах, що використовується, особливо для позначення запаху їжі).

Одоративна лексика відображає специфічне сприйняття світу, служить для повної характеристики пейзажу, персонажа, явища в художньому мовленні. Роль засобів передачі відчуття запаху значно помітна у творах українських письменників XIX — XX ст. У художніх текстах української класичної літературі дуже часто за допомогою лексем на позначення запаху передається національний колорит. Наприклад, у творах І. Нечуя-Левицького: Кругом куреня запахло динями, пшеничкою, огірками, і тонкі пахощі далеко розходились у теплому повітрі [4, І, с. 278]; В пасіці пахло медом, пахло молодою травою та польовими квітками [4, І, с. 536]; Пишна вечірня зірка засяла на голові в Зірниці між пахучими рожами її вінка… [4, ІІ, с. 547]; Пахощі од м'яти, од зілля, од конопель розливались по долині, як чад… [4, ІІ, с. 133]. В останніх двох прикладах одоративи входять до складу порівнянь. Запахова лексика трапляється і в інших порівняльних конструкціях, що характеризують абстрактні поняття: …згадала своє кохання, пахуче, як весною садки [4, ІІ, с. 42]; …тихе щастя в сім'ї повіяло на Василину, неначе теплий пахучий весняний вітер з заходу [4, ІІ, с. 147]. Одоративи можуть характеризувати як абстрактні поняття: …тими пахощами сільського кохання, що нагадувала йому пахощі зеленого степу й степових квіток [4, І, с.182], так і передавати переносне значення: В палаці запахне духом Чонгарів… [4, ІІ, с. 565].

При відтворенні навколишнього простору також неабияку роль відіграють запахові відчуття: Запахли квітки і розлили свої солодкі пахощі на всі садки та степи… [4,

II, с. 546]; …його груди багато легше дихали пахучим свіжим повітрям рідного села [4, I, с. 187]; пахло серед розкішного співу соловейків [4, II, с. 150].

У художньому доробку іншого митця М. Хвильового одоративні образи пов'язані з внутрішнім світом персонажів, їх думками, спогадами. Так, у «Вступній новелі» герой роздумує над власним життям, описує свої почуття, надії: «Словом, я до безумства люблю небо, трави, зорі, задумливі вечори, ніжні осінні ранки, коли десь летять огнянопері вальдшнепи, — все те, чим так пахне сумно-веселий край нашого строкатого життя <…> і знаю, як пахнуть майбутні городи нашої миргородської країни» [6, с. 123]. Традиційний дієслівний одоратив *пахнути* є основою створення індивідуально-авторських метафор, що характеризують навколишню дійсність, світ, у якому живе герой, та виражають його бачення світу. Письменник вигукує: «Драстуй, запашне життя! Я — вірю» [6, с. 124], де метафора *запашне життя* асоціюється зі щасливим майбутнім. Автор вірить у його настання і прагне зробити все, щоб це сталося.

Щодо англійської мови, то практично всі англійські одоративи характеризуються за параметрами «приємний/неприємний», але є кілька слів, семантика яких може бути нейтральною.

Лексема smell (запах) — «1) property of a thing affects the olfactory organs» [8] (властивість речовини, яке сприймається органами нюху) — може вказувати тільки на сприйняття запаху, незалежно від його сили, оцінки або джерела, тому вона частіше за інших вживається з визначальними словами; the smell of flowers (запах квітів); sweet smell (солодкий запах) [8]. Однак, якщо цей одоратив знаходиться в контексті без визначального слова, то, як правило, він виражає неприємний запах: (запах змусив її відчинити вікно); I can't stand the smell (Я не виношу цей запах) [1]. Варто зазначити, що в англійській мові лексема smell (запах), крім значення «запах», має ще й значення «нюх».

Лексема odour (запах, аромат, пахощі), на відміну від інших членів синонімічного ряду, може вживатися як термін у науковій літературі для опису властивостей та класифікації речовин: hydrogen (водень) — «a gas without odour» (газ без запаху); acetylene like odour (запах, що нагадує ацетилен) [1]. І тут можна говорити про «нейтральність» слова odour. Якщо дана лексема не є терміном, вона виражає певну аксіологічну характеристику. Існують значні відмінності у визначенні лексеми odour. Тлумачний словник Longman (британський варіант англійської) визначає слово odour як «неприємний запах» («a smell especially an unpleasant one» — запах, особливо неприємний) [7], а в словнику Вебстера (американський варіант англійської) odor з позначкою «застаріле» у своєму ЛСВ має значення «3. archaic a sweet or pleasing scent» (солодкий чи приємний запах) [8]. Інші лексеми даного синонімічного ряду перебувають у аксіологічній опозиції «приємний/неприємний».

У діапазоні позначень позитивних запахів використовуються лексеми: scent (приємний запах), aroma (аромат), perfume (пахощі), fragrance (пахощі), odour (запах), redolence (аромат), bouquet (аромат, букет), whiff (приємний запах), niff (приємний запах); для позначень негативних — smell (запах, неприємний запах), odor

(запах, неприємний запах), stink (сморід), malodour (сморід), reek (сморід), stench (сморід), fetor (сморід), fume (сморід, неприємний запах), pong (сморід), hum (сморід). Члени синонімічного ряду слів англійської мови, як, втім, і української, що позначають неприємні запахи, відрізняються один від одного ступенем прояву пейоративної ознаки, що відображено в їх словникових дефініціях. Наприклад, одоратив reek визначається як «smell of something unpleasant» (запах чогось неприємного), stench (сморід) — «a very strong and unpleasant smell» (дуже сильний і неприємний запах) [7]. Крім лексеми very (дуже), інтенсивність може виражатися ад'єктивами з цим значенням, наприклад, stink (сморід) — «1) a strong offensive odor» (сильний, огидний запах) [8], де ад'єктив offensive (огидний) у ЛСВ позначає «very unpleasant or disgusting» (дуже неприємний, гидкий), що вказує на максимальний ступінь прояву цієї ознаки [5, с. 84].

З погляду сили прояву чи поширення запаху більшість проаналізованих слів перебувають у опозиції «слабкий / сильний (запах)». При цьому лексеми, що містять сему «слабкий», позначають приємний запах, а сема «сильний» превалює в словах з негативною актуалізацією. Так, лексема scent передбачає слабкий, тонкий, зазвичай приємний запах, для сприйняття якого необхідно мати чуйний нюх [1]: scent — «slight pleasant smell» [7], чим відрізняється від лексеми aroma, яка також передбачає відчуття приємного запаху, але характеризується як «a strong pleasant smell» (сильний, легко сприймається) [7].

Лексема whiff може позначати як приємний, так і неприємний запах, головною характеристикою якого є складність його сприйняття: «1) a quick puff or slight gust esp. of air, odor, gas» [8] (слабкий порив особливого повітря, запаху, газу (Вебстер)); «a slight smell» [7] (слабкий тонкий запах): As she walked past, I caught a whiff of her perfume (коли вона пройшла повз, я відчув тонкий слід (аромат) її парфумів); whiffs of an unpleasant chemical odour met them (H. Wells «The Invisible Man») [1].

За нашими спостереженнями, фактично всі лексеми в негативній актуалізації мають семи «сильний», «різкий» і відрізняються лише ступенем прояву даної ознаки: fetor — «strong offensive smell (сильний огидний запах)» [7]. Запах може конкретизуватися визначальним словом: a fetor of skunk cabbage (сморід гнилої капусти); stink (сморід) — «very strong and unpleasant smell (дуже сильний і неприємний запах)» [7]. Для пояснення деяких слів використовуються порівняльні конструкції з синонімами: stench (сморід) — «a very strong unpleasant smell (more at stink) (дуже сильний неприємний запах, сильніший, ніж stink)» [7].

В українській мові вживання того чи іншого одоратива зі значенням «запах» може обмежуватися з погляду стилістичної маркованості: пахілля — діалектне, аромат; припах — розмовне (легкий запах); трунок — сильний, п'янкий запах; чад — міцний, густий запах; повів, подих, дух — розмовне; пах — розмовне, поетичне; душок — розмовне [1]. Наприклад: В сухий настій лісових трав і квітів вплітається вологий *повів* нещодавно внесених з льоху яблук і ярого меду (М. Стельмах). Виноград цвіте-буяє, Любу пахощ розливає (А. Кримський).

У сучасній українській мові одоративне значення репрезентують лексеми різних частин мови: іменники, прикметники, дієслова, прислівники. Традиційно запахові відчуття виражають іменники *аромат, дух, запах, пах, пахощі* та ін. (запах свіжого, ще гарячого хліба; запахи ніжних трав; пестливий запах саду та ін.), сполучення з якими найчастіше виражають приємні запахи. Неприємні запахи виражають лексеми *чад, сморід, душок, смердіння, тухлість* (застояний сморід цих давніх, логовищ; там десь високо, за чорними пасмами, в душнім чаду било на сполох та ін.).

В англійській мові багато одоративних лексем є також маркованими: perfume — нейтральне, literary — літературне, книжкове, odor — застаріле, pong — британський жаргон [8].

Проте основним обмеженням є актуалізація в семантиці слова семи, що виражає джерело поширення запаху, тобто йдеться про валентність лексем, що актуалізують поняття запах. Синтагматичними партнерами даних лексем можуть бути слова певних груп, що становлять лексико-семантичну класифікацію [5, с. 83].

Як було зазначено вище, лексема smell (запах) у значенні «властивість речовини, яка сприймається органами нюху» є найбільш загальною як аксіологічно, так й у плані джерела запаху. Слово smell може поєднуватись з будь-яким визначальним словом лексико-семантичної класифікації: the smell of the burning cloth (запах паленого); I like the smells of country after a rain (Я люблю запахи землі після дощу); smell of gas (запах газу); the smell of evening primroses (H.G. Wells «The Invisible Man») (запах вечірніх першоцвітів (Г. Веллс «Невидимець»)) [1]. Те ж можна відзначити і в значенні лексеми odor, яке на відміну від smell полягає тільки в характеристиці сили поширення запаху (odor — сильний запах).

Оскільки лексема aroma визначається словником як «a strong pleasant smell, used especially about food» [8] (сильний приємний запах, що використовується особливо для позначення харчових продуктів), то можна стверджувати, що aroma позначає запах, властивий, як правило, тим речовинам, які мають певні смакові якості. Тобто синтагматичними партнерами цього слова є лексеми групи «запах їжі». Наприклад, запахи харчових продуктів: the aroma of lemon (запах лимона), запах виробів, виготовлених з харчових продуктів: the aroma of pickles (запах маринованих овочів), запах напоїв: the aroma of fresh coffee (аромат свіжої кави), the delicate aroma of whisky (тонкий аромат віскі). В окремих випадках aroma може позначати характерний для будь-якого предмета або речовини запах, що викликає приємні відчуття: the aroma of wood fire (of pines) (запах багаття (соснової хвої)); the aroma of roses (аромат троянд) [8].

Слово scent ширше вживане у мові, ніж aroma, оскільки стилістично є більш нейтральним [1]. Воно має два ЛСВ: «1. A pleasant smell (приємний запах); 2. The smell that an animal or person leaves behind them (запах, що залишає після себе тварина чи людина)» [8]. В екземпліфікативній частині словникової статті ЛСВ (1) подано такий приклад: scent of roses (запах троянд), що вказує на вживання цього запаху з групою слів, що актуалізують «запах рослин», ЛСВ (2) лексеми передбачає

її вживання зі словами групи «фізіологічні запахи», до якої входять запахи людей та тварин: «the dogs soon picked up the box`s scent» (незабаром собаки взяли слід лисиці). Валентність лексеми scent зі словами даних ЛСГ підтверджується дефініціями словника Вебстера, де вказується: «scent applies to the characteristic smell given off by a substance, an animal or a plant» [7] (лексема scent використовується для опису характерного запаху, що виділяється речовиною, твариною або рослиною). Під речовиною розуміються субстанції, що виділяються рослинами або іншими живими організмами: there was a scent of honey from the lime-trees in flower (від квітучих лип пахло медом) [1].

Близьким за значенням до лексеми scent є одоратив fragrance, який має ті ж валентності щодо слів лексико-семантичної групи «запах рослин». Крім того, fragrance може актуалізувати в межах ЛСВ сему «запах» підгрупи «запахів ароматичних речовин», а саме «запах парфумів та інших парфумерних продуктів»: fragrance (пахощі) — «1. a) a sweet or delicate odour (as of fresh flowers, pine-trees, or perfume) (приємні або тонкі запахи (квітів, хвойних дерев або парфумерії))... fragrance suggests the odor fresh flowers or other growing things [8]. Лексема fragrance передбачає запах свіжих квітів чи інших рослинних організмів — the fragrance of pineapple (запах ананаса).

Запах ароматичних речовин може передаватися через лексему perfume, яка має два значення: «1) the scent of something sweet — smelling (запах чогось, що приємно пахне); 2) a substance that emits a pleasant odor; esp. a fluid preparation of natural essence (as from plants or animals) or synthetics and fixative used for scenting (речовина, що розповсюджує приємний запах, особливо рідина, виготована з екстрактів природного походження (рослин або тварин) або синтетичного, що постійно використовується для запаху) [8].

Багато вчених вважають сприйняття людиною запахів предметним, проте більшість навколишніх запахів є їх комбінацією. Дане з'єднання може бути усвідомлено людиною як новий специфічний запах реалії (запах лікарні), при аналізі якого можна вичленувати його компоненти (запах різних медикаментів: спирту, йоду тощо, які мають характерні нюхові характеристики). Зауважимо, що корпус одоративних лексем бере активну участь у створенні синестетичних образів у художніх текстах, побудованих на поєднанні колірних, запахових і звукових відчуттів. Наприклад, у творах М. Хвильового: І через край переливається в палатах *стогін — чорний, смердючий* [6, с. 243]; запахових і звукових відчуттів, наприклад: *І тиша запахла сосною* [6, с. 219]; по вулицях проходив сторожкий, *запашний шум* [6, с. 194].

У англійській мові для позначення таких «складних» запахів існує лексема redolence: «l. an often pungent or agreeable odor...implies a mixture of fragrant or pungent odors» (часто гострий чи приємний запах ... застосовується для позначення сполук приємних чи гострих запахів) [8]. Наприклад, the redolence of a forest after rain (пахощі лісу після дощу). В даному випадку лексеема forest (ліс), незважаючи на те, що в словниковій дефініції ознака запаху не експлікована, називає предмет, що володіє специфічним запахом, який є з'єднанням запахів всього, що знаходиться в лісі

(дерева, чагарники, квіти, гриби, тварини і т.д.). На те, що цей запах є «складним» вказує і безпосередньо лексема redolence, а синтагматичний партнер after rain (після дощу) виконує конкретизуючу функцію (після дощу зазвичай запахи стають більш виразними і легкими для сприйняття).

Звісно, нюхові та смакові форми перцепції тісно пов'язані між собою, оскільки вони обумовлені хімічними властивостями речей. В українській мові існує лише одна лексема, що виражає поняття смаку та запаху одночасно: букет — «2. сукупність ароматичних та смакових властивостей, характерних для певних сортів продуктів. Букет чаю, тютюну. Розрізняти вина за смаковим букетом» [2, с. 66]. В англійській мові таких лексем значно більше: bouquet (запах, букет), flavor (смак, запах), savor (смак, запах), smack (смак, запах), relish (смак, запах). Дана група слів може актуалізувати сему «запах» тільки в словах, що передають певні смакові відчуття, тобто складових ЛСГ, що позначають «запах їжі».

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, зіставляючи лексеми англійської та української мов, що актуалізують поняття ЗАПАХ, можна виокремити такі характерні ознаки: суб'єктивна оцінка сприйняття, сила та джерело поширення. На відміну від української, валентність тієї чи іншої лексеми в англійській мові передбачає вживання слів певної лексико-семантичної групи. Крім того, одоративи створюють цікаві конкретно-чуттєві образи в естетичній системі образотворення художніх творів.

Подальші порівняльні дослідження лексики англійської та української, безперечно, дадуть змогу максимально об'єктивно структурувати функційно-семантичне поле перцепції.

Література

1. Англо-український словник у 2 т. / уклад. М. І. Балл. 1996. URL: https://archive.org/details/enukr1996/A-M/page/n1/mode/2up (дата звернення: 16.06.2025).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
3. *Дятчук В. В., Пустовіт Л. О.* Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ : Наук. думка, 1983. 156 с.
4. *Нечуй-Левицький І.* Повісті та оповідання. Твори : у 2-х т. Київ : Наукова думка, 1985-1986. Т. 1. 631 с. Т. 2. 640 с.
5. *Плужникова Т. И.* Формально-семантическая характеристика дериватов, мотивированных ароматизмами. *Система і структура східнослов'янських мов: До 60-річчя наукової та педагогічної діяльності професора М.Я. Брицина:* зб. наук. праць. Київ : Знання України, 2004. С. 80-89.
6. *Хвильовий М.* Твори: у 2 т. Київ : Дніпро, 1990. Т. 1. 650 с.
7. Longman Active Study Dictionary. British press, 2005. URL: https://archive.org/details/longmanactivestu0000unse_v0n3/page/564/mode/1up.
8. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. Massachusetts, 2006. URL: https://archive.org/details/isbn_9780877798088.

References

1. Ball, M.I. (1996) *Anhlo-ukrains'kyi slovnyk: u 2-kh t.* [English-Ukrainian Dictionary: in 2 vols]. Available at: https://archive.org/details/enukr1996/A-M/page/n1/mode/2up. [in Ukrainian].
2. Busel, V.T. (ed.) (2003) *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Comprehensive explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian].
3. D'iatchuk, V.V. and Pustovit, L.O. (1983) *Semantychna struktura i funktsionuvannia leksyky ukrainskoi literaturnoi movy* [Semantic structure and functioning of the vocabulary of the Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
4. Nechui-Levytskyi, I. (1985–1986) *Tvory: u 2-kh t.* [Works: in 2 vols.]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
5. Pluzhnykova, T.I. (2004) *Formal'no-semantychna kharakterystyka dyryvativ, motyvovanykh aromatyzmamy* [Formal and semantic characteristics of derivatives motivated by aromatisms], *Systema i struktura skhidnoslov'ians'kykh mov* [System and structure of East Slavic languages], to the 60th anniversary of Prof. M.Ya. Brytsyn. Kyiv: Znannia Ukrainy, pp. 80–89. [in Ukrainian].
6. Khvyliovyi, M. (1990) *Tvory: u 2-kh t.* [Works: in 2 vols.]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
7. Longman (2005) *Longman Active Study Dictionary*. British Press. Available at: https://archive.org/details/longmanactivestu0000unse_v0n3/page/564/mode/1up. [in English].
8. Merriam-Webster (2006) *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*. Massachusetts. Available at: https://archive.org/details/isbn_9780877798088. [in English].

* * *

УДК 811.161.2'282:81'36
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337333

Л. Я. Колєснік,
канд. філол. наук,
Інститут української мови Національної академії наук України,
науковий співробітник відділу діалектології
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-3321-2942

ГРАМАТИЧНА ВАРІАНТНІСТЬ У ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ

Стаття присвячена дослідженню граматичної варіантності в сучасних гуцульських говірках Північної Буковини. Мета студії полягала в докладному аналізі варіантів граматичних форм гуцульських говірок Північної Буковини. Об'єктом дослідження

є граматична система гуцульських говірок окресленого. Матеріалом для дослідження слугували авторські записи з низки говірок колишнього Путильського району Чернівецької області, зокрема спонтанні діалектні наративи. На основі докладного аналізу записаних діалектних текстів схарактеризовано типові граматичні особливості цих говірок, наголошено на функціонуванні цих рис у мовленні носіїв говору – представників старшого й середнього поколінь. Для збору фактичного матеріалу застосовано метод цілеспрямованого інтерв'ю, для аналізу граматичних рис – описовий, зіставний та порівняльний методи.

Серед граматичних особливостей описано рід і число іменників (залишки двоїни, пошанна множина), ступенювання прикметників, функціонування займенників, зокрема давніх коротких форм, та специфічних числівникових форм. Подано низку діалектних прислівників, вживаних у мовленні діалектоносіїв. Проаналізовано частотні прояви варіантності у словозміні іменних частин мови в говірках. Докладно схарактеризовано систему діалектного дієслова та дієвідмінювання.

Порівняння проявів таких граматичних рис на сучасному етапі з даними попередніх досліджень засвідчує їх динаміку. Закцентовано на збереженні архаїчних діалектних граматичних форм в обстежених говірках. Окреслено перспективи студій гуцульських говірок, зокрема дослідження частотності прояву граматичних варіантів у канві діалектних текстів та з'ясування впливу власне внутрішньомовних чинників на постання такого варіювання в говірках.

Ключові слова: говірка, гуцульські говірки, варіювання, варіантність, словозміна, Північна Буковина.

L. Ya. Koliesnik,
Candidate of Philology,
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Researcher, Department of Dialectology

GRAMMATICAL VARIATION IN THE HUTSUL DIALECTS OF NORTHERN BUKOVYNA

The article is devoted to the study of grammatical variation in the modern Hutsul dialects of Northern Bukovyna. The aim of the study is to provide a detailed analysis of the variants of grammatical forms found in these dialects. The object of the study is the grammatical system of the Hutsul dialects under consideration. The material for the study consists of the author's recordings from several dialects of the former Putyla district of the Chernivtsi region, in particular, spontaneous dialectal narratives. Based on a detailed analysis of these recorded dialect texts, the typical grammatical features of the dialects are characterized, with particular emphasis on the use of these features in the speech of dialect speakers—representatives of the older and middle generations. To collect factual

material, the method of targeted interviews was employed, and to analyze grammatical features, descriptive, comparative, and juxtapositional methods were used.

Among the grammatical features described are the gender and number of nouns (remnants of dual forms, honorific plural), degrees of comparison of adjectives, the use of pronouns (including ancient short forms), and specific forms of numerals. A number of dialect adverbs used in everyday speech are also presented. The frequency of variations in the inflection of nominal parts of speech is analyzed. The system of dialect verbs and their conjugation is described in detail.

A comparison of these grammatical features at the present stage with data from previous studies demonstrates their dynamics over time. Special emphasis is placed on the preservation of archaic grammatical forms in the dialects studied. The article also outlines prospects for further studies of Hutsul dialects, in particular research into the frequency of grammatical variants in dialect texts and the influence of intralinguistic factors on the emergence of such variation.

Key words: dialect, Hutsul dialects, variation, grammatical variants, inflection, Northern Bukovyna.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Існування варіантів у межах діалектних систем є закономірним наслідком дії варіювання як базової властивості будь-якої діалектної одиниці, відтак наявність варіантів притаманна кожному із рівнів діалектної мови. Найбільша стійкість граматичної системи властива південно-західним говорам української мови, однак це не означає відсутності варіювання на їх граматичному рівні.

Гуцульські говірки, з-поміж інших діалектів південно-західного ареалу, позначені наявністю архаїчних граматичних форм, що збереглися в цьому регіоні завдяки позамовним чинникам – віддаленості їх від центру, утрудненістю міжговіркових контактів тощо. Зрештою, українське передгір'я, до якого належать обстежувані говірки, є ареалом активної взаємодії різноманітних мов і культур [3, с. 14]. Нині пізнання причин таких змін «…поступово розширилося від урахування екстралінгвальних чинників до власне лінгвальних, до оцінки результатів мовних змін у просторі й часі як продукту складної взаємодії позамовних (зокрема й психологічних), зовнішньомовних і внутрішньомовних факторів» [4, с. 19].

Аналіз досліджень проблеми. Граматичний рівень говірок Північної Буковини, зокрема гуцульських, докладно проаналізував у своїх працях К. Ф. Герман. Його докторська дисертація була присвячена описові функціонування складного речення [1]. Граматичний рівень говірок представлено в Атласі українських говірок Північної Буковини (далі – АУГПБ), зокрема другий том укладено на матеріалах скартографованих явищ словозміни в говірках, що є безумовною перевагою для сучасних студій, оскільки уможливлює дослідження динаміки граматичних рис. З'ясування цього аспекту можливе лише за наявності ґрунтовної фактологічної бази – корпусу діалектних текстів, адже саме в діалектному тексті, що є писемною інтерпретацією

невимушеного спонтанного мовлення, можна спостерігати буття діалектної одиниці в її природньому вияві.

Мета розвідки – проаналізувати варіанти граматичних форм гуцульських говірок Північної Буковини. Досягнення мети передбачало виконання низки **завдань**: записати й упорядкувати корпус діалектних текстів із говірок; виокремити діалектні граматичні риси із транскрибованих діалектних текстів; докладно проаналізувати записаний діалектний матеріал, на основі зіставлення і порівнянь висновкувати про динаміку граматичних рис у сучасних говіркових системах. Ці завдання зреалізовано завдяки використанню загальнонаукових **методів** синтезу й аналізу, провідними в дослідженні є описовий, зіставний і порівняльний методи. Діалектний матеріал записано шляхом провокування спонтанного діалектного мовлення та методом цілеспрямованого інтерв'ю, Із трнскрибованих текстів діалектні риси виокремлено методом суцільної вибірки.

Об'єктом дослідження є граматична система гуцульських говірок Північної Буковини.

Предмет дослідження – граматичні риси, оприявнені в мовленні сучасних діалектоносіїв гуцульських говірок окресленого терену.

Фактичний матеріал і джерельна база. В основі спостережень над варіантністю граматичних одиниць – діалектні тексти, записані в говірках Путильщини (сс. Дихтинець, Довгопілля, Киселиці, Розтоки, Сергії, Усть-Путила, Шепіт, Яблуниця) в 2017 році, раніше у Вижницькому районі (с. Іспас)[1]; загальна тривалість звучання – понад 30 годин. Також залучено тексти, представлені у хрестоматії буковинських говірок [БГ].

Дослідження граматичної системи гуцульських говірок має **теоретичну** і **практична цінність**, що полягає в поповненні емпіричної бази для наступних досліджень, з'ясуванні динаміки граматичних рис говірок і проєктуванні шляхів розвитку говірок як діалектних систем на сучасному етапі. **Наукова новизна** полягає в поглибленні аналізу граматичних діалектних явищ.

Виклад основного матеріалу. Серед основних граматичних ознак, властивих гуцульським говіркам Північної Буковини, К. Ф. Герман виокремив особливості словозміни самостійних частин мови та на низці карт проілюстрував функціонування службових частин мови [АУГПБ].

Серед граматичних особливостей іменників у гуцульських говірках Північної Буковини на сучасному етапі відзначаємо залишки форм двоїни іменників чоловічого, жіночого й середнього родів. Ці форми властиві не лише для гуцульських говірок, фіксуємо їх і в суміжних буковинських і покутських говірках, однак, якщо для ім. жін. р. це безальтернативні форми, напр., *дві руці*, то для чол. і сер. р. можливі варіанти: напр., чол. р. *два брати* / *два брак'а* (у низці говірок функціонують як паралельні), для сер. р.: *двоє коліс / дві колесі / два колеса*, перший із яких найбільш поширений

[1] Список н. пп. та їх скорочень див. у кінці статті. Записані матеріали зберігаються в архіві авторки та Українському діалектному фонофонді в Інституті української мови НАН України.

[АУГПБ, кк. 1–3, 23]. У діалектних текстах виявлено низку прикладів двоїни ім. жін. р., напр., *дв'і ко|ров'і |роди^{е}ч'і тре|мали^{е}* (Дх, УсП), *дв'і пи|л'устк'і* (УсП), *дв'і бри|гад'і* (УсП), *дв'і три го|ди^{е}н'і* (УсП, Яб), *три дон^{ь}ц'і і си^{е}н* (УсП), *ш|тир'і |куроц'і* (Яб), *ш|тири |д'іўчин'і* (Яб), *ш|тири йа|лици* (Шпт), щодо чоловічого роду таких форм спостережено менше, напр., *поси|лайи два |л'уди ў с|таросте* (Шпт), *два |пал'ци* (Іс).

Для іменників сер. р. у гуцульських говірках відзначаємо послідовну відсутність подовження і паралельні закінчення ***-є /-я***: *пид|валин'е* (Ксл), *с|писан'а* (Шпт), *ў го|в'ін'і* (Ксл), *го|в'ін'е йе |перет |Паскоў* (Шпт), *благосло|вен'е ў |Бога* (Ксл), *риш|тован'е дл'а |музики* (Шпт), *нап|раўлен'е ў Пу|тилу* (УсП), *ви|с'іл'е йо|му зро|биў* (Яб), *граў на ве|с'іл'у* (Яб), *вес'і|л'е поч'е|налоси* (Шпт), *та|к'е |було жи|т'а* (УсП), *тво|йе тир|п'ін'а* (УсП), *без по|н'ат'а* (Шпт), *по|н'ат'а ни |майе* (УсП), *з|нале йа|ке |з'іл'е б|рати^{е}* (Яб), *йа зна|н'е ни да|ваў* (УсП), *моло|д'ож ни |майе ни|йекого за|н'ат'а* (УсП), *ка|зати |казан'е* (Іс), *|п'ісл'е в'ін|ч'ен'е* (Іс, Шпт), *с цибу|лин'а* (Стб), *ви|лике з|нач'ін'е* (Ксл), *ново|с'іл'а* (Шпт), *в|с'еке з|б'іж'і* (Ксл), *заў|йезуван'е |хати* (Ксл).

Відзначаємо так зване сплутування родів іменників: *на |л'ітру во|ди* (Стб), *|к'інскиї |волос* (Стб), *сто т|риц'іт' два г|ри^{е}ўн'і* (УсП), *у Пу|тилов'і* (УсП).

У системі словозміни іменних частин мови, зокрема іменників, у гуцульських говірках зауважуємо деякі відмінкові форми, що зумовлені їхніми фонетичними особливостями, напр. Д. в. мн. іменників І відміни мішаної групи: *|межам* / *|меж'ем* / *|меж'ам* [АУГПБ, к. 20], Н. в. одн. іменників ІІ відміни м'якої групи: *к'і|нец'* / *к'і|нец* / *ко|нец'* / *ко|нец* / *ки^{ь}|нец* [АУГПБ, к. 25].

Щодо особливостей відмінкових форм іменників виокремимо:

- форми Н. в. мн. ім. ІІ відміни на ***-а*** на противагу літературному ***-і***: *штабе|л'а |тожи^{е} |були* (УсП), *дер|жава кор|ма да|вала* (УсП), що трактуємо як наслідок впливу російської мови;
- варіантність форм Д. в. — М. в. ім. І відміни [АУГПБ, кк. 9; 34] із закінченнями ***-и*** / ***-і*** / зрідка ***-у***: *(на) моло|дици^{е}*, *(на) ме^{и}|жи* / *(на) моло|диц'і*, *(на) ме^{и}|ж'і* [АУГПБ, к. 9]. У діалектних текстах спостережено переважання закінчення ***-и***: *по|вер'ха по зем|ни* (Шпт), *ў л'і|карни^{е} ро|би^{е}ла* (УсП), *на доло|ни* (УсП), *на гра|ници* (Яб), *на од|ни |вулици^{і}* (УсП), *на ду|ши* (УсП); і ІІ відміни: *(на) к'ін|ци* (Стб) *на йей|ци* (Стб), *си|д'іла на |м'ісци* (Ксл, УсП), *у |поли |було |коло |ч'ого ро|бити* (Ксл) [АУГПБ, к. 34], *на пле|чу* (Шпт). Д. в. ім. І відміни мн. маркований закінченням ***-им***, напр. *|г'іти^{е}м*, *|л'уди^{е}м* [АУГПБ, кк. 18–19]: *да|вали |л'удим по пйет' к'ілог|рам* (Дх). У М. в. ім. ІІ мн. відзначено закінчення ***-и*** на противагу літературному ***-і***: *|к'інци ўб|рубуйут* (Яб), *три дни* (Шпт);
- варіантність закінчень іменників жін. р. І відміни одн.: ***-оў*** [АУГПБ, кк. 11–12] / ***-еў /-ив*** [АУГПБ, кк. 13–14]: *нас з |мамоў |висели^{е}ли* (УсП), *|д'ідо з |бабоў* (УсП), *п'ідор|вес:и з та|коў ро|ботоў* (УсП), *з|дибаласи с с|войоў |доли^{е}ў* (УсП), *с шорст|коў шкарлу|поў* (Стб), *|вимаш':ену о|ливоў* (Яб), *с|войоў йі|доў* (Плс), *пше|ницеў* (Ксл), *з |Божоў |поміч'у* (Ксл), *во|лочкоў а|бо вир|вечкоў* (Ксл), *го|р'іховоў ко|роў* (Ксл), *|горш'е з во|доў* (Ксл), *с|мерт'оў* (УсП). Спільні форми

з літературною мовою на ***-ою*** теж трапляються, однак значно рідше: *йа ˈробйу шˈвач'койу* (УсП);

- паралельні форм Д. в. / М. в. іменників ІІ відміни одн. із закінченнями ***-ови*** /***-у*** [АУГПБ, кк. 27–28], ***-еви*** / ***-у*** [АУГПБ, к. 29] із чітким переважанням першого, що засвідчують приклади із текстів: *ˈтатови* (УсП, Яб): *сˈл'ози ˈкапайут на ˈрук'і ˈтатови* (УсП), *ˈд'акувала ˈтатови за наˈуку таˈку* (УсП), *йа наˈпиᵉшу чолоˈв'ікови* (УсП), *диˈректорови ˈкаже* (УсП), *Иˈван Иˈванови н'и плаˈт'иў* (УсП), *дˈругови скаˈзаў* (УсП), *ˈмайстрови даˈвали шиˈрин'ку* (Стб), *каˈзаў Васиˈлеви* (УсП), *даў коˈневи* (Ср, УсП), *ˈкождому ˈгостеви* (Шпт). Лише 1 раз відзначено варіантне закінчення ***-ові***: *ˈмамц'і ниˈси там бˈратиков'і / систˈр'і* (УсП), хоча в мовленні цього діалектоносія переважають форми на ***-ови /-еви***: *бˈратови ˈбуло лиˈше пйет' ˈрок'іў* (УсП);
- форма Ор. в. іменників чол. р. одн. із закінчення ***-ем***: *тка*ˈ*чем*, *к'ін*ˈ*цем* [АУГПБ, кк. 32–33]:
  - форми Р. в — М. в. ім. жін. р. ІІІ відміни одн. на ***-и***: *ста*ˈ*кан* ˈ*соли* (Двг), *до сˈмерти дожиˈвала з ˈд'іт'миᵉ* (Ср), *аˈбиᵉ Бох бороˈниᵉў ˈкождого ˈтемного ˈворога вит ˈнаглойі сˈмерти таї вид уˈс'екойі ˈнапастиᵉ* (УсП), *ˈтихника безоˈпасности* (УсП), *ниˈма ˈвеселости* (УсП), *на долоˈни* (УсП), *на дуˈши* (УсП). Р. в. мн. таких іменників позначений закінченням ***-иї***: *ˈгатиї ни ˈбуло* (УсП);
  - паралельні форми Ор. в. ім. ІІІ відміни одн. із подовженням та закінченнями ***-еў*** / ***-оў***: *ˈm'ін':у* / *ˈm'іneᵘў*, *ˈm'ін'оў* із переважанням першої [АУГПБ, кк. 38–39], напр., *ут'уˈгиᵉ таˈк'і з гˈран'у* (УсП), *периᵉˈтерли с ˈсолиᵉў* (Дх), *таˈкоў л'уˈд'ина сˈмерт'оў майе пиˈти* (УсП).

У гуцульських говірках усі без винятку записані мовці послідовно вживають Кл. форму іменників власних імен і загальних назв (назв осіб за статтю, сімейним станом тощо): *йек йа ˈможу вит ˈтеби виткаˈзатиси / д'иˈт'ино моˈйа?* (УсП), *Маˈрус'о* (УсП), *де ти / Маˈрус'ко?* (УсП), *ниˈколи ˈцего ни ˈбуди / ˈтатку* (УсП), зокрема у вигуках: *ˈземни / простуˈписи!* (Шпт), *ˈжиночко ˈдобра!* (УсП). У АУГПБ цій формі присвячена к. 35, що ілюструє Кл. відм. іменника чол. р. у множині *браˈти*, *браˈтовиᵉ* // *браˈти*, *бˈрат'[к']а*, *браˈтовиᵉ*. На жаль, у корпусі опрацьованих текстів жодного разу не відзначено варіант *браˈтовиᵉ*.

У канві діалектних текстів виявлено форми пошанної множини, які властиві загалом для говірок південно-західного регіону, хоча, як свідчать атлас [АУГПБ, к. 42] і опрацьовані тексти, такі форми в гуцульських говірках Північної Буковини трапляються рідше, ніж у суміжних буковинських і покутських говірках, напр., *ˈтато клаˈд'е на коˈл'іна* (УсП), *у ˈл'іру ˈд'ідо їгˈрайут* (Яб), *св'іш:ˈчен:ик св'ˈітиᵉли ˈхату* (Яб). До недавнього часу в говірках поширеним було звертання на Ви до батьків: *ˈтатку / ц'ˈілуйу ˈвашу ˈруку і вам ˈд'акуйу за ˈвашу наˈуку* (УсП).

Зауважено відмінювання невідмінюваних слів, напр., *чуў по ˈрад'ійу* (УсП) і уникання діалектоносіїв відмінювати іменники сер. р. IV відміни: *ў нас уˈс'ак'і іˈм'а тут йе / уˈс'ак'і іˈм'а / йаˈк'і хто хоˈт'іў таˈк'і клаў / сˈлависи ˈАна і МаˈР'ійа* (Шпт).

Щодо системи прикметників відзначено відсутність м'якості в прикметниковому суфіксі ***- ськ-***: *на верхоˈвинскому уˈчастку* (УсП), *ˈкутскому йа знаˈн'е ни даˈваў* (УсП), *гуˈцул'скі попоˈйітки* (Плс), *завиˈвалиси по молоˈдецки* (Ксл), *наˈрод гирсˈкиї* (Ксл) та усічення прикінцевого ***й*** у відмінкових формах: *на тˈрет'і ˈтабл'і* (УсП), *ˈбігали ў ˈб'іл'і ўˈбер'і* (Ксл).

Ступені порівняння утворюють за допомогою варіантних способів – використання суфіксів ***-ш- /-іш-*** (напр., *більший*, *розумніший*) чи частки ***май*** (напр., *мај веᵘˈликиᵉj*, *мај роˈзумниᵉj*) [АУГПБ, к. 52], напр., *здоˈрова / здороˈв'іша* (УсП), *ˈбули мˈн'екші* (Ксл), *ви маї молоˈð'і* (УсП), *буў маї таˈк'иᵉї ˈшустриї* (УсП). Це ж стосується ступенювання прислівників: *сˈтало маї мˈн'екши* (УсП), *ˈхочут ˈжити ўже маї росˈкошн'іше* (УсП), *маї кˈрашче жеў* (УсП) // *ˈв'ішла даˈраба тут на шеˈроке маї* (УсП), *дис маї диˈлеко* (УсП).

Запозичену частку ***май*** використовують також для підсилення якості прикметників, які не творять ступенів: *йа маї ˈбула чорˈн'ава / а та маї б'ˈілен'ка* (УсП). Важливо, що для творення найвищого ступеня фіксуємо вживання пілсилювальної частки ***шо***, напр., *шонаˈгирши поˈротиᵉ* (УсП), *шонаˈл'ішу ўˈбер'у* (Ксл). Іноді вона є семантично надлишковою, напр., *маї тˈрошк'і сиˈр'ішча* (УсП), *ткан' маї ˈтонша* (УсП).

Крім того частку ***май*** вживають не лише із прикметниками, що засвідчує атлас [АУГПБ, к. 165]: *їшли де ˈбуло маї хл'іб* (Двг), *хоˈдили маї* (Ср). Це явище характерне для буковинських говірок і для покутських говірок, хоча й меншою мірою [Колєснік].

Літературні форми із частками *більш* / *менш* майже не властиві [АУГПБ, к. 56], хоча, звичайно, в говірках як системі вони є.

Помічено проникнення семантично надлишкових форм, які і з погляду літературної мови є неправильними: *ˈсама наїˈл'іп'іша отиˈпер жиᵉˈˈтуха* (УсП).

Для підсилення якості прикметників вживають також запозичені частки ***моц / феи**ст*, які в говірках є частотнішими у вживанні, ніж власне українські елементи. Для окресленого ареалу взаємодія суміжних мов є важливим чинником появи варіантів у номінації реалій, зрештою «континуум кожної діалектної мови постійно пронизують на різну глибину елементи інших мов» [2, с. 185]. Хоча на картах [АУГПБ, кк. 59–60] ці частки позначені як паралельно вживані, відзначаємо переважання другої, напр., *таˈких хˈлопц'іў ˈбуло фист'* (Яб), *хˈлопц'іў ў нас пиᵉˈшло фест'* *ˈв'іц'іў* (Яб). У говірках вона також функціонує у значенні прислівника ***дуже***: *пеў йа фисˈт'* (УсП), *б'ˈідуйут нив'істˈк'иᵉ ˈтоже фист'* (УсП). Як інтенсифікатор використовують прислівник ***до́ста*** ‘досить’: *ˈдоста гусˈтоў* (Ксл), як деінтенсифікатор – прислівник ***ле́да*** ‘трохи, ледь’: *ˈледа ˈтепле* (Ксл).

Серед граматичних форм числівників традиційно привертають увагу числівники 1, 4, 16, 50, 60, 90, 200 [АУГПБ, к. 66–77]. Закцентуємо на поширенні форм *деўїіdeᵘˈс'ек'*, *деўїеdeᵘˈс'ет'*, рідше – *деўїаˈносто* [АУГПБ, к. 73], *дˈваста* (найпоширеніша) / *дˈв'іста*, *дˈв'іск'і* [АУГПБ, к. 74].

У складених числівниках вживають сполучник ***і***: відзначено паралельне вживання варіантів: з і без сполучника [АУГПБ, к. 76], напр., *сто тˈрицˈіт’ два гˈриᵉўнˈї* (УсП) // *дˈвацˈіт’ і ⌣шестиро дˈіˈтиї* (Яб), *вˈісˈімдеˈсˈат і ⌣першиї* (Яб), *тˈрицˈіт’ і ⌣шˈтири ˈроки видробˈлено* (Ср).

У АГПБ зафіксовано давню граматичну форму дробового числівника два з половиною: *ˈпˈіўтрета* / *ˈпˈіўтриᵉкˈа* [АУГПБ, к. 77], поширену лише в досліджуваному ареалі. На жаль, у корпусі записаних текстів цей оригінальний варіант не траплявся, зафіксовано лише форму *два с полоˈвиноў* (УсП).

Серед особливостей займенників у гуцульських говірках відзначимо давні короткі форми особових займенників:

- Н. в. займенника *вона* має безальтернативну форму *уˈна* (*ўна*) [АУГПБ, к. 86], мн. *уˈни* [АУГПБ, к. 91]: *ўни йак хапˈнули ˈвˈідра* (Дх), *ўни ˈбули ˈдобрˈі длˈа ˈмени* (УсП);
- Р. в — Д. в. займенника *ми*: *меˈнˈі* / *ми* [АУГПБ, к. 78];
- Р. в. займенників *вˈін* (к. 84): *го* (у всіх гуц. гов.) // *їго* (Вжн, Яб), *йоˈго* (Двг), *йіˈго* (Рз, Дх); вона – *йі*: *хтˈіў йі* (Дхт);
- Д. в. займенника *вˈін*: переважає форма *їму*, у кількох говірках відзначено усічену форму *му* (УсП, ДлШ); *воˈна*: *йіˈйі* // *йі*: *ˈдали йіˈйі* / *даї йі* [АУГПБ, к. 87]. Як засвідчують тексти, в усному мовленні переважає коротка форма.
- Зн. в. займенника *ти*: *тиᵉˈбе* // *тˈі*, рідше *тˈа* [АУГПБ, к. 83]; *вона*: у всіх говірках відзначено паралельне вживання повної і короткої форми: *гˈлˈануў на ˈнейі* / *на нˈу* [АУГПБ, к. 88], напр., *ўвиˈхаў на нˈу* (Дхт);
- Р. в. присвійного займенника *своя*: *с сˈвойі руˈки* (Шпт);
- Д. в. зворотного займенника *себе – си* ‘собі’: *моло̂ˈко си скиˈсало* (Плс);
- Заперечні займенники в говірках утворені за допомогою частки ***ни***: *ниˈкому ниˈчо ни каˈжи* (Дхт, Шпт).

Атлас засвідчує варіантність граматичних форм вказівних займенників, паралельне вживання в одній говірці як системі форм *цеї* / *оцеї* / *цес* [АУГПБ, к. 94], *цеї* / *оцеї* / *цисеї* [АУГПБ, к. 94]; *цˈа* / *циᵉˈсˈа* [АУГПБ, к. 96], *це* / *циˈсе* [АУГПБ, к. 99], що протиставляє гуцульські говірки іншим, поширеним на території Чернівеччини. На жаль, констатуємо зменшення вживання форм *цес*, *цисеї* на сучасному етапі.

Як і в інших говірках південно-західного наріччя, відзначено редуплікані форми займенників, зокрема вказівних: *цеˈце раї цˈіˈлиї* (УсП). Редуплікані форми вказівних займенників *та*, *то*: *тоˈта* [АУГПБ, к. 10], *тоˈто* [АУГПБ, к. 103], мн. *тоˈтˈі* / *тоˈти* [АУГПБ, к. 104] активно функціонують і навіть переважають у вжитку: *прийшˈлиᵉ тоˈти злоˈдˈійі* (Двг), тоˈти нитˈки с’илєти сходилиси (Яб), *пишˈла йа ˈмижи тоˈти москалʲˈкˈи* (УсП), *йа би тоˈтˈи ˈкоўбки коˈчˈила* (УсП), *гˈрˈійу тоˈти утˈуˈгиᵉ* (УсП), *докуˈменти тоˈтˈи* (УсП).

У діалектних текстах зафіксовано низку оригінальних діалектних прислівників, напр., *наˈрано* ‘вранці’ (Іс), *виˈтак* ‘далі’ (ДлШпт, Ксл, Стб), *ˈлихо* ‘погано’: *ˈлихо триˈмайеси кˈраска* (Стб) [БГ, с. 179], *муˈсово* ‘примусово’ (Ксл), *баˈгацко* ‘багато’

(Ксл), *за|пусто* ‘безплатно’: *ме за|пусто ро|бели* (УсП); *на п’і|хоту* ‘пішки’ (УсП): *їшли^{е} у на п’і|хоту* (УсП), *|насв’ітку* ‘абсолютно’: *|насв’ітку н’і|чо* (УсП), *вод|но* ‘постійно’ (Дхт, Ксл): *вод|но |було |ш’ес’к’е* (Дхт) [БГ, с. 332], *вод|но р|ваўси т’і|кати над|вир* (Дхт) [БГ, с. 332]; місця і напряму руху: *|вициў* (*|вици|ў*) ‘звідси’ (УсП): *|вициў по ру|мунски го|воримо ту|да* (УсП), *|вит’и|ў* ‘звідти’ (УсП), *|гезди* ‘ось тут ’: *а|га |гезди тил’і|фон* (УсП), *генди|во* ‘ось там’ (УсП) *|гендички* (*|гендичк’і*) ‘ось там’: *|гендичк’і |мали* (УсП), *буў |гендички* (УсП); *д|гор’і*, *го|р’і* ‘високо вгорі’: *там д|гор’і |було |поли* (УсП), *и|д’и |гор’і* (УсП), *|були го|р’і* (УсП). Деякі прислівники багатозначні, напр., *вер* ‘зверху’: *|була га|мованка вер |мосту* (УсП), *вер |берега вер ска|ли^{е}* (УсП), *вер* ‘більше’: *сп|лави^{е}ти вер в’іс’ім|сот* (УсП).

Деякі прислівники виявлено у формі ступенів порівняння: *с|корши* ‘швидше’ (Іс), *|бирше* (Шпт) / *|б’ірше* ‘більше’ (Дхт): *во|ди ста|вало |бирше* (Стб) [БГ, с. 101], *з|вишче* ‘вище’: *з|вишче зап|раўк’и^{е}* (УсП).

Найбільше варіативних особливостей спостережено в системі дієслова гуцульських говірок.

В усному мовленні діалектоносіїв трапляються давні інфінітиви на ***- чи***, напр., *|б’ічи*, *бере|чи*, *пе|чи*, *с’і|чи* [АУГПБ, кк. 114–117]; у деяких випадках засвідчено безальтернативне поширення, напр., *|виполочи* ‘випрати’ (Яб), *|б’ічи* ‘бігти’: *йа |буду |б’ічи за |вами* (Яб), *те|чи* (*ти|чи*) перен. ‘швидко йти’: *ти |годен ти|чи т |хат’і?* (Яб); *заве|р’ече* ‘закинути’ *|поза |шийу* (Дхт).

У дієвідмінюванні спостережено відсутність чергувань при творенні форм особових форм 1 ос. одн.: *са|д’у* ‘саджаю’ *са|ма* (Шпт), *на |лавици си|д’у* ‘сиджу’ (УсП), *си|жу* ‘тс.’ *со|б’і* (УсП) та 3 ос. мн. *|дал’і ви|м’іс’уйут* ‘вимішую’ (Яб).

Натомість виявлено форми із чергуванням, яке невластиве для літературного стандарту: *ви|хожут над|вир* (Шпт). Рідше, але трапляються форми з регулярним чергуванням, напр., *йа ти|бе п|рошу* (УсП). Послідовною є відсутність чергування губних зі сполукою ***губний + й*** у дієсловах II дієвідміни [АУГПБ, к. 123] у формах 1–3 ос. одн.: *тирп|йу ўже і п|лачу* (УсП), *йа |диўйуси* (УсП), *ни |робйу* (Яб), *йе ма|л’і г|роши^{і} |робйу за ма|л’і / йе ве|ли^{е}к’і |робйу за ве|ли^{е}к’і* (УсП), *стра|шен:е |л’убйу* (Шпт), *два к’і|ломитри пли|йеш* (УсП), *сл’іў |виразно ни вимоў|йейе* (Дхт) та 3 ос. мн.: *|сипйе* ‘сиплять’ *ў |бойіниї ок|рип* (Ксл), *так |робйет* ‘роблять’ (Шпт).

Так само таке чергування відсутнє у формах дієслів минулого часу: *чоло|в’ік зароб|йеў со|б’і* (Яб), *зароб|йела* (Двг), *на чу|жу фа|м’іл’ійу перероб|йала* (УсП), *|л’уди зароб|йели* (Ср), *зароб|йели ту ко|п’іку* (УсП), *|родич’і застаў|йали* (Шпт), *об|йезували курме|йем* (ДлШпт), *в’і|зали |фусточку а|бо рушни|чок* (Шпт), майбутнього часу: *ўни ти|бе по|л’уб’йе* (УсП) і навіть в інфінітиві: *в’ідроб|йети* (Яб), *од|ни |помежи д|руг’і хо|дили спраў|йети* (Яб), *поч’е|найут вироб|йети* (Яб).

Відзначено паралельне вживання форм із закінченням ***- т*** і без нього у формах 2 ос. одн. теперішнього часу, напр. *не|се // не|сет* [АУГПБ, к. 126]. Серед говірок, поширених у межах Північної Буковини, форми з кінцевим ***- т*** у 3 ос. одн. теперішнього часу поширені лише в гуцульських говірках. Ця риси протиставляє гуцульські говірки

власне буковинським говіркам [АУГПБ, к. 127], де поширені форми без кінцевого **- *т***, напр., *ˈходи*, *ˈноси*. Флективні форми мають регулярні прояви в діалектних текстах, напр., *на соˈгоднишній ден' так иˈдет* (Дх), *ˈтато иˈдет з ˈмамоў з ˈдʼіўчиноў на сˈлово* (Шпт), *куˈгут ˈпʼійет* (Яб), *пйет стаˈриї / пйет ˈтемно* (Яб), *шош зачʼіˈпайет говоˈриᵉти* (УсП), *участˈковий миˈне кˈличит?* (УсП), *неˈвʼістка дес пˈриїдет* (УсП), *воˈна ниˈчʼо ни зˈнайит* (УсП), *їдет з неў ўже Доˈкʼійа* (УсП), *тоˈбʼі коˈпʼіка креˈвава иˈдет* (УсП), *оˈце шо тиˈпер іˈдет* (УсП), *вин ˈкажет* (Яб), *хˈлопчик оˈцеї зˈнайит* (Яб), *колʼуˈхʼе ˈвисʼет* (Дхт), *йек неˈвʼістка дес пˈриїдет* (УсП), *соˈбʼі своˈйе ˈхочʼит / а ниˈвʼістка своˈйе ˈхочʼит* (УсП). Таку флективну форму зафіксовано і в дієслові *бути*: *ˈбудет вʼісʼімдисʼат* (Шпт), *у вас наї ˈбудит* (УсП).

1 ос. мн. теперішнього часу оформлена тільки закінченням **- *емо*** (фон. **- *имо***, **- *імо***) [АУГПБ, к. 129], як і в літературній мові, таке вживання послідовне: *жийеˈмо ˈкʼілʼко жийеˈмо* (Двг), *йак ˈможим / так жийеˈмо* (Шпт), *ми не зˈнайімо* (Ср), *ми ни йіˈмо / дайиˈмо ˈдʼітим* (Дх), *миᵉ платимеˈмо штраˈфе* (Яб), *ўноˈчʼі ˈходемо таї уˈденʼ* (Яб)

3 ос. мн. теперішнього часу позначена закінченням із твердим **- *т*** на противагу м'якому літературному **- *ть***: *ˈмечут ˈсʼіно* (Двг), *ˈдʼітиᵉ маˈлʼі пˈлачʼут* (Дх), *прийіˈхайут на ˈтацːі* (Іс), *дереўˈце краˈдут* (Шпт), *гуˈлʼайут ˈгуцулки* (Іс). У низці говірок відзначено паралельне вживання афіксних і безафіксних особових форм, напр., *ˈходʼут* / *ˈходʼі* [АУГПБ, к. 128]. У текстах натрапляємо на такі прояви цього явища, напр. *ˈсолʼе і вaˈрʼе* / *йіˈдʼе* (Ксл), *моло ˈдʼі сиˈдʼе на ˈлавици* (Яб), *там сиˈдʼе ˈгостʼі* (Яб), *одˈнʼі шʼі сиˈrʼе* (Дхт), *ˈдʼіти ни хоˈтʼе* (УсП), *хоˈкʼе заўˈйезувати* (Ксл), *ˈколо тˈрицʼіт' ˈрокʼіў сплаˈви не ˈходʼа* (Яб), *с ˈкоўбка ˈроблʼе латˈки* (Яб).

Відзначаємо явище творення особових форм другої дієвідміни за типом першої, т. зв. сплутування дієвідмін, напр., *хоˈдити* – *ˈходут* [АУГПБ, к. 127], напр., *бʼіˈгом бʼіˈжʼут* (Шпт), *ˈродичʼі не зˈнали / дʼе ˈrʼіти наˈходʼутси* (УсП), *стоˈйут по кутˈках стоˈла* (Шпт), *ˈйісти стаˈро му ˈмусʼут ˈдатʼи* (УсП), *тиˈпер плаˈтʼут ї таˈкиᵉм* (УсП), *ˈпотим триˈходʼут сuˈсʼіди* (Іс), *триˈносʼут с соˈбоў* (Іс), *сиˈдʼут до ˈранку* (Іс), *зˈверʼху масˈтʼут* (Яб).

Граматичним маркером гуцульських говірок Північної Буковини вважаємо особливі особові форм дієслова ***їхати***. У літературній мові особові форми цього дієслова є суплетивними, натомість у гуцульських говірках послідовно їх утворюють від початкової форми: *ˈйіхайу*, *ˈйіхайеш*, *ˈйіхайет*, *ˈйіхайімо*, *ˈйіхайите*, *ˈйіхайут* (Ср). У таких проявах вони поширені в усному мовленні діалектоносіїв, а відповідно – у транскрибованих тектсах: *йа ˈйіхайу з ˈвами* (Яб), *дес ˈйіхайе ў вʼіˈдˈрʼажен'а* (УсП), *куˈда цʼа ˈдʼіўчинка ˈваре ˈйіхайе?* (УсП), *ми ˈйіхайімо ˈдалʼі* (Яб), *ми ˈвитːиў ˈйіхайімо* (Яб), *куˈда вас Бох напˈравиў / туˈда ви соˈбʼі ˈйіхаїти* (УсП). Це явище зафіксоване майже у всіх гуцульських говірках Путильщини.

Звичайно, в усному діалектному мовленні трапляються різні особові форми дієслів, що формують граматичний портрет говірок, напр., *гуˈтуйуц:и пˈрийезно до ˈПаски / питпˈрʼетуйут / ˈбʼілʼут / кˈрашут файˈнʼіш'і ˈйейцʼа / ˈпишут писанˈки /*

пе|чут пас|ки / |робл'ут |голупц'і / наси|пайут студе|нец / йі|ди го|тоўл'ут / йі|д'ет ўс'о / крим м|н'еса / ўс'о ўже по|робл'ут (Двг).

Щодо часових форм, то саме в гуцульських говірках відзначали збереження давніх дієслівних форм, зокрема перфектних, напр., *пи|саў* / *пи^{e}|саўсмих*, *пи|саўсми* [АУГПБ, к. 131], *хо|диўйес*, *хо|дилас* / *хо|див'іс* [АУГПБ, к. 132], *ходилисмих* [АУГПБ, к. 133], *слухаласми^{e}(х)* [АУГПБ, к. 135]. На жаль, у сучасних текстах майже не виявлено таких форм, дещо частіше трапляється форма *хо|дилимсте* [АУГПБ, к. 134]. Рідко, але в діалектних текстах відзначено форми давноминулого часу, напр., *Ро|мун'ійа шо окупо|вала Буко|вену |була* (Ксл), *|було ў|с'ако / а ўже пре|векли бу|ли^{e}* (УсП), *ру|муни^{e} пиш|ли |буле* (УсП), *йак|би йа се ўто|пи^{e}ла / то ви |були си|д'ілі ў т'ур|м'і* (Яб). Як засвідчує АУГПБ, вони були властивими саме для гуцульських говірок [кк. 136–138].

Майбутній час дієслів у гуцульських говірках утворюють, використовуючи форми допоміжного давнього дієслова ***іма́ти*** (***му***, ***меш***, ***ме́ти***): *му ро|бити* [АУГПБ, к. 140], *меш чи|тати* [АУГПБ, к. 141], напр., 2 ос. одн.: *ни меш |мати зем|н'і кус|ка* (Ср), *со|роч'ички ни меш |мати* (УсП), 3 ос. одн.: *ме в'ід |мени хо|дити* (Ср), *|г'іт'ко ме си во|дити* (Ксл), 1 ос.мн.: *|мемо з|нати* [АУГПБ, к. 143], 2. ос. мн.: *|мете с|лухати* [АУГПБ, к. 144], *а|ну |мете |бачити* (УсП), 3 ос. мн.: *мут чи|тати* [АУГПБ, к. 145] , *шо |мама т|войа / шо |мойа мут жу|ритси* (УсП). Варто зазначити, що аналітична форма (*чи|татимеш*, *до|йітиме*) не властива як для гуцульських говірок, так і для власне буковинських. На окремій карті відзначено поширення літературних форм, напр., *|буде ро|бити*, на всій території Північної Буковини, що закономірно. Можна констатувати, що вони теж поширені в гуцульських говірках, є частотними й заступають давні форми: *|будеш менду|вати* (Двг), *|буд'имо |жи^{e}ти* (УсП).

Щодо творення видових форм у говірках, то форми дієслів доконаного виду утворюють за допомогою префікса ***ви-***, ***вид-***, на противагу буковинським і суміжним покутським говіркам, де послідовно вживаний префікс ***ві-***, що зумовлено насамперед фонетичними особливостями говірок: *|вижи^{e}ли* (Двг), *Ру|мун'ійа гет видиїш|ла вид нас* (Ср), *|витчут* / *|висхло* (Яб), *д|ружба витпов'і|дайе* (Шпт), *|ви|пустиў да|рабу* (УсП).

Однак іноді натрапляємо на дієслова із префіксом ***ві-***, навіть у мовленні одного респондента: *|винесли про|дукт'і' ў цу т|рету |хату* (Ср) // *в'ід|леж'ила |т'ісфус* (Ср), *вижи|вали // |в'іжити ти|| ро|к'и |дужи п|рикро |було* (Дх), *т|риц'іт' |в'іс'ім |рок'іў |ви|робиў* (УсП), *д'і|тиї вику|повували // не |можу в'ідог|нати* (Ксл), *прийш|ли |в'ісватали / в'і|д:аласи* (Шпт), *в'іши|вали рушни|чки* (Шпт).

Форми умовного та наказового способів у гуцульських говірках творять за допомогою спеціальних часток.

На жаль, на сучасному етапі рідко трапляються форми умовного способу, утворені за допомогою часток ***бих*** (кк. 147, 149), ***бис*** (к. 148), ***|бисте***, напр., *у |майц'і бис в'іс да|рабу / а|бо шо з|разу штрафу|вали* (УсП), о *|бисте_хо|т'іли ўс'о |мали* (Дх), *|бисте |були^{e} не наїш|ли^{e}* (УсП), *йак|бисте ў|з'ели |оциту / так и |того х|л'іба* (УсП), ***би*** (***б'и***, ***би***е, ***бе***): *би |бил'ше спла|виў зиїш|ло* (УсП), *ру|муни би |були ў|били |буч'им*

(УсП), *б'и ти це ли|шиў б'и ти не пеў* (УсП), *йа бе то|б'і шос ска|зала / |але би[е] ти ни ўб'і|жаўси[е]* (УсП), ***а|би***: *а|би ви не за|були* (УсП).

Відзначено також варіанти із діалектною часткою ***ко|би***: *ко|бих знаў* (к. 151), *ко|бис знаў*, *ко|бисте з|нали* (к. 152): *|Господи / ко|би шч'і та со|роч'ка ни |була го|това* (УсП).

Щодо форм наказового способу, то в цьому ареалі спостережено варіантність граматичних форм 1 ос. мн.: ходім, ходімо, ходімте (к. 153), однак важко визначити, яка є частотнішою. Форми 3 ос. одн. як і на всій території Північної Буковини, за винятком низки говірок уздовж Дністра, утворюють за допомогою частки ***наї*** (к. 154): *наї |зиїдутси* (Ср), *наї |буди ўна ў тих л'у|диї* (УсП), *|цего наї Бог бо|рони[е] |кождого* (УсП), *наї бу|де |добре и |темному |ворогови |тожи* (УсП).

Зворотні дієслова в гуцульських говірках Північної Буковини утворюють за допомогою частики ***си*** / ***си***е, а не ***с'і*** (к. 155): *ни |буду жу|ритиси за Йі|лену* (УсП), *зве|ласи* (Шпт), *ни |хочетси |жити* (Двг), *йа не на|д'ійаласи* (Двг), *кол|гоз заўйе|заўси* (Двг), *го|нилиси за ним* (Двг), *зах|марилоси т|рошк'і* (Ср), *с|лужба слу|жиласи* (Ср), *|наша |церква с|в'ititси* (Ксл), *|виўци ко|тилиси* (Ср), *|тато з |мамоў пос|тар'ілеси* (Дх), *|л'уди л'у|билиси |ран'чи / то ти|пер ни|навид'етси* (Яб), *|дуже ша|нуйеси* (Ксл).

У АУГПБ проілюстровано вживання части ***си***е в препозиції як граматичний варіант лише в говірках Дх, Яб, хоча в діалектних текстах і з інших говірок теж зафіксовано цю частку в препозиції і навіть віддалено від інфінітива: *ўна за |мени си хо|вайи* (УсП), *|поки кол|госп си за|в'із* (Ср), *в'ій|на си по|чала* (Ср), *|виц:и ск|райу йак си вихо|ди[е]ло* (Ср), *посхо|дили ми си* (Ср), *|д'іти йак се на|пи[е]ли по|пит пло|ти* (Дх), *йа си ўбер|нула* (Шпт), *|добре шо ви си ни |в'ітопи[е]ли о|ба* (Яб), *се не ўтру|йу ни |б'ійси* (Яб), *них|то си не сва|ри[е]ў* (Яб), *вод|но си с|лавили* (Плс), *си |сипала жин|тица* (Плс), *си схо|дила рид|н'а* (Ксл), *си скла|дала* (Ксл), *ўни си при|в'езували* (Ксл), *моло|ко си згор|тайе* (Ксл). Іноді ця частка є семантично надлишковою, напр., *си ни приз|найеси* (Шпт).

Для усного діалектного тексту характерна наявність пасивних форм, напр., *ви|ч'ісувалоси по|в'ісмо* (ДлШпт), *|буч'і п|р'елоси на г|рупш'і рушни|ки* (ДлШпт), *добаў|йеласи квас|ниц'а* (Плс).

Серед важливих граматичних ознак окреслених говірок на рівні синтаксису є своєрідні прийменниково-відмінкові конструкції. Зауважимо лише на вживанні прийменників, напр., варіантів ***т*** / ***д*** // ***до*** із майже безальтернативним вживанням у гуцульських говірках, як і в суміжних покутських, прийменника ***т***, напр., *т |хак'і*, *т |гор'і* (к. 183), *д |мин'і* (к. 184): *прийш|ла ўна т |хат'і* (Ср, Яб), *три[е] |м'іс'ац'і йа т |хат'і йшоў* (Яб), *а|би не|ч'есте т |хат'і ни п|халоси* (Стб), *і|дут д |гор'і* (Дхт), *витпро|вадили йе|го т |хат'і* (Дхт). Також фіксуємо лексикалізовану форму *дгорі* 'догори': *|дохтор' К|лопер нази|ваўси прихо|диў д|гор'і* (Ср), *а|ди там д|гор'і* (Яб), *ро|би[е]ли д|гор'і та|ко |коло |хати* (Яб), *там д|гор'і |було |поли* (УсП). Однак прийменник ***до*** також уживаний: *пре|хожу до |хат'и* (УсП), *до |хати ш'и н'и ди|шоў* (УсП), *прехо|ди[е]ў на не|д'іл'у до*

ˈ*хати*ᵉ (УсП). У мовленні одного діалектоносія трапляється вживання обох форм як варіантних, напр., *п'ішˈли ми д дˈнойі* ˈ*хати* (УсП) / *сиˈгодни до* ˈ*хати ни* ˈ*пидиш* (УсП).

Серед часто використовуваних у таких конструкціях відзначимо прийменники *криз* 'крізь': *диˈвилиси криз коˈлач на* ˈ*сонце* (Шпт) [БГ, с. 200], *пид* 'під': *кˈлади пид* ˈ*ноги* ˈ*ǯ'ер'гу* (Шпт), *кˈлали пит плит* (ДлШпт), *пит* ˈ*хату* (Стб); *с пид* 'з-під': *с пид* ˈ*сиру* (Плс).

У системі складного речення характерна і сурядність, і підрядність [1]. Серед підрядних речень значна кількість підрядних мети, оформлених діалектними сполучниками ***би***, ***аˈби*** (***аˈби***е): *би* ˈ*були таˈкі* ˈ*файні йек* ˈ*сонце* (Шпт), *би сˈтатки веˈлиси* (ДлШпт), *аˈбиᵉ ни пусˈкати потилˈіфуныˈвали* (УсП); *би не ўˈзˈела воˈда* (ДлШпт), *би* ˈ*маласи при* ˈ*кожним сˈлучайі оˈпора* (ДлШпт), *аˈби* ˈ*мертвˈі* ˈ*йісти ни проˈсили* (Стб), *аˈби* ˈ*жили ў* ˈ*хак'і ў* ˈ*пар'і* (Стб), *аˈби зле за ноˈгами не* ˈ*с'ійелоси* (Стб), *аˈби вигл'ˈіˈдало йек колоˈсок* (Яб) та підрядних умови: *йикˈбиᵉ буў з маˈшени подиˈвиўси на Руˈмун'ійу* (УсП), *йа би* ˈ*була там си лиˈшела / к'істˈки би сˈвойі там леˈшела* (УсП), *до молоˈдˈих ни тˈреба м'ˈіˈш'етси / би там шо роˈбили на сˈв'ˈіт'ˈі!* (УсП), *аˈбе виᵉ шо роˈбиᵉли /* ˈ*насв'ˈітку н'ˈіˈчо не даст!* (УсП).

Емоційної виразності діалектному мовленню надає вживання діалектних фразеологізмів, вплетених у висловлювання: *уˈс'о* ˈ*шито кˈрито* (УсП), *це* ˈ*мало* ˈ*бути кроў з* ˈ*носа!* (УсП); ˈ*лежичˈі заˈдумаў / а* ˈ*сеˈд'ачи зроˈбиᵉў* (УсП), *тˈрош'ічки* ˈ*ф'ˈілипом так деˈвиᵉлиси* (УсП), *йек игˈрайут / так* ˈ*мусим танц'уˈвати*ᵉ (УсП), ˈ*шоби ти* ˈ*т'ашко зароˈбиᵉла /* ˈ*солодко зˈйіла і споˈк'ійно сˈпала* (УсП), *без* ˈ*Бога ни до поˈрога* (УсП), та експресивних вигуків: ***вˈівat'*** (Іс): *дружˈби кˈричут /* ˈ*вˈівat' / і так три* ˈ*рази* (Іс) [БГ, с. 225], ***мої***: *мої /* ˈ*дурн'у* (Дхт), ***йої***: *йої уˈбили би* ˈ*були /* ˈ*Божи бороˈни* (УсП), ***гаї***: *гаї ўстаˈваї с коˈл'ін* (УсП).

Часто вони мають форму побажання або наказу: *иˈд'и уˈпоперек сˈв'іта!* (УсП), ˈ*Боже бороˈниᵉ / би буў румун вас уздˈр'ійу* (УсП), *би Бог бороˈниᵉў* ˈ*темного* ˈ*ворога вит таˈк'их чаˈс'ійу* (УсП), *аˈбе Бог усокоˈтиў* ˈ*кождого* (УсП); *просˈтибиˈ! наї Бог пˈриїми за* ˈ*ваше здоˈроўйе* (УсП).

Ізоглоси проаналізованих граматичних явищ окреслюють унікальність гуцульських говірок Північної Буковини; вони представлені в АУГПБ на аналітичній карті (АУГПБ, к. 189).

Висновки та перспективи дослідження. Докладний огляд транскрибованих діалектних текстів засвідчує, що більшість із давніх граматичних форм актуальні для досліджуваних говірок і сьогодні. Аналіз таких рис уповажнює на виокремлення двох типів граматичної варіантності в гуцульських говірках Північної Буковини: варіантності різних діалектних форм і паралельного використання давніх за походженням діалектних і літературних форм.

Такі варіанти поширені як у мовленні окремого представника діалектного соціуму, так і в говірці як системі, що яскраво ілюструють записані й транскрибовані діалектні тексти.

Граматична варіантність проявляється не лише в існуванні прямих варіантів, а й переважанні використання одних із них над іншими, меншою активністю проявів деяких рис на сучасному етапі буття цього мовно-культурного обширу. Тому важливим аспектом наступних граматичних студій, на нашу думку, є дослідження частотності прояву граматичних варіантів у канві діалектних текстів і з'ясування впливу власне внутрішньомовних чинників на постання такого варіювання в говірках.

Джерела

1. АУГПБ – Герман, К. Ф. (1998). Атлас українських говірок Північної Буковини : у 2 т. Чернівці : Прут. Т. 2. Службові слова. 216 с.
2. БГ – Буковинські говірки : хрестоматія діалектних текстів / укл.: Руснак Н., Гуйванюк Н., Бузинська В. Чернівці : Рута, 2006. 383 с.
3. СБГ – Словник буковинських говірок / ред. Н. В. Гуйванюк, К. М. Лук'янюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.

Література

1. *Герман К. Ф.* Сложное предложение в буковинских говорах : автореф. дис. … канд. филол. наук. Черновцы, 1968. 24 с.
2. *Гриценко П. Ю.*. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наук. Думка, 1990. 272 с.
3. *Колєснік Л. Я.* Варіювання номінацій людини в українських покутсько-буковинських говірках: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 640 с.
4. *Павел В. К*. Лексическая номинация. На материале молдавских говоров. Кишинев : Штиинца, 1983. 232 с.

References

Sources

1. AUGPB – Herman, K. F. (1998). *Atlas ukrainskykh hovirok Pivnichnoi Bukovyny* [Atlas of Ukrainian Dialects of Northern Bukovina]: in 2 volumes. Chernivtsi: Prut. T. 2. Official words. [in Ukrainian].
2. BG – *Bukovynski hovirky : khrestomatiia dialektnykh tekstiv* [Bukovinian Dialects: an anthology of dialect texts] / ed.: Rusnak N., Huivaniuk N., Buzynska V. Chernivtsi: Ruta, 2006. [in Ukrainian].
3. SBG – *Slovnyk bukovynskykh hovirok* [Dictionary of Bukovinian Dialects] / ed. N. V. Huivaniuk, K. M. Lukianiuk. Chernivtsi: Ruta, 2005. [in Ukrainian].

Literature

1. German, K. F. *Slozhnoe predlozhenie v bukovinskikh govorakh* [Complex sentence in Bukovinian dialects]: author's abstract. dis. … candidate of philological sciences. Chernivtsi, 1968. [in Russian].
2. Hrytsenko, P. Yu. *Arealne variyuvannia leksyky* [Areal variation of vocabulary]. Kyiv: Nauk. Dumka, 1990. 185 p. [in Ukrainian].

3. Koliesnik, L. Ya.. *Variiuvannia nominatsii liudyny v ukrainskykh pokutsko-bukovynskykh hovirkakh* [Variation of person nominations in Ukrainian Pokuttya-Bukovyna dialects]: monograph. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 2018. 14 p. [in Ukrainian].
4. Pavel, V. K. *Leksicheskaya nominatsiya. Na materiale moldavskikh govorov.* [Lexical nomination. Based on the material of Moldavian dialects]. Chisinau: Shtiintsa, 1983. 19 p. [in Russian].

Список н. пп. та їх скорочень:

Вжн – Виженка, Двг – Довгопілля, ДлШ – Долішній Шепіт, Дх – Дихтинець, Плс – Плоска, Рз – Розтоки, Ср – Сергії, Стб – Стебні, УсП – Усть-Путила, Шпт – Шепіт, Яб – Яблуниця – тепер усі Вижницького району Чернівецької області

* * *

УДК 811.161.2’282’36(477.44+477.65+477.73/.74)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337335

С. С. Поліщук,
канд. філол. наук,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-3014-3072

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГОВІРКОВИХ НАЗВ ЗОРАНОЇ ТА НЕПРИДАТНОЇ ДЛЯ ХЛІБОРОБСТВА ЗЕМЛІ: ФОНЕТИЧНИЙ, ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ І ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Стаття стала продовженням опису назв сільськогосподарських угідь та їхніх частин відповідно до способів обробітку ґрунту. Об’єктом вивчення обрано назви зораної та непридатної для хліборобства землі, збережені говірках середньонадбузького ареалу. Предметом дослідження стали фонетичні, лексико-семантичні та граматичні особливості говіркових назв. Враховано етимологію найпоширеніших із них. Означено просторове поширення діалектної лексики. Джерелами фактичного матеріалу послугували аудіозаписи живого народного мовлення, зроблені в 74 населених пунктах Середнього Надбужжя впродовж 2014–2016 рр. У роботі застосовано такі методи дослідження, як: *аналіз*, *синтез* і *спостереження* (виявлення й систематизація діалектологічного матеріалу); *анкетування*, *інтерв’ювання* та *експедиційний метод* (запис живого народного мовлення); *описовий метод* (аналіз говіркового мовлення); *лінгвогеографічний метод* (ілюстрація поширення говіркової лексики в ареалі).

Записано й уведено до наукового обігу назви зораної землі, скажімо: ***р’і̯л’:а*** (***ри̯л’а***), ***з’аб*** (***з’аб̯л’а***), ***бороз̯на*** (***бороз̯да***), ***с̯киба***, ***ˈогр’іх*** (***сказ***, ***п̯ропуск***), ***ме̯ˈжа*** тощо, і назви непридатної для хліборобства землі, напр.: ***ниу̯доб*** (***не̯у̯доба***),

ниу'г'ід':а, ***пус'тир***, ***па'со'вис'ко***, ***соло'нец'*** тощо. Водночас здійснено різнорівневий лінгвістичний аналіз відповідних найменувань із урахуванням фонетичних, акцентуаційних, лексико-семантичних і граматичних рис; засвідчено їхнє просторове поширення в обстеженому ареалі. З'ясовано мотивацію та етимологію низки назв. Здебільшого лексичні одиниці представлено в контексті, який розкриває чи увиразнює їхню семан-тику. Заразом репрезентовані зразки говіркового мовлення доповнюють й уточнюють інформацію стосовно процесу оранки та явища непридатної для хліборобства землі на території Середнього Надбужжя, зберігають низку говіркових ознак, тому цінні з погляду діалектології, фонетики, лексикології, граматики, етнографії, землеробства тощо. Проведено паралелі між говірковою лексикою та лексикою, представленою в українській літературній мові. Перспективу подальших досліджень убачаємо в продо-вженні опису говіркової лексики на позначення сільськогосподарських угідь.

Ключові слова: зорана земля, невдоба, діалектизм, говірка, Середнє Надбужжя, середньонадбузький ареал.

S. S. Polishchuk,
PhD in Philology,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Associate Professor

LINGUISTIC ANALYSIS OF SUBDIALECT NAMES FOR PLOWED LAND AND LAND UNSUITABLE FOR WHEAT FARMING: PHONETIC, LEXICAL-SEMANTIC AND GRAMMATICAL ASPECTS

Vernacular speech, as a source of human wisdom and a treasure trove of distinctive subdialect features, continues to attract the interest of researchers to this day. In particular, agricultural vocabulary provides valuable material for linguistic studies, as it functions daily in the speech of dialect speakers, is passed down from generation to generation, and lives and develops alongside Ukrainian agrarians.

The article continues the description of the names for agricultural lands and their parts according to the methods of soil cultivation. The object of the study is the names for plowed land and land unsuitable for wheat farming, preserved in the dialects of the Middle Bug area. The subject of the study is the phonetic, lexical-semantic and grammatical features of subdialect names. The etymology of the most common among them is considered. The spatial distribution of dialect vocabulary is determined. The sources of the factual material are audio recordings of vernacular speech, made in 74 settlements of the Middle Bug area during the period of 2014–2016. The following research methods were used in this work: *analysis*, *synthesis* and *observation* (identification and systematization of dialectological material); *questionnaires*, *interviews* and *expeditionary method* (recording vernacular

speech); *descriptive method* (analysis of subdialectal speech); and *linguogeographical method* (illustration of the spread of subdialectal vocabulary in the area).

The names for plowed land have been recorded and introduced into scientific circulation, for example: ***р'ї'л':а*** (***ри'л'а***), ***з'аб*** (***з'аб'л'а***), ***бороз'на*** (***бороз'да***), ***с'киба***, ***'огр'іх*** (***сказ***, ***п'ропуск***), ***ме$^{и'}$жа***, etc.; as well as names for land unsuitable for wheat farming, such as: ***ниў'доб*** (***не$^{и'}$ў'доба***), ***ниу'г'ід':а***, ***пус'тир***, ***па'со'вис'ко***, ***соло'нец'***, etc. The most commonly used lexical units in the surveyed area are presented in a context that reveals or highlights the semantics of the described names, while preserving numerous subdialectal features.

At the same time, a multi-level linguistic analysis of these names have been carried out, taking into account their phonetic, accentual, lexical-semantic, and grammatical features; their spatial distribution in the Middle Bug area has been documented. The motivation and etymology of a number of names have been clarified. The samples of dialect speech presented here supplement and specify information about the process of plowing and the phenomenon of land unsuitable for wheat farming in the surveyed area. They preserve a number of subdialect features and are therefore valuable from the point of view of dialectology, phonetics, lexicology, grammar, ethnography, agriculture, etc. Parallels between subdialectal vocabulary and vocabulary, presented in Ukrainian literary language have been drawn. The prospect of further research lies in the continuation of the description of names for agricultural land in the subdialects of Middle Bug area.

Key words: plowed land, barren land, dialecticism, subdialect, Middle Bug, Middle Bug area.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Живе народне мовлення як джерело людської мудрості та скарбниця самобутніх говіркових рис і досі привертає інтерес дослідників. Зокрема лексика сільського господарства, пов'язана з обробітком ґрунту, дає цінний матеріал для мовознавчих студій, адже вона щоденно функціонує в мовленні діалектоносіїв, передається із покоління в покоління, живе й розвивається разом із українським землеробом і землеробством. Лінгвістичний аналіз відомих у говірках середньонадбузького ареалу назв на позначення зораної й непридатної для хліборобства землі збагачує емпіричну базу української діалектології, зберігає низку цінних мовних явищ та рідковживаних слів, які поступово переходять у категорію застарілої лексики, увиразнює дані, представлені в подібних студіях, є продовженням вивчення найменувань сільськогосподарських угідь та їхніх частин в українських східноподільських і західностепових говірках, отже наше дослідження на часі.

Аналіз досліджень проблеми. Сільськогосподарська лексика говірок українського діалектного континууму стала об'єктом вивчення Ю. В. Абрамян [1], П. Ю. Гриценка [2], Й. О. Дзендзелівського [3], М. С. Кушмет [5], Д. А. Марєєва [6], Р. Л. Сердеги [9], Л. С. Терешко [12], Т. М. Тищенко [13], Н. П. Шеремети [14], авторки статті [7; 8] та ін. **Метою нашого дослідження** є різнорівневий мовознавчий аналіз

говіркових назв на позначення двох протилежних явищ: зораної землі та непридатної для хліборобства землі. Досягнення мети передбачає такі **завдання**: зафіксувати у визначених говірках і ввести до наукового обігу відповідні найменування; описати виразні фонетичні, лексико-семантичні й граматичні риси збережених одиниць говіркового мовлення.

Об'єктом вивчення обрано назви на позначення зораної та непридатної для хліборобства землі, збережені у говірках Середнього Надбужжя, **предметом** — їхні фонетичні, лексико-семантичні й граматичні особливості, етимологія та просторове поширення. **Матеріалом дослідження** є відповідна сільськогосподарська лексика, записана в 74 говірках середньонадбузького ареалу під час польових досліджень, здійснених впродовж 2014–2016 рр. У роботі застосовано такі **методи дослідження**, як: *аналіз*, *синтез* і *спостереження* (виявлення й систематизація діалектологічного матеріалу); *анкетування*, *інтерв'ювання* та *експедиційний метод* (запис живого народного мовлення); *описовий метод* (аналіз говіркового мовлення); *лінгвогеографічний метод* (ілюстрація поширення говіркової лексики в ареалі).

Наукова новизна дослідження полягає в продовженні вивчення авторкою говірок Середнього Надбужжя на матеріалі назв сільськогосподарських угідь, крім того різнорівневий лінгвістичний аналіз найменувань зораної та непридатної для хліборобства землі, збережених у говірках указаного ареалу й представлених у цій статті, зроблено вперше. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в поглибленні знань про риси подільського і степового говорів української мови, а також у проведенні паралелей між говірковою лексикою та лексикою, відомою в українській літературній мові. **Практичне значення** полягає у введенні до наукового обігу нового фактичного матеріалу, що збагачує емпіричну базу української діалектології в цілому й може прислужитися під час укладання спеціальних лексикографічних і навчально-методичних праць, у подальшій розробці вишівських курсів та під час написання кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Найменування сільськогосподарських угідь та їхніх частин здавна залишаються цінним матеріалом для діалектологічних розвідок, адже земля відіграє особливу роль у житті селянина, а праця на ній є невід'ємною частиною буття кожного хлібороба [8]. Частково указаний лексичний шар говіркової лексики вже був об'єктом нашого дослідження: раніше ми описали назви ***ц'іли^{el}на***, ***тол^{i}ка***, ***пар***, ***^{i}п'ідпарок***, ***^{i}поле*** (***^{i}нива***, ***лан***), ***паї***, ***с^{i}фера***, ***до^{i}даток*** (***до^{i}бáўка***), ***го^{i}род***, ***го^{i}родина*** (***ого^{i}роди^{e}на***), ***пар^{i}ник***, ***тип^{i}лиц'а***, ***сад***, ***виног^{i}радник*** та їхні фонетичні, лексико-семантичні й граматичні варіанти [8]. Далі розглянемо назви на позначення зораної землі та землі, яка є непридатною для хліборобства.

У говірках середньонадбузького ареалу семема 'зорана земля, вироване поле' реалізується в лексемі ***р'^{i}л':а*** (38, 43, 45, 59, 68), що збігається з орфоепічними нормами української літературної мови (далі — УЛМ), та в низці її фонетичних варіантів, скажімо: ***р'^{i}$^{и|}$л':а*** (31); ***р'^{i}л'а*** (3, 5, 12, 13, 14, 20, 22, 26, 29, 34, 36, 41, 51, 52, 54, 55, 61, 63, 70); ***р'^{i}$^{и|}$л'а*** (8, 11, 29, 72); ***ри$^{i|}$л'а*** (8); ***ре^{i}л'а*** (53); ***ри^{el}л':а*** (46); ***ри^{el}л'а*** (52, 53,

57), напр.: ˈ*вигорали* ***на‿риˑеˈл'у*** // (52); ***риˈл'а*** (1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 47, 48, 50, 52, 53, 56, 58, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 73, 74), напр.: ***риˈл'а*** *заґˈлибл'ана* / ***риˈл'а*** *зˈм'ˈіл'чана* // (10). За нашими спостереженнями, діалектизм ***риˈл'а*** є найпоширенішим в обстежених говірках і засвідчує одну з фонетичних рис степового говору: обнижену вимову [і] різного походження як [и]. Слова ***р'ˈїл':а***, ***риˈл'а*** успадковані з праслов'янської мови [4, т. 5, с. 95]. Подекуди в ареалі номінативну функцію для вказаної семами виконують атрибутивні словосполучення зі стрижневим компонентом ˈ***поле***, скажімо: ***риˑеˈ[ɨ]не*** ˈ***поле*** (52), ***сˈпахане*** ˈ***поле*** (44), ˈ***виоране*** ˈ***поле*** (48) та ˈ***вигоране*** ˈ***поле*** (29, 52), ˈ***зоране*** ˈ***поле*** (24) і ***зˈгоране*** ˈ***поле*** (44) тощо. Звертаємо увагу на дієприкметники ˈ***вигоране*** та ***зˈгоране***, спільнокореневі з фонетичним діалектизмом ***го[ɨ]рати***, що ілюструє яскраву фонетичну рису подільського говору: наявність протетичного приголосного звука [г] на початку слова перед голосним [о], пор.: в УЛМ — ***оˈрати*** [12, т. 5, с. 737]. Зрідка фіксуємо назви ˈ***пахан'*** (52, 58) і ***сˈпахане*** [ˈ***поле***] (44), спільнокореневі з лексичними діалектизмами ˈ***пахар*** і ***паˈхати***, які виступають синонімами до слів ***оˈрач*** й ***оˈрати*** [12, т. 6, с. 100]. Водночас в обстеженому ареалі, як і в нашій літературній мові, слова ***р'ˈїл':а*** й ˈ***оранка*** (49, 52) також вступають у синонімічні відношення [12, т. 5, с. 737].

Спорадично в подільських говірках синонімами є й іменники ***з'аб*** (8) та ***р'ˈїл':а***, які вказують на 'зорану землю, виоране поле', але варто уточнити, що здебільшого сільськогосподарський термін ***з'аб*** реалізує значення 'земля, виорана на зиму під весняну сівбу (ярих культур)' (УГ). Діалектоносії пояснюють, що ***з'аб*** / *коˈторий* ˈ*виораний на‿ˈзиму* // (2), ***з'аб*** *гоˈрец'а на‿ˈзиму* // (29), *на‿ˈзиму* ˈ*вигорано* / ˈ***з'аб*** // (47), *зиˈмова* ˈ*оранка* / ***з'аб*** / *а‿висˈнойу* / ***но[ɨ]ворилˈа*** // (5), *оˈс'ін':а сˈпашка* / ˈ***з'аб*** // (44), ***на‿ˈз'аб*** / *це ˈз‿ос'ін'і гоˈрут* // (2), ***на‿ˈз'аб*** ˈ*каже* / ˈ*вигорали* ***на‿ˈз'аб*** // *з‿ˈгосини woˈно гоˈрец'а* // (10), *йакˈшо* ˈ*зараз гоˈреш* / *то‿ˈце ўже буˈде* ***на‿ˈз'аб*** // *бо* / *woсиˈни буˈдеш* ˈ*с'ійати пароˈwу пшиˈниц'у* / *там* / *на‿ˈтой год шоб‿буˈла* // (27), ***на‿ˈз'аб*** *гоˈрут* / *це на‿ˈзиму* // (42, 52), ˈ*виорали* ***на‿ˈз'аб*** / *це на‿ˈзиму* // (56) тощо. Подекуди фіксуємо фонетичний варіант ***з'ап*** (48), напр.: ***з'ап*** / *це* ˈ*оранка на‿ˈзиму* // (48), де в говірці маємо нехарактерне для УЛМ оглушення дзвінкого приголосного вкінці слова; та морфологічний діалектизм ***з'аб[ɨ]лˈа*** (12, 46), де спостерігаємо відмінність у роді порівняно із загальновідомим терміном ˈ***з'аб***. У степових говірках Одещини ˈ***з'аблˈа*** — 'переорана на зиму (на зяб) земля' [10, с. 88]. Слова ˈ***з'аб***, ***з'аб[ɨ]лˈа*** успадковані з праслов'янської мови [4, т. 2, с. 284]. Водночас звертаємо увагу на розширення в обстежених говірках семантики слів ***р'ˈїл':а*** [фонетичні варіанти ***р'ˈї[ɨ]лˈа***, ***риˈ[ɨ]лˈа*** (8), ***риˈлˈа*** (32, 67)], ˈ***оранка*** (49) та ***пар*** (31, 43), які виступають синонімами до слова ˈ***з'аб***. Пор. з УЛМ, де вони позначають відповідно: 'виоране поле, зораний шар ґрунту' [12, т. 8, с. 575], 'дію за значенням орати; рідко — ріллю' [12, т. 5, с. 737] та 'ріллю, залишену на одне літо без посіву з метою поліпшення якості землі для наступного посіву озимих' [12, т. 6, с. 59]. До речі, в обстежених говірках лексема ***пар*** реалізує також близьку до останньої семему 'земля, що свідомо не обробляється певний час для відновлення

родючості ґрунту' [8, с. 355]. Подекуди значення 'земля, виорана на зиму під весняну сівбу (ярих культур)' реалізується в атрибутивних словосполученнях із головним словом ***оранка*** (***ґоранка***), рідко — ***зимля***, скажімо: ***зимова оранка*** (52, 69), ***зимова ґоранка***, ***озима ґоранка*** (6), ***озима оранка*** (52), ***глибока оранка*** (69) та ***зяблива зимля*** (64).

Семема 'довга заглибина в землі, проведена плугом' в усіх обстежених говірках реалізується в лексемах ***борозна***, що відповідає нормам УЛМ [12, т. 1, с. 219]. Інформанти пояснюють: ***борозна*** / *котора горець':а ілишайиц':а* ***борозна*** // (2), ***борозна*** *гл'ібока* / *це за˯плугом лишайиц'а* // (42), *ўс'ідда горат ви*ᵉ*с'нойу* / *п'робниї вийізд* / *перша* ***борозна*** // *йакшо ви*ᵉ*с'нойу виход'ат у˯поле* / *перша* ***борозна*** // *колис' вийіжали ўс'і п'ідводи˯і першу* ***борозну*** *прокладували* // (42), ***борозна*** / *це* / *йак уже розгорали і˯ос'талас'а канава посиᵉредин'і* // *треба за˯собу зароб'л'ати* / ***борозни*** / *шоб ни˯було* / *шоб˯п'лошка була р'іўнен'ка* // (42). Звертаємо увагу, що наголошування цього слова в різних відмінках і числах збігається з орфоепічними нормами УЛМ, напр.: ***борозна***, ***борозну***, ***борозни*** [11]. Подекуди натрапляємо на акцентуаційні й фонетичні діалектизми, скажімо, ***борозна*** (52, 69), ***борозʼна*** (26), ***борозда*** (48), ***борозда*** (7, 20, 43, 48), напр.: ***борозда*** / *це р'іў їде* // *в'ідбивайиш* ***борозду*** // *або ўкравійу миᵉлжі* / *або посиридин'і миᵉлжі* // *або посиᵉридин'і тього города їде* ***борозда*** / *або скравійу в'ітмиᵉлжі їде* ***борозда*** // (48), а також фіксуємо лексичні діалектизми, напр: ***р'іў*** (48, 52): *такиї* / *каже христ'а* / *миᵉлн'і* ***р'іў*** *зробили* / *чириз увес' город* // (52), ***стижна*** (44): *проїшоў* [плугом] / *йак* ***стижнойу*** // (44); ***пашн'а*** (65), ***воронка*** (56) тощо. Лексеми ***борозна***, ***борозда*** також успадковані з праслов'янської мови [4, т. 1, с. 232].

Значення 'шар землі, піднятий і відвернений плугом під час оранки' в усіх обстежених говірках реалізується в слові ***скиба***, що збігається з нормами УЛМ [12, т. 9, с. 260]. Діалектоносії пояснюють, що: ***скиба*** / *котору кидайе одна на˯одну* // *трактор горе ў˯кидайе одна на˯одну* // (2), *в'ідᵐкинули* ***скибу*** // (8), ***скиба*** / *це колли плух в'іткинуў* // (48), *трактор кидайе* ***скибу*** // (10), *перикидайе* ***скибу*** // (44), *ипᵉриᵉкиᵉлдайе добре* ***скибу*** // *а˯то* / *каже* / *ниᵉ˯ипᵉриᵉлкинуў* ***скиби*** / *отакеᵘго* // *або˯ў ниᵉ˯горўў* // *плугом роблят* ***скибу*** // (52), ***скиба*** / *це в'ід˯плуга в'ітстала такa виликa грудка* / ***скиба*** // (64), *дві* ***скиб'і*** // (42) тощо. Спорадично записуємо акцентуаційний діалектизм ***скиба*** (37, 40, 51, 58, 60, 62, 63), напр.: *підˌплуг йак садили* ***на˯скибу*** *карташку клали* / *кін'ськиї плуг буў* // (37) та морфологічний варіант ***скиби*** (38, 72), де інформанти, називаючи вказану реалію дійсності, надають перевагу формі множини. У деяких обстежених говірках записуємо лексичний діалектизм ***брила*** (26, 32, 67) та його акцентуаційний варіант ***брила*** (29). Звертаємо увагу на відтінок у значенні цих слів: ***скибу*** *виверᵘнуў чи* ***брилу*** *виверᵘнуў* / *колли орец'а дуже сухa зеᵘмл'а* // *вона не˯росипайец'а* / *а˯вивалуйеᵘц'а* ***брилами*** // (29). У поодиноких випадках фіксуємо лексичний діалектизм ***груда*** (15, 49) і спільнокореневий варіант цього слова ***грудки*** (6), який засвідчує фонетичні й морфологічні говіркові риси: оглушення дзвінкого приголосного перед глухим у середині слова та

віднесеність до іншого граматичного підкласу числа. Такі назви є мотивованими, адже називають ‘нерівності на поверхні землі у вигляді затверділих горбиків’ [12, т. 2, с.179–180]. Слова ***п'ласт*** [у формі однини] і ***плас'ти*** [у формі множини] (38) також перегукуються з нормами УЛМ, адже одним зі значень цього слова є ‘скиба ґрунту, піднята плугом за один раз’ [12, т. 6, с. 564]. Діалектизм ***пири'вал*** (34) ілюструє повне нерозрізнення ненаголошених голосних [е] та [и] і розширення значення цього слова в говірках Середнього Надбужжя [12, т. 6, с. 133–134]. Слово ***с'киба*** запозичено в українську мову через польську з давньоверхньонімецької мови [4, т. 6, с. 270]; походження слова ***б'ри'ла*** не зовсім ясне, можливо, пов’язане з індоєвропейським *bher- ‘бити, розбивати, дробити’ [4, т. 1, с. 257]; слова ***г'руда***, ***г'рудка***; ***п'ласт***; ***ва'лити*** (***пири'вал***) успадковано з праслов’янської мови [4, т. 1, с. 603–604; т. 4, с. 428–429; т. 1, с. 325–326].

Хлібороби цінують якість виконання земельних робіт, що підтверджує жартівлива приказка: « *шоб ˌйо'го так ст'ригли ї ˌб'рили / йак в'ін поо'раў чи поко'сиў* //» (17). Розглянемо реалізацію семеми ‘пропуск під час оранки’ в говірках Середнього Надбужжя. Із цим значенням діалектоносіям відоме слово ***'огр'ix*** (14, 35, 51, 62, 68, 72) та його акцентуаційний варіант ***ог'р'ix*** (8, 18, 20, 22, 26, 27, 28, 31, 33, 34, 36, 42, 53, 55, 60, 63, 74), [у множині — ***ог'р'ixи*** (34)], що відповідає лексичним, орфоепічним, фонетичним та граматичним нормам УЛМ [12, т. 5, с. 622; 10]. В поодиноких випадках фіксуємо фонетичний варіант ***'огр'ex*** (69) та лексичний діалектизм ***гр'ix*** (5), напр.: *о'то ли'шиў он'до 'каже* ***гр'ix*** *о'з'о ос'талос'а* // (5). Недивно, що є така народна мудрість: «*Трактористів гріх — на полі огріх*» [12, т. 2, с. 171]. У «Словнику українських говорів Одещини» (2011) зі значенням ‘пуск в оранці’ зафіксовано діалектизми ***го'р'ix***, ***за'лом***, ***наза'л'ін*** (заст.) й ***ог'р'ix*** [10, с. 56, 81, 133, 141]. Слово ***'ог'р'ix*** спільнокореневе до слова ***гр'ix***, яке успадковано з праслов’янської мови [4, т. 1, с. 598–599]. Проте найпоширенішою в обстежених говірках є реалізація цієї семеми в лексичному діалектизмі ***сказ*** (2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 17, 18, 19, 20, 23, 25, 27, 29, 30, 37, 41, 42, 45, 52, 53, 56, 57, 59, 64, 70, 71, 72, 73), [у множині — ***с'кази*** (57), ***ска'зи*** (11)]. Наведемо кілька найпоширеніших контекстів, напр.: ***ска'з'їў*** *наро'били / там 'вигорали / а ˌ'там ни ˌзач'і'пили* // (2), ***ска'з'їў*** *наро'биў* // ***ска'з'їў*** *наро'биў / це шо ни ˌзач'і'пиў / да* // (10), ***ска'з'їў*** *наро'биў по ˌго'род'і!* // (52), *зро'биў* ***сказ*** */ да / ни ˌзачи'пиў* // (13), *по'гано 'вигораў /* ***с'кази*** *поро'биў* // (57), ***ска'зи*** *поли'шаў* // (11) тощо. Слово ***сказ*** є спільнокореневим до діалектизму ***ка'зити***, успадкованого з праслов’янської мови [4, т. 2, с. 342]. Водночас семема ‘пропуск під час оранки’ реалізується в лексемах ***п'ропуск*** (4, 11, 15, 16, 20, 21, 22, 24, 26, 32, 38, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 65, 66, 67), напр.: ***п'ропуск*** */ ко'ли ни'е'п'рави'е'л'но го'^рут / 'чирис с'кибу* // (52); ***пл'їш*** (3, 12), напр.: ***пл'їш'і*** *поро'биў* // (12); ***г'рива*** (7), напр.: *ли'шилас'а* ***г'рива*** *ни'орана* // (7), ***бала'лайки*** (22), скажімо: *так 'вигорали / тут / ну / йак три'кутник полу'чайиц'а ни ˌ'вигораниї / то ˌ'то 'кажут* ***бала'лаїки*** // (22), а також — ***брак*** (40), ***необ'робка*** (61), ***пири'вал*** (58), ***про'б'ел*** (20), ***га'л'авина*** (39, 52), ***'гал'авина*** (52) та ***'гал'ава*** (1). До речі, нам пояснили, що ***'гал'ава*** є більшим за обсягом пропуском, ніж

сказ; а слово ***г*ˈ*рива*** частіше вживається на позначення ‘пропуску під час косіння’. Звертаємо увагу, що діалектизми ***бала*ˈ*лайки***, ***брак***, ***га*ˈ*л'авина***, ***г*ˈ*рива***, ***пири*ˈ*вал***, ***пл'іш***, ***про*ˈ*б'ел*** є наслідком метафоричне перенесення назви за схожістю форми чи ознаки позначуваних понять.

Семема ‘лінія, що відділяє один наділ землі від другого’ реалізується в лексемі ***ме*ʷˈ*жа*** (11, 12, 15, 16, 20, 29, 30, 35, 41, 43, 45, 47, 49, 52, 68, 74) та її фонетичних варіантах ***ми*ᵉˈ*жа*** (8, 27, 46, 48, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 62, 63, 65, 66, 67, 71, 72, 73), частіше –***ми*ˈ*жа*** (1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 51, 54, 58, 59, 60, 61, 64, 69, 70), зрідка — ***м*ˈ*і*ʷˈ*жа*** (10, 14, 25), [у множині — ˈ***меж*ˈ*і*** (2, 29, 37, 63)], скажімо: *да*ˈ*ваї в*ˈ*і*̯*д*ˈ*ібйим* ***ми*ᵉˈ*жу*** // (56); *в*ˈ*і*̯*д*ˈ*бити* ***ми*ˈ*жу*** // (10), *от*̯ˈ*вигораў* ˈ*поле* / *св*ˈ*ії го*ˈ*род* ˈ*вигораў* / *а*̯ˈ*между су*ˈ*с'ідом ли*ˈ*шилас'а* ***ми*ˈ*жа*** // ˈ*так*̯*і на*̯ˈ*пол'і ли*ˈ*шайуц'а бу*ˈ*вайе* ˈ***меж*ˈ*і*** / *а*̯ˈ*йак* ˈ*вигораў п'і*̯*д*ˈ*рад* / ***ми*ˈ*ж*ˈ*і*** *ни*ˈ*майе* // (2), *в*ˈ*ідо*ˈ*рали* ***ми*ˈ*жу*** // (70). Подекуди в ареалі з таким самим значенням функціонує слово ***гра*ˈ*ниц'а*** (6, 17, 23, 26, 27, 28). В обстежених говірках лексема ***ми*ˈ*жа*** (52) також реалізує семему ‘лінія, відорана від межі’ і з цим значенням виступає синонімом до слів ***бороз*ˈ*на*** (52, 57); ***ка*ˈ*нава*** (44); ***в*ˈ*і*̯*д*ˈ*гора*** (52), бо ***в*ˈ*ідго*ˈ*ратис'а***; ***г*ˈ*либа*** (52); ***р*ˈ*іў*** (52), ***р*ˈ*іў*ˈ*чак*** (44), напр.: *в*ˈ*ідго*ˈ*ре* / *та*̯*й бу*ˈ*де то*ʷˈ*б'і* ***г*ˈ*либа*** / ***р*ˈ*іў*** // (52). В УЛМ лексема ***ме*ʷˈ*жа*** має п’ять значень, зокрема 1. ‘Лінія поділу якої-небудь території; границя (у 1 знач.)’, 2. ‘Вузька цілинна смуга між полями, що є водночас і польовою стежкою або шляхом’ тощо [12, т. 4, с. 666; т. 2, с. 157]. Слово ***ме*ʷˈ*жа*** успадковано з праслов’янської мови, де ****medjā*** ‘середина; границя’ [4, т. 3, с. 431]. До речі, в «Етимологічному словнику української мови» (1989) натрапляємо на фонетичний діалектизм ***м*ˈ*і*̯*жа*** [4, т. 3, с. 430].

Поряд з угіддями, на яких активно вирощують сільськогосподарські культури, завжди залишаються землі, непридатні для хліборобства. У говірках середньонаддністрянського ареалу це значення реалізується у слові ***не*ʷˈ*ў*̯***доб*** (29, 42, 52, 67, 69) та його фонетичних варіантах ***ни*ᵉˈ*ў*̯***доб*** (29, 56), ***ниў*ˈ*доб*** (1, 4, 5, 7, 9, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 37, 45, 46, 47, 53, 59), останній з яких є найбільш поширеним в обстежених говірках. Інформанти пояснюють, що: ***ниў*ˈ*доб*** / *це та*ˈ*ке* / *ш*ˈ*чебин'* / *п*̯ˈ*і*̯*сок* / ˈ*кам*̯ˈ*ін'* *там* / *на*̯ˈ*н'ому н'і*̯ˈ*чого ни*̯ˈ*хоче ро*ˈ*дити* // (27); *там бу*ˈ*ри* / *с*ˈ*кали* / *кус*ˈ*тарники* / *о*ˈ*то* / ***ниў*ˈ*доб*** *та*ˈ*кий* // (22). «Словник українських говорів Одещини» (2011) реєструє діалектизм ***не*ʷˈ*ў*̯***доб*** (***ниў*ˈ*доб***) зі значенням ‘земля, непридатна для обробітку: горби, яри, глинища, солонці’ [10, с. 135–136].

Водночас указана семема є реалізацією морфологічного діалектизму ***не*ʷˈ*ў*̯***доба*** (8, 14, 57, 68), відомого в УЛМ [4, т. 6, с. 20], та його фонетичних варіантів ***ни*ᵉˈ*ў*̯***доба*** (42, 44, 48) й ***ниў*ˈ*доба*** (14, 31, 34, 49), що відрізняються один від одного вимовою ненаголошеного голосного [е] в першому складі. Інформанти звертають нашу увагу на різницю між поняттями ***ни*ᵉˈ*ў*̯***доба*** і ***не*ʷˈ*ро*ˈ*д'уча зе*ʷˈ*м*ˈ*л'а***, оскільки: ***ни*ᵉˈ*ў*̯***доба*** / *це там* / *де ни*̯ˈ*можна за*ˈ*йіхати* ˈ*т'ехн'ікойу* / *де ни*̯ˈ*можна за*ˈ*ти* // *а*̯ˈ*там* / *де не*ʷ̯ˈ*родит* / *то*̯ˈ*це* ˈ*зоўс'ім и*ˈ*наче бу*ˈ*де* // *не*ʷ̯ˈ*родит* / *з*ˈ*нач*̯ˈ*ім'* ***не*ʷˈ*ро*ˈ*д'уча зе*ʷˈ*м*ˈ*л'а*** *там полу*ˈ*чайиц'а* // *а* / *де* ***ни*ᵉˈ*ў*̯***доба*** / *йа*ˈ*рок там* / *гор*ˈ*бок* / *йа*ˈ*кес' за*ˈ*росле та*ˈ*ке*

де^{и}ревами // (44). Однак, є говірки в яких словосполучення ***н(е^{и})и^{е}ро$^{|}$д'уча з(е^{и}) и^{е}м$^{|}$л'а*** (52, 56) таки реалізує семему ‘непридатна для хліборобства земля’. Подекуди вказане значення є реалізацією іменника ***не^{и}ў$^{|}$доби*** (2, 29, 52), ужитого у формі множини, скажімо: ***не^{и}ў$^{|}$доби*** *йе тут / де ми $^{|}$оч'ір'ід' па$^{|}$сем // де / от йа$^{|}$ри / тако$^{|}$го на по$^{|}$л'ах / де йар$^{|}$ки / де ў $^{|}$земл'у посто$^{|}$йан:о wo$^{|}$да зб'і$^{|}$гайе і з$^{|}$рунт посто$^{|}$йан:о вими$^{|}$вайиц:'а / там $^{|}$кажут* ***не^{и}ў$^{|}$доби*** (29), та його фонетичні варіанти ***ни^{е}ў$^{|}$доби*** (1, 56), ***ниў$^{|}$доби*** (10, 18, 20, 24, 26, 35, 39, 40, 41, 50, 51, 54, 55, 62, 70), скажімо: ***ниў$^{|}$доби*** / *це ска$^{|}$ла / п'і$^{|}$сок / забо$^{|}$лочин'і $^{|}$земл'і* // (40). Зрідка із цим самим значенням фіксуємо спільнокореневі з попередніми словами назву ***неў$^{|}$добка*** (74), її фонетичний варіант ***ниў$^{|}$добка*** (6, 60) та морфологічну форму ***ниў$^{|}$добки*** (41, 15), а також — назву ***неў$^{|}$добна*** (14) і її фонетичний варіант ***ниў$^{|}$добна*** (32, 36). Діалектизми ***не^{и}ў$^{|}$доб***, ***не^{и}ў$^{|}$доба***, ***неў$^{|}$добка*** відомі в УЛМ зі значенням ‘неорана земля’. Успадковані вони з праслов'янської мови [4, т. 2, с. 96–97].

Спорадично в говірках Середнього Надбужжя семема ‘непридатна для хліборобства земля’ реалізується в лексемі ***ниу$^{|}$з'ід':а*** (63, 64, 66, 71, 73) та її фонетичному варіанті ***неу$^{|}$з'ід':а*** (53). На нашу думку, слово ***ниу$^{|}$г'ід':а*** є фонетичним варіантом збірного іменника ***ни^{е}ў$^{|}$з'ід':а***, відомого в УЛМ зі значенням ‘непридатні для обробітку землі’ [12, т. 5, с. 252]. Земля, яку з різних причин не обробляють, залишається нічим не зайнятою, пустою, вона пустує, тому вмотивованими є такі назви ‘непридатної для хліборобства землі’, як: ***пус$^{|}$тир*** (5, 43, 53, 58, 61, 65, 72), ***$^{|}$пустка*** (2, 26, 43), ***пус$^{|}$тирник*** (56). Натрапляємо на фонетичний варіант останнього — ***пус$^{|}$тирн'ік*** (27). Слово ***пус$^{|}$тир*** функціонує в УЛМ зі значенням ‘незабудоване, запущене місце’ [12, т. 8, с. 399]. Одним зі значень, які реалізує лексема ***$^{|}$пустка*** є ‘незаселена, необроблена ділянка землі; пустище’ [12, т. 8, с. 400]. Слова ***пус$^{|}$тир***, ***$^{|}$пустка***, ***пус$^{|}$тирник*** спільнокореневі з прикметником ***пус$^{|}$тиї***, успадкованим з праслов'янської мови [4, т. 4, с. 638–639]. Водночас спостерігаємо розширення семантики діалектизму ***пус$^{|}$тирник***, що функціонує в загальнонародній мові зі значенням ‘собача кропива, Leonurus cardiaca L.’ Назва зумовлена тим, що ця рослина часто росте на пустирях [4, т. 4, с. 639].

Нерідко землі, непридатні для хліборобства, використовують для випасу свійських тварин і птахів, тому обґрунтованими є такі найменування вказаного значення, як: ***па$^{|}$со$^{|}$вис'ко*** (8, 30, 37, 34) та ***па$^{|}$со$^{|}$вишче*** (33, 38), що в УЛМ є синонімами, які реалізують семему ‘ділянка землі з трав'янистою рослинністю, де пасеться худоба, птиця’ [12, т. 6, с. 88]. Ці слова також успадковані з праслов'янської мови [4, т. 4, с. 309]. Земля, непридатна для хліборобства, лежить без діла, тому носії східноподілських говірок зрідка називають її ***ли$^{|}$жухойу*** (52). Відповідно таку землю не орють, не обробляють, тому в поодиноких випадках ‘непридатну для хліборобства землю’ називають ***ц'іли$^{е|}$нойу*** (1), що розширює лексичне значення цього слова в говірках середньонадбузького ареалу. Також фіксуємо атрибутивне словосполучення ***$^{|}$виснажи^{е}на зи^{е}м$^{|}$л'а*** (56). З-поміж різновидів ‘непридатної для хліборобства землі’ носії говірок Середнього Надбужжя виокремлюють ***соло$^{|}$нец'*** (2, 31, 48, 52, 53, 56),

зрідка використовуючи іменники у формі множини ***солон'ц'і*** (52, 59) та ***солонча'ки*** (3, 29). Лексема ***соло'нец'*** в УЛМ реалізує п'ять семем, першою з яких у словнику подано таку: 'ґрунт, що утворюється із солончаку в результаті вимивання з верхніх шарів водорозчинних солей' [12, т. 9, с. 450], де ***солон'чак*** — це 'ґрунт, який у поверхневому шарі містить легкорозчинні солі в концентраціях, що негативно впливають на розвиток сільськогосподарських рослин' [12, т. 9, с. 452]. Діалектоносії підтверджують, що: ***солонча'ки*** / *м'іс'ц'а* / *де по'гано 'роде* // (29). Слова ***соло'нец'*** та ***солон'чак*** спільнокореневі з лесемою ***с'іл'***, яку успадковано з псл. мови [4, т. 5, с. 252–253]. До непридатних для хліборобства земель у середньонадбузькому ареалі уналежнюють також: ***боло'та*** (62), ***г'лину*** (51), ***гор'би*** (56), ***'маки*** (58), ***'мочар*** (51), або ***моча'р'і*** (51, 56), ***м'лаки*** (59) та ***косо'гори*** (62) тощо.

Звернемо увагу на подані вище мікротексти, які не тільки увиразнюють інформацію про описувані реалії дійсності землероба, а й зберігають низку говіркових рис, напр.: фонетичні діалектизми ***го'реш***, ***го'рут***, ***'вигорали***, ***'вигораний***, ***'вигорано***, ***з˯'госини*** … ***го'рец'а***, ***'гоганка***, ***розго'рали*** та ін., збережені в мовленні діалектоносіїв, засвідчують природність вживання у подільських говірках протетичних приголосних звуків на початку слова перед голосними; ***ви'е'нойу***, ***ви'ход'ат***, ***в'ідби'вайиш***, ***поси'е'редин'і***, ***посири'дин'і***, ***'чириз*** (прийм.) тощо засвідчують повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [е] та [и], а також ілюструють акцентуаційні особливості; ***п'ід'рад*** — твердість [р] перед голосними. У реченні ***плух в'іт'кинуў***, у словосполученнях ***в'ід˯п'луга в'ітс'тала***, ***'к'ін'с'кий плуг***, у словоформах ***в'ід'м'кинули***, ***в'іт˯ми'е'ж'і***, ***г'рудка*** і ***грут'ки***, ***'з'аб*** і ***'з'ап*** спостерігаємо непослідовне оглушення дзвінкого приголосного перед глухим у середині та кінці слова. Словоформа ***в'ідби'вайиш*** ілюструє заміну в говірковому мовленні звуків [йе] звуками [йи] у дієсловах 2-ї особи одн. теп. часу; форми слів ***ли'шайіц':а*** та ***ли'шайіц'а***, ***вими'вайиц:'а***, ***полу'чайиц'а*** — заміну звуків [йе] звуками [йі], [йи] у дієсловах 3-ї особи одн. теп. часу. та непослідовне стягнення у вимові подовжених приголосних, де *-ться* згідно з орфоепічними нормами УЛМ вимовляємо як [*ц':а*], а в говірках ще й як [*ц'а*]. Словоформи ***го'ворат***, ***го'рут***, ***ви'ход'ат***, ***'кажут***, словосполучення ***'робл'ат с'кибу*** засвідчують твердість приголосного [*т*] у дієсловах 3-ї особи мн. теп. часу; ***'роде*** — відсутність кінцевого [*т'*] у дієсловах 3-ї особи одн. теп. часу. Також стосовно граматичних рис записуємо сполучення слів ***дв'і с'киб'і***, яке засвідчує залишки двоїни в українських говірках південно-західного наріччя української мови. Звертаємо увагу на форми іменника ***'ос'ін'*** у родовому відмінку одн. з прийменником: ***'з˯ос'ін'і***, ***з˯'госини***, пор. в УЛМ: ***'з˯осе'н'і***, ***'з˯оси'ени*** [11].

Стосовно синтаксичних рис, виділяємо те, що інформанти надають перевагу говірковим формам сполучників ***шо***, ***шоб***, ***йак'шо*** замість ***що***, ***щоб***, ***якщо***; сполучному слову ***котрий***, частіше ***которий***, замість ***який***, напр.: *бороз'на* / ***ко'тора*** *го'рец':а…; с'киба* / ***ко'тору*** *ки'дайе…* тощо. До речі, слова ***котрий***, ***которий*** успадковано з праслов'янської мови [4, т. 3, с. 61]. Помічаємо, що членування мовленнєвого потоку діалектоносіїв часто відрізняється від норм УЛМ: коли інформант

щось пригадує, він може повторювати слова або словосполучення, використовувати службові слова, напр., стверджувальну частку ***да***, робити довші паузи, або частіше зупинятися, скажімо: ***ска|з'їў*** *наро|биў* // ***ска|з'їў*** *наро|биў* / *це шо ни‿зач'|їпиў* / *да* // (10); а коли розповідає щось добре відоме — темп мовлення пришвидшується і пауз стає значно менше, напр.: *о|то ли|шиў он|до |каже гр'їх о|з'о ос|талос'а* // (5).

Діалектизми ***год*** — 'рік'; ***кар|тошка*** — 'картопля'; ***|пасти |оч'ір'ід'*** — 'пасти череду (про корів)'; ***ко|тора*** — 'котра́'; ***отаке^{и}|го*** — 'щось незвичне; отаке'; ***тако|го*** — 'так, отак'; ***он|до*** — 'он, ось там'; ***о|з'о*** — 'тут'; ***и|наче*** — 'інакше'; ***да*** — 'так' тощо увиразнюють лексичні риси середньонадбузьких говірок.

Висновки. Отже, під час продовження вивчення говірок середньонадбузького ареалу зафіксовано назви зораної землі: ***р'ї|л':а*** (***ри|л'а***), ***з'аб*** (***з'аб|л'а***), ***бороз|на*** (***бороз|да***), ***с|киба***, ***|огр'їх*** (***сказ***, ***п|ропуск***), ***ме^{и}|жа***, і непридатної для хліборобства землі: ***ниў|доб*** (***не^{и}ў|доба***), ***ниу|г'їд':а***, ***пус|тир***, ***па|со|вис'ко***, ***соло|нец'*** тощо. Заналізовано виразні фонетичні, лексико-семантичні й граматичні риси збережених одиниць говіркового мовлення, репрезентовано їхнє просторове поширення. Визначено мотивацію низки назв. З'ясовано етимологію найуживаніших лексем і засвідчено, що більшість з описаних у цій статті найменувань успадковано з псл. мови. Простежено, що збережена лексика має паралелі в УЛМ, зберігаючи заразом говіркову самобутність. Значення зафіксованих назв увиразнено за допомогою унікальних прикладів живого народного мовлення, які також зберігають діалектні ознаки на різних рівнях мовної системи. **Перспективи досліджень** убачаємо в подальшому описі назв сільськогосподарських угідь та їхніх частин відповідно до способів обробітку ґрунту.

Перелік обстежених населених пунктів та їхня нумерація

Кіровоградської обл. Голованівського р-ну — с. Бандурове (1), с. Березівка (2), с. Берестяги (3), м. Благовіщенське (4), с. Богданове (5), с. Великі Трояни (6), с. Вільхове (7), м. Гайворон (8), с. Долинівка (9), с. Жакчик (10), смт Завалля (11), с. Йосипівка (12), с. Казавчин (13), с. Калмазове (14), с. Кошаро-Олександрівка (15), с. Люшнювате (16), с. Мечиславка (17), с. Мощене (18), с. Покровське (19), с. Сабатинівка (20), с. Салькове (21), с. Синицівка (22), с. Синьки (23), с. Солгутове (24), с. Соломія (25), с. Таужне (26), с. Ташлик (27), с. Хащувате (28), с. Чемерпіль (29), с. Червоне (30). *Миколаївської обл. Первомайського р-ну* — с. Благодатне (31), с. Бурилове (32), с. Зелена Поляна (33), с. Кінецьпіль (34), с. Красненьке (35), смт Криве Озеро (36), с. Курячі Лози (37), м. Первомайськ (38), смт Підгородна (39), с. Чаусове Друге (40). *Одеської обл. Подільського р-ну* — с. Байбузівка (41), с. Вільшанка (42), с. Гвоздавка Перша (43), с. Дубинове (44), с. Зеленогірське (45), с. Йосипівка (46), с. Кам'яне (47), с. Концеба (48), смт Любашівка (49), с. Неділкове (50), с. Новополь (51), с. Осички (52), с. Піщана (53), с. Полянецьке (54), с. Пужайкове (55), смт Саврань (56), с. Слюсареве (57), с. Чернече (58), с. Ясенове Друге (59). *Вінницької обл. Гайсинського р-ну* — с. Баланівка (60), с. Білий Камінь (61), с. Бирлівка (62), с. Велика Киріївка (63), с. Джулинка (64), с. Кидрасівка (65),

с. Лугова (66), с. Мала Кириївка (67), с. Ольгопіль (68), с. Осіївка (69), с. Поташня (70), с. Ставки (71), с. Устя (72), с. Флорине (73), смт Чечельник (74); УГ — усі говірки.

Література

1. *Абрамян Ю. В.* Динаміка номінацій традиційного сільського виробництва в українських східнослобожанських говірках : автореф. дис. … канд. філол. наук. Луганськ, 2011. 20 с.
2. *Гриценко П. Ю.* Тваринницька лексика українських західностепових говірок. Питання організації тематичної групи. *Структура українських говорів* : зб. наук. праць / відп. ред. І. Г. Матвіяс. Київ : Наукова думка, 1982. С. 142–170.
3. *Дзендзелівський Й. О.* Назви сільськогосподарських культур у говорах Закарпаття. *Studia Slavica Academie Scientiarum Hungaricae*. Budapest : Academiai Kiado, 1960. T. VI. S. 113–143.
4. Етимологічний словник української мови. В 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6. URL : http://resource.history.org.ua/item/0007831.
5. *Кушмет М. С.* Сільськогосподарська лексика українських східностепових говірок : автореф. дис. … канд. філол. наук. Донецьк, 2014. 20 с.
6. *Марєєв Д. А.* Найменування полів із-під сільськогосподарських культур в українських східнополіських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. На пошану Йосипа Олексійовича Дзендзелівського (до 100-річчя з дня народження). Ужгород : ПП Данило С. І., 2021. Вип. 2(46). С. 125–131.
7. *Поліщук С. С.* Міждіалектна взаємодія говорів середньонадбузького ареалу : дис. … канд. філол. наук. Одеса, 2017. 375 с.
8. *Поліщук С. С.* Назви сільськогосподарських угідь у говірках Середнього Надбужжя. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. На пошану Василя Німчука, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора (до 90-річчя з дня народження). М-во освіти і науки України ; Держ. вищ. навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т», Філологічний ф-т [М. Номачі (гол. ред.), Н. Венжинович (гол. редакц. ради), Ю. Бідзіля (відп. ред.) та ін.]. Ужгород : ПП Данило С. І., 2023. Вип. 2(50). С. 354–360.
9. *Сердега Р. Л.* Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини) : [монографія]. Харків : Монограф, 2012. 218 с.
10. Словник українських говорів Одещини / ред. О.І. Бондар. Одеса : ОНУ імені І.І. Мечникова, 2011. 224 с.
11. «Словники України» online. Словозміна. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL : https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/ (дата звернення: 09.07.2025).
12. Словник української мови. В 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 1970. 799 с.; Т. 2. 1971. 550 с.; Т. 4. 1973. 840 с.;

Т. 5. 1974. 840 с.; Т. 6. 1975. 832 с.; Т. 8. 1977. 927 с.; Т. 9. 1978. 916 с. URL : https://sum.in.ua/.
13. *Терешко Л. С.* Українські говірки Південного Побужжя (в межах Кривоозерського району Миколаївської області) : дис. … канд. філол. наук. Одеський державний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 1954. Ч. 1–2.
14. *Тищенко Т. М.* Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : автореф. дис. … канд. філол. наук. Київ, 2003. 19 с.
15. *Шеремета Н. П.* Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики) : автореф. дис. … канд. філол. наук. Київ, 2000. 19 с.

References

1. Abramian, Yu. V. (2011) *Dynamika nominatsii tradytsiinoho silskoho vyrobnytstva v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkakh:* avtoref. dys. … kand. filol. nauk [Dynamics nominations of traditional agricultural production in the Eastem Slobozhan Ukrainian dialects: abstract for PhD thesis in Philology]. Luhansk, 20 p. [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, P. Yu. (1982) *Tvarynnytska leksyka ukrainskykh zakhidnostepovykh hovirok. Pytannia orhanizatsii tematychnoi hrupy* [Animal vocabulary of Ukrainian Western Steppe dialects. Issues of organization of the thematic group], *Struktura ukrainskykh hovoriv* [Structure of Ukrainian dialects]. Kyiv: Naukova dumka, pp. 142–170. [in Ukrainian].
3. Dzendzelivskyi, Y. O. (1960) *Nazvy silskohospodarskykh kultur u hovorakh Zakarpattia* [Names of agricultural crop in the Transcarpathia dialect], *Studia Slavica Academie Scientiarum Hungaricae*. Budapest: Academiai Kiado, VI, pp. 113–143. [in Ukrainian].
4. Melnychuk, O. S. (editor-in-chief) *et al.* (1982–2012) *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t.* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: 7 Vol. set]. Kyiv: Naukova dumka. Available at: http://resource.history.org.ua/item/0007831. [in Ukrainian].
5. Kushmet, M. S. (2014) *Silskohospodarska leksyka ukrainskykh skhidnostepovykh hovirok:* avtoref. dys. … kand. filol. nauk [The agricultural lexis of the Eastern Steppe Ukrainian dialects: abstract for PhD thesis in Philology]. Donetsk, 20 p. [in Ukrainian].
6. Marieiev, D. A. (2021) *Naimenuvannia poliv iz-pid silskohospodarskykh kultur v ukrainskykh skhidnopoliskykh hovirkakh* [The names of fields after agricultural crops in the Ukrainian Eastern Polissian dialects], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Filolohiia* [*Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology*]. Uzhhorod: PP Danylo S. I., 2(46), pp. 125–131. [in Ukrainian].
7. Polishchuk, S. S. (2017) *Mizhdialektna vzaiemodiia hovoriv serednonadbuzkoho arealu:* dys. … kand. filol. nauk *[Middle Bug area dialects* interaction: PhD thesis in Philology]. Odesa, 375 p. [in Ukrainian].

8. Polishchuk, S. S. (2023) *Nazvy silskohospodarskykh uhid u hovirkakh Serednoho Nadbuzhzhia* [Names of agricultural lands in the dialects of Middle Bug area], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Filolohiia* [*Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology*]. Uzhhorod: PP Danylo S. I., 2(50), pp. 354–360. [in Ukrainian].
9. Serdeha, R. L. (2012) *Silskohospodarska leksyka v hovirkakh Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny): monohrafiia* [The agricultural lexis in the Central Slobozhanshchina dialects (Kharkiv region): monograph]. Kharkiv: Monohraf. [in Ukrainian].
10. Bondar, O. I. (editor-in-chief) *et al.* (2011) *Slovnyk ukrainskykh hovoriv Odeshchyny* [Dictionary of Ukrainian dialects of Odesa region]. Odesa: ONU imeni I. I. Mechnykova, 224 p. [in Ukrainian].
11. Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy (no date) *«Slovnyky Ukrainy» online. Slovozmina* ["Dictionaries of Ukrainian" online. Inflection**].** Available at: https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/ (Accessed: 09.07.2025). [in Ukrainian].
12. Bilodid, I. K. (editor-in-chief) *et al.* (1970–1980) *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian Language: 11 Vol. set]. Kyiv: Naukova dumka. Available at: https://sum.in.ua/. [in Ukrainian].
13. Tereshko, L. S. (1954) *Ukrainski hovirky Pivdennoho Pobuzhzhia (v mezhakh Kryvoozerskoho raionu Mykolaivskoi oblasti):* dys. … kand. filol. nauk [Ukrainian dialects of Southern Pobuzhye (within the Kryvyozorsky district of the Mykolaiv region): PhD thesis in Philology]. Odesa, Ch. 1–2. [in Ukrainian].
14. Tyshchenko, T. M. (2003) *Podilsko-serednonaddniprianske sumizhzhia u svitli izohlos:* avtoref. dys. … kand. filol. nauk [Podillya and mid-Dnieper junction area in connection with isoglosses: abstract for PhD thesis in Philology]. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].
15. Sheremeta, N. P. (2000) *Pivdennovolynsko-podilske dialektne porubizhzhia (za materialamy tvarynnytskoi leksyky):* avtoref. dys. … kand. filol. nauk [South Volyn — Podillia Border Dialects (on the material of animal vocabulary): abstract for PhD thesis in Philology]. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].

ОНОМАСТИКА

УДК 81’373.612.2
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337337

Т. П. Вільчинська,
д-р філол. наук, проф.,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
професор, завідувач кафедри української мови та славістики
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4881-6132;
Г. В. Бачинська,
канд. філол. наук, доц.,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри української мови та славістики,
декан факультету філології і журналістики
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6901-613X

ОНІМИ ЯК ОБРАЗОТВОРЧИЙ КОМПОНЕНТ У ПУБЛІЦИСТИЦІ УЛАСА САМЧУКА (до 120-річчя від дня народження Уласа Самчука)

Стаття присвячена аналізу онімів у публіцистиці Уласа Самчука. Виконана на матеріалі книги спогадів «На білому коні», виданої в серії «Бронебійна публіцистика». З огляду на те, що ім’я У. Самчука тривалий час замовчувалося, а його твори залишалися малодослідженими, насамперед у мовознавчому аспекті, запропонована теми є актуальною і своєчасною. Характеристика онімікону в публіцистиці У. Самчука, з одного боку, сприятиме вивченню особливостей літературної ономастики загалом, а з іншого — поглибить розуміння процесів образотворення у творах письменника. Метою наукової розвідки було з’ясувати специфіку онімів як яскравого мовно-виражального засобу в публіцистичній спадщині У. Самчука. Отже, об’єктом аналізу стали оніми як компонент ономастичного простору, а предметом — специфіка їх лінгвалізації у публіцистичному тексті. У статті віддаємо перевагу функційно-стилістичному підходу до вивчення засобів художньої ономастики. Загалом під час дослідження було розглянуто різні види онімів, органічно вплетені автором у канву його текстів, як-от: то-поніми, хорононіми, ергоніми, ідеоніми та ін. Спираючись на праці Д. Бучка, В. Калін-кіна, О. та Ю. Карпенків, М. Торчинського та ін., було систематизовано власні назви

в аналізованому тексті та встановлено їхнє функціональне навантаження. Виявлено основні функції онімів у публіцистичній творчості У. Самчука, серед яких насамперед номінативна, інформативна та ідеологічна, а також оцінна, естетична, експресивна, що дає змогу вважати власні назви важливим стилетвірним компонентом у публіцистиці письменника. З'ясовано, що оніми становлять не лише вагомий відсоток лексичних одиниць у творі, а й демонструють інтелектуальний потенціал письменника, його загальну ерудицію, рівень освіченості. Усе це дає підстави стверджувати, що оніми є релевантною ознакою ідіостилю письменника в автобіографічній публіцистиці, яскравим образотворчим компонентом у його текстах. Перспективи подібних наукових розвідок вбачаємо в подальшому студіюванні онімів в інших творах У. Самчука, причому не тільки в аспекті літературної ономастики, а й когнітивної з урахуванням процесів концептуалізації та категоризації.

Ключові слова: ономастичний простір, оніми, власні назви, функції онімів, публіцистичний текст, У. Самчук.

T. P. Vilchynska,
ScD, Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Professor, Head of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies;
H. V. Bachynska,
Candidate of philological sciences, associate professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies,
Dean of the Faculty of Philology and Journalism

ONYMS AS A FORMATIVE COMPONENT IN THE PUBLICISM OF ULAS SAMCHUK (Dedicated to the 120th Anniversary of the Birth of Ulas Samchuk)

This article is devoted to analyzing the use of onyms in the publicism of Ulas Samchuk. The study is based on his memoir On a White Horse, published in the Bronebiina Publitsystyka series. Given that U. Samchuk's name was long silenced and his works remain relatively underexplored—particularly from a linguistic perspective—the chosen topic is both relevant and timely. Examining the onymicon in Samchuk's works not only contributes to a broader understanding of literary onomastics but also deepens our insight into the processes of image formation in his writing. The aim of this study is to identify the specific role of onyms as vivid linguistic and expressive tools in Samchuk's publicistic legacy. Accordingly, the object of analysis is onyms as components of the onomastic space, while the subject is the particularities of their linguistic function within the publicistic text. A functional-stylistic approach was chosen to analyze the means of artistic onomastics. Various types of onyms—such as toponyms, choronyms, ergonyms, ideonyms, and others—are considered,

all skillfully integrated into the narrative fabric of Samchuk's writing. Drawing on the works of D. Buchko, V. Kalinkin, O. and Yu. Karpenko, M. Torchynsky, and others, the proper names used in the text are systematized and their functional roles defined. The study identifies several key functions of onyms in Samchuk's writing, including nominative, informative, and ideological roles, along with evaluative, aesthetic, and expressive functions. These findings confirm that proper names serve as a significant stylistic element in his publicistic style. It is established that onyms not only constitute a substantial portion of the lexical inventory of the work but also reflect the writer's intellectual capacity, broad erudition, and educational background. These observations allow us to assert that onyms are a distinctive feature of Samchuk's idiostyle in autobiographical publicism, functioning as a vivid and figurative component in his texts. Future research may explore the use of onyms in his other works, expanding the study beyond literary onomastics to include cognitive aspects such as conceptualization and categorization.

Key words: onomastic space, onyms, proper names, functions of onyms, publicistic text, Ulas Samchuk.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сучасне мовознавство характеризується посиленим інтересом до вивчення літературної ономастики. Зазначимо, що ономатворчість як ознака ідіостилю визначається ступенем навантаженості власних назв в авторському тексті і стає релевантною ознакою письменницької манери письма, оскільки саме оніми здатні поєднувати в собі і відбивати різні площини реальної та ірреальної дійсності (просторову, часову, суспільну та ін.).

Актуальність дослідження визначається важливістю розгляду онімічних одиниць як репрезентантів творчого задуму письменника завдяки своїм виражальним можливостям, багатству функцій, несподіваним авторським експериментам. Крім цього, на актуальність запропонованої теми значною мірою впливає і те, що ім'я У. Самчука тривалий час замовчувалося, а його твори були обділені дослідницькою увагою.

Аналіз досліджень проблеми. В останні десятиліття сучасна українська ономастика поповнилася значною кількістю праць, присвячених питанням термінології літературної ономастики, лінгвальним та екстралінгвальним чинникам впливу на процеси творення і функціонування онімів у художньому тексті (Л. Белей, Г. Бачинська, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Г. Лукаш, В. Лучик, Є. Отін, М. Торчинський та ін.). Однак до цього часу бракує ґрунтовних досліджень, присвячених аналізу онімікону в публіцистичних текстах У. Самчука, які і сьогодні мають значний вплив на формування літературного процесу в Україні. Лише в останні десятиліття з'явилися праці, присвячені його творчості, але виконані частіше в літературознавчому аспекті (Р. Гром'як, С. Гупало, Я. Поліщук, І. Руснак, О. Тарновський, М. Ткачук, В. Шевчук), рідше — мовознавчому (Г. Аркушин, Н. Бабич, Т. Вільчинська, А. Ковтун, С. Панцьо та ін.). Зауважимо, що коли автор художнього тексту у власній ономатворчості більшою мірою вільний у своєму виборі, то публіцист керується насамперед прагненням вплинути на читача, долучити його до свого життєвого досвіду. У цьому виді творчості

на перший план виходить осягнення суспільного, морального, загальнолюдського значення фактів і явищ із життя самого автора. Тому погоджуємося з В. Калінкіним, що оніми в публіцистичному тексті виконують насамперед інформативну, ідеологічну функції, а вже потім оцінну, естетичну, експресивну, на відміну від художнього тексту, де вони покликані забезпечити насамперед «образність художнього мовлення» [1, с. 324].

Отже, **метою** статті є з'ясувати специфіку онімів як яскравого мовно-виражального засобу в публіцистичній спадщині У. Самчука.

Об'єктом дослідження стали оніми як компонент ономастичного простору, **предметом** — специфіка їх лінгвалізації у публіцистичному тексті.

Методологічна база ономастичного дослідження ґрунтується на сучасних уявленнях про власну назву як об'єкт комплексного ономастичного аналізу. На нашу думку, один із плідних варіантів зі створення методологічної бази в ономастиці запропоновано очільником Хмельницької ономастичної школи М. Торчинським, який охоплює п'ять блоків: денотатно-характеристичний, етимолого-словотвірний, функціональний, стилістичний, екстралінгвальний [6]. У статті віддаємо перевагу функційно-стилістичному підходу до вивчення засобів художньої ономастики.

Матеріалом послужили уривки з книги спогадів Уласа Самчука «На білому коні», виданої в серії «Бронебійна публіцистика» з метою, аби «розумний читач не мав жодного шансу розминутися зі своїми розумними попередниками» (Л. Івшина), — книги про те, наскільки важко було українському інтелігентові в еміграції. Перебуваючи за кордоном, У. Самчук прагнув зберегти свою людську і національну гідність, умів передати настрої земляків та непереборну тягу до рідної землі, намагався показати дійсність у її загальних вимірах крізь призму власного досвіду. Відтак події і персонажі тут не вигадані. Це автобіографічний твір, що охоплює період Другої світової війни і довоєнний. І хоча із часу її написання (1956 р.) минуло більше ніж пів століття, там можна знайти багато гіркої правди і про нас сьогоднішніх.

Аналіз онімікону в публіцистиці У. Самчука, з одного боку, сприятиме вивченню особливостей літературної ономастики загалом, а з іншого — поглибить розуміння процесів образотворення у творах письменника.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що організуюча роль онімного простору в структурі тексту зумовлюється його системною організацією. Найважливішими одиницями такої системи в досліджуваному тексті є антропоніми, топоніми, хорононіми, ергоніми, ідеоніми, рідше — інші власні назви. Чільне місце в публіцистичних творах зазвичай займають найменування людей (антропоніми). Подібні назви широко представлені і в Самчукових текстах, а тому, на наш погляд, потребують окремого ґрунтовного дослідження, через що не стали об'єктом наукових зацікавлень у запропонованій студії.

Проведений аналіз засвідчив високу частотність вживання в аналізованому творі інших онімів, серед яких численну групу становлять топоніми («власні назви природних або створених людиною об'єктів на Землі» [5, с. 173]). Зазначимо, що

локалізація зображуваних подій у просторі є одним із засобів відтворення позиції письменника. Причому, якщо емоції викликає не сама власна назва, а її носій, тобто географічний об'єкт, то експресивність назви пов'язана з топонімним значенням.

Для систематизації топонімів скористаємося методикою О. Карпенко, застосованою нею для аналізу онімів у когнітивному аспекті [2, с. 37-56]. Так, дослідження їх як репрезентантів відповідного фрейму дозволяє розглядати ці власні назви у межах топонімічних кіл, з яких активними в аналізованому тексті є два — назви рідної країни, великої Батьківщини (етнічне коло) і закордонна топонімія. Важливо, що при такому структуруванні в одне коло можуть потрапити різні види топонімів.

Проживаючи тривалий час за межами рідного краю, У. Самчук, попри те, постійно згадує Україну, чим пояснюємо вживання як відповідних хоронімів («власні назви будь-яких територій, материків, країн тощо» [5, с. 188]) (*Україна, Поділля*), так і численних астіонімів («різновид ойконімів; власна назва міста» [5, с. 8]), серед яких і знані більшістю українців найменування населених пунктів (*Київ, Львів*), і менш відомі (*Хуст, Літин*). Пор.: *У загальному атмосфера ще старої, ще передвоєнної, пророчо-апостольської України — України віруючих та сповідуючих, України передвоєнного, лірично-літературного Києва і такого ж Львова* [4, с. 8] та *От хоч би з особливою теплотою хочеться згадати чудового Івана Паламарчука, родом із Літина на Поділлі* [4, с. 15].

Серед онімів рідної країни привертають увагу також назви гір (ороніми): *Говерла, Крівань, Піп Іван, Карпати*, річок (гідроніми): *Дніпро*, згадка про які дає авторові підстави *«вважати себе причетним до культури континенту, до якого мав щастя душею і тілом належати»* [4, с. 12]. Досить часто вказані оніми набувають у тексті особливого символічного значення. Пор.: *Мені снився Київ, Дніпро, яких і ніколи не бачив* [4, с. 16] та *І відчинити двері до мого Києва, мого Дніпра, до землі моїх предків* [4, с. 16].

У силу обставин, що склалися, письменник змушений був проживати за межами України, багато переїжджати, мандрувати світом, безперечно, це значною мірою визначило топонімікон в аналізованому тексті. Адже відомо, що свідомість людини не може зафіксувати усі ономастичні простори, а лише ті, які існують в її ментальному лексиконі. Закордонна топоніміка в публіцистиці У. Самчука охоплює хороніми: *Європа, Скандинавія, Чехо-Словаччина, Австро-Угорщина, Річ Посполита (Польща), Швейцарія, Англія, Німеччина* та ін.; назви добре відомих міст: *Прага, Відень, Рим, Берлін, Варшава. Париж, Дрезден, Флоренція, Венеція, Краків, Бресляв* та менш знаних: *Бойтен, Жевниці, Королівська Гута, Холм*; островів (інсулоніми): *Британський острів*; а також гідроніми: *Влтава*; ороніми: *Альпи*; назви мостів (понтоніми як різновид дромонімів): *Карловий* і *Палацький мости*; шляхів сполучення (дромоніми): *Прага — Берлін*, *Краків — Бресляв* та ін. Зауважимо, що використовує автор подібні оніми як у прямому, так і переносному (символічному) значеннях. Напр.: *...ми були, як сказано, на задвірках життя, дарма що це було у самому центрі Европи* [4, с. 12]; *Але Чехо-Словацька республіка, у якій ми перебували, ... дістала ще у*

спадщину стиль, культуру, настрій і моральний стрижень покійної Австро-Угорщини з її добрими, міцно-міщанськими і твердо-селянськими чеснотами... [4, с. 9]; *Я проходив побережжями Влтави від Карлового до Палацького мосту, бачив щодня ті самі краєвиди і старанно обдумував ті самі питання* [4, с. 16] або *Я сиджу у переділі вагону другої класи Прага — Берлін, яким не раз було їздив у цьому напрямку, але ця моя поїздка здається мені судьбоносною* [4, с. 17].

Автор наголошує на тісних зв'язках між власними назвами та історією народу, як-от у контексті: *Кілька років пізніше людей було вигнано з помешкань, з їх міст, з їх країни дослівно без нічого, у мороз, у безвість, у невідомість... і саме місто Бойтен стало Битомом* [4, с. 20].

Окрему групу в межах топонімів становлять урбаноніми в широкому розумінні («власні назви будь-яких внутріміських об'єктів: вулиць, площ, парків, скверів, окремих будинків, стадіонів, кладовищ та ін.» [5, с. 184]). Специфіку використання таких онімів визначають обставини, пов'язані з умовами проживання, переміщенням самого письменника. Тому представлені урбаноніми переважно закордонними найменуваннями, серед яких назви вулиць і площ: *Камшерштрассе, ґартенштрассе, Райхспляц,* вулиця *Кляйста*; мікрорайонів: *Панкрат* і *Старе місто*; вокзалів: *Поцдамер-бангоф*; храмів (еклезіоніми): *Готичний храм св. Віта на Градчанах* та ін. Використання урбанонімів надає переконливості зображуваному: *Побував на задимленій, типово індустріальній вулиці Камшерштрассе...* [4, с. 20].

Загалом в аналізованому тексті спостерігаємо надзвичайно високу «концентрацію топонімів», що, на думку Ю. Карпенка, «додає сюжетові динамізму, прискорює розвиток дії» та засвідчує реалізацію локалізаційної функції онімів — забезпечення за допомогою топонімів можливості орієнтуватися в просторі [3, с. 145]. Нерідко подібну функцію ще називають локально-темпоральною, що передбачає також орієнтування в часі. Її реалізацію в тексті демонструють різнокомпонентні синтагми на зразок: *Україна передвоєнна, покійна Австро-Угорщина* або такі, як *славетна Річ Посполита (Польща) з її конституцією «Третього мая»*, *епохальна подорож фон Ріббентропа до Москви 28 серпня 1939 року* та ін. Зазвичай тут експлікується та імплікується зв'язок топонімів із часовою перспективою. Подібне підтверджують контексти з назвами одного й того ж міста в різний час, як-от *Королівська Гута* і *Кеніґс-ґюте*, *Бресляв* і *Вроцлав*. У таких випадках, за словами О. Карпенко, «топоніми номінують географічні об'єкти, але ці назви прив'язані до певного часу, а хрононіми називають темпоральні відрізки, прив'язані до певних територій» [2, с. 106], напр.: *Королівська Гута знову Кенінґс-ґюте, величезні зміни, безліч роботи, багато чужих робітників, полонені французи* [4, с. 22].

Повною мірою реалізацію локально-темпоральної функції у публіцистиці У. Самчука забезпечують хрононіми, зокрема геортоніми («власні назви будь-якого свята, пам'ятної дати, торжества, фестивалю» [5, с. 69]), напр.: *...і багато імпрез, особливо патріотичних, як свято державності, як Крути, Базар, свято Шевченка, Листопада...* [4, с. 15]. Символічне значення вжитих онімів розкривається у

подальшому контексті: ...*а взагалі всі разом це — безконечне, багатолітнє, щоденне і щогодинне чекання людей з розбитого корабля на безлюдному острові, які напружено вичікували, невідомо звідки, рятунку* [4, с. 15]. Здебільшого автор віддає перевагу назвам подій, що відбувалися в минулому.

Функціонально вагомим компонентом Самчукового ономастикону є ергоніми («власні назви певних об'єднань людей: організації, партії, установи, закладу та под., зокрема магазину, перукарні, ресторану та ін.» [5, с. 85]). Зазначимо, що для публіцистики, на відміну від художнього тексту, не характерні вигадані ергоніми, зазвичай це назви реальних об'єднань, установ, закладів. Науковці продовжують дискутувати щодо того, як розуміти сам термін «ергонім». Найрозгорнутішу класифікацію ергонімів, на наш погляд, запропонував М. Торчинський [6, с. 533].

Досліджуваний матеріал дав змогу систематизувати ергоніми в тексті У. Самчука так: назви навчальних закладів: *Празький університет, Празька висока технічна школа, Масариковий університет*; бібліотек: *бібліотека Слов'янського відділу Масарикового університету, російська бібліотека «Земгор», Центральна міська* й *Університетсько-Слов'янська бібліотека*; громадських і політичних організацій: *Центральний союз українського студентства, ОУН*; ресторанів, кафе, кав'ярень, готелів, пансіонатів: *кафе «Ам-Цо», «Кляйнес кафе», кав'ярня «Гінденбурґ», пансіонат «Барбаросса»*; кінотеатрів, музеїв: *кіно «Аполло»* і *«Ліхтшпілє», Лювр*; підприємств (зокрема, де працював автор твору): *фірма «Фібік-ґрінфельд»*. Про всі ці назви можна зробити висновок, що вони є реальними найменуваннями об'єктів, з якими письменник стикався особисто, напр.: *Ми багато ходили, їздили, говорили... Кав'яренька на розі ґартенштрассе, кав'ярня «Гінденбурґ», міський парк, кіно «Аполло», кіно «Ліхтшпілє»* [4, с. 21].

Помітну групу в Самчуковому тексті становлять ідеоніми як різновид хрематонімів («власні назви на позначення об'єктів культури, науки, мистецтва, взагалі духовності» [5, с. 94]). Наявність помітної кількості ідеонімів у книжці зумовлена насамперед тим, що автор описує «творче середовище», в якому перебуває, характеризує політичні події, що відбувалися в той час. Ідеоніми, у свою чергу, включають артіоніми, зокрема бібліоніми («назви будь-яких творів» [5, с. 56]): *«З журбою радість обнялась»* (Олександр Олесь), *«Казка старого млина»* (Спиридон Черкасенко), *«Майн Кампф»* (Адольф Гітлер); гемероніми («власні назви газет» [5, с. 67]): *«Український вісник»*; документоніми («власні назви важливих документів» [5, с. 81]): конституція *«Третього мая»,* план *«Барбаросса»*. У. Самчук не просто вводить подібні назви, аби засвідчити свою поінформованість, а більше для того, щоб висловити свою оцінку: *І єдине, що багатьох з нас рятувало, — це книги, переважно чужомовні… такі, як Ганс ґрімм, автор «Народ без простору», Роберт ґрейвес, «Я, Клавдій» якого переломив моє упередження до історичної тематики* [4, с. 11].

Зазначимо, що дискусійним залишається питання щодо розмежування ергонімів та ідеонімів, які дехто з науковців розглядає разом у межах хрематонімів (Е. Жетельська-Фелешко, О. Цеслікова). У творі У. Самчука також спостерігаємо один і

той же онім, вжитий у різних значеннях. Пор.: *Десь після другої години... відправили мене до пансіону «Барбаросса» на вулиці Кляйста* [4, с. 17] та *І тоді я не міг знати, що під цим гаслом «Барбаросса» проводилося все те, що пізніше стало повною катастрофою для цього міста* [4, с. 17].

Аналіз онімів у публіцистиці У. Самчука не був би вичерпним без теонімів («власні назви Бога...» [5, с. 70]). Як людина віруюча, автор вживає такі теоніми, як *Бог, Господь, Творець,* об'єктивуючи через них свої уявлення про Бога-Творця — найвищу силу, наділену надприродними здібностями: *Господь знає, що нас може тепер чекати* [4, с. 20].

Щодо інших онімів, то вони представлені поодинокими прикладами, хоча це і не применшує їхньої ролі в тексті, як-от зоонімами, а саме гіпонімами («клички коней» [5, с. 73]), що забезпечують іронічний ефект: ...*тут жив мій працедавець Павельчик, що його кіньми, Пітером і Бертою, я викликав фурор як екзотичний кучер у фірмі «Фібік- ґрінфельд»* [4, с. 20].

Реалізацію образного потенціалу онімів (експресивна функція) засвідчують численні тропеїчні одиниці з ними, наприклад: перифрастичні вирази (*«дзядко з Бельверу»*), метафори (*двері до Києва*), епітети (*покійна Австро-Угорщина*) та ін.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження показало, що в публіцистичному творі «На білому коні» У. Самчука оніми характеризуються не тільки високою частотністю вживання, а й, що головне, допомагають читачеві змоделювати образ автора тексту, глибше зрозуміти зображені ним події, усвідомити важливість його життєвого досвіду. Встановлено, що переважають у Самчукових спогадах топоніми, ергоніми, ідеоніми, які виконують насамперед номінативну, інформативну, ідеологічну функції, а вживаючись нерідко в символічному значенні, виражають також авторські оцінки й почування. Усе це дає підстави стверджувати, що оніми є релевантною ознакою ідіостилю письменника в автобіографічній публіцистиці, яскравим образотворчим компонентом у його текстах.

Перспективи подібних наукових розвідок вбачаємо в подальшому студіюванні онімів в інших творах У. Самчука, причому не тільки в аспекті літературної ономастики, а й когнітивної з урахуванням процесів концептуалізації та категоризації. Вважаємо, що вивчення авторських ониміконів необхідно поширювати також на творчість інших письменників, передусім тих, які протягом тривалого часу замовчувалися, але багато зробили для розвитку української культури.

Література

1. *Калінкін В. М.* Теоретичні основи поетичної ономастики : дис. … д-ра філол. наук. Донецьк, 2000. 464 с.
2. *Карпенко О. Ю.* Когнітивна ономастика : навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2010. 158 с.
3. *Карпенко Ю. О.* Літературна ономастика Ліни Костенко : монографія. Одеса:
4. Астропринт, 2004. 2016 с.

5. *Самчук У.* На білому коні. На коні вороному / за заг. ред. Л. Івшиної. Київ : Вид-во ПрАТ «Українська прес-група», 2013. Вид 2. 72 с.
6. Словник української ономастичної термінології / укл. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
7. *Торчинський М. М.* Структура онімічного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 546 с.

References

1. Kalinkin, V. M. (2009) *Teoretychni osnovy poetychnoi onomastyky*. [Theoretical foundations of poetic onomastics: dissertation]. dys. … d-ra filol. nauk. Donetsk. [in Ukrainsan].
2. Karpenko, O. Yu. (2010) *Kohnityvna onomastyka: navchalnyi posibnyk* [Kohnitive onomastics: a starting point]. Odesa: Feniks. [in Ukrainsan].
3. Karpenko, Yu. O. (2016) *Literaturna onomastyka Liny Kostenko* [Literary onomastics of Lina Kostenko]: monohrafiia. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainsan].
4. Samchuk, U. *Na bilomu koni. Na koni voronomu* / za zah. red. L. Ivshynoi. Kyiv: Vyd-vo PrAT «Ukrainska pres-hrupa», 2013. Vyd 2. 72 s. [in Ukrainian].
5. Slovnyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology] / ukl. D. H. Buchko, N. V. Tkachova. Kharkiv: Ranok-NT, 2012. 256 s. [in Ukrainian].
6. Torchynskyi, M. M. Struktura onimichnoho prostoru ukrainskoi movy [The structure of the onymic space of the Ukrainian language]: monohrafiia. Khmelnytskyi: Avist, 2008. 546 s. [in Ukrainian].

* * *

УДК 811.161.2’373.232.1
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337339

М. Л. Дружинець,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців,
ORCID: http://orcid.org/ 0000-0001-8232-0216

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: ЯДРО ТА ПЕРИФЕРІЙНА ЗОНА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ НЕПРОЗОРОЇ СЕМАНТИКИ

Стаття присвячена вивченню асоціативного поля сучасних українських прізвищ непозорої семантики. **Мета** розвідки — дослідити сучасні прізвища непрозорої

семантики в асоціативному аспекті, обґрунтувати стан та особливості прізвищевої системи на сучасному етапі розвитку. З**авдання** дослідження: а) висвітлити сутність та різновиди асоціативного експерименту; 2) проаналізувати особливості сприйняття сучасних прізвищ непрозорої семантики, провівши вільний асоціативний експеримент; 3) окреслити асоціативне поле досліджуваних прізвищ, вказавши ядро, ближню та далеку периферії. **Об'єктом** дослідження є сучасні прізвища непрозорої семантики. **Предметом** дослідження — асоціативні параметри досліджених прізвищ. **Джерельною базою** дослідження послугували реальні списки прізвищ здобувачів спеціалізації «Українська мова та література» філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. Реципієнтами для вільного асоціативного експерименту стали 30 осіб, з них 20 жінок та 10 чоловіків у віковій категорії від 18 до 77 років.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше окреслено асоціативне поле сучасних прізвищ непрозорої семантики, виокремлено їх ядро, далеку та ближню периферії.

Таким чином, у результаті дослідження встановлено, що структура кожного асоціативного поля слів-стимулів сучасних прізвищ непрозорої семантики досить неоднорідна. Одні стимули мають достатньо впорядковані асоціативні поля, інші — розмиті та неоднорідні. В асоціативному полі деяких стимулів відсутні ядрові реакції, що свідчить про несформованість асоціативного значення; більшість реакцій знаходиться в зоні далекої периферії. Периферія завжди вказує на вияви індивідуального в асоціативному полі, є структурним компонентом значення. Індивідуальні реакції можуть стати ядром асоціативного значення, демонструють різнобічне бачення та сприймання українцями того чи іншого поняття. Безперечно, на асоціації, які виникають на прізвища непрозорої семантики, за результатами нашого соцопитування, впливають вік, стать, професія респондентів.

Ключові слова: асоціативний експеримент, асоціативне поле, сучасні прізвища непрозорої семантики, ядро, далека та ближня периферії.

M. L. Druzhynets,
ScD, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor

ASSOCIATIVE EXPERIMENT: THE CORE AND PERIPHERAL ZONE OF MODERN UKRAINIAN SURNAMENS OF OPAQUE SEMANTICS

The article is devoted to the study of the associative field of modern Ukrainian surnames of non-transparent semantics. The purpose of the study is to investigate modern surnames of opaque semantics in the associative aspect, to substantiate the state and peculiarities of the surname system at the present stage of development. The objectives

of the study are: a) to highlight the history, essence and types of associative experiment; 2) to analyse the peculiarities of perception of modern surnames of opaque semantics by conducting a free associative experiment; 3) to outline the associative field of the studied surnames, indicating the core, near and far periphery. The object of the study is modern surnames of opaque semantics. The subject of the study is the associative parameters of the studied surnames. The source base of the study was the real lists of surnames of students of the specialisation 'Ukrainian Language and Literature' at the Faculty of Philology of the I. I. Mechnikov ONU. The recipients for the free association experiment were 30 people, including 20 women and 10 men in the age group from 18 to 77 years.

The scientific novelty of the work is that it is the first to outline the associative field of modern surnames of opaque semantics, identifying their core, far and near periphery.

Thus, the study has established that the structure of each associative field of stimulus words in modern surnames of opaque semantics is quite heterogeneous. Some stimuli have quite ordered associative fields, while others are blurred and heterogeneous. Some stimuli have no core reactions in the associative field, which indicates that the associative meaning is not formed; most reactions are located in the far periphery zone. The periphery always indicates the manifestation of the individual in the associative field, is a structural component of the meaning. Individual reactions can become the core of associative meaning, demonstrating the diverse vision and perception of a particular concept by Ukrainians. Undoubtedly, the associations that arise in the name of opaque semantics, according to the results of our survey, are influenced by the age, gender, and profession of the respondents.

Key words: associative experiment, associative field, modern names of opaque semantics, core, far and near periphery.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Асоціативний підхід до вивчення значення слова не є новим у лінгвістиці, проте й до сьогодні залишається одним із пріоритетних напрямів дослідження семантики. Асоціативний аспект дослідження вказує на зв'язки, які виникають між різними поняттями, ідеями або явищами.

Асоціація у широкому сенсі — це форма зберігання інформації у свідомості. За визначенням О. Селіванової, *асоціація* — це «динамічний тимчасовий нервовий зв'язок між двома й більше психічними явищами (відчуттями, уявленнями, почуттями, думками, образами тощо), а також їхніми позначеннями в мові, які утворюються за певних умов на підставі рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули» [4, с. 43]. Це неусвідомлений зв'язок певних думок або ідей, які базуються на особистому досвіді індивіда. Індивід сприймає цей світ не лише у вигляді свого емпіричного досвіду, а й переймає світогляд нації, до якої він належить, тому в його свідомості формується певний культурний стереотип, національний образ. Національні культурні стереотипи, те чи інше поняття, семантику яких не фіксують словники, й дозволяє дослідити асоціативний експеримент.

Аналіз досліджень проблеми. Асоціативна лінгвістика в Україні на сьогодні представлена асоціативною лексикографією та активним застосуванням асоціативних експериментів в дослідженні когнітивних, психолінгвістичних і лінгвокультурних явищ (Н. Бутенко, С. Мартінек, Т. Ковалевська, Н. Кутуза).

Асоціативний експеримент як метод розв'язання різних завдань мовознавства реалізовано в працях таких дослідників, як Ж. Марфіна (лінгвостилістика), Н. Рудніченко (теорія масової комунікації), У. Марчук, С. Форманова, О. Сурмач (лінгвокультурологія), Т. Ковалевська, Н. Кутуза, Д. Добровольська (рекламна комунікація), О. Загородня (комп'ютерна лінгвістика), О. Бурдейна, О. Яцкевич (когнітивний напрям), Т. Недашківська, Л. Кушмар, О. Денисевич (дослідження фрагментів мовної картини світу українців).

У межах Одеської ономастичної школи О. Карпенко дослідила асоціативну структуру онімічних концептів різних субфреймів, В. Неклесова — хрононімів, Г. Ткаченко — хрематонімів, К. Долбіна — зоонімів, Ю. Дідур — ергонімів, Є. Біла — ароматонімів.

Мета розвідки — дослідити сучасні прізвища в асоціативному аспекті, обґрунтувати стан та особливості прізвищевої системи на сучасному етапі розвитку. З**авдання** дослідження: а) висвітлити сутність та різновиди асоціативного експерименту; 2) проаналізувати особливості сприйняття сучасних прізвищ непрозорої семантики; провівши вільний асоціативний експеримент; 3) окреслити асоціативне поле досліджуваних прізвищ, вказавши ядро, ближню та далеку периферії; 4) установити частиномовну приналежність реакцій; 5) указати специфіку реакцій залежно від віку, статі, професії; 6) указати найбільш частотні та однакові реакції. **Об'єктом** дослідження є сучасні прізвища непрозорої семантики. **Предметом** дослідження — асоціативні параметри вказаних прізвищ. **Джерельною базою** дослідження послугували реальні списки прізвищ здобувачів спеціалізації «Українська мова та література» філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. Реципієнтами для вільного асоціативного експерименту стали 30 осіб, з них 20 жінок та 10 чоловіків у віковій категорії від 18 до 77 років.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше окреслено асоціативне поле, ядро, далеку та ближню периферії прізвищ непрозорої семантики.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження використано загальнонаукові та спеціальні **методи**. Із **загальнонаукових** методів у дослідженні використовуються *аналіз і синтез* (для здійснення теоретичних узагальнень і систематизації фактичного матеріалу), *гіпотетико-дедуктивний* метод (для добору фактичного матеріалу, його систематизації та класифікації), *описовий* (для систематизації та оформлення основних результатів проведеного дослідження), прийом *кількісних підрахунків* (для встановлення складу та продуктивності груп антропонімолексем). У межах **спеціальних лінгвістичнх методів** залучено методи *семантичного* (для визначення допрізвищевої семантики твірних основ), *прийоми асоціативного аналізу* (в процесі характеристики асоціативних відгуків респондентів на подані

оніми-стимули) та *вільний асоціативний експеримент* (застосовано для представлення асоціаційного поля конкретного прізвища-стимула).

Теоретичне та практичне значення роботи полягає в тому, що введений до ономастичного простору новий лексичний матеріал поглиблює наукові знання про функціонування прізвищ, їх асоціативне поле та рекації, що прислужиться в подальшому розвиткові антропонімійних досліджень. Результати дослідження можна застосовувати в курсах з ономастики, дериватології, лексикології в ЗВО, а також для всебічного ґрунтовного вивчення українського загальнонаціонального народно-побутового антропонімікону та при укладанні словників і методичних посібників.

Виклад основного матеріалу. Асоціації індивідів на одне й те саме слово-стимул можуть бути різними з багатьох причин: вік, стать, рівень освіти, регіон проживання, емпіричний досвід. На відповідь інформанта може вплинути і його психологічний стан, і суб'єктивне ставлення до участі в експерименті. Прочитання художньої літератури може змінити художнє забарвлення слів-асоціатів з нейтрального на високе. Також разом із накопиченим лінгвістичним багажем носія мови збільшується й кількість асоціацій, які він може дати на слово-стимул. Отже, з часом асоціації індивіда змінюються як якісно, так і кількісно.

У лінгвістиці існує декілька класифікацій асоціацій: за типом зв'язку, за принципом формальних відношень тощо. Єдиної класифікації асоціацій немає, але спорідненим для усіх класифікацій є виокремлення синтагматичних і прагматичних асоціацій. Синтагматичні асоціації — ті, граматичний клас яких відрізняється від граматичного класу слова-стимулу і які виражають предикативні зв'язки. Парадигматичні асоціації — ті, лексеми яких є того ж граматичного класу, що і слово-стимул [2, с. 78].

Для позначення певної кількості пов'язаних між собою асоціатів у науці було запроваджено поняття асоціативного поля, оскільки у мовленнєвому мисленні індивід оперує не словами, а асоціативними полями [5, с. 454]. *Асоціативне поле* — це сукупність асоціатів, або реакцій на слово-стимул. Асоціативне поле включає ядро (найчастіші реакції), ближню та далеку периферії. Периферію становлять найменш частотні асоціації. Найбільш частотні асоціації також мають назву асоціативної норми і з урахуванням їх створюються словники [1, с. 16].

Асоціативний експеримент — у лінгвістиці це «методика досліджень мовних реакцій на слова чи сполуки (стимули), що виявляє рефлекторні тимчасові зв'язки відчуттів, почуттів, образів, понять та їхніх позначень у ментальному лексиконі носіїв мови з метою конструювання мережі асоціацій у свідомості індивіда й етносвідомості» [4, с. 43]. Суть асоціативного експерименту полягає в тому, що респондентові пропонують стимули різного типу (слова, зображення, звуки) з метою викликати у нього відповідні асоціації.

На сьогоднішній день у психолінгвістиці існує *три типи асоціативного експерименту* залежно від наявності або відсутності різного виду обмежень: вільний, цілеспрямований і ланцюговий (Л. Калмикова, О. Селіванова). У *вільному* експерименті

дослідник ніяк не обмежує інформанта, у *цілеспрямованому* — реакції респондентів обмежують і спрямовують на якесь певне завдання (тобто реципієнтам пропонують дати певний синтагматичний чи парадигматичний типи реакцій). *Ланцюговий* асоціативний експеримент передбачає кілька асоціативних реакцій на стимул через певний проміжок часу [3, с. 239].

У нашій розвідці застосовано вільний асоціативний експеримент. Для опитування ми використовували анкету в «Google Формі», інформантам було запропоновано перелік антропонімів-стимулів непрозорої семантики: *Баурда, Каїш, Клочай, Саровело, Серт, Сус.*

Асоціативне поле досліджуваного прізвища представляє ядро, ближня та далека периферії. Ядро асоціативного поля прізвища-стимула, за авторським підходом, — це найчастотніша реакція на онім (8 і більше), далека периферія — рідко вживана реакція (1-3 рази), ближню периферію представляє реакція, яка повторюється 4-7 разів.

У вільному асоціативному експерименті взяли участь 30 інформантів: 66,7 % становлять учасниці; 33,3 % — учасники. 28 респондентів — мешканці міста Одеси; 2 — міста Києва. Асоціації жінок відрізнялися від асоціацій чоловіків емоційним забарвленням, у них помітили біблійну тематику: *Ісус*, *Каїн*, *каятися*.

Інформанти, опитані в експерименті, різного віку: у межах категорії «18–25 років» узяли участь в опитуванні 12 осіб (40,0%), у категорії «26–35 років» — 4 особи (13,3%), у категорії «36–45 років» — 3 особи (10,0%), у категорії «46–55» — 5 осіб (16,7%), у категорії «56+» — 6 осіб (20,0%).

Відповіді респондентів відрізнялися залежно від віку: чим старший інформант — тим більше асоціацій за кількістю. В інформантів перших трьох категорій зустрічалися асоціації, пов'язані з персонажами мультфільмів, казок, повістей: Кай з казки Андерсена, ведмідь Балу, Кайдаш (персонаж повісті І. Нечуя-Левицького). Біблійна тематика властива відповідям респондентів категорії «56+».

Інформанти, які взяли участь в опитуванні, мають різні професії. У межах категорії «студент» відповідали 7 осіб різних спеціальностей (зокрема маркетинг, українська мова та література, прикладна лінгвістика), що складає 23,4 % від загальної кількості опитуваних, в категоріях «викладач» і «вчитель» — по 5 осіб (16,7 %), в категорії «бухгалтер» — 3 особи (10,0 %), в категоріях «штурман» та «юрист» — по 2 особи (6,7 %), в категоріях «економіст», «інженер-електромеханік», «інженер радіозв'язку», «кондитер», «кухар», «лікар» — по 1 особі (3,3 %).

Діяльність респондентів помітно впливала на асоціації. Філологи — викладачі та здобувачі — відповіли на питання анкети, опираючись на знання свого фаху, наприклад: схоже на болгарське прізвище на кшталт Каравелов, де *вел* — це корінь слова *велик*, тобто *великий*; Кайдаш; кана; є переклади з іноземних мов, зокрема з німецької : *Bauer — фермер*; арабської: *кеф*, що означає *як*; з англійської: *certain — конкретний* або *впевнений*. Штурмани (моряки далекого плавання) використовували у відповідях географічні локації, наприклад: Грузія, Італія, Каїр, Туреччина. На асоціації

інформантів вплинуло й прочитання історичного літопису: смерд, шаровари. Частотні асоціації у дослідженні, які властиві різним онімам, — *сир, птах, прізвище*.

Результат експерименту налічує 185 асоціацій на прізвища непрозорої семантики:

Баурда (35 асоціацій): *бажання, Балу (ведмідь, персонаж з мультфільму), бандура (2), барабан, барви, бард (4), бардак (2), баул (2), борода (5), бурда (8), буря, буряк, вурда (карпатський сир), гостинність, Грузія, забобони, звук, кавказька національність, коло, мудрість, німецька мова Bauer — фермер, нісенітниця, орда, погано, прізвище, річка, сир, співати, співець, суворість, суп, турок, удар, хаос, червоний*. Асоціативне поле досліджуваного прізвища складається з 52 реакцій. Ядро асоціативного поля (найчастотніша реакція): *бурда* (8). Ближня периферія (2 асоціації / 9 відповідей): *борода* (5), *бард* (4). Далека периферія (32 асоціації / 35 відповідей) утворена численними реакціями з коефіцієнтом у діапазоні 2: *бандура*, *бардак*, *баул* та реакції з повторюваністю 1, яких за кількістю 29.

Каїш (33 асоціації): *араб, божество, веселий, гострий, гикаєш, ідиш, індус, іудей, їсти, Каїн (біблійне ім'я) (3), Каїр (столиця Єгипту) (3), Кай (ім'я, персонаж казки Андерсена) (2), Кайдаш (персонаж повісті І.Нечуя-Левицького), Калуш (місто) (2), камінь, каша (5), каятися (3), кеш, кеш'ю (2), киш (проганяти), Кіш (пиріг) (2), кліщ, крила, криша, покривало, прізвище, птах, різновид крупи, розуміння, тварина, Туреччина (2), шумний, арабське слово кеф, що означає як.* Асоціативне поле складається з 48 реакцій. Ядро не сформоване. Ближню периферію складає реакція *каша* з коефіцієнтом 5. Далека периферія (32 асоціації / 43 відповіді) — це реакції з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *Каїн*, *каятися*, *Каїр*, *Кай*, *Калуш*, *кеш'ю*, *Кіш*, *Туреччина* та 24 реакції з коефіцієнтом 1. Багато асоціацій цього прізвища пов'язані з антропонімами.

Клочай (28 асоціацій): *бочка, включати, Волочай, господар, жмут, клокотання, клаптик (2), класика, кліше, клоччя (10), ключ (5), ключник, колчан, колючка (2), кружка, Молочай, назва чайного напою, невзначай, порядок, правила, птах, пучок, різновид чаю (2), рослина, собака, трава (3), трав'яний чай (4), чай (4).* Асоціативне поле: 52 реакції. Ядро: *клоччя* (10). Ближня периферія (3 асоціації / 13 відповідей): *ключ* (5), *трав'яний чай* (4), *чай* (4). Далеку периферію (24 асоціації / 29 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *трава*, *клаптик*, *колючка*, *різновид чаю* та 20 реакцій з коефіцієнтом 1. В асоціаціях цього прізвища є тема «трава, чай»: *трава* (3), *трав'яний чай* (4), *чай* (4), *різновид чаю* (2), *рослина*, *Волочай*, *Молочай*, *назва чайного напою*, *кружка*.

Саровело (37 асоціацій): *білий колір, блакитний колір, величезне, весло, вино, грузинське чоловіче ім'я, Грузія (3), італійський сир (2), італійська страва (3), Італія (2), каравела, колесо, макселло, музичний інструмент, назва пасти (спагетті) (2), піца, прізвисько, прізвище, прірва, промені, садівник, Сакартвело (Грузія) (2), сало, сарай (2), сарафан, саркастичний, серветка, сиро, сировар, сироватка, сонце, старовір, старий, студентка, чоловіче ім'я, шаровари; асоціюється з болгарськими прізвищами на кшталт Каравелов, де вел — це корінь слова велик, тобто*

великий. Асоціативне поле: 46 реакцій. Ядро та ближня периферії не сформовані. Далеку периферію (37 асоціацій / 46 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *Грузія*, *італійський сир*, *італійська страва*, *Італія*, *назва пасти* (спагетті), *Сакартвело* (Грузія), *сарай* та 30 реакцій з коефіцієнтом 1.

Серт (33 асоціації / 46 відповідей): *англійська мова certain — конкретний або впевнений, байдужість, десерт (2), дівчина, західноєвропейські мови, іноземець, коричневий, навколишній світ, позивний, поряд, прізвище, пустеля, септа, сер (2), серб (2), середовище, сердитий (3), серп (2), сертифікат (2), серце (4), серцевий (2), сидіти, сирота, сиртаки (танець) (2), сірий (2), смерд (феодально-залежний селянин, IX–XIV ст.), студентка, торговець, торт, філологія, хлібороб, цигарки, чужина.* Асоціативне поле: 46 реакцій. Ядро не сформоване. Ближня периферія: *серце* (4). Далеку периферію (32 асоціації / 42 відповіді) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *десерт*, *сер*, *серб*, *сердитий*, *серп*, *сертифікат*, *серцевий*, *сиртаки*, *сірий* та 23 реакції з коефіцієнтом 1.

Сус (19 асоціацій): *Ісус (2), працівник сільського господарства, прізвище, пронизливий, соус, Стус (2), сусак (рослина) (2), сусальний (золото) (4), сусід (3), суслик (6), сусло (3), суспільний, суспільство (2), супровід, швидкий, тонкий, якесь містечко в північній частині України, sos, sys (системний файл)*. Асоціативне поле: 35 реакцій. Ядро не сформоване. Ближня периферія (2 асоціації / 10 відповідей): *суслик* (6), *сусальний* (4). Далеку периферію (17 асоціацій / 25 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *Ісус*, *Стус*, *сусак*, *сусід*, *сусло*, *суспільство* та 11 реакцій з коефіцієнтом 1. В асоціативному полі цього прізвища є іншомовні реакції: *sos*, *sys*.

В основному в досліджених прізвищах переважають фонетичні асоціації. Прізвище *Сус* має найменше реакцій (35) та найменше асоціацій (19). Найбільше асоціацій ближньої периферії було до оніма-стимула *Сіліон* (4), найбільше число реакцій на нього (16). Найменшу ближню периферію (по 1 асоціації) мають прізвища-стимули *Каїш, Серт*. За кількістю реакцій ближня периферія стимула *Серт* має 4 відповіді. Найменше асоціацій далекої периферії (17) до стимула *Сус*. Число реакцій до стимула *Сус* теж найменше — 25, а найбільше число реакцій має стимул *Саровело* — 46.

Асоціації реципієнтів представлені сполучником *як*, а також прикметниковими (*пронизливий*, *старий*, *серцевий*, *сердитий*, *суспільний*, *швидкий*, *тонкий)*, дієслівними *(співати, каятися, гикаєш, сидіти),* вигуковими лексемами (*киш*). Але найбільш частотними асоціаціями є іменники: *бурда* (8), *ключ (5), клоччя (10), каша (5), камінь (5), суслик* (6). Наявні також іншомовні асоціації: *sos*, *sys*. На деякі прізвища були однакові реакції: *дівчина* (Серт, Сіліон), *Грузія* (Баурда, Саровело), *прізвище* (Баурда, Каїш, Саровело), *птах* (Каїш, Сіліон), *сірий* (Серт, Сіліон), *студентка* (Саровело, Серт).

В асоціативному полі таких стимулів, як *Каїш*, *Серт*, *Сіліон*, *Сус,* немає ядрової реакції, що свідчить про несформованість асоціативного значення, а в оніма-стимула *Саровело* немає ні ядра, ні ближньої периферії. У структурі асоціативних полів слів-стимулів більшість реакцій знаходиться в зоні далекої периферії. Як бачимо,

ядро чітко сформоване лише в 2 асоціативних полях (*Баурда, Ключай)*, ближня периферія — в усіх асоціативних полях, крім прізвища *Саровело.*

Висновки та перспективи дослідження. Отже, в результаті дослідження асоціативних полів встановлено, що структура кожного асоціативного поля слів-стимулів сучасних прізвищ непрозорої семантики досить неоднорідна. Одні стимули мають достатньо впорядковані асоціативні поля (*Баурда*, *Клочай)*, інші — розмиті та неоднорідні (*Каїш*, *Саровело*, *Серт*, *Сус)*.

Структура асоціативного поля має нестійку будову: з продовженням експерименту зростатимуть реакції, які можуть входити як до ядра, так і до зони ближньої чи далекої периферій. Реакції асоціативного поля можуть «рухатися» від однієї зони до іншої. Асоціативні поля стимулів є незамкненими, оскільки з продовженням експерименту будуть зростати ядрові й периферійні реакції. Периферія завжди вказує на вияви індивідуального в асоціативному полі, є структурним компонентом значення. Індивідуальні реакції можуть стати і ядром асоціативного значення, тому демонструють різнобічне бачення та сприймання респондентами того чи іншого поняття.

Результати проведеного дослідження підтверджують можливість інтерпретації слова-реакції як слова-теми, зокрема «трава, чай» (прізвище Клочай), що задає й організовує асоціативне поле. Залежно від того, яка концептуальна структура активізувалась у свідомості інформанта, реакція може експлікувати варіантні значення стереотипних уявлень носіїв культури, які продукують очікування, що існують у свідомості її носіїв.

Врахувавши результати нашого соцопитування можна дійти висновків, що вік, стать і професія впливають на асоціації, які виникають в українців на прізвища непрозорої семантики. Перспективи подальшого студіювання заявленої проблеми вбачаємо в ґрунтовному дослідженні асоціативного поля іншомовних прізвищ мешканців України.

Література

1. *Хвильовий М.* Твори: у 2 т. Київ : Дніпро, 1990. Т. 1. 650 с.
2. *Горошко О. І.* Інтегративна модель вільного асоціативного експерименту : монографія. Харків : Каравела, 2001. 320 с.
3. *Єфимчук Г.* Асоціативний експеримент у дослідженні соціолінгвальних особливостей концепту ARROGANCE. *Актуальні питання іноземної філології. Науковий журнал*. 2018. № 8. С. 76 — 81.
4. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с
5. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
6. *Ткаченко Г. В.* Асоціативний експеримент як засіб пізнання онімів в когнітивній ономастиці. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII, Ч. 3. С. 454 — 460.

References

1. Horoshko, O. I. (2001) *Intehratyvna model vilnoho asotsiatyvnoho eksperymentu : monohrafiia* [An integrative model of free association experiment: a monograph], Karavela, Kharkiv. [in Ukrainian].
2. Yefymchuk, H. (2018) *Asotsiatyvnyi eksperyment u doslidzhenni sotsiolinhvalnykh osoblyvostei kontseptu ARROGANCE* [An associative experiment in the study of the sociolinguistic features of the ARROGANCE concept], *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii,* Naukovyi zhurnal, № 8, pp. 76 — 81. [in Ukrainian].
3. Selivanova, O. O. (2008) *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy* : pidruchnyk [Modern linguistics: directions and problems: a textbook], Dovkillia-K, Poltava. [in Ukrainian].
4. Selivanova, O. (2008) *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics: a terminological encyclopedia], Dovkillia-K, Poltava. [in Ukrainian].
5. Tkachenko, H. V. (2010) *Asotsiatyvnyi eksperyment yak zasib piznannia onimiv v kohnityvnii onomastytsi* [The associative experiment as a means of cognition of numerals in cognitive onomastics], *Aktualni problemy slovianskoi filolohii*, Vyp. XXIII, Ch. 3, pp. 454 — 460. [in Ukrainian].

* * *

УДК 811.161.2’42:75.036(477)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337340

А. П. Романченко,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID: http://orcid.org/0000-0001-6870-2429

ІМАЖОНІМИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАРІЇ ПРИМАЧЕНКО

Мета дослідження — з’ясувати особливості вербально-семантичного, лінгвокогнітивного, емоційно-афективного рівнів мовної особистості М. Примаченко. Для досягнення мети необхідно розв’язати такі основні *завдання:* кваліфікувати основні жанри картин, теми та проблеми, що їх висвітлювала авторка; схарактеризувати імажоніми за образно-семантичним й емоційно-оцінним критеріями.

Об’єктом дослідження є імажоніми М. Примаченко, а *предметом* — їхні семантичні та лінгвокогнітивні параметри. Фактичним матеріалом послугували 211 назв картин образотворчого мистецтва. У роботі використано такі *методи дослідження*: індукція та дедукція залучені для вивчення мовленнєвої поведінки авторки;

компонентний аналіз уможливив дослідження семантичних компонентів імажонімів; контекстуально-інтерпретаційний метод сприяв встановленню особливостей номінування картин; кількісні підрахунки дали змогу визначити частотність основних лексичних складників імажонімів.

Образно-семантичне класифікування імажонімів як фрагмент аналізу вербально-семантичного рівня мовної особистості уможливило їхній поділ з огляду на пряме, переносне та переосмислене значення й сприяло з'ясуванню потреби вдаватися до метафоричних назв. Лінгвокогнітивний рівень мовної особистості М. Примаченко відбив фольклорно-міфічний, поетично-алегоричний, морально-філософський та національно-культурний складники її індивідуальної картини світу. Аналіз емоційно-афективного рівня мовної особистості авторки забезпечив поділ назв картин на *імажоніми-емоції*, *імажоніми-побажання/вітання*, *імажоніми-ностальгізми*, *імажоніми-іронізми*, *імажоніми-пошанування,* що маніфестують особливості її емоцій та почуттів.

Перспективи дослідження вбачаємо у висвітленні лінгвокультурологійного аспекту назв картин та в зіставленні їхньої специфіки з імажонімами інших майстрів.

Ключові слова: лінгвоперсонологія, мовна особистість, вербально-семантичний рівень, лінгвокогнітивний рівень, ідеонім, імажонім.

A. P. Romanchenko,
ScD in Philology, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor

IMAGONYMS AS REPRESENTATIVES OF THE LINGUISTIC PERSONALITY OF MARIIA PRYMACHENKO

The purpose of the study is to identify the peculiarities of the verbal-semantic, linguocognitive and emotional-affective levels of M. Prymachenko's linguistic personality. To achieve this goal, it is necessary to solve the following main tasks: to qualify the main genres, themes and problems typical for the author; to analyze imagonyms according to figurative-semantic and emotional-evaluative criteria.

The object of the study is M. Prymachenko's imagonyms, and *the subject* is their semantic and linguocognitive parameters. The actual material consisted of 211 painting titles. The following *research methods* were used in the study: induction and deduction to study the author's linguistic behavior; component analysis to examine the semantic components of imagonyms; the contextual-interpretative method to clarify the features of paintings' nomination; and quantitative analysis to determine the frequency of the main lexical components of imagonyms.

The figurative-semantic classification of imagonyms as an element of the analysis of the verbal-semantic level of a linguistic personality made it possible to divide them based on direct, figurative, and reinterpreted meanings and helped to determine the artist's

need to resort to metaphorical names. The linguistic-cognitive level of M. Prymachenko's linguistic personality reflected the folklore-mythical, poetic- allegorical, moral-philosophical and national-cultural fragments of her worldview. Analysis of the emotional-affective level of the author's linguistic personality allowed us to divide the titles of the paintings into *imagonyms-emotions, imagonyms-greetings, nostalgic imagonyms, ironic imagonyms and respectful imagonyms*, which manifest the features of her emotions and feelings**.**

The prospect for further research lies in highlighting the linguistic and cultural aspects of the titles of paintings and in comparing their features with the imagonyms of other artists.

Key words: linguopersonology, linguistic personality, verbal-semantic level, linguocognitive level, ideonym, imagonym.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Марія Примаченко — видатна українська художниця XX ст., заслужена діячка мистецтв УРСР, лауреатка Національної премії імені Т. Г. Шевченка, народна художниця України, членкиня Спілки художників України, учасниця І Республіканської виставки народної творчості, дипломантка багатьох нагород, авторка понад 800 картин, більшість з яких зберігається в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва, яскрава представниця наївного мистецтва. Відомими художниками, що також працювали в цьому жанрі, є Катерина Білокур, Олесь Семерня, Поліна Райко, Никифор Дворняк. Вивчення не лише художньої спадщини Марії Примаченко, а й назв її картин сприятиме, на нашу думку, глибокому осмисленню специфіки мовної особистості авторки.

Аналіз досліджень проблеми. В ономастичній царині мало уваги приділяють імажонімам, оскільки вони є складником периферійного сегменту. Більшою мірою звертають увагу на артіоніми чи ідеоніми як ширші розряди онімів. М. Цілина опрацювала структуру й семантику назв творів українського образотворчого мистецтва XX–XXI ст., розглянувши особливості тезойменних імажонімів, типи синтаксичних зв'язків онімів і частково афористичність назв картин М. Приймаченко [11]. І. Гонца та Т. Григоренко свою розвідку присвятили розгляду семантичних типів імажонімних одиниць на матеріалі польського мистецького дискурсу, зокрема творчості П. Кучинського [1]. Автори праць, у яких висвітлюють питання імажонімії, звісно ж, спираються на здобутки ідеонімії щодо теоретичних засад власних назв об'єктів культури, мистецтва, науки [2; 8; 9].

Мета дослідження — з'ясувати особливості вербально-семантичного, лінгвокогнітивного, емоційно-афективного рівнів мовної особистості Марії Примаченко. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання**: кваліфікувати продуктивні жанри творчості авторки; визначити основні теми та проблеми, що їх висвітлювала М. Примаченко; схарактеризувати імажоніми за образно-семантичним й емоційно-оцінним критеріями.

Об'єктом пропонованого дослідження є імажоніми Марії Примаченко, а **предметом** спостереження — їхні семантико-структурні та лінгвокогнітивні параметри.

Фактичним матеріалом дослідження послугували 211 назв картин образотворчого мистецтва, авторкою яких була всесвітньо відома художниця Марія Примаченко. У роботі використано такі основні **методи дослідження***: індукція* та *дедукція* — для вивчення мовленнєвої поведінки авторки; *компонентний аналіз* уможливив дослідження семантичних компонентів імажонімів; *контекстуально-інтерпретаційний метод* залучено для встановлення особливостей номінування картин; *кількісні підрахунки* — для визначення основних жанрів, у яких працювала художниця, та частотності центральних лексичних складників імажонімів.

Теоретична цінність дослідження полягає в поглибленні теоретичних засад ономастики, зокрема ідеоніміки, з огляду на образно-семантичні аспекти схарактеризованих назв об'єктів образотворчого мистецтва. **Практичне значення** одержаних результатів дослідження зумовлено можливістю їхнього використання для розроблення вибіркових дисциплін з ономастики, етнолінгвістики, лінгвоперсонології.

Виклад основного матеріалу. На картинах Марії Примаченко зображені фантастичні істоти, птахи, квіти та люди. Р. Михайлова зауважує, що майстриня створювала «композиції з рослинними й анімалістичними мотивами фольклорного характеру, підґрунтям для яких стало звернення до рідної поліської природи, міфо-поетичних, у т. ч. обрядово-театральних і пісенних, джерел, предметно-речових артефактів — хатнього розпису, тканин, килимів, вишивки, вибійки» [4, с. 9]. Про велике жанрове розмаїття каже й О. Осадча, зауважуючи, що твори художниці — декоративні, орнаментальні, жанрові композиції та пейзажі. Картини М. Примаченко «органічно пов'язуються з пісенним фольклором, слов'янською міфологією, поліськими казками, легендами і повір'ями» [5, с. 323]. На прикладі одного із сайтів, де подано 119 творів авторки [13], ми зробили підрахунки у відсотках, щоб переконатися в тому, яким саме жанрам надавала перевагу художниця. Майстриня працювала в таких жанрах, як анімалізм (36,1%), жанровий живопис (20,2%), квітковий натюрморт (16%), міфологічний живопис (8,4%), алегорія (6,7%), літературний живопис (4,1%), символічний живопис (3,3%), портрет, пейзаж, натюрморт (по 1,7%).

Творчість М. Примаченко дослідники поділяють таким чином: 1935 — 1941 рр. — тваринні персонажі, 1960-ті рр. — квітково-пташині композиції, кінець 1960-х — 1980-ті рр. — побутові сцени, включно з циклом «Людям на радість» 1960-1966 рр., антивоєнними творами 1984 р. та Чорнобильською серією 1986 р.) [4, с. 9]. Наведене засвідчує широку тематику полотен авторки, її залученість у світовий контекст, фольклорну обізнаність і залюбленість в українську народну творчість. Фольклорно-орнаментальний спосіб мислення художниці прозирає крізь усі твори та їхні назви.

Особливе місце у творчості художниці відведено образам зі світу фауни: звірам і птахам. Квінтесенцією творчості майстрині, як зауважує О. Шестакова, є «декоративні полотна із зображеннями звірів, фантастичних істот. Малюючи звірів упродовж усього свого життя, вона вражає своєю геніальною неповторністю у створенні все нових і нових образів. Це унікальні витвори, в яких уява Примаченко сягає високої алегорії…» [12].

Анімалістичний жанр репрезентують образи звірів, фантастичних істот, птахів. Основними образами, відтвореними на картинах, є тварини, наприклад: «Слон», «Лев», «Гороховий звір», «Дика кішка», «Тигр сміється». Птах як уособлення добра, миру, суму, любові і щастя постає в таких роботах, як «Морська чайка у своєму гнізді», «Галочка літає свого хазяїна шукає», «Індик з індичкою гуляють на весні», «Голуби» тощо. Особливе місце в спадщині М. Примаченко відведено квітам: «Бузок», «Квіти синьоокі», «Мак», «Червоні маки» — картини, що репрезентують жанр квіткового натюрморту. У різних жанрах живопису (жанровому, міфологічному, літературному, символічному) авторка відповідно показує фрагменти життя народу, його традиції та звичаї («Українське весілля», «Біля криниці», «Вареники на полиці», «Пішов боягуз на полювання»), ілюструє міфи та символи («Космічна пам'ять»), відтворює образи вербальної творчості народу, зокрема легенди, казки, пісні («Заячі іменини», «На чужий коровай очі не поривай»), змальовує алегоричні й метафоричні образи («Ягня вовка запрягло», «Їде осінь на коні») та ін. Художниці була близька й шевченківська тематика. Кобзареві та його творчості присвячено такі твори: «Стара Шевченкова могила», «Маленький Шевченко біля маминої могили», «Ходить Катерина, на руках мала дитина», «Пам'яті Т. Г. Шевченка», «Дорогому Тарасу».

Роботи Марії Примаченко наповнені глибоким змістом і висвітлюють важливі проблеми буття людини, суспільства та природи. Вони розкриваються завдяки унікальному світосприйняттю, народній мудрості й уяві художниці. М. Примаченко пережила війну та Чорнобильську трагедію, що позначилося на її творчості. За назвами картин можна простежити, яка частина її творчості присвячена *проблемі війни та миру*. Розуміючи руйнівну силу військових конфліктів, безглуздість та жорстокість війни, прагнення людства до мирного життя, авторка не могла оминути увагою цю проблему. Так з'явилися картини під назвами «Атомна війна, будь проклята вона!», «Будь проклята війна. Замість квіток ростуть бомби», «Загроза війни», «Голубка розпустила крила, хоче на землі мира», «Квіти тим, котрі люблять мир», «Три папуги на солдатській могилі».

Усвідомлення важливості збереження природного світу, крихкості екологічного балансу, впливу діяльності людини на довкілля спонукало авторку до написання таких картин, як «Лісова птиця зі своєю дитиною», «Морська чайка у своєму гнізді», «Кінь стоїть сумує», «Український поліський бичок-третячок гуляє у лісі та силу збирає», об'єднаних темою *взаємодії людини й природи*. У творчості Примаченко природа є живою, одухотвореною істотою, яка співіснує з людиною.

Непокоїли художницю й ***соціальні та моральні проблеми суспільства***. Часто вона їх розкриває з гумором або повчальним підтекстом. Такі людські вади, як лінощі, жадібність, пияцтво, а також складність родинних взаємин, соціальну несправедливість, важливість праці та чесності відтворено в картинах «Чотири п'яниці їдуть на птиці», «Ой, не знає чоловік, як жонці годити», «Пішов боягуз на полювання», «На чужий коровай очі не поривай», «Лінивий ліг під яблунею, щоб яблуко само

впало у рота, а воно його по лобі», «А хто в приймах не бував Той горя не знає. Іде Приймак по вулиці У дудочку свище Ховай доньку, хліб і сало, Бо йде Примачище».

Проблема пам'яті й культурної спадщини порушена в картинах із назвами «Із заслання Тарас Григорович Шевченко повернувся на квітучу Україну», «Дорогий Тарасе Григоровичу, що тут є — усе твоє», «Тіло людини на сонці. Пам'яті Корольова», «Галочка літає, господаря шукає (пам'яті Валерія Ходимчука)». Художниця **зберігає пам'ять** про важливі події, видатних особистостей та культурні феномени.

Значущість фізичної праці, прагнення до добробуту, цінність хліба й землі як основи життя віддзеркалена в таких картинах, як «Українські доярочки-шахтарочки», «Корова отак дасть п'ять тисяч літрів молока», «Оре милий плугом», «Букет Хліборобам» тощо, що виформували проблему *цінності людської праці.* Картини «Галя і козак», «Дівчина з козаком на прогулянці», «Ваня і Катя», «Роман і Оксана» та інші розкривають проблему *взаємин і спілкування.* Завдяки реалістичним, а також фантастичним образам М. Примаченко показує складність та красу людських стосунків, цінність дружби й кохання. Порушені авторкою проблеми є вічними, бо висвітлюють добро і зло, життя і смерть, гармонію і дисгармонію.

Марія Примаченко цікава не лише як художниця, а також як мовна особистість, досліджувати яку можна завдяки захопливим назвам картин. Проблематикою особистості в мові і через мову опікується лінгвоперсонологія — самостійний розділ мовознавства, інтегративна галузь гуманітаристики, що ґрунтується на здобутках лінгвістики, літературознавства, психології, соціології, культурології і вивчає лінгвоперсону в її цілісності, сукупності всіх її мовних здібностей і реалізацій [6, с. 66]. Один із векторів лінгвоперсонологійних студій уможливлює вивчення лінгвоперсони від мови до особистості на основі її писемних текстів. Актуальним прийомом дослідження мови та мовленнєвої поведінки є опрацювання особистості на різних рівнях її структурної організації — вербально-семантичному, лінгвокогнітивному та прагматичному. Перший рівень охоплює базову частину картини світу мовця як представника певної мовної спільноти, що й відбито на рівні слів та вербальної мережі. Аналізуючи вербально-семантичний рівень, дослідник звертає увагу на лексикон та граматикон мовної особистості, цікавлячись специфікою лінгвокогнітивного рівня окремої особистості, він розкриває «здатність носія певної мови створювати тексти на підставі індивідуальних знань про світ, зафіксованих у значеннях слів і їхніх асоціативних комплексах відповідно до національно-психічного складу думки й особистісної зацікавленості в інтерпретації позначуваних (або сприйнятих) фактів» [10, с. 596].

Назви картин — невеликий, але важливий сегмент, що репрезентує мовомислення художниці. Марія Примаченко в ранній період творчості надавала перевагу неметафоричним номінаціям творів, тобто простим назвам, маніфестантом яких була загальновживана лексика. Тож можна казати про те, що вони є одиницями вербально-семантичного рівня, бо постають як позачасова частина лексикону особистості. Метафоричні назви, які з'явилися на звороті картин у 1970-х роках, це розлогі

тексти-підписи, органічно пов'язані із зображеннями. Вони є маркерами лінгвокогнітивного рівня структурної організації мовної особистості.

Імажоніми — назви картин — як номени об'єктів образотворчого мистецтва є складником артіонімів, що індивідуалізують предмети мистецтва і, у свою чергу, входять до ідеонімного розряду онімного простору мови [3, с. 47], що можна показати за допомогою такого ланцюжка: *імажонім → артіонім → ідеонім → онім.* Такий підпорядкувальний характер одного з розрядів пропріальної лексики репрезентує гіпо-гіперонімні відношення між двома найближчими елементами й утворює певну систему з парадигматичних пар, яку кваліфікують як «гіперонімо-гіпонімічні емотиви гносеологічного плану» [1, с. 219].

Частину імажонімів Марії Примаченко демонструють слова, вербальна мережа та стандартні словосполучення як одиниці, відношення й стереотипи вербально-семантичного ярусу рівневої моделі мовної особистості. Звернімося до іменників, що номінують основні об'єкти творчості художниці. До двадцятки частотних іменників належать такі лексеми: *звір* (7 разів), *квіти* (6), *птиця* (5), *чайка* (4), *павич, лев, мавпа, голуб, дівчина, весілля, квітка* (по 3 рази), *папуга, кінь, бик, ведмідь, сорока, змій, лис, птах, весна* (по 2 рази). Вони утворюють тематичні групи, що маркують флору, фауну, антропний світ, артефакти, кваліфікують темпоральні й локативні параметри: 1) тварини (*звір, птиця, павич, чайка, лев, мавпа, голуб, кінь, бик, ведмідь, змій, лис, птах, собака, курка, лисичка, папуга, баран, осел, жар-птаха, вухастик, крокодил, пацюк, сорока, журавель, ворон, одуд, олень*); 2) люди (*дівчина, козак, Галя, Іван, Катерина, Оксана, дід, баба, приймак, молодий / молода, солдати, доярочки, бригадир, друзі, люди, армія, космонавти, Тарас Шевченко*); 3) рослини (*квіти / квітка, соняшник, волошки, жито, пшениця, мак, яблуко, виноград, дуб, бузок, льон*); 4) побут і свята (*весілля, сватання, свято, паляниця, скатерть*); 5) абстрактні назви (*дружба, війна, мир, щастя, пам'ять*); 6) артефакти (*діжа, піч, гніздо, човен, криниця, плуг, полиця*); 7) споруди (*хата, млин, магазин*) тощо.

Імажоніми Марії Примаченко є трьох типів. Одні з них безпосередньо відповідають зображеному на картині і демонструють вербально-семантичний рівень мовної особистості художниці. Інші репрезентують лінгвокогнітивний рівень у структурній організації її як лінгвоперсони, віддзеркалюючи певний фрагмент концептуальної картини світу майстрині. На думку Л. Ф. Грицюк, із-поміж ідеонімів можна вирізнити ті, що мають пряме значення, ті, що виражають переносне значення, і ті, котрі маніфестують переосмислене підтекстове значення [2, с. 52-55]. Спираючись на цей поділ, виокремимо імажоніми-індикатори, імажоніми-образи й імажоніми-символи.

До перших уналежнюємо такі з них, що є прямими номінаціями, відповідниками зображеного на картині, зокрема «Павич», «Сонях», «Весілля», «Лев», «Біля криниці», «Скатерть», «Морська чайка у своєму гнізді». Вони описують об'єкт, персонаж або подію без прихованого змісту, не містять образності або характеризуються низьким ступенем образності. За змістово-фактичною інформацією аналізовані імажоніми найчастіше маркують фауну й флору, називають осіб та час.

Суттю других є те, що вони реалізують переносне значення. Такі імажоніми містять певний образ — метафоричний, персоніфікований, гіперболізований або поетичний, емоційний, є візуально-асоціативними: «Лев зламав дуба», «Соняшник життя», «Їде осінь на коні», «Ця птиця на чотири сторони дивиться», «Звірі судяться», «Мавпочка і окуляри», «Котячий цар» тощо. З огляду на широкі можливості реалізації образності серед заголовків художнього й публіцистичного стилю вирізняють заголовки-метафори, заголовки-метонімії, заголовки-антономазії, заголовки-синекдохи, заголовки-перифрази [9, с. 68]. Наш фактичний матеріал частково демонструє названі різновиди, зокрема «Кінь стоїть сумує», «Пацюк, що подорожує», «Тигр сміється», «Цей звір ворожить», «Соняшник життя», що переважно є імажонімами-метафорами або імажонімами-метоніміями. На картинах постають звірі, що є гротескно-казковими образами з їхніми позитивними характеристиками й недоліками («Звірі в гостях у лева», «Дикий вухастик»), люди з їхніми емоціями й почуттями («Дівчина грає, парубка дожидає», «Роки мої молодії, прийдіть до мене в гості»), які втілюють романтичність, любов, ностальгію тощо.

Репрезентанти третьої групи містять підтекстове значення із соціальним чи історичним підґрунтям. Вони мають глибокі ідеологічні, культурні, філософські сенси, слугують певними узагальненнями. До них зараховуємо такі імажоніми, як «Перша птаха полетіла у космос», «На Вкраїні хліб і сіль», «Весна красна, що ти нам принесла?», «Космічний кінь» та інші. Семантично імажоніми-символи можна об'єднати в такі групи, які символізують мир, новації та гостинність, наприклад: **«**Голубка розпустила крила, хоче на землі мира», «Перша птаха полетіла у космос», «Дарую українську паляницю всім людям на землі».

Проміжним між лінгвокогнітивним і прагматичним ярусами мовної особистості є емоційно-афективний рівень, одиницями якого є емоції, почуття. За емоційно-оцінним принципом імажоніми художниці формують кілька груп: *імажоніми-емоції*, що передають біль, розчарування, радість, здивування, захоплення тощо («Будь проклята війна. Замість квіток ростуть бомби», «О, таки снився четвертий блок», «Люблю сади, люблю ліси**»**); *імажоніми-побажання / вітання (*«Атомна війна, будь проклята вона!», «З Новим роком, з новою весною, з новим щастям усі люди на землі»), які містять апелювання до чогось / когось, заклик до дії чи роздумів, транслюючи позитивну або застережну енергетику; *імажоніми-ностальгізми* («Кінь стоїть сумує», «Роки мої молоді, прийдіть до мене в гості», «Я з тобою, Іванко, не нажилася…»), що виражають ніжні, теплі почуття, спогади, тугу або меланхолію; *імажоніми-іронізми* («Ой, не знає чоловік, як жонці годити», «Пішов боягуз на полювання», «Мавпочка і окуляри», «Лежебока ліг під яблунею, щоб яблуко само впало у рота, а воно його по лобі»), котрі містять елементи жарту, добродушної іронії або комізму; *імажоніми-пошанування* («Дорогий Тарасе Григоровичу, що тут є — усе твоє», «Букет Хліборобам»), функція яких створити святковий настрій або вшанування важливих подій / осіб, виразити повагу, вдячність.

М. Примаченко свідомо чи інтуїтивно залучає до назв своїх картин фрази, мотиви, образи з народної культури, прислів'їв, пісень, казок, літературних джерел. А.

Рубан виокремлює алюзії, що засвідчують зв'язок із фольклорним контекстом, із біблійним текстом, із конкретною людиною тощо [8, с. 15]. Назвемо основні джерела інтертекстуальності, зафіксовані в імажонімах художниці: 1) прислів'я та пісні («На чужий коровай очі не поривай» — відоме прислів'я про заздрощі та мораль; «Баран, баран круторогий, закрутив собі роги» — із народної пісні «Ой служив я в пана», із дитячих дражнилок; «Коло млина, коло броду два голуба пили воду» — структура й мелодика народної пісні; «Ой, зацвіла червона калина над криницею» — пісня часів УПА); 2) казки («Загнуздав Ваня змія за бороду та їде по городу» — казковий образ богатиря, що приборкує нечисту силу; «Як везли ріпку дід і баба» — алюзія з казки «Ріпка»); 3) історія й культура («О, таки снився четвертий блок» — алюзія на Чорнобильську трагедію; «Із заслання Тарас Григорович Шевченко повернувся на квітучу Україну» — історико-культурне відсилання до постаті Шевченка; «Театр "Запорожець за Дунаєм"» — назва знаменитої опери Семена Гулака-Артемовського); 4) примовки й анекдоти («Лінивий ліг під яблунею, щоб яблуко само впало у рота…» — народне глузування над лінощами, схоже за формою на примовки; «Іде Приймак по вулиці, у дудочку свище…» — сюжет з анекдоту про зятя). Імажоніми, що мають інтертекстуальну природу, фіксують зв'язок із фольклором (казки, прислів'я, пісні), відбивають національну символіку (калина, козак), вплітають історичні алюзії (Шевченко, театр, Чорнобиль), створюючи ментальну глибину й демонструючи колективну пам'ять. Імажоніми Марії Примаченко як інтертекстуальні одиниці є експліцитними й імпліцитними, неатрибутованими, модифікованими [7, с. 52-53]. Як зауважує М. Цілина, маркером самобутнього поетичного світу М. Приймаченко є заримовані назви картин, що «вражають своєю афористичністю, легко запам'ятовуються, неначе вкарбовуються у пам'ять» [11, с. 284].

Висновки та перспективи дослідження. Вербально-семантичний аналіз мовної особистості М. Примаченко схарактеризовано за тематичним й образно-семантичним принципом та критерієм частотності функціювання іменників. Найбільшими тематичними групами є назви тварин, осіб і рослин. Звірі у творчості майстрині часто нереальні, фантастичні, адже синтезують властиві українській міфології образи та авторську фантастику. Тварини з подвійними головами або людськими рисами — натяки на роздвоєність, неоднозначність світу. Натомість образи птахів — утілення ніжності, свободи, жіночності або суму.

Образно-семантичне класифікування імажонімів уможливило їхній поділ з огляду на пряме, переносне концептуальне та переосмислене підтекстове значення й сприяло встановленню необхідності часто вдаватися до метафоричної та символьної назви картин, що демонструють вищі рівні в ієрархії структурної організації мовної особистості й дають можливість реципієнтам розкодувати такі назви. Відповідно до наведеного висновуємо, що лінгвокогнітивний рівень мовної особистості Марії Примаченко відбиває фольклорно-міфічний, поетично-алегоричний, морально-філософський та національно-культурний фрагменти світобачення, її індивідуальної картини світу. Указані фрагменти реалізуються завдяки тому, що імажоніми

апелюють до казок, легенд, прислів'їв і міфів, вербалізують гармонійне спілкування людини з природою, маніфестують морально-етичні засади її особистості, відображають національну культуру й ідентичність. І картини, і їхні назви демонструють синтез фольклору, поезії, творчої уяви, філософії життя, етики й моралі як визначальної риси художниці.

Аналіз емоційно-афективного підрівня мовної особистості авторки уможливив поділ назв картин на *імажоніми-емоції*, *імажоніми-побажання/вітання*, *імажоніми-ностальгізми*, *імажоніми-іронізми*, *імажоніми-пошанування,* що маніфестують особливості її емоцій та почуттів. Імажоніми М. Примаченко — це не просто підписи до картин, а автономні тексти, які можуть існувати самостійно як вербалізатори народної мудрості, філософії життя, поетичного світогляду.

Перспективи дослідження вбачаємо у висвітленні лінгвокультурологійного аспекту назв творів образотворчого мистецтва та в зіставленні тематичної й семантичної специфіки імажонімів М. Примаченко з імажонімами інших майстрів.

Література

1. *Гонца І. С., Григоренко Т. В.* Імажоніми в польському мистецькому дискурсі: номінація і сенс. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 2 (32). С. 216–227. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-216-227
2. *Грицюк Л. Ф.* Образно-семантичний підхід до класифікації заголовків. *Мовознавство*. 1992. № 2. С. 51–56.
3. *Карпенко О. Ю., Неклесова В. Ю.* Словник української ономастичної термінології. Суми : Університетська книга, 2024. 150 с.
4. *Михайлова Р. Д.* Примаченко (Приймаченко) Марія Авксентіївна. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 9.
5. *Осадча О.* Примаченко Марія Овксентіївна. *Шевченківська енциклопедія* : в 6 т. Київ : Ін-т літератури імені Т. Г. Шевченка, 2015. Т. 5: Пе — С. С. 323–324.
6. *Романченко А. П.* Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.
7. *Романченко А. П.* Інтертекстуальність як реалізація діалогічності лінгвістичного дискурсу. *Web of Scholar*. Warsaw : RS Global Sp. z O.O., 2018. № 11 (29). P. 51–56.
8. *Рубан А.* Заголовок як складова та структурний компонент поетичних творів Т. Г. Шевченка: загальна характеристика, специфіка. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія «Філологія». Вип. 94. 2024. С. 13–18. DOI: 10.26565/2227-1864-2024-94-02
9. *Садівничий В. О.* Властивості, функції й типи заголовків у структурі та змісті публіцистики Миколи Данька. *Вісник СумДУ*. Серія Філологія. 2007. № 1. Т. 1. С. 66–74.

10. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
11. *Цілина М. М.* Українська імажонімія XX-XXI *ст. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. Вип. 58. С. 282-285.
12. *Шестакова О. І.* Примаченко (Приймаченко) Марія Оксентівна. URL: https://surl.li/urxnhm
13. 13. Енциклопедія візуальних мистецтв. Марія Примаченко: Твори. URL: https://www.wikiart.org/uk/mariya-primachenko/all-works/text-list.

References

1. Hontsa, I. S., Hryhorenko, T. V. (2025) *Imazhonimy v polskomu mystetskomu dyskursi: nominatsiia i sens* [Imagonyms in Polish artistic discourse: nomination and meaning], *Visnyk nauky ta osvity* [Bulletin of Science and Education], 2 (32), pp. 216-227. Available at: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-216-227 [in Ukrainian].
2. Hrytsiuk, L. F. (1992) *Obrazno-semantychnyi pidkhid do klasyfikatsii zaholovkiv* [Image-semantic approach to the classification of headings], *Movoznavstvo* [Linguistics], № 2, pp. 51-56. [in Ukrainian].
3. Karpenko, O. Yu., Neklesova, V. Yu. (2024) *Slovnyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii* [A Dictionary of Ukrainian Onomastic Terminology]. Sumy : University Book. [in Ukrainian].
4. Mykhailova, R. D. (2012) *Prymachenko (Pryimachenko) Mariia Avksentiivna*, *Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t.* [Encyclopedia of Ukrainian History: in 10 volumes]. Kyiv: Naukova dumka, Vol. 9, p. 9. [in Ukrainian].
5. Osadcha, O. (2015) *Prymachenko Mariia Ovksentiivna*, *Shevchenkivska entsyklopediia : v 6 t.* [Shevchenko Encyclopedia: in 6 volumes]. Kyiv : In-t literatury imeni T. H. Shevchenka, T. 5, pp. 323-324. [in Ukrainian].
6. Romanchenko, A. P. (2019) *Elitarna movna osobystist u prostori naukovoho dyskursu: komunikatyvni aspekt* [Elitist linguistic personality in the space of scientific discourse: communicative aspects]. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. [in Ukrainian].
7. Romanchenko, A. P. (2018) *Intertekstualnist yak realizatsiia dialohichnosti linhvistychnoho dyskursu* [Intertextuality as the realization of dialogicity of linguistic discourse], *Web of Scholar*. Warsaw: RS Global Sp. z O.O., № 11 (29), pp. 51–56. [in Ukrainian].
8. Ruban, A. (2024*) Zaholovok yak skladova ta strukturnyi komponent poetychnykh tvoriv T. H. Shevchenka: zahalna kharakterystyka, spetsyfika* [The title as a constituent and structural component of T. G. Shevchenko's poetic works: general characteristics, specifics], *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina.* Seriia «Filolohiia» [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology"], Iss. 94, pp. 13-18. [in Ukrainian].

9. Sadivnychyi, V. O. (2007) *Vlastyvosti, funktsii y typy zaholovkiv u strukturi ta zmisti publitsystyky Mykoly Danka* [Properties, functions and types of headlines in the structure and content of Mykola Danko's journalism], *Visnyk SumDU. Seriia Filolohiia* [Sumy State University Herald. Series Philology], № 1. Vol. 1, pp. 66-74. [in Ukrainian].
10. Selivanova, O. O. (2008) *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy* [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava : Dovkillia-K. [in Ukrainian].
11. Tsilyna, M. M. (2015) *Ukrainska imazhonimiia XX-XXI st*. ["Ukrainian imagonymy of the 20th-21st centuries], *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu „Ostrozka akademiia"* [Scientific Notes of Ostroh Academy National University], Iss. 58, pp. 282-285. [in Ukrainian].
12. Shestakova, O. I. *Prymachenko (Pryimachenko) Mariia Oksentivna* [Primachenko (Pryimachenko) Maria Oksentivna]. Available at: https://surl.li/urxnhm [in Ukrainian].
13. *Entsyklopediia vizualnykh mystetstv. Mariia Prymachenko: Tvory* [Encyclopedia of Visual Arts. Maria Prymachenko: Artworks]. Available at: https://www.wikiart.org/uk/mariya-primachenko/all-works/text-list. [in Ukrainian].

* * *

УДК 811.161.2'373.2 423
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337341

А. І. Вегеш,
канд. філол. наук, доц.,
Ужгородський національний університет,
доцент кафедри української мови
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-0430-2447

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ЗАСОБИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕРОЇВ РОМАНУ «ДВА ПАСИНКИ МИТРОПОЛИТА» ВЛАДИСЛАВА ІВЧЕНКА

Наукова розвідка присвячена комплексному аналізу літературно-художніх антропонімів із роману «Два пасинки митрополита» В. Івченка. Одним із завдань літературної ономастики є пошук та аргументовані інтерпретації ролі літературно-художніх антропонімів у творах сучасних авторів. Проза Владислава Івченка, на жаль, залишається недостатньо вивченою, тому дослідження найменувань персонажів його творів є актуальним.

Наша мета — дослідити літературно-художні антропоніми, які функціонують на сторінках роману «Два пасинки митрополита» В. Івченка; завдання — описати літературно-художні антропоніми, довести, що вони є засобами характеристики героїв. Об'єктом дослідження є назви героїв із роману «Два пасинки митрополита» В.

Івченка. Предмет дослідження — інформаційне наповнення літературно-художніх антропонімів цього роману. Застосовано такі методи: описовий, контекстуально-інтерпретаційний, дистрибутивний, етимологічного аналізу.

Доведено, що літературно-художні антропоніми роману не тільки несуть важливу інформацію, характеризують персонажів, але й відображають світогляд автора, стають вагомим засобом відтворення національної традиції, формують свідомість українців. Автор постмодерно підходить до цього питання: на основі реального ан-тропонімікону творить нове, непередбачуване, постійно експериментує. З'ясовано, що найменування Андрей Шептицький стало символом сили, незламності, «скелею духу і віри». У часи національних випробувань духовним наставником українського народу, Князем Української Церкви залишається світла постать та величне ім'я митрополита Андрея Шептицького. Оригінальний підхід В. Івченка до вибору назв своїм персонажам «забезпечує неперecічну та художню вартість літературно-художніх антропонімів».

Наше дослідження суттєво доповнить загальне уявлення про антропоніми як базові складники онімної системи, стане ключем до розуміння культурно-історичного контексту українських найменувань. Перспективою подальших досліджень вбачаємо аналіз та порівняльну характеристику назв персонажів творів сучасних авторів.

Ключові слова: апелятив, літературно-художній антропонім, найменування, персонаж, засоби характеристики.

A. I. Vehesh,
PhD in Philology, Associate Professor,
Uzhhorod National University,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-0430-2447

PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES AS MEANS OF CHARACTERIZING THE HEROES OF THE NOVEL "THE METROPOLITAN'S TWO STEPSONS" BY VLADYSLAV IVCHENKO

The scientific research is devoted to a comprehensive analysis of proper names of the literary heroes from the novel "The Metropolitan's Two Stepsons" by V. Ivchenko. One of the tasks of literary onomastics is the search and reasoned interpretations of the role of proper names of the literary heroes in the works of modern authors. Unfortunately, Vladyslav Ivchenko's prose remains insufficiently studied, therefore the study of the names of the characters in his works is relevant.

Our goal is to research proper names of the literary heroes that function on the pages of the novel "The Metropolitan's Two Stepsons" by V. Ivchenko; the task is to describe proper names of the literary heroes, to prove that they are means of characterizing the

heroes. The object of the study is the names of the characters from the novel "The Metropolitan's Two Stepsons" by V. Ivchenko. The subject of the study is the information content of the proper names of the literary heroes of this novel. The following methods were applied: descriptive, contextual-interpretative, distributive, etymological analysis.

It is proved that proper names of the literary heroes of the novel not only carry important information, characterize the heroes, but also reflect the author's worldview, become a significant means of reproducing the national tradition, and shape the consciousness of Ukrainians. The author approaches this issue in a postmodern way: on the basis of a real anthroponymicon, he creates something new, unpredictable, and he constantly experiments. It is found that the name Andrey Sheptytsky has become a symbol of strength, invincibility, a "rock of spirit and faith" In times of national trials, the spiritual mentor of the Ukrainian people, the Prince of the Ukrainian Church, remains the bright figure and majestic name of Metropolitan Andrey Sheptytsky. V. Ivchenko's original approach to choosing names for his characters "provides an extraordinary and artistic value of proper names of the literary heroes".

Our research will significantly supplement the general understanding of anthroponyms as basic components of the onymic system, and will become the key to understanding the cultural and historical context of Ukrainian names. We see the analysis and comparative characteristics of the names of heroes in the works of modern authors as a prospect for further research.

Key words: appellative, proper name of the literary hero, name, character, means of characterization.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Літературно-художня антропоніміка — окрема галузь ономастичних студій. Вона «має свої підходи й пріоритети, свої проблеми й завдання, які, скажімо, включають і питання про історичні джерела тих чи інших літературних онімів, але аж ніяк не зводяться до цих питань» [8, с. 14]. Одним із завдань літературної ономастики є пошук та аргументовані інтерпретації ролі літературно-художніх антропонімів у творах сучасних авторів. Дослід-ники часто вдаються до «встановлення етимології власних назв персонажів, струк-турного аналізу та семантичної класифікації іменувань без з'ясування стилістичної ролі літературно-художніх антропонімів» [1, с. 3]. Тому дослідження ролі найменування в контексті твору залишається важливим. Сучасні письменники — майстри творення назв, а літературно-художні антропоніми з творів В. Івченка привертають увагу своїм оригінальним наповненням. Вони не тільки характеризують персонажів, але й відображають світогляд автора, стають вагомим засобом відтворення націо-нальної традиції, формують свідомість українців. Творчість письменника, на жаль, залишається недостатньо вивченою, тому дослідження найменувань персонажів його творів є актуальним.

Аналіз досліджень проблеми. Вагомим підґрунтям для досліджень із літературної ономастики є теоретичні праці Ю. Карпенка, Л. Белея, Г. Лукаш, Н. Колесник

та ін. Функційно-стилістичні особливості антропонімів у художньому тексті були і залишаються предметом зацікавлень Г. Бачинської, Н. Бербер, Т. Вільчинської, І. Ільченко, Д. Козловської, Т. Крупеньової, О. Лавер, М. Федурко та ін.

Досліджень із літературної ономастики на матеріалі романів В. Івченка ще немає, виняток становлять наші наукові розвідки. У романах Владислава Івченка про найкращого сищика ми досліджували символічне значення літературно-художніх антропонімів та вплив середовища на їхнє формування [2; 5]. Збірки оповідань «Книга втрат і нестач» та «Після 24-го», роман «Імені Сковороди» [3; 4] послужили матеріалом для дослідження мотивів творення псевдонімів воїнів-українців. Опис літературно-художніх антропонімів із роману «Межа Невади» дає підстави вважати, що вони є органічними компонентами роману. Назви персонажів творів В. Івченка цікаві своїм наповненням, автор постмодерно підходить до цього питання: на основі реального антропонімікону творить нове, непередбачуване, постійно експериментує.

Наша мета — дослідити літературно-художні антропоніми, які функціонують на сторінках роману «Два пасинки митрополита» В. Івченка. **Наше завдання** — описати літературно-художні антропоніми, довести, що вони є засобами характеристики героїв. **Об'єктом дослідження** є літературно-художні антропоніми з роману «Два пасинки митрополита» В. Івченка. **Предмет дослідження** — інформаційне наповнення літературно-художніх антропонімів цього роману.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельною базою для дослідження послужили назви персонажів із роману «Два пасинки митрополита» В. Івченка. **Методи дослідження**: описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з'ясуванню доантропонімної семантики власних назв. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз літературно-художніх антропонімів, які функціонують у романі «Два пасинки митрополита» В. Івченка; доведено, що назви героїв формують образ, виступають засобами характеристики. **Теоретична цінність** нашої розвідки полягає в поглибленні знань про літературно-художні антропоніми як засоби характеристики персонажів у сучасній прозі. **Практична цінність** отриманих результатів полягає в можливості їхнього використання під час вивчення розділів лексикології та ономастики, при укладання методичних посібників, словників.

Виклад основного матеріалу. Письменник Владислав Івченко — один із кращих сучасних українських письменників. Автор виділяється вмінням вести оповідь, формувати образи та вдало давати найменування героям. Активна громадянська позиція письменника тісно переплітається з активною роллю імен його персонажів, їхнім творчим характером.

2025 рік оголошено роком митрополита Андрея Шептицького, що є визнанням його значного внеску в українську історію, культуру, релігію. Минає 160 літ від дня народження митрополита, а він і досі вважається одним із найвидатніших церковних діячів та провідників українського національного руху. Світла постать митрополита Андрея Шептицького притягувала багатьох майстрів слова. Усе частіше сучасні автори повертаються до А. Шептицького, який став світлом в часи національних випробувань, духовним наставником українського народу, Князем Української Церкви [9]. Ім'я А. Шептицького в прозові тексти вплели Роман Іваничук («Хресна проща»), Сергій Жадан («Вишиваний. Король України»), Петро Лущик («Галицька сага»), Владислав Івченко («Два пасинки митрополита»), Сергій Герман («Via Romana»), Олег Рибчинський («Чорні морелі»), Ярослав Гнатів («Віра батьків»), Степан Процюк («Троянда ритуального болю»), Юрій Николишин («Бота-Фікс. Невидима нитка життя»), Лора Підгірна («Пригоди Марка Шведа»), Ю. Вовк («Передбачення Курта Зіберта») та інші сучасні письменники.

Історично-детективний роман Владислава Івченка «Два пасинки митрополита» — цікава історія про вихованців митрополита Шептицького. Автор придумав героїв, наділив їх іменами, у які заклав важливу інформацію для створення образів. Митрополит Шептицький, Іван Великодній та Теофіл Володимирський — головні герої, довкола яких обертатимуться другорядні персонажі. Саме вони впливатимуть на долю пасинків, на формування характеру, наділятимуть відповідними найменуваннями.

Увагу В. Івченка привернув бурхливий і трагічний час 1939–1944 років у Галичині. Він дуже захопився неперсічною особистістю Андрея Шептицького, прагнучи показати велику віру митрополита і трагізм часу міжвоєння. Леся Заморська пише: «На думку Владислава Івченка, Митрополит до останнього залишався досить щирим у своїй вірі, він знаходив для себе пояснення, чому Господь допускає такі події. Ще один аспект, який вразив пана Владислава стосовно Андрея Шептицького, — це руйнація його звичного світу і одночасний упадок тілесних сил» [6].

Костянтин Родик зазначає: «Формально роман пов'язаний з Андреєм Шептицьким. Проте «біографічним» його аж ніяк не назвеш. Не те щоб автор вільно поводився з життєписом митрополита — просто Івченка цікавить лише мітологізована пам'ять про того славетного чоловіка. Не важить навіть, чи насправді були в Андрея ті два пасинки — його етична, психологічна та суспільна аура творять декорацію, яка мотивує карколомні метаморфози свідомости обох головних персонажів» [11].

«Оглядаючи увесь життєвий шлях митрополита, можна зауважити, що саме в останні роки, які збіглися з Другою світовою війною, він постав перед одним із найбільших для себе викликів. Владика Андрей інтуїтивно відчував, що з початком війни у 1939 р. його Церква не тільки безпосередньо зіштовхнулася з двома тоталітарними диктатурами, а й опинилася посеред епохи доленосних зламів: *Живемо в небувалих в історії часах великих світових воєн, в часах розвалу держав, часах боротьби світоглядів. Якраз на долю українського народу припало бути в осередку цих переворотів»,* — зазначає А. Михалейко [10, с. 351–352].

Український читач високо оцінив роман «Два пасинки митрополита». Його вважають однією з найкращих книг про Андрея Шептицького. В. Івченко знайомить читачів з Андреєм Шептицьким уже з найпершої сторінки роману, називаючи його регалії («*Ваша Превелебносте, до вас відвідувач із Варшави. …тихо сказав ієромонах Атанасій і вклонився перед Митрополитом Галицьким Кир Андреєм Шептицьким*…» [7, с. 5]). Відомо, що до імен патріархів християнських церков додається титул *кир*, який у перекладі з грецької мови означає 'пан'. У звертаннях до архієреїв використовують традиційні форми: **Ваша Превелебносте!, Ваша Екселенціє!, Ваша Еміненціє!** («*Так, Ваша Екселенціє, — тихо сказали хлопці, похиливши голови… Думаю, що Їх Еміненція мав на увазі нову війну*» [7, с. 6]). Представники церкви, прихожани називатимуть його з дотриманням почестей, з відчутним шанобливим ставленням. В. Івченко найчастіше використовуватиме реальні найменування: **Андрей Шептицький, кир Андрей, Митрополит**. Ці антропоніми називають реальну людину, але в художньому творі вони стають хронологічно значущими і завдяки авторській уяві наповнюються відповідною інформацією. Автору, на наш погляд, вдалося розкрити ставлення друзів та ворогів до Митрополита, проявилося це найперше у вживанні найменувань. Прихильники Владики використовують відповідні звернення, де навіть апелятивні назви пишуться з великої літери, бо переходять в антропоніми: **Голова Української Держави, Голова Української Церкви, Їх Превелебність**, а представники ворожого табору називають митрополита найрізноманітнішими апелятивами. Для полковника Скорика, як і для інших ворогів, А. Шептицький — ворог радянської влади та світового комуністичного руху. Куратор Скорик відчуватиме роздратування від того, що митрополит не хоче йти на співпрацю, не реагує на залякування, він не боявся його. Кир Андрей не піддається на хитрощі енкаведиста, заявляє, що совіти волю українцям принесли на багнетах, тому не є й про що говорити: «*Звольте піти геть. Я не буду вислуховувати ваші погрози, — кир Андрей сказав тихо. Якби він підвищив голос чи вилаявся, зчинив істерику, Скорик би зрадів, бо переміг би. Але митрополит говорив тихо і спокійно*» [7, с. 123]. Не випадково його ім'я Андрей, яке походить із грецької мови, означає 'мужній', 'хоробрий' [12, с. 33]. Мужня людина — мужня в усьому. Для Теофіла та Івана кир Андрей був найсильнішою людиною у світі. Скорик визнає, що митрополит — **сильний суперник, горда людина**: «*А ось цей митрополит видався міцним горішком, не дивлячись на вік та хворобу. Ну, що ж, отче, пограємося. І коли я переламаю вам хребта, ви дуже здивуєтеся. Бо ж звикли бути таким сильним*» [7, с. 123]; «*Тепер митрополит нас боїться, а налякати його важко. Бо ж гордий, з графів, звик, що всі з ним панькалися. Навіть царський уряд чи поляки. Всі його поважали, бо ж біла кістка*» [7, с. 260]. Цілою низкою апелятивів називає Скорик митрополита: попівський пеньок (натяк на сан та старість), хитра змія (натяк на мудрість), старий лис (старість і хитрість, досвідченість), піп чортів (не погоджується на співпрацю), популярна фігура, релігійний фанатик («*Є загроза, що цей не зламається. Він старий, хворий, до того ж релігійний фанатик*» [7, с. 259]). Для генерала Толстоухова

митрополит — попівська нечисть, для генерала Савіна — гадюка. Як бачимо, в онімних і апелятивних називаннях — вказівка на характер персонажа, на формування думки про митрополита з боку своїх та недругів, оцінка його людських якостей.

Провокатору Войцехові Скабічевському також не вдасться переконати А. Шептицького: «*…цей митрополит не такий простий. З наскоку його не візьмеш. … Сильний гравець*» [7, с. 219]. В. Івченко використовує неприпустиме звертання до митрополита з боку Скорика. Для радянської системи всі були товаришами, тому він звертається «Товаришу митрополите!». Так само виправляє засланого лікаря Адольфа Крохмаля («*Я спитав пана митрополита… Товариша митрополита, панів у нас немає*» [7, с. 316]). Німецькі генерали також визнають, що Шептицького не можна налякати, більшовикам це не вдалося: «*Мабуть, розраховували, що зможуть його залякати і не змогли. Кажу ж, це людина сильної волі*» [7, с. 459]; «*Митрополит Шептицький занадто популярна фігура і рішення стосовно нього прийматиметься не тут, у Львові, а в Кракові, а то й у Берліні*» [7, с. 483]. Непохитна віра в Бога дає силу митрополиту («*Будь-яка ненависть — гріх, вона випалює душу і не залишає нічого, окрім порожнечі. Він прийшов до Церкви, щоб підняти її, а не зруйнувати… Вся надія лише на Господа, який дасть сили іти обраним шляхом і любов'ю долати ненависть*» [7, с. 534–535]). Тому й не випадково називають митрополита скелею духу і віри. Автор захоплюється силою волі митрополита, його вмінням робити свою справу до останнього, хоч як би важко не було. Цей приклад його вразив: «На жаль, дуже мало людей такого масштабу і волі було в історії України». Як бачимо, найменування Андрея Шептицького стало символом незламності, мужності, сили.

Митрополит Галицький опікується сиротами **Теофілом** та **Іваном**, направляє їх на праведний шлях («*Попереду важкі часи, то будьте сильними у вірі своїй, бо інакше не встояти. В кожному з вас є іскра Христова. Бережіть її і служіть Господу нашому*» [7, с. 5]). Імена і прізвища вихованців митрополита вигадані, бо справжніх ніхто не знав. Автор подає інформацію щодо отримання найменувань. **Теофілові Володимирському** дали ім'я в сиротинці («*Коли його принесли до монастиря,ченці помітили, що дитина стискає в кулачку хрестик. Саме він врятував малого, якого захистила любов Божа. То і вирішили його назвати Теофілом, тобто улюбленцем Божим. Їх Превелебність були не проти. Прізвище ж Володимирський дано Теофілу було тому, що знайшли його в день рівноапостольного Володимира Великого, князя Київського*» [7, с. 8]). Доантропонімне значення імені Теофіл, за словником І. Трійняка, — 'боголюб' [12, с. 386]. Теофіл був найкращим учнем семінарії. Краса, сила і блискучий розум привертали увагу довкілля. Серце юнака віддано служінню Богові («*Сей вихованець Їх Превелебності може стати справжньою окрасою нашої церкви*» [7, с. 11]). Близькі люди (Іван, Беата, Бетті) називають Теофіла, використовуючи коротку форму імені — Тео.

Формуванню образу, характеру персонажа сприяє не тільки онімна лексика, але й апелятиви, якими називають героя. Теофіл пройде через допити і знущання полковника Скорика, саме він називатиме героя золотим хлопчиком, красунчиком.

Засланий у чоту Гарт називатиме його чортовим красунчиком, хитрим змієм, красунчиком задрипаним («*Чортів красунчик, в ньому проглядалася порода, кожен відчував себе поруч з ним незґрабним хлопом*» [7, с. 309]). Йому Теофіл не подобався, бо занадто розумний та відчайдушний («*Якісь такі випалені очі відчайдуха, якому нічого не страшно*» [7, с. 321]; «*Ох, хитро! Дуже хитро! — закивав Гарт, а сам аж злякався цього Теофіла. Ну змій, ну підступний же який! Швидше треба його позбавитися, знищити, бо занадто вже небезпечний*» [7, с. 327]). Але Теофіл викрив його. Скорик не може повірити, що Теофіл провів операцію вбивства генерала та понад сорока солдатів. Він був упевнений, що завербував його, але Теофіл не зламався. Цілою низкою апелятивів називає його ворог: **недопіп Теофіл**, розумний хлопчина, збалуваний панич, спокійний красунчик, «розумний, з освітою, з гордістю», покидьок Теофіл, тварюка. Звісно, що в цих називаннях відчутна ненависть, але й висока оцінка здібностей Теофіла. Скорик визнає мудрість Тео-гравця, він навіть поважає його за вміння ризикувати («*Саме не просто лізти на роги, а все спланувати і пройти по лезу*» [7, с. 363]). Полковник називає його **Теофільчиком** через молодий вік, молодецьку браваду, розуміє, що той не з тих, хто здається («*То наш Теофільчик пустився берега. Тепер у нього немає страху*» [7, с. 363]; «*Він був сміливим та розумним, мав практичний досвід боротьби, до якого додалася ще і теорія*» [7, с. 381]). Теофіл готувався стати священником, його слово запалювало серця людей, але війна все перекреслила. Вихованець митрополита бере до рук зброю, організовує загони українських повстанців, стає на стежку воїна та політика («*Він вмів воювати і ніколи не ховався за чужими спинами. Під час бою завжди був у найважливіших місцях, слугував прикладом*» [7, с. 452]; «*Теофіл відчуває в собі схильність саме до левиної долі, в ньому була кров воїна, він хотів вести стадо та перемагати…*» [7, с. 478]; «*Ми живемо у жорстокому світі, де всім начхати на любов та милосердя. …Тому треба бути сильним та жорстоким, треба битися, воювати, вигризати іклами та видряпувати пазурами те, чого хочеш досягти. Я став на шлях воїна*» [7, с. 479]). Сам Теофіл каже: «*Сильним завжди щастить*» [7, с. 480]. Київська українська організація не була налаштована на збройну війну, тому досить стримано та насторожено ставилася до Теофіла («*Його вважали грубим варваром, ледь не варятом, за спиною шепотіли про десятки вбитих, про руки по лікоть у крові, про те, що хлопець геть схиблений, давно пустився берега і вбиває, аби лише вбивати*» [7, с. 488]). Серед бійців ОУН Теофіл мав надзвичайно високий авторитет. Вояка Зенон захоплювався Теофілом («*…відмічав гострий розум і працездатність командира, а також його вміння розбиратися в людях, маніпулювати ними для досягнення своїх цілей. …Теофіл був небезпечний, наче отруйна змія, і цим викликав захоплення у Зенона, який тепер очолював резерв. … Теофіл завжди ішов під кулі сам і вів бійців. Здається, він не боявся смерті. …Він зовсім не хотів загинути, він хотів виграти, він був гравець і дуже любив перемагати*» [7, с. 536–537]). Під час розмови з Іваном Теофіл зізнається: «*За природою я — воїн. Хижак, нападник. І мені ніколи не стати вівцею*» [7, с. 576]. Персонаж має

стійку позицію, за Україну він готовий померти («*Не важливо, чия кров у тобі, важливо, за що ти згоден цю кров пролити. Якщо за Україну, то ти — українець, не дивлячись на те, хто були твої батьки. То я саме українець, був ним і залишуся. І як українець я буду вбивати тих, хто заважатиме побудові української держави*» [7, 545]). Помітна асоціація з князем Володимиром, який теж був воїном і мав свою позицію. Теофіл також був подібний до молодого Шептицького, тому більше нагадував офіцера, ніж священника.

Другий пасинок митрополита — **Іван Великодній**. Іван — повна протилежність красивому Теофілові («*Другий з випускників був середнього зросту й анекдотичної тілобудови: великий, довгий, схожий на діжку тулуб, стояв на коротеньких і трохи кривеньких ногах, а вінчала це диво лобаста голова з високим чолом, грубими рисами обличчя, довгим носом і щоками, на яких повсякчас палав рум'янець*» [7, с. 5]). Івана врятували від голоду і «привезли з підрадянської України» («*Їх Превелебність, коли дізнався про цього хлопця, оплачував його лікування з власних коштів. І хлопець одужав. День, коли лікар сказав, що смерть відступила, був якраз Великоднем, то Івану і дали прізвище Великоднього. …Ім'я дали медсестри в лікарні*» [7, с. 10]). Потворність Іванову перекривала доброта і простота («*Він дуже добрий. Здається, він зовсім не здатний завдати комусь болю. А ще він дуже працьовитий. … Їх Превелебність кажуть, що Іван простий духом, так само, як і гуцули, то буде для них справжнім духовним батьком*» [7, с. 11]). Лікар Адольф Крохмаль порівнює Івана з Квазімодо («*Рана для більшості була б смертельна, але цей Іван, хоч і виглядав чудернацько, наче Квазімодо якийсь, але був міцним…*» [7, с. 516]). Бетті вважала, що «*Іван завжди був тінню Теофіла, незґрабною і потворною тінню*» [с. 517]. Але за діжкоподібним тілом та грубими рисами обличчя була «божа благодать», особливо приваблювали дитячі очі та невинна посмішка. Первісне значення імені Іван розкривається в тексті, у перекладі з давньоєврейської мови воно означає 'божа милість', 'божа благодать' [12, с. 143]. Теофіл часто називатиме брата **Івасем,** використовуючи розмовний варіант імені, що вказує на майже родинні та дружні стосунки. Іван був проти розстрілів, вбивств («*Не потрібно тут крові і насилля. Гріх це, а з гріхом я боротимуся*» [7, с. 83]). Віряни його парафії та бійці ОУН називають його отцем, а радянські солдати — попом. Лейтенантові Фофанову не сподобався Іван («*Не подобався йому цей піп. І негарне он яке, наче потвора*» [7, с. 98]). Боєць Кліщ називає Івана святенником («*Якийсь святенник його не зупинить. Та хто він такий, цей смішний дурень з обличчям блазня*!» [7, с. 155]). Іван постійно молиться Богу і дякує за те, що втримав його від гріха вбивства. Він вперто не бере до рук зброю, вояки в чоті його любили за відкритість та доброту, за вміння вислухати і допомогти кожному («*Бо всі хлопці дуже поважали Івана. Шепотілися, що панотець не простий і навчився у мольфарів чаклувати, заговорювати від смерті. Спочатку сам від совітів врятувався, потім Кліща з того світу витягнув, тепер от Зенона. Може, і сам мольфар. А мольфар з хрестом ще потужніший*» [7, с. 284]). Теофіл бачить в Іванові воїна: «*Але ж я бачив тебе справжнього, Івасю. І ти не такий*

тюхтій, не кастрована потвора, якою старанно прикидаєшся. …Там'ятаєш той бій у горах? Коли ти схопив кулемет і почав відстрілюватися від совітів! Ти рикав і волав! Ти був справжнім воїном, моїм братом! Ти ж сильний, Івасю, і розумний. У тобі вирує життя. Я ж бачу вогонь у твоїх очах. …Будь собою. Не молися у кутку, як раб, а показуй свої ікла та пазурі!» [7, с. 575–576]. Іван загине від рук польських партизанів, дістаючи харчі для хворого митрополита. Климентій Шептицький констатував: «*Івась був світлою і доброю людиною. Він був простий, але в цій простоті було щось від святих отців минулого. У нього було дуже непросте життя, та всі незгоди та випробування тільки зміцнювали його у вірі. Господь прийме його на небесах*» [7, с. 610]. Напрошується асоціація з апостолом Іоаном Богословом, якого Ісус особливо любив за щирість і чистоту душі. Як і апостол, Іван лікував хворих, допомагав потребуючим, свято вірив у Бога. Як бачимо, мотиваційними ознаками для називань персонажів є антропонімні уподобання письменника, його обізнаність із антропоніміконом конкретного періоду і часу. Не можливо не погодитися з думкою Л. Белея, що «оригінальність, нетрадиційність вибору мовних засобів для реалізації мотиваційної ознаки, їх висока мовна цінність забезпечують непересічну та художню вартість літературно-художніх антропонімів» [1, с. 140].

Серед хронологічно значущих літературно-художніх антропонімів, крім найменування Андрей Шептицький, виділяються назви відомих людей того періоду: Гавриїл Костельник, Йосип Сліпий, Ярослав Стецько, Степан Бандера, Роман Шухевич, Владислав Сікорський, Єзекіїль Левін, Гітлер, Сталін, Карл фон Ляш, Отто Вехтер та ін. Саме вони є тими маячками, за якими вгадується час і місце подій.

Національно значущі літературно-художні антропоніми мають здатність виокремлювати персонажа за походженням. У романі є багато найменувань українців західного регіону (Іванна, Марійка, Марта, Станіслав, Степан, Зенон Ленкович, Зоряна Петрів, Іван Івановський, Місько Андрусяк, Степан Крук, Роман Малковський, Якимчук). Серед польських літературно-художніх антропонімів виділяються імена та прізвища на –ський (Беата, Войцех, Яцик, Ядвіга, Ян Велічковський, Якуб Цирвіновський, Войцех Скабічевський, Міхал та Януш Жевуські). До російської антропосистеми зараховуємо прізвища на –ов, -ев (Гаврилов, Клобуков, Петров, Толстоухов, Фофанов, Хрунічев), на –ін (Савін, Оглоблін) та ін. Для російських найменувань характерною є тричленна форма називання (Петров Степан Петрович, Клобуков Іван Інокентійович). Досить багато в романі найменувань євреїв (Бетті, Габі, Тойба, Адольф Крохмаль, Леонард Ньоттер, Шнеєрзон).

До соціально значущих можемо зарахувати ті літературно-художні антропоніми, які супроводжує апелятив — вказівка на професію (іромонах Атанасій, отець Омелян, кухарка Ольга, лікар Крохмаль, вчителька Таїсія, полковник Скорик), заняття (злодії Скопа, Солома, ватажок Саша Воронезький, агент Колоніст, бійці ОУН Кліщ, Гарт, Бук) чи родинні стосунки (брат Климентій, дядько Степан).

Більшість інформаційно-оцінних літературно-художніх антропонімів привертають увагу своїм наповненням. Серед негативних персонажів особливо виділяється

найменування полковника **Михайла Скорика** — ворога з українським корінням. Про нього ми більше дізнаємося від лейтенанта Фофанова, який боїться його, але у всьому наслідує («*Бо ж полковник Скорик був справжньою легендою. Скільки про нього всього розповідали! Як починав ще під час Громадянської, як перегравав досвідчену денікінську контррозвідку, як нищив петлюрівську дефензиву, як боровся з куркульськими бандами, винищивши їх до ноги*» [7, с. 30]; «*Полковник Скорик… бачив людину наскрізь й одразу міг сказати, чого від неї чекати*» [7, с. 216]). Скорик воював проти червоних, багатьох знищив, але «пустив зраду в серце» і швидко переінакшився. У ньому більшовики бачили перспективу, «*бо той хитрий і затятий. А ще розумний. І любить грати*» [7, с. 337]. Він здав усі роменські банди, у Бессарабії навіть отаманом став «і швиденько всіх бандитів привів під кулі чи у кайдани», у Холодному Яру теж здавав. Його прізвище відповідає його характеру, темпу життя — усе швидко, *скоро*. Він так само швидко вміє людей вербувати, а вони мають швидко і сумлінно виконувати роботу («*Він любив діяти красиво і бити так, щоб супротивник вже не піднявся*» [7, с. 123]). Лейтенант Фофанов розуміє, що «*в групі Скорика значно швидше підуть і звання, і нагороди, і можна буде швидко зробити кар'єру. …І про вас, товаришу полковнику, кажуть, що Скорик ніколи не чекає, Скорик завжди діє і перемагає*» [7, с. 30–31]. Персонаж думає, що він всесильний, не випадково його ім'я Михайло — 'рівний богові' [12, с. 236]. Він звик, що його волю виконують, бояться його погляду та голосу, а митрополит виявився незламним. Теофілові вдається знищити зухвалого ворога.

Цікавим персонажем виявиться **Федір Швайка** — брат Теофіла. Імена Теофіла та Федора мають майже однакове первісне значення: Федір ('дарунок божий' [12, с. 374]) і Теофіл ('улюбленець божий' [12, с. 386]). Брати докладуть зусиль, щоб знищити Скорика. Федір соромиться свого прізвища, вважає його несерйозним («*Ну що це за прізвище? Сміх один*» [7, с. 416]). Як бачимо, самі українці хотіли позбутися своїх прізвищ, бо вони не вписувалися в радянську систему. Прізвище Швайка походить 'від назви шевського інструмента швайка — 'грубе шило', 'протичка' [13, с. 619]. Але так також могли називати дуже енергійну людину, яка всюди встигала. Федір був саме таким: бігав найкраще на заставі, полював на полковника Скорика, спіймав Колоніста, викрив Зенона, вербував партизан, засилав шпигунів, був затятим, любив азарт. Фразеологізм *крутиться, як шило* дуже вдало характеризує персонажа. Він не тільки зовнішністю нагадував Теофіла («*…гарний, високий, широкоплечий. Іван подумав, що він чимось схожий на Теофіла…*» [7, с. 96]), але й поведінкою, характером («*…він був витривалий і в ньому заграв азарт. Федору подобалася ця війна*» [7, с. 80]). Брати були воїнами.

Не можна оминути увагою образ **Алевтини Волкової** — сестри Таїсії, яка була кацапським агентом. Вона була сильним гравцем, навіть Теофіл поважав її за сміливість («*Так, вона була ворогом, але вона була варта поваги. Її спокій і переконаність. Вона була сміливою жінкою*» [7, с. 494]). Федір Швайка хорошої думки про Алевтину: «*Теж кацапка і теж дуже хороша. Тільки характер інший, залізний*» [7,

с. 528]. Фофанов прикладе руку до її знищення, бо була занадто розумною і сміливою («*Вогонь-дівка. Була*» [7, с. 502]). Відчутна асоціація прізвища з небезпечним та сильним хижаком. Алевтина віддана системі, вона, як вовк, безстрашно бореться, хоч це веде її до загибелі.

Висновки та перспективи дослідження. Літературно-художні антропоніми роману «Два пасинки митрополити» В. Івченка цікаві своїм наповненням. Автор постмодерно підходить до цього питання: на основі реального антропонімікону творить нове, непередбачуване, постійно експериментує. Літературно-художні антропоніми як головних, так і другорядних героїв несуть важливу інформацію, виступають засобами характеристики, творять образ. З'ясовано, що найменування Андрей Шептицький стало символом сили, незламності, «скелею духу і віри». У часи національних випробувань духовним наставником українського народу, Князем Української Церкви залишається світла постать та величне ім'я митрополита Андрея Шептицького. Оригінальний підхід В. Івченка до вибору назв своїм персонажам «забезпечує непересічну та художню вартість літературно-художніх антропонімів».

Наше дослідження суттєво доповнить загальне уявлення про антропоніми як базові складники онімної системи, стане ключем до розуміння культурно-історичного контексту українських найменувань. Перспективою подальших досліджень вбачаємо аналіз та порівняльну характеристику назв персонажів творів сучасних авторів.

Література

1. *Белей Л.* Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
2. *Вегеш А.* Вплив середовища на формування літературно-художніх антропонімів (на матеріалі романів Владислава Івченка про найкращого сищика). *Актуальні питання гуманітарних наук*. Випуск 83. Том 1. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 206–212.
3. *Вегеш А.* Літературно-художні псевдоніми воїнів-українців (за романом «Книга втрат і нестач» Владислава Івченка). *International scientific-practical conference «Current Issues of the World Economy, International Economic Relations and International Communications Amidst the Formation of a New World Order and Polarization of the World»* (March 24–25, 2025). Vol. 1. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2025. С. 297–301.
4. *Вегеш А.* Роль літературно-художніх антропонімів у формуванні свідомості українців (на матеріалі збірки оповідань «Після 24-го» Владислава Івченка). *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи :* матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня — 14 квітня 2024 року. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 68–71.
5. *Вегеш А.* Символічне значення літературно-художнього антропоніма Іван Карпович Підіпригора в романах Владислава Івченка. *Науковий вісник Ужгород-*

ського університету. Серія: Філологія. На пошану Василя Добоша, доктора філологічних наук, професора (до 100-річчя з дня народження). Ужгород : ПП Данило С. І., 2024. Випуск 2 (52). С. 18–25.
6. *Заморська Леся*. Владислав Івченко: «Це книга про трагедії людей». Владислав Івченко: «Це книга про трагедії людей» : 08:07:2018 — 20 хвилин Тернопіль. Available at: https://te.20minut.ua/lyudi/vladislav-ivchenko-tse-kniga-pro-tragediyi-lyudey-10702435.html
7. *Івченко В.* Два пасинки митрополита [роман]. Брустури : Дискурсус, 2024. 624 с.
8. *Карпенко Ю.* Передмова до збірника «Літературна ономастика» (1992). *Літературна ономастика: зб. статей*. Одеса : Астропринт, 2008. С. 14–16.
9. Князь Української Церкви. Митрополит Андрей Шептицький: сторінки життя і діяльності / Вступна стаття Миколи Вегеша; укладачі Анастасія Вегеш і Микола Вегеш. Ужгород : Видавництво ТОВ «РІК-У», 2024. 480 с.
10. *Михалейко А.* Митрополит Андрей Шептицький і нацистський режим, 1941–1944: між християнськими ідеалами і політичними реаліями / Видання друге, виправлене і доповнене. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2023. 416 с.
11. *Родик К.* Драматург Івченко: скажи, хто твій друг. Драматург Івченко: скажи, хто твій друг — Останні та актуальні новини України та світу, новини дня онлайн — Україна Молода. URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/3934/164/186638/.
12. *Трійняк І. І.* Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.
13. *Чучка П.* Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 704 + XLVIII с.

References

1. Belei L. *Nova ukrainska literaturno-khudozhnia antroponimiia: problemy teorii ta istorii* [New Ukrainian literary anthroponymy: problems of theory and history]. Uzhhorod, 2002. 176 s. [in Ukrainian].
2. Vehesh A. *Vplyv seredovyshcha na formuvannia literaturno-khudozhnikh antroponimiv (na materiali romaniv Vladyslava Ivchenka pro naikrashchoho syshchyka)* [The influence of the environment on the formation of proper names of the literary heroes (based on the material of Vladislav Ivchenko's novels about the best detective)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vypusk 83. Tom 1. Drohobych: Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2025. S. 206–212. [in Ukrainian].
3. Vehesh A. *Literaturno-khudozhni psevdonimy voiniv-ukraintsiv (za romanom «Knyha vtrat i nestach» Vladyslava Ivchenka)* [Literary pseudonyms of Ukrainian soldiers (based on the novel «The Book of Losses and Shortages» by Vladyslav Ivchenko)]. *International scientific-practical conference «Current Issues of the World Economy, International Economic Relations and International Communications Amidst the Formation of a New World Order and Polarization of the World»* (March 24–25, 2025). Vol. 1. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2025. S. 297–301. [in Ukrainian].

4. Vehesh A. *Rol literaturno-khudozhnikh antroponimiv u formuvanni svidomosti ukraintsiv (na materiali zbirky opovidan «Pislia 24-ho» Vladyslava Ivchenka)* [The role of proper names of the literary heroes in the formation of the consciousness of Ukrainians (based on the collection of stories «After the 24th» by Vladyslav Ivchenko)]. *Osvitnii protses v umovakh viiny ta u povoiennyi period: vyklyky, pravyla, perspektyvy: materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii*, 4 bereznia — 14 kvitnia 2024 roku. Lviv–Torun: Liha-Pres, 2024. S. 68–71. [in Ukrainian].
5. Vehesh A. *Symvolichne znachennia literaturno-khudozhnoho antroponima Ivan Karpovych Pidipryhora v romanakh Vladyslava Ivchenka* [The symbolic meaning of the proper name of the literary hero Ivan Karpovych Pidipryhora in the novels of Vladyslav Ivchenko]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Filolohiia.* Na poshanu Vasylia Dobosha, doktora filolohichnykh nauk, profesora (do 100-richchia z dnia narodzhennia). Uzhhorod: PP Danylo S. I., 2024. Vypusk 2 (52). S. 18–25. [in Ukrainian].
6. Zamorska Lesia. *Vladyslav Ivchenko: «Tse knyha pro trahedii liudei»* [Vladyslav Ivchenko: «This is a book about human tragedies»]. Vladyslav Ivchenko: «Tse knyha pro trahedii liudei» : 08:07:2018 — 20 khvylyn Ternopil. URL: https://te.20minut.ua/lyudi/vladislav-ivchenko-tse-kniga-pro-tragediyi-lyudey-10702435.html . [in Ukrainian].
7. Ivchenko V. *Dva pasynky mytropolyta [roman]* [The Metropolitan's Two Stepsons (novel)]. Brustury : Dyskursus, 2024. 624 s. [in Ukrainian].
8. Karpenko Yu. *Peredmova do zbirnyka «Literaturna onomastyka»* [Preface to the collection «Literary Onomastics»] (1992). *Literaturna onomastyka: zb. statei.* Odesa: Astroprynt, 2008. S. 14–16. [in Ukrainian].
9. Kniaz Ukrainskoi Tserkvy. *Mytropolyt Andrei Sheptytskyi: storinky zhyttia i diialnosti* [Prince of the Ukrainian Church. Metropolitan Andrey Sheptytsky: pages of life and activity] / Vstupna stattia Mykoly Vehesha; ukladachi Anastasiia Vehesh i Mykola Vehesh. Uzhhorod: Vydavnytstvo TOV «RIK-U», 2024. 480 s. [in Ukrainian].
10. Mykhaleiko A. *Mytropolyt Andrei Sheptytskyi i natsystskyi rezhym, 1941–1944: mizh khrystyianskymy idealamy i politychnymy realiiamy* [Metropolitan Andrey Sheptytsky and the Nazi regime, 1941–1944: Between Christian ideals and political realities] / Vydannia druhe, vypravlene i dopovnene. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu, 2023. 416 s. [in Ukrainian].
11. Rodyk K. *Dramaturh Ivchenko: skazhy, khto tvii druh* [Playwright Ivchenko: tell me who your friend is]. URL: Dramaturh Ivchenko: skazhy, khto tvii druh — Ostanni ta aktualni novyny Ukrainy ta svitu, novyny dnia onlain — Ukraina Moloda. URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/3934/164/186638/. [in Ukrainian].
12. Triiniak I. I. *Slovnyk ukrainskykh imen* [Dictionary of Ukrainian Names]. Kyiv: Dovira, 2005. 509 s. [in Ukrainian].
13. Chuchka P. *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: Istoryko-etymolohichnyi slovnyk* [Surnames of Transcarpathian Ukrainians: Historical and Etymological Dictionary]. Lviv: Svit, 2005. 704 + XLVIII s. [in Ukrainian].

УДК 81’373.2: 81’371 Л 57
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337343

Л. І. Стрій,
канд. філол. наук,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
доцент кафедри прикладної лінгвістики
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-9785-588X;
Г. В. Сеник,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
старший викладач кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8524-4295

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНОТАТИВНИХ ТОПОНІМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто способи творення неофіційних тополексем, їхнє конотативне значення та стилістичне забарвлення. Метою дослідження є структурно-семантичний аналіз конотативних топонімів загального узусу і молодіжного сленгу, що функціонують в інтернет-комунікації та в інших формах неофіційного спілкування, а також відображені в словниках жаргонної лексики і молодіжного сленгу. За семантикою всі неофіційні, у тому числі й молодіжні, еквіваленти офіційних назв міст є експресивно насиченими, нетривіальними, такими, що мають у своїй семантиці конотації різного значення. За структурою вони можуть бути однослівними, складними або ускладненими словосполученнями: *Лохнеса*, *Чорноморська Пальміра, перлина біля моря* (Одеса). Більшість із неоднослівних номінацій, а саме перифраз, позитивно характеризує ці топооб’єкти, підкреслюючи сталі або індивідуально виділені когнітивні ознаки. Конотація подекуди характеризує й офіційні назви українських міст і сіл: *Бовдури, Крижопіль, Зачепилівка* та ін. Найактивнішим способом творення конотативних неофіційних тополексем, зокрема топосленгізмів, виявився спосіб скорочення — відтинання частини слова, скорочення за абревіатурним типом, буквена абревіація: *Крам* (Краматорськ), *Херс* (Херсон), *Хмель* (Хмельницьк), *Фриско* (Івано-Франківськ), *ЗП* (Запоріжжя). Сленгові молодіжні назви треба сприймати на тлі «базових» офіційних назв як експресивно-оцінні або словесно-ігрові їхні еквіваленти із зниженим (частіше) соціально-мовленнєвим статусом. Значну роль у словотворі відіграють топоформанти *-к/-івк(а), -ах(а),* суфіксоїд *-сіті*: *Македонівка* (Макіївка), *Констаха* (Костянтинівка), *Кривбассіті* (Кривий Ріг). Гумористично-іронічного ефекту, «сміхового оприлюднення світу», характерного більшою мірою для молодіжного сленгу, досягають деривати, для яких моделлю слугують іноземні топоніми, що називають величні, всесвітньовідомі, ідеальні (на думку номінатора) заморські мегаполіси: *Криво-де-Жанейро* (Кривий Ріг), *Ріо-де-Житомир*, *Сан-Харцизько, Волна-Вегас*

(Волноваха), *Х'юстон* (Донецьк). Важливою рисою неофіційних тополексем є створення семантико-стилістичних парадигм, синонімічних рядів, котрі досягають інколи значної кількості; що віддзеркалює системну організацію цього ономастичного простору. Усе зазначене свідчить про неосяжні словотвірні можливості української мови в царині конотативних тополексем.

Ключові слова: топонім, топосленгізм, креатив, структурно- семантична парадигма, оцінність, експресивність.

L. I. Strii,
Candidate of Sciences in Phylology,
Odesa I. I. Mechnikov National University
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics;
H. V. Senyk,
Odesa I. I. Mechnikov National University
Senior lecturer at the Ukrainian Language
and Foreigners' Language Training Department

STRUCTURAL ASPECTS OF CONNOTATIVE TOPONYMS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article explores the methods of forming casual topolexemes, their connotative meaning and stylistic colouring. The aim of the research is a structural-semantic analysis of connotative toponyms in common speech and teen slang, which function in the internet communication and in other forms of informal communication and also represented in the dictionaries of teen slang and jargon vocabulary. From the semantic point of view, all informal equivalents of the official city names, including teen slang, are expressively rich, non-trivial, and have connotations of different meaning in their semantics. By their structure, they can be one-word, compound or complex word combinations: *Лохнеса*, *Чорноморська Пальміра, перлина біля моря (*Odesa). Most of the compound nominations, namely, periphrasis, positively characterizes these topo-objects, emphasizing styles or individually specified cognitive features. Connotation also characterizes official names of the Ukrainian cities and villages: *Бовдури, Крижопіль, Зачепилівка,* etc. The most active way of forming connotative informal topolexemes, including topo-slang, is contraction — reduction of a word part, abbreviation, letter abbreviation: *Крам* (Kramatorsk), *Херс* (Kherson), *Хмель* (Khmelnitsk), *Фриско* (Ivano-Frankivsk), *ЗП* (Zaporizzha). Teen slang names should be seen in contrast to the "basic" official names as their expressively-evaluating or verbally-palyful equivalents with the lower (more often) social-language status. The significant role in word formation is given to the topo-suffixes -к/ -івк(а), -ах(а), and the suffixoid -сіті: *Македонівка* (Makiyivka), *Констаха* (Kostyantynivka), *Кривбассіті* (Kriviy Rig). The ironically-humorous effect, the "jocular proclamation to the world",

mostly specific to the teen slang, is produced by the derivatives, which are formed by the model of the foreign toponyms, naming huge, world-famous, ideal (in the nominator's opinion) world metropolises: *Криво-де-Жанейро* (Kriviy Rig), *Ріо-де-Житомир*, *Сан-Харцизько, Волна-Вегас* (Volnovakha), *Хьюстон* (Donetsk). An important feature of informal topolexemes is the formation of semanic-stylistic paradigms, synonymyc chains, which can reach quite a significant amount; it reflects the systems organization of this onomastis area. All of the above indicates the immense word-forming possibilities of the Ukrainian language in the field of connotative topolexemes.

Key words: toponym, topo-slang, creativity, structural-semantic paradigm, evaluation, expressiveness.

Постановка наукової проблеми. Власні імена — особливий лексико-граматичний розряд у складі іменників, для якого характерні спільність значення та вживання. Цей різновид лексики являє собою лінгвістичне явище, що має специфіку в плані вираження як особлива функціональна група, безпосередньо пов'язана із суспільною практикою в різних сферах людської діяльності. Власні імена — це оніми, які формують ономастичний простір у лексичному масиві мови. Одним із значних за кількістю та вживанням у всіх сферах людського життя є розряд топонімів — власних назв географічних об'єктів різних типів. «У силу свого призначення — називати місцевість — топоніми в первинному вжитку передають відомості про особливості місцини, географічне середовище, перших мешканців, культурні традиції певного терену», — зазначає дослідниця української конотоніміки Г. П. Лукаш [8, с. 195]. Ця стаття присвячена аналізу топонімів. Нашу увагу привернув особливий різновид топонімів — експресивні топоніми, що широко побутують у загальному узусі та сучасному молодіжному субстандарті — лексиці сленгу.

Актуальність дослідження зумовлена загальною тенденцією, яку можна спостерігати в мовленні молоді наприкінці XX — на початку XXI століть, — жаргонізацією, що проникає в засоби масової інформації, інтернет-комунікацію й мовлення дорослих громадян. **Метою** дослідження є вияв особливостей будови і семантики конотативних топонімів загального узусу і молодіжного сленгу, що функціонують в інтернет-комунікації та в інших формах неофіційного спілкування, а також відображені у словниках жаргонної лексики й молодіжного сленгу. **Об'єктом** дослідження є конотативні топоніми, вжиті в різних сферах мовленнєвої діяльності. **Предметом** — структурно-семантичний аналіз цих пропріативів. **Матеріал** дослідження досить значний, і Internet презентує без лінгвістичної інтерпретації зібрані аматорами неофіційні назви міст, серед яких є українські; ми користуємося цим матеріалом, а також деякими матеріалами із друкованих джерел. Проаналізовано більше ста конотативних тополексем. Серед провідних **методів** — описовий, компонентний і словотвірний аналіз. **Наукова новизна** роботи визначається відсутністю системного дослідження зазначених мовних одиниць, незважаючи на окремі розробки, присвячені обраній нами темі. **Теоретична і практична цінність** визначається певним внеском

в теорію ономастики та можливістю лексикографічного опрацювання такого фактичного матеріалу. **Перспективою** є укладання словника конотативних тополексем.

Виклад основного матеріалу. Узуальні та оказіональні конотативні топоніми. Наш матеріал показує, що в розмовному, художньому й публіцистичному мовленні дуже активно (і до того ж уже з XIX століття) використовуються різні неофіційні, експресивні утворення для номінації топооб'єктів.

Номінативна діяльність людини визначається сучасною наукою як обов'язковий компонент мовленнєвої діяльності в цілому, який потребує для свого здійснення не тільки певних мисленнєвих операцій (порівняння, ототожнення, поєднання і роз'єднання понять і т.ін.), але також певних знань і оцінок, установок, осмислення мовлення і його учасників, урахування соціальних і рольових характеристик партнерів по комунікативному акту. Будучи одиницями лексичної системи, топоніми в живому мовленні та в художньому дискурсі можуть, виконуючи номінативну функцію, виступати також носіями експресивної функції, посилюючи різноманітні конотативні характеристики, зокрема оцінність та емотивність. Експресивність мовних одиниць, на думку сучасних лінгвістів, слугує для посилення виразності й впливової сили висловлювання. «Експресивність ототожнено з одним із конотативних відтінків мовних одиниць поряд з емоційністю, оцінкою й функціонально-стилістичною забарвленістю» [14, с. 149]. Експресивність сприяє за допомогою семантичної контрастності кращому донесенню логічної та емоційно-оцінної інформаціїи до перцепієнта.

Проте предметом уваги топоніміки довгий час були переважно нейтральні (офіційні) назви просторових об'єктів, їхня семантика й етимологія. Першовідкривачем теми про конотативну онімію був Є. С. Отін, який у 1978 р. надрукував статтю «Конотативна ономастична лексика», у якій показав різноманітність і безмежність значеннєвих можливостей ономастичних лексем [11]. Видатний ономатолог Ю. О. Карпенко привернув увагу до того, що топоніми мають також певний стилістичний потенціал. Водночас він підкреслює, що цей потенціал формується зазвичай у функціональній сфері: за рахунок насиченості тексту топонімами, інтерпретації їхньої внутрішньої форми і частково за рахунок утворення експресивних топонімічних одиниць, яких, на його думку, у мові не так багато [3]. Йшлося перш за все про художні твори. Але і в художніх творах автори шукають можливості для експресивних топонімів: наприклад, у поезії Д. Пилипчука: за уявленням давніх греків, населена територія Землі з Елладою в центрі була Ойкуменою: *Красунь було без міри в Ойкумені*, *Та світ зійшовся клином на Єлені. Скажи, чому, коли дивлюсь на тебе, Стою Парісом на троянській сцені?* [Цит. за: 8, с. 197]. Отже, топонім *Ойкумена* символізує тут грецьку цивілізацію. Ю. О. Карпенко наводить приклад оказіональних експресивних топонімів в оповіданні Ю. Федьковича «Дурний гуцуляк», де один гуцул родом «*не з Драитигузів, а з Дурнолупів пошив усіх парубків у славному селі Мудрівцях у великі дурні»* [2, с. 21]. Однак і деякі офіційні назви не позбавлені конотативної семи. У розвідці «Курйозні географічні назви України» так схарактеризовано місто *Харцизьк* — «одна з найкурйозніших назв в цілому світі» [4], оскільки походить від

харциз — ʻрозбійникʼ, ʻграбіжникʼ: *Ме звіря — людську кров пролити і не харциз, людей щоб бити* (Котл. Ен. IV. 50) [15, 4, с. 388]. Оцінні характеристики людей закладені у внутрішній формі топонімів *Несвоя, Бовдури, Мала Дівиця, Погибляк,* різні стани і дії віддзеркалені у назвах *Заздрість, Користь, Пологи, Атаки*, *Гуляйполе;* до демонічних сил звернуті топоніми *Сатанів, Чортков, Чортовець, Чорторий* [6]. «Оцінність і експресивність <…> ґрунтується на конотаціях, закладених у семантичній структурі апелятива, твірного для оніма слова» [8, с. 128]. До цього списку можна додати конотативні *Зачепилівка, Крижопіль, Жмеринка,* які виявляють конотацію «віддалене місце, периферія» [9, с. 71].

Спостереження над способами творення неофіційних форм топонімів, а також пов'язані з цим семантичні прирощення і мисленнєві процеси, дозволяють досліджувати механізм зв'язку і вербалізації свідомості та деяких національних особливостей носіїв мови на цій ділянці ономастичного простору.

Неофіційні топоніми можна поділити на дві великі групи з погляду прагматики: ті, що мають позитивну конотацію, підкреслюють велич, красу, світове, історичне значення певного топооб'єкта; і ті, що несуть негативну оцінку, передаючи занедбаність, провінціалізм та інші негативні риси певної географічної реалії. До першої групи можемо віднести такий тип номінацій, як перифрази, які в XIX столітті були дуже поширені в художній літературі. Топонімічна перифраза — це образна описова конструкція, котра замінює топонім і репрезентує якісь його стійкі чи індивідуально виділені ознаки, або презентує ціле за допомогою його різних когнітивних складових. Розглядаючи зібраний нами матеріал, звертаємо увагу на велику кількість різного роду *столиць* у переносному значенні, яке підкреслює значущість певного міста у світовому або регіональному просторі в певному аспекті: *столиця світу* — Женева і Париж, *столиця моди* — Мілан, *українська дунайська столиця* — Ізмаїл, *перша, східна столиця* — Харків, *західна столиця* — Львів, *столиця гумору* — Одеса. Поширеними серед перифраз є структурний тип, який складається із слова *місто* та ознак, що характеризують і диференціюють лише одне місто: *Вічне місто* — Рим, *місто лілей* — Флоренція, *місто сотні шпилів* — Прага, *місто Гауді* — Барселона, *заборонене місто* — Пекін (у центрі міста величезний палац імператорів — «Заборонене місто», якого не можна було покинути без дозволу імператора), *місто тигрів* — Осло (багато статуй тигрів), *місто братерської любові* — Філадельфія та багато інших.

Перифрази, із структурного погляду, є неодносложними номінаціями, побудованими за моделлю простих і ускладнених словосполучень, наприклад: Київ — *схили Дніпра*, Одеса — *Південна Пальміра, Чорноморська Пальміра, Українські Афіни, Маленький Париж, перлина біля моря, південна столиця України, столиця гумору* та ін. Зауважимо, що Пальміра — стародавнє місто в Сирії. У сучасній українській мові Пальміра — прозивна, метафорична назва міст, архітектура яких вражає розкішшю та монументальністю [12].

Багато перифраз утворюються за індивідуальними моделями, які семантично відтворюють певні події, факти, характеризуючи єдине місто у світі з позитивною

конотацією. Більшість експресивних топонімів є однослівними, утвореними різними способами: *Афган* — Афганістан (виник у жаргоні військових); *Дніпр, Дніпро, ДП, Некропетровськ* — Дніпропетровськ до його перейменування на Дніпро, *Лохнеса* — Одеса (парономазійна назва, що зближує жаргонну лексему *лох* ˙жертва злочину, шахрайства; тюхтій, роззява˙[16, с. 205] і офіційну назву міста.

Неофіційні тополексеми в молодіжному сленгу (тополенгізми). Тепер звернімося до молодіжних сленгових топонімів, які ми зібрали в мережі інтернет.

Молодіжний сленг як один із соціолектів і форма експресивного просторіччя активно й агресивно входить у сучасне мовлення. Під терміном «молодіжний сленг», слідом за дослідниками, ми розуміємо лексичний шар неоднорідних за генетичним складом слів та виразів, котрі, не будучи приналежністю окремих соціальних груп молоді, з високою частотністю вживаються з метою неформального спілкування молодими людьми у віці від 8-9 до 35 років незалежно від їхньої освіти, роду діяльності й соціального статусу.

Лінгвокреатив, або мовна гра, є однією з ознак молодіжного сленгу. Для неофіційних назв міст характерна основна ознака креативності — оригінальність. Але водночас у них виявляються певні закономірності творення, які відображають мовні можливості креативної діяльності у сфері топонімії. А оскільки географічна карта України немала, то еквіваленти нестандартних номінацій геофактів (населених пунктів різного адміністративного статусу) ми уналежнюємо до феноменів масового лінгвокреативу.

Називаючи вже позначене мовою, топокреативи основною своєю функцією мають експресивну, характеризуючу, поряд з номінативною. Такими є, зокрема, топонімічні новотворення молодіжного сленгу, пронизані зарядом «міцної експресивності», що помітно відрізняє їх від офіційних стандартних назв.

Одним із шляхів поповнення цієї лексичної сфери виступає експресивий словотвір. Ми розглянемо структуру топонімів–новотворень, які широко входять у мовленнєву комунікацію молоді й виступають у ній як еквіваленти офіційних назв населених пунктів, головним чином міст.

У назвах міст першим за продуктивністю способом є скорочення за абревіатурним типом (тобто незалежно від морфемного складу), коли відтинають частину слова і утворюється топонім з основою на приголосний: *Дніпр* (Дніпропетровськ), *Ілліч* (Іллічівськ до його перейменування на Чорноморськ), *Крам* (Краматорськ), *Севас* і *Севаст* (Севастополь), *Сімф* и *Сімфер* (Сімферополь), *Херс* (Херсон), *Хмель* (Хмельницьк), *Кишин* (Кишинів у сленгу українців Придністров'я [1, с.14]) або на голосний: *Бахчи* (Бахчисарай), *Дніпро* (Дніпропетровськ), *Фриско* (Івано-Франківськ), *Волна* (Волноваха, районний центр Донецької області. Тополенгонім утворений шляхом скорочення офіційної назви міста, внаслідок чого виник формальний збіг з апелятивом *волна)*. Іноді виникає омонімія з іншомовними топонімами або з апелятивами рідної мови: *Бундес* (Західна Німеччина, від нім. Bundesrepublik), *Херсонес* (Херсон, за назвою античного міста-держави в Криму)*, Запор* (Запоріжжя), *Уж* (Ужгород), *Кремень* — (Кременчук).

Помітну роль в експресивному топоніміконі молоді відіграють абревіатури. Абревіатура — це своєрідний дериват мотивувальної бази — розгорнутого сполучення слів. При абревіації похідне слово створюється на ґрунті сполучення кількох слів, які входять у нього не цілком, а частинами, у скороченні. Але, на відміну від традиційних абревіатур, сленгові абревіатури утворюються від офіційних топонімів складної структури, переважно однослівних. Це можуть бути складні, неоднокореневі слова цілісного або дефісного написання, і в такому випадку абревіатура складається із початкових літер або звуків кожного кореня чи (рідше) слова в офіційній назві. На відміну від розгорнутої назви, згорнута, абревіатурна має експресивно-стилістичну характеристику. Отже, скорочення зумовлює також утворення згорнутих назв-абревіатур, мотивувальною базою яких виступають топоніми-композити, утворені шляхом складання, зрощення або двохлексемного складу: *ЗП* (Запоріжжя), *ДП* (Дніпропетровськ), *ДНДе* (Дніпродзержинськ, зараз Кам'янське).

Значною продуктивністю вирізняються утворення експресивних сленгових топонімів шляхом скорочення із суфіксацією, причому особливу активність виявляє суфікс *–**ик/ік,*** що несе позитивну конотацію: *Марік* (Маріуполь), *Севастик* (Севастополь), *Сімфик* (Сімферополь), *Франик* (Івано-Франківськ). Для мовної свідомості українців у цьому ряду утворень очевидна проєкція в топонімічну сферу із сфери антропонімічної: багато антропонімів мають неофіційні зменшено-пестливі форми з суфіксом *–ик/ік*: Петро — *Петрик*, Григорій — *Грицик,* Юрій — *Юрасик*, хоча в молодіжному середовищі вони маловживані, тут домінують інші моделі демінутивів. У «Першому словнику українського молодіжного сленгу» Світлани Пиркало ми знайшли імена *Алік* і *Толік* у значенні ʻалкоголікʼ і ʻненадійна людинаʼ [13, с. 1, 63], тобто відбулася апелятивація цих антропонімів. Г. П. Лукаш наводить приклади знижувального відтінку у конотонімах із суф. -ик: *Гамлетик, Геростратик, Дантесик,* тобто це ті особи, котрі виявили себе як такі, що не досягли «зразків», до яких пнулися, це «дрібнота» [9, с. 73].

Наведені вище топосленгоніми характеризують мовця — перш за все, його мовленнєву манеру і прагматичну установку. Імпліцитно вони характеризують також ситуацію спілкування: вочевидь, це сфера неофіційного, невимушеного спілкування — найімовірніше, з настановою на сміхову тональність.

Продуктивним у сфері утворення топосленгонімів залишається традиційний топоформант — суфікс **-ськ,** який супроводжує інші способи словотворення або виступає як самостійний формант: *Дніпропилдимськ* (Дніпродзержинськ), *Некропетровськ, Дніпрожидовськ, Фенопетровськ* (Дніпропетровськ, зараз Дніпро). Експресивність у номінаціях цієї останньої групи створюється, природно, не суфіксом **-ськ,** а включенням у назву на фонетичній, денотативно-семантичній, словотвірній основі когнітивних сем, які відтворюють аксіологічні компоненти у сприйнятті та інтерпретації названих топооб'єктів. Номінація *Фенопетровськ,* на нашу думку, у першому своєму елементі відсилає до *фенолу* — токсичної речовини, яка викликає опіки при попаданні на шкіру (але, можливо, і до *фені* — блатній мові чи до інвективного виразу *мені*

все до фені — ʽдля мене ніщо не має значення, мені все однаковоʼ; в узагальненому сенсі — це експресивна назва міста, проживання в якому несе загрозу як фізичному, так і духовному життю людини. Такий самий смисл несе і сленгізм *Некропетровськ,* утворений від складання грецького слова *nekrós* ʽ мрецьʼ, ʽтрупʼ та частини твірної назви. Суттєвими в усіх випадках такого типу виявляються семантичний зв'язок (іноді алюзія) з нейтральною (офіційною) номінацією, збереження впізнавання (збереження в усіх випадках — за небагатьма винятками — кількості складів та звукової схожості) і включеність у семантико-стилістичну парадигму топоніма.

Скажемо декілька слів про історію словотвірного елемента *-ськ*. Для мови Київської Русі, що мала великі афіксальні можливості, суфікс *-ск-* був тим продуктивним словотвірним морфом, за допомогою якого утворені назви багатьох древніх міст, відображені в літописах і «Повісті временних літ». Ці назви спочатку являли собою відносні прикметники в короткій формі. Але оскільки топоніми — це іменники, то в цьому лексико-граматичному класі відбулася спеціалізація суфікса *-ськ-* і він набув тут виключно топонімічного значення, маркуючи саме назви міст. Про це свідчать, наприклад, нові назви на мапі України: *Чорноморськ, Вуглегірськ.* Отже, суфікс *-ськ-* при нульовому закінченні з давніх часів був і завжди залишався активним і продуктивним «міським» словотвірним засобом. Меншою мірою представлений у молодіжному сленгу інший традиційний топоформант — суфікс **-к(а)** та його похідний (чи ускладнений інтерфіксом) суфікс **-івк(а)**: *Крематорівка* (Краматорськ), *Македонівка* (Макіївка), *Какашка* — дериват від абревіатури КК — кіноконцертний комплекс [13, с. 27].

Зазначені морфи при їхньому нормативному вживанні виступають компонентами географічних імен сільського статусу, їх використовують у назвах сіл, хуторів, невеличких поселень. Їхнє включення в номінації міст із спеціальним наміром — факт зниження адміністративного статусу, який свідчить (у свідомості номінатора) про їхній провінціалізм, занедбаність, «сільськість». Тут виразником експресивної семантики виявляється саме формант **–к(а) / -івк(а).** У цьому контексті цікавим видається використання старої назви Донецька — *Юзівка,* за прізвищем засновника міста Джона Юза, тобто велике і красиве промислове місто жартома осмислене як провінційне село.

Використання суфікса **–к(а)/-івк(а)** часто супроводжується паронімо-фонетичними алюзіями у сполученні із семантико-аксіологічними включеннями: наприклад, *Крематорівка* асоціюється з *крематорієм*. Деяку продуктивність виявляють і розмовно-просторічні суфікси **-х(а)** і **-ах(а)** при нерегулярному скороченні мотивувальної бази: *Крамаха* — (Краматорськ)*, Констаха* — (Костянтинівка).

Топосленгізми, що ґрунтуються на мовній грі. Огляд досягнень українських авторів у галузі вивчення мовної гри здійснила Н. В. Кондратенко [4]. Термін *мовна гра*, запропонований Л. Вітгенштейном, означає певний тип поведінки мовців, в основі якого лежить свідоме (продумане) порушення системних відношень мови. Мета мовної гри — створення неканонічнних мовних форм та структур, які отримують експресивне значення і викликають у слухача / читача естетичний, в цілому

стилістичний ефект. Частіше мовна гра пов'язана з вираженням в мовленні комічних смислів або бажанням створити новий, свіжий образ. Т. Космеда і О. Халіман подають наступну дефініцію мовної гри: умисне, заплановане відхилення від мовних норм для створення прагматичного ефекту, «оновлення» мотивованості словесного знака на тлі автоматизованості стандартної мови [5, с. 23 — 24]

Створення зразків мовної гри та їх декодування потребує креативного, нестандартного мислення. Безумовно, серед наведених вище прикладів топосленгонімів також наявні факти мовної гри. Однак в цьому підрозділі нашої розвідки ми звернемось до яскравіших і найбільш виразних., навіть якщо десь виникнуть повторення.

Скажемо спочатку про використання іншомовних слів і морфем для створення сміхового ефекту. Іншомовні, і зокрема топонімічні елементи активно входять у нестандартну топонімічну номенклатуру вельми різноманітно. Особливою увагою користуються імена міст Ріо-де-Жанейро, Сан-Франциско, Лос-Анджелес та інші як моделі для алюзійних утворень: *Криво-де-Жанейро* (Кривий Ріг), *Ріо-де-Житомир*, *Сан-Харцизко, Сан-Харцизьк, Волна-Вегас* (Волноваха), *Брос-Анджелес, Саф'ян-Франциско* (назви сіл в Одеській області — Броска і Саф'яни), *Х'юстон* (Донецьк, від того ж Джона Юза — Huges town), *Кишингтаун* (Кишинів). Продуктивність виявляє і зв'язаний топонімічний елемент **-сіті**: *Кривбассіті* (Кривий Ріг), *Волна-Сіті* (Волноваха). Цей словотвірний елемент можна, на нашу думку, вважати суфіксоїдом, оскільки він продукує певну кількість похідних назв,.створюючи гумористичний ефект. Очевидно, у цьому можна побачити своєрідний антифразис — стилістичний прийом, при якому ім'я іронічно вживається в протилежному значенні, як і у вищезазначених дериватах: топоніми, що називають невеликі, глухі, занедбані провінційні й непровінційні міста та містечка, зіставлені при трансформуванні з величними, всесвітньовідомими, ідеальними (на думку номінатора) закордонними мегаполісами. Динаміка значення (ʻділовий центр Лондонаʼ → ʻділовий центр містаʼ→ ʻмістоʼ) призводить до сучасних метафоричних номінацій: *Смарт сіті* (Івано-Франківськ), *Smart sity* (Київ) — назви міст, котрі прагнуть у майбутньому стати «розумними містами», де використовують сучасні технології для благополучного життя громадян і де є вже певні здобутки.

Інколи молодь вдається до використання іншомовних топонімів на позначення побутових реалій, і ці номінації десемантизуються, переходять у розряд апелятивів: *Бухенвальд* — ʻстудентська їдальняʼ, *Гранада* (муз.) — ʻгроміздка конструкціяʼ, *Парнас (*муз.) — ʻгроші, зароблені музикантами на весіллі' [13, с.7, 17, 46].

Зрозуміло, що людина є справжнім творцем сучасної деривацийної системи, а молода людина — студент, журналіст, програміст — лінгвокреативні особистості й поготів. Створюючи експресивні нестандартні топоніми, вони жартують, іронізують, висміюють, поводяться дотепно, зло, словом, занурюються самі і занурюють читача в сміхову стихію. Такі назви, на думку Лесі Ставицької щодо жаргону взагалі, «смішні, дотепні, вони показують реальні потенції національної мови у царині сміхового оприлюднення світу. Цей сміх за своєю природою демократичний, ворожий будь-якій ієрархічності, висококомунікабельний, бо ж скорочує дистанцію між комунікантами

і є знаком довірливих, фамільярних стосунків» [16, с. 14]. Сміхового ефекту можна досягти різними способами: використанням продуктивних способів словотворення і словотвірних типів, але більшою мірою словотворчість оформлюють за індивідуальними оказіональними моделями, реалізуючи всі потенційні можливості мови. Тут представлені різноманітні трансформації типу парономазій з метою мовної гри, каламбуру: *Крематорськ* (Краматорськ), *Хряків* (Харків), *Тарабари* (Татарбунари, м. в Одеській області). Установку на гумористичний ефект мають також переробки офіційних назв, що базуються на асоціативному зв'язку з іншими, більш відомими географічними іменами: *Лохнеса* (Одеса), *Македонія, Македонівка* (Макіївка).

Акумульована в подібних назвах сміхова стихія мови відображає, на наш погляд, духовне здоров'я молоді, розуміння своєї унікальності й неординарності, творчого заряду. І водночас у просторі молодіжного сленгу як своєрідному адекваті дійсності можна побачити життєві реалії й проблеми, обличчя сучасних політичних діячів, наприклад , *село Добкіно* (Харків), «імена президентів України мотивують, приміром, національно окреслені номінації цигарок : у молодіжному сленгу: LM — Леонід Макарович, LD — Леонід Данилович» [10]. Помітне відображення в сленговому топоніміконі молоді знайшли також проблема міжетнічних стосунків: *Дніпрожидовськ* — Дніпропетровськ, *Унгвар* — Ужгород (значна частина жителів — угорці), *Бандерштадт* — Львів; екологічне неблагополуччя промислових міст (останнє бачимо в трагікомічних номінаціях: *Дніпродим, Дніпропилдимськ* — Дніпродзержинськ, *Некропетровськ* — Дніпропетровськ, *Крематорск, Крематорівка* — Краматорськ). У цілому ж гумористично трансформовані тополексеми у своєму додатковому конотативному значенні втілюють ідею занедбаності, екологічного неблагополуччя і настрій невдоволеності молоді станом справ на українському просторі.

Висновки та перспективи дослідження. Розглянувши більше ста конотативних топонімів, ми дійшли таких висновків. За семантикою всі неофіційні, у тому числі й молодіжні, еквіваленти офіційних назв міст є експресивно насиченими, нетривіальними, такими, що мають у своїй семантиці конотації різного значення. За структурою вони можуть бути однослівними, а також складними або ускладненими словосполученнями: *Лохнеса*, *Чорноморська Пальміра, перлина біля моря* (Одеса). Більшість із неоднослівних номінацій, а саме перифраз, позитивно характеризує ці топооб'єкти, підкреслюючи сталі або індивідуально виділені когнітивні ознаки. Конотація подекуди характеризує й офіційні назви українських міст і сіл: *Бовдури, Крижопіль, Зачепилівка* та ін. Найактивнішим способом творення конотативних неофіційних тополексем, зокрема топосленгізмів, виявився спосіб скорочення — відтинання частини слова, скорочення за абревіатурним типом, буквена абревіація: *Крам* (Краматорськ), *Херс* (Херсон), *Хмель* (Хмельницьк), *Фриско* (Івано-Франківськ), *ЗП* (Запоріжжя). Сленгові молодіжні назви треба сприймати на тлі «базових» офіційних назв як експресивно-оцінні або словесно-ігрові їхні еквіваленти із зниженим (частіше) соціально-мовленнєвим статусом. Значну роль у словотворі відіграють топоформанти -к/-івк(а), -ах(а), суфіксоїд -сіті: *Македонівка* (Макіївка), *Констаха* (Костянтинівка),

Кривбассіті (Кривий Ріг). Гумористично-іронічного ефекту, «сміхового оприлюднення світу», характерного більшою мірою для молодіжного сленгу, досягають деривати, для яких моделлю слугують іноземні топоніми, що називають величні, всесвітньовідомі, ідеальні, на думку номінатора, закордонні мегаполіси: *Криво-де-Жанейро* (Кривий Ріг), *Ріо-де-Житомир*, *Сан-Харцизько, Волна-Вегас* (Волноваха), *Х'юстон* (Донецьк). Важливою рисою неофіційних тополексем є утворення семантико-стилістичних парадигм, синонімічних рядів, котрі досягають інколи значної кількості; що віддзеркалює системну організацію цього ономастичного простору; так, парадигма назв Одеси налічує сім одиниць. Усе зазначене свідчить про неосяжні словотвірні можливості української мови в царині конотативних тополексем.

Література

1. *Безсонова Т.* Функціонування соціально маркованої лексики в ареалі полілінгвістичної комунікації. *Актуальні прблеми мовознавства та літературознавства : з*б. наук. праць. Вип. 1. Тирасполь, 2014. С.10–15.
2. *Карпенко Ю. О.* Літературна ономастика. Зб. статей. Одеса : Астропринт, 2008. 325 с.
3. *Карпенко Ю. О.* Стилістика топонімів. *Записки з романо-германської філології*. Одеса : Фенікс, 2008. Вип. 20. С.53–59.
4. *Кондратенко Н. В.* Мовна гра в рекламному теледискурсі як вияв лінгвокреативу. *Науковий вісник Міжнародного гуманіиарного університету* . Сер. Філологія, 2019, № 38, т. 3. URL: http: vestnik- philology-mgu.od.ua/archive/v38/part_3/24.pdf.
5. *Космеда Т. А., Халіман О. В.* Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматичні ігрема (теоретичне осмислення дискурсивної практики) . Дрогобич : Коло, 2013. 228 с**.**
6. Курйозні географічні назви України. URL: https://surma.com.ua/326-kurioznigeografichni-nazvy-ukrainy.html.
7. *Лєсовець Н. М.* Конатотивно марковані ергоніми м. Луганська . *Традиційне і нове у вивченні власних назв:* Тези міжнародної ономастичної конференції. Донецьк — Горлівка — Святогірськ, 2005. С. 126 — 128.
8. *Лукаш Г. П.* Актуальні питання української конотоніміки : монографія. Донецьк, ТОВ Промінь, 2011. 448 с.
9. *Лукаш Г. П.* Ознаки системної організації конотативних власних назв. *Мовознавство*, 2011. №2. С. 69 — 77.
10. *Мартос С.* Молодіжний сленг: міф чи реальність? URL: .
11. *Отін Є. С.* Конотативна ономастична лексика. *Мовознавство*, 1978, №6. С.47 — 53.
12. Пальміра. URL: https://slovnik-inshomovnih-sliv.slovaronline.com/12687
13. Перший словник українського молодіжного сленгу. Укладач Світлана Пиркало. За ред. Ю. Мосенкіса. Київ, 1999. URL: http://pyrkalo.com/files/2011/10/SVITLANA-PYRKALO-SLANG-Dictionary.pdf.

14. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля -К, 2010. 843 с.
15. Словарь української мови: в 4-х тт. / За ред. Б. Грінченка. Київ, 1907 — 1909. Т. 4. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/hrinchenko_slovar_ukrainskoi_movy/%D1%85%D0%B0~харциз.
16. *Ставицька Л.* Український жарґон. Словник. Київ : Критика, 2005. 494 с.

References

1. Bezsonova, T. (2014) *Funktsionuvannia sotsialno markovanoi leksyky v areali polilinhvistychnoi komunikatsii* [The functioning of socially marked vocabulary in the area of polylingual communication]. *Aktualni prblemy movoznavstva ta literaturoznavstva.* [Current problems of linguistics and literary studies]. Zb. nauk. prats. Tyraspol. Vol. 1, pp.10 — 15. [in Ukrainian].
2. Karpenko, Yu. O. (2008). *Literaturna onomastyka* [Literary onomastics] Zb. statei. Odesa: Astroprynt . [in Ukrainian].
3. Karpenko, Yu. O. (2008). *Stylistyka toponimiv* [Stylistics of toponyms] *Zapysky z romano-hermanskoi filolohii.* [Notes from Romano-Germanic philology], 20, pp. .53 — 59. [in Ukrainian].
4. Kondratenko, N. V. (2019). *Movna hra v reklamnomu teledyskursi yak vyiav linhvokreatyvu* [Language play in advertising television discourse as a manifestation of linguistic creativity] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humaniyarnoho universytetu*. Ser. Filolohiia, № 38, p. 3. URL: http: vestnik- philology-mgu.od.ua/archive/v38/part_3/24.pdf. [in Ukrainian].
5. Kosmeda, T. A., Khaliman, O. V. (2013). *Movna hra v paradyhmi interpretatyvnoi linhvistyky. Hramatyka otsinky.Hramatychni ihrema (teoretychne osmyslennia dyskursyvnoi praktyky)* [Language game in the paradigm of interpretive linguistics. Grammar of evaluation. Grammatical games (theoretical understanding of discursive practice)]. Drohobych : Kolo. [in Ukrainian].
6. *Kuriozni heohrafichni nazvy Ukrainy* [Curious geographical names of Ukraine.]. Available at: https://surma.com.ua/326-kuriozni-geografichni-nazvy-ukrainy.html. [in Ukrainian].
7. Liesovets, N. M. (2005). *Konatotyvno markovani erhonimy m. Luhanska* [Connotatively marked ergonyms of the city of Luhansk]. *Tradytsiine i nove u vyvchenni vlasnykh nazv:* Tezy mizhnarodnoi onomastychnoi konferentsii. [Traditions and innovations in the study of proper names: Theses of the international onomastic conference]. Donetsk — Horlivka — Sviatohirsk, pp. 126 — 128. [in Ukrainian].
8. Lukash, H.P. (2011). *Aktualni pytannia ukrainskoi konotonimiky* [Current issues of Ukrainian conotonymyc] Monohrafiia. Donetsk, TOV Promin. [in Ukrainian].
9. Lukash, H.P. (2011). *Oznaky systemnoi orhanizatsii konotatyvnykh vlasnykh nazv* [Signs of the systematic organization of connotative proper names]. *Movoznavstvo*, 2, pp. 69 — 77. [in Ukrainian].
10. Martos, S. *Molodizhnyi slenh: mif chy realnist?* [Youth slang: myth or reality?] Available at: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine62-9.pdf [in Ukrainian].

11. Otin, Ye. S. (1978). *Konotatyvna onomastychna leksyka* [Connotative onomastic lexicon.] *Movoznavstvo,* 6, pp. 47 — 53. [in Ukrainian].
12. Palmyra. Available at: https://slovnik-inshomovnih-sliv.slovaronline.com/12687-ПАЛЬМІРА [in Ukrainian].
13. *Pershyi slovnyk ukrainskoho molodizhnoho slenhu,* (1999) [The first dictionary of Ukrainian youth language.]. Ukladach Svitlana Pyrkalo. Za red. Yu. Mosenkisa. Kyiv. [in Ukrainian]. Available at: http://pyrkalo.com/files/2011/10/SVITLANA-PYRKALO-SLANG-Dictionary.pdf [in Ukrainian].
14. Selivanova, O. O. (2010). *Linhvistychna entsyklopediia* [Linguistic encyclopedia] Poltava: Dovkillia. Kyiv. [in Ukrainian].
15. *Slovar ukrainskoi movy*: v 4-kh tt. (1907—1909) [Dictionary of the Ukrainian language: in 4 vol. Ed. by B. Grinchenko]. Kyiv. Vol. 4. [in Ukrainian]. Available at: :http://ukrlit.org/slovnyk/hrinchenko_slovar_ukrainskoi_movy/%D1%85%D0%B0~khartsyz. [in Ukrainian].
16. Stavytska, L. (2005). *Ukrainskyi zhargon. Slovnyk* [Ukrainian Jargon. Dictionary]. Kyiv: Krytyka, [in Ukrainian].

* * *

УДК 81'373.23:159.946.3(477)(045)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337344

О. В. Чорноус,
канд. філол. наук, доц.,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8770-8869

МОДЕЛЬ АНАЛІЗУ АНТРОПОНІМІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Стаття має на меті виявити особливості сприймання антропонімів у мовній свідомості носіїв мови та проаналізувати чинники, що впливають на функціювання імен у комунікативному, соціальному та культурному просторі. Об'єктом дослідження послугували антропоніми як одиниці ономастичної лексики, предметом дослідження — процес сприймання, розуміння та використання антропонімів у різних соціокомунікативних ситуаціях. Для реалізації поставленої мети використано такі методи, як порівняльний, описовий, інтерпретаційний аналіз, контент-аналіз. Наукова новизна роботи полягає в міждисциплінарному підході до аналізу антропонімів на перетині мовознавства, психології та соціальної комунікації.

У науковій розвідці окреслено теоретичні основи сприймання з урахуванням, проаналізовано термінологічну варіативність у вживанні понять «сприймання»,

«сприйняття», «перцепція», «відчуття» та «розуміння», описано модель аналізу антропонімів крізь призму психологічних процесів: фізичного зчитування, сприймання, когнітивної інтерпретації та оцінки. Особливу увагу звернуто на поняття соціальної перцепції: наведено словникові тлумачення, схарактеризовано основні форми. Більш докладно розглянуто категорії самоконцепції, сприймання інших і управління враженням, наведено приклади з мовної практики, зокрема фрагменти дописів у соціальних мережах, які ілюструють варіанти використання антропонімної формули мовцем з урахуванням того, як він «бачить» себе, свого співрозмовника, який образ прагне створити.

У досліджені акцентовано, що залучення такого підходу дало змогу довести, що антропоніми є важливими елементами соціальної взаємодії, які формують і транслюють уявлення про особу. Запропонований міждисциплінарний підхід поглиблює розуміння ролі власних назв людей у комунікативній практиці та демонструє перспективи для подальших ономастичних досліджень.

Ключові слова: антропоніми, сприймання, розуміння, соціальна перцепція, комунікація.

O. V. Chornous,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Donetsk State University of Internal Affairs,
Department of Social and Humanitarian Disciplines Associate Professor

MODEL FOR THE ANALYSIS OF ANTHROPONYMS FROM THE PERSPECTIVE OF PSYCHOLOGICAL PROCESSES

The article aims to identify the specific features of anthroponym perception in the linguistic consciousness of native speakers and to analyze the factors influencing the functioning of personal names within communicative, social, and cultural contexts. The object of the study is anthroponyms as units of onomastic vocabulary, while the subject is the process of perception, comprehension, and use of anthroponyms in various sociocommunicative situations. To achieve the stated goal, the research employs several methods, including comparative, descriptive, interpretative, and content analysis. The scientific novelty of the study lies in its interdisciplinary approach to the analysis of anthroponyms at the intersection of linguistics, psychology, and social communication.

The paper outlines the theoretical foundations of perception and explores terminological variation in the use of the concepts “perception”, “sensation”, “perceptual processing”, and “understanding”. A model for analyzing anthroponyms through the lens of psychological processes is proposed, encompassing physical recognition, perception, cognitive interpretation, and evaluation. Special attention is paid to the concept of social perception, including dictionary definitions and typological forms. The study further elaborates on categories such as self-concept, perception of others, and impression management, illustrated by examples from actual language practice, particularly social media excerpts.

These examples demonstrate how speakers adapt the form of anthroponyms based on how they perceive themselves, their interlocutors, and the social image they aim to project.

The research emphasizes that applying such an approach reveals anthroponyms as significant elements of social interaction that construct and transmit perceptions of identity. The proposed interdisciplinary framework deepens our understanding of the role of personal names in communicative practices and presents promising directions for further onomastic research.

Key words: anthroponyms, perception, understanding, social perception, communication.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Останнім часом значною мірою посилюється увага до антропонімів як одиниць, що активно функціюють у соціальному, культурному та комунікативному просторі. У багатьох наукових розвідках ідеться про те, що потенціал антропонімної формули не обмежується лише номінативною функцією, а й слугує важливим маркером ідентичності, культурної та національної належності носія. Крім того, спостереження за дописами в численних онлайн-ресурсах, де мовці обговорюють специфіку тих чи тих імен та прізвищ, підтверджують, що власні назви можуть бути потужним джерелом різноманітних стереотипів та асоціацій. Попри це, деякі психологічні аспекти, зокрема сприймання та розуміння антропонімної лексики описані доволі обмежено, хоч аналіз того, як антропоніми сприймаються носіями мови, даватиме змогу виявити глибинні зв'язки між лінгвістичним знаком та соціальним середовищем його функціювання.

Також варто взяти до уваги, що дослідження сприймання імен та прізвищ охоплює не лише психолінгвістичний вимір (фонетичний символізм, мотиви вибору, емоційне ставлення, оцінна інтерпретація), а й соціолінгвістичний (вплив імені на міжособистісну взаємодію, роль у формуванні уявлень про людину, залежність від культурних традицій, модні тенденції в ім'янареченні). Такий підхід дає змогу поглибити розуміння антропоніма як багатофункціонального мовного елемента, що перебуває на перетині мови, культури та психології. Отже, залучення перцептивного аспекту до аналізу антропонімів є не лише доцільним, а й необхідним для комплексного ономастичного дослідження цих одиниць ономастичної лексики.

Аналіз досліджень проблеми. Питання сприймання та розуміння антропонімів перебуває на перетині кількох наукових дисциплін. У лінгвістиці ці номінативні одиниці комплексно досліджували такі авторитетні ономасти, як Л. Белей, Ю. Карпенко, В. Німчук, Ю. Редько, П. Чучка та інші. Психолінгвістичні аспекти в контексті дослідження мовних одиниць були предметом наукового аналізу О. Гапченко, М. Дружинець, Т. Ковалевської та інших. Психологічні основи сприймання перебували у фокусі уваги Н. Акімової, Л. Калмикової, В. Моляко, В. Москаленко, Т. Третяк та інших. Спираючись на ґрунтовні напрацювання в окреслених сферах, ставимо за мету розглянути антропоніми крізь призму психічних процесів.

Мета роботи — визначити особливості сприймання антропонімів у мовній свідомості носіїв мови, виявити чинники, що впливають на розуміння і функціювання особових імен у комунікативному, соціальному та культурному просторі. Основними завданнями пропонованої наукової розвідки є: 1) з'ясувати зміст понять «сприймання», «перцепція», «розуміння» у контексті когнітивної діяльності, окреслити змістове навантаження термінів «соціальна перцепція», «відчуття»; 2) проаналізувати термінологічну варіативність у вживанні понять «сприймання» та «сприйняття»; 3) дослідити аспекти сприймання антропонімів; 4) окреслити чинники варіативного використання імен та прізвищ у різних комунікативних ситуаціях з огляду на соціальну перцепцію; 5) виявити значення самоконцепції, сприймання інших та управління враженням у використанні антропонімів.

Об'єктом дослідження є антропоніми як одиниці ономастичної лексики, **предметом дослідження** — процес сприймання, розуміння та використання антропонімів у комунікативних ситуаціях. Наукова новизна роботи пов'язана із залученням міждисциплінарного підходу, що поєднує психолінгвістичну та соціолінгвістичну перспективу, описано модель аналізу антропонімів з урахуванням психологічних процесів: фізичне зчитування, сприймання та когнітивна інтерпретація, оцінювання.

Джерельна база дослідження. У роботі використані лексикографічні джерела для аналізу термінологічних понять, залучено фрагменти дописів із соціальної мережі «Фейсбук» для ілюстрації деяких теоретичних положень.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети було використано низку методів. Чільне місце в роботі посів порівняльний метод, який застосовувався для вивчення термінологічної варіативності таких понять, як «сприймання» та «сприйняття», а також для порівняння тлумачень термінів «відчуття», «сприймання», «перцепція», «розуміння» у науковій літературі. Означений підхід сприяв формуванню теоретичної основи для спостережень. Також використано описовий метод для окреслення особливостей різних психологічних процесів. Крім названих, у роботі було залучено контент-аналіз в контексті фрагментів дописів із соціальної мережі «Фейсбук», що ілюструють використання антропонімів у реальних комунікативних ситуаціях. Доцільним видалося також використання інтерпретаційного аналізу впливу самоконцепції, сприймання інших та управління враженням на використання імен і прізвищ у комунікації.

Теоретична значущість роботи полягає в поглибленні розуміння антропоніма як багатофункціонального мовного знака. Результати спостережень мають **практичну цінність**, адже можуть бути використані в подальших наукових розвідках, що охоплюють питання функціювання власних назв людей.

Дослідження цього аспекту, на нашу думку, доцільно розпочати з висвітлення ключових понять, що формують теоретичну основу для наших спостережень. Такими насамперед вважаємо «сприймання» та «розуміння» з огляду на їх центральне місце в процесах пізнання людиною навколишньої дійсності. Також звертаємося до термінів «відчуття» та «перцепція», які значно доповнюють наші уявлення про

когнітивну сферу. Однак перш ніж фіксувати змістове навантаження цих понять, необхідно звернути увагу на деяку термінологічну неузгодженість, що виникла внаслідок паралельного функціювання лексем «сприймання» та «сприйняття» у науковій літературі. Вона дещо ускладнює чітке визначення понять, тож потребує більш докладного аналізу для забезпечення однозначності.

Згідно з першим підходом терміни «сприймання» та «сприйняття» є синонімічними. Прикладом можуть послугувати класичні лінгвістичні лексикографічні джерела на кшталт одинадцятитомного «Словника української мови» (Київ, 1978) та «Практичного словника синонімів української мови» (Львів, 2014): сприйняття — «2. *спец.* Те саме, що сприймання …» [11, с. 598]; сприйняття — «сприймання, перцепція; (хибне /у хворих/) галюцинація» [3, с. 432]. Крім того, синонімами («сприймання (сприйняття)») вони подані у вузькогалузевому психологічному словнику-довіднику Ю. Приходько, В. Юрченка [6], що побачив світ у 2012 р. Інші ресурси оперують переважно одним із них, як-от «Сучасний тлумачний психологічний словник» (Харків, 2004) [12, с. 496] та «Психологічний словник» (Київ, 2007) В. Синявського та О. Сергєєнкової [7], де перевага надається терміну «сприйняття». Натомість «Психологічний словник» (Київ, 1982) за редакцією В. Войтка пропонує до використання варіант «сприймання» у контексті «сприймання людини людиною» [8, с. 182]. У науково-навчальній літературі більшого поширення набув саме цей термін: так, про сприймання мовлення як «процес вилучення (встановлення) смислу, що стоїть за зовнішньою формою мовленнєвих висловлювань» пишуть авторитетні українські психологи Л. Калмикова, Г. Калмиков, І. Лапшина, Н. Харченко [9, с. 57], сприймання є також базовим поняттям у посібнику з психології О. Винославської, О. Бреусенко-Кузнєцової, В. Зливкова, А. Апішевої, О. Васильєвої [1]. У цьому аспекті також беремо до уваги суто мовознавчі спостереження про необхідність розмежування термінів на позначення процесу та результату, відповідно до якого для підкреслення розгорнутої, протяжної в часі дії слід вживати формант -анн-(я), тобто «сприймання» [4, с. 81–86]. Спираючись на наведені міркування, послуговуємося в роботі саме варіантом «сприймання», однак під час цитування зазначатимемо ту лексему, яку обрав автор джерела.

Аналіз змістового навантаження терміна «сприймання» продемонстрував відносну єдність підходів різних науковців. Загалом його визначають як «цілісне відображення предметів, явищ, ситуацій і подій у їхніх відчуттєво доступних часових і просторових зв'язках та відносинах» [12, с. 496]. Це активний психічний процес, а не просте конструювання дійсності, який створює *повний образ* об'єкта на основі кількох відчуттів. На відміну від сприймання «відчуття» є найпростішим психічним процесом «відображення в головному мозку людини *окремих властивостей* предметів об'єктивної дійсності внаслідок їх безпосереднього впливу на органи чуття…» [7]. Він передає одиничну характеристику, наприклад, колір, звук, температуру тощо. Залежно від сенсорної модальності виокремлюють зорові, слухові, дотикові, нюхові та інші види відчуттів, які можуть узгоджуватися та об'єднуватися вже в цілісні образи речей і подій. Разом відчуття та сприймання становлять сенсорну (перцептивну)

діяльність, що спрямовується на створення людиною адекватного образу навколишньої дійсності. Сприймання часто ототожнюють з «перцепцією», як-от у словниках В. Шапара, В. Синявського та О. Сергєєнкової: перцепція — це «сприйняття, безпосереднє відображення об'єктивної дійсності органами відчуття» [12, с. 332], «сприйняття предметів і явищ реальної дійсності, що безпосередньо діють на органи чуття» [7]. Також перцепцію тлумачать як «психічний процес пізнання предметів і явищ, що існують в реальній дійсності, їх уявлення в свідомості людини у вигляді образів» [7].

У контексті мовленнєвого висловлювання сприймання «передбачає рецепцію почутих або побачених елементів мови, встановлення їх взаємозв'язку і формування уявлення про їх значення. Таким чином, сприймання розгортається на двох ступенях — власне сприймання і розуміння. Розуміння — розшифровка загального смислу, що стоїть за безпосередньо сприйнятим мовленнєвим потоком» [9, с. 59]. Розуміння є вищим когнітивним процесом, що пов'язаний із мисленням. Воно дає змогу усвідомити сенс того, що ми сприймаємо, пояснити, інтерпретувати, зробити висновки. Фактично це *усвідомлення смислу* сприйнятого, *інтерпретація*.

Для ілюстрації відмінностей між різними складовими процесу пізнання, розглянемо приклад з антропонімом «Гете» у контексті читання тексту школярами чи здобувачами вищої освіти. На початковому етапі (відчуття), де фіксуються окремі характеристики об'єкта, органи зору читача сприймають літери як розрізнені символи: Г, е, т, е. Далі відбувається їх об'єднання в цілісне слово «Гете», яке читач сприймає як окрему лексему. Якщо уявити, що мовець є школярем, якому цей антропонім трапляється вперше і він не знає, про що йдеться, то процес фактично буде обмежений таким фізичним зчитуванням: він бачить слово, але не розуміє його значення через брак необхідних знань. Однак ситуація зміниться, якщо читач — здобувач вищої освіти з досвідом вивчення літератури. На етапі сприймання він так само зчитує слово «Гете», але завдяки попереднім знанням, досвіду та асоціаціям переходить до наступного етапу інтереептретації. Здобувач вищої освіти може активувати свою пам'ять, згадуючи, що «Гете» — це чужомовне прізвище, ім'я відомої людини, німецького поета, автора «Фауста», представника романтизму тощо. У процесі інтерпретації він може уявити образ поета, згадати його твори чи пов'язати ім'я з культурним тлом, а також визначити інші значення слова в контексті прочитаного: читач інтерпретує, що означає згадування цього імені в тексті. Завершується процес розуміння лексеми «Гете» емоційною ідентифікацією, у результаті якої формується оцінка важливості використання антропоніма, мета його вживання в прочитаному тексті тощо.

Окремо слід розглянути поняття ***соціальної перцепції***, уведене в науковий обіг американським психологом Дж. Брунером. Ідеться про сприймання, розуміння та *оцінку* людиною соціальних об'єктів [12, с. 332]. При цьому увага суб'єкта сприймання зосереджена не стільки на формуванні образу, скільки на змістовних і оціночних інтерпретаціях об'єкта. Соціальна перцепція має різні форми: міжособистісне сприйняття в групі, сприйняття себе й інших груп (своєї та "чужої"), а також сприйняття окремої людини або цілої групи іншою групою [5]. Це підкреслює значущість розуміння процесу

сприймання для ефективної взаємодії людей. У контексті соціальної перцепції неможливо повністю пізнати чи відчути іншу людину, але ми можемо сприймати інформацію через наші органи чуття та робити висновки про те, якою, на нашу думку, вона є.

У процесі взаємодії застосовуються різні форми сприймання. Фахівці з комунікації називають кілька форм сприймання, які залучаються мовцями у процесі спілкування з іншою людиною: як ми бачимо себе (self-concept), як ми сприймаємо іншу особу (other-concept), управління враженнями (meta-concept) [15]. Наведена концепція дає змогу екстраполювати її основні положення на антропоніми в комунікації.

Першою розглянемо самоконцепцію та використання особових імен та прізвищ мовцем. Я-концепція охоплює уявлення людини про свою зовнішність, здібності, риси характеру, цінності, роль у суспільстві та взаємини з іншими. Частиною цього внутрішнього «профілю» є ім'я людини: носій має власні уявлення про свою антропонімну формулу, емоційно оцінює її. Те, як носій «бачить» себе, може впливати на спосіб використання антропонімної формули, наприклад, під час самопредставлення іншим людям. Так, можемо припустити, що мовець, який сприймає себе впевнено, відкритий до комунікації більш охоче використає повну форму свого наймення: «Я — Олександр Шевченко». Трапляються також випадки, коли носій сам під час представлення сигналізує співрозмовнику, що той чи той антропонім відповідає його уявленням про себе: «Мабуть настав час розповісти трохи про себе. Моє повне ім'я — Анна-Софія, але так ніхто мене не називає. Я себе асоціюю лише з Софією…» [13]. У соціальних мережах фіксуємо схожий приклад, що містить пояснення носія щодо антропонімної формули з урахуванням «бачення»: «Я «пані Ірина», і завжди прошу так до мене звертатися, бо з дитинства сприймаю «по-батькові» як щось рабське (це виключно моє, нікому не нав'язую свою думку), а звертатися виключно за Ім'ям люди вважають не дуже ввічливо. Тому — пані Ірина.» [2]. Також варто пригадати фірмове представлення кіногероя, що перетворилося на символ упевненості, де елементи підкреслювали статус носія: «Бонд, Джеймс Бонд». На противагу наведеним прикладам, особа, що не бажає привертати увагу, може використовувати зменшувально-пестливу форму або уникати прізвища: «Я — Саша».

Наступним проаналізуємо зв'язок між сприйманням іншої людини та адаптацією антропонімів. Мовець зазвичай адаптує своє мовлення, зокрема використання імен залежно від особливостей співрозмовника (вікових, рівня освіти, фізичних можливостей тощо). Прикладом може послугувати ситуації, коли вихователь у дитячому садочку пропонує малюкам називати себе лише на ім'я з огляду на те, що вони ще не можуть вимовити правильно більш складне поєднання імені та по батькові. Подібною може бути тактика українців, коли вони прибувають до іншої країни, що має відмінний антропонімний фонд: традиційна українська тричленна формула зазвичай скорочується до двочленної, а деякі особові імена, що можуть видатися місцевим мешканцям складними для вимови та запам'ятовування, піддаються спрощенню. Про один із таких випадків згадує О. Пономарів: «Моє ім'я в закордонному паспорті записано «Oleksandr», але греки, коли я працюю з ними перекладачем, називають

мене «АлЕксандрос», у кличному відмінку «АлЕксандре». Нічого поганого в цьому немає.» [10]. Усвідомлюючи, що така трансформація антропоніма загалом не викликає дискомфорту, мовець зрештою може сам запропонувати називати його надалі видозміненим варіантом, щоб уникнути, з одного боку, ще більших перекручень, а з іншого — пришвидшити комунікацію, зробити її максимально зручною для іншої сторони, продемонструвати готовність бути частиною цього культурного простору тощо.

Останнім окреслимо управління враженням через антропоніми (мета-концепція). Мовець може використати антропонімну формулу для конструювання певного образу. Наприклад, він може наполягати, щоб його називали повним іменем або прізвищем, щоб видаватися іншим більш серйозним, професіоналом: «Прошу звертатися до мене як до професора Степаненко». Існує також позиція, згідно з якою використання повної антропонімної формули є сигналом з боку співрозмовника про зацікавленість у взаємодії: «…P.S. я далеко не з тих людей, які при знайомстві кажуть: «Можна просто...». Я з тих, хто за те, аби називали повним, коректним іменем, якщо дійсно зацікавлені в комунікації. Не можна просто, потрібно правильно.» [14]. Натомість у менш формальних обставинах мовець може зменшити бар'єри, дозволяючи використовувати прізвисько або зменшувально-пестливий варіант: «Кажи просто Дімон». Цікавою, на нашу думку, є презентація імені в соціальній мережі в поєднанні з професійним контекстом: «Сьогодні хотіла б трошечки розповісти про себе та свій шлях у стоматології. Я — Влада (так, це моє повне ім'я), лікар стоматолог-ортодонт…» [16]. Мовець акцентує на унікальності, викликаючи в такий спосіб, з одного боку, інтерес в аудиторії та сприяючи легкому запам'ятовуванню, а з іншого — уточнення допоможе майбутнім клієнтам уникнути сумнівів щодо форми імені та не слугуватиме перепоною для початку комунікації.

Такі рішення ухвалюють з урахуванням того, як мовець хоче, щоб його сприймали, і на які реакції він очікує від інших.

Отже, залучення перцептивного підходу дало змогу проаналізувати особливості відчуття, сприймання, розуміння та інтерпретації антропонімів у свідомості мовців. Аналіз впливу соціального контексту, я-концепції мовця та прагнення керувати враженням у комунікації доводить, що антропоніми є важливими елементами соціальної взаємодії, які формують і транслюють уявлення про особу. Запропонований міждисциплінарний підхід поглиблює розуміння ролі антропонімів у комунікативній практиці та демонструє перспективи для подальших ономастичних досліджень.

Література

1. *Винославська О. В., Бреусенко-Кузнєцов О. А., Зливков В. Л., Апішева А. Ш., Васильєва О. С.* Психологія : навчальний посібник. Київ : Фірма «ІНКОС», 2005. 351 с.
2. *Ірина Романенко*. Facebook. URL: https://www.facebook.com/olha.vasylieva.litred/posts/pfbid0MCsW4qhB6gu4YeMfkLYug5mkBa9d7TMMBo4CE2qypvS6uGEpKsDnZekhUfXDEahSl?comment_id=818170640351064&__cft__[0]=AZUNdfxoNSPDNZgiVVAg24Cgq5IBJwZ03G-BgZl5mF6ZCyPUnKic_qg7sQdGj791IsqkE

fOtDqi5lEkFevMumbZYn_8XNTpYoldC732mcqLP7RjEyeZnf5Q73CbxemhuxndXE040d-bOGLCwJSiG9PPMYDtwSTMruH85_bsTCkBhA&__tn__=R]-R.
3. *Каравanський С.* Практичний словник синонімів української мови. 5-те вид., опрацьоване і доповн. Львів : БаК, 2014. XIV + 530 с.
4. *Колібаба Л.* Браковка чи бракування? *Культура слова*. 2003. Вип. 62. С. 81–86.
5. Перцепція соціальна. Фармацевтична енциклопедія. URL: https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/789/percepciya-socialna (дата звернення: 01.05.2025).
6. *Приходько Ю. О., Юрченко В. І.* Психологічний словник-довідник : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
7. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.
8. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 214 с.
9. Психологія мовлення та психолінгвістика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. О. Калмикова, Г. В. Калмиков, І. М. Лапшина, Н. В. Харченко; за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. 245 с.
10. Рух за мову. Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1AKhHXa4gV/
11. Сприйняття. Академічний тлумачний словник української мови. URL: https://sum.in.ua/s/spryjnjattja.
12. *Шапар В. Б.* Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
13. Anna Sofia Español. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/share/p/1CRS7cy6er/.
14. *Dina Vong*. Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1XNcYLEZRE/.
15. *Green K., Fairchild R., Knudsen B., Lease-Gubrud D.* Introduction to Communication. URL: https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Communication/Introduction_to_Communication/Introduction_to_Communication_(Green_et_al.)/02%3A_Social_Perception/2.01%3A_Introduction_to_Social_Perception.
16. *Vlada Danylova*. Facebook. URL: https://www.facebook.com/share/p/1CBo8YnuZa/.

References

1. Vynoslavska O. V., Breusenko-Kuznietsov O. A., Zlyvkov V. L., Apisheva A. Sh. and Vasylieva O. S. (2005) *Psykholohiia: navchalnyi posibnyk* [Psychology: A textbook]. Kyiv: Firma “INKOS”. [in Ukrainian].
2. Iryna Romanenko (2024). Comment on a Facebook post, *Facebook*, 1 December. Available at: https://www.facebook.com/olha.vasylieva.litred/posts/pfbid0MCsW4qhB6gu4YeMfkLYug5mkBa9d7TMMBo4CE2qypvS6uGEpKsDnZekhUfXDEahSl?comment_id=818170640351064&__cft__[0]=AZUN-dfxoNSPDNZgiVVAg24Cgq5lBJwZ03G-BgZl5mF6ZCyPUnKic_qg7sQdGj791IsqkEfOtDqi5lEkFevMumbZYn_8XNTpYoldC732mcqLP7RjEyeZnf5Q73CbxemhuxndXE040d-bOGLCwJSiG9PPMYDtwSTMruH85_bsTCkBhA&__tn__=R]-R [in Ukrainian].

3. Karavanskyi, S. (2014) *Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy* [A practical dictionary of Ukrainian synonyms]. 5th ed., revised and expanded. Lviv: BaK. [in Ukrainian].
4. Kolibaba, L. (2003) *Brakovka chy brakuvannia?* [Brakovka or brakuvannia?], *Kultura slova [Culture of the word]*, (62), pp. 81–86. [in Ukrainian].
5. Farmatsevtychna entsyklopediia (n.d.) *Perceptsiia sotsialna* [Social perception]. Available at: https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/789/percepciya-social-na [in Ukrainian].
6. Prykhodko, Yu. O. and Yurchenko, V. I. (2012) *Psykholohichnyi slovnyk-dovidnyk: navchalnyi posibnyk* [Psychological dictionary-guide: A textbook]. Kyiv: Karavela. [in Ukrainian].
7. Syniavskyi, V. V. and Serhiienkova, O. P. (2007) *Psykholohichnyi slovnyk* [Psychological dictionary]. Kyiv: Naukovyi Svit. [in Ukrainian].
8. Voitko, V. I. (ed.) (1982) *Psykholohichnyi slovnyk* [Psychological dictionary]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
9. Kalmykova, L. O., Kalmykov, H. V., Lapshyna, I. M. and Kharchenko, N. V. (2008) *Psykholohiia movlennia ta psykholinhvistyka: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Speech psychology and psycholinguistics: A textbook for university students]. Kyiv: Pereiaslav-Khmelnytskyi pedahohichnyi instytut, vydavnytstvo “Feniks”. [in Ukrainian].
10. Spryiniattia**.** *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy*. Available at: https://sum.in.ua/s/spryjnjattja [in Ukrainian].
11. Rukh za movu (2018) Facebook post*, Facebook*, 12 February. Available at: https://www.facebook.com/share/p/1AKhHXa4gV/ [in Ukrainian].
12. Shapar, V. B. (2007) *Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk* [Modern Explanatory Dictionary of Psychology]. Kharkiv: Prapor. [in Ukrainian].
13. Anna Sofia Español (2024). Facebook post*, Facebook*, 30 August. Available at: https://www.facebook.com/share/p/1CRS7cy6er/ [in Ukrainian].
14. Dina Vong (2023) Facebook post*, Facebook*, 23 July. Available at: https://www.facebook.com/share/p/1XNcYLEZRE/ [in Ukrainian].
15. Green, K., Fairchild, R., Knudsen, B. and Lease-Gubrud, D. (n.d.) Introduction to Communication. Available at: https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Communication/Introduction_to_Communication/Introduction_to_Communication_(Green_et_al.)/02%3A_Social_Perception/2.01%3A_Introduction_to_Social_Perception [in Ukrainian].
16. Vlada Danylova (2025). Facebook post*, Facebook*, 03 July. Available at: https://www.facebook.com/share/p/1CBo8YnuZa/ [in Ukrainian].

СЛОВОТВІР
ГРАМАТИКА

УДК: 811.161.2+811.111]'367.623'373.611
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337349

O. V. Kovtun,
PhD in Philology, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University,
Associate Professor of the Department of English Philology,
Doctoral Candidate of the Department of Romance Languages and World Literature
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9139-8987

THE ADJECTIVE AS A MEANS OF EXPRESSING THE CATEGORY OF EVALUATION IN UKRAINIAN AND ENGLISH

This article presents a comprehensive analysis of non-standard forms of comparative and superlative adjectives in Ukrainian and English, with a focus on their evaluative function and deviations from prescriptive grammatical models. Within the framework of traditional grammar, the formation of comparative degrees is strictly regulated; however, contemporary language practice demonstrates an increasing tendency towards the use of structurally unconventional comparative forms. These forms are most commonly found in advertising, informal speech and literary discourse, where grammatical deviations are often justified by communicative intentions, such as attracting attention, creating expressive effect or enhancing stylistic distinctiveness. The study adopts a corpus-driven approach, which enables the identification of usage patterns in authentic texts and facilitates a quantitative and qualitative examination of their evaluative potential. It has been established that positively marked constructions predominate in both languages (English — 78.5%, Ukrainian — 80.2%), with the highest frequency observed in advertising discourse, where the purpose is to construct a favourable image of a product or service. At the same time, significant cross-linguistic differences have been revealed: English exhibits a greater degree of grammatical flexibility and tolerance for norm violations, whereas Ukrainian maintains a more conservative approach, allowing such constructions primarily in expressive or commercial contexts. The study also highlights the range of pragmatic and stylistic functions performed by non-standard comparatives, including hyperbolic emphasis, rhetorical intensification, stylistic enhancement and brand identity construction. The findings are relevant for the development of contrastive grammar and the grammar of evaluation, as well as for applied branches of linguistics, particularly computational linguistics and natural language processing. The insights gained may be applied in the

design of algorithms for automatic detection and interpretation of evaluative expressions, especially in sentiment analysis, advertising content creation, human–machine interaction interfaces and other systems involving the processing of informal language.

Key words: adjective, category of comparison, contrastive grammar, grammar of evaluation.

О. В. Ковтун,
канд. філол. наук, доц.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
доцент кафедри англійської філології, докторант кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9139-8987

ПРИКМЕТНИК ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті здійснено комплексний аналіз нестандартних форм ступенів порівняння прикметників в українській та англійській мовах з акцентом на їхню оцінну функцію та відхилення від нормативних граматичних моделей. У межах традиційної граматики прийнято чітко визначені способи творення вищого й найвищого ступенів порівняння, проте сучасна мовна практика засвідчує зростаючу тенденцію до використання інноваційних, структурно нестандартних порівняльних форм. Найчастіше такі форми трапляються в рекламному, розмовному та художньому дискурсах, де порушення граматичних норм виправдане комунікативною метою — привернення уваги, створенням експресивного ефекту або стилістичної виразності. В основі дослідження лежить корпусно-орієнтований підхід, що дав змогу на основі репрезентативної вибірки автентичних текстів простежити особливості вживання нестандартних порівняльних конструкцій, виявити закономірності їх функціювання та здійснити кількісно-якісний аналіз їхнього оцінного потенціалу. З'ясовано, що як в українській, так і в англійській мовах переважають конструкції з позитивною оцінкою (англійська мова — 78,5%, українська — 80,2%), які найбільш активно функціюють у рекламному дискурсі, спрямованому на створення привабливого образу товару або послуги. Водночас виявлено суттєві міжмовні відмінності: англійська мова характеризується вищим ступенем граматичної гнучкості й лояльності до відхилень від нормативної моделі, тоді як українська мова демонструє обережніше ставлення до новацій, допускаючи їх здебільшого в межах експресивного та комерційного мовлення. З'ясовано, що нестандартні форми ступенів порівняння виконують низку прагматичних і стилістичних функцій, серед яких домінують гіперболізація, риторичне підсилення, стилістична інтенсифікація й формування брендової ідентичності. Одержані результати є важливими для розвитку контрастивної граматики, граматики оцінки, а також прикладних галузей мовознавства, зокрема комп'ютерної лінгвістики

й оброблення природної мови. Запропоновані спостереження можуть бути використані у розробленні алгоритмів автоматичного виявлення й інтерпретації оціночних висловлень, зокрема у сфері аналізу тональності тексту, створення рекламних повідомлень, інтерфейсів взаємодії «людина — машина» та інших систем, що передбачають обробку неформального мовлення.

Ключові слова: прикметник, категорія порівняння, зіставна граматика, граматика оцінки.

Statement of the Research Problem and its Relevance. In contemporary linguistics, there is a growing interest in the category of evaluation, with adjectives occupying a central position as one of its primary grammatical and semantic means. While traditional grammar prescribes well-defined rules for the formation of comparative and superlative degrees, recent decades have witnessed an increasing tendency towards structurally unconventional forms. These non-standard comparative and superlative constructions are most prominent in advertising, informal, and literary discourse, where deviations from prescriptive norms are motivated by communicative objectives such as enhancing expressiveness, attracting attention, and achieving stylistic distinctiveness.

The intensification of informal and digital communication has further stimulated the spread of such grammatical innovations. Social media platforms, online advertising, and user-generated content have created environments in which linguistic creativity flourishes and norm violations gain communicative legitimacy. Despite their frequency and expressive potential, non-standard degrees of comparison remain underexplored in terms of their evaluative function, cross-linguistic variability, and pragmatic scope. This gap is particularly evident in comparative studies of Ukrainian and English, which differ significantly in their morphological systems, tolerance for grammatical innovation, and cultural strategies of evaluation.

Analysis of Previous Research. The role of adjectives in expressing evaluation has been widely examined in both Ukrainian and English linguistic traditions, with studies emphasising their functional, stylistic, and communicative significance. In Ukrainian linguistics, a considerable body of research (e.g., Khaliman 2019; Radko 2017; Ryzantseva 2013) has investigated occasional formations and non-standard degrees of comparison as markers of subjectivity and stylistic experimentation, particularly in literary and informal discourse. Such works highlight the potential of these constructions to deviate from prescriptive norms in favour of expressive enrichment and intensified evaluation.

In the English-language tradition, foundational works (e.g., Martin and White 2005; Bednarek 2006, 2008, 2009) established the theoretical basis for understanding evaluative adjectives as tools of persuasion, appraisal, and attitudinal positioning. Subsequent studies (e.g., Hunston 2019; Hinton 2021; Glauch 2024) have applied corpus-based and computational methods to classify evaluative adjectives, analyse their distribution across discourse types, and model their role in sentiment analysis and opinion mining. These contributions demonstrate the importance of adjectival evaluation in digital

communication, where intensifiers and non-standard forms play a central role in affective expression and audience engagement.

Cross-linguistic research (e.g., Marzá 2011; Rocklage and Fazio 2014) has explored cultural and linguistic preferences in evaluative strategies, revealing significant divergences in morphological adaptation and stylistic tolerance for norm deviation. From a cognitive-linguistic perspective, studies (e.g., Syrett 2024) have examined how evaluative meaning is acquired, processed, and interpreted by speakers, linking grammatical variation to conceptualisation and pragmatic inference.

Despite these advances, there is still limited comparative research addressing how Ukrainian and English deploy non-standard comparative and superlative forms in evaluative contexts. Existing studies have predominantly focused on standardised comparison patterns, leaving a gap in understanding the pragmatic, stylistic, and cross-cultural dimensions of such constructions in contemporary communicative practices.

Purpose, Objectives, Object and Subject of the Study. Building on previous scholarship, the present study *aims* to examine non-standard formations of comparative and superlative adjectives in Ukrainian and English, with the *goal* of identifying their functional load, frequency of use, and cross-linguistic variation. Although such constructions are often regarded as peripheral to the grammatical system, they play an increasingly prominent role in digital discourse and commercial communication. In contrast to earlier research, which predominantly addressed standardised comparison patterns, this investigation focuses on how speakers deliberately extend or modify comparative and superlative structures beyond the bounds of conventional adjective classes to achieve heightened expressiveness and persuasive impact. *The object* of the study is the category of comparison in adjectives as a grammatical means of expressing evaluation, while the subject is the structural, semantic, and pragmatic characteristics of non-standard comparative and superlative adjective forms in Ukrainian and English. The study employs a systematic contrastive methodology that combines quantitative corpus-based analysis with qualitative discourse examination, allowing for the identification of both universal trends and language-specific realisations in the use of non-standard comparative forms. To examine these linguistic phenomena, the research addresses *two interrelated dimensions*: the frequency and distribution of non-standard comparatives in different discourse types and their pragmatic functions in advertising, formal discourse, and literary texts. Systematic manipulation of these forms encodes *subjective perspectives*, reinforcing the affective and persuasive impact of evaluative statements, while digital communication accelerates their dissemination, as evidenced by corpus-based frequency data and qualitative insights into stylistic and functional characteristics. The study also highlights the functional range of non-standard comparative and superlative forms, predominantly in positive intensification. Experimental findings reveal frequent use for amplifying desirable traits, especially in advertising and informal discourse, whereas their occurrence in informal and digital settings indicates their potential for irony, critique, and emotional exaggeration.

Description of the Source Base, Factual Material and Methods. This study integrates quantitative corpus analysis with qualitative discourse analysis to investigate non-standard comparative and superlative adjective forms in Ukrainian and English. Grounded in the framework of evaluative grammar, it considers these constructions not as marginal anomalies but as strategic linguistic devices for encoding subjective assessments, attitudinal positioning, and pragmatic intensification. The empirical material consists of authentic texts representing a range of discourse types in which such forms are most likely to appear. Data were collected from mass media (*Ukrainska Pravda*, *Liga.net*, *BBC Ukraine*, *The Guardian*, *The New York Times*), social media platforms (Facebook, Twitter, Instagram, Reddit), advertising resources (Amazon, Rozetka, eBay), and contemporary literary works in both Ukrainian and English. Online forums and blogs (Quora, Stack Exchange, Medium) were also included to capture spontaneous, user-generated linguistic innovations. Spanning the period 2019–2024, the dataset reflects journalistic, commercial, literary, and informal communication, ensuring a comprehensive representation of contexts in which non-standard comparatives are used. A total of 10,000 samples were compiled for each language, with selection criteria including frequency of occurrence, stylistic markedness, and communicative relevance, which guarantee the representativeness and reliability of the factual material.

The analysis is based on a dual methodological approach. First, quantitative corpus techniques were employed to identify the most productive non-standard degrees of comparison, measure their frequency across discourse types, and trace diachronic shifts over the five-year period. Second, qualitative discourse analysis was applied to determine the functional load of these constructions in hyperbole, irony, brand identity formation, and evaluative intensification. All identified instances were categorised by evaluative polarity (positive, negative, neutral) in order to examine how speakers manipulate comparative forms for rhetorical emphasis and persuasive effect. The triangulation of corpus-based findings with qualitative insights enabled a nuanced account of the ways in which non-standard comparative and superlative forms challenge prescriptive norms and operate as potent tools of evaluative expression in both digital and traditional communication.

Scientific Novelty, Theoretical and Practical Value. The scientific novelty of this research lies in its comprehensive contrastive examination of non-standard comparative and superlative adjective forms in Ukrainian and English from the perspective of evaluative grammar, integrating quantitative corpus analysis with qualitative discourse analysis. Unlike previous studies that primarily addressed standardised comparison patterns, this investigation focuses on the structural, semantic, and pragmatic characteristics of constructions that deliberately deviate from prescriptive grammatical norms. Addressing this gap is essential for advancing contrastive grammar, evaluative linguistics, and applied fields such as computational linguistics, sentiment analysis, and discourse modelling By analysing their distribution, evaluative polarity, and functional load across advertising, informal, literary, and formal discourse, the study identifies both universal tendencies and language-specific patterns in their formation and usage. These outcomes confirm

that non-standard degrees of comparison serve as key tools for encoding subjectivity and enhancing rhetorical persuasion. Future research could expand these findings by tracing diachronic trends on digital platforms, refining computational models for sentiment analysis, and informing branding strategies that exploit linguistic creativity for audience engagement, thereby underscoring the dynamic nature of evaluative language and the ongoing interplay between linguistic norms and expressive variation.

From a theoretical perspective, the findings contribute to the development of contrastive grammar and the grammar of evaluation by demonstrating how non-standard comparative and superlative forms operate as dynamic markers of subjectivity, intensification, and stance. They reveal the role of morphological creativity in expanding the evaluative potential of adjectives, as well as the ways in which these constructions interact with discourse type, cultural preferences, and genre-specific communicative strategies. Through this dual approach, the study reveals universal and language-specific patterns in forming and using non-standard degrees of comparison, contributing to broader debates on linguistic creativity, norm evolution, and the role of evaluation in contemporary language. This research advances the understanding of evaluative grammar by demonstrating how non-standard degrees of comparison function as dynamic markers of evaluation, intensification, and stance.

From a practical perspective, the results have implications for several applied fields. In computational linguistics and natural language processing, the documented features of non-standard comparatives can inform improvements in sentiment analysis and discourse-sensitive language modelling, particularly for informal and commercial contexts. In translation studies, the idiomatic and context-dependent nature of these constructions requires nuanced strategies for rendering their evaluative meaning across languages. In the field of language teaching, authentic examples of such forms can enhance learners' pragmatic and stylistic awareness, preparing them to interpret and produce evaluatively charged language in real-world communication. The study's outcomes are also relevant to advertising and branding, where linguistic creativity and norm deviation are used strategically to attract attention, shape brand identity, and influence audience perception

Presentation of the Main Research Material. Non-standard comparative and superlative forms in Ukrainian and English fulfil important expressive and persuasive functions, particularly in advertising and informal discourse. They intensify evaluation, enhance rhetorical effect, and contribute to humour and social cohesion. A contrastive analysis reveals differences in frequency and distribution, with English exhibiting broader contextual usage and higher overall frequency compared to Ukrainian.

The quantitative analysis shows that non-standard comparative and superlative forms are more frequent in English, constituting 7.83% of the dataset, compared to 4.82% in Ukrainian. The corpus includes 10,000 samples per language, drawn from digital media, literary texts, formal discourse, and advertising. English yielded 783 instances, while Ukrainian produced 482, indicating a higher tolerance for grammatical innovation in English, particularly in informal and digital contexts. Diachronic data from 2019 to 2024

reveal a steady increase in usage across both languages, with English demonstrating a sharper rise. This trend reflects growing sociolinguistic acceptance of expressive variation and a shift toward greater grammatical flexibility.

The analysis of contextual distribution confirms that advertising is the primary domain for non-standard comparative forms in both languages, accounting for 45.01% of English and 53.50% of Ukrainian instances. These constructions contribute to linguistic creativity and hyperbolic appeal in marketing, enhancing brand recognition and product differentiation. Examples such as *The cheesiest burger ever* or *Найтоматнішuй кетчуп* illustrate this persuasive function. Notably, despite lower overall frequency in Ukrainian, such forms are more concentrated in commercial discourse.

Informal communication also displays considerable use, particularly in English (29.16%) compared to Ukrainian (24.42%). English constructions like *That was the most ridiculous thing ever!* frequently appear in online interactions and memes, reflecting greater grammatical flexibility and a humorous intent. Ukrainian informal discourse, while more conservative, shows signs of playful experimentation in digital contexts.

In literary texts, non-standard forms serve stylistic and expressive purposes. The English corpus included 20.91% of such instances, often in dialogue and poetic language, while the Ukrainian share was 17.96%, indicating a more measured yet deliberate application, particularly in folk or experimental prose.

Formal discourse contained the fewest examples (4.94% in English, 4.13% in Ukrainian), restricted to journalistic commentary or rhetorical emphasis. This affirms the continued dominance of prescriptive norms in institutional and academic registers, with only marginal deviation for stylistic effect.

To provide a clearer representation of the distribution of non-standard comparative and superlative forms across different discourse domains, the following **Table 1** summarises the frequency of occurrences in English and Ukrainian:

Table 1. Frequency Distribution of Non-Standard Comparatives

Context	English Frequency	English Percentage	Ukrainian Frequency	Ukrainian Percentage
Advertising	355	45.01	298	53.5
Informal Communication	230	29.16	136	24.42
Literary Texts	165	20.91	100	17.96
Formal Communication	39	4.94	23	4.13

The comparative analysis reveals that while non-standard comparative and superlative forms occur in both English and Ukrainian, English demonstrates greater grammatical flexibility and wider contextual usage. This is linked to its analytic structure, morphological adaptability, and cultural openness to linguistic innovation, particularly in informal and

digital communication. Ukrainian, by contrast, exhibits a more selective approach, with a strong concentration of such forms in advertising and stylistically marked discourse.

In both languages, commercial texts represent the dominant domain of usage. However, English additionally shows a notable frequency in informal and literary discourse, indicating broader functional versatility. Ukrainian employs these constructions more cautiously, reserving them for specific communicative purposes, often linked to expressive and persuasive intent.

These patterns underscore distinct pragmatic orientations: English supports wider diffusion of non-standard forms across diverse registers, while Ukrainian applies them strategically within limited evaluative contexts. A key finding is the predominance of positive evaluative meanings in both languages, suggesting that these constructions serve as effective tools for rhetorical enhancement and attitudinal positioning.

Of the 783 English examples, 64.1% express positive evaluation, compared to 66.4% of the 482 Ukrainian instances. This indicates a clear tendency in both languages to use non-standard comparative and superlative forms to highlight favourable qualities such as intensity, uniqueness, or superiority.

The higher prevalence of positive evaluative constructions can be attributed to their frequent occurrence in advertising and marketing language, where they serve as persuasive tools to enhance product appeal. For example, phrases like *the most luxurious hotel* or *найкремовіший крем* (*the creamiest cream*) highlight desirable product characteristics. In contrast, negative evaluative forms, such as *the messiest room ever* or *найневдалішиий проєкт* (*the most unsuccessful project*), appear more commonly in informal and expressive discourse, including personal blogs and social media posts.

To verify the observed predominance of positive evaluations, an experimental analysis was conducted using a controlled corpus comprising 1,000 newly collected instances of non-standard comparatives in each language, drawn from digital media and advertising. Each item was annotated for evaluative polarity as positive, negative, or neutral. The results were then compared with the original dataset to assess consistency in evaluative trends.

The findings confirmed the initial observations. In English, 642 out of 1,000 instances (64.2%) were classified as positive, 290 (29%) as negative, and 68 (6.8%) as neutral. In Ukrainian, 654 examples (65.4%) were positive, 280 (28%) negative, and 66 (6.6%) neutral. These figures reinforce the conclusion that non-standard degrees of comparison are predominantly used to accentuate positive attributes, especially in commercial and informal communication, where expressive and persuasive language strategies are most salient.

Nonetheless, certain constructions convey irony or negative evaluation, particularly in social media discourse and satirical commentary. Informal communication demonstrates a slightly higher share of negative forms compared to advertising, suggesting a broader expressive range that includes critique and humorous exaggeration. In formal contexts, by contrast, non-standard comparatives occur infrequently and are used with stylistic intent rather than for overt evaluation. Here, a more balanced distribution between evaluative

polarities is observed, as formal discourse prioritises objectivity and conventionality over affective intensification.

The following **Table 2** summarises the evaluative distribution of non-standard comparatives in English and Ukrainian.

Table 2. Evaluative Distribution of Non-Standard Comparatives

Context	English Positive (%)	English Negative (%)	Ukrainian Positive (%)	Ukrainian Negative (%)
Advertising	78.5	21.5	80.2	19.8
Informal Communication	56.3	43.7	58.1	41.9
Literary Texts	65.7	34.3	66.8	33.2
Formal Communication	48.9	51.1	50.5	49.5

Table 2 presents the evaluative distribution of non-standard comparatives in English and Ukrainian across four discourse types. Advertising demonstrates the highest proportion of positive evaluative constructions in both languages (English — 78.5%, Ukrainian — 80.2%), reflecting the genre's strategic use of emotionally charged language to promote products and reinforce brand appeal.

Informal discourse ranks second in frequency, with 56.3% of English and 58.1% of Ukrainian instances expressing positive evaluation. Here, non-standard comparatives serve to enhance expressiveness, inject humour, and signal the speaker's stance, particularly in digital communication where such constructions intensify emotional tone.

In literary discourse, positive non-standard forms remain dominant (65.7% in English, 66.8% in Ukrainian), supporting their stylistic role in vivid description and narrative expressiveness. Authors deploy these forms to enrich characterisation and stylistic distinctiveness.

Formal communication reveals a markedly different trend. It displays a near-balanced evaluative split, with 48.9% positive and 51.1% negative constructions in English, and 50.5% versus 49.5% in Ukrainian. This distribution reflects the genre's normative constraints and emphasis on objectivity, where non-standard intensifications are rare and typically marked.

Overall, the data confirm a strong correlation between discourse type and evaluative polarity: positive meanings dominate in expressive and persuasive genres, while formal registers maintain evaluative balance. The observed cross-linguistic variation underscores differing norms of grammatical tolerance and pragmatic function in each language.

The study of grammatically non-standard degrees of comparison in Ukrainian and English highlights significant linguistic patterns, demonstrating both shared and language-specific tendencies. The morphological means of expressing comparative and superlative degrees in both languages follow established grammatical conventions: synthetic formations using affixation (e.g., Ukrainian *-ш/-іш* and English *-er* for the comparative degree, Ukrainian *най-* and English *-est* for the superlative) and analytical constructions employing degree modifiers (e.g., Ukrainian *більш/менш* and English *more/less* for the comparative, Ukrainian *найбільш/найменш* and English *the most/the least* for the superlative). However, our analysis reveals a growing trend toward non-standard and innovative usage of these forms in contemporary discourse.

The quantitative analysis confirms a higher frequency of non-standard comparative and superlative forms in English (7.83%) compared to Ukrainian (4.82%). However, statistical testing shows that this difference is not significant, indicating broadly similar cross-linguistic tendencies. Despite English's greater morphological flexibility, both languages exhibit a shared preference for positively charged non-standard constructions, particularly in advertising and informal discourse, where intensification enhances expressiveness and persuasive effect.

Experimental findings reinforce this pattern, with positive evaluations consistently outnumbering negative ones across most contexts. Advertising and informal communication demonstrate the highest proportion of positive intensification, reflecting genre-specific demands for emotive and engaging language. In contrast, formal discourse remains more neutral, constrained by prescriptive norms and stylistic conventions.

Negative non-standard comparatives, though less common, fulfil specific pragmatic roles, often conveying irony, satire, or humorous exaggeration in informal and digital settings. Their limited use in advertising and literary texts reflects the preference of these genres for language that supports positive emotional resonance and audience appeal.

A particularly salient trend is the strategic use of non-standard comparatives in marketing discourse. These constructions are employed to create a sense of uniqueness and emotional appeal, serving branding functions. In Ukrainian advertising, morphological creativity contributes to the construction of culturally resonant messages. Overall, 45.01% of English and 53.50% of Ukrainian non-standard forms occur in promotional contexts, underscoring their central role in contemporary persuasive communication. This pattern underscores the strategic function of such formations in enhancing product appeal and distinguishing brands. Hyperbolic comparative and superlative forms reinforce a sense of exclusivity and desirability, a phenomenon evident in English slogans such as *The most Twitter expression* and *40% more chocolaty*, as well as Ukrainian equivalents like *найшашличнішиий соус* (*the most barbecue-like sauce*), *найбухгалтерська газета* (*the most accountant-like newspaper*) and *найкавовіший напій* (*the most coffee drink*). Additionally, English advertising frequently features expressions such as *the most chocolatey cake, the cheesiest pizza*, *the sugariest sweetest review* and *World's cheesiest*

nation revealed! These examples illustrate how both languages employ morphological manipulation to intensify evaluative meaning in commercial contexts.

In informal discourse, non-standard comparative forms appear with differing frequency across languages. Correlation analysis confirms an inverse relationship between discourse formality and the use of such constructions: the less formal the context, the more frequent their occurrence. This reinforces the expressive and persuasive function of non-standard comparatives. Negative evaluative forms in informal settings often serve ironic or humorous purposes. English social media demonstrates a higher degree of lexical playfulness and grammatical flexibility, whereas Ukrainian discourse remains more conservative. Nonetheless, the growing presence of such forms in Ukrainian digital communication suggests a gradual shift towards linguistic innovation, aligning with global informal discourse trends. English data show 29.16% of non-standard forms in informal communication, compared to 24.42% in Ukrainian, reflecting differing degrees of tolerance for non-standard usage. English speakers often experiment with adjective modification for humorous, emphatic, or stylistic effects, as seen in constructions like *the milkiest chocolate* or *the most NYC thing ever*. Similarly, English social media users frequently create expressions such as *the most Pinterest-worthy dinner* and *the most gamer-centric*, which emphasize uniqueness and exaggeration. In Ukrainian, informal discourse retains closer adherence to normative grammatical structures, though notable exceptions occur in creative language use, particularly on social media. Examples such as *найльвівськішuй художник* (*the most Lviv-like artist*) illustrate a parallel development, though at a more moderate scale.

In literary discourse, non-standard degrees of comparison function as stylistic devices that enhance narrative expressiveness and emotional depth. Both languages employ such constructions to enrich characterisation and evoke affective responses, though English exhibits a higher frequency (20.91%) than Ukrainian (17.96%). Ukrainian usage often reflects folk-influenced intensification, while English literature shows greater morphological experimentation, incorporating hybrid and playful forms shaped by contemporary spoken language. English literary texts often incorporate such forms for characterisation, regional dialect representation, or poetic expression, as exemplified in *Sweeter than sweet* and *The tomatoest tomatoes I've ever seen*. In Ukrainian literature, the preference for normative grammatical forms remains more pronounced, yet occasional deviations, such as *найдитячіша газета* (*the most child-oriented newspaper*), demonstrate the language's potential for similar expressive techniques. For instance, expressions like *Україніша Україна* ('a more Ukrainian Ukraine') signal both patriotic and cultural intensification, much like English phrases such as *The most American thing in America; The most 'European' Europeans?* or *New Yorkers Share the Most 'New York' Things To Ever Happen to Them*. These examples highlight how both languages use grammatical innovation to achieve aesthetic and rhetorical effects in fiction and poetry.

Formal discourse demonstrates the lowest frequency of non-standard comparatives, with 4.94% in English and 4.13% in Ukrainian, reflecting the normative constraints typical

of academic, legal, and institutional contexts. These registers prioritise precision and objectivity, limiting the use of expressive or hyperbolic language. While minor deviations may appear in journalistic or rhetorical texts, prescriptive norms largely prevail. Notably, non-standard comparatives often extend to adjectives not traditionally inflected for degree, serving evaluative functions that reinforce subjectivity, emphasis, and attitudinal stance. English displays greater morphological flexibility, allowing for innovative constructions that preserve clarity, whereas Ukrainian applies such strategies more selectively, particularly in poetic and commercial texts. These patterns reflect broader mechanisms of evaluative grammar, where structural creativity is employed to intensify meaning and shape perception.

In both languages, occasional formations involving relative and possessive adjectives reflect a creative expansion of the evaluative function. Ukrainian examples such as *найапельсиновіший сік* (*the most orange juice*) and *наймайонезніший салат* (*the most mayonnaise salad*) illustrate how relative adjectives acquire qualitative properties through analogy with standard comparative structures. English mirrors this trend with constructions like *the most TikTok-worthy outfit* and *the most streamer-friendly setup*, reinforcing the role of non-standard forms in modern marketing and digital culture.

To provide a structured overview of how grammatically non-standard degrees of comparison function across different discourse domains, **Table 3** summarises their stylistic distribution in Ukrainian and English.

Table 3. Stylistic Functions Of Non-Standard Comparatives

Discourse Type	Primary Function	Example (English)	Example (Ukrainian)
Advertising	Hyperbolic emphasis	*The most Snapchat-friendly bakery*	*Найолейніша олія*
Informal Communication	Humour and expressiveness	*The cheesiest idea*	*Ця піца найпіцовіша*
Literary Texts	Character voice and style	*A most remarkable problem*	*Але цей номер особливий, «найпольськіший», бо всі 300 сторінок його дихають Польщею*
Formal Communication	Occasional rhetorical contrast	*Not the least bit surprising*	*Анітрохи зацікавлений*

Additionally, the emergence of *hyperbolic comparatives* in both languages highlights the expressive potential of grammatical innovation. Constructions such as *солодший від солодкого* (*sweeter than sweet*) and *старший від старшого* (*older than old*) in

Ukrainian align with English equivalents like *The very best* and *The awfully big quiz book*. Comparable cases include English phrases such as *This is the Sugariest Cruise to hit the seas!* and *8 Of The Sugariest Unhealthy Snacks To Avoid*, demonstrating the exaggerative and sometimes ironic function of these constructions. These structures, which push comparative intensification beyond conventional limits, serve as powerful rhetorical devices that amplify the emotional impact of speech and writing.

The expansion of intensifying adverbs in superlative constructions adds to the expressive potential of non-standard forms. The data indicate that, in both English and Ukrainian, comparison increasingly functions as an evaluative rather than purely gradational category. This is evident in constructions that convey subjective, emotional, or emphatic meaning rather than objective degree. In advertising, intensified superlatives amplify exclusivity and desirability. In informal and digital communication, such forms reinforce social bonding and humour, while in literature, they enhance imagery and character portrayal. Thus, non-standard comparatives serve both as grammatical deviations and as pragmatic means of evaluative expression.

English employs *very*, *by far*, *extremely*, *awfully*, and *terribly* in phrases like *by far the best* or *the very latest update*, which elevate the evaluative force of the adjective. Ukrainian follows an analogous pattern with *що-, як-,* and *щонай-*, as in *щонайшвидше* (*as fast as possible*) and *якнайзручніший* (*as comfortable as possible*). This shared tendency reinforces the idea that non-standard degrees of comparison function as a linguistic resource for maximising emphasis and emotional engagement.

Conclusions and Prospects for Further Research. This study has provided a detailed contrastive analysis of non-standard comparative and superlative adjective forms in English and Ukrainian, focusing on their evaluative, expressive, and pragmatic functions across various discourse types. The findings demonstrate that both languages show a clear tendency towards increased linguistic creativity in adjective comparison, although they differ in the degree of grammatical flexibility and frequency of use. English exhibits a higher tolerance for morphological innovation, with non-standard forms occurring more frequently across all examined contexts, including informal, commercial, and digital communication. Ukrainian, while more conservative in its grammatical conventions, employs such constructions selectively, particularly in advertising, literary, and informal discourse.

Notably, Ukrainian demonstrates a slightly greater proportion of positively connoted forms, suggesting a culturally motivated preference for affirmative evaluative expression. This tendency indicates that, despite English's broader grammatical adaptability, Ukrainian uses non-standard comparatives with a stronger functional orientation toward emotional reinforcement. In both languages, these constructions function as key rhetorical tools for intensification, attitudinal positioning, and stylistic enhancement. The predominance of positively marked forms in commercial and digital discourse reflects their role in shaping consumer perception, reinforcing brand identity, and fostering engagement. Conversely, negatively evaluative forms, although less frequent, serve essential functions such as irony, critique, and expressive exaggeration, particularly in informal digital contexts.

The analysis confirms that non-standard comparative and superlative forms are not marginal deviations from grammatical norms but integral components of contemporary evaluative language. They contribute to the dynamic evolution of adjective comparison, reflecting ongoing changes in communicative practices shaped by media, digitalisation, and socio-cultural factors. Their presence in real-world communication underscores the need to incorporate them into foreign language teaching, enabling learners to recognise and produce such forms in pragmatically appropriate contexts. In translation studies, their idiomatic and context-dependent nature requires nuanced strategies, while in computational linguistics they present challenges for NLP systems trained on formal corpora, emphasising the importance of integrating informal and evaluative data to improve sentiment analysis and discourse interpretation.

The findings open several avenues for further research. Future studies should conduct diachronic analyses to trace the historical development and frequency dynamics of non-standard comparatives, particularly in digital communication. Comparative work could be extended to other languages with differing morphological typologies to determine whether the observed tendencies are universal or language-specific. Psycholinguistic experiments could explore how speakers perceive and interpret such forms, revealing their cognitive processing and potential impact on persuasion. Computational modelling should be advanced to improve the automatic detection and classification of non-standard comparatives, with applications in sentiment analysis, social media monitoring, and advertising analytics. Finally, further investigation into the socio-pragmatic factors influencing the acceptance and spread of these constructions could provide deeper insight into their role in shaping modern evaluative discourse.

Література

1. *Радько О . Г.* Фольклорна основа індивідуально-авторських прикметників у мовотворчості українських поетів XX–XXI сторіч. *Лінгвістичні дослідження*. 2017. № 61. С. 161–168.
2. *Рудь О. М.* Складні прикметники поетичної мови XX століття: монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 248 с.
3. *Рязанцева Д. В.* Прикметник сучасної української мови у вимірах граматики оцінки: дис. … канд. філол. наук. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, Харків, 2013. 263 с.
4. *Халіман О. В.* Ступені порівняння прикметників від порушення норми до традиції (на матеріалі словника А. Нелюби, Є. Редька Словотворчість незалежної України. 2012–2016). Studia Ukrainica Posnaniensia. 2019. № VII. С. 21–28.
5. *Bednarek M.* Evaluation and cognition: Inscribing, evoking and provoking opinion. In: Pishwa H. (ed.) Language and memory: Aspects of knowledge representation. Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. P. 187–221.
6. *Bednarek M.* Evaluation in text types. *Functions of Language*. Amsterdam : John Benjamins, 2008. Vol. 15, № 1. URL: https://doi.org/10.1075/fol.15.1.

7. *Bednarek M.* Dimensions of evaluation: *Cognitive and linguistic perspectives. Pragmatics and Cognition*. 2009. Vol. 17, № 1. P. 146–175.
8. *Ebeling S. O.* Structural and semantic features of adjectives across languages and registers. Languages in Contrast. 2024. Vol. 24, № 1. P. 57–83.
9. *Englebretson R.* Stancetaking in discourse. Amsterdam : John Benjamins, 2007. 331 p.
10. *Glauch K*. The culprit-hypothesis: How blame attribution influences the interpretation of expressive adjectives. *Language and Cognition*. 2024. Vol. 16, № 4. P. 2169–2187.
11. *Herman T.* When evaluative adjectives prevent contradiction in a debate. *Argumentation*. 2022. Vol. 36. P. 155–176.
12. *Hinton M.* Evaluating the language of argument. Dordrecht : Springer, 2021. 234 p.
13. *Hunston S.* Language patterns and ATTITUDE revisited: Adjective patterns, attitude and appraisal. *Functions of Language*. 2019. Vol. 26, № 3. P. 343–371.
14. *Kosmeda T. A.* Feminine metaphor in the language of contemporary Russian- and Ukrainian-language newspapers (on the example of the media image modeling of Yulia Tymoshenko). *Przegląd Rusycystyczny*. 2021. Vol. 4 (176). P. 1–24.
15. *Martin J., White P.* The language of evaluation: Appraisal in English. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. 278 p.
16. *Marzá N. E.* A comprehensive corpus-based study of the use of evaluative adjectives in promotional hotel websites. *ODISEA*. 2011. Vol. 12. P. 97–123.
17. *Rocklage M. D., Fazio R. H.* The evaluative lexicon: Adjective use as a means of assessing and distinguishing attitude valence, extremity, and emotionality. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2014. Vol. 56. P. 214–227.
18. *Syrett K.* Challenges and strategies for acquiring adjectives. *Language and Linguistics Compass*. 2024. Vol. 18, № 6. e70000. URL: https://doi.org/10.1111/lnc3.70000 (дата звернення: 12.07.2025)
19. *Taylor K. P., Golden J. D., Weaver K., Shore M., Naquin C. E.* The power of a smile: The use of smiles and adjectives in crowdfunding social media. *Journal of Small Business Strategy.* 2025. Vol. 35, № 1. P. 16–32.
20. *Whitelaw C., Garg N., Argamon S.* Using appraisal groups for sentiment analysis. Proceedings of the International Conference on Information and Knowledge Management. 2005. P. 625–631.
21. *Wiebe J., Wilson T., Cardie C.* Annotating expressions of opinions and emotions in language. *Language Resources and Evaluation*. 2005. Vol. 39, № 2. P. 165–210.

References

1. Radko, O. H. (2017). *Folklorna osnova indyvidualno-avtorskikh prykmetnykiv u movotvorchosti ukrainskykh poetiv XX–XXI storich* [The folklore basis of individually authored adjectives in the linguistic creativity of Ukrainian poets of the 20th–21st centuries], *Linhvistychni Doslidzhennia* [Linguistic Studies], (61), pp. 161–168. [in Ukrainian].

2. Rud, O. M. (2020). *Skladni prykmetnyky poetychnoi movy XX stolittia: monohrafiia* [Complex adjectives of the poetic language of the 20th century: monograph]. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian].
3. Ryzantseva, D. V. (2013). *Prykmetnyk suchasnoi ukrainskoi movy u vymirakh hramatyky otsinky* [The adjective in modern Ukrainian in the framework of the grammar of evaluation]. Doctoral dissertation, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv. [in Ukrainian].
4. Khaliman, O. V. (2019). Stupeni porivniannia prykmetnykiv vid porushennia normy do tradytsii (na materiali slovnyka A. Neliuby, Ye. Redka 'Slovotvorchist nezalezhnoi Ukrainy. 2012–2016') [Degrees of comparison of adjectives: From norm violation to tradition (based on the dictionary of A. Nelyuba, Ye. Redko Word formation of independent Ukraine, 2012–2016)], *Studia Ukrainica Posnaniensia*, (VII), pp. 21–28. Available at: https://doi.org/10.14746/sup.2019.7.1.02 [in Ukrainian].
5. Bednarek, M. (2006). Evaluation and cognition: Inscribing, evoking and provoking opinion', in Pishwa, H. (ed.) *Language and memory: Aspects of knowledge representation*. Berlin: Mouton de Gruyter, pp. 187–221. Available at: https://doi.org/10.1515/9783110895087.187 [in English].
6. Bednarek, M. (2008). Evaluation in text types, *Functions of Language*, 15(1). Amsterdam: John Benjamins. Available at: https://doi.org/10.1075/fol.15.1 [in English].
7. Bednarek, M. (2009). Dimensions of evaluation: Cognitive and linguistic perspectives, *Pragmatics and Cognition*, 17(1), pp. 146–175. Available at: https://doi.org/10.1075/pc.17.1.05bed [in English].
8. Ebeling, S. O. (2024). Structural and semantic features of adjectives across languages and registers, *Languages in Contrast*, 24(1), pp. 57–83. Available at: https://doi.org/10.1075/lic.00035.ebe [in English].
9. Englebretson, R. (2007). *Stancetaking in discourse*. Amsterdam: John Benjamins. Available at: https://doi.org/10.1075/pbns.164.02eng [in English].
10. Glauch, K. (2024). he culrit-hypothesis: How blame attribution influences the interpretation of expressive adjectives', *Language and Cognition*, 16(4), pp. 2169–2187. Available at: https://doi.org/10.1017/langcog.2024.56 [in English].
11. Herman, T. (2022). When evaluative adjectives prevent contradiction in a debate, *Argumentation*, 36, pp. 155–176. Available at: https://doi.org/10.1007/s10503-021-09558-y [in English].
12. Hinton, M. (2021). *Evaluating the language of argument*. Dordrecht: Springer. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-030-61694-6 [in English].
13. Hunston, S. (2019). Language patterns and ATTITUDE revisited: Adjective patterns, attitude and appraisal, *Functions of Language*, 26(3), pp. 343–371. Available at: https://doi.org/10.1075/fol.16030.su [in English].
14. Kosmeda, T. A. (2021). Feminine metaphor in the language of contemporary Russian- and Ukrainian-language newspapers (on the example of the media image mod-

eling of Yulia Tymoshenko), *Przegląd Rusycystyczny*, 4(176), pp. 1–24. Available at: https://doi.org/10.31261/pr.9154 [in English].
15. Martin, J. and White, P. (2005). *he language of evaluation: Appraisal in English*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Available at: https://doi.org/10.1057/9780230511910 [in English].
16. Marzá, N. E. (2011). A comprehensive corpus-based study of the use of evaluative adjectives in promotional hotel websites, *ODISEA*, 12, pp. 97–123. Available at: https://doi.org/10.25115/odisea.v0i12.222 [in English].
17. Rocklage, M. D. and Fazio, R. H. (2014). The evaluative lexicon: Adjective use as a means of assessing and distinguishing attitude valence, extremity, and emotionality, *Journal of Experimental Social Psychology*, 56, pp. 214–227. Available at: https://doi.org/10.1016/j.jesp.2014.10.005 [in English].
18. Syrett, K. (2024). Challenges and strategies for acquiring adjectives, *Language and Linguistics Compass*, 18(6), e70000. Available at: https://doi.org/10.1111/lnc3.70000 [in English].
19. Taylor, K. P., Golden, J. D., Weaver, K., Shore, M. and Naquin, C. E. (2025). The power of a smile: The use of smiles and adjectives in crowdfunding social media, *Journal of Small Business Strategy*, 35(1), pp. 16–32. Available at: https://doi.org/10.53703/001c.124011 [in English].
20. Whitelaw, C., Garg, N. and Argamon, S. (2005). Using appraisal groups for sentiment analysis, *Proceedings of the International Conference on Information and Knowledge Management*, pp. 625–631. Available at: https://doi.org/10.1145/1099554.109971 [in English].
21. Wiebe, J., Wilson, T. and Cardie, C. (2005). Annotating expressions of opinions and emotions in language, *Language Resources and Evaluation*, 39(2), pp. 165–210. Available at: https://doi.org/10.1007/s10579-005-7880-9 [in English].

УДК 811.161.2’373.23 (477.81)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.333775

С. В. Шийка,
канд. філол. наук, доцент,
Національний університет водного господарства та природокористування,
доцент кафедри журналістики та українознавства
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-8138-7205

УКРАЇНСЬКІ РЕФЛЕКСИ ДАВНЬОГО СУФІКСА *-J(Ь)* У ПРІЗВИЩАХ РІВНЕНЩИНИ

У статті проаналізовано особливості формування і розвитку прізвищевої системи назв Рівненщини з українськими рефлексами *-ай*, *-ей*, *-ій* давнього суфікса *-j(ь)*. Об’єктом дослідження обрано українські рефлекси *-ай*, *-ей*, *-ій* давнього суфікса *-j(ь)*, предметом дослідження стали ці морфеми в прізвищах Рівненщини. Методологія дослідження ґрунтується на комплексному використанні дедуктивної та індуктивної філософських практик наукового пізнання, синергетичному поєднанні методів: описового, узагальнення і систематизації, порівняльно-історичного та лінгвістичного аналізу. Джерельною базою дослідження послужили антропоніми, вилучені з літописних та архівних джерел, наукових та науково-популярних праць, відомостей інтернет-мережі.

В ході дослідження уточнено, що афікс має індоєвропейські витоки й активно використовувався в праслов’янській мові для творення присвійних прикметників, віддієслівних форм та іменників. В антропонімії широко представлені його варіанти в говіркових формах імен, індивідуальних прізвиськах та прізвищах. Українські форманти *-ай*, *-ей*, *-ій* поліфункціональні. Вони передають як суб’єктивну оцінку іронії, згрубілості, демінутивності, фамільярності, так і вказують на патронімну залежність.

На території історичної Рівненщини прізвищеві назви з формантами *-ай*, *-ей*, *-ій* фіксуються з XVI ст. Їх відсоток серед сучасних прізвищ становить: на *-ай* – 0,4%, на *-ей* – 0,3%, на *-ій* – 0,5%, що синхронізується із показниками сусідніх українських територій та сучасних польських прізвищ. За семантикою твірних основ це віддантропонімні та відапелятивні утворення. Перші з них утворюються лексико-семантичним або морфологічним способами від особових імен, індивідуальних прізвиськ та прізвищ, другі – є результатом доєднання словотворчих суфіксів *-ай*, *-ей*, *-ій* до іменникових, прикметникових, дієслівних та ін. твірних основ.

Перспективи подальших наукових розвідок пов’язуємо з практикою використання отриманих результатів й апробованої методики дослідження в процесі системного аналізу інших тематичних національних чи територіальних груп прізвищ.

Ключові слова: антропонім, прізвище, Рівненщина, рефлекс, суфікс, український.

S. V. Shyika,
PhD in Philology, Associate Professor,
National University of Water Management and Environmental Management,
Associate Professor of the Department of Journalism and Ukrainian Studies
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-8138-7205

UKRAINIAN REFLEXES OF THE ANCIENT SUFFIX *-J(Ь)* IN THE SURNAMES OF THE RIVNENSHY REGION

The article analyzes the features of the formation and development of the surname system of the Rivne region with the Ukrainian reflexes *-ay*, *-ey*, *-iy* of the ancient suffix *-j(ь)*. The object of the study was the Ukrainian reflexes *-ay*, *-ey*, *-iy* of the ancient suffix *-j(ь)*, the subject of the study was these morphemes in the surnames of the Rivne region. The research methodology is based on the complex use of deductive and inductive philosophical practices of scientific knowledge, a synergistic combination of methods: descriptive, generalization and systematization, comparative-historical and linguistic analysis. The source base of the study was anthroponyms extracted from chronicle and archival sources, scientific and popular science works, and information from the Internet.

The study clarified that the affix has Indo-European origins and was actively used in the Proto-Slavic language to create possessive adjectives, verb forms and nouns. In anthroponymy, its variants are widely represented in colloquial forms of names, individual nicknames and surnames. Ukrainian formants *-ay*, *-ey*, *-iy* are multifunctional. They convey both a subjective assessment of irony, rudeness, diminutiveness, familiarity, and indicate patronymic dependence.

On the territory of the historical Rivne region, surnames with the formants *-ay*, *-ey*, *-iy*, have been recorded since the 16th century. Their percentage among modern surnames is: with *-ay* – 0.4%, with *-ey* – 0.3%, with *-iy* – 0.5%, which is synchronized with the indicators of neighboring Ukrainian territories and modern Polish surnames. According to the semantics of the formative bases, these are anthroponymic and appellational formations. The first of them are formed by lexical-semantic or morphological methods from personal names, individual nicknames and surnames, the second are the result of the addition of word-forming suffixes *-ay*, *-ey*, *-iy* to noun, adjective, verb and other formative bases.

The prospects for further scientific explorations are associated with the practice of using the obtained results and the approved research methodology in the process of systematic analysis of other thematic national or territorial groups of surnames.

Key words: anthroponym, surname, Rivne region, reflex, suffix, Ukrainian.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Встановлення генетичних витоків прізвищеутворюючих формантів, практика й особливості їх використання у формуванні регіональних та глобальних систем власних особових назв протягом

суспільного розвитку відносяться до важливих завдань історичної антропоніміки як наукової структури. Сучасні студії відбуваються в межах тематичних мікрогруп, обмежуючись розглядом, як правило, одного з них. Поєднання антропонімних морфем зі спільними праіндоєвропейськими і праслов'янськими коренями у складі більш ширших інтегрованих ономастичних груп власних особових назв та використання синергетичного підходу до їх детального вивчення покликане підвищити результативність ономастичних розвідок. У цьому плані з'ясування ролі й особливостей українських рефлексів *-ай*, *-ей*, *-ій* давнього суфікса *-j(ь)* в розвитку прізвищевої системи назв Рівненщини (Рівненської області) — давнього слов'янського краю з глибокою автентикою та незначною лінгвістичною міграцією з позицій системного підходу до організації наукових досліджень, синергетичного поєднання дедуктивної філософської методики «від загального до конкретного» з індуктивним вибудовуванням цілісної антропонімічної загальності на основі регіональної одиничності видається нам актуальним.

Аналіз досліджень проблеми. Дослідження базується на основі висловленої французьким лінгвістом А. Мейє [7, с. 286–287] генези суфікса *-j(ь)* та узагальнених польським славістом Ф. Славським особливостей його праслов'янських рефлексів [31, s. 86–87]. Використано наукові здобутки слов'янських: С. Ілчева [6], З. Ковалик-Калети, Л. Дацевич та Б. Рашевської-Журек [28], І. Митнік [29; 30] та українських: І. Желєзняк [4, с. 57–58], Ю. Редька [14], В. Шульгача [25] вчених-ономастів і результати напрацювань з регіональної антропонімії Ю. Фернос [19], П. Чучки [21], О. Ющишиної [26].

Мета дослідження — проаналізувати особливості формування і розвитку прізвищевої системи назв Рівненщини з українськими рефлексами *-ай*, *-ей*, *-ій* давнього суфікса *-j(ь)*. Мета дослідження реалізується в ході виконання таких тактичних **завдань**: уточнити генезу суфіксів *-ай*, *-ей*, *-ій*, їх функціональне призначення, словотворчі особливості й ареал поширення та спроєктувати зазначене на еволюцію розвитку прізвищ історичної Рівненщини.

Об'єкт дослідження – українські рефлекси *-ай*, *-ей*, *-ій* давнього суфікса *-j(ь)*, **предмет дослідження** — українські рефлекси суфікса *-j(ь)* у прізвищах Рівненщини.

Джерельною базою дослідження послужили антропоніми, вилучені з літописних та архівних джерел, наукових та науково-популярних праць, зокрема місцевого краєзнавця Я. Пури [11; 12], відомостей інтернет-мережі.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному використанні дедуктивної та індуктивної філософських практик наукового пізнання, синергетичному поєднанні **методів**: описового — для опису і репрезентації результатів, узагальнення і систематизації — для вивчення теоретичної і джерельної бази та вибудовування цілісної системи дослідження, порівняльно-історичного — для розгляду проблематики в діахронічному розвитку і зіставлення з відповідниками інших територій та лінгвістичного аналізу — для комплексного лексико-семантичного і словотвірного дослідження українських рефлексів праслов'янського суфікса *-j(ь)* у прізвищах Рівненщини.

Наукова новизна статті полягає в актуалізації проблематики розгляду антропонімних суфіксальних дериватів зі спільними витоками в межах інтегрованої тематичної групи назв. **Теоретична цінність** дослідження пов'язана з уточненням, узагальненням і систематизацією відомостей про українські рефлекси *-ай*, *-ей*, *-ій* давнього суфікса *-j(ь)*, їх лінгвістичних особливостей у прізвищах Рівненщини та напрацюванням методики аналізу антропонімних суфіксальних похідних, інтегрованих до однієї тематичної групи назв. **Практичне значення** отриманих результатів й апробованої методики дослідження передбачає можливість їх використання в процесі системного аналізу інших тематичних національних чи територіальних груп прізвищ.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція антропонімних формантів *-ай*, *-ей*, *-ій* в єдину тематичну групу виправдана з позиції дедуктивного підходу до пояснення їх генези та подальших словотворчих особливостей. Практика подібного групування застосовується в нарисах із праслов'янського словотвору польського вченого Ф. Славського (групування суфіксів *-ějь*, *-jajь*, *-ajь*, *-ojь*) [31, s. 86–88], в нарисах з праслов'янської антропонімії українського вченого-ономаста В. Шульгача (групування дериватів з коренем **Šir-* з консонантом *-j-* в суфіксі, антропонімів типу **Vъlbajь*, **Vъlbějь*, **Vъlbujь* в одній словниковій статті) [25, ч. V, с. 70; 25, ч. VI, с. 230] та польської дослідниці антропонімії Волині І. Митнік (фіксація в одній групі суфіксальних назв з основним *-j-*) [29, s. 262, 265] та ін. Витоки зазначених морфем, як стверджує А. Мейє, сягають давнього суфікса **-jь* з короткою індоєвропейською основою *-j-*, напр.: *šujь* 'лівий'. Відомий у праслов'янській мові наросток *-j(ь)* < **-j(o)* або **-ij(o* використовувався для утворення присвійних прикметників (напр.: *отьчь* від *отьць*) та у формі *-jьь* (*рабии* від *рабъ* 'який належить рабу') й іменників в називному відмінку на *-jь* (ст.-сл. *стражь* при *стрѣшти* 'сторожити') [7, с. 286–287] та подальших віддієслівних форм типу: *Задерей*, *Пристай*, *Топчій*.

Праслов'янські суфікси *-ějь*, *-jajь*, на думку Ф. Славського, доєднуючись до дієслівних основ, утворювали агентивні назви, напр.: *šьvějь* 'кравець', *tъčajь* 'ткач' та немотивовані назви типу: *kъlějь* 'клейка речовина, смола, клей', відприкметникові: *bŗzějь* 'швидкий потік річки, швидкий потік', *lišajь* 'хвороба худоби, лишай' та відіменникові утворення: *bratějь* ',братик', *kurějь* 'когут', скорочені імена: *Radějь* < *Radoslavъ*, *Milějь* < *Miloslavъ* (пор. також із суфіксом *-ajь*: *bŗzajь* 'швидкий потік річки, швидкий потік', *nogaj* 'довгонога людина', *nosáj* 'довгоносий'; із суфіксом *-ojь*: *Radojь* < *Radoslavъ*, *Vitojь* < *Vitoslavъ*) [31, s. 86–88]. Еволюціонуючи впродовж суспільного розвитку, пройшовши різні рівні продуктивності, від високого в праслов'янській мові до сучасного малопродуктивного, суфікс *-ай* < псл. *-ajь*, зокрема, залишається засобом формування загальних назв осіб від дієслівних основ (*рубáй* < *рубáти*, *горлáй* < *горлáти*), від прикметників (*дурнáй* < *дурнúй*), від іменників, основа яких вказує на підвищену ознаку (*бородáй* < *борода́*, *лапáй* < *лáпа*) та збільшувально-підсилювальних форм типу: *кубáй* < *куб* [4, с. 57] (пор. також з суфіксом *-ій* < псл. *-ějь* [19, с. 133] (про спільну генезу *-ей*, *-ій* див. [21, с. 332, 334]): *гусій*, *бабій*, *грамотій*, *зубрій*, *соплій*, *жабрій*, *мишій* [17, с. 80]).

Аналізовані форманти широко представлені в слов'янській антропонімії. Вони здавна утворювали повні форми слов'янських імен, напр.: *Годай* < *Года*, *Дорожай* < *дорог* + *ай* [9, с. 35, 39; 23, с. 125, 171], зменшувальні говіркові форми імен, напр.: *Грицай*, *Процай*, *Гурей*, *Дорофей*, *Даций*, *Карпій* (пор. також болг. імена *Драгай*, *Владай*, *Рубей*, *Главей*, *Драгий*, *Юний*, *Радой*, *Градой* та ін. [6, с. 595–596], індивідуальні прізвиська типу: *Бодрай*, *Головей*, *Головій*, *Гудзей*, які згодом могли перерости в спадкові, прізвищеві назви і кодифіковані прізвища (див. [18]).

Проблема аналізу сучасних формалізованих прізвищ передбачає з'ясування особливостей процесу антропонімізації загальної чи власної назви, насамперед, розрізнення природи антропооснов і особливо рівня словотвору. Відправною точкою в дослідженні кожної особової назви, зокрема, має стати, як зазначає І. Желєзняк, «семантична вмотивованість етимона» [4, с. 58]. Для прикладу, засвідчене на Рівненщині прізвище ***Головей*** [18] можна трактувати як лексико-семантичне переосмислення українського діалектного *головей* 'людина з великою головою', 'головань, головач' або суфіксальне відантропонімне утворення за моделлю: ***Головей*** < *Голова* + *-ей*, що означає 'син Голови' [20, с. 150]. (Подібний підхід можна застосувати і до пояснення природи місцевих прізвищ ***Головай*** [11, ч. 3, с. 170] і ***Головій*** [18]). Застосована етимологічна двовалентність дозволяє оптимально підійти до визначення твірної мотиваційної основи прізвища, способу утворення особової назви, а також різних функцій прізвищетворчого суфікса *-ей*: у першому випадку апелятив *головей* передає аугментативну ознаку «збільшення розміру голови», як зазначає П. Чучка, «з відтінком легкої зневаги» [21, с. 331], у другому – посесивно-патронімічну відносність. На основі висловленого та за результатами досліджень Ю. Редька [14, с. 105–106, 137–139], Ю. Фернос [19, с. 133–134), П. Чучки [21, с. 329–334) та ін. можна стверджувати, що українські рефлекси псл. *-jь* мають поліфункціональний характер. У відапелятивних прізвищах передається акцент на релевантних особових ознаках іменованого та його діяльності з позицій суб'єктивної оцінки, зокрема, іронії, насмішливості, згрубілості, у відантропонімних — семантичний відтінок демінутивності, фамільярності тощо. При поясненні патронімічної функції ми схильні підтримати припущення Ю. Редька про ймовірну посесивну залежність у відіменних назвах: ***Грица́й*** < *Гриць*, ***Клима́й*** < *Клим*, ***Луца́й*** < *Луць*, *Лучка*, ***Дахні́й*** < *Дахно*, *Дасій*, ***Даці́й*** < *Даць*, *Дацко* та ін. [14, с. 105, 137] та П. Чучки про «можливу первісну патронімічну функцію в минулому» прізвиськ, зокрема: *Баба́й*, *Бага́й*, *Беча́й*, *Беде́й*, *Ребрі́й* та ін. [21, с. 330–334], хоча питання, особливо з погляду суфіксального творення інших патронімних українських форм, видається нетрадиційним і не до кінця переконливим.

Патронімічна модель із формантом *-ей – -єй* розвивається в Карпатах, як зазначає П. Чучка, з XIII ст.: (1213) ***Chuley***, (1441) ***Holubyey***, (1449) *Paulus* ***Mysley***, (1480) *Mathia* ***Naruey***, активізуючись в подальшому до цілого ряду прізвищ типу: ***Білей***, ***Головей***, ***Гелетей***, ***Кудрей***, ***Липей***, ***Лукей***, ***Свічкей***, ***Томей*** [22, с. 606]. Давні суфікси з основним *-j-* засвідчені в польських антропонімах початку другого тисячоліття, напр.: (1241) ***Gołuj***, (1257) ***Gołej***, (1387) ***Kołodziej***, (1389) ***Bielej***, (1408) ***Białaj***,

(1483) ***Kociubaj*** [28, s. 13, 15, 49, 50, 69, 70]. Серед волинських прізвищевих іменувань XVI–XVIII ст.з основним *-j-* І. Митник, зокрема, називає: (1613) ***Bokij***, (1620) *Kuzma* ***Koziej***, (1763) *Miruła* ***Berdey***, (1789) *Denis* ***Cabay***, *Kornyło* ***Hołowiy*** [29, s. 262, 265], серед хелмських особових назв XVI–XVII ст. — (1565) ***Kulbay***, (1588) ***Sierzey*** *Stanisław*, (1619) *Jarosz* ***Batiey***, (1684) ***Badej*** [30, s. 156, 187, 188]. Приклади суфіксальних слов'янських антропонімних дериватів з коренем **Běl-* часів середньовіччя і пізніших періодів систематизував В. Шульгач, серед них, зокрема: ст.-укр. (1690) ***Беляй***, *Jacobus* ***Bilaj***, укр. (1718) ***Бгълай***, ***Бгълей***, ст.-рос. (1442) ***Бгъляй***, (1561) ***Беляй***, ст.-пол. (1408) *Petrus* ***Balay***, ст.-блр. (1578) *Иван* ***Белей***, ст.-пол. (1428) *Andrea* ***Byeley*** і також: болг. ***Белай***, ***Белей***, ***Беляй***, слов. ***Belaj***, ***Belej***, словен. ***Belaj***, ***Belej***, хорв. ***Belaj***, ***Belej***, чес. ***Bělej*** [25, ч. V, с. 12] (див. також [23, с. 47]).

Сучасні українські прізвища із словотворчими форматами *-ай*, *-ей*, *-ій*, як зазначає Ю. Редько, «мають значне поширення, але ні в одній області не займають першого місця»; їх максимальна кількість не досягає навіть двох відсотків, а в більшості регіонів становить менше половини відсотка [14, с. 208–209] (пор. динаміку змін таких назв на історичній Уманщині протягом п'яти останніх століть від 0,1% до 0,34% [19, с. 134]. Для східної частини країни більш характерним є прізвищетворчий тип з *-ай*, для західної — з *-ей*, *-ій*. Значний відсоток прізвищ Закарпаття, які закінчуються відповідно на *-ай*, *-ей*, *-ій* – 1,3%, 1,8%, 3,4%, зумовлений угорським і румунським впливами [21, с. 329–334].

Ономастичні джерела засвідчують прізвищеві назви з аналізованими суфіксами на історичній території Рівненщини починаючи з XVI ст., зокрема з *-ій*: (1563) *Гаврило* ***Бокій*** [11, ч. 4, с. 118], (1569) *Янъ* ***Бокий*** *зъ Милятина* [2, т. І, ч. 2, с. 10], з *ѣи*, що є продовженням псл. *-ě̄jь*: (1570) *Миколаи* ***Челѣи***, *Микита* ***Бурѣи*** [10, с. 38, 41], з *-ей*: (1652) ***Фирлей*** *изъ Дубровицы Янъ* [2, т. І, ч. 2, с. 173, 507]. На противагу звуковій подібності зафіксованого антропоніма ***Зизаній***: (1612) *отецъ Лавъренътий Тустановъский* ***Сизаний,*** *протопопъ Корецъкий* [2, т. І, ч. 6, с. 405] до схожого грецького слова, В. Німчук небезпідставно, на нашу думку, намагався пов'язати його з українським діалектним словом *зизий* 'косоокий', пор. прізвище ***Зизень*** на Закарпатті [5, с. 16]. Додаток до особового імені ***Колонтай***: (1668) *Самуила* ***Колонтая*** [22, с. 910] ймовірно має польське походження. В Онлайн словнику прізвищ у Польщі синонімічні з ним особові назви ***Kołłątaj*** < *Kołłąt-aj*, ***Kołątaj*** < *Kołąt-aj* [27] пояснюються як суфіксальні утворення від дієслів *kołłątać*, *kołątać* 'стукати'.

Використання подібних типів регіональних власних назв активізується з юридичною кодифікацією прізвищ, пор. напр.: (1818) *Евстахія Павлова* ***Харлая*** [8, с. 210], (1891) *Игнатій Іосифовичъ* ***Ставерей*** [1, с. 147], (1913) ***Чучмай*** *Макс. Тим.* [3, с. 741]. Серед досліджуваної вибірки прізвищ Рівненської області XX — початку XXI ст. (понад 21,5 тис. назв) відсоток назв на *-ай* становить 0,4%, на *-ей* – 0,3%, на *-ій* – 0,5%, що синхронізується із показниками сусідніх українських територій та сучасних польських прізвищ відповідно на *-aj* і *-ej* (прізвища, які закінчуються на*-ij* практично відсутні) (пор. [14, с. 208–209; 19, с. 134; 27).

За семантикою твірних основ відібрані регіональні прізвища поділяються на відантропонімічні та відапелятивні. Відантропонімні прізвища утворюються від особових імен, індивідуальних прізвиськ та прізвищ. Деякі з них утворені способом лексико-семантичного переосмислення непохідних імен (***Веремей*** [18] < *Веремій*, ***Гурій*** [11, ч. 4, с. 182]) або інших антропонімів (***Бугай***, ***Воробей***, ***Лакей*** [18]), в яких *-ай*, *-ей*, *-ій* є складовою частиною кореня і тому не можуть бути віднесені до окресленої тематичної групи назв за лінгвістичними ознаками. В основах відіменних досліджуваних прізвищ лежать різні варіанти чоловічих: ***Вашай*** [18] < *Ваш* < *Іваш* < *Іван* [20, с. 112], ***Грицай***, ***Гришай*** [11, ч. 3, с. 173, 174], ***Данилей*** [13, кн. 4, с. 268], ***Данілей*** [18], ***Пархомий*** [11, ч. 3, с. 230], ***Петрикей*** [11, ч. 3, с. 231], ***Пилипей*** [18], ***Вовдій*** [11, ч. 3, с. 163] можливо < *Овдій*, ***Карпій***, ***Петрій*** [18], ***Хомій*** [11, ч. 4, с. 259] та жіночих: ***Галій*** [13, кн. 4, с. 84], ***Парасій*** [11, ч. 3, с. 229], ***Софій*** [18] канонічних імен. Суфікси *-ай*, *-ей*, *-ій* слугують морфологічними засобами суб'єктивного іменування особи, надаючи при цьому антропонімам іронічно-фамільярного відтінку. Такі утворення у своїй більшості, ймовірно, варто розглядати як оказіональні, що використовуються переважно в усно-розмовному мовленні за ознаками принагідності, тимчасовості, локальності і насьогодні не є характерними для прізвищетворення. Передсуфіксальна частина в них вказує на родову патронімно-посесивну залежність від старшої особи (батька, матері, тощо).

Твірними основами значної частини прізвищ Рівненщини слугують давні слов'янські імена, діахронічно пізніші прізвиська, прізвища. Однак питання часу, мотивації і власне процесу антропонімізації вимагають деяких пояснень. Насамперед, що варто розглядати під «давнім слов'янським іменем» і де межа між мотиваційним апелятивом і трактованим онімом? Доречною в цьому плані є теза І. Желєзняк про те, що «антропонімом у давні часи могло бути будь-яке слово» із серйозним застереженням щодо семантики, пов'язаної, насамперед, з мотивацією кожної нової особової назви зокрема [4, с. 58). Тому, наприклад, прізвищева назва *Радей* як попередник сучасного прізвища ***Радей*** [11, ч. 3, с. 238], засвідченого в Рівненському районі, могла утворитися безпосередньо в результаті антропонімізації прикметника *радий* 'радий, веселий, жвавий', або нарощення короткої форми *рад* суфіксом *-ей* (див. Ю. Редько [14, с. 119]). З іншої сторони, вона могла формалізуватися від слов'янського імені *Рад* + *-ей*, мотивованого атрибутивними ознаками першоносія, які описуються прикметником *рад*, або еволюційними антропонімами *Рад* + *-ей*, *Радей* (див. П. Чучка [20, с. 475; 23, с. 293). Подібно до цього, особову назву ***Котурай*** [11, ч. 3, с. 201] можна виводити від давньої слов'янської назви тварини *котъ* 'кіт', або подальшого імені *Кот*, можливо прізвиська *Котур* [23, с. 206–207]. Не мають однозначного тлумачення і деякі інші регіональні прізвища, віднесені ономастичними джерелами до відантропонімних утворень, зокрема від давніх слов'янських імен: ***Борей*** [18] < слов. *Бора* [23, с. 72], ***Гірей*** [13, кн. 4, с. 120] < *Гиря*/*Гира* [23, с. 123], ***Дудей*** < *Дуда* [23, с. 178], ***Косей*** [18] < антропонім *Коса* + патронімічний суфікс *-ей* [20, с. 290], ***Духній*** [11, ч. 3, с. 184] < *Духно* < *Дух* [23, с. 179, 180], ***Тацій*** [11, ч. 4,

с. 252] < *Та́ца* [20, с. 546], від прізвиськ: ***Бабій*** [11, ч. 3, с. 146], ***Дедей***, ***Дедій*** [18], ***Фурдей*** [11, ч. 4, с. 247] < *Фурдь* + патронімічний суфікс *-ей* (див. [20, с. 581]), ***Чопей*** [11, ч. 4, с. 265] < *Чопа* + *-ей* [20, с. 610] та ін.

Окрім відантропонімних прізвищ на території історичної і сучасної Рівненщини функціонують особові назви, які утворені внаслідок додавання словотворчих суфіксів *-ай*, *-ей*, *-ій* до іменникових, прикметникових, дієслівних та ін. твірних основ. Значення їх мотивується семантикою передсуфіксальної частини, а антропонімізація пройшла на стадії похідної загальної назви чи подальших власних назв: індивідуального прізвиська, прізвища тощо. Стосовно тлумачення способу творення таких прізвищ українські дослідники підходять із певною обережністю. Так, зокрема, Ю. Редько вважає їх лексико-семантичними утвореннями з конкретними суфіксами [14, с. 105–106, 119–120, 137–138]. П. Чучка також підтримує думку про творення значної частини подібних закарпатських прізвищ семантичним способом, однак, відсутність співзвучних відповідників серед імен й апелятивів та сполучення вихідних основ з іншими суфіксами, змушує його розглядати також і морфологічних спосіб словотворення, в основному від імен і прізвиськ, напр.: ***Баба́й***, ***Бага́й***, ***Бажан'і́й***, ***Бечá́й***, ***Липе́й***. Дослідник використовує фрази «прізвища на *-ай*», «прізвища на *-ей*», включаючи до розгляду без відповідного застереження подекуди особові назви від непохідних апелятивів, напр.: ***Бугá́й*** [21, с. 329–334]. Ю. Фернос розглядає уманські прізвища ***Котлубай***, ***Носай***, ***Патлай*** та ін. як морфологічні утворення із суфіксом *-ай*, що мотивовані відапелятивними прізвиськами [19, с. 134]. О. Ющишина звертаючи увагу на прізвища з подвійною мотивацією, відносить їх як до семантичних, так і до морфологічних утворень (напр.: ***Багрій*** від *багрій* 'сіро-бурий віл' або *багрі-ти* 'ставати багряним' [26, с. 162]). Ми підходимо до визначення способу творення регіональних рівненських прізвищ з позицій послідовності і синергізму: спочатку, правдоподібно, творилася загальна або власна назва особи шляхом додавання до твірної основи певної морфеми *-ай*, *-ей*, *-ій*, яка згодом лексико-семантичним переосмисленням формалізувалася до розряду антропонімів.

Означений вище алгоритм реалізується в процесі суфіксального нарощення іменникової твірної основи й утворення прізвища з умовним значенням «особа — носій предметної ознаки». У місцевих джерелах засвідчено своєрідні прізвищеві послідовності особових назв, в яких відбиті первинні анатомічні терміни, релевантні своїми значеннями для конкретної людини. Зокрема, анатомічний термін *чуб* семантичним способом утворює прізвище ***Чубъ*** (***Чуб***): (1818) *Димитрія Іоаннова* ***Чуба*** [8, с. 219], ***Чуб*** [12, ч. IV, с. 141; 12, ч. V, с. 177], до якого, згодом, з легкістю додається одна із трійки патронімічних морфем *-ай*, *-ей*, *-ій*, формуючи таким чином сучасні прізвища ***Чуба́й***, ***Чубі́й*** [12, ч. IV, с. 141], ***Чубе́й*** [12, ч. V, с. 177]. Анатомічний термін *голова* відбитий у суфіксальних прізвищах ***Головай***, ***Головий***, ***Головій*** [11, ч. 3, с. 170], які, ймовірно, передають різні значеннєві відтінки: іронічно-згрубіле ***Головай*** — «людина з великою головою», іронічно-фактологічне ***Головий*** — «людина з розумною головою», іронічно-фамільярне ***Головій*** — «розумна людина»; не варто

відкидати також можливість посесивно-патронімічної семантичної залежності цих власних назв від антропоніма-попередника *Голова*. Від особових апелятивів (інколи вже відбитих в апелятивних назвах-прізвиськах, прізвищах) постали семантично прозорі регіональні прізвища: ***Бородій*** [11, ч. 3, с. 155], ***Гузей***, ***Гузій***, ***Гудзей*** [18] ймовірно від *гуз*, *гудзь*, *ґудзь* 'шишка від забиття, пухлина' [15, с. 504, 505, 526), ***Дупей*** [11, ч. 3, с. 183], ***Зубалій*** [11, ч. 3, с. 189], ***Лобай*** [11, ч. 3, с. 210], ***Пузей*** [11, ч. 3, с. 237], ***Пузирей*** [18], від різних зовнішніх та внутрішніх апелятивних характеристик іменованої особи, агентивних назв: ***Балабáй*** [12, ч. V, с. 7], ***Балабей*** [11, ч. 3, с. 147], можливо від антропоніма, мотивованого апелятивом *балабей* = діал. *балабол* 'невихована безвідповідальна людина' [15, с. 72], ***Бублей***, ***Бублій*** [11, ч. 3, с. 157] < *бублій*, *бублійник* 'людина, яка випікає і торгує бубликами' [15, с. 183], ***Басій*** [18] від *бас* — співати басом або дивитися басом [15, с. 84], ***Бадій*** [11, ч. 3, с. 146] від *Бадя* < *бадя* 'лінивий віл' [15, с. 67], ***Кудрій***, ***Розумей*** [18]. Неособовими апелятивами, різними абстракціями мотивовані такі регіональні прізвища: ***Бардай*** [11, ч. 3, с. 147], ***Березій*** [11, ч. 3, с. 150], ***Бокій*** [13, кн. 3, с. 300], ***Бузій*** [11, ч. 3, с. 157] < *буз*, діал. *без* 'заростi бузку' [24, с. 10], ***Гелетей***, ***Гелетій*** < *Гелета* < *гелета* 'дерев'яна посудина, барило' [15, с. 426], ***Дубей***, ***Дуплій***, ***Зимній*** [18], ***Колодій*** [11, ч. 3, с. 198], ***Козій*** [13, кн. 5, с. 312], ***Копій*** [11, ч. 3, с. 199], ***Кубай*** [11, ч. 3, с. 204], ***Кублій***, ***Кулій***, ***Курій*** [13, кн. 5, с. 511, 536, 548], ***Лапій*** [13, кн. 6, с. 132], ***Лахай*** [11, ч. 3, с. 208] < *лах*, *лаха* [15, с. 1202–1203], ***Маслей***, ***Маслій*** [11, ч. 3, с. 215], ***Парай*** [11, ч. 3, с. 229], ***Рибій*** [18], ***Саблій*** [13, кн. 8, с. 189], ***Салій*** [11, ч. 3, с. 244], ***Цапей*** [18], ***Цимбáлій*** [12, ч. V, с. 172], ***Шаблій*** [13, кн. 9, с. 351] та ін.

Відапелятивні характеристики особи відбиті також у прізвищах зі значенням «особа — носій певної атрибутивної ознаки», утворених від прикметникових основ: ***Багрій*** [18] від *Багр* < *багривий* 'темно-червоний' [15, с. 66], ***Будній*** [18], ***Галай*** [11, ч. 4, с. 175] < *гал* 'чорний' [20, с. 132], ***Гладій*** [11, ч. 3, с. 169], ***Гордій*** [18], ***Куцай*** [11, ч. 3, с. 206], ***Круглей***, ***Круглій*** [18], ***Крутій*** [11, ч. 3, с. 204], ***Малій*** [18], ***Мілей*** [11, ч. 3, с. 218] від антропооснови *Мил-* 'милий, любий' [23, с. 237], ***Мокрій*** [11, ч. 3, с. 219], ***Рябій*** [18], ***Черній*** [11, ч. 3, с. 270], ***Щербій*** [18].

Твірними основами частини прізвищ є утворені за допомогою суфіксів *-ай*, *-ей*, *-ій* віддієслівні агентивні назви або агентиви, які позначають діячів за ознакою «особа — виконавець певної дії або функції». В окремих випадках, як зазначає Ю. Редько, форма прізвища на *-ай* «збігається з формою наказового способу, але це не дієслово, а іменник, що виражає ознаку», а прізвища на -ій передають «негативне емоційне забарвлення» [14, с. 105, 137]. З-поміж віддієслівних прізвищ виділимо такі: ***Бурмай*** [11, ч. 3, с. 158] < *бурмотати*, ***Величай*** [11, ч. 3, с. 161], ***Вигорій*** [11, ч. 4, с. 172], ***Держай*** [13, кн. 4, с. 324], ***Кидай*** [13, кн. 5, с. 189], ***Корутай*** [11, ч. 3, с. 200] від *коротати* 'коротати, проводити' чи або *коротити* 'вкорочувати' [15, с. 1120], ***Лупай*** [13, кн. 6, с. 225], ***Палей***, ***Палій*** [18], ***Потій***, ***Похожай*** [13, кн. 7, с. 295, 596], ***Сидій***, ***Скубій*** [18], ***Чухрій*** [13, кн. 9, с. 347], ***Шкребей***, ***Шкребій*** [18], ***Шмагай***, ***Шморгай*** [11, ч. 3, с. 276].

Передсуфіксальною частиною прізвищ ***Гайдай*** [18], ***Гейдей*** [11, ч. 4, с. 176], ***Кушей*** [18] < «Куш! або А куш!» [15, с. 1186], ***Бердій*** [11, ч. 3, с. 150], можливо від *бердо* – вигук сторожів [15, с. 110] є вигуки, ***Ледвій*** [18] — частка *ледве*.

Автентичні витоки деяких прізвищ можуть сягати географічних термінів, пов'язаних з місцем проживання, територіальною локацією та ін. Серед таких назв: ***Багна́й*** [12, ч. IV, с. 9], ***Багней***, ***Багній*** [13, кн. 3, с. 172] < місцевого географічного терміна *багно* 'болото', 'місце, де росте багно', 'заболочена низина' [24, с. 8–9)], ***Березній*** [18], пор. мікротопоніми на Рівненщині: *Бере́зи́на́*, *Бере́зна*, *Бере́зне* [16, с. 26–26), ***Ни́жній*** [12, ч. IV, с. 83] за географічним розміщенням тощо.

Досліджувана вибірка містить також іншомовні запозичення, напр: ***Басай*** [11, ч. 3, с. 148] можливо від тат. *Баса*, ***Вацлавій*** [11, ч. 3, с. 161] < пол. *Вацлав*, ***Лихтей*** < нім. *Licht* 'світло' за ознакою 'світлий', а також такі прізвища, які витлумачити важко: ***Багдай*** [13, кн. 3, с. 171], ***Джигирей*** [18], ***Махобей***, ***Теглей***, ***Челей*** [11, ч. 3, с. 216, 257, 270] та ін.

Висновки та перспективи дослідження. У ході дослідження, використовуючи методику розгляду антропонімних суфіксальних дериватів із спільними витоками в межах інтегрованої тематичної групи назв, проаналізовано особливості формування і розвитку прізвищевої системи Рівненщини з українськими рефлексами *-ай*, *-ей*, *-ій* давнього суфікса *-j(ь)*. Зокрема уточнено, що цей афікс має індоєвропейське походження. У праслов'янській мові його варіанти активно використовувалися для творення присвійних прикметників, віддієслівних форм та іменників в називному відмінку на *-jь*. У слов'янській антропонімії вони широко представлені в повних та зменшувально-говіркових формах імен, індивідуальних та спадкових прізвиськах, в прізвищевих назвах та сучасних прізвищах. Українські морфеми *-ай*, *-ей*, *-ій* за своїм характером поліфункціональні. У власних особових назвах вони передають як суб'єктивну оцінку іронії, насмішливості, згрубілості, демінутивності, фамільярності тощо, так і вказують на посесивно-патронімну залежність.

Сучасні українські прізвища із словотворчими форматами *-ай*, *-ей*, *-ій*, мають значне поширення, але в жодній з областей не відносяться до найчисельніших. На території історичної Рівненщини такі прізвищеві назви фіксуються починаючи з XVI ст. Їх відсоток серед досліджуваної вибірки сучасних прізвищ Рівненської області становить: на *-ай* – 0,4%, на *-ей* – 0,3%, на *-ій* – 0,5%, що синхронізується із показниками сусідніх українських територій та сучасних польських прізвищ.

За семантикою твірних основ регіональні прізвища поділяються на відантропонімічні та відапелятивні. Відантропонімні прізвища утворюються лексико-семантичним або морфологічним способами від особових імен, індивідуальних прізвиськ та прізвищ. Відапелятивні прізвища є результатом доєднання словотворчих суфіксів *-ай*, *-ей*, *-ій* до іменникових, прикметникових, дієслівних та ін. твірних основ.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з практикою використання отриманих результатів й апробованої методики дослідження в процесі системного аналізу інших тематичних національних чи територіальних груп прізвищ.

Література

1. Адрес-календарь Волынской губернии на 1892 год. / под. ред. И. Ф. Мацкевича. Житомир : Типография Губернского правления, 1891. 205 с.
2. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов : в 35 т. Киев, 1859–1914. Т. I. Ч. 2 : Постановления дворянских провинциальных сеймов, в Юго-Западной России. 1861. 593 с.; Т. I. Ч. 6 : Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVI–XVIII веке (1498–1795). 1876. 785 с.
3. *Довнар-Запольский М. В.* Весь Юго-Западный край: справочная и адресная книга по Киевской, Волынской, Подольской губерниям. Киев, 1913. 1177 с.
4. *Желєзняк І. М.* Київський топонімікон. Київ : Кий, 2014. 220 с.
5. *Зизаній Л.* Граматика словенська / підгот. та дослідж. пам'ятки В. В. Німчука. Київ : Наукова думка, 1980. 56 с.
6. *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у българите. София : БАН, 1969. 628 с.
7. *Мейе А.* Общеславянский язык: перевод с французского. Москва : Прогресс, 2001. 285 с.
8. Метричні книги православних церков Ровенського повіту. 1818. ДАЖО. Ф. 1. Оп. 78. Спр. 1101. 729 с.
9. *Митнік І., Пахомова С.* Антропонімікон українського привілейованого прошарку X–XVIII ст. Warszawa–Siedlce, 2024. 318 с.
10. Описи Острожчини другої половини XVI — першої половини XVII ст. / упор. В. Атаманенко ; ред. Л. Винар. Острог, 2004. 384 с.
11. *Пура Я. О.* Край наш у назвах : в 4 ч. Рівне, 1991–2002. Ч. 3. 1997. 287 с.; Ч. 4. 2002. 280 с.
12. *Пура Я. О.* Сучасні прізвища Рівненщини : в 5 ч. Рівне, 1984–1990. Ч. IV. 164 с.; Ч. V. 201 с.
13. Реабілітовані історією. Рівненська область : у 10 кн. / редкол. ; А. А. Жив'юк (відп. секр.). Рівне, 2006–2023. Кн. 3. 2013. 620 с.; Кн. 4. 2014. 572 с.; Кн. 5. 2014. 604 с.; Кн. 6. 2016. 628 с.; Кн. 7. 2017. 680 с.; Кн. 8. 2018. 512 с.; Кн. 9. 2019. 564 с.
14. *Редько Ю. К.* Сучасні українські прізвища. Київ : Наукова думка, 1966. 216 с.
15. Словарь української мови : зібр. ред. журн. «Кіевская старина» : т. I–IV / упоряд., з дод. власн. матеріалу Борис Грінченко; опрац. тексту Олександр Оксимець. Переопрац. вид. 1907–1909 рр. Київ, 2010. 2971 с.
16. Словник мікротопонімів та мікрогідронімів Ровенщини / упор. С. В. Шийка ; відп. ред. О. П. Карпенко. Тернопіль : Астон, 2016. 452 с.
17. Словотвір сучасної української літературної мови / за ред. М. А. Жовтобрюха. Київ : Наукова думка, 1979. 407 с.

18. Телефонний довідник України. За алфавітом. Рівне. *Проєкт SPRAVKA109. NET © 2025*. URL: *https://spravka109.net/ua/ukraine > Рівне (дата звернення 25.06.2025).*
19. *Фернос Ю. І.* Антропонімія Уманщини XVII – початку XXI ст. : дис. … канд. філол. наук. Умань, 2008. 237 с.
20. *Чучка П.* Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 704 с.
21. *Чучка П. П.* Антропонімія Закарпаття : монографія. Ужгород, 2008. 672 с.
22. *Чучка П. П.* Розвиток імен і прізвищ. *Історія української мови: лексика і фразеологія* : монографія / В. О. Винник та ін.; ред. кол. : В. М. Русанівський (відп. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1983. С. 592–620.
23. *Чучка П. П.* Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.
24. *Шийка С. В.* Словник народних географічних термінів Ровенщини / відп. ред. О. П. Карпенко. Тернопіль : Астон, 2016. 118 с.
25. *Шульгач В. П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ, 2018. Ч. V. 440 с.; Київ, 2019. Ч. VI. 416 с.
26. *Ющишина О. М.* Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII–XXI ст. : дис. … канд. філол наук. Вінниця, 2019. 294 с.
27. Internetowy słownik nazwisk w Polsce / Skowronek, K. (kierownik projektu) i in. URL: https://nazwiska.ijppan.pl/ *(дата звернення 25.06.2025).*
28. *Kowalik-Kaleta Z., Dacewicz L., Raszewska-Żurek B.* Słownik najstarszych nazwisk polskich pochodzenie językowe nazwisk omówionych w «Historii nazwisk polskich». (T. I). Warszawa : Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2007. 191 s.
29. *Mytnik I.* Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku. Warszawa, 2010. 412 s.
30. *Mytnik I.* Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku. Warszawa–Lublin : Wydawnictwo KUL, 2019. 319 s.
31. Słownik prasłowiański. T. I. / red. F. Sławski. Wrocław : Ossolineum, 1974. 487 s.

References

1. Matskevich, I. F. (Ed.). (1891). *Adres-kalendar Volinskoi gubernii na 1892 god* [Address calendar of the Volyn province for 1892]. Zhitomir: Tipografiya Gubernskogo pravleniya. [in Ukrainian].
2. *Arkhiv Yugo-Zapadnoi Rossii, izdavaemii Vremennoi komissiei dlya razbora drevnikh aktov: v 35 t.* (1859–1914) [Archives of South-West Russia, published by the Temporary Commission for the Analysis of Ancient Acts: in 35 vol.]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Dovnar-Zapolskii, M. V. (1913). *Ves Yugo-Zapadnii krai: spravochnaya i adresnaya kniga po Kievskoi, Volinskoi, Podolskoi guberniyam* [The entire South-West region: reference and address book for the Kyiv, Volyn, Podolsk provinces]. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Zheliezniak, I. M. (2014). *Kyivskyi toponimikon* [Kyiv toponymicon]. Kyiv : Kyi. [in Ukrainian].
5. Zyzanii, L. (1980). *Hramatyka slovenska* [Slovenian grammar]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
6. Ilchev, S. (1969). *Rechnik na lichnite i familni imena u blgarite* [Dictionary of personal and family names among Bulgarians]. Sofia: BAN. [in Bulgarian].
7. Meie, A. (2001). *Obshcheslavyanskii yazik* [Common Slavic language]. Moscow: Progress. [in Russian].
8. *Metrychni knyhy pravoslavnykh tserkov Rovenskoho povitu. (1818)* [Metric books of Orthodox churches of Rivne district. (1818)]. DAZhO. F. 1. Op. 78. Spr. 1101.
9. Mytnik I., Pakhomova S. (2024). *Antroponimikon ukrainskoho pryvileiovanoho prosharku X–XVIII st.* [Anthroponymic of the Ukrainian privileged stratum of the X–XVIII centuries] Warszawa–Siedlce. [in Ukrainian].
10. Atamanenko, V., Vynar, L. (Ed.). (2004). *Opysy Ostrozhchyny druhoi polovyny XVI — pershoi polovyny XVII st.* [Descriptions of the Ostrozh region in the second half of the XVI — first half of the XVII centuries]. Ostrog. [in Ukrainian].
11. Pura, Ya. O. (1991–2002). *Krai nash u nazvakh: v 4 ch.* [Our Land in Names: in 4 Parts]. Rivne. [in Ukrainian].
12. Pura, Ya. O. *Suchasni prizvyshcha Rivnenshchyny: v 5 ch.* [Modern surnames of Rivne region: in 5 Parts]. Rivne. [in Ukrainian].
13. Zhyviuk, A. A. (Responsible Secretary) et al. (2006–2023). *Reabilitovani istoriieiu. Rivnenska oblast: u 10 kn.* [Rehabilitated by history. Rivne region: in 10 Vol.]. Rivne. [in Ukrainian].
14. Redko, Yu. K. (1966). *Suchasni ukrainski prizvyshcha* [Modern Ukrainian surnames]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
15. Hrinchenko, B. (2010). *Slovar ukrainskoi movy: zibr. red. zhurn. «Kievskaia staryna» : t. I–IV* [Dictionary of the Ukrainian language: collected by the editorial board of the journal «Kievskaya Starina»: Vol. I–IV]. Київ. [in Ukrainian].
16. Shyika, S. V. (2016). *Slovnyk mikrotoponimiv ta mikrohidronimiv Rovenshchyny* [Dictionary of microtoponyms and microhydronyms of Rivne region]. Ternopil: Aston. [in Ukrainian].
17. Zhovtobriukh, M. A. (1979). *Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* [Word formation of the modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
18. Telefonnyi dovidnyk Ukrainy. Za alfavitom. Rivne. (2025). [Telephone directory of Ukraine. Alphabetically. Rivne]. *Proiekt SPRAVKA109.NET © 2025* [*Project SPRAVKA109.NET © 2025*]. Available at: https://spravka109.net/ua/ukraine > Rivne.
19. Fernos, Yu. I. (2008). *Antroponimiia Umanshchyny XVII – pochatku XXI st.* : dys. … kand. filol nauk [Anthroponymy of the Uman region of the XVII – early XXI centuries: Dissertation of the Candidate of Philological Sciences: 10.02.01]. Uman. [in Ukrainian].

20. Chuchka, P. (2005). *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk* [Surnames of Transcarpathian Ukrainians: Historical and Etymological Dictionary]. Lviv: Svit. [in Ukrainian].
21. Chuchka, P. P. (2008). *Antroponimiia Zakarpattia: monohrafiia* [Anthroponymy of Transcarpathia: monograph]. Uzhhorod. [in Ukrainian].
22. Chuchka, P. P. (1983). *Rozvytok imen i prizvyshch* [Development of names and surnames]. *Vynnyk , V. O. Istoriia ukrainskoi movy: leksyka i frazeolohiia : monohrafiia* [*History of the Ukrainian language: vocabulary and phraseology: monograph*]. Kyiv: Naukova dumka, pp. 592–620. [in Ukrainian].
23. Chuchka, P. P. (2011). *Slovianski osobovi imena ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk* [Slavic personal names of Ukrainians: historical and etymological dictionary]. Uzhhorod: Lira. [in Ukrainian].
24. Shyika, S. V. (2016). *Slovnyk narodnykh heohrafichnykh terminiv Rovenshchyny* [Dictionary of folk geographical terms of Rivne region]. Ternopil: Aston. [in Ukrainian].
25. Shulhach, V. P. (2018–2019). *Narysy z praslovianskoi antroponimii* [Essays on Proto-Slavic Anthroponymy]. Kyiv. [in Ukrainian].
26. Yushchyshyna, O. M. (2019). *Prizvyshchevi nazvy i prizvyshcha Tsentralnoi Khmelnychchyny XVII–XXI st.*: dys. … kand. filol nauk [Surnames and family names of the Central Khmelnytskyi region XVII–XXI centuries: Dissertation of the Candidate of Philological Sciences]. Vinnytsia. [in Ukrainian].
27. Skowronek, K. (kierownik projektu) i in. (2014–2019). *Internetowy słownik nazwisk w Polsce.* Available at: https://nazwiska.ijppan.pl/. [in Polish].
28. Kowalik-Kaleta, Z., Dacewicz, L., Raszewska-Żurek, B. (2007). *Słownik najstarszych nazwisk polskich pochodzenie językowe nazwisk omówionych w «Historii nazwisk polskich».* (T. I). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy. [in Polish].
29. Mytnik, I. (2010). *Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku.* Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. [in Polish].
30. Mytnik, I. (2019). *Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku.* Warszawa–Lublin: Wydawnictwo KUL. [in Polish].
31. Sławski, F. (red.) (1974). *Słownik prasłowiański.* T. I. Wrocław: Ossolineum. [in Polish].

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

УДК *811.161.2’37’373’42:821.161.2*
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337350

В. П. Олексенко,
д-р філол. наук, проф.,
Херсонський державний університет,
професор кафедри української і слов’янської філології та журналістики
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1358-6325

ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ ЮРІЯ ІЗДРИКА: ЛЕКСИКО СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті стверджено, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки художня література посідає важливе місце в житті кожного свідомого громадянина, а українські письменники порушують актуальні злободенні теми, з-поміж яких особливе місце посідають питання психології особистості, довкілля, політичної ситуації, звичаїв і традицій українського народу. Констатовано, що художні тексти є результатом творчої діяльності майстрів слова. Досліджено особливості ідіостилю Юрія Ізdрика, схарактеризовано семантичні особливості лексичних одиниць, визначено основні риси лексико-семантичного складу. Умотивовано, що на лексичний склад творів автора суттєво впливають його вподобання і звички. Заакцентовано, що ключовою рисою індивідуального стилю письма Юрія Ізdрика є не безпосередня комунікація з читачем, а опис світу, стану відчуттів героя. Обгрунтовано, що ідіостиль Юрія Ізdрика — це особлива ідіоматика, заснована на поєднані різних лексичних одиниць з унікальними конотаціями. З’ясовано, що ідіостиль Юрія Ізdрика характеризується різноманіттям та виразністю лексико-семантичних засобів. Спостережено семантичні відношення між лексико-семантичними одиницями (парадигматичні, синтагматичні, епідигматичні). Доведено, що використання правильних відношень між лексичними одиницями додає текстам автора структурованості, ритмічності та виразності, а лексико-семантичний аналіз його ідіостилю дасть змогу зрозуміти мовні та стилістичні особливості творів автора.

Ключові слова: лексико-семантичні відношення (парадигматичні, синтагматичні, епідигматичні), антонімія, епітети, метафори, порівняння, паронімія, синонімія, омонімія, ідіостиль, ідіолект, мовна картина світу, текст, лексико-семантичні особливості, синестезія, гра слів, семантика, полісемія (багатозначність).

V. P. Oleksenko,
Doctor of Philological Sciences,
Professor of the Department of Ukrainian
and Slavic Philology and Journalism,
Kherson State University

PECULIARITIES OF YURII IZDRYK'S IDIOSTYLE: THE LEXICO-SEMANTIC ASPECT

The article asserts that at the current stage of development in linguistic science, fiction holds an important place in the life of every conscious citizen, and Ukrainian writers address pressing contemporary issues, among which special attention is given to topics such as personality psychology, the environment, the political situation, customs, and traditions of the Ukrainian people. It is stated that literary texts are the result of the creative activity of masters of the word. The study explores the peculiarities of Yurii Izdryk's idiolect, characterizes the semantic features of lexical units, and identifies the main traits of his lexico-semantic system. It is argued that the author's preferences and habits significantly influence the lexical composition of his works. The article emphasizes that the key feature of Yurii Izdryk's individual writing style is not direct communication with the reader, but rather the depiction of the world and the sensory experiences of the protagonist. It is substantiated that Izdryk's idiolect represents a distinctive idiomatic system, based on the combination of various lexical units with unique connotations. It has been found that Yurii Izdryk's idiolect is characterized by the diversity and expressiveness of lexico-semantic devices. Semantic relationships between lexico-semantic units are observed (paradigmatic, syntagmatic, epidigmatic). It is proven that the correct use of relationships between lexical units adds structure, rhythm, and expressiveness to the author's texts. A lexico-semantic analysis of his idiolect allows for a deeper understanding of the linguistic and stylistic features of his works.

Key words: lexico-semantic relations (paradigmatic, syntagmatic, epidigmatic), antonymy, epithets, metaphors, comparisons, paronymy, synonymy, homonymy, idiolect, idiostyle, linguistic worldview, text, lexico-semantic features, synesthesia, wordplay, semantics, polysemy.

Постановка проблеми та її актуальність. Тема лексико-семантичного аналізу ідіостилю Юрія Іздрика є актуальною, оскільки він є відомим українським поетом, прозаїком і літературним критиком, чиї твори позначені своїм тематичним розмаїттям, оригінальністю й складністю порушуваних проблем. Лексико-семантичний ана-ліз його ідіостилю дасть змогу зрозуміти мовні та стилістичні особливості творчої спадщини митця.

Аналіз досліджень проблеми. Українські письменники сучасності у своїх наукових доробках порушують актуальні злободенні теми, з-поміж яких помітне місце

посідають питання психології особистості, довкілля, політичної ситуації, дослідження історії, культурних надбань, звичаїв українського народу. Завдання літератури на сучасному етапі — відтворювати реальності сьогодення, відображати соціальні, політичні, економічні процеси, що відбуваються у світі, знайомити читачів з історією, культурними та іншими традиціями, цінностями народу, формувати національну ідентичність. Досить яскравим прикладом сучасної української літератури саме в такому аспекті є творчість українського письменника, поета, прозаїка, культуролога Юрія Іздрика. Основні мотиви його творчості — теми любові, пошуку сенсу життя, смерті і тлінності буття, роздуми про природу людини в суспільстві.

Дослідженню творчості Юрія Іздрика присвятили свої наукові розвідки **літературознавці** І. Бетко, М. Бірченко, Я. Голобородько, Т. Гребенюк, Н. Козачук, Г. Косарєва, Л. Лавринович, Г. Матвієнко, С. Павлишин, С. Підопригора, Т. Саяпіна, О. Тулузакова, О. Цибулько, А. Шевченко, Я. Юхимчук. **Мовознавчий** аспект творчого доробку Ю. Іздрика досліджували А. Білозуб — **з'ясовано** явище гри слів, Е. Боєва, І. Дегтярьова, О. Назаренко — інтертекстуальність як ознака ідіостилю Юрія Іздрика та спосіб індивідуального текстотворення, Ю. Бондаренко — проаналізовано словесні символи-архетипи в поетичній творчості митця, здійснено аналіз впливу біблійних космогонічних та народних архетипів на поетичний дискурс постмодерну, С. Бук простежила форми нарації в романі «Подвійний Леон», К. Дорошенко, Б. Харчук з'ясували стилістичні особливості творів автора, стратегію постмодерної гри у поетичних творах митця, Ю. Калашник дослідила форми оповідності постмодерністського тексту**,** з'ясувала стилістико-синтаксичні властивості художнього номінування світу в оповіданнях та есе «Таке; проаналізувала структурно-семантичні особливості синтаксичних конструкцій, розглянула стилістичні прийоми експресивізації тексту, Н. Тишківська встановила прагматичну роль графічних елементів (символів, малюнків, таблиць, шрифтів, схем) на матеріалі прозових творів митця. Однак наявні дослідження не є вичерпними в дослідженні мовних особливостей творів митця. Саме це й зумовлює **актуальність** нашої наукової студії.

Мета нашої студії — здійснити лексико-семантичний аналіз ідіостилю Юрія Іздрика. Дослідження спрямоване на з'ясування особливостей використання лексичних одиниць у творах та їх семантичних відтінків, а також встановлення зв'язків між окремими лексичними одиницями у текстах Юрія Іздрика.

Визначена мета передбачає вирішення низки **завдань**:

- дослідити типи лексико-семантичних відношень у творах митця;
- з'ясувати особливості ідіостилю, дати загальну характеристику творчості Юрія Іздрика;
- схарактеризувати семантичні особливості індивідуального стилю письменника;
- проаналізувати ідіостиль Юрія Іздрика та **визначити** основні риси його лексико-семантичного складу;

Об'єктом дослідження є ідіостиль Юрія Іздрика, а **предметом** безпосереднього аналізу обрано лексико-семантичні одиниці та особливості їх функціювання і реалізації у творах митця.

Для виконання поставлених завдань було використано **загальнонаукові методи,** з-поміж яких: описовий — для реконструювання інтенцій автора задля опису аналізованого матеріалу, а також для загальної характеристики концепції автора з огляду на ключові дослідницькі параметри; ***моделювання*** — з метою викладення гіпотези автора, презентування його концепції на тлі загальновідомих теорій; систематизації — з метою збирання й упорядкування фактичного матеріалу; методами аналізу, синтезу та узагальнення загалом послуговувалися, висвітлюючи теоретичні відомості нашої студії, їхню структуру, систематизування наявного емпіричного матеріалу, його кваліфікацію з визначених у дослідженні наукових тверджень, формулювання дефініцій основних понять і їх узагальнювальних тез; індукції і дедукції — з метою показати тісний взаємозв'язок у ланцюжку текст — автор (індуктивний) та автор — текст **(дедуктивний)**, що дає змогу зреалізувати перехід від загальновідомих тверджень до узагальнювальних висновків про конкретні явища і, навпаки, — для узагальнення результатів дослідження. З-поміж **спеціальних лінгвістичних методів** послуговувалися такими: метод вибірки необхідних для роботи контекстів використано з метою добирання фактичного матеріалу; методом компонентного аналізу скористалися з метою встановлення структурного значення аналізованих одиниць; контекстуально-інтерпретаційний метод скерований на висвітлення авторського задуму і способу його вербальної репрезентації та дослідження лексико-семантичних зв'язків. Метод інтерпретації словникових тлумачень у тісному взаємозв'язку з компонентним аналізом, дискурсивного та контекстуально-інтерпретаційного вивчення використано з метою їх систематизування, визначення змістового наповнення лексичних одиниць в ідіостилі митця.

Джерельною базою дослідження слугувала творча спадщина Юрія Іздрика (Твори. Див. Бібліотека української літератури — https://www.ukrlib.com.ua).

Наукова новизна дослідження полягає у спробі вперше в сучасній українській лінгвістиці здійснити цілісний аналіз лексико-семантичних особливостей ідіостилю Юрія Іздрика, обравши його твори об'єктом вивчення.

Результати дослідження мають **теоретичне значення**, оскільки створюють основу для подальшого осмислення й узагальнення відомостей про ідіостиль Юрія Іздрика та його художню манеру.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання її матеріалів під час укладання навчальних програм з історії української літературної мови, а також для спецкурсів і семінарів, присвячених проблематиці ідіостилю Юрія Іздрика.

Виклад основного матеріалу. Дослідження художніх творів з лексико-семантичного погляду залишається актуальним питанням сучасної лінгвістичної науки. Для розуміння й аналізу художнього тексту його зазвичай розглядають саме в такому аспекті. Причину цього вбачаємо в тому, що кожне окремо взяте слово може

поєднувати в собі декілька значень, які можуть змінюватися відповідно до контексту. Будь-яка мова має чимало багатозначних слів, тобто слів із декількома лексичними значеннями, іноді ці значення віддалені одне від одного. Такі зміни в значеннях слів роблять мову виразною, легкою, доступною для сприймання, милозвучною, що полегшує їх (слів) використання для авторів та розширює їм простір для творчості. Як, наприклад, у праці «Мова і мовознавство» А. Білецький наводив такий приклад. Лексема *місяць* має двоє основних значень: *небесне світило та місяць як відрізок часу, або коса — заплетене у дівчини волосся, сільськогосподарський інструмент, відрізок землі, що вклинюється в море* [2, с. 148]. У сучасній лінгвістиці чітко простежуємо певну тенденцію щодо ідіостилю письменників та інтерпретації закладеного у твір значеннєвого відтінку. Тобто в лінгвістиці текст кваліфікують як вербальну конструкцію для обов'язкового аналізу, без чого розкриття змісту висловленого неможливе.

Сучасна лінгвістика характеризується дослідженням мисленнєво-мовленнєвої діяльності письменників. Вивчення значень і змін тих значень, що зазнають слова, досліджує семасіологія. М. Кочерган стверджував: «**Лексико-семантична система** — одна з найскладніших мовних систем, що зумовлено багатовимірністю її структури, неоднорідністю її одиниць, різноманітністю відображених у них відношень і відкритістю для постійного поповнення новими одиницями (словами та значеннями)»[7, с. 262], ... таким чином, можна констатувати: складність у вивченні художніх творів з погляду семантичних особливостей через багатоманітність структури мовних одиниць, розширення можливостей письменників за допомогою відображення різноманітних значень, важливість проведення такого аналізу, адже саме він розкриває суть твору [там само]. Це ілюструє те, що лексика загалом становить собою систему, тому що вона надає змогу тлумачення одного слова іншим, системність та впорядкованість слів, завдяки яким відображають певний об'єктивний світ (існування в мові системи значень).

Лексико-семантичні відношення функціюють доволі самостійно, оскільки вони об'єднані за значенням і посідають певне окреслене місце. Н. Бойко стверджує, що «художній текст як індивідуально-авторське цілісне утворення становить собою багаторівневу й розгалужену структуру зі складною внутрішньою організацією й самобутніми засобами вербалізації національної картини світу» [3, с. 7]. Під семантичним простором тексту передусім розуміємо розкриття його змісту. С. Проскуркіна з цього приводу зазначає: «Особливо важливим є пізнання змісту і форми (тобто глибинної й поверхневої структури) комунікативних одиниць мови — висловлень» [12, с. 61]. Слова об'єднуються за їх основним значенням і утворюють групи на основі подібності або протилежності.

Упродовж двох останніх десятиліть помітно посилилась увага до вивчення ідіостилю письменників, у зв'язку з твердженням, що саме він (***ідіостиль*** *— уточнення наше —* ***В. О.***) репрезентує індивідуальне світобачення автора. Посилена увага до аспекту репрезентованих письменником індивідуальних рис та пошуку

його індивідуальності у тексті твору сприяли розвитку галузі мовознавства — **ідіостилістики**. Багато літературознавців і мовознавців стверджують, що ідіостиль становить собою не тільки специфіку індивідуальної моделі світу письменника, а й частину національного світосприйняття. Попри значну кількість праць, присвячених дослідженню лінгвостилістики, питання про мову та стиль у художній літературі не одержало чіткого висвітлення, як і визначення характерних рис ідіостилю. Із текстом ідіолект та ідіостиль перебувають у досить тісному взаємозв'язку. Слід відзначити, що для ідіолекту характерне однозначне тлумачення (якщо порівнювати з визначенням ідіостилю). Ідіолект, на думку В. Папіш, «базується на індивідуальному тезаурусі текстотворця, охоплює і нейтральні, і марковані мовні знаки, насамперед лексико-семантичного та фразеологічного рівнів» [11, с.13]. Ядром ідіолекту є передусім система предикатів. Ідіостиль, у свою чергу, відрізняється багатозначністю. Літературознавці сперечаються щодо дефініцій та розмежовування таких визначень: ***ідіостиль, ідіолект та індивідуальний стиль***.

Більшість погоджуються, що ідіостиль та індивідуальний стиль вступають у синонімійні відношення і можуть бути взаємозамінними, а ідіолект трактують, як мовно-виражальні засоби окремого індивіда, автора. Так, О. Семенюк кваліфікує ідіолект як складник ідіостилю. «Ідіолект — це специфічні риси мови (лексичні, граматичні, семантичні, стилістичні особливості текстів автора) [14, с. 83-84] ... тоді як ідіостиль письменника визначається системою національної мови» [там само]. Аналогійну думку висловлює В. Папіш, стверджуючи, що «ідіолект — це сукупність мовних фактів, що сформувалася на базі вроджених лінгвістичних здібностей під впливом соціалізації, індивідуальних психічних особливостей та власної інтелектуальної діяльності продуцента»[11, с.13]. Аналізуючи ідіостиль з лексико-семантичного погляду, дослідники намагаються «витягнути» з усіх мовних одиниць максимальний смисловий результат, оскільки саме художній стиль відкриває можливість визначити неповторні риси світогляду автора. Таким чином авторське висловлювання точно виражається у сфері змісту особистого стилю письменника.

Зупинимося докладніше на дефініції ідіостилю, адже кожен науковець у цій царині пояснює це по-різному, і саме з цієї причини не існує одного чіткого визначення цього поняття. С. Єрмоленко пояснює, що «ідіостиль — це індивідуальний стиль, в якому засоби мови постають у певній системі» [1, с. 87]. Х. Дідух наголошує, що «поняття ідіостилю пов'язують з відбором мовних одиниць і різними способами їх поєднування»[4]. Він також зазначав, що «у творчості певного автора виділяються твори або тексти, між якими встановлюється відношення семантичної еквівалентності за різними текстовими параметрами: способом структурування ситуації, єдністю концепції, композиційними принципами, звуковою і ритміко-синтаксичною організацією» [4]. О. Линтвар писав, що «визначення ідіостилю залежить від певних напрямків та на чому вони фокусуються» [9]. Наведені приклади дають змогу дійти висновку, що **ідіостиль — *це індивідуальний стиль, манера написання, в якій***

мова відтворюється у вигляді художнього тексту як поєднана за змістом та формою система.

Загалом **ідіостиль — це поєднання усіх глибинних механізмів із метою створення тексту і текстового простору конкретним автором, які свідчать про його індивідуальність.** У вужчому значенні ідіостиль належить до системи мовних і стилістичних засобів, притаманних особистості певних творчих, літературних методів. В. Папіш переконана, що «**ідіостиль — це індивідуальна система мовно-психологічних засобів, за допомогою яких продуцент моделює уявний художній світ, презентує в мові власну психологічну Я-концепцію та здійснює вплив на читача»** [11, с.13]. Сутність ідіостилю письменника базується на формуванні мовної картини світу, в якій чітко простежуємо поєднання загального й індивідуального та на тісному взаємозв'язку мови й мислення. Тому, — стверджує В. Папіш, — «ідіостильовими маркерами можна вважати авторську мовну свідомість, пов'язану з ціннісними орієнтирами особистості; емоційно-мотиваційні процеси; емоційно-смислові домінанти; авторські саморефлексії» [там само].

На переконання О. Литвар «… для розуміння ідіостилю письменника, необхідно заглибитися в «душу» його творів, а це можливо лише після глибокого вивчення його біографії, світогляду, життєвого досвіду, психології особистості» [9]. Отже, на стиль письменника додатково часто впливають: *жанр твору, стан автора, соціальні, історичні, традиційні умови, але провідним виступають життєвий досвід та його світобачення*. Навіть у минулі епохи стилі різних авторів значно відрізняються. У такий спосіб мовна картина світу перетворюється у систему, що складається з мовних засобів, використаних автором.

Творчість Юрія Іздрика, українського поета, прозаїка, культуролога, постмодерніста, автора концептуального журнального проєкту «Четвер», представника «станіславського феномену» вважають унікальною, хоча критики інколи знаходять схожі мотиви з Ю. Андруховичем та Т. Прохаським. Р. Харчук коментує: «Підвищений інтерес критики до Ю. Іздрика, здається, пояснюється як оригінальністю його прози, адресованої освіченому читачеві з виробленими естетичними смаками, основною ознакою якої є інтертекстуальність, так і оригінальністю особи автора» [13, с. 156]. Є. Нестерович стверджує, що «поезію Юрія Іздрика можна розподілити за тематичним спрямуванням на три групи: ***вірші про кохання, вірші про життя і смерть, вірші про Бога»***[10]. «Література для мене — принаймні коли йдеться про прозу — автопсихотерапія. Там я максимально щирий і відвертий», — висловлюється Юрій Іздрик у розмові з Євгенією Нестерович [10]. Своєрідний стиль Юрія Іздрика характеризується різноманітними рефлексіями, переліками, штучними категоріями, мовними іграми, розривністю дії, відсутністю ієрархії важливих і другорядних елементів у тексті, що призводить до ефекту фрагментарності письма. Ідіостиль Юрія Іздрика неодмінно вирізняє його мову з-поміж інших письменників, саме своєю оригінальністю він приваблює читачів. Тексти Ю. Іздрика неодноразово були предметом

дослідження, у зв'язку з інтертекстуальними елементами та унікальним ідіостилем (Е. Боєва, І. Дегтярьова, О. Назаренко).

Зазначимо, на лексичний склад творів автора суттєво впливають мовні вподобання і звички автора, а також його відчуття щодо певної теми. До того ж, завдяки аналізу, стає зрозуміло, що ключовою рисою індивідуального стилю письма Юрія Іздрика є не безпосередня комунікація з читачем, а опис світу, стану та відчуттів ліричного героя. У своїх творах митець послуговується специфічною лексикою, що допомагає створити особливу атмосферу та передати характер своїх персонажів. Його стиль — це особлива ідіоматика, заснована на поєднанні різних лексичних одиниць з унікальними конотаціями. Ідіостиль Юрія Іздрика характеризується різноманітністю та виразністю лексико-семантичних засобів. Він уміло використовує метафори, алегорії, незвичайні слова і фрази, відтінки значень слів, архаїзми й діалектизми, що створює яскраві образи та передає складність ідей і почуттів.

Лексико-семантична система художнього твору тісно пов'язана між собою певними зв'язками, так званими відношеннями, з-поміж яких виділяють **парадигматичні, синтагмаитичні та епідигматичні,** кожне з яких має свої особливості і певну сферу функціювання.

Парадигматичними відношеннями в лексико-семантичній системі вважаємо відношення між мовними одиницями, базуючись на спільності або протилежності їх значень за формою чи значенням або за двома ознаками одночасно. Серед парадигматичних відношень виділяють ***синонімію, антонімію, паронімію, омонімію, полісемію та гіперо-гіпонімію***. Зв'язки у цьому типі відношень постають, зазвичай, у вертикальних союзах. У творах Юрія Іздрика такий тип відношень наявний, здебільшого у віршах, у прозі рідше.

Що багатший дискурс, то менше в ньому повторюється схожих лексичних одиниць або їх поєднань. Особливо важливу роль **синоніми** відіграють у художній мові, а також уживання їх фіксуємо у повсякденному мовленні. Інтерес до мови та образного ладу художніх творів за принципом синонімії відкриває можливості вникнути у зміст тексту, відчути світогляд письменника, зрозуміти його мовні та мистецькі уподобання, виявити загальні тенденції лексичної системи. Письменник дуже часто послуговується синонімами з метою урізноманітнення та деталізації викладення інформації. Він уживає різні види синонімів, але найбільше — неповні та контекстуальні, що дають змогу письменникові не тільки збагатити текст, а й відтворити, таким методом, додаткове значення.

Із лексико-семантичного погляду, у вірші ***«Лініві та ніжні»*** [6] спостерігаємо синонімійні відношення між поняттями ***'ніжність'*** та **'*лінь*'**. На перший погляд, ці поняття можуть здатися протилежними, але в контексті вони пов'язані між собою якісно. **'*Ніжність*'** виступає як головна тема, що пронизує весь текст, тоді як **'*лінь*'** у цьому контексті може сприйматися як спокійне, м'яке ставлення до життя. Також відношення між словами **'лініві'** і **'ніжні'** можна вважати синонімійними, оскільки обидва слова вказують на відсутність напруження, на природність та приємність. Як

синоніми кваліфікуємо лексеми **«*тривоги*»** та **«*страх*»**, ужиті автором, що показують суперечність між спокійним, збалансованим станом і станом емоційного перепаду та нестабільності.

У вірші ***«Ниті між нами тонкі й невидимі»***[6] письменник використовує слова: **'*канатохідці*', '*акробати*', '*спайдермени невидимих нитей*'**. Ці лексичні одиниці символізують високий рівень складності та ризику, що виникає при зближенні між людьми, у цьому випадку вони постають синонімами. Аналогійно до канатоходців та акробатів, які ризикують своїм життям, щоб перетнути прірву, так і відносини між людьми можуть бути небезпечними і складними.

«Коли за тобою скучаю чорно»[6] відображає сучасність письменника, оскільки він уживає слова такі, як: ***'офігенно', 'круто'***, що не відносяться до лексики стандартної літературної мови, якою писали до постмодерністів. Уживання у творах неологізмів є характерним для стилю письменника, що виділяє його роботи з-поміж інших.

Уживання **антонімів** у художньому творі дає змогу яскраво, виразно, контрастно зобразити стан, портрет, події, явища чи героя. Юрій Іздрик дуже часто використовує антоніми у віршах та прозі для змалювання двох боків однієї ситуації. Стилістичні функції антонімів різноманітні, адже саме з антонімів у художній літературі використовується стилістичний прийом **антитеза** — мовний зворот, за допомогою якої будується зіставлення протилежних речей. Вона (***антитеза*** *— уточнення наше —* ***В. О.***) робить для читача текст більш чітким, виразним та зрозумілішим. У результаті використання антонімів враження від прочитаного підсилюється, — пояснює П. Дудик [5, с. 171]. Усі антоніми вжиті автором для створення контрастів та підкреслення різниці між різними аспектами світу, який він описує в своїх творах.

У творах Юрія Іздрика часто трапляються висловлювання, що містять парадигматичні зв'язки, засновані на антонімах та синонімах. Це допомагає підкреслити певні характеристики предметів, явищ і персонажів. Наприклад, він уживає **антонімійні пари *`білий — чорний` та `світлий — темний`,*** щоб показати протиставлення добра і зла, яке покладено в основу сюжету.

Юрій Іздрик використовує різні види антонімів. У вірші ***«Ниті між нами тонкі й невидимі»***[6] фіксуємо слово ***'прірва'***– антонім до ниті та мости, який символізує розрив у відносинах. Лексичні одиниці, що пов'язані з цим мотивом: **'*прірва*' '*глибока*', '*темна*'.** Вони свідчать про те, що розрив між людьми значно більший, ніж може здатися.

«Коли за тобою скучаю чорно»[6] відображає різні почуття, які виникають у відносинах між людьми, і показує, що навіть у складних ситуаціях можна знайти своє щастя та задоволення. Відносини між людьми можуть бути складними, що підтверджують лексичні одиниці **'*самота*', `*'розпач*', '*сум*', '*зневіра*'.** Але, попри це, у поезії підкреслено, що навіть коли життя не задовольняє, то все ж можна знайти щастя в спогадах про гарні спільні моменти — «як були в саду ми і як посміхались», «віра» тощо.

«Свій» і «чужий» — слова, що нічого не значать у поезії Юрія Іздрика ***«Все, що у тебе є»*** виступають у вигляді парадигматичного відношення, що передає ідею того, що поняття **'*свій*' і '*чужий*'** не мають значення в більш великому контексті нашого життя. Письменник використав антоніми, щоб описати дві крайності з нашого життя, оскільки тема людських цінностей посідає важливе місце в ідіостилі Юрія Іздрика.

Особливе місце у творчому доробку митця посідають **пароніми.** Інтерес до дослідження паронімів зростає відповідно до збільшення їх використання. Оскільки у XXI сторіччі використання у літературі **паронімійних конструкцій** стало для більшості письменників характерною особливістю ідіостилю. Юрій Іздрик за допомоги паронімів занурює читача у глибокий семантичний аспект, в якому він відкриває для них більш розширене значення, виразніше описує явища, ситуації, почуття. За допомогою паронімів також може бути створений **каламбур**, або **парономазія. Паронімійна атракція** — стилістичний прийом, у якому для порівняння поруч розташовуються слова різного походження і значення, але близькі за звучанням. Тут можуть використовуватися не лише пароніми, а й співзвучні слова, що відрізняються тематичною співвіднесеністю. Деякі науковці пояснюють парономазію, як звукову метафору, завдяки вираженому звуковому зближенню.

Слова **'*пастка*' і '*пустка*', '*колія*' і '*келія*'** у вірші ***«Реклама і пропаганда»***[6] є паронімами. **'*Пастка*'** означає підступний засіб, щоб спіймати тварину або людину, а **'*пустка*'** — це місце, де немає жодної живої істоти або деякий період життя без діяльності. **'*Колія*'** — це залізнична рейка, на якій їздять потяги, або слід від коліс, а **'*келія*'** — це камера для утримання в'язнів. Отже, вживання цих паронімів дає змогу створювати ефект суперечності чи несподіваності за допомогою схожих слів, але з абсолютно різним лексичним значенням.

Омоніми постали невід'ємною частиною у текстах для багатьох авторів, вони зазвичай застосовуються для гри слів, виразності та збагачення тексту. Дослідники проводять аналізи над омонімами та їх створенням. На думку П. Дудика, «омоніми виникають передусім шляхом семантичного розвитку значення слів, таким чином, не завжди можна провести чітку межу між омонімами та багатозначними термінами» [5, с. 161-162]. Безперечно, лексико-семантичне значення омонімів читачі можуть зрозуміти лише з контексту.

У своєму книжковому проєкті ***«Флешка. Дефрагментація»***[6] Юрій Іздрик використав досить широке за значенням слово — **'*цілість*'**, яке у цьому випадку було вжито у словосполученні «цілість думок». Це слово має двоє найпоширеніших значень: ***непошкодженість, внутрішню єдність, зв'язаність усіх частин.*** Тобто, наші думки, почуття й ідеї часто бувають розкидані й фрагментарні, та коли ми намагаємося їх зібрати разом, можемо отримати більш повні й цілісні уявлення про світ.

Письменник уживає термін **'*довіра*'** для вираження стану психологічної готовності довіряти комусь або чомусь без попередньої перевірки, на основі віри в їхню надійність. З іншого боку, термін **'*віра*'** вживається для вираження стану психологічної готовності приймати як істину або реальність те, що не може бути підтверджено

науковими методами або спостереженнями, але може бути відчутно особисто або відомо зі спадщини культури та релігії. Віра може бути пов'язана з релігією, духовністю або філософськими настановами. У цьому контексті **'*довіра*' та '*віра*'** використовуються як омоніми, оскільки вони звучать однаково, але мають різний семантичний зміст. Автор використовує ці терміни з метою описати свої релігійні та філософські настанови, зокрема, те, як віра в Бога допомогла йому зрозуміти роль страждання і зла у світі.

Безумовно, при аналізі важливим об'єктом у семантичній структурі мовних одиниць є явище **полісемії**. Специфічне стилістично-семантичне значення багатозначної лексеми визначається її вираженням у контексті, тобто поєднанням з іншими мовними одиницями. Усі прямі чи переносні значення слова є одним певним проявом думки, сприйняттям тієї чи тієї життєвої дійсності. Іншими словами, багатозначність слова — це його здатність поєднувати різну семантику.

П. Дудик зазначає, що «джерело багатозначності слів — у їх прямому і переносних значеннях (у метафорі, метонімії, синекдосі)» [5, с. 160]. А порушення у вживанні полісемійних (багатозначних) слів обов'язково призведе до зміни смислового навантаження усього речення.

У вірші ***«WAIT-WAIT-WAIT»*** [6] присутня полісемія в слові **'чекання'**. Слово ***'чекання'*** можна віднести до двох різних лексико-семантичних груп: перша пов'язана з процесом очікування, терпіння, протягом якого людина чекає на щось, можливо, з надією на успіх або виконання бажання, друга група пов'язана з процесом карбування (чеканення) монет або медалей. У вірші автор використовує слово **'*чекання*'** у першому значенні, звертаючись до процесу очікування, що є гострою приправою до страви життя, але може бути також засадою, тому що закон сподівання може бути самообманом. Полісемія слова ***'чекання'*** допомагає створити додаткове смислове навантаження поезії і відтворити важливість терпіння та надії у житті людини.

Загалом, з лексичного погляду, **гіпо-гіперонімія** є принципом лексичної побудови твору. Семантична класифікація лексем призводить до структурування лексики. О. Косович стверджує: «формування гіпо- гіперонімічних відносин є важливим компонентом категоризації та концептуалізації. Це виступає, як різновид семантичного відношення, що пов'язує лексеми з більш конкретними та загальними значеннями» [8, с. 45-46]. Отже, це спосіб структурування мовних одиниць, класифікування їх за характером слів та родо-видовими відношеннями. У своїх творах Юрій Іздрик використовує назви рослин та тварин, але гіпо-гіперонімічних відношень, навіть у абстрактних термінах, трапляється вкрай рідко.

У вірші ***«Euaggelion»*** [6] фіксуємо вживання гіперо-гіпонімічних відношень. Наприклад, **'*карамель*' та '*полин*'** є гіпонімами слова **'*їжа*'**, яке в цьому контексті є гіперонімом. А лексема **'*морок*'** може кваліфікуватися як гіпонім слова **'*темрява*'**, а **'*світ*'** — як його гіперонім.

Крім того, у творах Юрія Іздрика спостерігаємо сильну парадигматичну зв'язаність слів. Наприклад, у його поезіях часто трапляються слова з тематичного

поля природи: **'*сонце*', '*дощ*', '*листя*', '*трава*'** тощо. Ці слова взаємодіють одне з одним і доповнюють одне одного, створюючи повніше і яскравіше враження від твору.

Одним із важливих аспектів лексико-семантичного аналізу текстів є спостереження **синтагматичних зв'язків** слів та їхньої ролі у створенні автором тексту, опису персонажів тощо. У творчості відомого українського письменника Юрія Іздрика синтагматичні зв'язки дають змогу краще зрозуміти особливості його ідіостилю та специфіку мовлення. У синтагматичному аспекті Ю. Іздрик також демонструє свою високу майстерність. Він уміло поєднує слова в речення і намагається якомога точніше передати свої думки та враження. Результатом цього є вислови, що вражають своєю точністю і глибиною змісту. Крім того, варто зазначити, що Ю. Іздрик використовує різноманітні стилістичні засоби для досягнення поставленої мети. Наприклад, у його творах трапляються такі типи синтагматичних зв'язків, як ***метафори, антитези, алегорії, порівняння, епітети*** *та ін.*

Юрій Іздрик послуговується у своїх віршах не тільки загальновживаною лексикою, але й активно використовує діалектні та архаїчні слова, що робить його стиль унікальним і виокремлює з-поміж інших сучасних поетів. Він часто вживає прикметники з позитивним забарвленням, що характеризують різні аспекти життя та природи. Наприклад, **'*сонячний*', '*ясний*', '*кришталевий*'** тощо.

Яскравим прикладом синтагматичних відношень у творчості Ю. Іздрика у вірші **«Збережи в собі»**[6] є фраза «***все, що існує як чиста можливість»*** — абстрактне поняття, що зберігається в межах можливості. ***«Вістря холодної зради»*** — відчуття болю, образи та відвертості, що можуть завдати більшої шкоди, ніж фізична рана. ***«Густі переливи кольорів»*** — метафоричне зображення, що передає яскравість і красу, яку можна сприймати за допомогою зору.

У вірші ***«Безіменний»***[6] письменник за допомогою синтагматичних відношень створює певний змістовий контекст. ***«Котяться писанки»*** — обидва слова пов'язані з традицією писанки, що котяться як символ її життєвої енергії. ***«Галас гульвіс»*** — ці двоє слів створюють синестезію, що описує звукову характеристику дійства. *«****Глиняний свій обріз****»* — це різновид метафори, що створює зв'язок між божественним та земним, обмеженим світом. ***«Мир — це війна»*** — двоє слів, що мають протилежні семантичні значення, створюють парадоксальну ідею. Словосполука ***«Вийшов із парадигми»*** описує процес виходу зі старих стандартів, концепцій і поглядів, які були раніше прийняті або застосовувалися. У поетичному контексті цей вислів може відноситися до самого бога, який, виявляється, може вийти зі своєї власної парадигми, щоб прийти до нових уявлень про себе та світ. Це може вказувати на те, що навіть божественне може бути змінним і необмеженим, і не завжди повинно підкорятися старим традиціям і догмам. Усі синтагматичні відношення у цій поезії підлаштовуються під тематику Бога, притаманну стилю Ю. Іздрика.

Яскравим прикладом вираження синтагматичних зв'язків є поезія ***«От ми й перебули зиму…»*** [6]. Твір присвячений темі зміни природи і настрою людей з приходом нового сезону. В поезії описано, як весна пробивається через зимовий сніг і

залишає свій слід на природі. Синтагматичні відношення у цьому творі свідчать про тісні взаємини людини з довкіллям, а також про вплив природи на людське життя. Відтворення образів природи відбувається за допомогою виразної лексики, яка передає різні аспекти природи. Наприклад, у творі трапляються такі лексичні одиниці, як **'*сніг*', '*зима*', '*переліт*', '*авітамінозна*', '*болото*'** тощо. Ці слова передають не тільки зовнішній вигляд природи, а й її вплив на людське життя, настрій героїв та події, що відбуваються у творі. Використано філософські відтінки, наприклад, згадується про ***'фактор іскріння'*** **та** ***'квантові проблеми'***, що вказує на те, що автор досліджує питання складності та непередбачуваності життя.

Крім того, у творах виділяється важлива тема роботи на землі та її значення для людського життя. Лексичні засоби, пов'язані з цією темою, включають такі слова, як***'орати', 'сіяти', 'жати', 'доглядати', 'збирати врожай'*** та ін. Ці слова відображають важливість землеробства для селян та показують, як важливо дотримуватися певного циклу робіт, щоб забезпечити собі врожай.

Відношення між словами у вірші ***«Збережи в собі»*** [6] можна описати як **епідигматичні**. Кожне слово відображає певну ідею чи концепцію, що є важливим складником загальної теми вірша — збереження в собі найцінніших речей, які можуть бути недооцінені і невидимі зовнішнім спостереженням. Кожне слово доповнює і розширює зміст вірша, надаючи читачеві більш повну картину того, що автор має на увазі. Наприклад, слова ***'райдуга', 'сріблястих свічадах' та 'корінням глибоким'*** створюють образи й асоціації, що допомагають передати глибокий зміст твору.

Вірш ***«Є час коли камінь наріжний — зброя»***[6] містить численні епідигматичні відношення, передані за допомогою різноманітних лексем, що передають взаємозв'язки між різними явищами, речами та людьми в світі. Одним із основних епідигматичних відношень є відношення часу. Вірш передає ідею про те, що все у світі залежить від часу, і кожен момент життя є цінним. Це виражається у використанні лексем, пов'язаних зі світом і часом, таких, як ***'світ', 'небо', 'морок', 'сходу', 'минуле','майбутнє'*** та ін. Також у поезії використано епідигматичні відношення, пов'язані зі ставленням людини до різних явищ і речей. Наприклад, у вірші згадуються камінь, вода, світло, темрява, миті, звір, прокляття та ін. Ці лексеми передають твердження про те, що в світі є різні речі, які можуть бути або добрими, або злими, залежно від того, як людина їх сприймає. Також у вірші міститься епідигматичне відношення між людьми, передане за допомогою лексем, таких як ***'двоє', 'родовід', 'молитви', 'поклоніння', 'любов', 'щастя'*** та ін. Ці лексеми втілюють ідею про те, що людина не може жити сама по собі, її життя залежить від ставлення до неї інших людей.

Висновки та перспективи дослідження. Проаналізувавши лексико-семантичні особливості ідіостилю Юрія Іздрика, стверджуємо: автор послуговується значною кількістю лексичних засобів, що надають його творам оригінальності й неповторності. Він також часто використовує слова з несподіваними семантичними відтінками, що дозволяє створювати багатоаспектні образи й асоціації. Більшість слів

передають унікальну атмосферу, описують навколишнє середовище, думки й почуття ліричного героя.

Лексико-семантичні особливості творів залежать від тематики. У творах письменника зафіксовано слова на позначення українських традицій, побуту й культури, ставлення до Бога і релігії, його відношення до питання життя і смерті. У творах часто спостерігаємо філософські відтінки, що розкривають глибинні думки та ідеї поета. Крім того, відзначаємо високий рівень інтелектуалізму. Автор уживає складні лексичні одиниці, послуговується прийомом гри слів, уміло використовує слова та вислови, що мають схожі або протилежні значення з метою створення ефектних образів і вираження своїх ідей. Слова вживаються в контексті, де їхні значення взаємодіють і узгоджуються між собою, утворюючи зв'язані структури. Використання правильних синтагматичних відношень додає текстам автора структурованості, ритмічності та виразності. Юрій Іздрик вдало поєднує слова й фрази для створення багатогранних образів, що викликають певні асоціації у читача. Усе це допомагає письменникові ефективно втілювати свої ідеї, створювати образи та поглиблювати емоційне сприйняття текстів.

Подальше дослідження передбачає аналіз граматичних особливостей творів Юрія Іздрика та вивчення взаємозв'язку вербальних і невербальних компонентів, що уможливить комплексне осмислення художніх засобів його ідіостилю з іншими творами письменників-постмодерністів.

Література

1. *Бибик С. П., Єрмоленко С. Я., Тодор О.* Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с. URL: https://archive.org/details/terminy2001
2. *Білецький А. О.* Про мову і мовознавство: навч. посіб. Київ : Артек, 1997. 224 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Biletskyi_AO/Pro_movu_i_movoznavstvo.pdf.
3. *Бойко Н. І.* Лексичні експресиви як стилетвірні компоненти художнього тексту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2014. № 11. С. 7–10. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22433/Boiko.pdf?sequence=1..
4. *Дідух Х. І.* Ідіостиль як відображення авторської картини світу. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm.
5. *Дудик П. С.* Стилістика української мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. 368 с. URL: http://www.tpal.com.ua/spase/osnnapr/metrob/doc/distnav/stilistika.pdf
6. *Іздрик Ю.* Твори. Бібліотека української літератури. URL: https://www.ukrlib.com.ua
7. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство : підручник. 3-тє вид. Київ : Академія, 2010. 464 с.
8. *Косович О. В.* Гіперонімія / гіпонімія в лексико-семантичній системі мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. Т. 2, № 40. С. 45–47. URL: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.11.

9. *Линтвар О. М.* Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 44. С. 160–162. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/10174/1/3_Lyntvar.docx.
10. *Нестерович Є.* Юрій Іздрик: «Правди не існує. Але чесним бути можливо». Craft. URL: https://craftmagazine.net/yuri-izdryk/.
11. *Папіш В. А.* Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика : реф. дис. … докт. філол. наук. Одеса, 2023. 36 с.
12. *Проскуркіна С.* Семантичний та синтаксичний статус компонентів простого речення в українській мові. *Філологія. Мовознавство.* 2009. С. 61-64. URL: https://lib.chmnu.ua/pdf/naukpraci/movoznavstvo/2010/119-106-13.pdf.
13. *Харчук Р.* Сучасна українська проза. Постмодерний період : навч. посіб. Київ: Академія, 2008. 248 с.
14. *Semeniuk O.* Author's idiostyle as a reflection of the author's picture of the world. *International Humanitarian University Herald. Philology*. 2019. Vol. 39, no. 2. P. 82–85. URL: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.39.2.21.

References

1. Bybyk, S.P., Yermolenko, S.Ya. and Todor, O., 2001. *Ukrainska mova. Korotkyi tlumachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Ukrainian language. A concise explanatory dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Lybid. Available at: https://archive.org/details/terminy2001. [in Ukrainian].
2. Biletskyi, A.O., 1997. *Pro movu i movoznavstvo* [On language and linguistics]. Kyiv: Artek. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Biletskyi_AO/Pro_movu_i_movoznavstvo.pdf. [in Ukrainian].
3. Boiko, N.I., 2014. *Leksychni ekspresyvy yak styletvirni komponenty khudozhnoho tekstu* [Lexical expressives as style-forming components of a literary text]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova,* (11), pp.7–10. Available at: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22433/Boiko.pdf?sequence=1. [in Ukrainian].
4. Didukh, Kh.I., 2012. *Idiostyl yak vidobrazhennia avtors'koi kartyny svitu* [Idiostyle as a reflection of the author's picture of the world]. Available at: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm. [in Ukrainian].
5. Dudyk, P.S., 2005. *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Akademiia. Available at: http://www.tpal.com.ua/spase/osnnapr/metrob/doc/distnav/stilistika.pdf [in Ukrainian].
6. Izdryk, Yu., n.d. *Tvory* [Works]. Biblioteka ukrainskoi literatury. Available at: https://www.ukrlib.com.ua. [in Ukrainian].
7. Kocherhan, M.P., 2010. *Zahal'ne movoznavstvo* [General linguistics]. 3rd ed. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].

8. Kosovych, O.V., 2019. *Hiperonimiia / hiponimiia v leksychno-semantychnii systemi movy* [Hyperonymy / hyponymy in the lexical-semantic system of language]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiia, 2(40), pp.45–47. Available at: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.11. [in Ukrainian].
9. Lyntvar, O.M., 2014. *Indyvidual'nyi avtors'kyi styl' (idiostyl'), idiolekt avtora khudozhnoho tvoru* [Individual authorial style (idiostyle), idiolect of the author of a work of art]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia",* (44), pp.160–162. Available at: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/10174/1/3_Lyntvar.docx. [in Ukrainian].
10. Nesterovych, Ye., 2025. *Yurii Izdryk: "Pravdy ne isnuie. Ale chesnym buty mozhlyvo." Craft* [Yuriy Izdryk: "Truth does not exist. But it is possible to be honest". Craft]. Available at: https://craftmagazine.net/yuri-izdryk/ . [in Ukrainian].
11. Papish, V.A., 2023. *Linhvopsykhoaktsentuatsiia elitarnoyi movnoi osobystosti: teoriia, istoriia, dyskursyvna praktyka* [Linguopsychoaccentuation of the elite linguistic personality: theory, history, discursive practice]. Abstract of Doctoral Dissertation. Odesa: [s.n.]. [in Ukrainian].
12. Proskurkina, S., 2009. *Semantychnyi ta syntaksychnyi status komponentiv prostoho rechennia v ukrainskii movi* [Semantic and syntactic status of simple sentence components in Ukrainian]. Filolohiia. Movoznavstvo, pp.61–64. Available at: https://lib.chmnu.ua/pdf/naukpraci/movoznavstvo/2010/119-106-13.pdf [Accessed 26 Jul 2025]. [in Ukrainian].
13. Kharchuk, R., 2008. *Suchasna ukrainska proza. Postmodernyi period* [Modern Ukrainian prose. Postmodern period]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
14. Semeniuk, O., 2019. Author's idiostyle as a reflection of the author's picture of the world. International Humanitarian University Herald. Philology, 39(2), pp.82–85. Available at: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.39.2.21. [in English].

УДК 327:355.48(470+571:477)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337351

Ю. І. Дем'янчук,
канд. екон. наук,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8722-5568

ЛІНГВОПОЛІТИЧНА СИНЕРГІЯ ЗАСОБІВ МОВИ ВІЙНИ В ТЕКСТАХ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО, ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТА ХУДОЖНЬОГО СТИЛІВ

Війна зруйнувала усталені уявлення про життя й свободу,
перетворивши їх на цінності, що нині зневажені.

Ця стаття репрезентує перше лінгвістичне дослідження, в якому обґрунтовано явище лінгвополітичної синергії засобів мови війни у взаємній детермінованості з іншими системами зовнішнього середовища. Запропонований аналіз текстів офіційно-ділового, публіцистичного, художнього стилів слугує методологічною основою для з'ясування механізмів її реалізації на макро- та мікрорівнях.

З'ясовано, що на макрорівні всі елементи системи, тяжіючи до аттрактора, зазнають впливу функціонально-смислової ампліфікації, лінгвального автокаталізу, мовної турбулентності, семантичної біфуркації, ентропії дискурсу, що зрештою виявляється у чотирьох типах взаємодії — позитивна, підсилювальна, негативна, амбівалентна. Кульмінацією цього процесу стала синергетична взаємодія мови війни з політичною, соціальною, історичною, ідеологічною та воєнною суперсистемами.

Засвідчено, що на мікрорівні лінгвополітична синергія, зумовлена внутрішніми процесами консолідації, дифузії, конфронтації, зосібна, резонансу, формує семантичну архітектоніку текстів різних часових зрізів. У період Першої світової війни лінгвополітична синергія засобів мови війни виражала заклик до збереження спокою й розсудливості, який знаходив відображення в аргументах на користь недопущення великої європейської війни. Під час Другої світової війни лінгвополітична синергія формально виконувала стабілізувальну функцію, апелюючи до понять честі, права, захисту народу. Однак риторика захисту поступово переросла у насильницькі дії. У період російсько-української війни лінгвополітична синергія формує узгоджений комунікативний простір, покликаний протистояти маніпулятивному впливу держави-агресора, виступаючи підґрунтям для рішучого засудження воєнних злочинів і використання Росією заборонених методів війни, а також артикулюючи позицію України як держави, яка відстоює свій суверенітет на засадах міжнародного права.

Саме інструментарій лінгвополітичної синергетики уможливив виявити перехід системи від хаотичного до стабільного стану, що знайшов вираження в: архівному

документі Першої світової війни “Kaiser Wilhelm and Czar Nicholas Exchange Frantic Telegrams, Trying to Avoid WWI” (1914); публікації The Guardian “Britain at war with Germany” (1939) періоду Другої світової війни; резолюції Генеральної Асамблеї ООН “UN Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023” щодо російсько-української війни; документі Ради Безпеки ООН “Maintenance of peace and security of Ukraine” (2023); публіцистичному творі Боба Вудворда “WAR” (2024).

Ключові слова: лінгвополітична синергія, мова війни, лінгвополітична синергетика, лінгвістика війни, сполуки з компонентом “війна”, Перша світова війна, Друга світова війна, російсько-українська війна.

Y. I. Demyanchuk,
PhD in Economics,
Lviv State University of Life Safety,
Associate Professor of Foreign Languages and Translation Studies Department
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8722-5568

LINGUOPOLITICAL SYNERGY OF WAR LANGUAGE MEANS IN OFFICIAL, PUBLICISTIC, AND ARTISTIC TEXTS

War has shattered established notions of life and freedom,
turning them into values that are now disregarded

This article represents the first linguistic study that substantiates the phenomenon of linguopolitical synergy of the means of war language in mutual determinacy with other external system. The proposed analysis of texts of official business, publicistic, and artistic styles serves as a methodological basis for clarifying the mechanisms of its implementation at the macro- and micro-levels.

It has been found that at the macro level, all elements of the system, gravitating toward an attractor, are influenced by functional-semantic amplification, linguistic autocatalysis, language turbulence, semantic bifurcation, and discourse entropy, which ultimately manifests itself in four types of interaction: positive, reinforcement synergy, negative, and ambivalent. The culmination of this process is the synergetic interaction of war language with political, social, historical, ideological, and wartime supersystems. It has been shown that at the micro level, linguopolitical synergy, caused by internal processes of consolidation, diffusion, confrontation, and particularly resonance, shapes the semantic architectonics of texts of different historical periods.

During the World War I, linguopolitical synergy of the means of war language expressed a call for maintaining calm and prudence, which was reflected in arguments in favor of preventing a major European war. In the period of the World War II, the linguopolitical synergy of the means of war language formally performed a stabilizing function by appealing to the concepts of honor, law, and the defense of the people.

However, the rhetoric of defense gradually escalated into acts of violence. During the Russian-Ukrainian war, linguopolitical synergy of the means of war language shapes a coherent communicative space aimed to resist the manipulative influence of the aggressor state. It serves as a foundation for the resolute condemnation of war crimes and Russia's use of prohibited methods of warfare, while also articulating Ukraine's position as a state defending its sovereignty based on the principles of international law.

It is precisely the toolkit of linguopolitical synergetics that has made it possible to identify the transition of the system from a chaotic to a stable state, which was manifested in: the archival document of World War I "Kaiser Wilhelm and Czar Nicholas Exchange Frantic Telegrams, Trying to Avoid WWI" (1914); the World War II-era publication by The Guardian titled "Britain at war with Germany" (1939); the UN General Assembly resolution "UN Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023" concerning the Russian-Ukrainian war; the UN Security Council document "Maintenance of peace and security of Ukraine" (2023); and the publicistic book of Bob Woodward "WAR" (2024).

Key words: linguopolitical synergy, war language, linguopolitical synergetics, war linguistics, compounds with the component "war", World War I, World War II, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми та її актуальність. У межах сучасної лінгвополітичної синергетики сформульовано концепцію *конфліктологічної детермінації,* відповідно до якої механізми врегулювання збройного протистояння між державами та процедури фіксації порушень Статуту ООН мають бути чітко розмежовані — так само, як і мовні засоби, залучені в дипломатичному процесі його розв'язання. Ця концепція є репрезентативною для мови війни, адже засвідчує формування мовного корпусу, спільного для різних жанрово-стильових регістрів. Є підстави вважати, що йому притаманна виразна прагматична спрямованість.

Такі спостереження підтверджують доцільність застосування загальної теорії систем, що зумовлює важливість її інтеграції в лінгвістичні дослідження. Зауважимо, що ще у праці німецького лінгвіста Г. фон дер Габеленца "Eine neue Aufgabe der Linguistik" ("Нове завдання лінгвістики") [16] була постульована трихотомія мови, мовлення та мовленнєвої діяльності, яка актуалізувала потребу у вивченні мови в контексті її взаємодії з іншими системами. Водночас проблема структурно-функціонального аналізу елементів мовної системи у взаємній детермінованості із системами зовнішнього середовища — з урахуванням механізмів збереження її структурної цілісності через процеси самоорганізації та нейтралізації деструктивних чинників — досі лишається нерозв'язаною, чим і зумовлена **актуальність** нашої студії.

Запропоноване дослідження слід розглядати як логічне продовження теоретико-методологічних напрацювань автора, спрямованих на вивчення лінгвополітичної синергії засобів мови війни в текстах різного функціонально-стильового маркування [1; 2, 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання процесу взаємодії мови, політики та війни викликає значний інтерес серед науковців. Звернення основної уваги на мову під час війни зумовлено її політичним вектором репрезентації — мовними моделями, стратегіями та відповідними тактиками, націленими на розв'язання збройного конфлікту або його ескалацію. Хоча одні дослідники, зокрема П. Бейкер, К. Габріелатос і М. Хосравінік, у праці "A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press" підкреслюють ефективність методологічної синергії, поєднуючи критичний дискурс-аналіз із корпусною лінгвістикою [8] (здійснивши масштабне корпусне дослідження обсягом 140 мільйонів слів на основі британських новинних публікацій про біженців, шукачів притулку, іммігрантів та мігрантів), — інші вчені висловлюють застереження щодо обмежень такого підходу.

Сучасна політична лінгвістика дедалі частіше висуває на порядок денний питання, пов'язані з мовним висвітленням суспільних процесів, що так чи інакше мають політичне підґрунтя. У межах новітньої парадигми дискурс-аналізу В. Темер і Р. Огден у праці "Non-convergent boundaries and action ascription in multimodal interaction" зосереджують увагу на розмовній взаємодії, акцентуючи неочевидність ідентифікації окремих елементів висловлення в чилійському діалекті іспанської мови [40]. Р. Ауер у науковій розвідці "The temporality of language in interaction. Projection and latency" аналізує діалогічні засади формування автономних лінгвістичних одиниць у комунікативній взаємодії, зосібна, приділяє особливу увагу феноменам проєкції та латентності [7].

Зі свого боку, А. Депперман у праці "Retrospection and Understanding in Interaction" вивчає взаємозв'язок ретроспекції й темпоральності у структурі комунікативного акту [12]. Л. Мондада в статті "Multimodal completions. Studies in Language and Social Interaction" розглядає мультимодальні гештальти, які виникають у процесі соціальної взаємодії та передбачають складну координацію вербальних і невербальних засобів [32]. Е. Хой у науковій студії "Sighing in Interaction: Somatic, Semiotic, and Social" досліджує ситуативні практики, що сприяють реалізації певних дій у комунікативній взаємодії [22]. Разом із тим Д. Барт-Вайнгартен, С. Рід і Б. Реймонд у праці "Intonation Units Revisited: Cesuras in Talk-in-Interaction", послуговуючись інтеракціонально-лінгвістичним підходом визначають параметри, що позначають цензуру в розмові, та пропонують її концептуальне осмислення [9; 34].

У ширшому геолінгвістичному контексті І. Бентунсі у статті "An Onomasiological Examination of Lexical Distinctiveness in Literary Productions from Algeria and Morocco" вивчає семантичні поля в умовах політики арабізації. Для того, щоб виявити лексичну своєрідність, автор аналізує глибоке проникнення французької мови — як усної, так і писемної — у соціокультурне, медійне й літературне життя Магрибу, розглядаючи це явище крізь призму ономасіології [11].

Одним із перших дослідників, який звернувся до мовної репрезентації війни в медіа-дискурсі був М. Амер. У праці "Critical Discourse Analysis of War Reporting in the International Press: The Case of the Gaza War of 2008–2009" [6] він застосовує

критичний дискурс-аналіз для осмислення політичних і соціальних акторів у висвітленні війни в Газі (2008-2009) на матеріалі провідних англомовних видань. Дещо інший підхід демонструють Т. Джавед, Дж. Сун та А. Хуршид, які у науковій студії "No more binaries: a case of Pakistan as an anomalistic discourse in American print media (2001-2010)" аналізують дискурсивні механізми бінаризації "друг/ворог" у висвітленні образу президента Пакистану генерала Мушаррафа в американських ЗМІ [23]. Вони розглядають цю інтерпретаційну модель як ідеологічний інструмент зовнішньої політики США.

У вивченні мови війни з позицій семантичної трансформації важливе місце посідає аналіз лексичних одиниць, пов'язаних із ключовими концептами "війна" і "мир". Г. Яворська та О. Чмир у праці "Семантика війни і миру в сучасних слов'янських мовах: історико-типологічний аспект" досліджують особливості мовної репрезентації цих понять у лексиці слов'янських мов. Застосовуючи ретроспективний підхід — від фактів сучасного мовного вжитку до етимологічних реконструкцій первісних значень лексем, — автори виокремлюють основні моделі семантичної мотивації у формуванні значень концептів "війна" та "мир" [5]. Особливий акцент вони роблять на перформативному компоненті, який відіграє важливу роль у семантичній структурі цих концептів.

Як продовження цієї проблематики Л. Семак у праці "Dynamics of lexical norm in moderm mass discourse" розглядає питання мовних засобів російсько-української війни у масмедійному дискурсі. Вартим особливої уваги у контексті нашого дослідження є висновок дослідниці про те, що "актуалізовані та неологізовані мовні одиниці, які функціонують у публічному інформаційному просторі, формують нові оцінні й прагматичні смисли" [37, с. 166].

Серед цілої низки перспективних наукових досліджень однією з найскладніших проблем залишається питання взаємодії мовних засобів, що забезпечують стабілізацію системи. З огляду на відсутність лінгвістичних досліджень, присвячених лінгвополітичній синергії у світовому мовознавстві, актуальність запропонованого підходу не викликає сумнівів.

Отож, **мета** цієї **статті** — з'ясувати закономірності лінгвополітичної синергії засобів мови війни у взаємодії з іншими суперсистемами та виявити механізми стабілізації системи в текстах із різною функціонально-стильовою маркованістю.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань:** окреслити теоретико-методологічні засади лінгвополітичної синергії; визначити основні параметри реалізації лінгвополітичної синергії засобів мови війни на макро- та мікрорівнях; проаналізувати типи взаємодії (позитивна, підсилювальна, негативна, амбівалентна); розкрити особливості функціонування лінгвополітичної синергії в текстах офіційно-ділового, публіцистичного, художнього стилів; з'ясувати механізми стабілізації мовної системи в умовах воєнного дискурсу, зокрема через процеси функціонально-смислової ампліфікації, лінгвального автокаталізу, мовної турбулентності, семантичної біфуркації, ентропії дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували засоби мови війни, відібрані з декларацій, міжнародно-правових актів, документів Ліги Націй, офіційного інтернет-представництва Президента України, резолюцій Ради Безпеки ООН (у часовому проміжку від 1914 до 2025 року), **газетних видань** The Guardian, The Washington Post, The New York Times (у часовому проміжку від 1914 до 2025 року), **публіцистичних книг** Крістофера Міллера "The War Came to Us: Life and Death in Ukraine" (2023) та Боба Вудворда "WAR" (2024), а також **художніх творів**: Ернеста Гемінґвея "A Farewell to Arms" (1929), Еріха Марії Ремарка "All Quiet on the Western Front"(1929), Прімо Леві "If This Is a Man" (1958), Дж. Р. Р. Толкіна "The Lord of the Rings" (1954), Анни Франк "The Diary of a Young Girl" (1952), Метта Галлахера "Day Break" (2024) та Артура Дражека "Bridge in the Darkness" (2023).

Для проведення наукового аналізу, що стосується лінгвополітичної синергії засобів мови війни використовувалися такі основні **методи дослідження**: 1) метод критичного дискурс-аналізу; 2) лексико-семантичний аналіз; 3) функціонально-стилістичний аналіз; 4) метод синергетичного моделювання; 5) порівняльно-історичний метод.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* в українському мовознавстві здійснено комплексний аналіз лінгвополітичної синергії засобів мови війни у взаємодії з іншими суперсистемами (політичною, ідеологічною, соціальною, історичною, воєнною). *Вперше* на основі положень лінгвополітичної синергетики було сформовано концепцію конфліктологічної детермінації, згідно якої механізми врегулювання збройного протистояння між державами та процедури фіксації порушень Статуту ООН мають бути чітко розмежовані — так само, як і мовні засоби, залучені в дипломатичному процесі його розв'язання. Запропоновано *нове* тлумачення функціонально-смислової ампліфікації, лінгвального автокаталізу, семантичної біфуркації та мовної турбулентності як механізмів, що забезпечують стабілізацію або деструкцію мовної системи в умовах війни. Наукова новизна також полягає в обґрунтуванні лінгвополітичної синергетики як методологічного інструменту вивчення критичного дискурс-аналізу, зокрема воєнного, на макро- та мікрорівнях.

Теоретичне значення дослідження полягає у формуванні міждисциплінарної методології аналізу мови війни в лінгвополітичній синергетиці, що базується на засадах загальної теорії систем, критичного дискурс-аналізу, когнітивної лінгвістики. Розширено понятєво-термінологічний апарат сучасної лінгвістики війни за рахунок упровадження нових категорій, як-от: лінгвополітична синергія, функціонально-смислова ампліфікація, мовна турбулентність, лексичний резонанс, семантична архітектоніка тексту.

Практична цінність дослідження полягає у можливості застосування отриманих результатів для розробки навчальних курсів з лінгвістики війни, політичної комунікації, воєнної конфліктології, а також у підготовці фахівців в галузі інформаційної безпеки, журналістики, перекладознавства. Здійснений аналіз може бути використаний у проведенні лінгвістичної експертизи та в розробці ефективних механізмів протидії маніпуляціям і пропаганді. Крім того, класифікація типів лінгвополітичної

взаємодії засобів мови війни є корисною для удосконалення мовної політики держав у період збройного протистояння.

Виклад основного матеріалу. На відміну від холістичного підходу, зосередженого на цілісних макроскопічних властивостях системи, синергетичний підхід враховує її динаміку як на макрорівні, так і на рівні взаємодії окремих елементів [19]. Об'єктом наукового аналізу виступає кореляція між цими рівнями, в межах якої внаслідок синергетичної взаємодії виникають нові, неочікувані властивості [25].

На нашу думку, саме в площині лінгвополітичної синергетики можна простежити взаємодію засобів мови війни як на макрорівні (у взаємодії з політичною, соціальною, історичною, ідеологічною, воєнною суперсистемами), так і на мікрорівні (у текстах офіційно-ділового, публіцистичного, художнього стилів), що становить вагомий поступ у розвитку лінгвістики війни. У проведенні практичного дослідження необхідно розрізняти такі поняття, як *лінгвополітична синергетика* і *лінгвополітична синергія.*

Лінгвополітична синергетика — це міждисциплінарний напрям сучасної лінгвістики, що вивчає взаємодію засобів мови війни, з огляду на їх зв'язок з політичною, соціальною, історичною, ідеологічною, воєнною суперсистемами. Основна увага зосереджується на механізмах стабілізації мовних структур у текстах з різною функціонально-стилістичною маркованістю, що переводить їх на новий воєнноцентровий рівень аналізу.

Об'єктом лінгвополітичної синергетики є мова війни, а предметом — типи синергетичної взаємодії її мовних засобів. Зокрема, досліджуються словосполуки з компонентом "війна", які функціонують як гіпероніми щодо таких гіпонімічних утворень, як воєнно-політична лексика, військово-політична лексика, метафори війни, фразеологізми на позначення воєнних понять, специфічні граматичні та синтаксичні конструкції, надфразові єдності тощо. Ці мовні засоби підпорядковуються процесам самоорганізації, автокаталізу, флуктуацій і біфуркацій у просторі воєнного і військового дискурсів [1].

Лінгвополітична синергія — це сукупність взаємодій між засобами мови війни, які в процесі самоорганізації формують нові смислові, структурні і прагматичні властивості, що набувають значущості в різні історичні періоди.

Такий тип синергії проявляється у формах позитивної, негативної, амбівалентної та підсилювальної взаємодії, вплив якої простежується у формуванні лінгвополітичного простору осмислення війни в текстах офіційно-ділового, публіцистичного, художнього стилів, хоча цим сфера не обмежується.

Позитивна взаємодія — це процес, який розгортається відповідно до принципу аттрактора і відображає узгоджений вплив мовних засобів, спрямований на стабілізацію системи.

Негативна взаємодія — це взаємодія мовних засобів, що призводить до порушення цілісності системи, зростання ентропії та повернення дискурсу до нестабільного стану.

Амбівалентна взаємодія — це форма мовної дії, що полягає в потенціалі засобів мови війни одночасно виконувати як стабілізувальну, так і деструктивну функції. Така взаємодія свідчить про семантичну біфуркацію, інтенсивність якої варіюється від помірної до критичної.

Підсилювальна синергія — це взаємодія засобів мови війни, зумовлена лінгвальним автокаталізом, яка проявляється у формі фрактальної інваріантності; забезпечує структурно-смислову цілісність тексту.

Лінгвополітична синергія, представлена у формах позитивної, негативної, амбівалентної та підсилювальної взаємодії, розгалужується на відповідні підтипи мовної дії. Вона охоплює процеси консолідації, конфронтації, дифузії і резонансу, які функціонують у напрямі досягнення цілісного лінгвополітичного ефекту. Зупинимося на докладному висвітленні кожного з них.

Процес консолідації (результат позитивної взаємодії) відбувається на семантичному та прагматичному рівнях: у його межах всі засоби мови війни спрямовані на підсилення смислового ядра, формують цілісний комунікативний простір. Попри деструктивну сутність самої війни, мова, реалізує гуманістично-комунікативний потенціал.

Процес конфронтації (результат негативної взаємодії) розгортається на смисловому, емоційно-прагматичному, інформаційному рівнях. На цих рівнях усі елементи системи виступають маркерами мовної турбулентності, яка: розмиває межі усталених значень, провокує флуктуації в інтерпретації подій, поглиблює ентропію воєнного дискурсу.

Процес дифузії (результат амбівалентної взаємодії) виявляється у поступовому впровадженні до воєнного дискурсу подвійних смислів, що, або, створює ілюзію легітимності та морального виправдання агресії, акцентуючи розходження між офіційною риторикою і емпіричною реальністю війни, або — формує комунікативний простір для критичного осмислення реалій війни крізь призму соціогуманітарного підходу.

Процес резонансу (вияв підсилювальної взаємодії) підсилює смисловий ефект завдяки узгодженій взаємодії мовних засобів, які формують емоційно-прагматичний вектор комунікативного меседжу: від категоричного засудження війни — до дипломатичного розв'язання конфлікту. Така динаміка посилює антивоєнний імператив — заклик до виключно мирних шляхів врегулювання міжнародних спорів.

Прикладний аспект нашої студії полягає в імплементації теоретичних положень у практичну площину. Задля цього залучаємо тексти офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів, пов'язані з подіями Першої світової, Другої світової та російсько-української війни.

В умовах збройних конфліктів XX століття та сучасного збройного протистояння між Росією і Україною доречно згадати історичні зусилля, спрямовані на засудження війни як неприйнятного засобу ведення міжнародної політики, які мали місце ще в період Першої світової війни. Як зазначено в матеріалі популярно-історичного

порталу History, створеного на базі американського телеканалу History Channel, у статті з опорою на архівні документи Першої світової війни, а саме, "Kaiser Wilhelm and Czar Nicholas Exchange Frantic Telegrams, Trying to Avoid WWI" — 29 липня 1914 року російський цар Микола II та його двоюрідний брат, німецький кайзер Вільгельм II, розпочали інтенсивний обмін телеграмами щодо конфлікту, який лише розгортався на Балканах і міг перерости у велику європейську війну.

У повідомленні Миколи II до Вільгельма II було викладено стурбованість з приводу наслідків австрійської декларації для Росії:

*"**An ignoble war** has been declared to **a weak country**. The indignation in Russia shared fully by me is enormous. I foresee that very soon I shall **be overwhelmed by the pressure** forced upon me and be forced to **take extreme measures** which will lead to war"* [21].

У фрагменті тексту виявлено позитивну синергію метафор війни і фразеологізмів, яка впливає на процес консолідації, спрямованої на стабілізацію смислової рамки, що обґрунтовує недопущення великої європейської війни. Метафора *an ignoble war / ганебна війна* виконує функцію маркування війни як неприйнятної, активізуючи оцінний потенціал висловлювання. Натомість метафоричне позначення *a weak country / беззахисна країна* підкреслює гуманітарний вимір конфлікту, формуючи образ уразливої цілі, проти якої спрямована агресія. Фразеологізми *be overwhelmed by the pressure / бути змушеним під тиском* та *take extreme measures / вдаватися до крайніх заходів* відзначаються високим ступенем емоційної виразності й передають неминучість рішучих дій у відповідь.

Попри запевнення Вільгельма II, що німецький уряд намагається досягти домовленості між Росією та Австро-Угорщиною, він застеріг, що будь-які військові дії з боку Росії проти Австрії спричинять війну:

*"I…share your wish that **peace should be maintained**. But…**I cannot consider Austria's action against Serbia an 'ignoble' war**. Austria knows by experience that **Serbian promises on paper** are wholly unreliable. I understand its action must be judged as trending to get full guarantee that the Serbian promises shall become real facts…I therefore suggest that it would be quite possible for Russia to remain a spectator of the Austro-Serbian conflict without involving Europe in **the most horrible war she ever witnessed**"* [там само].

У тексті виявлено амбівалентну взаємодію, а саме, виразу, що має воєнно-політичне навантаженням і метафор війни. Така взаємодія забезпечує структурно-смислову цілісність воєнного дискурсу, при цьому відкриває простір для критичної рефлексії. Вираз *peace should be maintained / Я поділяю ваше прагнення до збереження миру* виконує стабілізаційну функцію, акцентує на прагненні до мирного врегулювання конфлікту. Йому протистоїть теза *I cannot consider Austria's action against Serbia an 'ignoble' war / Я не можу вважати дії Австрії проти Сербії "ганебною" війною,* у якій оцінна метафора війни як "не ганебної", а отже — потенційно легітимної, слугує засобом прихованої раціоналізації агресії. Відтак розгортається

процес дифузії, який проявляється у поступовому впровадженні подвійних смислів: метафору *Serbian promises on paper / порожні обіцянки Сербії, зафіксовані лише на папері* протиставлено словосполученню *real facts / реальним фактам,* що становить підґрунтя для дискурсивного обґрунтування збройної агресії. Разом з тим, звернення до виразу *the most horrible war she ever witnessed / найкривавіша війна в її історії* актуалізує метафору катастрофи, що резонує з антивоєнною риторикою. Взаємодія цих висловлень створює ефект семантичної біфуркації, коли одна й та сама фраза поєднує вектори прихованої раціоналізації агресії та антивоєнного осмислення.

Втім, принципи та норми міжнародного права, що діяли на той час, виявилися неефективними, а доступні запобіжні механізми, на жаль, не виправдали очікувань, що зрештою спричинило початок Першої світової війни. У підсумку, як цивільні, так і військові опинилися віч-на-віч із усіма жахіттями війни. На полях бою активно застосовували ручні гранати, а впізнати загиблих часто вдавалося лише за їхніми ідентифікаційними жетонами.

Сержант Д. Моріарті у статті "Diary of a Gallipoli Soldier", опублікованій в The Guardian у 2008 році, висвітлює фронтове життя галліпольського солдата, який вів щоденник у період з 25 квітня по 13 липня 1915 року. У своєму щоденнику солдат описує, як їхній підрозділ висадився на турецькому узбережжі під щільним вогнем з ворожих окопів і зазнав серйозних втрат (близько 17 загиблих і 200 поранених): *Landed on Turkish soil under a terrific fire from* ***enemy entrenchments***. ***Battalion lost*** *about 17* ***killed*** *and 200* ***wounded***. *I lay in the open from 7am till 5pm and did not get a scratch. Dug ourselves in that night;* ***snipers going all night*** *but we did not return their fire. Food for 24hrs: two biscuits and some water* [31].

У тексті виявлено негативну синергію засобів військово-політичної лексики. Акцент на ключових лексемах, маркованих сферою військової справи *enemy entrenchments / ворожі окопи, battalion lost / втрати батальйону, killed / убиті, wounded / поранені, snipers going all night / снайпери стріляють всю ніч* формує напружену атмосферу, що посилює відчуття небезпеки. Показовим є прихований вияв конфронтації, імпліцитно виражений у фразі *snipers going all night but we did not return their fire / снайпери стріляли всю ніч, але ми не відповідали на їхній вогонь,* що відображає нетипову ситуацію, за якої противник веде безперервні активні дії, тоді як підрозділ змушений залишатися пасивним. Така невідповідність розмиває традиційний образ воїна як активного учасника бойових дій. Фінальна згадка "food for 24hrs: two biscuits and some water" (переклад: їжа на 24 години: два печива та трохи води) порушує логіко-семантичний зв'язок, побутові реалії звучать відсторонено з огляду на смерть і поранення, що лише підсилює ефект емоційної турбулентності.

Період Першої світової війни засвідчує складність не лише бойових дій, а й міжнародних відносин. В архівній статті The New York Times "Bulgaria's Position in the World War" (1915) один із болгарських дипломатів окреслює позицію країни щодо Росії, підкреслюючи її стратегічний потенціал як держави, спроможної водночас підтримувати союзників і виступати проти них. У публікації наголошено: "Страх може

і справді нав'язати згоду, але ніколи — довіру. Росії завжди бояться, але ніколи не довіряють" [28].

Згідно з текстом, болгарські інтереси тривалий час були повністю довірені російській дипломатії: *"**Disloyalty to Russia** had never occurred to him until Bulgarian wishes and the economical interest of the country **became subservient** to the private profit of Russians"* [там само].

У досліджуваній статті виявлено негативну синергію одиниць воєнно-політичної лексики і метафор війни, яка формує деструктивну семантичну парадигму. Лексема, маркована війною *Disloyalty to Russia / нелояльність до Росії* у поєднанні з метафорою ***became subservient** to the private profit of Russians* / *були підпорядковані приватній вигоді росіян* виконує функцію делегітимації. Вона активізує дискурс конфронтації, у межах якого словосполучення *Bulgarian wishes / волевиявлення Болгарії* та *the economical interest / економічні інтереси* утворюють семантичне поле, що сигналізує про розрив довіри і загострення дипломатичних відносин.

Не можна не звернути увагу й на той факт, що під час Першої світової війни людське життя, зокрема цивільне, не мало істотної цінності для німецького військового командування. Як повідомлялося в архіві газети The Washington Post від 8 травня 1915 року у статті "Remember the Lusitania!", затоплення британського пасажирського судна «Lusitania» німецьким підводним човном біля узбережжя Ірландії було засуджено як акт варварства в умовах Першої світової війни. Внаслідок атаки загинуло 1198 осіб, серед яких 128 — громадяни США. У статті з архіву подано такий опис трагедії:

*She was sunk by a **German submarine,** which sent two **torpedoes** crashing into her side while the passengers, seemingly confident that the great swift vessel could elude the **German underwater craft,** were having luncheon* [42].

Фрагмент ілюструє амбівалентну взаємодію термінів, маркованих військовою справою, що засвідчує потенціал мови війни одночасно виконувати деструктивну і стабілізувальну функції. З одного боку, терміни *German submarine / німецький підводний човен, torpedoes / торпеди, German underwater craft / німецький підводний човен* формують дискурс збройної агресії, у якому акцент поставлено на раптовості атаки. З іншого боку, висвітлення поведінки пасажирів, які впевнено продовжували обід, зосібна, були переконані в безпеці судна *the passengers, seemingly confident that the great swift vessel could elude the German underwater craft / пасажири, які, здавалося, були впевнені, що велике й швидке судно зуміє обійти німецький підводний човен* вводить у воєнний дискурс елемент мирного, звичного життя, що раптово переривається актом агресії. Такий контраст формує ефект семантичної біфуркації — коли в одному висловленні співіснують дві протилежні смислові площини: довіра й катастрофа. Процес дифузії, зумовлений цією амбівалентною взаємодією, виявляється в поступовому розширенні дискурсу, у якому терміни (torpedoes, German submarine, German underwater craft) контрастують з елементами повсякденного життя, підсилюючи ефект потрясіння.

У цій аналітичній площині воєнна проза постає релевантним засобом репрезентації суб'єктивного досвіду війни. Один із найвиразніших прикладів цього явища представлено в романі Е. Гемінґвея "A Farewell to Arms":

The river ran behind us and the town had been ***captured very handsomely*** *but the mountains beyond it could not be taken and I was very glad the Austrians seemed to want to come back to the town some time, if the war should end, because they did not* ***bombard*** *it to* ***destroy*** *it but* ***only a little in a military way*** [20].

У наведеному текстовому пасажі реалізовано підсилювальну синергію метафор війни з елементами військово-політичної лексики, яка зумовлює внутрішню когерентність тексту й поглиблює його ідеологічне навантаження. На особливу увагу заслуговує ефект резонансу, що виникає внаслідок зміщення акценту з бойових дій на людський вимір війни. Такий ефект формує антивоєнний імператив — навіть без відкритого засудження збройного конфлікту. Мовні засоби в тексті не функціонують відокремлено, а взаємно підсилюють один одного, формуючи цілісну когнітивно-прагматичну модель мови війни. Зокрема, метафора *captured very handsomely /* захоплено дуже красиво — евфемістичний вираз, що замінює жорстоку реальність війни романтизованим, позитивно маркованим формулюванням. Її поєднання з військово-політичними термінами *bombard /* бомбардувати і *destroy /* руйнувати, а також метафорою *only a little in a military way /* відзначилися вогнем, але без руйнувань — завуальовує реальні наслідки бойових дій.

Попри часткові прояви романтизму, Перша світова війна залишалася втіленням крайньої жорстокості. Еріх Марія Ремарк у своєму антивоєнному романі "All quit on the western front" розвінчує ідеалізовані уявлення про війну, подаючи шокуючі описи фронтової реальності. Зокрема, головний герой Пауль Боймер не виражає пафосу перемоги, а передає атмосферу безвиході й страждання, описуючи війну такими словами: *"We tried to tell ourselves that* ***this was war,*** *but it was no good. Then,* ***single shots*** *cracked out. We took our hands fron our ears. The* ***cries were silenced.*** *Only a* ***long-drawn dying sigh hung on the air****…"* [35, с. 12].

Амбівалентна взаємодія метафор війни та виразу з воєнно-політичним навантаженням у цьому фрагменті не лише ілюструє семантичну дихотомію мови війни, а й спонукає до рефлексії. Взаємодія мовних одиниць ілюструє семантичну біфуркацію — розщеплення значення на два паралельні смислові вектори: стабілізувальний і деструктивний, що є наслідком процесу дифузії. З одного боку, фраза *this was war / це була війна* виконує функцію спроби раціонального пояснення, покликаної нейтралізувати емоційну напругу: війна постає як явище, що має свої правила. Цей вираз засвідчує спробу врівноважити оцінку воєнних дій шляхом впровадження уявної норми допустимого насильства. З іншого боку, саме ця «норма» унаочнює катастрофічний рівень деструктивності, адже наслідки бойових дій — стогін, постріли, тиша смерті, художньо репрезентовані як метафори війни *single shots / поодинокі постріли, long-drawn dying sigh hung on the air / завмерлий у повітрі подих смерті, cries were silenced / крики стихли,* — підважують логіку морального виправдання війни.

Із наведених прикладів стає очевидним, що лінгвополітична синергія періоду Першої світової війни виражала заклик до збереження спокою й розсудливості, який знаходив відображення в аргументах на користь недопущення великої європейської війни. Водночас мовні засоби формували семантичне поле втрати довіри й загострення дипломатичних відносин, вербалізували антивоєнний імператив — навіть за відсутності відкритого засудження збройного конфлікту.

Що стосується явищ і подій, які розгорталися після Першої світової війни, то сформувалася певна узагальнена картина, пов'язана зі спробами недопущення нових збройних конфліктів. Ідеї запобігання війнам були офіційно задекларовані в низці документів Ліги Націй.

Одним із перших таких актів є декларація Асамблеї Ліги Націй від 24 вересня 1927 року, в якій проголошується, що агресивні війни є міжнародним злочином і ніколи не повинні використовуватися як засіб розв'язання суперечок між державами: *That all wars of aggression are, and* ***shall always be,*** *prohibited. That every* ***pacific means must be employed*** *to* ***settle disputes*** *of every description, which, may arise between States* [26].

У фрагменті тексту простежується підсилювальна синергія граматичних конструкцій із засобами воєнно-політичної лексики, маркованими оцінністю. Мовні елементи виступають носіями ідеології миру, а лейтмотивом висловлення є антивоєнна настанова. Смисловий ефект резонансу посилюється завдяки злагодженій взаємодії конструкцій *shall always be / завжди має бути, must be employed / мають бути використані* з воєнно-політичними термінами *settle disputes / вирішувати спори, pacific means / мирні засоби,* які чітко артикулюють миротворчий вектор висловлення.

Ще одним важливим міжнародно-правовим актом, що був спрямований на утвердження миру став Пакт Бріана-Келлога (Kellogg-Briand Pact), також відомий як "Загальний договір про відмову від війни як інструменту національної політики". Цей документ, підписаний більшістю провідних держав світу, передусім Німеччиною, Францією, Сполученими Штатами Америки, передбачав зобов'язання сторін утримуватися від розв'язання війни для врегулювання міжнародних конфліктів. Попри те, що Пакт Бріана-Келлога не зміг запобігти Другій світовій війні, він заклав підґрунтя для подальшого розвитку міжнародного права й суттєво вплинув на формування норм Статуту ООН. Крім того, положення цього пакту стали правовою основою для визначення поняття «злочин проти миру», яке згодом лягло в основу обвинувачень на Нюрнберзькому та Токійському трибуналах. Варто виокремити статтю 2 Пакту, в якій проголошено принцип виключно мирного врегулювання міжнародних спорів: *The High Contracting Parties agree that the settlement or solution of all* ***disputes*** *or* ***conflicts*** *of* ***whatever nature or of whatever origin*** *they may be, which may arise among them,* ***shall never be sought except*** *by* ***pacific means*** [24].

Значущим є те, що в цьому документі знову реалізується підсилювальна синергія. Взаємодія воєнно-політичних термінів, лексем, маркованих війною і граматичних конструкцій формує імператив проти війни — заклик до виключно мирного врегулювання

будь-яких міжнародних конфліктів. Модальна конструкція *shall never be sought except / мають вирішуватися виключно* виконує регулятивну функцію: вона не лише рекомендує, а встановлює правило абсолютної заборони, що має незмінну дію в часі. Воєнно-політичні терміни *disputes / спори, conflicts / конфлікти, pacific means / мирні засоби* у взаємодії з лексикою, маркованою війною *whatever nature незалежно від їхньої природи, whatever origin / незалежно від походження,* слугують засобом смислової інтенсифікації: вони розширюють сферу охоплення — від локальних до глобальних форм суперечок, незалежно від їхньої природи чи причин виникнення.

Як зазначає Едвін Степ у статті "A War to End All War", британський письменник Герберт Веллс ще у 1914 році, ближче до початку Першої світової війни, розпочав серію есе, що згодом були опубліковані окремою книгою під назвою "The War That Will End War" (Війна, яка покладе край усім війнам). За словами Е. Степа, Веллс, відомий своїми пацифістськими переконаннями, був настільки захоплений поліанством, що щиро вірив: Велика війна стане останньою в історії людства [39]. Сам Веллс писав: "Це тепер війна за мир. Вона спрямована безпосередньо на роззброєння. Вона має привести до врегулювання, яке назавжди припинить подібні речі. Кожен солдат, який зараз воює проти Німеччини, є хрестоносцем проти війни. Ця, найбільша з усіх війн, не просто чергова війна — це остання війна" [46]. Втім менш ніж за три десятиліття світ знову занурився у масштабне збройне протистояння — Другу світову війну.

Нашу увагу привернула стаття, опублікована у The Washington Post під заголовком "Starting World War II", що спиралася на архівну публікацію The Washington Post від 1 вересня 1939 року. У ній зазначалося, що після "поглинання" Австрії та Чехословаччини Адольф Гітлер зосередив свої агресивні наміри на Польщі, яку Велика Британія та Франція зобов'язалися захищати у разі нападу. Шлях Німеччини до нової агресії було відкрито підписанням пакту про ненапад із Радянським Союзом, після чого Польща стала жертвою стрімкого німецького бліцкригу. Як зазначає The Washington Post, у зверненні Гітлера до армії було написано: *"Germans in Poland are victims of a **bloody terror**, **driven from house and home**. A series of border violations unbearable for a great power show that the Poles no longer are willing to respect the German border. To put an end to these insane incitations, nothing remains but for me to **meet force with force** from now on. The German army will conduct a **fight for honor** and the **right to the life** of the **resurrected German people** with firm determination"* [43].

У фрагменті звернення Гітлера, наведеному в статті The Washington Post (1999), виявлено амбівалентну взаємодію фразеологізмів, одиниць воєнно-політичної лексики і метафор війни. На рівні декларативної риторики висловлювання містить елементи, що формально виконують стабілізувальну функцію, апелюючи до понять честі, права, захисту народу. Зокрема, взаємодія метафори *resurrected German people / воскреслий німецький народ* з воєнно-політичними лексемами *fight for honor / боротьба за честь, the right to the life / право на життя,* що марковані позитивною конотацією, створює ілюзію морального виправдання агресії. Водночас у тому ж фрагменті актуалізується деструктивний компонент, сформований внаслідок

взаємодії фразеологізмів *meet force with force / відповісти силою на силу, driven from house and home / вигнаний з рідного краю* з метафорою війни *bloody terror / кривавий терор,* що акумулюють семантику насильства й сприяють ескалації конфлікту. Унаслідок цього виникає ефект семантичної біфуркації, що проявляється через процес дифузії: один і той самий дискурс одночасно реалізує стабілізувальну (через риторику захисту) та деструктивну (через риторику насильства й помсти) функції.

Період Другої світової війни засвідчив критичну потребу у формуванні союзів між державами для спільної боротьби проти агресора, що, безперечно, вплинуло на геополітичний баланс. Цей злам чітко зафіксовано у публікації The Guardian "Britain at war with Germany", у якій зазначається: "Британія та Франція зараз у стані війни з Німеччиною. Термін дії британського ультиматуму закінчився вчора об 11:00, а Франція вступила у війну через шість годин — о 17:00" [17]. Першу офіційну заяву про те, що країна перебуває у стані війни, зробив прем'єр-міністр Великої Британії Невілл Чемберлен — британський державний і політичний діяч, який очолював уряд з травня 1937 по травень 1940 року. Його звернення транслювалося з Даунінг-стріт, а згодом він виступив у Палаті громад, де прозвучали доленосні слова: "The country is now at war" (переклад: Країна зараз у стані війни).

Як зазначає The Guardian, ці слова стали не емоційною заявою, а чіткою констатацією факту: *"… the **fateful words** 'The country is now at war' were heard calmly and with a notable demonstration of **determination** and **unity** and with a review that the doubts and anxieties of Saturday had been **swept away**"* [там само].

Позитивна синергія метафор війни і воєнно-політичної термінології у цьому фрагменті проявляється в цілісному комунікативному наративі, що забезпечує семантичну впорядкованість попри деструктивний характер самої події — початку війни. Саме така мовна взаємодія ініціює процес консолідації, під час якого війна постає як виклик, на який нація відповідає зі спокоєм і єдністю. Лінгвополітична синергія мовних одиниць відбувається відповідно до принципу аттрактора: мовні елементи тяжіють до спільного смислового ядра. Зокрема, взаємодія метафор війни (fateful words / доленосні слова, the doubts and anxieties… had been **swept away** / сумніви і тривоги було розвіяно) і воєнно-політичних термінів (determination / рішучість, unity / єдність) запобігає деструктивній фрагментації публічного дискурсу. На семантичному рівні ці одиниці зміцнюють смислове ядро висловлення — війну як необхідну відповідь на зовнішню загрозу. При цьому концепт "war" не інтерпретується як кінець порядку, а навпаки — як чинник, що структурує національне єднання.

Друга світова війна, поряд із руйнівними наслідками, виступила потужним каталізатором зміни світового порядку, про що наголошує Енн О'Геар Маккормік у публікації The New York Times "War Manoeuvres for Position in the Post-War World", що була представлена в рубриці Abroad. Авторка зазначає: "Досить часто говорилося, що мир формується, поки триває війна. Очевидно, що це не той конфлікт, який можна виграти в останній битві. Він занадто великий, занадто складний, затягнув у себе забагато країн, які намагалися залишатися осторонь, розпалив надто багато

прихованих питань, що лежали, мов бомби уповільненої дії — готові колись вибухнути, але гарантовано не вибухнуть одразу, поки зберігається статус-кво" [29].

У подальшому викладі журналістка акцентує увагу на незворотних змінах, спричинених війною, зауважуючи: *Asia will never go back where it was. The temper and outlook of Europe are being altered with every day of* ***Nazi occupation****. The* ***entry of Mexico as an ally*** *of the United States is a striking sign of the* ***change the war has already wrought*** *on this hemisphere* [там само].

Наведений фрагмент демонструє, як негативна синергія засобів мови війни спричиняє семантичну дестабілізацію, підвищує ентропійність дискурсу і запускає процес конфронтації. Варто зазначити, що взаємодія воєнно-політичного терміна *Nazi occupation / нацистська окупація* з виразом, що має воєнно-політичне навантаження, — *entry of Mexico as an ally / вступ Мексики як союзника,* а також метафорою *change the war has wrought / зміни, які спричинила війна* — підсилює емоційне навантаження висловлення та, відповідно, сприяє формуванню простору мовної турбулентності. Сукупність цих елементів утворює поліфонію змін, що сигналізує про зрушення в геополітичній структурі світу.

Кожне уявлення про війну, у вигляді документа або публікації, знаходить своє опосередковане відображення в художньому тексті, з часом посилюючи свій вплив на її сприйняття. На відміну від підсилювальної синергії, виявленої у романі Е. Гемінґвея "A Farewell to Arms", яка зумовлює внутрішню когерентність тексту й поглиблює його ідеологічне навантаження, автобіографічне письмо часів Голокосту демонструє приклад негативної синергії. У записі Анни Франк від 9 жовтня 1942 року мовна деструкція набуває особливої виразності:

Have you ever heard the term ***hostages****"? That's the latest* ***punishment for saboteurs****. It's the most horrible thing you can imagine. Leading citizens —* ***innocent people*** *— are taken prisoner to await their* ***execution****. If the Gestapo can't find the saboteur, they simply grab five* ***hostages*** *and line them up against the wall. You read the announcements of their death in the paper, where they're referred to as* ***"fatal accidents"*** [14, с. 28].

У щоденнику Анни Франк виявлено негативну взаємодію елементів воєнно-політичної лексики, кульмінацією якої виступає конфронтація, що розгортається на кількох рівнях. Так, на смисловому рівні взаємодія термінів, маркованих війною *execution / розстріл, страта, hostages / заручники* в контексті офіційної риторики, представленої евфемізмом *fatal accidents / нещасні випадки,* породжує глибокий семантичний дисонанс. На емоційно-прагматичному рівні взаємодія лексем, маркованих війною *punishment for saboteurs / кара за диверсії, innocent people / невинні люди* посилює атмосферу страху.

Трагічного забарвлення набувають слова полонених в нацистських концентраційних таборах. Яскравим свідченням цього є спостереження Прімо Леві, який зазначає, що в таборах смерті слова мали інше значення, ніж у звичайному житті, і це могло започаткувати "народження" нової мови: *"****We say 'hunger', we say 'tiredness', 'fear', 'pain', we say 'winter'*** *and they are different things. They are free words, created*

and used by free men who lived in comfort and suffering in their homes. If the Lagers had lasted longer a new, harsh language would have been born; and only this language could express what it means to toil the whole day in the wind, with the temperature below freezing, wearing only a shirt, underpants, cloth jacket and trousers, and in one's body nothing but weakness, hunger and knowledge of the end drawing nearer" [27, с. 141–142].

У цьому текстовому фрагменті фіксуємо дію підсилювальної синергії лексем, маркованих війною, яка розгортається в антивоєнному наративі. Ключовим чинником цього типу синергії є лінгвальний автокаталіз — процес, тригером якого виступає риторична формула повтору *We say...,* що ініціює ланцюгову реакцію смислового накопичення. На основі взаємодії лексем, маркованих війною *We say "hunger" / ми кажемо "голод", we say "tiredness" / ми кажемо втома, "fear" / страх, "pain" / біль, we say "winter" / ми кажемо зима* виникає процес семантичного резонансу, в якому лексеми, що зазвичай позначають базові фізіологічні стани, в умовах концтабору трансформуються, набуваючи екзистенційного навантаження. Це породжує фрактальну інваріантність: повторювані одиниці (hunger, tiredness, pain, winter) формально залишаються незмінними, але щоразу набувають нового семантичного відтінку.

Полон часто стає невід'ємною частиною війни, навіть у межах епічного фентезі-роману. У другій частині трилогії "The Lord of the Rings" Дж. Р. Р. Толкіна — "The Two Towers", зокрема в третьому розділі "The Uruk-Hai", один із головних героїв — Перегрін Тук (Піппін), опиняється в полоні орків, вигаданої раси злих істот, подібних до людей. В одному з епізодів орк виголошує: *"If I had my way,* ***you'd wish you were dead now****", said the other. "I'd make you squeak, you miserable rat". He stooped over Pippin, bringing his yellow fangs close to his face. He had a* ***black knife with a long jagged blade*** *in his hand. "Lie quiet, or* ***I'll tickle you with this****", he hissed* [44, с. 579].

Мова насильства у наведеному фрагменті функціонує як інструмент психологічного тиску й засіб підриву засад гуманної комунікації. Мовний каркас активізує конфронтаційний вектор, зумовлений дією негативної синергії фразеологізмів із виразом, що має військове навантаження. Цей процес проявляється на трьох рівнях:

1. Інформаційному — засоби мови війни стають тригерами мовної турбулентності: вони не просто передають повідомлення, а й створюють атмосферу тиску, у якій будь-яка, на перший погляд, загальновживана лексема (до прикладу, tickle / лоскотати) втрачає первинну конотацію і набуває негативного змісту;
2. Смисловому — унаслідок зсуву значень виникає розмитість інтерпретацій, що сприяє зростанню ентропії дискурсу. Ілюстративним прикладом є фраза *I'll tickle you with this / я полоскочу тебе цим,* вимовлена орком. Вона створює ілюзію жартівливої погрози, адже дієслово "tickle" у звичайному дискурсі означає "лоскотати" й має доброзичливе, ігрове забарвлення. Однак у контексті катування й загрози смерті лексема "tickle" набуває значення евфемізму тортур ножем. Характерним приміром є вираз, що має військове навантаження *black knife with a long jagged blade / чорний ніж із довгим зуб-*

частим лезом, який повністю нівелює первинне значення лексеми “tickle” й спричиняє семантичну дестабілізацію.

Емоційно-прагматичний рівень проявляється через експресивно марковану лексику, що посилює психологічний вплив на адресата. Так, орк, звертаючись до полоненого Піппіна, використовує фразеологізми з відкритим погрозливим змістом (наприклад, you’d wish you were dead / тобі захотілося б померти, I’ll tickle you with this / я полоскочу тебе цим), які в межах комунікативного акту виконують функцію експліцитних загроз. Такий симбіоз мовних засобів посилює атмосферу страху й підкреслює перевагу кривдника над жертвою.

Таким чином, є підстави вважати, що в період Другої світової війни лінгвополітична синергія засобів мови війни виявлялася у формі вербального інструменту, спрямованого на запобігання новим глобальним збройним конфліктам. Лейтмотивом висловлень була антивоєнна настанова — відмова від застосування війни як засобу врегулювання міжнародних суперечок. Звідси випливає, що мовні засоби формально виконували стабілізувальну функцію, апелюючи до понять честі, права та захисту народу. Втім, риторика захисту поступово переросла у насильницькі дії.

Виходячи з розуміння мови війни як динамічної системи, що не зводиться до обмеженого хронологічного періоду, назріла потреба проаналізувати взаємодію мовних засобів у період російсько-української війни.

За підсумками Ради національної безпеки і оборони України 22 лютого 2022 р., президент України Володимир Зеленський заявив: “Своїми рішеннями щодо визнання «незалежності» окупованих районів Донецької та Луганської областей Росія порушує суверенітет і територіальну цілісність України та легалізує свої війська на Донбасі, які перебували там з 2014 року” [4]. Через два дні після виступу президента, Росія вкотре порушила державний суверенітет України.

У період активної фази війни посилення позиції президента України в інформаційному просторі набуває особливої ваги. Цю ж риторику відтворюють і виступи інших представників вищого державного керівництва.

Репортаж The Washington Post (“Battle for Kyiv: Ukrainian valor, Russian blunders combined to save the capital”) виразно ілюструє тенденцію до персоніфікації державної влади, акцентуючи увагу на постаті міністра внутрішніх справ України. Як відомо з офіційних джерел, зранку 24 лютого 2022 року Міністр внутрішніх справ України перебував на зв’язку з начальником української прикордонної служби, вони обговорювали бої, що вели підрозділи ЗСУ з росіянами в трьох північно-східних регіонах України: *At almost the same time, Ukrainian Interior Minister Denis Monastyrsky woke to the ringing of his cellphone. In recent days, he had experienced a* ***rush of relief*** *every time he opened his eyes to the morning light, realizing that the arrival of a new day meant Russia hadn’t invaded. This time, it was still dark. Ukraine’s border guard chief was on the line and told him that his* ***units were battling*** *Russians across three of the country’s northeastern regions. This wasn’t the limited invasion, isolated to the country’s*

east, that many top Ukrainian officials had been expecting. Monastyrsky hung up and dialed President Volodymyr Zelensky [38].

Фрагмент тексту є прикладом амбівалентної взаємодії військово-політичних термінів і метафор війни, яка активує процес дифузії — поступового інтегрування нових смислів у комунікативний простір. У рамах цього процесу початкова стабільність поступово розмивається, трансформуючись в усвідомлення неминучості масштабного конфлікту. Унаслідок цього контраст між очікуваним спокоєм (метафора *a rush of relief / порив полегшення*) і раптовим нападом (військово-політичний термін *units were battling Russians / підрозділи вели бій з росіянами* і метафори війни, *Ukrainian valor / українська доблесть і Russian blunders /* російські прорахунки, що зафіксовані в заголовку публікації) породжує семантичну біфуркацію — розгалуження потенційних сценаріїв розвитку подій: від стабілізації, яку символізує новий день і звична реальність, до деструкції, що уособлює наступ ворога. Цей ефект посилюється хронотопами *at almost the same time / майже одночасно, in recent days / в останні дні, this time / цього разу, it was still dark / ще було темно,* які поглиблюють напругу, а також афористично структурують змістові параметри повідомлення.

Війна в Україні, зосібна, внесла кардинальні зміни в систему міжнародних відносин і ініціювала процеси, що призвели до занепокоєння міжнародної міжурядової організації — світового центру співробітництва в галузі мирного та безпечного використання ядерних технологій.

Відповідно до статті "Russia-Ukraine war at a glance: what we know on day 393 of the invasion", опублікованої у The Guardian, журналіст М. Белам зазначає, що генеральний директор Міжнародного агентства з атомної енергії Рафаель Мар'яно Гроссі у заяві, присвяченій короткому огляду російсько-української війни станом на березень 2023 року, стверджує, що ситуація на українській Запорізькій атомній електростанції «залишається небезпечною» після російського ракетного удару. За словами директора МАГАТЕ, внаслідок удару станція була відключена від енергомережі: *The UN nuclear agency's chief said Wednesday that the situation at* ***Ukraine's Zaporizhzhia power plant*** *"remains perilous" following a* ***Russian missile strike*** *this month that* ***disconnected the plant from the grid****.* ***Europe's largest nuclear power plant*** *needs a* ***reliable electricity supply*** *to operate pumps that circulate water to cool reactors and pools holding* ***nuclear fuel*** [10].

У проаналізованому випадку фіксуємо негативну взаємодію військово-політичних термінів і лексем, маркованих війною, що загострює увагу на загрозі, яка постала довкола Запорізької АЕС. У політичному меседжі межі вживання мови війни окреслено на політичній карті своєрідними пасмами ізоглос, що виступають інструментом впливу на міжнародну спільноту. Вони водночас формують лінгвополітичний простір, де поєднання військово-політичного терміну (Russian missile strike / російський ракетний удар) із лексемами маркованими війною, як-от *Ukraine's Zaporizhzhia power plant / Запорізька електростанція України, Europe's largest nuclear power plant / найбільша атомна електростанція Європи, reliable electricity supply / надійне*

постачання електроенергії, nuclear fuel / ядерне паливо, disconnected from the grid / від'єднаний від енергомережі, експліцитно відображає масштаб ядерної загрози. Ефект конфронтації виявляється багаторівневим: інформаційна конфронтація — через констатацію загрози безпеці об'єкта критичної інфраструктури; емоційна конфронтація — через підсилення тривожності та відчуття невизначеності.

Загроза, що постала перед Україною, чітко окреслена в Резолюції Ради ООН з прав людини, ухваленій 4 квітня 2023 року. У цьому документі мова війни набуває виразного ідеологічного навантаження: лексичні й стилістичні засоби посилюють експресивність викладу, акцентуючи увагу на гуманітарних, соціально-економічних і екологічних наслідках збройної агресії Росії проти України. Характерним приміром слугує фрагмент: *Strongly condemning the* ***damage*** *to and* ***destruction*** *of* ***residential areas*** *and* ***critical civilian infrastructure****, including* ***educational institutions****,* ***medical facilities****,* ***water and sanitation*** *and* ***fuel supplies****, caused by* ***indiscriminate bombing*** *and shelling by the Russian Federation in populated areas,* ***attacks*** *on Ukrainian energy-related infrastructure, including on and in the vicinity of* ***nuclear facilities****, in particular the Zaporizhzhia* ***nuclear power plant****, and noting that these attacks have* ***deprived*** *much of the civilian population of electricity,* ***water and sanitation****, heating, including during the cold winter months, and telecommunications, and have* ***hampered*** *access to* ***health care*** *and education, as reported by the Commission of Inquiry* [45].

Позитивна взаємодія військово-політичних термінів і лексем, маркованих війною, формує узгоджений комунікативний простір, що протидіє ентропії дискурсу — зокрема її проявам у вигляді маніпулятивного впливу з боку держави-агресора. Військово-політичні терміни з виразною негативною конотацією, які позначають руйнування (damage / пошкодження, destruction / руйнування, indiscriminate bombing / невибіркове бомбардування, attacks / напади, deprived / позбавили, hampered / ускладнили) забезпечують об'єктивне висвітлення наслідків авіаударів. У поєднанні з лексемами, маркованими війною, які вербалізують об'єкти цивільної та критичної інфраструктури (residential areas / житлові райони, educational institutions / освітні заклади, medical facilities / медичні установи, water and sanitation / водопостачання та санітарія, fuel supplies / постачання пального, nuclear facilities / ядерні об'єкти, health care / охорона здоров'я, education / освіта), що потребують захисту, військово-політичні терміни, зосібна, *strongly condemning / рішуче засуджуючи* — фіксують позицію держав-членів Ради ООН щодо недопущення подібних дій і водночас підкреслюють масштаб порушення суверенітету України на міжнародному рівні.

Логічне продовження цього вектора виявляється в інтродуктивному блоці виступу "Maintenance of peace and security of Ukraine", виголошеному Президентом Ради Безпеки ООН Антоніу Гутеррешем на засіданні 18 листопада 2024 року [41]. У своїй промові він підкреслив, що заяви міністрів та інших високопосадовців відіграють важливу роль у досягненні консенсусу щодо України.

Окремої уваги заслуговує заява Міністра закордонних справ Японії. Це зумовлено особливостями тактики подання ключової інформації, яку застосував Фудзі

Хісаюкі (FUJII Hisayuki) під час засідання, що на нашу думку, суттєво посилило ілокутивну силу заключного акта Ради Безпеки ООН. У виступі Міністр закордонних справ Японії наголосив, що неспровокована війна Росії проти України є грубим порушенням норм міжнародного права, зокрема Статуту Організації Об'єднаних Націй. Це твердження стало підґрунтям для рішучого засудження воєнних злочинів, вчинених російськими військовими, а також використання Росією заборонених методів ведення війни. В документі йдеться: *The importance of **diplomacy and dialogue for peace** is indisputable. However, **it should be crystal clear that Ukraine is not the one waging this war**. **Ukraine was forced to fight to defend itself**. It is Russia that launched an **unprovoked war** of aggression. Once Russia stops its aggression and withdraws to the **internationally recognized border**, the war will end immediately. **What is needed now is not a call for peace that ignores Ukraine's sovereignty and territorial integrity**, or a demand for both sides to de-escalate in an equal manner, which rewards only the aggressor. The question is whether to uphold or disregard the principles of the Charter of the United Nations. It cannot be clearer who violates the Charter. We must uphold the international order based on the rule of law and never tolerate violations of international law. Japan will continue its diplomatic efforts, together with Ukraine and the international community, to achieve a comprehensive, just and **lasting peace** in Ukraine based on the purposes and principles of the Charter [там само].*

Позитивна взаємодія воєнно-політичних термінів і фразеологізмів у площині надфразових єдностей формує опорні смислові домінанти. **Воєнно-політичні терміни** (diplomacy and dialogue for peace / дипломатія і діалог заради миру, unprovoked war / неспровокована війна, internationally recognized border / міжнародно визнаний кордон, uphold the international order / підтримувати міжнародний порядок, lasting peace / сталий мир, diplomatic efforts / дипломатичні зусилля) **у поєднанні з фразеологізмами** (it should be crystal clear that Ukraine is not the one waging this war / не повинно залишатися жодних сумнівів у тому, що не Україна розв'язала цю війну, Ukraine was forced to fight to defend itself / Україна була змушена воювати, щоб захистити себе, What is needed now is not a call for peace that ignores Ukraine's sovereignty and territorial integrity / Зараз потрібен не мир за будь-яку ціну, що нехтує суверенітетом і територіальною цілісністю України) — **створюють узгоджений комунікативний простір.** Цей простір, у якому виникає ефект консолідації, чітко артикулює позицію України як держави, що захищає свій суверенітет, і водночас відображає послідовну підтримку Японії, засновану на принципах міжнародного права.

Підтримку України висловлюють також представники вищого політичного істеблішменту США. В окремих випадках незгода з лінією Вашингтона щодо українського питання стає однією з причин відставки — як це, зокрема, сталося з послом Бріджит Брінк. Яскравим свідченням цього є публікація, підготовлена редакцією та агентствами The Guardian, оприлюднена у 2025 році під заголовком "Ukraine war briefing: Kyiv rallies support of allies after peace talks with Russia end without ceasefire". У матеріалі повідомляється, що колишня посол США в Україні оголосила про свою

відставку, аргументуючи її незгодою із зовнішньополітичним курсом адміністрації Дональда Трампа. У квітні 2025 року Брінк вперше публічно пояснила мотиви свого звільнення в коментарі для видання Detroit Free Press, відкрито розкритикувавши політику Трампа, яка, за її словами, полягала у тиску на Україну замість рішучої протидії російській агресії. У тексті зазначено:*"I respect the **president's right and responsibility** to determine **US foreign policy** — with proper checks and balances by **US Congress**," she wrote. "Unfortunately, the policy since the beginning of the **Trump administration** has been to **put pressure on the victim, Ukraine, rather than on the aggressor, Russia**." The long-serving career diplomat also said: "**Peace at any price is not peace at all — it is appeasement**"* [18].

У цьому текстовому фрагменті виявлено негативну синергію метафор війни. Концептуальна вісь семантичної конфронтації вибудовується навколо опозиції "жертва-агресор", яка фокусує увагу на зміні вектора зовнішньополітичного впливу. Така опозиція активує семантичну флуктуацію, породжуючи політичну напругу. Взаємодія метафор війни *put pressure on the victim, Ukraine, rather than on the aggressor, Russia / чинити тиск на жертву — Україну — замість агресора — Росії* та *peace at any price is not peace at all — it is appeasement / мир за будь-яку ціну — це не мир, а умиротворення* виконує функцію семантичного тригера деструкції, що нівелює саму ідею миру як вищої цінності. У поєднанні з мовними засобами *president's right and responsibility / право і відповідальність президента, US foreign policy / зовнішня політика США, US Congress / Конгрес США, Trump administration / адміністрація Трампа* формується дискурсивна парадигма, що породжує множинність інтерпретацій. Одна з таких інтерпретацій набуває форми вербального протесту, спрямованого на критику зовнішньополітичної стратегії США.

Згодом, як зазначають журналісти Д. Сангер, Дж. Свон, М. Хаберман і М. Швірц у публікації The New York Times "Trump's New Position on the War in Ukraine: Not My Problem", документ, зміст якого розкрили шестеро посадовців на умовах анонімності, проливає світло на рішення Дональда Трампа дистанціюватися від мирного процесу щодо України, який він раніше обіцяв завершити протягом 24 годин. Журналісти наголошують, що в разі, якщо Дональд Трамп знову не змінить свого зовнішньополітичного курсу, Володимир Путін фактично отримає саме те, до чого прагнув: не лише послаблення тиску з боку США, а й поглиблення розколу всередині НАТО: "*Mr. Trump told President Volodymyr Zelensky of Ukraine and other European leaders after his call with Mr. Putin that Russia and Ukraine would have **to find a solution to the war themselves**, just days after saying that only he and Mr. Putin had the power to **broker a deal**. And he backed away from his own threats to join a European pressure campaign that would include new sanctions on Russia"* [36].

У цьому фрагменті політична полеміка, зумовлена підсилювальною взаємодією, активізує мовні засоби, що акумулюють смислові маркери влади. Так, вираз з воєнно-політичним навантаженням *to find a solution to the war themselves / самі мають знайти спосіб припинення війни* взаємодіє з фразеологізмом *to broker a deal*

/ домовитися про угоду, що підсилює політичне повідомлення, його ідеологічний вплив. Така взаємодія запускає процес резонансу й породжує ефект лінгвального автокаталізу: кожен елемент підсилює дію іншого, а в сукупності вони генерують стійкий лінгвополітичний наратив.

Механізм зв'язку між політичною та мовною площинами опосередковується завдяки індивідуальному світосприйняттю, втіленому в документальній літературі. Крістофер Міллер, безпосередньо занурений у події війни в Україні, у книзі "The War Came to Us: Life and Death in Ukraine" відтворює хронологію ключових подій, від початку війни на Сході України до повномасштабного вторгнення Росії. Особливу увагу автор зосереджує на постаті "людини на війні". Він розкриває емоційний стан героїв, які уособлюють боротьбу за свободу, втрату дому та близьких, по-різному долаючи випробування війною, при цьому демонструючи незламний дух українського народу. Публіцист на мовному рівні вербалізує масові настрої у переддень та під час повномасштабного вторгнення Росії. Використана автором іронія як засіб комічного дозволяє підкреслити всю абсурдність війни в XXI столітті. Показово, що один із персонажів, Віталій Андронов, сприймає ці події як нову норму життя в Україні, намагаючись долати негативні емоції саме через іронічне переосмислення реальності: *"I was in Donetsk in 2014, when* ***jets were flying up to the city and where there was bombing****, and I was looking at* ***a guy who was aiming an AK-47 at me****," he said. ...<>* ***"Now in Kyiv it's not so scary as it was in 2014****" [30, с.* 198].

У цьому фрагменті зафіксовано амбівалентну взаємодію виразів із військово-політичним навантаженням. З одного боку, висвітлення досвіду 2014 року через мовні конструкції (jets were flying up to the city and where there was bombing / до міста підлітали винищувачі, і там тривали бомбардування; a guy who was aiming an AK-47 at me / чоловік націлив на мене автомат Калашникова) активує в свідомості реципієнта травматичний наратив війни. Відповідно, мовні засоби маркують деструктивну складову дискурсу, формуючи відчуття небезпеки. З іншого боку, вираз *Now in Kyiv it's not so scary as it was in 2014 / зараз у Києві не так страшно, як було у 2014 році* виконує функцію стабілізації: він передає зниження рівня страху, тим самим окреслює простір відносної безпеки. Завдяки хронологічному зіставленню цих мовних конструкцій відбувається процес семантичної дифузії, що допускає проникнення в комунікативний простір двох полярних смислових домінант — страху і полегшення. Залежно від воєнного і політичного контексту, така дифузія може або сприяти консолідації суспільства завдяки механізмам адаптації, або, навпаки, поглибити суспільну тривожність.

Варто зазначити, що політична парадигма має виразне відображення у концептуальній структурі книги Боба Вудворда. У своєму журналістському дослідженні "WAR" американський публіцист наводить пряму цитату президента Польщі Анджея Дуди, з яким мав розмову 17 квітня 2024 року в польському консульстві в Нью-Йорку: *"My biggest* ***political dream*** *is to make sure that Russia does not win in Ukraine"."****Ukraine is our neighbor*** *and it is of fundamental importance to us that* ***Ukraine remains a sovereign independent state*** *that does not succumb to Russia",*

Duda said. "We know what ***Russian occupation*** *means, we know what* ***Russian terror*** *stands for and we know that* ***Ukrainians have to be helped****". He leaned forward and tapped the desk in front of him with his index finger for emphasis* [47, с. 294].

Цей приклад демонструє позитивну синергію метафор війни, виразів із воєнно-політичним навантаженням і термінів, яка розгортається за принципом аттрактора. Метафора *political dream / політична мрія* у поєднанні з виразами з воєнно-політичним навантаженням — *Ukraine is our neighbor / Україна — наш сусід, Ukraine remains a sovereign independent state / Україна залишається суверенною незалежною державою, Ukrainians have to be helped / українцям слід допомогти* — а також воєнно-політичними термінами *Russian occupation / російська окупація, Russian terror / російський терор* — формує стабілізувальний вектор дискурсу війни в системі міжнародної політичної комунікації. Така мовна конфігурація зумовлює ампліфікацію ідеологічного меседжу, у межах якого Україна постає як форпост захисту Європи. Процес консолідації у цьому випадку виявляється не лише в смисловій, а й у прагматичній площині: політичний меседж не просто підтримує політичну інтенцію, а й посилює морально-ціннісну позицію, водночас репрезентує світоглядні орієнтири, на яких ґрунтується відповідь на виклики безпеці міжнародного порядку. Це забезпечує формування логічно завершеної комунікативної моделі реагування.

У лінгвістиці війни, з огляду на її категорійно-понятійний апарат (детально про це див. Дем'янчук, 2025), мова демонструє здатність еволюціонувати від засобу документування подій до інструмента художнього осмислення дійсності. Аналітичний дискурс публіцистів, які зосереджують увагу на суспільно-політичних аспектах війни (зокрема, Крістофера Міллера та Боба Вудворда), поступово доповнюється антропоцентричною парадигмою — художньою репрезентацією війни крізь призму індивідуального досвіду. У тексті Крістофера Міллера простежується акцент на постаті "людини на війні", проте цей фокус не має тієї експресивної глибини, яка властива художній літературі. Зауважимо, що воєнна проза не лише продовжує документальний наратив, а й наповнює його емпатійним виміром, висвітлюючи внутрішній світ людини — її переживання, втрату, страх і рішучість.

Зсув до антропоцентричної парадигми особливо помітний у контексті новітньої історії України. Переламні події, анексія Криму, війна на Донбасі, повномасштабне вторгнення Росії стали потужним імпульсом для стилізації воєнної прози. З метою з'ясування особливостей її жанрової системи цінним є роман Артура Дражека "Bridge in the Darkness". У цьому творі засоби мови війни наповнюють смислову нішу словами болю, боротьби, а також надії: *Not that she was being insensitive or anything, but our present* ***circumstances were tight*** *and another young* ***mouth to feed*** *only made things a bit harder. Of course, I didn't think of this when I picked up little Daryna. My line of thought was quite simple, and I saw the daughter of the woman I loved alone in the station, lost and confused about everything around her, tears down her eyes as she called for her mother* [13, с. 14].

На перший план виходить позитивна синергія метафор війни, які незважаючи на негативну конотацію стабілізують систему. Попри домінування мовних елементів, що акцентують на складних побутових умовах війни, зокрема метафори *our present* ***circumstances were tight*** */ наші нинішні обставини були скрутними, another young* ***mouth to feed*** *only made things a bit harder / ще один дитячий рот, який треба було годувати, лише ускладнював ситуацію гуманістичний аспект мовного феномена набуває дедалі більшої значущості. Його реалізація простежується у використанні лексем і синтаксичних конструкцій, пов'язаних з емпатією the daughter of the woman I loved / дочка жінки, яку я кохав, lost and confused / розгублена й сповнена болю, tears down her eyes as she called for her mother / з розпачем на обличчі кликала маму, а по щоках текли сльози. Ці мовні засоби спрямовують текст у площину консолідації, де мова війни набуває гуманістично-комунікативної функції. Вона не лише фіксує руйнування і втрати, а й маніфестує силу слова, здатного говорити про людяність навіть у найскладніших умовах.*

У межах дослідження літературних візій війни в сучасній воєнній прозі розглянемо також роман "Daybreak" Метта Галлагера. Цей твір посідає важливе місце у формуванні літературного дискурсу війни XXI століття. У воєнній прозі Галлагера засоби мови війни надзвичайно точно передають буденність, пронизану трагедією мільйонів людей:*"****NATO countries call it civil affairs****. I'll be back east in a couple days. My commander gave me* ***leave to escort*** *my sons to the border. We live near Kyiv, and we knew they'd strike there. They need the river…" She trailed off.*

Pax asked the name of her hometown. ***A place called Bucha, she said. Nothing special. Just a quiet suburb.***

"I was in the army, too," he said. She nodded as if she'd known that all along" [15, с. 23].

У наведеному епізоді роману простежується амбівалентна взаємодія воєнно-політичної лексики, військово-політичної лексики і надфразової єдності, що формують спільний семантичний простір воєнної тематики. Воєнно-політичні терміни *NATO countries / країни НАТО* і *civil affairs / цивільні справи* у поєднанні з лексемами, маркованими військовою справою *leave to escort / дозвіл для супроводу, we knew they'd strike there / ми були певні, що удар буде саме в тому місці* тяжіють до аттрактора — мовної конструкції *NATO countries call it civil affairs / Країни НАТО називають це цивільними справами.* Утім, на цьому шляху виникає лінгвальна поляризація, що увиразнює дисонанс між офіційним воєнним дискурсом і травматичним досвідом цивільного населення, втягненого у війну. Така семантична напруга виконує подвійне функціональне навантаження: з одного боку, дестабілізує комунікативний простір, з іншого — стимулює критичне осмислення війни крізь призму соціогуманітарного виміру.

Амбівалентність досягає особливої експресивності в надфразовій єдності: *A place called Bucha, she said. Nothing special. Just a quiet suburb" / Місце під назвою Буча, сказала вона. Нічого особливого. Просто тихе передмістя.* Гранична стисліть цього висловлювання виступає індикатором десенсибілізації — втрати здатності до

емоційного реагування. Водночас така стриманість дозволяє розкрити глибину травми через напівсказане. У цьому випадку мова війни виконує репрезентативну функцію: вона не лише фіксує досвід травми, а й артикулює те, що зазвичай залишається невимовним.

Підводячи підсумки викладеного вище, зазначемо, що в період російсько-української війни лінгвополітична синергія мовних засобів формує узгоджений комунікативний простір, покликаний протистояти маніпулятивному впливу держави-агресора, слугуючи підґрунтям для рішучого засудження воєнних злочинів і використання Росією заборонених методів війни, а також артикулюючи позицію України як держави, що відстоює свій суверенітет на засадах міжнародного права. Модель лінгвополітичної синергії ілюстровано в Рис. 1.

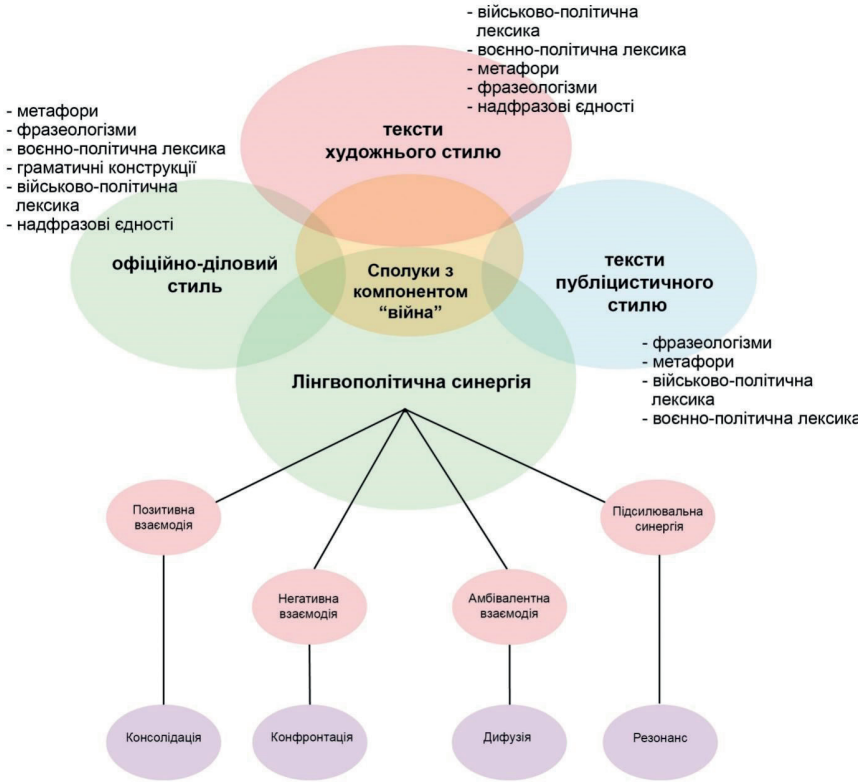

Рис. 1. Модель лінгвополітичної синергії в системі мови війни

Проведене дослідження лінгвополітичної синергії засобів мови війни переконливо засвідчило її здатність формувати узгоджений комунікативний простір, адаптований до умов певного історичного періоду (див. Рис. 2).

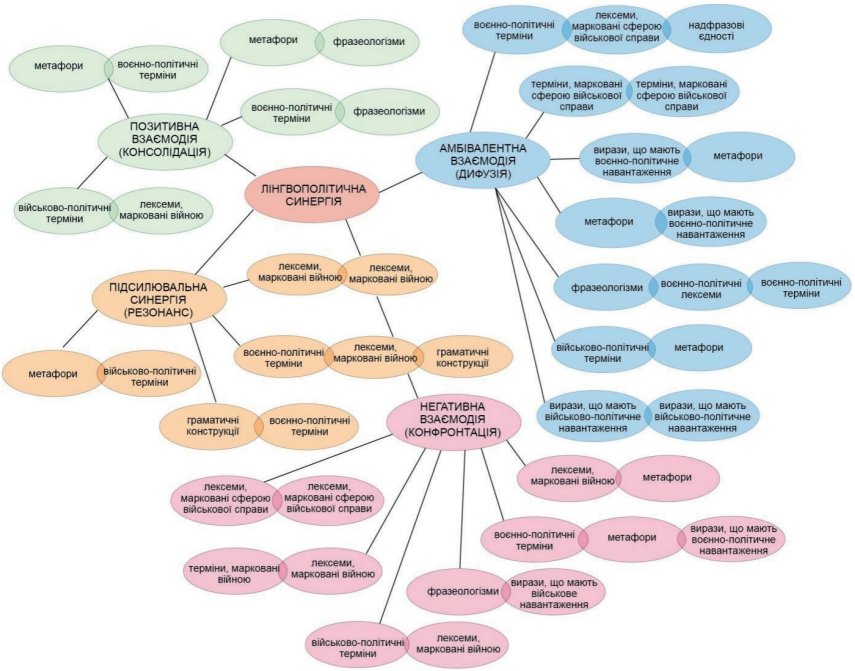

Рис. 2. Лінгвополітична синергія засобів мови війни у текстах різного функціонально-стильового маркування

Отже, висновуємо, що розв'язання проблеми структурно-функціонального аналізу елементів системи мови війни у взаємозв'язку з іншими системами зовнішнього середовища становить вагомий науковий прорив у лінгвістиці та підтверджує обґрунтованість початкової гіпотези дослідження.

Висновок. Таким чином, дослідження лінгвополітичної синергії засобів мови війни дало підстави стверджувати про наявність низки закономірностей: 1) на макрорівні мова війни виявляє синергетичну взаємодію з політичною, соціальною, історичною, ідеологічною та воєнною суперсистемами і реалізує чотири типи взаємодії мовних засобів — позитивна, підсилювальна, негативна, амбівалентна; 2) засоби мови війни, тяжіючи до аттрактора, зумовлені дією глибинних механізмів синергетики: функціонально-смислової ампліфікації, лінгвального автокаталізу, мовної турбулентності, семантичної біфуркації, ентропії дискурсу; 3) реалізацію визначених типів взаємодії забезпечують характерні поєднання мовних засобів: **позитивна синергія**: метафори / воєнно-політичні терміни, метафори / фразеологізми, воєнно-політичні терміни / фразеологізми, військово-політичні терміни / лексеми, марковані війною; **підсилювальна синергія**: метафори / військово-політичні терміни, лексеми, марковані війною / лексеми, марковані війною, воєнно-політичні терміни / лексеми,

марковані війною / граматичні конструкції, метафори / військово-політичні терміни, граматичні конструкції / воєнно-політичні терміни; **негативна взаємодія**: терміни, марковані війною / лексеми, марковані війною, лексеми, марковані сферою військової справи / лексеми, марковані сферою військової справи, фразеологізми / вирази, що мають військове навантаження, військово-політичні терміни / лексеми, марковані війною; **амбівалентна взаємодія**: воєнно-політичні терміни / лексеми, марковані сферою військової справи / надфразові єдності, терміни, марковані сферою військової справи / терміни, марковані сферою військової справи, вирази, що мають воєнно-політичне навантаження / метафори, фразеологізми / воєнно-політичні лексеми / воєнно-політичні терміни, військово-політичні терміни / метафори, вирази, що мають військово-політичне навантаження / вирази, що мають військово-політичне навантаження; 4) на мікрорівні лінгвополітична синергія, зумовлена внутрішніми процесами консолідації, дифузії, конфронтації і резонансу, формує семантичну архітектоніку текстів різних історичних періодів; 5) в період Першої світової війни лінгвополітична синергія засобів мови війни виражала заклик до збереження спокою й розсудливості, який знаходив відображення в аргументах на користь недопущення великої європейської війни. Паралельно вона формувала семантичне поле втрати довіри і загострення дипломатичних відносин, вербалізувала антивоєнний імператив — навіть за відсутності відкритого засудження збройного конфлікту; 6) в період Другої світової війни лінгвополітична синергія засобів мови війни певний час функціонувала як вербальний інструмент запобігання новим глобальним збройним конфліктам. Лейтмотивом висловлень була антивоєнна настанова — відмова від застосування війни як засобу врегулювання міжнародних суперечок. Формально вона виконувала стабілізувальну функцію, апелюючи до понять честі, права, захисту народу. Однак риторика захисту поступово переросла у насильницькі дії; 7) в період російсько-української війни лінгвополітична синергія засобів мови війни формує узгоджений комунікативний простір, покликаний протистояти маніпулятивному впливу держави-агресора, виступаючи підґрунтям для рішучого засудження воєнних злочинів і використання Росією заборонених методів війни, а також артикулюючи позицію України як держави, яка відстоює свій суверенітет на засадах міжнародного права.

Науковець резюмує про перехід системи мови війни від хаотичного до стабільного стану, який виявився в: архівному документі Першої світової війни “Kaiser Wilhelm and Czar Nicholas Exchange Frantic Telegrams, Trying to Avoid WWI” (1914); публікації The Guardian “Britain at war with Germany” (1939) періоду Другої світової війни; резолюції Генеральної Асамблеї ООН “UN Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023” щодо російсько-української війни; документі Ради Безпеки ООН “Maintenance of peace and security of Ukraine” (2023); публіцистичному творі Боба Вудворда “WAR” (2024).

У перспективі подальших досліджень передбачено типологізацію атракторів у системі мови війни, зокрема, вивчення порогових значень біфуркацій, а саме біфуркації Гопфа.

Література

1. *Дем'янчук Ю.* Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2024. Том 27. № 2. С. 75–102.
2. *Дем'янчук Ю.* Генеза становлення мови війни в історико-політичному та історико-художньому контексті (український досвід). *Закарпатські філологічні студії.* 2025. Вип. 39. С. 171–192.
3. *Дем'янчук Ю.* Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори подальшого розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2025 b. Том 36 (75), № 3. Час.1. С. 220–233.
4. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ. Україна кваліфікує останні дії Росії як порушення суверенітету й територіальної цілісності нашої держави — Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. 2022. URL: https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-kvalifikuye-ostanni-diyi-rosiyi-yak-porushennya-suv-73037
5. *Яворська Г., Чмир О.* Семантика війни і миру в сучасних слов'янських мовах: історико-типологічний аспект. *Мовознавство.* 2018. № 3. С. 15–29.
6. *Amer M.* Critical discourse analysis of war reporting in the international press: the case of the Gaza war of 2008–2009. Palgrave Commun 3. No. 13. 2017. URL: https://doi.org/10.1057/s41599-017-0015-2
7. *Auer P.* The temporality of language in interaction. Projection and latency. Studies in Language and Social Interaction, 27. Edited by Arnulf Deppermann and Susanne Günthner. 2015. P. 27–56.
8. *Baker P., Gabrielatos C., Khosravinik M.* A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *SAGE Publications Ltd*. 2008. Vol. 19(3). P. 273–306.
9. *Barth-Weingarten D.* Intonation Units Revisited: Cesuras in Talk-in-Interaction, 29. 2016. 318 p.
10. *Belam M.* Russia-Ukraine war at a glance: what we know on day 393 of the invasion. The Guardian. 2023. URL: https://www.theguardian.com/world/2023/mar/23/russia-ukraine-war-at-a-glance-what-we-know-on-day-393-of-the-invasion
11. *Bentounsi I.* An Onomasiological Examination of Lexical Distinctiveness in Literary Productions from Algeria and Morocco. *Aleph,* Vol. 11. 2024. P. 167–181.
12. *Deppermann A.* Retrospection and Understanding in Interaction. Studies in Language and Social Interaction, 27. Edited by Arnulf Deppermann and Susanne Günthner. 2015. P. 57–94.
13. *Drazek A.* Bridge in the Darkness. 2023. 203 p.
14. *Frank A.* Diary of a young girl. (first published in 1952, 285 p.). Penguin Classics (reissued in 2019). 2019. 339 p.
15. *Gallagher M.* Day Break. Atria Books. 2024. 256 p.
16. *Gabelentz G.* von der. Hypologie der Sprachen. Eine neue Aufgabe der Linguistik. Indogermanische Forschungen 4, 1894. P. 1–7.

17. Guardian archive. Britain at war with Germany. 1939. URL: https://www.theguardian.com/world/1939/sep/04/germany.secondworldwar
18. Guardian staff and agencies. Ukraine war briefing: Kyiv rallies support of allies after peace talks with Russia end without ceasefire. 2025. URL: https://www.theguardian.com/world/2025/may/17/ukraine-war-briefing-kyiv-rallies-support-of-allies-after-peace-talks-with-russia-end-without-ceasefire
19. *Haken H.* Advanced synergetics : instability hierarchies of self-organizing systems and devices. Berlin New York: Springer-Verlag. 1983.
20. *Hemingway E.* A Farewell to Arms. (first published in 1929). Penguin Books. 2023. 293 p.
21. History. Kaiser Wilhelm and Czar Nicholas exchange frantic telegrams, trying to avoid WWI. 2009. URL: https://www.history.com/this-day-in-history/july-29/kaiser-wilhelm-of-germany-and-czar-nicholas-of-russia-exchange-telegrams
22. *Hoey E.* Sighing in interaction: Somatic, semiotic, and social. Research on Language and Social Interaction 47(2), 2014. P. 175–200.
23. *Javed T., Sun J., Khurshid A.* No more binaries: a case of Pakistan as an anomalistic discourse in American print media (2001–2010). 2023. URL: https://doi.org/10.1057/s41599-023-01557-6
24. Kellogg-Briand Pact. Yale Law School. Lillian Goldman Law Library. The AVALON PROJECT (Documents in Law, History and Diplomacy). 1928. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp
25. *Köhler R.* Zur linguistischen Synergetik: Struktur und Dynamik der Lexik / R. Köhler. — Bochum : Studienverlag Brockmeyer. 1986. 200 p.
26. League of Nations. Declaration Concerning Wars of Aggression: Resolution of the Third Committee. 24 September 1927. URL: https://nuremberg.law.harvard.edu/documents/2407-resolution-of-league-of-nations?mode=text
27. *Levi P.* If this is a man. (“Se questo e un uomo”, first published in 1958). Introduction copyright. David Baddiel. 2023. 457 p.
28. *Mattheeff P.* The New York Times. “Bulgaria’s position in the world war”. March 7, 1915. P.3. URL: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1915/03/07/104231154.html?pageNumber=3
29. *McCORMICK A.* War Manoeuvres for Position in the Post-War World. 1942. URL: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1942/06/06/87702624.html?pageNumber=26
30. *Miller C.* The War Came to Us: Life and Death in Ukraine. Bloomsbury. 2023. 293 p.
31. *Moriarty D.* Diary of a Gallipoli soldier. 2008. URL: https://www.theguardian.com/world/2008/nov/12/gallipoli-diary-dardanelles-campaign
32. *Mondada L.* Multimodal completions. Studies in Language and Social Interaction, 27. Edited by Arnulf Deppermann and Susanne Günthner. 2015. P. 267–308.
33. *Nicklin M.* 100 years later: Returning to World War I’s Western Front in France. 2018. URL: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/travel/100-years-later-returning-to-

the-western-front-in-france/2018/08/23/84e7053a-9cd7-11e8-843b-36e177f3081c_story.html
34. *Reed S., Raymond B.* The question of units for language, action and interaction. In: Units oftalk–units of action. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2013. P. 1–13.
35. *Remarque E. M.* Westen nichts Neues. Propyläen-Verlag. *Berlin.* 1929. All Quiet on the Western Front Written by: Erich Maria Remarque Translated by: Katharina Rout, 2024. 348 p.
36. *Sanger D., Swan J., Haberman M., Schwirtz M.* Trump's New Position on the War in Ukraine: Not My Problem. 2025. URL: https://www.nytimes.com/2025/05/20/us/politics/trump-ukraine-russia.html
37. *Semak L.* Dynamics of lexical norm in moderm mass discourse. Journal "Ukrainian sense", (1), 2024. P. 159–169.
38. *Sonne P., Khurshudyan I., Morgunov S., Khudov K.* Battle for Kyiv: Ukrainian valor, Russian blunders combined to save the capital. The Washington Post. 2022. URL: https://www.washingtonpost.com/national-security/interactive/2022/kyiv-battle-ukraine-survival/
39. *Stepp E.* A War to End All War. 2014. Vision. URL: https://www.vision.org/war-end-all-war-33
40. *Temer V., Ogden R.* Non-convergent boundaries and actionascription in multimodal interaction. Open Linguistics. 7. 2021. P. 685–706.
41. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2024). Maintenance of peace and security of Ukraine. URL: https://documents.un.org/doc/undoc/pro/n24/351/62/pdf/n2435162.pdf
42. The Washington Post. "Remember the Lusitania!". 1999. URL: https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/1999/05/08/remember-the-lusitania/eb6b7058-890b-4bba-8f0d-fc598fff3048/
43. The Washington Post. Starting World War II. 1999. URL: https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/1999/09/01/starting-world-war-ii/97038142-a667-4e93-858d-730819c38727/
44. *Tolkien J.* The Lord of the Rings. (Allen & Unwin, first publishen in 1954). Harper Collins Publishers. 2007. 531 p.
45. UN Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023. Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. 2023. URL: https://digitallibrary.un.org/record/4004933?ln=en&v=pdf
46. *Wells H.G.* The War That Will End War (1914).
47. *Woodward B.* War. Simon & Schuster. 2024. 435 p.

References

1. Demyanchuk, Yu. (2024). *Linhvopolitychna synerhetyka: stanovlennia ta perspektyvy doslidzhennia*. [Linguopolitical Synergetics: Formation and Research Perspectives]. Visnyk KNLU. Seriia Filolohiia. Tom 27. № 2. S. 75–102. [in Ukrainian].
2. Demyanchuk, Yu. (2025). *Heneza stanovlennia movy viiny v istoryko-politychnomu ta istoryko-khudozhnomu konteksti (ukrainskyi dosvid).* [The Genesis of the Formation of the War Language in the Historical-Political and Historical-Artistic Context (the Ukrainian Experience)]. Zakarpatski filolohichni studii. Vyp. 39. S. 171–192. [in Ukrainian].
3. Demyanchuk, Yu. (2025). *Linhvistyka viiny: vynyknennia, kontseptualizatsiia ta vektory podal'shoho rozvytku.* [War linguistics: origin, conceptualization, and vectors of further development]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka. Tom 36 (75), № 3. Chas. 1. S. 220–233. [in Ukrainian].
4. PREZYDENT UKRAINY. (2022). *Ukraina kvalifikue ostanni diyi Rosiyi yak porushennia suverenitetu i terytorialnoi tsilisnosti nashoi derzhavy — Volodymyr Zelenskyi.* [Ukraine qualifies Russia's recent actions as a violation of the sovereignty and territorial integrity of our state — Volodymyr Zelenskyy]. Ofitsiine internet-predstavnytstvo. [in Ukrainian].
5. Yavorska, H., Chmyr, O. (2018). *Semantyka viiny i myru v suchasnykh slovianskykh movakh: istoryko-typolohichnyi aspekt* [Semantics of war and peace in modern Slavic languages: a historical and typological aspect]. Movoznavstvo. № 3. S. 15–29. [in Ukrainian].
6. 6. Amer, M. (2017). Critical discourse analysis of war reporting in the international press: the case of the Gaza war of 2008–2009. Palgrave Commun 3. No. 13. Available at: https://doi.org/10.1057/s41599-017-0015-2 [in English].
7. 7. Auer, P. (2015). The temporality of language in interaction. Projection and latency. Studies in Language and Social Interaction, 27. Edited by Arnulf Deppermann and Susanne Günthner. 2015. P. 27–56. [in English].
8. 8. Baker, P., Gabrielatos, C., Khosravinik, M. (2008). A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. SAGE Publications Ltd. Vol. 19(3). P. 273–306. [in English].
9. Barth-Weingarten, D. (2016). Intonation Units Revisited Cesuras in talk-in-interaction. John Benjamins. Studies in Language and Social Interaction, 29. 318 p. [in English].
10. Belam M. (2023). Russia-Ukraine war at a glance: what we know on day 393 of the invasion. The Guardian. Available at: https://www.theguardian.com/world/2023/mar/23/russia-ukraine-war-at-a-glance-what-we-know-on-day-393-of-the-invasion [in English].

11. Bentounsi, I. (2024). An Onomasiological Examination of Lexical Distinctiveness in Literary Productions from Algeria and Morocco. Aleph, Vol. 11. P. 167–181. [in English].
12. Deppermann, A. (2015). Retrospection and Understanding in Interaction. Studies in Language and Social Interaction, 27. Edited by Arnulf Deppermann and Susanne Günthner. P. 57–94. [in English].
13. Drazek, A. (2023). Bridge in the Darkness. 203 p. [in English].
14. Frank, A. (1952). Diary of a young girl. (first published in 1952, 285 p.). Penguin Classics (reissued in 2019). 2019. 339 p. [in English].
15. Gallagher, M. (2024). Day Break. Atria Books. 256 p. [in English].
16. Gabelentz, G. von der. (1984). Hypologie der Sprachen. Eine neue Aufgabe der Linguistik. Indogermanische Forschungen 4. P. 1–7. [in English].
17. Guardian archive. (1939). Britain at war with Germany. Available at: https://www.theguardian.com/world/1939/sep/04/germany.secondworldwar [in English].
18. Guardian staff and agencies. (2025). Ukraine war briefing: Kyiv rallies support of allies after peace talks with Russia end without ceasefire. Available at: https://www.theguardian.com/world/2025/may/17/ukraine-war-briefing-kyiv-rallies-support-of-allies-after-peace-talks-with-russia-end-without-ceasefire [in English].
19. Haken, H. (1983). Advanced synergetics : instability hierarchies of self-organizing systems and devices. Berlin New York: Springer-Verlag. [in English].
20. Hemingway, E. A (1929). Farewell to Arms. (first published in 1929). Penguin Books. 2023. 293 p. [in English].
21. History. (2009). Kaiser Wilhelm and Czar Nicholas exchange frantic telegrams, trying to avoid WWI. URL: https://www.history.com/this-day-in-history/july-29/kaiser-wilhelm-of-germany-and-czar-nicholas-of-russia-exchange-telegrams [in English].
22. Hoey, E. (2014). Sighing in interaction: Somatic, semiotic, and social. Research on Language and Social Interaction 47(2). P. 175–200. [in English].
23. Javed, T., Sun, J., Khurshid, A. (2023). No more binaries: a case of Pakistan as an anomalistic discourse in American print media (2001–2010). Humanit Soc Sci Commun 10, 65. Available at: https://doi.org/10.1057/s41599-023-01557-6 [in English].
24. Kellogg-Briand Pact. (1928). Yale Law School. Lillian Goldman Law Library. The AVALON PROJECT (Documents in Law, History and Diplomacy). Available at: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp [in English].
25. Köhler, R. (1986). Zur linguistischen Synergetik: Struktur und Dynamik der Lexik / R. Köhler. — Bochum : Studienverlag Brockmeyer. 200 p. [in English].
26. League of Nations. Declaration Concerning Wars of Aggression: Resolution of the Third Committee. (1927). Available at: https://nuremberg.law.harvard.edu/documents/2407-resolution-of-league-of-nations?mode=text [in English].
27. Levi, P. (1958). If this is a man. ("Se questo e un uomo", first published in 1958). Introduction copyright. David Baddiel. 2023. 457 p. [in English].

28. Mattheeff, P. (1915). The New York Times. “Bulgaria’s position in the world war”. March 7, P.3. Available at: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1915/03/07/104231154.html?pageNumber=3 [in English].
29. McCORMICK, A. (1942). War Manoeuvres for Position in the Post-War World. Available at: https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1942/06/06/87702624.html?pageNumber=26 [in English].
30. Miller, C. (2023). The War Came to Us: Life and Death in Ukraine. Bloomsbury. 293 p. [in English].
31. Mondada, L. (2015). Multimodal completions. Studies in Language and Social Interaction, 27. Edited by Arnulf Deppermann and Susanne Günthner. P. 267–308. [in English].
32. Moriarty, D. (2008). Diary of a Gallipoli soldier. Available at: https://www.theguardian.com/world/2008/nov/12/gallipoli-diary-dardanelles-campaign [in English].
33. Nicklin, M. (2018). 100 years later: Returning to World War I’s Western Front in France. Available at: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/travel/100-years-later-returning-to-the-western-front-in-france/2018/08/23/84e7053a-9cd7-11e8-843b-36e177f3081c_story.html [in English].
34. Reed, S., Raymond, B. (2013). The question of units for language, action and interaction. In: Units oftalk–units of action. Amsterdam: John Benjamins PublishingCompany. P. 1–13. [in English].
35. Remarque, E. M. (1929). Westen nichts Neues. Propyläen-Verlag. *Berlin.* All Quiet on the Western Front Written by: Erich Maria Remarque Translated by: Katharina Rout, 2024. 348 p. [in English].
36. Sanger, D., Swan, J., Haberman, M., Schwirtz, M. (2025). Trump’s New Position on the War in Ukraine: Not My Problem. Available at: https://www.nytimes.com/2025/05/20/us/politics/trump-ukraine-russia.html [in English].
37. Semak, L. (2024). Dynamics of lexical norm in moderm mass discourse. Journal “Ukrainian sense”, (1). P. 159–169. [in English].
38. Sonne, P., Khurshudyan, I., Morgunov, S., Khudov, K. (2022). Battle for Kyiv: Ukrainian valor, Russian blunders combined to save the capital. The Washington Post. Available at: https://www.washingtonpost.com/national-security/interactive/2022/kyiv-battle-ukraine-survival/ [in English].
39. Stepp, E. (2014). A War to End All War. Vision. at: https://www.vision.org/war-end-all-war-33 [in English].
40. Temer, V., Ogden, R. (2021). Non-convergent boundaries and actionascription in multimodal interaction. Open Linguistics. 7. P. 685–706. [in English].
41. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2024). Maintenance of peace and security of Ukraine. Available at: https://documents.un.org/doc/undoc/pro/n24/351/62/pdf/n2435162.pdf [in English].

42. The Washington Post. (1999). “Remember the Lusitania!”. Available at: https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/1999/05/08/remember-the-lusitania/eb6b7058-890b-4bba-8f0d-fc598fff3048/ [in English].
43. The Washington Post. (1999). Starting World War II. Available at: https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/1999/09/01/starting-world-war-ii/97038142-a667-4e93-858d-730819c38727/ [in English].
44. Tolkien, J. (1954). The Lord of the Rings. (Allen & Unwin, first publishen in 1954). Harper Collins Publishers. 2007. 531 p. [in English].
45. UN Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023. (2023). Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. Available at: https://digitallibrary.un.org/record/4004933?ln=en&v=pdf [in English].
46. Wells, H.G. (1914). The War That Will End War. [in English].
47. Woodward, B. (2024). War. Simon & Schuster. 435 p. [in English].

* * *

УДК 81’373.612.2:81’38:[821.161.2:82.32](045)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337352

С. В. Дмитрієв,
канд. філол. наук, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0008-0545-4614

МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ В НОВЕЛІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА «ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ»

У статті досліджується, функціонування метафори в тексті новели Г.Тютюнника «Три зозулі з поклоном» як ключового мовного інструменту. Дослідження охоплює типологію та класифікацію метафор, розглядаючи їх за ступенем розгорнутості та новизни. Особлива увага приділяється механізмам метафоризації, що лежать в основі перенесення значень — за схожістю ознак, функції, синестезії, а також через антропоморфізацію. Окремо розглядається функціональне навантаження метафор, зважаючи на роль у передачі експресивності, розкритті психології персонажів, створенні естетичного враження та символізації; аналізується взаємодія метафори з іншими мовними засобами, та когнітивний аспект, через формування концептуалізації емоцій, часу й природи в свідомості автора та його героїв. Усе це дозволяє зрозуміти, як автор, через метафоризацію, майстерно формує власний ідіостиль, розкриває внутрішній світ персонажів і передає глибинні смисли, використовуючи унікальні особливості української мови.

Метою дослідження є комплексний аналіз функціонування метафори як ключового мовного засобу, що формує художній світ твору, розкриває внутрішній світ персонажів та передає глибинні смисли оповідання. Це включає вивчення типології метафор, механізмів їх творення, функціонального навантаження, взаємодії з іншими тропами та когнітивних процесів, які відображають світосприйняття автора та героїв.

Об'єктом дослідження обрано систему метафоричних утворень (метафоричні моделі), сукупність, взаємозв'язок та функціонування всіх метафоричних виразів та роль у формуванні художнього світу, передачі смислів та відображенні авторського світогляду в новелі Г.Тютюнника «Три зозулі з поклоном», а *предметом* — їхнє функціювання в художньому дискурсі ідіостилю письменника. *Джерельною базою* нашого дослідження є твори Г.Тютюнника в 2-х томах.

У роботі використовується комплексний підхід використання методів дослідження: поєднання традиційних лінгвістичних методів (описовий, структурно-семантичний, функціональний, контекстуальний, стилістичний) з елементами **когнітивної лінгвістики.**

Дослідження метафоричних моделей цього твору дозволяє проаналізувати мову автора як інструмент створення художнього світу, розкриття психології героїв та передачі універсальних смислів. Дослідження важливе для поглиблення вивчення ідіостилю Григора Тютюнника, збагачення мовознавчої методології аналізу метафори, ширшого осмислення культурного коду української літератури як складової української національної картини світу.

Ключові слова: метафора, метафоричні моделі, лінгвостилістика, когнітивний потенціал, художній текст, ідіостиль, семантика, тропи.

S. V. Dmytriev,
PhD in Philology,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Language Training for Foreigners

METAPHORICAL MODELS IN HRYHORII TIUTIUNNYK'S NOVEL "THREE CUCKOOS WITH A BOW"

This article investigates the functioning of metaphor as a key linguistic tool in Hryhorii Tiutiunnyk's novel "Three Cuckoos with a Bow." The study encompasses the typology and classification of metaphors, examining them by their degree of elaboration and novelty. Particular attention is paid to the mechanisms of metaphorization underlying the transfer of meaning — based on similarity of features, function, synesthesia, and through anthropomorphization. The functional load of metaphors is analyzed separately, considering their role in conveying expressiveness, revealing character psychology,

creating aesthetic impression, and symbolizing. The interaction of metaphor with other linguistic devices and its cognitive aspect, through the conceptualization of emotions, time, and nature in the author's and his characters' consciousness, are also explored. All this allows for an understanding of how the author, through metaphorization, skillfully shapes his unique idiostyle, unveils the inner world of characters, and conveys profound meanings by utilizing the unique features of the Ukrainian language.

The research aims to conduct a comprehensive analysis of metaphor's functioning as a key linguistic device that shapes the artistic world of the work, reveals the inner world of characters, and conveys the profound meanings of the narrative. This includes studying the typology of metaphors, the mechanisms of their creation, their functional load, their interaction with other linguistic means, and the cognitive processes that reflect the worldview of the author and the characters.

The object of the study is the system of metaphorical formations (metaphorical models), encompassing the totality, interrelation, and functioning of all metaphorical expressions, as well as their role in shaping the artistic world, conveying meanings, and reflecting the author's worldview in H. Tiutiunnyk's novel "Three Cuckoos with a Bow." The subject of the study is their functioning within the writer's artistic discourse and idiostyle. The primary source for our research is H. Tiutiunnyk's collected works in 2 volumes.

The study employs a comprehensive approach to research methods, combining traditional linguistic methods (descriptive, structural-semantic, functional, contextual, stylistic) with elements of cognitive linguistics.

The study of metaphorical models in this work allows for an analysis of the author's language as a tool for creating an artistic world, revealing character psychology, and conveying universal meanings. The research is important for deepening the study of Hryhorii Tiutiunnyk's idiostyle, enriching linguistic methodology for metaphor analysis, and broadening the understanding of the cultural code of Ukrainian literature as a component of the Ukrainian national worldview.

Key words: metaphor, metaphorical models, linguostylistics, cognitive potential, literary text, idiostyle, semantics, tropes.

Постановка наукової проблеми та її актуальність: Незважаючи на значну кількість літературознавчих та лінгвістичних праць, присвячених творчості Григора Тютюнника, цілісне та системне лінгвістичне дослідження метафоричних моделей у його прозі залишається недостатньо розробленим. Наявні наукові розвідки, як правило, зосереджуються на загальних аспектах поетики або окремих елементах мови, тоді як глибинний аналіз когнітивних механізмів, функціонального навантаження та системної взаємодії метафор у тексті, що формує його унікальний емоцій-ний та смисловий простір, потребує подальшого вивчення. Проблемою є відсутність комплексного мовознавчого осмислення метафори як органічної складової індиві-дуального стилю Г.Тютюнника та її ролі у відтворенні внутрі-шнього світу героїв та авторської картини світу. Актуальність лінгвістичного дослідження метафоричних

моделей у новелі Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном» зумовлена кількома чинниками: по-перше, колосальною художньою цінністю твору, який є одним із найпроникливіших зразків української новелістики, що глибоко розкриває універсальні теми кохання, самотності, пам'яті та фатального впливу сталінських репресій на долю людини. Глибоке розуміння його мовної архітектоніки, зокрема метафоричної системи, дозволяє глибше осягнути художній світ письменника. По-друге, важливістю метафори як лінгвістичної категорії, оскільки вона є не лише художнім засобом, а й ключовим художнім механізмом мислення та пізнання світу, що активно використовується для концептуалізації абстрактних психосемантичних парадигм. Аналіз метафоричних моделей у новелі Г.Тютюнника надає можливості поглибити розуміння її когнітивних та прагматичних функцій у художньому тексті. По-третє, потребою у всебічному дослідженні ідіостилю Г.Тютюнника. Хоча творчість письменника є предметом численних студій, мовознавчий аспект його ідіостилю, особливо в частині функціонування метафори, все ще має значний потенціал для наукового осмислення. Дослідження дозволить виявити унікальні мовні стратегії Г.Тютюнника та його внесок у розвиток української літературної мови. Таким чином, дослідження є актуальним як з точки зору поглиблення знань про широко відомий твір української літератури, так і з точки зору розвитку сучасної лінгвістичної методології.

Аналіз досліджень проблеми. Проблему функціонування метафори у прозі Г.Тютюнника у різні часи вивчали Сікорська З.С. [4], Терновська Т.П. [5], Возний Т.М. [1], Калашник В.С. [3], Демченко Л.М. [2]. Основна увага приділялась класифікації та своєрідності функціонування метафори в прозових парадигмах ідіостилю Г.Тютюнника, її ролі у формуванні індивідуального художнього світу автора.

Метою є комплексний лінгвістичний аналіз метафоричних моделей у тексті новели Г.Тютюнника «Три зозулі з поклоном», що передбачає виявлення, класифікацію та системне вивчення метафор як ключового мовного засобу, що формує ідіостиль оповідання, розкриває внутрішній світ персонажів, передає глибинні смисли та відображає індивідуальний авторський стиль, а також — розкриття когнітивних механізмів творення та функціонування цих метафор та їх взаємодію з іншими мовними засобами.

Завдання нашого дослідження:

- виявити та систематизувати всі метафоричні утворення в тексті новели «Три зозулі з поклоном»;
- здійснити типологічну та класифікаційну характеристику виявлених метафор за різними лінгвістичними критеріями (за ступенем розгорнутості, новизни, джерелом перенесення);
- проаналізувати семантичні та когнітивні механізми метафоризації, що лежать в основі творення метафоричних образів у творі;
- визначити функціональне навантаження метафор на різних мовних рівнях, розкриваючи їхню роль в експресивній, психологічній, естетичній та символічній функціях;

– дослідити взаємодію метафор з іншими мовними засобами у формуванні цілісної художньої образності;
– окреслити роль метафоричних моделей у відображенні індивідуального стилю Г.Тютюнника та його світогляду.

Об'єктом дослідження обрано систему метафоричних утворень у тексті новели Г.Тютюнника «Три зозулі з поклоном», їх структурні, семантичні та функціональні особливості. **Джерельною базою** дослідження стали Вибрані твори Г.Тютюнника в 2-х томах. У роботі використовується комплексний підхід використання методів дослідження: поєднання традиційних лінгвістичних методів (описовий, структурно-семантичний, функціональний, контекстуальний, стилістичний) з інструментами **когнітивної лінгвістики.**

Теоретична цінність дослідження полягає полягає в збагаченні та поглибленні знань про функціонування метафори в художньому дискурсі, зокрема в прозовому. Дослідження сприяє поглибленню знань про теорію метафори, уточненню її семантичних і когнітивних механізмів, розширенню уявлень про функціональне навантаження, а також поглиблює інформаційну базу знань про стилістику художнього дискурсу, демонструючи, як системний аналіз метафоричних моделей розкриває специфіку ідіолекту письменника.

Практична значимість полягає в можливості використання її результатів у навчальному процесі для студентів-філологів та школярів, розширюючи розуміння мови художнього тексту та художньої майстерності автора. Стаття може стати основою для подальших досліджень та написання наукових праць. У лексикографічній практиці результати аналізу авторських метафор можуть доповнити наявні словники. Також, це дослідження сприяє глибшому розумінню та популяризації творчої спадщини Григора Тютюнника в культурно-просвітницькій діяльності.

Виклад основного матеріалу. Новела Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном» є визначним твором української прози, що вирізняється глибоким психологізмом та емоційним ментальним навантаженням. Важливу роль у створенні художньої глибини дискурсу відіграє система метафоричних моделей, які не лише прикрашають текст, а й є невіддільною частиною його структури, відображаючи авторський світогляд, розкриваючи внутрішні світи персонажів та утворюючи складну систему смислів.

Лексико-семантична організація тексту виявляє багатогранність метафоричних утворень. За структурним розгортанням та синтаксичним зв'язком ми бачимо як прості, так і розгорнуті метафори. Прості метафори є фундаментом образності, які лаконічно передають емоційний чи фізичний стан героїв: **«волосся умирає раніше, ніж людина»** [6, с.281], що проєктує біологічний процес смерті на волосся, підкреслюючи його знебарвлення та втрату життєвої сили; **«сині губи»** [6, с.281] (для поцілунку), що може вказувати на стомленість, холод або сильне хвилювання героїні, набуваючи метафоричного відтінку ментальної витонченості; **«серцем чула»** [6, с.281], що відображає інтуїтивне, глибоке сприйняття Марфою листа; **«коси сяяли проти сонця золотом»** [6, с.281], що порівнює колір волосся з дорогоцінним металом,

підкреслюючи його красу; та **«сльози рясно котяться»** [6, с.282], що надає сльозам динаміки та інтенсивності.

Хоча Г.Тютюнник уникає надмірної розгорнутості, його метафори часто проєктуються на цілі фрази, утворюючи мікроконцептуальні поля. Прикладом розгорнутої метафори є: **«Обіймаю тебе і несу на руках колиску з сином, доки й житиму»** [6, с.285], що розкриває образ батька як джерела тепла, турботи, ніжності та опори, який продовжує своє життя навіть у спогадах; а також: **«спогади її не щемлять їй і не болять — вони закам'яніли»** [6, с.283], де абстрактні «спогади» перетворюються на фізично відчутний «камінь», символізуючи оціпеніння. Окреме місце посідають метафори-уособлення, які є органічними для стилю Г.Тютюнника, адже в його світогляді природа часто персоніфікована. Це презентується в образах: **«Сосна — а за нею річки синє крило...»** [6, с.284], що уособлює річку, надаючи їй зовнішніх ознак птаха; та **««Тоді не було б тебе...» — шумить велика «татова сосна»»** [6, с.285], яка не просто росте, а «шумить» у відповідь, перетворюючись на персоніфікований символ батька, що промовляє до сина.

За семантико-стилістичною оригінальністю, Г. Тютюнник вправно інтегрує як загальномовні, так і індивідуально-авторські метафори. До загальномовних належать: **«очі так і печуть»** [6, с.283], що описує інтенсивність погляду; та **«а в грудях так і потерпне»** [6, с.283], що передає відчуття глибокого болю або тривоги. Справжніми перлинами його ідіостилю є індивідуально-авторські метафори, що свідчать про глибоке розуміння людської ментальної психології. Прикладом є: **«то вже не пекли, а тільки голубили — такі сумні. Дивиться ними — як з туману»** [6, с.283], що передає не лише фізичний стан, а й психологічний — відчуття віддалення від реальності; **«Марфа проти нього — перепілочка»** [6, с.283], що контрастно порівнює Марфу з перепілкою, підкреслюючи її витонченість і тендітність; та **«сльози в очах — наче дві свічечки голубі»** [6, с.283], що асоціює яскравий блиск сльози з образом вогню свічок, додаючи їм символічного значення світла й чистоти.

З погляду джерела та сфери перенесення виділяються різні типи метафор. Антропоморфні метафори переносять властивості людини на неживе, створюючи відчуття персоніфікованого світу: **«хата Карпа Яркового... веде мене очима»** [6, с.281], уособлюючи хату; **«і вітер сушить — не висушить сльози у її очах»** [6, с.282], що надає вітру фізичну ваду — слабкість. Тому він не здатен справлятись зі сльозами; та **«А Карпа хоч викинь»** [6, с.283], що відображає рису байдужості, нездатності до емпатії. Натурфактні та артефактні метафори індивідуалізують образи з навколишнього світу, підкреслюючи глибокий зв'язок людини з природою: **«мій колосок»** [6, с.284] (про сина), що символізує ріст, життя та продовження роду; та **«Сибір неісходиму»** [6, с.284], що метафорично описує її як непереборну перешкоду. Побутові метафори надають мові твору особливої «земної» правдивості: **«однорукий дядько Левко,— високенний, худющий, як сама худорба»** [6, с.281], що підкреслює його виснаженість; та **«у нас їх називають ще: «ті, що твій тато садив»»** [6, с.281] (про великі сосни), що в контексті спогадів стають метафорою ментальної батькової присутності.

Для повного розуміння метафоричної сили прози Г.Тютюнника необхідно детальніше розглянути когнітивні механізми, що лежать в основі створення його образів, та функціональне навантаження метафор. Перенесення за схожістю ознак проявляється у: **«очі так і печуть»** [6, с.283] (ментальна симуляція високої температури) та **«А Марфа біжить па роботу, птахою летить»** [6, с.282] (спільні риси швидкого руху Марфи з польотом птаха). Функціональна схожість виявляється у ключовій метафорі **«послав три зозулі з поклоном»** [6, с.284], яка функціонально схожа на акт віщування долі, прощання та символічну репрезентацію любові, несучи глибоке ідейно-тематичне навантаження.

Функціональне навантаження метафор у Г.Тютюнника багатогранне. Вони виконують експресивну функцію, передаючи динамічні емоції: **«Серце в усіх людей не однакове»** [6, с.282], що символізує індивідуальність почуттів; та **«я чую щодня, що десь тут коло мене ходить Марфина душа нещасна»** [6, с.284], що ментально передає фізично відчутну присутність чужої душі. Психологічна функція проявляється в розкритті внутрішнього світу героїв: **«А він затулить надбрів'я долонею і співає. Або до тебе в колиску всміхається та приколисує легепько»** [6, с.283], що широко характеризує силу батькової ніжності. Образно-естетична функція надає мові виразності: **«Сокіл був, ставний такий, смуглий, очі так і печуть, чорнющі»** [6, с.283], що надає образу Михайла сили та вродженої шляхетності. Символічна функція перетворює метафори на ключові образи: **«татова сосна»** [6, с.285] стає символом пам'яті та вічного зв'язку з батьком. Когезійна функція забезпечується формуванням **«полів чекання»**, пронизаних усім текстом через слова: **«І ждала»** [6, с.281], **«сяде на поріжку»** [6, с.281], **«Марфа підхоплювалася йому назустріч і питалася тихо»** [6, с.282], **«Вона щораз перша вгадувала, коли тато обізветься»** [6, с.282], **«нескоро віддає йому листа, мліючи з ним на грудях»** [6, с.282].

Метафора у Г.Тютюнника рідко існує ізольовано; вона перебуває в складній взаємодії з іншими тропами. В окремих випадках зливається з порівнянням: **«Серце в усіх людей не однакове. В неї таке, бач, а в мене таке...»** [6, с.282]; **«Товстопикий був, товстоногий. І рудий — матінко ти моя... Як стара солома.»** [6, с.283]. Взаємодіє з епітетом: **«Марфина душа нещасна»** [6, с.284]; **«куці студентські новини»** [6, с.281]. Когнітивний аналіз метафор виявляє, як Тютюнник через мову відображає та формує нове розуміння світу, використовуючи такі когнітивні метафоричні моделі, як: **«ЕМОЦІЯ / СТРАЖДАННЯ — ЦЕ ФІЗИЧНИЙ ТЯГАР / ОБ'ЄКТ / ДІЯ»** («спогади... закам'яніли» [6, с.283]); **«ПРИРОДА — ЦЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЛЮДСЬКИХ ПОЧУТТІВ / ДОЛІ»** («татова сосна» [6, с.285], «річки синє крило» [6, с.284]); та **«АБСТРАКЦІЯ — ЦЕ МАТЕРІАЛЬНА РЕЧОВИНА / ОБ'ЄКТ»** («Чорнила слізьми не розмаж» [6, с.282], «мліючи з ним на грудях» [6, с.282]).

Григір Тютюнник у новелі «Три зозулі з поклоном» демонструє виняткову майстерність у використанні метафор, які не просто збагачують мову, а є фундаментальним елементом його художнього світу. Вони функціонують на стилістичному та когнітивному рівнях, забезпечуючи експресивність, унікальність ідіостилю, а також

відображаючи глибинні механізми авторського мислення. Через перенесення значень за схожістю ознак, функцій, синестезію, уособлення та проєктування на культурні архетипи, Г.Тютюнник створює поліфонічний, емоційно насичений текст. Взаємодія метафор з іншими мовними засобами є синергетичною, де кожен елемент підсилює інший, створюючи багатошарові, живі образи. Саме ця складна, але органічна взаємодія метафоричних моделей робить прозу Григора Тютюнника такою пронизливою, потужною та глибокою, утверджуючи її як неперевершений зразок українського художнього слова.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене нами дослідження метафоричних моделей у новелі Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном» дозволяє зробити важливі висновки щодо лінгвістичного функціонування метафори та її ролі в формуванні художнього мікросвіту твору. Метафори в новелі Г.Тютюнника не є випадковими чи ізольованими. Вони формують цілісну, філігранно вибудувану систему, яка функціонує на різних мовних рівнях — від лексичного до текстового. Кожна метафора не лише збагачує текст, але й органічно вбудовується в загальну структуру, взаємодіючи з іншими образними засобами. Аналіз виявив розмаїття метафоричних утворень — від простих, лаконічних образів до розгорнутих метафоричних моделей та персоніфікацій, що свідчить про гнучкість та майстерність автора у використанні метафори для досягнення художніх цілей. Дослідження підтвердило, що в основі метафоричного мислення Г.Тютюнника лежать глибинні когнітивні механізми. Зокрема, виявлені концептуальні метафоричні моделі («ЕМОЦІЯ / СТРАЖДАННЯ — ЦЕ ФІЗИЧНИЙ ТЯГАР / ОБ'ЄКТ / ДІЯ», «ЧАС — ЦЕ ПРОСТІР / ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ / РУХ», «ПРИРОДА — ЦЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЛЮДСЬКИХ ПОЧУТТІВ / ДОЛІ») демонструють, як автор концептуалізує абстрактні поняття через конкретний, чуттєвий досвід. Це дозволяє глибше осягнути авторську картину світу та внутрішній світ його героїв, у якому емоції та переживання часто матеріалізуються. Метафори у творі виконують ключові функції, що виходять за межі простої образності. Вони є потужним інструментом для **експресії**, передаючи інтенсивні емоції та душевні стани; для **психологізації**, розкриваючи внутрішні переживання та мотиви персонажів; для **естетики**, формуючи унікальний художній стиль та поетичність прози; для **символізації**, створюючи ключові символи твору, що уособлюють центральні змістові парадигми; а також для **когезії**, забезпечуючи змістову єдність та зв'язність тексту через формування метафоричних полів. Важливо, що метафора в творах Г.Тютюнника рідко функціонує ізольовано; вона перебуває у складній синергетичній взаємодії з порівняннями, епітетами, уособленнями, створюючи багатошарові, живі образи, що посилює художній вплив та глибину смислів. Насамкінець, дослідження підтверджує, що метафорична система є однією з найважливіших рис ідіостилю письменника. Вона дозволяє передати «земну» правдивість, глибинний психологізм та ліризм, характерні для його прози, а також його унікальну здатність перетворювати повсякденні реалії на глибокі філософські узагальнення.

Проведене дослідження відкриває широкі **перспективи** для подальшого вивчення не лише мови Григора Тютюнника, а й загальних закономірностей функціонування метафори в художньому тексті, збагачуючи мовознавчу методологію та поглиблюючи розуміння української літератури як складової національної картини світу. Зокрема, подальші дослідження можуть включати комплексний аналіз метафоричних моделей у всій прозі Г. Тютюнника, що дозволить виявити еволюцію та сталість його метафоричного мислення. Також цікавим є порівняльний аналіз метафор у творчості письменників-шістдесятників, аби виявити як спільні тенденції, так і індивідуальні особливості художнього стилю кожного автора.

Література

1. *Возний Т. М.* Мовні засоби вираження відчуттів у оповіданнях Григора Тютюнника: тези доп. республік. наук. конф., Луганськ, 5-6 грудня 1991 р. Луганськ, 1991. С. 72-74.
2. *Демченко Л.* Метафора у художньому тексті: на пошану 70-річчя Григора Тютюнника : наук. зб. Київ, 2005. С. 59-64.
3. *Калашник В. С.* Ключова метафора в авторському стилі Григора Тютюнника: тези доп. республік. наук. конф., Луганськ, 5-6 грудня 1991 р. Луганськ, 1991. С. 70-72.
4. *Сікорська З. С., Терновська Т. П.* Лінгвостилістичний аналіз новели Г. Тютюнника „Три зозулі з поклоном" : тези доп. республік. наук. конф., Луганськ, 5-6 грудня 1991 р. Луганськ, 1991. С. 19-21.
5. *Сікорська З.С., Терновська Т. П.* Мовні засоби ліризму в новелах Григора Тютюнника : тези доп. республік. наук. конф., Луганськ, 5-6 грудня 1991 р. Луганськ, 1991. С. 118-119.
6. *Тютюнник Г. М.* Твори. Книга І: Оповідання. Київ : Молодь,1984. 328 с.

References

1. Boznyi, T. M. *Movni zasoby vyrazhennia vidchuttiv u opovidanniakh Hryhora Tiutiunnyka* [Linguistic means of expressing feelings in the stories of Hryhor Tyutyunnyk]: tezy dop. respublik. nauk. konf., Luhansk, 5-6 hrudnia 1991 r. Luhansk, 1991. S. 72-74. [in Ukrainian].
2. Demchenko, L. *Metafora u khudozhnomu teksti* [Metaphor in a literary text: in honor of the 70th anniversary of Hryhor Tyutyunnyk]: Na poshanu 70-richchia Hryhora Tiutiunnyka: Nauk. zb., Kyiv, 2005. S. 59-64. [in Ukrainian].
3. Kalashnyk, V.S. *Kliuchova metafora v avtorskomu styli Hryhora Tiutiunnyka* [A key metaphor in the author's style of Grigor Tyutiunnyk]: tezy dop. respublik. nauk. konf., Luhansk, 5-6 hrudnia 1991 r. Luhansk, 1991. S. 70-72. [in Ukrainian].
4. Sikorska, Z. S., Ternovska, T. P. *Linhvostylistychnyi analiz novely H. Tiutiunnyka „Try zozuli z poklonom"* [Linguistic-stylistic analysis of the short story by G. Tyutyunnyk

"Three Zozuli with a Bow"]: tezy dop. respublik. nauk. konf., Luhansk, 5-6 hrudnia 1991 r. Luhansk, 1991. S. 19-21. [in Ukrainian].
5. Sikorska, Z.S., Ternovska, T. P. *Movni zasoby liryzmu v novelakh Hryhora Tiutiunnyka* [Linguistic means of lyricism in the short stories of Grigor Tyutiunnyk]: tezy dop. respublik. nauk. konf., Luhansk, 5-6 hrudnia 1991 r. Luhansk, 1991. S. 118-119. [in Ukrainian].
6. Tiutiunnyk, H. M. *Tvory* [Works]. Knyha I: Opovidannia. Kyiv: Molod, 1984. 328 s. [in Ukrainian].

* * *

УДК 821.111(410)-31.09:82-31
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337354

В. В. Любецька,
канд. філол. наук, доц.,
Київська академія прикладних мистецтв,
доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3774-8883

ПОЕТИКА РОМАНУ КАДЗУО ІШІҐУРО «ЗАЛИШОК ДНЯ»

У статті досліджується поетика роману Кадзуо Ішіґуро «Залишок дня» як вияв постмодерної літературної естетики. Аналізуються основні наративні стратегії, символіка, структура хронотопу та особливості внутрішнього монологу, через які розкривається тема пам'яті, відповідальності й ілюзорності ідеалів. Окрему увагу приділено художній організації ретроспективного викладу, що відображає складний психологічний світ головного героя та його моральну трансформацію. Визначено роль ненадійного наратора як ключового елементу іронічної дистанції в романі. Осмислюються мотиви втраченого часу та екзистенційної самотності як характерні риси авторського стилю Кадзуо Ішіґуро. Відзначається, що поетика роману «Залишок дня» (1989) унікальна через авторську особистість, бо Кадзуо Ішіґуро — англійський письменник японського походження. Розглянуто художні особливості твору крізь призму постмодерністської естетики, зокрема специфіку сюжету, символічну структуру, простір і час, а також психологічне наповнення образу головного героя — дворецького Стівенса. У центрі дослідження — проблематика пам'яті (ностальгії), суб'єктивного досвіду, ідентичності та екзистенційного вибору.

Автор роману «Залишок дня» Кадзуо Ішіґуро створює іронічну дистанція між оповідачем і читачем, а також вибудовує драматичне напруження між об'єктивною історичною дійсністю та її особистісним, фрагментарним сприйняттям. У романі

Кадзуо Ішіґуро минуле постає як конструкт, що зазнає постійної трансформації в процесі осмислення і відображає глибоку кризу самосвідомості персонажа. Досліджується структура ретроспективного викладу, що поступово відкриває внутрішню драму героя — його невміння визнати власні емоції, переосмислити життєві пріо-ритети і прийняти втрату. Просторово-часовий континуум побудований на перетині спогадів та подорожі, що слугує метафорою внутрішньої трансформації та пошуку істини. Акцентовано увагу на поєднанні літературних традицій модернізму з елемен-тами постмодерного сумніву, відстороненості та іронії.

Таким чином, у статті підкреслюється унікальний стиль Кадзуо Ішіґуро, який поєднує глибоку психологічну проникливість із формальною витонченістю, а роман «Залишок дня» розглядається як взірець естетики мовчання, ностальгії та мораль-ного самопізнання в контексті постмодерної культури.

Ключові слова: поетика, стиль, автор, наратор, постмодернізм, ретроспекція, пам'ять, ідентичність, хронотоп.

V. V. Liubetska,
PhD in Philology, Assistant Professor,
Kyiv Academy of Applied Arts,
Department of Humanities and Socio-Economic Disciplines

THE POETICS OF KAZUO ISHIGURO'S "THE REMAINS OF THE DAY"

The article explores the poetics of Kazuo Ishiguro's novel "The Remains of the Day" as an expression of postmodern literary aesthetics. The study analyzes the main narrative strategies, symbolism, the structure of chronotope, and the specifics of interior monologue through which the themes of memory, responsibility, and the illusory nature of ideals are revealed. Particular attention is paid to the artistic organization of the retrospective narrative structure, which reflects the complex psychological world of the protagonist and his moral transformation. The role of the unreliable narrator is identified as a key element of ironic distance in the novel. The article also addresses the motifs of lost time and existential solitude as characteristic features of Ishiguro's narrative style.

The uniqueness of the novel's poetics is emphasized in the context of the author's identity, as Kazuo Ishiguro is a British writer of Japanese origin. The study examines the artistic features of the work through the lens of postmodern aesthetics, particularly focusing on the specificity of plot construction, symbolic structure, space and time, and the psychological depth of the main character — the butler Stevens. At the center of the analysis are the issues of memory (nostalgia), subjective experience, identity, and existential choice. Ishiguro creates an ironic distance between narrator and reader, generating dramatic tension between historical reality and its fragmented personal perception. In the novel, the past is portrayed as a construct that undergoes continuous reinterpretation, reflecting the

protagonist's deep crisis of self-awareness. The retrospective narrative gradually unveils the inner drama of the character — his inability to acknowledge his emotions, reassess his priorities, and accept loss. The spatial-temporal continuum is structured around the intersection of memory and journey, serving as a metaphor for internal transformation and the search for truth. The article emphasizes the interplay of modernist traditions with elements of postmodern doubt, detachment, and irony.

Thus, the study highlights Ishiguro's distinctive style, which combines psychological insight with formal sophistication, presenting "The Remains of the Day" as a model of the aesthetics of silence, nostalgia, and moral self-reflection within postmodern culture.

Key words: poetics, style, author, narrator, postmodernism, retrospection, memory, identity, chronotope.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. XXI століття ставить перед літературознавцями нову актуальну проблему, пов'язану із процесом світової глобалізації. З одного боку у літературі і мистецтві поширюється втрата культурної унікальності, а з іншого боку — позитивною тенденцією є ціннісний міжкультурний обмін. Намалювати «єдину» картину світу з оригінальними культурними проявами завдання доволі складне. Можливість мультикультуралізму як умови збереження ідентичності визнається далеко не всіма дослідниками. Водночас прихильники глобалізації за-кликають взагалі відмовитися від поняття «національної літератури», недоречного в сучасному світі. Як наслідок, стає складно говорити про стійкі традиції тієї чи іншої культури, відображені в літературних творах XXI століття. Раніше «мовчазні» країни Африки, Азії, Південної Америки орієнтуються у своїй творчості на європейську літературу, це веде до стилізацій, запозичень, пародій, гри що є безперечними прикме-тами постмодернізму. Але зрозуміло і те, що кожна література зберігає свою історію, культуру, мову, пам'ять, національні літературні традиції у сучасному романі.

Аналіз досліджень проблеми. До подібної літератури належить і творчість лауреата Нобелівської премії з літератури 2017 р. Кадзуо Ішіґуро (Kazuo Ishiguro, нар. 1954), британця японського походження. Він у ранньому дитинстві переїхав із сім'єю до Великобританії, здобув там освіту. Кадзуо Ішіґуро вільно говорить і пише англій-ською, має британське громадянство, але це не скасовує факт впливу на нього японської культури, а також не виключає японський елемент з художнього світу його романів. У 1981 р. були опубліковані перші три оповідання Кадзуо Ішіґуро. Всього ним написано вісім романів, перекладених більш ніж 30 мовами світу, три збірки оповідань та декілька сценаріїв. Перший роман — «Там, де в серпанку пагорби» («A Pale View of Hills», 1982) — вийшов у 1982 р. і був нагороджений національною пре-мією Уініфред Холтбі як найкращий регіональний роман року, другий — «Художник хисткого світу» отримав першу номінацію на Букерівську премію. Міжнародне визнання Кадзуо Ішіґуро отримав після третього роману — «Залишок дня» («The Remains of the Day», 1989), який у 1989 р. був удостоєний престижної премії «Букер». У

1993 р. за мотивами цього твору відомий режисер Джеймс Айворі зняв фільм «The Remains of the Day» за участю Емми Томпсон та Ентоні Гопкінса.

Наукові дослідження, присвячені творам Кадзуо Ішіґуро, здійснювали такі українські літературознавці, як М. В. Довганич Д. Дроздовський, Н. Жлуктенко, В. Перев'язко, І. Сенчук, О. Стовба, М. Сулима, М. Ткачук та інші.

Метою запропонованої статті є комплексне дослідження поетики роману Кадзуо Ішіґуро «Залишок дня» як зразка постмодерної літературної естетики, зокрема виявлення специфіки наративних стратегій автора, символіки, хронотопу, ретроспективної структури та особливостей психологічного зображення персонажа. Наукова розвідка має на меті з'ясувати, яким чином художні засоби в романі слугують для розкриття тем пам'яті, ідентичності, екзистенційного вибору і моральної відповідальності, а також простежити взаємодію модерністських і постмодерністських рис у стилі автора. **Об'єкт** дослідження — художній текст роману Кадзуо Ішіґуро «Залишок дня» як літературний твір постмодерної доби. **Предмет** дослідження — поетика роману, зокрема символіка, час і простір особливості оповідання та психологічний портрет головного героя, що формують естетику твору та розкривають його ідейно-тематичне наповнення. Для реалізації поставленої мети було застосовано такі **методи**: метод аналізу інформації, метод синтезу, описовий метод. **Наукова новизна** статті «Поетика роману Кадзуо Ішіґуро «Залишок дня» полягає в комплексному аналізі художньої структури твору з урахуванням постмодерної естетики; у роботі акцентується увага на взаємозв'язку між формальними особливостями роману та його глибинною проблематикою — пам'яттю, ідентичністю, моральною відповідальністю. Дослідження висвітлює інтерпретацію внутрішнього психологічного конфлікту героя як репрезентації кризи самосвідомості людини в епоху постмодерну, а також розкриває роль іронії та мовчання як ключових засобів художньої виразності. Такий підхід дає змогу поглибити розуміння поетики Кадзуо Ішіґуро як унікального явища сучасної англомовної літератури. **Теоретичне та практичне значення** наукового дослідження роману Кадзуо Ішіґуро «Залишок дня» полягає в поглибленні уявлень про особливості поетики постмодерного художнього твору, зокрема в літературі кінця XX століття. Теоретично робота уточнює та систематизує ключові поняття, пов'язані з концептами пам'яті, ненадійного наратора, ретроспективного наративу, хронотопу та авторської іронії. Практична цінність полягає в можливості використання результатів дослідження в літературознавчих курсах, присвячених постмодернізму, наративному аналізу, а також у викладанні історії британської літератури. Матеріали та висновки статті можуть бути корисними для студентів-філологів, дослідників, викладачів та всіх, хто займається вивченням сучасної художньої літератури та аналізом поетики художнього цілого.

Виклад основного матеріалу. Роман «Залишок дня» («The Remains of the Day», 1989) неодноразово був предметом обговорення як серед зарубіжних (А. Бейкер, П. Біч, Ю.-Ч. Лі, Дж. Ротфорк) так і серед вітчизняних дослідників та завжди приваблював літературознавців. Детально аналізується виведений у романі образ дворецького,

як національний англійський характер. В образі Стівенса прочитується національний міф, із зображеним у романі старовинним маєтком та концепцією «англійськості». У той час як заміські маєтки поступово йдуть у минуле, Стівенс залишається вірним їхнім цінностям. Борг і гідність, про які замислюється герой, представляють ідеал служіння господареві, Англії чи людству загалом, але, якщо вірити окремим дослідникам, можуть виявитися тонкою іронією автора над своїм персонажем. Також потрібно пам'ятати про функцію ненадійного оповідача, який є незмінним прийомом у всіх романах Кадзуо Ішіґуро. Сам автор підтверджує думку багатьох дослідників про наявність ненадійного оповідача, уточнюючи лише: «Для ненадійного оповідача необхідний видимий зазор між реальністю та вигадкою, а мої книги показують ту реальність, у реалістичності якої ви зовсім не впевнені ... Думаю, всі ми в якомусь сенсі живемо у тумані» [7]. Зазначений роман вирізняється неймовірною емоційною силою, бо оголює безодню, приховану за ілюзорним відчуттям зв'язку із життям. М. В. Довганич зазначає: «Наратор Стівенс визначається дослідниками як «ненадійний оповідач». У читача виникає внутрішнє відчуття невідповідності між тим, що декларує розповідач, та авторським «посланням» реципієнту. Наприклад, це проявляється у постійних розмірковуваннях наратора над «філософськими» (велич і гідність) та побутовими (способи чищення столового срібла) питаннями» [1, с. 53]. В основі твору — розповідь дворецького Стівенса про його минуле, життя та внутрішні роздуми, що подані в формі подорожнього щоденника. Герой Стівенс здебільшого міфологічний персонаж, бо Англія втрачає свою велич, а разом із нею уходять у небуття маєток, дворецький — сурогати минулої значущості. Автор майстерно поєднує прийоми модерністського письма з постмодерністською естетикою, створюючи художній світ, у якому пам'ять, суб'єктивність та моральна відповідальність переплітаються в складному внутрішньому монолозі. Центральною художньою особливістю роману є ненадійний наратор. Стівенс не просто розповідає історію, а моделює минуле крізь призму своїх уявлень і самозахисту. Іронічна дистанція між читачем і персонажем дозволяє критично оцінити як поведінку героя, так і його цінності. Структура роману є ретроспективною, проте виклад ведеться в режимі поступового відкриття глибинних переживань героя. Любовна лінія Містера Стівенса і колишньої економки посідає у романі Кадзуо Ішіґуро особливе місце: «Перед реципієнтом розгортається драма нерішучої, надмірно стриманої людини, нездатної зізнатись у своїх почуттях навіть собі. У цьому випадку традиційна для англійського характеру нездатність висловлювати свої почуття призводить до втрати кохання всього життя» [1, с. 54]. Саме взаємозв'язок містера Стівенса та міс Кентон (нині — місіс Бен) має глибокий підтекстовий характер і є одним із ключових психологічних вимірів твору. Вона розкриває не лише потенціал нереалізованого кохання, але і глибинні проблеми самоідентичності, внутрішньої цензури та екзистенційної самотності. Містер Стівенс — взірець британського джентльменського самоконтролю і професійної етики, він постійно пригнічує власні емоції. Його стосунки з міс Кентон, економкою Дарлінґтон-холу, сповнені недомовок, обмовок, напруження і зворушливої незграбності. Герой настільки стриманий, що неспроможний виявити власні почуття.

Репресія почуттів призводить до поступового охолодження взаємин. Спочатку міс Кентон шукає близькості, намагається вийти за рамки формального спілкування, однак Стівенс або не помічає її емоцій, або свідомо їх ігнорує — заради «гідності професії». Через багато років Стівенс під час подорожі зустрічається з міс Кентон. Тепер вона – місіс Бен, заміжня жінка з дорослою донькою. У цій зустрічі відчувається глибокий сум і туга за втраченим. Обидва герої мовчки усвідомлюють, що їхній шанс бути разом давно втрачений, а можливість для емоційного щастя була змарнована через стриманість, страх, конформізм та хибні ідеали. У романі автор описую цей символічний «залишок дня», у якому, можливо, був ще один шанс: «Я підійшов до дороги й махнув рукою. Міс Кентон підвелася і вийшла до краю зупинки. Я наважився глянути на неї допіру тоді, як під'їхав автобус: її очі наповнилися слізьми. Я усміхнувся і сказав: — Що ж, місіс Бен, мусите подбати про себе. Багато хто каже, що пенсія — найкраща пора для подружжя. Зробіть усе, що можете, аби ці роки були радісними для вас і вашого чоловіка. Можливо, ми вже ніколи не зустрінемося, тому прошу вас: прислухайтеся до моєї поради. — Добре, містере Стівенс, прислухаюсь. І дякую, що підвезли мене. Дуже мило з вашого боку. Приємно було знову побачитися з вами. — І мені теж дуже приємно, місіс Бен. На набережній загорілися вогні….» [2]. Але екзистенційного каяття не відбувається, герой залишається «дворецьким» в першу чергу, і тільки потім людиною: «Коли повернуся завтра до Дарлінґтон-холу — а містер Фаррадей приїде аж за тиждень, — візьмуся до справи з новими силами. І коли мій господар повернеться, мені, маю надію, удасться приємно його здивувати» [2]. Нереалізована любовна лінія символізує цілісну ідею роману: втрачений час, нездійснені надії і трагічну ілюзорність ідеалів, якими жертвують справжні почуття. Любовна лінія між містером Стівенсом і міс Кентон — це не просто елемент сюжету, а глибоко емоційний, трагічний мотив, що віддзеркалює головні теми твору: ізоляцію, обман у служінні, приреченість і безмовне каяття. Вона надає роману емоційної глибини та драматизму, перетворюючи особисту історію на узагальнену притчу про втрачені можливості та самопізнання.

Окремо потрібно зупинитися на хронотопі в романі Кадзуо Ішіґуро «Залишок дня». Простір подорожі в романі виступає метафорою внутрішньої трансформації. Стівенс від'їжджає у відпустку, але фактично вирушає в подорож до свого минулого, яке поступово розкриває його моральну незрілість і втрату. Художній час у романі роздвоєний: він одночасно «теперішній» і «ретроспективний», що дає змогу автору контрастувати самозвіт героя із фактичними подіями. Мотиви втраченої гідності та екзистенційної самотності — провідні. Стівенс жертвує особистим життям заради служіння, і лише згодом усвідомлює хибність цього вибору. Цей моральний конфлікт виведений у фокус оповіді через багатошарову систему символів, зокрема — метафору заходу дня як символу втраченого життя. Хронотоп у художньому творі — ключовий структурний компонент, через який автор реалізує психологічну, емоційну та філософську напругу твору. Простір і час у «Залишку дня» не мають лінійної логіки, а підпорядковуються внутрішній динаміці героя, який здійснює фізичну подорож Англією, що водночас є подорожжю вглиб власної пам'яті. Основний просторовий хронотоп — це маєток

Дарлінґтон-хол, символ старого соціального порядку, британського аристократичного світу, де час зупинився. Маєток слугує метафорою застиглого минулого, що досі домінує у свідомості Стівенса. Саме тут формувалась його ідентичність, звідси його консерватизм, емоційна стриманість та професійна сліпота. Під час подорожі головного героя просторовий хронотоп розширюється. Сільські пейзажі, готелі, дороги — усе це набуває символічного характеру, представляючи внутрішні етапи роздумів героя. Просторове переміщення стає механізмом пам'яті, що активує ретроспективний виклад подій. Час у романі нелінійний. Минуле й теперішнє постійно переплітаються, що відображає постмодерну естетику фрагментації. Ретроспекції головного героя, розкидані в хаотичному порядку, формують особливий наративний ритм, де суб'єктивне сприйняття замінює об'єктивну хронологію. Таким чином, час постає як психологічна категорія: не зовнішній історичний фактор, а інтимне переживання втрати, провини, нездійсненних можливостей. Минуле не віддалене, а присутнє, воно формує теперішнє Стівенса, хоча він і намагається відмежуватися від емоційного осмислення подій. У творі хронотоп є метафорою екзистенційного стану персонажа. Подорож по Англії набуває алегоричного значення — вона символізує рух героя до внутрішнього прозріння, поступове прийняття власних помилок і втрачених можливостей. Хронотоп стає інструментом, що дозволяє поєднати історичний контекст (післявоєнна Британія) із глибоко інтимною розповіддю про людську самотність, ілюзії та надію на спокуту.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, поетика роману Кадзуо Ішіґуро «Залишок дня» є прикладом глибокого синтезу модерністських (психологізм, внутрішній монолог, фокус на свідомості персонажа) та постмодерних (іронія, фрагментарність) художніх засобів. Автор застосовує ретроспективну нарацію, ненадійного оповідача, психологічно наповнений хронотоп і багаторівневу символіку, щоб дослідити тему пам'яті, самопізнання та відповідальності. Індивідуальний стиль автора поєднує східну стриманість і західну раціональність. Кадзуо Ішіґуро майстерно користується естетикою замовчування, де емоції не проговорюються, а натякаються, залишаються «поза рядками». Це створює напруження в тексті і вимагає активної інтерпретації з боку читача, що є характерною рисою постмодерної літератури. Роман побудований як подорож у минуле: оповідач згадує події, які поступово відкривають правду про його минуле і внутрішню кризу. Така структура хронотопу поєднує зовнішню подорож Англією з внутрішнім пошуком сенсу і переоцінкою цінностей. Таким чином, унікальність поетики роману полягає у делікатному балансі між формальною стриманістю та глибоким емоційним змістом, що досягається через витончену композицію. Роман постає як тонке дослідження особистісної ідентичності на тлі історичних змін і моральної неоднозначності.

Література

1. *Довганич М. В.* Образ героя-наратора у романі Кадзуо Ішіґуро «Залишок дня». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2021. № 52, Т. 2. С. 52–55.

2. *Кадзуо Ішіґуро* Залишок дня. URL: https://readbooks.com.ua/suchasna-proza/1785-zalishok-dnja-kadzuo-isiguro.html.
3. *Левіна Г.* Образ дворецького як символ культурної трансформації в англійському романі. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Літературознавство.* 2017. № 29. С. 61–66.
4. Наратор. Словник літературознавчих термінів. URL: http://www. ukrlit.vn.ua/info/dict/5z6m0.html.
5. *Сулима М.* Мовчання як жанрова домінанта прози Кадзуо Ішіґуро. *Слово і час*. № 5. 2021. С. 14–21.
6. *Ткачук М.* Психологізм у романах Кадзуо Ішіґуро: наративні моделі пам'яті. *Філологічні трактати*. 2020. 12 (2). С. 93–99.
7. *Mudge A.* Interview with K. Ishiguro. URL: http://bookpage. com/0009bp/kazuo_ishiguro.html.

References

1. Dovhanych, M. V. (2021). *Obraz heroia-naratora u romani Kadzūo Ishihuro "Zalyshok dnia"* [The image of the narrator-character in Kazuo Ishiguro's novel «*The Remains of the Day*»], *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu. Seriia: Filolohiia*, 52 (2), pp. 52–55. [in Ukrainian].
2. Ishihuro, K. *Zalyshok dnia* [The Remains of the Day]. Available at: https://readbooks.com.ua/suchasna-proza/1785-zalishok-dnja-kadzuo-isiguro.html. [in Ukrainian].
3. Levina, H. (2017). *Obraz dvorets'koho yak symvol kul'turnoi transformatsii v anhliis'komu romani* [The image of the butler as a symbol of cultural transformation in the English novel], *Visnyk Kyivs'koho Natsional'noho Universytetu im. T. Shevchenka. Literaturoznavstvo*, (29), pp. 61–66. [in Ukrainian].
4. Narator [*Narrator*] *Slovnyk literaturoznavchykh terminiv* [Dictionary of Literary Terms]. Available at: http://www.ukrlit.vn.ua/info/dict/5z6m0.html. [in Ukrainian].
5. Sulyma, M. (2021). *Movchannia yak zhanrova dominanta prozy Kadzūo Ishihuro* [Silence as a genre dominant in Kazuo Ishiguro's prose], *Slovo i Chas*, (5), pp. 14–21. [in Ukrainian].
6. Tkachuk, M. (2020). *Psykholohizm u romanakh Kadzūo Ishihuro: naratyvni modeli pam'iati* [Psychologism in Kazuo Ishiguro's novels: narrative models of memory], *Filolohichni Traktaty*, 12 (2), pp. 93–99. [in Ukrainian].
7. Mudge, A. *Interview with Kazuo Ishiguro*. Available at: http://bookpage.com/0009bp/kazuo_ishiguro.html. [in English].

СОЦІОЛІНГВІСТИКА
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ
КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.1:371.33
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337355

Л. В. Рева-Лєвшакова,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4061-3226;
Я. В. Машарова,
канд. філол. наук, доц.,
Одеська національна академія харчових технологій,
доцент кафедри української та іноземної філології
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5759-8830

НАУКОВИЙ СТИЛЬ МОВЛЕННЯ: МЕТОДИЧНІ КОЛІЗІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМЦЯМ

Статтю присвячено проблемі викладання наукового стилю мовлення, який упроваджено в навчання іноземців підготовчого відділення ОНУ імені І. І. Мечникова. Введення цієї дисципліни мало на меті розширення мовного кругозору іноземного слухача задля кращої його підготовки до мовного середовища й студентського життя на факультеті. Питання викладання наукового стилю досі остаточно не розв'язане, тому воно залишається актуальним для ведення полеміки й активного обговорення. У статті звертається увага на важливі мовні засоби наукового стилю: володіння науковою лексикою, правильне вживання синтаксичних конструкцій, логічне будування речень у тексті, вдале використання цитат. Розуміння науковості — це складний і тривалий шлях пошуку істини, висування ідей, переосмислення попередніх теорій та роздумів над власними задумами, припущеннями або переконаннями. Розмаїття прикладів наукового стилю залежить від нахилів студентів до тієї чи іншої галузі знань — відповідно до їхніх уподобань, здібностей, прагматичного вибору, впливу сім'ї чи запитів рідної країни щодо підготовки певних спеціалістів. Один із вагомих чинників наукового стилю мовлення — правильність слововжитку — сприяє усвідомленню важливості тонкощів логічного конструювання речень у тексті, що базується

на мовних законах будови як малих, так і великих синтаксичних одиниць. Застосування різноманітних форм навчання має перспективу для подальшої праці іноземців над курсовими, дипломними та дисертаційними роботами. Науковий стиль мовлення, попри складність, полемічність і дискусійність, посідає важливе місце в комплексі всього навчального процесу, який проходить іноземний слухач у підготовчий період перед вступом до закладу вищої освіти.

Велике значення має вибір майбутнього студента, його визначення з профілем навчання та майбутньою професією. Тому науковий стиль мовлення може орієнтуватися на економічний, філологічний, хіміко-медичний, фізико-математичний або інший навчальний профіль. Для цього фахівці, які працюють з іноземцями, створюють і розробляють значний мовний матеріал задля уникнення або злагодження різноманітних методичних колізій як у викладанні, так і в навчанні. Упроваджувати викладання й методично розробляти програми з наукового стилю мовлення для іноземців необхідно задля досягнення важливої мети — якісного навчання української мови як іноземної.

Ключові слова: науковий стиль мовлення, профіль навчання, методика навчання іноземних студентів і слухачів.

L. V. Reva-Lievshakova,
ScD, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor;
Y. V. Masharova,
PhD, Docent,
Odesa National University of Technology,
Ukrainian and Foreign Philology Department Docent

SCIENTIFIC SPEECH STYLE: METHODOLOGICAL COLLISIONS TEACHING FOREIGNERS

The article is devoted to the problem of teaching the scientific style of speech, which was introduced into the education of foreigners of the preparatory department of the I. I. Mechnikov ONU. The introduction of this discipline was aimed at expanding the linguistic horizons of the foreign student in order to better prepare him for the linguistic environment and student life at the faculty. The issue of teaching the scientific style has not yet been finally resolved, therefore it remains relevant for polemics and active discussion. The article draws attention to the important linguistic means of the scientific style: mastery of scientific vocabulary, correct use of syntactic constructions, logical construction of sentences in the text, successful use of quotes. Understanding scientificity is a complex and long path of searching for the truth, putting forward ideas, rethinking previous theories and reflecting on one's own ideas, assumptions or beliefs. The variety of examples of

scientific style depends on the inclinations of students to a particular field of knowledge — according to their preferences, abilities, pragmatic choice, family influence or requests of the native country regarding the training of certain specialists. One of the important factors of the scientific style of speech — the correctness of word usage — contributes to the awareness of the importance of the subtleties of logical construction of sentences in the text, which is based on the linguistic laws of the structure of both small and large syntactic units. The use of various forms of teaching has prospects for the further work of foreigners on coursework, diploma and dissertation works. The scientific style of speech, despite its complexity, polemic and debatable nature, occupies an important place in the complex of the entire educational process that a foreign student undergoes in the preparatory period before entering a higher education institution. The choice of a future student, his determination with the profile of study and future profession is of great importance. Therefore, the scientific style of speech can be oriented towards economic, philological, chemical-medical, physical-mathematical or other educational profile. For this, specialists working with foreigners create and develop significant language material in order to avoid or reconcile various methodological conflicts both in teaching and in learning. It is necessary to introduce teaching and methodically develop programs on the scientific style of speech for foreigners in order to achieve an important goal –high-quality teaching of the Ukrainian language as a foreign language.

Key words: scientific style of speech, teaching profile, teaching methodology for foreign students and listeners.

Робота з іноземною аудиторією завжди пов'язана з різноманітними чинниками, які насамперед спираються на досвід, що набувається в процесі спроб і помилок. Для цього потрібні практика й постійний ґрунтовний аналіз цієї практики. Завдяки аналізу вдосконалюються методи й прийоми навчання, «відшліфовується» дидактичний матеріал: прибирається зайве, вводиться нове. Отже, викладацька діяльність в іноземній аудиторії вимагає значних зусиль у пошуку нових шляхів доступної подачі матеріалу, виваженого формулювання й доцільного добору українських слів, словосполучень, речень і текстів. Удосконалення стосується не лише семантичного, лексикологічного чи синтаксичного матеріалу, а й робочих програм і планів. Кардинальні зміни планів роботи з іноземними слухачами підготовчої форми навчання відбулися в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова в 2019 році. Своєрідний пошук шляхів удосконалення навчального процесу реалізувався у введенні до навчального плану дисципліни «Науковий стиль мовлення та мова спеціальності». Це стало інновацією не лише для одеських вишів, а й загалом для українських. Хоча питання викладання наукового стилю набирало обертів ще на початку другого десятиріччя нашого століття у вітчизняному освітньому просторі й викликало чимало небезпідставних заперечень і цілком зрозумілих упереджень. Не розв'язане воно й дотепер, тому залишається надзвичайно назрілим для полеміки, діалогу чи обговорення.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У системі викладання української мови як іноземної науковий стиль мовлення залишається складним, але необхідним елементом мовної підготовки. Його вивчення сприяє формуванню в іноземних студентів умінь академічного письма, аналітичного мислення та наукової аргументації. Попри це, методика викладання наукового стилю не має уніфікованого підходу, що породжує низку методичних колізій у навчальному процесі. Зважаючи на потреби студентів у написанні курсових, дипломних і дисертаційних робіт, питання залишається вкрай актуальним для мовної освіти іноземців.

Аналіз досліджень проблеми. Окремі аспекти викладання наукового стилю мовлення розглядаються у працях із методики навчання української мови як іноземної (О. Баган, Н. Бабич, І. Кобець), функціональної стилістики (О. Семеног, М. Плющ), лінгводидактики (Л. Мацько, В. Скуратівський). Дослідники підкреслюють складність засвоєння академічного письма через відмінності в граматичних структурах, стилістичних нормах і культурно обумовлених комунікативних моделях. Проте системні дослідження з фокусом саме на іноземців підготовчого етапу залишаються поодинокими.

Мета і завдання дослідження. Мета: виявити методичні труднощі викладання наукового стилю мовлення іноземцям і запропонувати шляхи їх подолання з урахуванням профільної спрямованості навчання. Завдання: окреслити мовні особливості наукового стилю, що становлять труднощі для іноземних студентів; класифікувати типові методичні колізії у процесі викладання; проаналізувати адаптаційні можливості підручників і навчальних матеріалів; запропонувати методичні орієнтири щодо побудови курсу для різних профілів підготовки.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес викладання наукового стилю мовлення в межах української мови як іноземної, предметом — методика формування навичок наукового мовлення в іноземних слухачів залежно від їхнього профілю навчання.

Джерельну базу становлять: навчальні програми та робочі плани підготовчого відділення ОНУ імені І. І. Мечникова; навчальні посібники з української мови для іноземців та наукового стилю мовлення для іноземців.

Методи дослідження: описовий і порівняльний аналіз; компонентний аналіз лексико-граматичних помилок; метод лінгвістичного спостереження; елементи дискурс-аналізу.

Наукова, теоретична і практична цінність отриманих результатів. Наукова цінність дослідження полягає в конкретизації проблеми викладання наукового стилю мовлення як окремого етапу мовної підготовки іноземців. Теоретична значущість полягає у поглибленні уявлень про стилістичні параметри наукового мовлення в контексті міжкультурної комунікації. Практична цінність полягає у можливості використання результатів для створення спеціалізованих підручників, адаптованих курсів і модулів академічного письма для іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу. Проблема викладання наукового стилю іноземцям існує, проте нам не відомі ґрунтовні дослідження цього питання. Варто

зазначити, що деякі поодинокі тези з'являються в інтернет-просторі, однак, на жаль, їхній рівень, на нашу думку, невисокий. Це має певне пояснення: за нашими спостереженнями, викладачі в іноземних аудиторіях — передусім практики, а не теоретики чи дослідники. Вони працюють на результат у знанні мови, а не на розвиток інтелектуальних якостей чи критичного мислення. Адже аудиторія специфічна: якщо немає спільної мови-посередника, то розгорнуті пояснення стають неможливими, і навчання часто зводиться до намагання надати дослівний переклад. У деяких випадках допомагає невербальне спілкування. Потрібно зазначити, що методичні аспекти навчання не тотожні науково-пошуковим інтенціям і прагненням. Хоча з історії відомо кілька прикладів, що заперечують це твердження. Але вони стосуються геніїв або надзвичайно талановитих, неординарних особистостей. Прикладом є шкільні вчителі Альберт Ейнштейн (відкриття теорії відносності якого вплинуло на подальший розвиток усіх наукових галузей) та Джеймс Джойс (у його романі «Улісс» простежуються багатовекторні філософські виміри й життєві колізії — символи людських прагнень, уболівань, надій і мрій). Викладачі-практики насамперед звертають увагу на практичний бік навчання. І цьому є підтвердження: маємо кілька цікавих прикладних розробок із викладання наукового стилю іноземцям підготовчих відділень. Зокрема, це навчальні й методичні посібники різних профілів, створені викладачами вітчизняних університетів — Харківських (Романов Ю. О., Северин Н. В., Терещенко Л. Я., Гомон А. М., Сухоруков В. А.) [4; 5], Київського (Жогіна І. В.) [2], Сумського (Дегтярьова Т. О., Дядченко Г. В., Шевцова А. В.) [1].

Чому ж постало питання про викладання наукового стилю іноземцям і звідки його коріння у впровадженні в ОНУ імені І. І. Мечникова? Введення цієї дисципліни мало на меті розширити мовний кругозір іноземного слухача задля кращої підготовки до мовного середовища та студентського життя на факультеті. До того ж науковий стиль мовлення мав підтримати викладачів мови спеціальності, які долучалися до навчання іноземців наприкінці другого семестру, маючи обмежену кількість годин. Зазвичай до викладання мови спеціальності запрошувалися фахівці, які добре знали матеріал, але не розрізняли особливості іноземної аудиторії та аудиторії українських студентів. Тому й якість навчання була недостатньою. Допитливість окремих іноземців, їхнє невдоволення й прагнення до кращого засвоєння мови спеціальності, з одного боку, а з іншого — прагнення викладачів удосконалити навчальний процес, розширити можливості засвоєння лексичного матеріалу та рішучість до змін — усе це вплинуло на приділення більшої уваги науковому стилю мовлення та введення його як окремої дисципліни до навчального процесу підготовчого відділення іноземців ОНУ. Звісно, цю дисципліну можна було ввести лише у другому семестрі — після ґрунтовної підготовки в першому півріччі. Хоча передбачено всього 44 години, однак навіть для такого обсягу вимагається значна підготовча робота викладача.

Введення наукового стилю мовлення в навчання іноземців має як своїх скептиків, так і прихильників. Скептиків, звісно, насторожує серйозність похідних від лексеми наука, що вважається прерогативою науковців. Справді, такі твердження — це

«класика жанру» сприйняття науковості як процесу мислення. Але для мислення необхідні точність, логічність, оригінальність, краса — така «суміш» якостей свідчить про культуру мовлення, що, своєю чергою, передбачає володіння лексикою, влучним слововжитком і правильним використанням синтаксичних знань. Якою б примітивною не здавалася скептикам робота з іноземцями, вона має ті самі завдання й мету, що й викладання будь-якої навчальної дисципліни, однак сам процес ускладнюється обов'язковими методичними підходами та специфікою мовного середовища. Потрібно визнати, що такі складнощі здатні подолати не всі.

Якщо брати до уваги один із вагомих чинників наукового стилю мовлення — правильність слововжитку, — ми дійдемо до розуміння важливості тонкощів логічного конструювання речень у тексті, який базується на мовних законах побудови як малих, так і великих синтаксичних конструкцій. Іноземець має усвідомити, що вивчені ним раніше теми — «Моя сім'я», «Мій день», «В університеті», а також «На вулиці», «У магазині» — підпорядковуються тим самим мовним законам конструктивності, що й тексти на наукову тематику. Слухачам уже відомі вирази в першій особі однини теперішнього часу: «я знаю», «я думаю», «я розумію», «я бачу», «я роблю», «я читаю». Вони засвоїли їх на заняттях базового курсу з української мови як іноземної та під час інтерактивного практикуму з розвитку мовлення. Більше того, цей матеріал закріплено постійним «муштруванням» відмінювання найуживаніших дієслів за особовими займенниками, що закладено в уроки 7–10 навчального посібника «Розмовляємо українською» [3]. Не складно пояснити студентам, що для наукового тексту доцільно використовувати форми з «ми» замість «я», або нейтральні конструкції. Іноземці вже підготовлені до таких мовних «родзинок». Вони вже (хоч і складно та тривало) усвідомили, що для звертання до друзів чи викладача використовуються різні особові займенники: «ти» — до друзів; «Ви» — до викладача, секретаря, методиста, декана, ректора, сусідів, літніх людей і навіть до інших студентів. Також уже вивчено відмінювання особових займенників, і багаторазово повторено та закріплено повсякденні короткі діалоги на кшталт:

– Як Ваші справи? — Дякую, добре (у яких опускається розгорнута відповідь типу «Мої справи добре, дякую» або «У мене все добре, дякую»).

Усвідомлення різниці між «ти» і «Ви», як правило, відбувається складно й довго. Адже займенник «Ви» в однині має таку ж граматичну форму, як і «ви» у множині. Треба враховувати й лексичну специфіку деяких мов, у яких таких «родзинок-сюрпризів» як «ти»–«Ви» просто не існує. У випадку з науковим текстом іноземний студент має замінити форму першої особи однини («я») на першу особу множини («ми») і впевнено вживати: «Ми знаємо, що…», «Ми розуміємо, що…», «Ми думаємо, що…», «Ми бачимо, що…». А також — нейтральні конструкції з новою лексикою: «Зрозуміло, що…», «Відомо, що…», «Убачається, що…», «Сказано, що…», «Написано, що…». Ці конструкції необхідно пояснювати в контексті. Якщо маємо справу з усним розмовним звертанням до особи, то діалог виглядає так:

– Що ти робиш / Ви робите?

– Я працюю / думаю / пишу / читаю / танцюю / дивлюся…

У науковому письмовому контексті діалог не використовується, отже й питання до особи відсутні. Тут ми застосовуємо конструкції з власними спостереженнями, однак говоримо вже від імені першої особи множини: «Ми знаємо, що Україна — президентсько-парламентська країна», «Ми думаємо, що українські люди — вільні й демократичні».

Практика показує, що якщо додати елемент гри до уроку на цю тему, вона сприймається слухачами активно й позитивно. Найголовніше — наукові конструкції не забуваються. Це працює на перспективу, адже наведені вище сталі вирази можуть активно використовуватись у роботі над курсовими, дипломними, а можливо, й дисертаційними роботами.

Одним із важливих мовних засобів наукового стилю є правильне використання цитат. Такі завдання, як «Переробіть речення, використовуючи пряму мову», розширюють як універсально-побутове, так і науково-практичне мовне слововживання. Якщо на початку знайомства з прямою мовою ми вживали побутові діалоги, зокрема на теми поведінки на вулиці, в магазині, під час спілкування зі студентами або деканом (наприклад: *Я запитала свого викладача Івана Івановича, яка моя оцінка? — Іван Іванович відповів, що моя оцінка — «А». // Я запитала свого викладача Івана Івановича: «Яка моя оцінка?» — Іван Іванович відповів: «Ваша оцінка — „А“.»*), то наукові приклади мають бути іншого типу: *Іван Франко — відомий український письменник. Він писав: «Під Украйни єднаймось прапор! Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь, Рідний краю, здобути тобі!»* ; *Тарас Шевченко — видатний український поет. Він писав: «Борітеся — поборете, вам Бог помагає! В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля».* Таких прикладів можна наводити безкінечно, адже вони універсальні для активного вжитку, навіть якщо в цитуванні відомих постатей порушено звичний порядок слів, на який обов'язково звертається увага під час навчання іноземців. Це — також мовна «родзинка», тобто специфіка, що пояснюється: по-перше, авторським творчим пошуком, по-друге, старою нормою або формою слововжитку.

Отже, студент-іноземець має усвідомити, що є граматичні правила, за якими вивчається українська мова як іноземна на сучасному етапі, а є відступи від цих правил. Такі відступи в рідній мові українця можуть бути стилістичним засобом, тоді як в іноземця — це, найчастіше, результат ненавмисної помилки, спричиненої значною різницею між рідною мовою і мовою навчання. Зауважмо, що тематика цитат може бути різною — залежно від напряму наукового стилю. Наприклад: *Володимир Іванович Вернадський — відомий український науковець і філософ. Він відкрив біохімію. В. І. Вернадський писав: «В основі геології лежить хімічний елемент — атом, і що в навколишній природі — в біосфері — живі організми відіграють першочергову роль».* Обрана цитата є складною як для іноземця, так і для носія мови. Але це не означає, що ми повинні адаптувати її для розуміння всіх студентів — як здібних до наукового сприйняття, так і менш підготовлених. У володінні мовою іноземцями ми маємо досягати рівня розуміння: 60–70 % — «добре», 80–90 % — «дуже добре». Для наукового тексту цей рівень може бути нижчим, оскільки головне — усвідомлення

суті. Адже розуміння науковості не приходить швидко. Це складний і тривалий шлях: пошук істини, висування ідей, осмислення попередніх теорій, міркування над власними задумами, гадками або переконаннями. Розмаїття прикладів із наукового стилю залежить від:ахилів студентів до певної галузі знань, їхніх уподобань і хисту, прагматичного вибору — особистого чи родинного, запитів рідної країни на підготовку фахівців у тій чи іншій сфері.

Згадаємо й те, що для навчання науковому стилю мовлення потрібне гендерне визначення осіб, які займаються наукою. Український правопис надає нам фемінітивні розгалуження певних категорій: учнів (учень — він, учениця — вона), студентів (студент — він, студентка — вона), вчителів (вчитель — він, вчителька — вона), викладачів (викладач — він, викладачка — вона), які мають бути засвоєні іноземцями ще у першому семестрі. Такий самий підхід має бути й до означення науковців, дослідників, розвідників, учених. Цей синонімічний ряд — яскравий приклад і підтвердження того, що наша мова багата на синоніми. Отже, іноземні слухачі мають знати як синоніми до слів, що позначають людину, яка займається наукою, так і їхні гендерні форми: науковець — науковиця, дослідник — дослідниця, розвідник — розвідниця, учений — учена. Звісно, наявність синонімів та їхнє активне використання дозволяє уникати одноманітності в тексті, а іноземним освітянським пошукувачам розширює словниковий запас, що є важливим для активного слововжитку.

Для логічного зв'язку між частинами висловлювання активно мають використовуватися вказівні займенники. Знайомство із займенниками «цей», «ця», «це», «ці» вже відбувається на п'ятому уроці посібника «Розмовляємо українською» [3], під час ознайомлення з граматикою української мови. Важливість вказівних займенників безперечна, тому завдання з їхнього правильного вживання надзвичайно важливі. Наприклад: *«Пишіть правильно "цей", "ця", "це", "ці"». Це український поет Тарас Шевченко. (…) поет відомий у всьому світі. Це новини. (…) новини дуже сумні. (…) студенти вчаться в Одеському національному університеті. Це місто Одеса. (…) місто дуже гарне. (…) люди добре знають Київ, тому що вони там живуть. Це наш економічний факультет. Мій друг добре знає (…) факультет, тому що там вчиться його брат.* Згодом (уроки 7–8 посібника «Розмовляємо українською» [3]) звертаємось до специфіки інших вказівних займенників: *який, яка, яке, які.*

Вкрай важливо для підготовки іноземців — майбутніх фахівців — уміти працювати з текстом, а згодом створювати власний, навіть невеликий, текст. Спочатку це буде розповідь про себе й свою сім'ю, а далі — про свій факультет, своє навчання, свій університет і, врешті-решт, — про свою майбутню професію й науково-освітянські вподобання. Тексти для навчання, які пропонуються слухачам, мають логіку побудови. На це звертають увагу й іноземці, оскільки навчальні тексти містять закономірність викладу інформації. Якщо взяти за приклад текст про себе і свою сім'ю, то ніхто не почне розповідь з погоди чи подорожей. Усе конструюється за планом і конкретизацією фактів: *Це — я. Мені … років. Я приїхав/приїхала з … Зараз я живу*

…, навчаюсь … Моя сім'я зараз … Мого батька звати …, він … Мою матір звати …, — звичайний, «стандартний» приклад самопрезентації іноземного громадянина.

Звісно, до самостійно створеного наукового тексту ще далеко, та постає питання навіть про спроможність його створення. Однак варто пробувати — починати з коротких розповідей про себе, свої науково-освітянські уподобання, а потім — переходити до історії (і згодом аналізу) теорій, теорем, ідей та пошуків знаних і сучасних науковців з обраної сфери навчання, а можливо, і майбутнього дослідження студентів-філологів та студентів-нефілологів.

Важливим структурним елементом навчання наукового стилю мовлення є робота з джерелами, словниками, таблицями, атласами тощо, залежно від обраного профілю. Іноземці мобільні, і, за досвідом, переважно звертаються до інтернет-джерел. В ОНУ функціонує наукова бібліотека, тому варто показати студентам бібліотечні павільйони й каталоги (що також доступні на сайті бібліотеки). Науковий стиль мовлення, попри складність, полемічність і дискусійність у викладанні іноземцям, посідає важливу ланку в комплексі всього навчання, яке проходить іноземний слухач у підготовчому періоді перед вступом до вищого навчального закладу. Велике значення має вибір майбутнього студента, визначення з профілем навчання та майбутньою професією. Тому науковий стиль мовлення може бути зорієнтований на економічний, філологічний, хіміко-медичний, фізико-математичний або інший профіль. Для цього фахівці, які працюють з іноземцями, створюють і розробляють значний мовний матеріал задля уникнення або гармонізації методичних труднощів, які трапляються на цьому шляху. Враховуючи все вищесказане, потрібно й надалі звертатися до питання викладання наукового стилю мовлення іноземцям задля досягнення важливої мети — якісного навчання української мови як іноземної.

Висновки та перспективи дослідження. Засвоєння наукового стилю мовлення є важливою складовою якісної мовної підготовки іноземців до навчання в українських ЗВО. Методичні труднощі викладання зумовлені як об'єктивними мовними бар'єрами, так і відсутністю єдиних програм. Важливо впроваджувати диференційований підхід, що враховує майбутній фах студентів, та розробляти адаптовані матеріали з урахуванням фахової термінології й дискурсивних особливостей наукової комунікації.

Література

1. *Дегтярьова Т. О., Дядченко Г. В., Шевцова А. В.* Українська мова для іноземців. Науковий стиль мовлення. Вступний курс : навч. посіб. 2-ге вид., виправл. й допов. Суми : Сумський державний університет, 2021. 197 с.
2. *Жогіна І. В.* Українська мова для студентів-іноземців: науковий стиль мовлення. Київ : КНЕУ, 2010. 72 с.
3. *Рева-Лєвшакова Л. В., Гладир Я.С.* Розмовляємо українською (стартовий курс А1, А2) : навч. посіб. для іноземних студентів-слухачів ЗВО України (2-ге видання, перероблене і доповнене). Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2022. 384 с.

4. *Романов Ю. О., Северин Н. В.* Науковий стиль мовлення навч. посіб. для студентів-іноземців економічного профілю. Харків : НТУ «ХПІ», Вид-во «НТМТ», 2012. 100 с.
5. *Терещенко Л. Я., Гомон А. М, Сухоруков В. А.* Українська мова. Науковий стиль : навч. посіб. для студентів-іноземців технічних спеціальностей. Харків : НТУ «ХПІ», 2021. 146 с.

References

1. Dehtiarova, T. O., Diadchenko, H. V., Shevtsova, A. V. (2021) *Ukrainska mova dlia inozemtsiv. Naukovyi styl movlennia. Vstupnyi kurs: navchalnyi posibnyk* [Ukrainian language for foreigners. Scientific style of speech. Introductory course: textbook]. 2-he vyd., vypravl. y dopov. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet. [in Ukrainian].
2. Zhohina, I. V. (2010) *Ukrainska mova dlia studentiv-inozemtsiv: naukovyi styl movlennia* [Ukrainian language for foreign students: scientific style of speech]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
3. Reva-Lievshakova, L. V., Hladyr, Ya. S. (2022) *Rozmovliaiemo ukrainskoiu (startovyi kurs A1, A2) : navch. posib. dlia inozemnykh studentiv-slukhachiv ZVO* [Ukrainy Let's speak Ukrainian (starter course A1, A2): a teaching manual for foreign students of higher educational institutions of Ukraine] (2-he vydannia, pereroblene i dopovnene). Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].
4. Romanov, Yu. O., Severyn, N. V. (2012) *Naukovyi styl movlennia: Navch. posib. dlia studentiv-inozemtsiv ekonomichnoho profiliu* [Scientific style of speech: Textbook for foreign students of economic profile]. Kharkiv: NTU «KhPI», Vyd-vo «NTMT». [in Ukrainian].
5. Tereshchenko, L. Ya., Homon, A. M, Sukhorukov, V. A. (2021) *Ukrainska mova. Naukovyi styl: navch. posib. dlia studentiv-inozemtsiv tekhnichnykh spetsialnostei.* [Ukrainian language. Scientific style: teaching aids for foreign students of technical specialties]. Kharkiv: NTU «KhPI». [in Ukrainian].

УДК 37.016.81
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337356

Л. С. Дідур,
Одеський національний морський університет,
старший викладач кафедри
журналістики та мовної комунікації
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-2618-2116

МОВА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ СТУДЕНТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОПИТУВАННЯ)

У статті розглянуто мовну особливість освітнього середовища серед здобувачів вищої освіти різних освітніх програм, що реалізуються в Одеському національному морському університеті. Дослідження ґрунтується на результатах анкетного опитування, що дало змогу простежити мовні вподобання, мовну практику та мовну поведінку студентської спільноти в різних контекстах та проявах: в освітньому процесі, на перервах між заняттями, під час неформального спілкування у колі друзів та рідних, у цифровому просторі та соціальних мережах, під час вибору додаткової літератури для читання.

Зокрема, здобувачі освіти дали відповідь на запитання «яку мову вони вважають рідною» та що є суттєвим у понятті «рідна мова». Також здобувачам запропоновано обґрунтувати твердження, що збереження та популяризація української мови є проявом національної ідентичності.

Отримані результати засвідчують, що у студентському середовищі університету українська мова виконує функцію офіційної мови навчання, однак є значний відсоток здобувачів, які в повсякденному житті продовжує активно використовувати не українську мову, особливо в неформальному спілкуванні та онлайн-комунікації. Водночас значна частина опитаних продемонструвала високий рівень білінгвізму, який дозволяє їм вільно переходити між мовами залежно від ситуації та оточення, що свідчить про сформовану мовну гнучкість і толерантність. До того ж зазначається, що опитувані студенти — це представники покоління, сформованого у 2000-2010-х роках, де мовна політика не завжди мала чітке спрямування на утвердження української мови як єдиної державної у повсякденному житті. У багатьох областях нашої країни (особливо в південних і східних) змішані мовні форми залишалися домінантними у публічному просторі, медіа, освітньому середовищі та родинному спілкуванні. Це середовище й стало мовною «нормою» для багатьох молодих людей.

Авторка наголошує на важливості підвищення престижу української мови, зміцнення мовної культури, розвитку комунікативної компетентності студентів, зокрема, за професійним спрямуванням.

Ключові слова: державна мова, рідна мова, комунікація, мовний простір, двомовне середовище, білінгвізм.

L. S. Didur,
Senior Lecturer at the Department of Journalism and Communication
Odesa National Maritime University

THE LANGUAGE OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE STUDENT COMMUNITY OF ODESA NATIONAL MARITIME UNIVERSITY (BASED ON SURVEY DATA)

The article examines the linguistic characteristics of the educational environment among students enrolled in various academic programs at Odesa National Maritime University. The study is based on the results of a questionnaire survey, which made it possible to trace the language preferences, linguistic practices, and communicative behavior of the student community in different contexts and forms of expression: within the educational process, during breaks between classes, in informal communication with friends and family, in the digital space and on social media, as well as when choosing additional literature for reading.

In particular, students were asked to answer the question «Which language do you consider your native language?» and to explain what is essential in the concept of «native language». Respondents were also invited to justify the statement that the preservation and promotion of the Ukrainian language is an expression of national identity.

The results indicate that Ukrainian serves as the official language of instruction in the university environment; however, a significant percentage of students continue to actively use a non-Ukrainian language in everyday life, especially in informal communication and online interaction. At the same time, a large portion of respondents demonstrated a high level of bilingualism, which allows them to switch between languages depending on the situation and environment — a sign of developed linguistic flexibility and tolerance.

It is also noted that the surveyed students represent a generation formed in the 2000s-2010s, a period when language policy did not always clearly aim at affirming Ukrainian as the sole state language in everyday life. In many regions of Ukraine — particularly in the south and east — mixed language forms remained dominant in public discourse, media, the educational environment, and family communication. This linguistic setting became the «norm» for many young people.

The author emphasizes the importance of enhancing the prestige of the Ukrainian language, strengthening language culture, and developing students' communicative competence, particularly in professional contexts.

Key words: official language, native language, communication, language environment, bilingual environment, bilingualism.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Мовний простір університетського середовища є важливим фактором формування професійної, культурної та особистісної компетентності здобувачів вищої освіти. Сьогодні у світі існує близько 6000 мов. Відомо, що майже половина з них знаходяться під загрозою зникнення. На думку фахівців, це трапляється в тому випадку, коли нею не послуговуються, з тієї чи іншої причини, більше 30% носіїв мови. Соціолінгвістичні дослідження, а саме: вивчення зв'язку мови і суспільства, аналіз взаємодії мов та ставлення до мови послуговувачів, особливості мовних ситуацій — є відображенням часової спіралі, цього навіть науково доводити не потрібно, оскільки важливим є не тільки офіційний статус мови, а причинно-наслідкові зв'язки між мовою та державою, мовою та ідеологією, мовою та нацією, мовою та суспільством, мовою та політикою, мовою та релігією.

Аналіз досліджень проблеми. Вибір певного засобу комунікації українські науковці почали аналізувати з проголошенням Незалежності. Досліджували вибір мови в різних областях України (Л. Белей [1], І. Кудрейко [7], Т. Миколенко [9], Т. Ткачук [15], М. Борсуновська [2; 3]). Значна кількість досліджень зосереджена на мовну поведінку столиці (Т. Бурда [4], Л. Масенко [8], О. Данилевська [5], Г. Залізняк [11], С. Соколова [11; 12; 13]), зокрема, є описи досліджень окремих вікових категорій, школярів та студентів (О. Данилевська, С. Соколова [11], А. Велика [6], В. Титаренко [14]).

Метою статті є аналіз мовних особливостей невеликого прошарку здобувачів вищої освіти Одеського національного морського університету, з'ясувати, яку мову обирають для спілкування в залежності від ситуації та оточення, що розуміють під поняттям «рідна мова», чи залежить вибір мови від мовного середовища, обґрунтувати твердження, що збереження та популяризація української мови є проявом національної ідентичності. **Завдання дослідження:** дослідити мовні особливості студентської спільноти, що навчається за різними освітніми програмами в Одеському національному морському університеті; визначити мовні уподобання здобувачів вищої освіти залежно від ситуації спілкування та соціального оточення; з'ясувати, як респонденти трактують поняття «рідна мова» та які чинники впливають на її визначення; виявити, чи залежить мовна поведінка студентів від особливостей мовного середовища, у якому вони формувалися та проживають; проаналізувати рівень мовної гнучкості та білінгвізму серед здобувачів освіти; обґрунтувати думку, що збереження та популяризація української мови в сучасному освітньому просторі є важливим чинником формування національної ідентичності молоді.

Об'єктом дослідження є мовна поведінка здобувачів вищої освіти Одеського національного морського університету. **Предметом** дослідження вибір мови спілкування студентами залежно від ситуації, соціального оточення та мовного середовища; їхнє розуміння поняття «рідна мова»; ставлення до збереження та популяризації української мови як чинника національної ідентичності.

Фактичним матеріалом дослідження послужили дані онлайн-анкетування проведеного в лютому 2025 року за допомогою програмного забезпечення Google. Форми. **Джерельна база дослідження** — результати анкетного опитування,

проведеного серед здобувачів вищої освіти різних освітніх програм Одеського національного морського університету. Саме ці дані є основою аналізу мовних вподобань, мовної практики та мовної поведінки окремої кількості студентської спільноти ОНМУ. Додатково в статті використовувалися наукові праці для обґрунтування теоретичних підходів та дані соціолінгвістичних досліджень відповідно до яких були розроблені запитання анкетування.

Методи дослідження. У процесі підготовки запропонованої розвідки було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів: *метод анкетування* — як основний емпіричний метод збору даних; *метод кількісного аналізу* — застосовувався для обробки результатів анкетування, що дозволило виявити частотність використання тієї чи іншої мови, мовні уподобання в різних комунікативних ситуаціях, рівень білінгвізму тощо; *метод якісного аналізу* — використовувався для інтерпретації відкритих відповідей респондентів щодо розуміння поняття «рідна мова», мовного вибору, а також для аналізу ставлення до української мови як чинника національної ідентичності; *порівняльно-аналітичний метод* — застосовувався для порівняння мовної поведінки здобувачів вищої освіти в офіційному (освітньому) та неофіційному (особистісному, цифровому) середовищах; *метод узагальнення* — дозволив сформулювати висновки щодо стану мовної ситуації в студентському середовищі ОНМУ та зробити припущення про тенденції мовної ідентифікації молоді; *теоретичний аналіз наукових джерел* — забезпечив наукову основу для розробки анкети та інтерпретації результатів.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що подібне опитування проводилося вперше в Одеському національному морському університеті та вперше здійснено аналіз мовної поведінки здобувачів вищої освіти університету морського профілю. Уперше на основі анкетного опитування студентів різних освітніх програм Одеського національного морського університету простежено взаємозв'язок між соціальним оточенням, ситуацією спілкування та вибором мови комунікації. Звернено увагу на те, як респонденти трактують поняття «рідна мова» та співвідносять його з особистими цінностями, досвідом і національною ідентичністю.

Теоретична цінність отриманих результатів полягає в тому, що розкрити стан мовної поведінки сучасного студентства в умовах багатомовного реального середовища півдня України; здійснено своєрідний внесок у розвиток соціолінгвістики через вивчення впливу соціального оточення, цифрового простору, родинного середовища на вибір мови здобувачами освіти вишу морського профілю. **Практичною цінністю** є те, що отримані результати можуть бути використані під час планування мовної політики університету, зокрема, щодо підвищення мовної компетентності здобувачів освіти і формування більш стійкого українськомовного академічного простору. Анкетна модель та інтерпретація результатів можуть бути використані викладачами й дослідниками для подальших соціолінгвістичних спостережень та моніторингу мовної ситуації у студентському середовищі. Зосібна, зібраний фактичний матеріал може бути використаний у розробленні програм із формування мовної

культури студентів, проведенні виховної роботи, що спрямована на посилення мовної ідентичності та міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Вбачаємо, що дослідження, проведені серед молоді, потрібні та досить важливі, оскільки, дають можливість визначити реальне застосування української мови в поколінні, яке народилося й зростало вже в роки незалежної Україні, водночас, перебуває в двомовному середовищі Південної частини країни, але не мало прямого впливу щодо зміцнення російської національно-політичної переваги в Україні.

Дослідження проведено в лютому 2025 року шляхом онлайн-анкетування за допомогою програмного забезпечення Google Форми, старшим викладачем кафедри журналістики та мовної комунікації Одеського національного морського університету (ОНМУ) Дідур Людмилою Сергіївною. Анкетування було присвячене Міжнародному дню рідної мови в якому взяли участь здобувачі освіти різних освітніх програм, що реалізуються в ОНМУ. Загальна кількість учасників опитування становить 202 особи.

Здобувачам було запропоновано дати відповіді на такі запитання:

1. Навчально-науковий інститут/факультет, шифр та назва спеціальності.
2. Місце народження (місто, село, район, область).
3. Яку мову Ви вважаєте рідною?
4. Якою мовою Ви спілкуєтеся у повсякденному житті?
5. Якою мовою Ви спілкуєтеся в родині?
6. Якою мовою Ви спілкуєтеся під час навчального процесу?
7. Якою мовою Ви спілкуєтеся на перервах між заняттями?
8. Якою мовою налаштовані додатки Ваших гаджетів та соціальні мережі?
9. Чи читаєте Ви додаткову літературу українською мовою?
10. Якою мовою Ви зазвичай говорите в присутності українськомовних співрозмовників?
11. Чи згодні Ви з твердженням, що українська мова є одним із атрибутів державності України?
12. Що для Вас є суттєвим в понятті «рідна мова»?
13. Якби у Вас був вибір, якою мовою Ви слухали б навчальні курси?
14. Що стримує Вас у спілкуванні державною мовою в повсякденному житті? (у разі, якщо мова повсякденного вжитку не українська).
15. Чи вважаєте Ви: збереження та популяризацію української мови проявом національної ідентичності? Обґрунтуйте Вашу відповідь.
16. Чи змінилося Ваше ставлення до української мови після повномасштабного вторгнення рф на території нашої країни? Як саме?

Запитання були розроблені відповідно до соціолінгвістичних досліджень та моніторингів проведених в соціальних мережах, а також, досліджень, що описані у працях С. Соколової, Л. Масенко, А. Великої, М. Бовсуновської та інших науковців.

Серед опитаних 158 здобувачів вказали місто Одеса та Одеську область місцем народження, 23 здобувача вказали місто Миколаїв та Миколаївську область, по 4

здобувача зазначили місто Дніпро та Дніпропетровську область, Вінницьку область та республіку Молдова, 2 — Донецьку область, по 1 здобувачу зазначили Харківську область, Херсонську область, Кіровоградську область, Запорізьку область, Черкаську область, Житомирську область та місто Кривий Ріг.

Мовна ситуація Одещини характеризується існуванням феномену двомовності, або, як це явище називають мовознавці, білінгвізмом. У латинській мові слово «білінгвізм» мало декілька значень, першими з яких були такі два: 1) двомовний, той, який говорить двома мовами; 2) той, що змішує дві різні мови, тобто спотворює, калічить мову [10, с. 511]. Саме в таких умовах відбувалося формування мовної особистості теперішніх здобувачів вищої освіти.

Підтвердженням цього є відповіді на запитання 3. Яку мову Ви вважаєте рідною? зображені на графіку, де здобувачам не було запропоновано варіантів відповідей, а треба було вказати саме відповідну мову. Серед опитуваних респондентів рідною мовою більшість вважає українську, значний відсоток респондентів вважають рідною дві мови — українську та російську.

Якою мовою відбувається спілкування у повсякденному житті, знову ж таки, бачимо, що перевага надається двомовності.

4. Якою мовою Ви спілкуєтеся у повсякденному житті?

202 відповіді

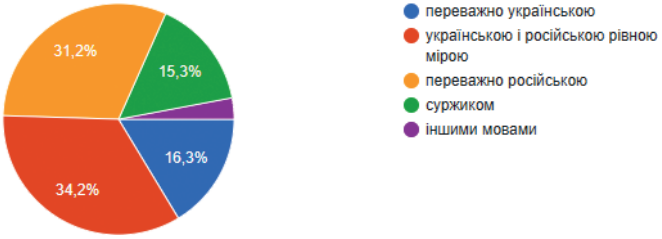

Мову спілкування в колі рідних та близьких більшість опитаних обрала російську. Ці дані свідчать про наявність мовної двомовності або багатомовності у значної частини респондентів.

5. Якою мовою Ви спілкуєтеся в родині?

202 відповіді

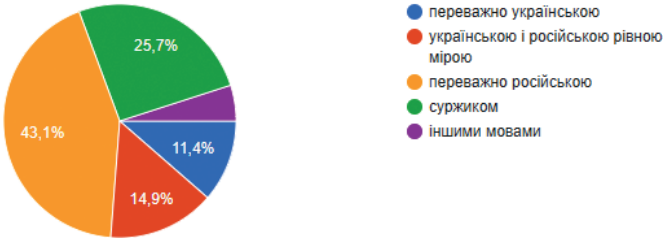

На противагу попередніх відповідей, результати опитування демонструють, що під час освітнього процесу здобувачі послуговуються державною мовою.

6. Якою мовою Ви спілкуєтеся під час навчального процесу?

202 відповіді

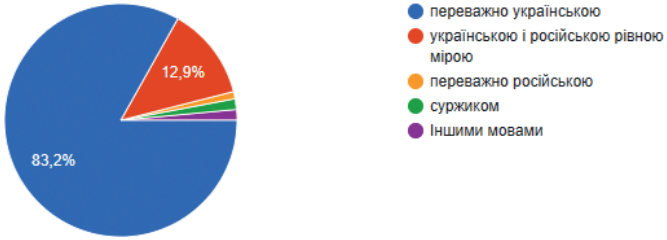

Але на перервах ще домінує російська мова.

7. Якою мовою Ви спілкуєтеся на перервах між заняттями?

202 відповіді

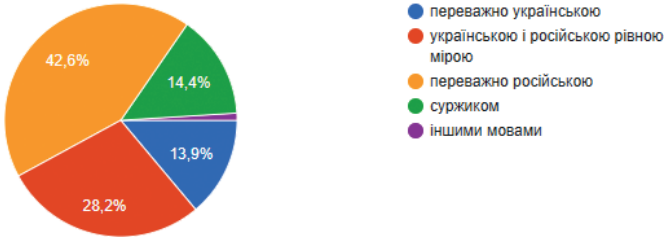

На запитання 8. Якою мовою налаштовані додатки Ваших гаджетів та соціальні мережі? — 94 здобувачі відповіли, що українською, російською — 44, англійською — 36 здобувачів, 11 здобувачів відповіли, що частково англійською та українською, 10 — російсько-англійською, 7 — частково українською та російською.

Запитання 9. Чи читаєте Ви додаткову літературу українською мовою? демонструє такий результат: 130 так, 50 ні, 17 рідко/ іноді, 5 декількома мовами (переважно, англійською).

На запитання 10. Якою мовою Ви зазвичай говорите в присутності україномовних співрозмовників?

10. Якою мовою Ви зазвичай говорите в присутності українськомовних співрозмовників?

202 відповіді

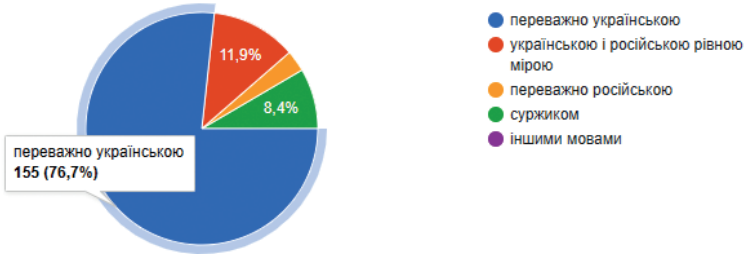

На запитання 11. Чи згодні Ви з твердженням, що українська мова є одним із атрибутів державності України? більшість здобувачів відповіли «так» та підтримали твердження, що українська мова є важливим атрибутом державності. Це свідчить про високу національну свідомість більшості студентів. Вважаємо, що відповідь «важко відповісти» може вказувати на недостатнє усвідомлення ролі державної мови або невизначеність у власній позиції, але загалом, переважна більшість опитаних підтримує ідею про те, що українська мова є фундаментальною ознакою державності України.

11. Чи згодні Ви з твердженням, що українська мова є одним із атрибутів державності України?

202 відповіді

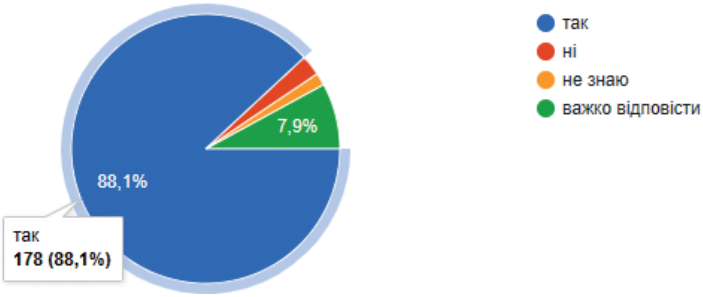

Відповіді на запитання 12. Що для Вас є суттєвим в понятті «рідна мова»? демонструють, що сучасна молодь ототожнює в понятті «рідна мова» — мову моєї

країни (65,2%), дещо менший відсоток здобувачів позиціонують рідну мову як «мова, якою я думаю» (13,9%), «мова мого повсякденного спілкування» (7%). За твердженням С. Соколової та Г. Залізняк, «державна самоідентифікація є сьогодні провідним складником для мовної ідентифікації» [12, с. 11], тому як альтернативу здобувач обирає українську мову як мову своєї країни, а не ту, яка є мовою повсякденного спілкування (про що й свідчать відповіді на запитання 4. Якою мовою Ви спілкуєтеся у повсякденному житті?, 5. Якою мовою Ви спілкуєтеся в родині? та 7. Якою мовою Ви спілкуєтеся на перервах між заняттями?).

12. Що для Вас є суттєвим в понятті «рідна мова»?

201 відповідь

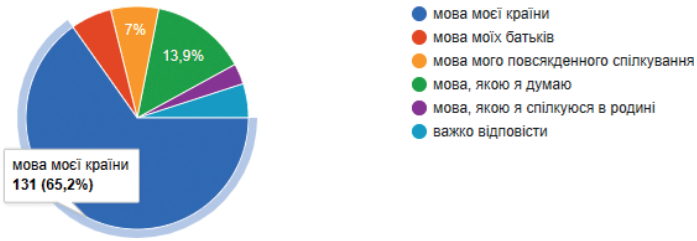

Результати відповідей на запитання 13. Якби у Вас був вибір, якою мовою Ви слухали б навчальні курси? свідчать, що переважна більшість студентів — 152 особи (75,2%) віддали б перевагу українській мові — це є доказом високого рівня сприйняття та підтримки державної мови у навчальному середовищі. Зрозумілим є вибір англійської мови, яку обрали 34 респонденти (16,8%). Такий результат може вказувати на зацікавленість здобувачів у міжнародній інтеграції, академічній мобільності та вивченні фахової літератури англійською мовою.

13. Якби у Вас був вибір, якою мовою Ви слухали б навчальні курси?

202 відповіді

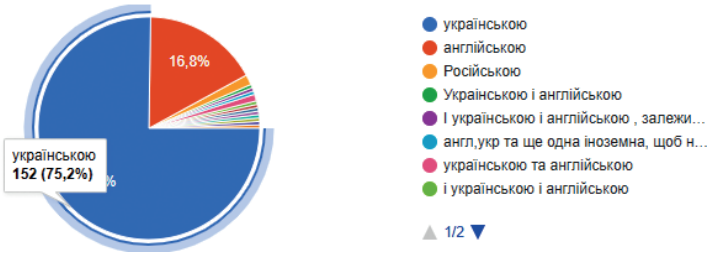

На запитання 14. Що стримує Вас у спілкуванні державною мовою в повсякденному житті? (у разі, якщо мова повсякденного вжитку не українська) повинні були дати відповіді, тільки ті здобувачі, повсякденна мова яких не українська, але з 148 відповідей — 25 зазначили, що «*перешкод немає* або *нічого не стримує*». Зокрема, й є дуже цікаві думки: *«тренд (чому не державною), раніше українськомовні люди — «селюки» або «западенці», зараз — патріоти (штучно створена проблема, щоб відвести очі людей від справжніх проблем у державі)».* Деякі зазначають, що «*спілкуюсь суржиком, але намагаюсь більше слів вживати українських», «з народження звикла спілкуватися суржиком», «я звикла говорити російською мовою, адже у моїй родині завжди спілкувалися нею. Але в навчальних закладах: школа, університет, додаткові курси, завжди розмовляла українською, тому я володію обома мовами добре», «треба звикнути спілкуватися українською»* й таке подібне.

Є багато відповідей, в яких зазначено, що стримуючим фактором в спілкування державною мовою є суспільство та оточення, або комфорт, оскільки з дитинства в колі сім'ї поширеною була не українська мова, серед іншого, це й мови національних меншин:

До запитання 15. Чи вважаєте Ви: збереження та популяризацію української мови проявом національної ідентичності? необхідно було обґрунтувати відповідь. 8 респондентів не знайшли чим аргументувати це питання й залишили свої рядки пустими; 21 відповідь демонструє, що опитуваним здобувачам важко відповісти або схильні до думки, що *«популяризації української мови не має нести примусовий і насильницьких характер», «мова це лише засіб спілкування»* або *«не можна заставляти людей різко переходити на українську»*; 173 відповіді з твердою позицією й певністю стверджують, що *«збереження та популяризація української мови є важливим проявом національної ідентичності для українців. Мова відіграє ключову роль у формуванні культурного обличчя та самосвідомості нації. Особливо у контексті сучасних глобалізаційних тенденцій збереження рідної мови та культурної спадщини стає важливим елементом зміцнення національної свідомості», «мова — це не просто засіб спілкування, це ключ до культури, історії та традицій народу», «саме самоідентифікація проявляється через нашу мову. Ми українці і маємо спілкуватися українською мовою. Завдяки мові ми можемо відстоювати себе, Україну. Вона несе в собі історію, а також національну ідентичність. Тому мову треба зберігати та популяризувати», «без власної мови ми просто не зможемо називати себе нацією», «збереження та популяризація української мови сприяє утвердженню національної ідентичності, визначаючи унікальність культурного спадку та сприяючи спільному розумінню і самосвідомості громадян»* або «*мова є важливим атрибутом будь-якої нації. Вона в принципі не може бути лише засобом спілкування, оскільки за кожною мовою закріплені певні культурні та історичні цінності, традиції та світогляд народу».* Всі приклади важко перелічити, але бачимо чітку позицію й розуміння нашої молоді.

На запитання 16. Чи змінилося Ваше ставлення до української мови після повномасштабного вторгнення рф на території нашої країни? Як саме? — 50 респондентів дали відповідь «ні», оскільки до повномасштабного вторгнення рф на території нашої країни вони послугувалися українською мовою; 152 респондента зазначили, що ставлення змінилося з аргументуванням: «*став частіше використовувати українську мову в громадських місцях», «почала ще більше усвідомлювати її значення як важливої складової нашої ідентичності та незалежності. Українська мова для мене стала не просто засобом спілкування, а символом спротиву, єдності та культурної спадщини, яку потрібно берегти й розвивати», «почала частіше використовувати українську в повсякденному житті», «почала більше розуміти важливість мови, споживати лише україномовний контент та спілкуватися українською в соцмережах», «стала більше споживати україномовний або ж англомовний контент. Виключила російську із свого інфополя та стала більше практикувати свою рідну мову. В мене з'явилось багато україномовних друзів з різних куточків України і велике бажання удосконалювати свій рівень володіння рідною мовою. Хоча я досі не можу повністю перейти на українську мову, я сподіваюся, що в майбутньому в мене вистачить наснаги це зробити», «для багатьох українців після повномасштабного вторгнення рф українська мова стала ще більш значущим символом національної єдності, спротиву та самоідентифікації. Багато людей свідомо перейшли на українську в побуті, сприймаючи її як важливий елемент боротьби за незалежність»,* або *«хочеться ще більше відстоювати право на існування нашої суверенності та національності»* й таке подібне.

Аналіз анкетних відповідей дає підстави стверджувати, що:

- українська мова виконує роль офіційної мови освітнього процесу, закріпленої як на рівні державної політики, так і внутрішнього мовного режиму університету, проте її домінування обмежується формально-освітнім контекстом;
- у неформальному спілкуванні переважають інші мовні моделі, зокрема російська мова або змішані мовні форми (суржик). Це свідчить про глибоко вкорінену практику побутового білінгвізму, сформовану в процесі мовної деформації [15, с. 513] та в умовах тривалої інтерференції декількох мов;
- молоде покоління здобувачів освіти демонструє високий рівень мовної адаптації: більшість опитаних вільно переходять з мови на мову залежно від ситуації та оточення, що вказує на сформовану мовну гнучкість. Така гнучкість, з одного боку, сприяє комунікативній ефективності, з іншого — може послаблювати мотивацію до активного використання літературної української мови поза офіційними контекстами;
- поняття «рідної мови» в студентській свідомості має багатокомпонентний характер: для частини респондентів це мова емоційної близькості, родинного спілкування; для інших — мова національної самоідентифікації, мова моєї країни. У цьому простежується поступовий перехід від етнічної до соціокультурної моделі мовної самоідентифікації;

– незважаючи на те, що частина здобувачів освіти надає перевагу неукраїнському мовному середовищу в повсякденному житті та цифровій комунікації, більшість опитаних висловлюють розуміння важливості української мови як чинника національної ідентичності. Це дає підстави говорити про потенціал до мовної консолідації за умов відповідної державної, освітньої та інформаційної політики.

Також, важливим є розуміння, для кожного громадянина, для кожного учасника освітнього процесу, того, що є потреба у системному підвищенні престижу української мови, не лише як державної, але й як мови фахового, академічного та особистісного самовираження. Особливого значення набуває розвиток комунікативної компетентності здобувачів освіти за професійним спрямуванням, що передбачає активну інтеграцію та адаптацію української фахової термінології у освітні компоненти або навчальні дисципліни.

Висновки та перспективи дослідження. Підсумовуючи результати проведеного дослідження можемо зробити висновок, що мовна картина студентського середовища Одеського національного морського університету (не буде перебільшенням зазначити, як і молоді країни в цілому) неоднорідна. Звісно, що статус державної мови в країні, з початком повномасштабного вторгнення рф, посилився, закріпився, зміцнів в усіх сферах застосування, й ставлення молоді до української мови зазнало значних змін: спостерігається значне посилення ідентифікації з українською мовою та збільшення її вжитку, багато молодих людей перейшли або намагаються перейти на українську, що теж пов'язано з процесами національної консолідації та усвідомленням мови як важливого чинника ідентичності. Але є й значний відсоток, які до цього не готові. Таким чином, результати дослідження вбачають необхідність подальшого формування у студентської молоді позитивної мотивації до вживання української мови в усіх сферах комунікації та розробок актуальних лінгводидактичних стратегій, що враховують реальний мовний досвід і потреби сучасного покоління здобувачів вищої освіти.

Література

1. *Белей Л. Л.* Мовний ландшафт Закарпатської області України початку XXI ст. : автореф. дис.… канд. філол. наук. Київ, 2012. 18 с.
2. *Бовсуновська М. А.* Мовна ситуація міста Житомира. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Філологічні науки.* 2017. Вип. 44. С. 60–66.
3. *Бовсуновська М. А.* Мови в культурно-інформаційному просторі Житомирщини. *Українська мова*. 2020. № 2 (74). С. 100–111. URL: doi.org/10.15407/ukrmova2020.02.100
4. *Бурда Т. М.* Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва) : автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2002. 22 с.

5. *Данилевська О. М.* Типи мовної поведінки київських школярів. *Українська мова*, 2013. № 2. С. 56–67.
6. *Велика А.* Українська мова в студентському середовищі м. Одеси (за матеріалами анкетування). *Мова і суспільство*. 2012. Вип. 3. С. 251–256.
7. *Кудрейко І. О.* Соціолінгвістичний портрет малих міст Донеччини : автореф. дис. … канд. філол. наук. Донецьк, 2011. 19 с.
8. *Масенко Л. Т.* Мовна ситуація України з погляду соціолінгвістів. *Дивослово*. 2020. № 10. С. 24–26.
9. *Миколенко Т. М.* Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2006. 24 с.
10. *Сікорська В. Ю., Дідур Л. С.* Мовні деформації як вияв функціонування державної мови на півдні України. Нові горизонти розвитку філологічної науки : наукова монографія. Рига, Латвія : «Baltija Publishing». 2022. С. 504–523. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-248-7-22.
11. *Соколова С. О., Данилевська О. М.* Мовна ситуація в школах України. *Українська мова*. 2018. № 2. С. 3–19.
12. *Соколова С. О., Залізняк Г. М.* Особливості сучасної мовної ситуації України у дзеркалі соціології та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 3–27.
13. *Соколова С. О.* Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування). *Українська мова*. 2013. № 2. С. 38–55.
14. *Титаренко В. М.* Мовна поведінка студентів на тлі мовної ситуації Житомирщини. *Філологічний часопис*. 2019. Вип. 1 (13). С. 130–138.
15. *Ткачук Т. П.* Ідентифікаційна функція мови в білінгвальному середовищі (на прикладі міста Вінниці). *Теоретична і дидактична філологія. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 23. С. 49–157.

References

1. Belei, L. L. (2012). *Movnyi landshaft Zakarpatskoi oblasti Ukrainy pochatku XXI st.* [The linguistic landscape of the Transcarpathian region of Ukraine at the beginning of the 21st century]: Author's abstract of the candidate's thesis (Philology). Kyiv. [in Ukrainian].
2. Bovsunovska, M. A. (2017). *Movna sytuatsiia mista Zhytomyra* [The language situation in the city of Zhytomyr]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka. Seriia: Filolohichni nauky*, (44), pp. 60–66. [in Ukrainian].
3. Bovsunovska, M. A. (2020) *Movy v kulturno-informatsiinomu prostori Zhytomyrshchyny* [Languages in the cultural and information space of Zhytomyr region]. *Ukrainska mova*, 2(74), pp. 100–111. Available at: doi.org/10.15407/ukrmova2020.02.100 [in Ukrainian].
4. Burda, T. M. (2002) *Movna povedinka osobystosti v umovakh ukrainsko-rosiiskoho bilinhvizmu (molodizhne seredovyshche m. Kyieva)* [Linguistic behavior of an indi-

vidual in conditions of Ukrainian-Russian bilingualism (youth environment of Kyiv)]. Author's abstract of the candidate's thesis (Philology 10.02.01). Kyiv. [in Ukrainian].
5. Danylevska, O. M. (2013) *Typy movnoi povedinky kyivskykh shkoliariv* [Types of speech behavior of Kyiv schoolchildren]. *Ukrainska mova*, (2), pp. 56–67. [in Ukrainian].
6. Velyka, A. (2012) *Ukrainska mova v studentskomu seredovyshchi m. Odesy (za materialamy anketuvannia)* [Ukrainian language in the student environment of Odessa (based on survey materials)]. Mova i suspilstvo, (3), pp. 251–256. [in Ukrainian].
7. Kudreiko, I. O. (2011) *Sotsiolinhvistychnyi portret malykh mist Donechchyny* [Sociolinguistic portrait of small towns of Donetsk region]. Author's abstract of the candidate's thesis (Philology 10.02.01). Donetsk. [in Ukrainian].
8. Masyenko, L. T. (2020) *Movna sytuatsiia Ukrainy z pohliadu sotsiolinhvistiv* [The linguistic situation of Ukraine from the perspective of sociolinguists]. *Dyvoslovo*, (10), pp. 24–26. [in Ukrainian].
9. Mykolenko, T. M. (2006) *Ukrainskyi miskyi slenh (na materiali usnoho movlennia ternopiltsiv)* [Ukrainian urban slang (based on oral speech of Ternopil residents)]. Author's abstract of the candidate's thesis (Philology). Kyiv. [in Ukrainian].
10. Sikorska, V. Yu. and Didur, L. S. (2022) *Movni deformatsii yak vyiav funktsionuvannia derzhavnoi movy na pivdni Ukrainy* [Language deformations as a manifestation of the functioning of the state language in southern Ukraine]. In: *Novi horyzonty rozvytku filolohichnoi nauky: Naukova monohrafiia*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, pp. 504–523. Available at: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-248-7-22 [in Ukrainian].
11. Sokolova, S. O. and Danylevska, O. M. (2018) Movna sytuatsiia v shkolakh Ukrainy [Language situation in Ukrainian schools]. *Ukrainska mova*, (2), pp. 3–19. [in Ukrainian].
12. Sokolova, S. O. and Zalizniak, H. M. (2018) *Osoblyvosti suchasnoi movnoi sytuatsii Ukrainy u dzerkali sotsiolohii ta sotsiolinhvistyky* [Language situation in Ukrainian schools]. *Ukrainska mova*, (3), pp. 3–27. [in Ukrainian].
13. Sokolova, S. O. (2013) *Osnovni typy movnoi povedinky kyian (za danymy anketyrovannia)* [Main types of speech behavior of Kyiv residents (according to survey data)]. *Ukrainska mova*, (2), pp. 38–55. [in Ukrainian].
14. Tytarenko, V. M. (2019) *Movna povedinka studentiv na tli movnoi sytuatsii Zhytomyrshchyny* [Language behavior of students against the background of the language situation of the Zhytomyr region]. *Filolohichnyi chasopys*, 1(13), pp. 130–138. [in Ukrainian].
15. Tkachuk, T. P. (2016) *Identyfikatsiina funktsiia movy v bilinhvalnomu seredovyshchi (na prykladi mista Vinnytsi)* [The identification function of language in a bilingual environment (using the example of the city of Vinnytsia)]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia. Seriia «Filolohiia»*, (23), pp. 149–157. [in Ukrainian].

УДК 808.5:174:378
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337359

В. А. Тимкова,
канд. філол. наук, доц.,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5170-5412

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК ПОКАЗНИК МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається культура мовлення як ключовий елемент мовної компетентності здобувачів вищої освіти. Автор акцентує увагу на тому, що володіння нормами літературної мови, дотримання етичних і стилістичних вимог у процесі мовлення є показником не лише освіченості особистості, а й її готовності до професійної та соціальної комунікації. Проаналізовано основні компоненти культури мовлення, зокрема правильність, точність, логічність, доречність, чистота, виразність і естетичність мовлення. Увагу зосереджено на типових порушеннях мовних норм, які спостерігаються у студентському середовищі: вживання просторічної, сленгової, іншомовної лексики без потреби, невиправдане використання калька, канцеляризмів, а також порушення синтаксичних і орфоепічних норм. Окреслено основні причини мовної недбалості: недостатній рівень читацької культури, вплив соціальних мереж, зниження мовних вимог у побутовому й освітньому спілкуванні. Автор пропонує низку педагогічних і методичних заходів, спрямованих на формування високої мовленнєвої культури у здобувачів вищої освіти. Зокрема, йдеться про інтеграцію мовнокомунікативних тренінгів у навчальний процес, систематичне залучення студентів до мовностилістичного аналізу текстів, активізацію творчих форм мовної діяльності. Наведено приклади типових мовних ситуацій, що ілюструють різницю між культурним і некультурним мов-ленням, а також підкреслюється важливість саморефлексії мовця у процесі вдоско-налення мовної компетентності. **Актуальність дослідження** зумовлена зростаючим значенням культури мовлення в умовах сучасного освітнього простору, де ефективна комунікація є ключовою складовою професійної підготовки фахівця.

Ключові слова: культура мовлення, мовна компетентність, здобувач вищої освіти, мовні норми, комунікативна компетентність.

V. A. Tymkova,
Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Philology and Translation, Vinnitsa Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5170-5412

SPEECH CULTURE AS AN INDICATOR OF LANGUAGE COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

The article examines speech culture as a key component of language competence among higher education students. The author emphasizes that mastering the norms of the literary language, adhering to ethical and stylistic standards in communication, is an indicator not only of a person's general education but also of their readiness for professional and social interaction. The main components of speech culture are analyzed, including accuracy, clarity, logic, appropriateness, purity, expressiveness, and aesthetic quality of speech. Particular attention is paid to common violations of linguistic norms observed in the student environment: the use of colloquial, slang, and foreign words without necessity, unjustified calques, bureaucratic expressions, as well as syntactic and orthoepic errors. The article outlines the main causes of linguistic carelessness, such as low reading culture, the influence of social media, and the decline in linguistic standards in everyday and educational communication. The author proposes a number of pedagogical and methodological strategies aimed at cultivating a high level of speech culture among students. These include the integration of communicative training into the educational process, regular involvement of students in stylistic text analysis, and the activation of creative language practices. Examples of typical speech situations are provided to demonstrate the contrast between cultured and uncultured language use, highlighting the importance of speaker self-reflection in improving overall language competence. The relevance of the study is due to the growing importance of speech culture in the modern educational environment, where effective communication is a key component of a specialist's professional training.

Key words: speech culture, language competence, higher education student, language norms, communicative competence.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасному освітньому просторі важливе місце посідає формування мовної компетентності здобувачів вищої освіти, яка є невід'ємною складовою їх професійного зростання та особистісного розвитку. Культура мовлення, як вияв рівня засвоєння мовних норм і вміння застосовувати їх у різних комунікативних ситуаціях, відіграє у цьому процесі провідну роль [2, с. 21].

У XXI столітті успішна особистість — це не лише носій знань, а й умотивований, комунікативно спроможний фахівець, який володіє культурою мовлення. Для

здобувача вищої освіти культура мовлення є не лише ознакою освіченості, а й критично важливим інструментом у науковій, професійній та публічній діяльності.

Культура мовлення — це здатність правильно, логічно, чітко й етично висловлювати свої думки відповідно до норм літературної мови. Вона охоплює такі компоненти: орфоепічна правильність — правильна вимова: *не «зАвжди», а завждИ; не «пІдручник», а підрУчник*; граматична точність — правильне використання форм слів: *не «багато студентів приймало участь», а багато студентів брало участь;* стилістична доречність — відповідність мовлення ситуації: науковий стиль: *«Аналіз результатів засвідчив ефективність запропонованої методики»;* побутовий стиль: *«Цей спосіб справді добре спрацював»;* етичність і ввічливість — уміння дотримуватися норм мовленнєвого етикету: *«Добрий день, перепрошую, чи не могли б ви...»* — замість *«Гей, можна?»* тощо.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючими вимогами до комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах інтенсивних трансформацій сучасного освітнього та інформаційного простору. Культура мовлення є невід'ємною складовою мовної компетентності, яка, у свою чергу, визначає загальний рівень професійної, академічної та соціальної комунікації майбутніх фахівців. Від здобувачів вищої освіти очікується не лише засвоєння спеціальних знань, а й високий рівень мовної компетентності, що передбачає вміння доречно, грамотно й етично висловлювати думки в усній і писемній формі.

Попри наявність значного масиву наукових праць, присвячених мовній культурі, чітке розмежування між поняттями «культура мовлення» і «мовна компетентність» досі залишається предметом наукових дискусій. Крім того, вимагають подальшого вивчення практичні механізми формування культури мовлення в умовах сучасного університетського середовища, зокрема в контексті диджиталізації освіти та переважання неформальних комунікативних практик [6, с. 257].

У цьому контексті дослідження культури мовлення як інтегрального показника мовної компетентності здобувачів вищої освіти набуває особливої актуальності, оскільки має на меті не лише поглиблення теоретичного розуміння зазначених понять, а й обґрунтування ефективних педагогічних підходів до розвитку мовленнєвої культури студентів.

У сучасному суспільстві, яке характеризується активними інформаційними потоками та багатоканальною комунікацією, культура мовлення відіграє визначальну роль у формуванні позитивного іміджу особистості та забезпеченні ефективної взаємодії. Однак попри теоретичну розробленість окремих аспектів цієї проблематики, рівень мовної культури багатьох здобувачів залишається недостатнім, що вимагає системного аналізу та педагогічного впливу.

Таким чином, дослідження культури мовлення як показника мовної компетентності є **актуальним**, оскільки воно дозволяє виявити основні проблеми у мовленнєвій підготовці здобувачів вищої освіти та визначити ефективні шляхи її удосконалення.

Аналіз досліджень проблеми. Дослідженням проблеми щодо формування культури українського мовлення приділяли увагу низка науковців (Берегова Г., Вашуленко М., Климова К., Коваль А., Лушпинська Л., Наумчук М., Окуневич Т., Пазяк О., Паламар Л., Пентилюк М., Русанівський В., Сагач Г. та ін.).

Питання культури мовлення завжди було предметом дослідження, передусім, мовознавців (Виноградова В. В., Огієнка І. І., Потебні О. О.). Останні роки фахівці в галузі мовознавства Бабич Н. Д., Князєв В. М., Мельник М. І., Нижник Н. Р., Плотницька І. М., Редін П. О., Рукас Т. П., Шумовицька С. П. виділили культуру мовлення як складову культури особистості, вказали на необхідність визначення оптимальної мовленнєвої поведінки в певній ситуації та звернули увагу на важливість культури мовлення у професійно-кваліфікаційній характеристиці фахівців будь-якого профілю. Русанівський В. М., Крилова Н. Б., Коваль А. П. присвятили свої роботи культурі ділового спілкування. Вони доводять, що досконале володіння культурою мовлення гарантує спеціалістові будь-якого фаху відчутний успіх у професійно ділових відносинах [9, с. 117].

М. Вашуленко пов'язує поняття «культура мовлення» (спілкування) дотриманням усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідомим, цілеспрямованим, майстерним використанням мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування… Крім того, культура спілкування — це ще й загальноприйнятий мовленнєвий етикет: типові формули вітання, прощання, побажання, запрошення тощо [10, с. 148]». Отже, культура мовлення розглядається вченими як володіння унормованим літературним мовленням в усній і писемній формах на всіх мовних рівнях, здатність використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення. Про активні й конструктивні властивості мови та її здатність впливати на формування народної культури, психології і творчості писали І. Гердер, В. фон Гумбольдт, Й.-Л. Вайсгербер та інші.

Метою дослідження є з'ясування сутності культури мовлення як складника мовної компетентності здобувачів вищої освіти, аналіз взаємозв'язку між рівнем мовленнєвої культури та загальною комунікативною спроможністю студентів, а також обґрунтування педагогічних умов і підходів до її формування в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження: мовна компетентність здобувачів вищої освіти.

Предмет дослідження: культура мовлення як складова та показник рівня сформованості мовної компетентності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Культура мовлення — це візитна картка інтелігентної людини. Її потрібно формувати послідовно, цілеспрямовано й системно, адже мовна грамотність — запорука ефективної комунікації, наукового зростання й соціального успіху.

Культура мовлення — це не лише мовний інструмент, а важливий маркер інтелектуального, морального та професійного рівня особистості. Вона свідчить про здатність студента мислити критично, висловлюватися переконливо та діяти в межах

культурних норм комунікації. Сучасна освіта повинна приділяти належну увагу розвитку культури мовлення як базового елементу мовної компетентності [5, с. 29].

Мовна компетентність — це не лише знання граматики, а й уміння спілкуватися ефективно в різних контекстах. Студент вишу має виступати з презентаціями, писати наукові тексти, захищати дипломні роботи, брати участь у конференціях — і в усіх цих випадках важлива висока культура мовлення. Однак часто спостерігаємо порушення культури мовлення:

Приклад 1. Публічний виступ на конференції: Недоречно: «Я думаю, що ця тема дуже крута і вона, як на мене, заслуговує уваги». *Доречно:* «Досліджувана проблема є актуальною в контексті сучасних наукових розвідок, оскільки стосується ефективності цифрових технологій в освіті».

Приклад 2. Захист курсової роботи:

Недоречно: «Ну, тут я розповів трохи про методику і що вона нормальна».

Доречно: «У третьому розділі роботи проаналізовано основні етапи впровадження методики, що підтвердили її практичну цінність у реальних умовах навчання».

До основних проблем культури мовлення серед здобувачів належать:

Вживання суржику: *«Я замовив курсову, бо сам не вспів»;* калькування з іноземних мов: *«Зробити дзвінок» замість «Зателефонувати»*; залежність від мови соцмереж: надмірне використання сленгу, скорочень, англіцизмів (*«пост», «лайкати», «шарити»*), що витісняють літературну лексику.

Ці явища зумовлені впливом соціальних мереж, нестачею читання якісної літератури та недостатньою мовною практикою [4, с. 60]. Це свідчить про необхідність мовного самовиховання та підвищення мовної свідомості.

Як у здобувачів сформувати засоби культури мовлення, як допомогти студентам?

1. *Практика публічних виступів:* презентації, дебати, форуми. Наприклад, підготовка до студентської наукової конференції дає змогу вдосконалити академічне мовлення.
2. *Редагування власних текстів:* навчання основам мовного редагування допомагає побачити й виправити мовні помилки. Здобувач може порівняти два варіанти абзацу, один з яких написаний недбало, а інший — з урахуванням стилістики.
3. *Читання якісної літератури:* читання класики, публіцистики, наукових праць розвиває мовний смак і словниковий запас.
4. *Мовні тренінги та дисципліни з риторики й культури мовлення.* Наприклад, курс *«Культура мовлення»* допомагає оволодіти академічним стилем.

Культура мовлення — це володіння нормами літературної мови й уміння реалізовувати їх відповідно до комунікативної ситуації [1, с. 38]. Вона охоплює: *орфоепічну правильність* (напр., *нестИ*, а не *нЕсти*); *граматичну точність* (напр., *взяли участь*, а не *приймали участь*); *логічність і послідовність викладу думки;*

стилістичну доречність відповідно до жанру та ситуації; *дотримання етичних норм мовленнєвої поведінки.*

Культура мовлення у контексті мовної компетентності охоплює не лише знання граматики, а й здатність доречно застосовувати мовні засоби в усному й писемному мовленні. Це особливо важливо для здобувачів вищої освіти, які повинні демонструвати високий рівень академічного і професійного мовлення [3, с. 145].

У сучасному інформаційному суспільстві, де комунікація посідає провідне місце у всіх сферах життя, культура мовлення стає надзвичайно важливим елементом загальної мовної компетентності. Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті підготовки здобувачів вищої освіти, адже майбутні фахівці повинні не лише володіти фаховими знаннями, а й уміти ефективно передавати їх у процесі професійної та міжособистісної взаємодії.

Культура мовлення — це сукупність мовних знань, умінь і навичок, що забезпечують доцільне, правильне, виразне та естетично довершене мовне спілкування. Вона охоплює дотримання норм літературної мови, логічну послідовність висловлювання, стилістичну доречність, орфоепічну та граматичну правильність, мовленнєву етику.

Мовна компетентність є невід'ємною складовою комунікативної компетентності, що включає знання мовної системи, уміння будувати висловлювання відповідно до ситуації спілкування, а також здатність до міжкультурної комунікації. В умовах глобалізації та міжкультурного обміну вміння грамотно, чітко й доречно висловлювати свої думки українською мовою стає важливим маркером професіоналізму [7, с. 89].

Для здобувачів вищої освіти культура мовлення є не лише ознакою інтелігентності, а й засобом самореалізації, формування авторитету та ефективного включення в науково-освітній простір. Попри загальне усвідомлення значущості мовної культури, в освітньому середовищі часто спостерігаються такі проблеми:

- недостатній рівень володіння нормами літературної мови;
- поширення суржику та жаргонізмів;
- зменшення обсягу читання класичної художньої і науково-популярної літератури;
- вплив цифрового середовища, зокрема соцмереж, на зниження мовних стандартів.

Ці явища зумовлюють необхідність системної мовної підготовки, яка виходить за межі дисциплін, безпосередньо пов'язаних із вивченням мови [11, с. 243].

Ефективне формування культури мовлення у здобувачів вищої освіти можливе за умови інтеграції лінгвістичних знань у всі етапи навчального процесу: упровадження міждисциплінарного підходу до мовної освіти; активне використання інтерактивних форм навчання (дискусії, публічні виступи, дебати); регулярне оцінювання комунікативної компетентності; розвиток навичок критичного мислення та текстотворення; створення мовного середовища, сприятливого для самовираження українською мовою.

Формування культури мовлення має здійснюватися системно, через: інтеграцію мовної підготовки в усі освітні дисципліни; організацію публічних виступів, дискусій, дебатів; курси риторики, стилістики, культури наукового мовлення; рецензування і редагування письмових студентських текстів; створення сприятливого мовного середовища у вишах.

У рамках курсу «Українська мова та культура мовлення» здобувачі вчаться редагувати фахові тексти, працюють над лексичною точністю, стилістичною відповідністю та логічністю викладу.

Висновки та перспективи дослідження. Культура мовлення — це не лише зовнішній прояв освіченості, а й внутрішня потреба сучасного здобувача вищої освіти. Вона впливає на рівень успішності в навчанні, якість професійної діяльності, а також на здатність впливати на суспільство словом.

Культура мовлення — це не лише елемент мовної компетентності, а й важливий індикатор освітнього рівня, професійної зрілості та громадянської позиції здобувача вищої освіти. Її формування потребує цілеспрямованих педагогічних зусиль, підтримки мовного середовища та особистої мотивації студента до мовного самовдосконалення. Уміння говорити грамотно, логічно й переконливо — це не лише ознака культурної людини, а й одна з ключових компетентностей, що визначають успіх у сучасному суспільстві [8, с. 317].

До перспектив дослідження належить: поглиблений аналіз мовної компетентності здобувачів різних спеціальностей: вивчення впливу фахової підготовки на формування культури мовлення; порівняння рівня культури мовлення у гуманітаріїв та технічних спеціальностей. Сюди належить водночас розробка ефективних методик формування культури мовлення у здобувачів вищої освіти: впровадження інтерактивних методів навчання (дискусії, дебати, рольові ігри); застосування цифрових інструментів для вдосконалення мовленнєвих навичок. Необхідно здійснити дослідження міжкультурних аспектів культури мовлення: проаналізувати вплив іншомовного середовища на мовну компетентність студентів; формування толерантного мовного простору в умовах академічної мобільності; інтеграція культури мовлення в систему внутрішнього забезпечення якості освіти. Проаналізувати культур**у** мовлення як складову академічної доброчесності; створення мовленнєвих портфоліо для оцінювання мовної компетентності, **д**ослідити вплив соціальних мереж та медіапростору на культуру мовлення здобувачів вищої освіти.

*Літерат**у**ра*

1. *Бабич Н. Д.* Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1996. 126 с.
2. *Бебик В. М.* Мова професійного спілкування. Київ : МАУП, 2007. 288 с.
3. *Білоус М., Зелінська Н., Станкевич Н.* Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: навч. посібн.; за заг. ред. О. Сербенської Львів : Світ, 1994. 152 с.

4. *Загнітко А. П., Данилюк І. Г.* Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2016. 480 с.
5. *Караман С. О.* Українська мова за професійним спрямуванням. Київ : Академія, 2019. 304 с.
6. *Мацько Л. І.* Культура української фахової мови навч. посіб. Київ : Вид. центр «Академія», 2015. 359 с.
7. *Пономарів О. Д.* Стилістика сучасної української мови. Київ: Либідь, 2013. 256 с.
8. *Сагач Г. М.* Риторика : навч. посіб. для студентів серед. і вищ. навч. закладів. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : ВД «Ін Юре», 2015. 568 с.
9. *Слинько І. І., Кочерган М. П., Пилинська Н. І.* Культура української мови. Київ : Либідь, 2004. 256 с.
10. *Tymkova V.,Lebedieva N.* Formation of speech communication culture of modern student youth. *Наукові записки. Філологічні науки. Бердянський державний педагогічний університет.* Випуск 23. 2025. С. 146–153. URL: https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXIII-18
11. *Tymkova V., Lebedieva N.* Speech Culture of modern Advertising Specialists. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Випуск 1 (208).* Кропивницький : Видавничий дім «Гельветика», 2024. 420 с. С. 240–246. URL: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-33

References

1. Babych, N. D. (1996) *Osnovy kultury movlennia* [Basics of speech culture]. Lviv: Svit. 126 s. [in Ukrainian].
2. Bebyk, V.M. (2007) *Mova profesiinoho spilkuvannia* [The language of professional communication]. Kyiv: MAUP. 288 s. [in Ukrainian].
3. Bilous, M., Zelinska, N., Stankevych, N. (1994) *Antysurzhyk: Vchymosia vvichlyvo povodytys i pravylno hovoryty: navch. posibn.; za zah. red. O. Serbenskoi* [Antisurzhyk: Let's learn to behave politely and speak correctly]. Lviv : Svit. 152 s. [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A. P., Danyliuk, I. H. (2016) *Ukrainske dilove movlennia: profesiine i neprofesiine spilkuvannia* [Ukrainian business speech: professional and non-professional communication]. Donetsk: TOV VKF «BAO». 480 s. [in Ukrainian].
5. Karaman, S. O. (2019) *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam* [Ukrainian language for professional purposes]. Kyiv: Akademiia. 304 s. [in Ukrainian].
6. Matsko, L. I. (2015) *Kultura ukrainskoi fakhovoi movy: Navchalnyi posibnyk* [Culture of Ukrainian professional language: Textbook]. Kyiv: Vyd. tsentr «Akademiia». 359 s. [in Ukrainian].
7. Ponomariv, O. D. (2013) *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy* [Stylistics of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Lybid. 256 s. [in Ukrainian].

8. Sahach, H. M. (2015) *Rytoryka: navch. posib. dlia studentiv sered. i vyshch. navch. zakladiv. Vyd. 2-he, pererob. i dop.* [Rhetoric: a textbook for students of secondary and higher educational institutions]. Kyiv: VD «In Yure». 568 s. [in Ukrainian].
9. Slynko, I. I., Kocherhan, M. P., Pylynska, N. I. (2004) *Kultura ukrainskoi movy* [Culture of the Ukrainian language]. Kyiv: Lybid. 256 s. [in Ukrainian].
10. Tymkova, V., Lebedieva, N. (2025) . *Formation of speech communication culture of modern student youth* [Formation of speech communication culture of modern student youth]: Naukovi zapysky. Filolohichni nauky. Berdianskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet. Vypusk 23. 2025. S. 146–153. Available at: https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXIII-18 [in Ukrainian].
11. Tymkova, V., Lebedieva, N. (2024) [Speech Culture of modern Advertising Specialists]. Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky. Vypusk 1 (208). Kropyvnytskyi: Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2024. 420 c. S. 240–246. [Speech Culture of modern Advertising Specialists]. Available at: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-33[in Ukrainian].

* * *

УДК 81'246.2
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337360

O. V. Shevchuk-Kliuzheva,
PhD, Doctoral Candidate at the Ukrainian Language Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2963-4720

CHILD LANGUAGE MIXING: COGNITIVE AND LINGUISTIC CRITERIA FOR EARLY LANGUAGE DIFFERENTIATION

This theoretical article investigates code-mixing in early bilingual development, with a particular focus on the linguistic behavior of children navigating two or more language systems simultaneously. Drawing on both classical and contemporary frameworks, the paper challenges outdated deficit-based perspectives and reframes code-mixing as a systematic, cognitively grounded process that reflects the developing executive functions and linguistic competence of young bilinguals. The phenomenon is examined as a developmental strategy used by children to compensate for lexical gaps, incomplete grammatical knowledge, or to negotiate meaning in complex sociolinguistic environments. Key cognitive and linguistic triggers — such as dual language activation, metalinguistic awareness, and the influence of interactional context — are critically analyzed to identify criteria for language differentiation in early childhood. The article highlights the difference between child and adult code-mixing, emphasizing its developmental role in forming

functionally distinct language systems. Special attention is devoted to Ukrainian-Russian bilingualism as an understudied context of typologically related languages, where language mixing often occurs at subtle morphological and syntactic levels. The article also draws on insights from EU language integration policies and U.S. bilingual education to illustrate how language mixing is linked not only to cognitive processes but also to identity construction and social adaptation. In conclusion, the study argues for the recognition of child code-mixing as an indicator of linguistic creativity and bilingual competence, calling for further research and the development of diagnostic and pedagogical tools to support bilingual children in multilingual contexts.

Key words: bilingualism, code-mixing, language development, language differentiation, executive function, Ukrainian-Russian bilingualism, metalinguistic awareness.

О. В. Шевчук-Клюжева,
канд. філол. наук, доц.,
докторант кафедри української мови
Київського столичного університету імені Б. Грінченка

ЗМІШУВАННЯ МОВ У ДІТЕЙ: КОГНІТИВНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ КРИТЕРІЇ РАННЬОЇ МОВНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

У статті теоретично осмислюється феномен мовного змішування в умовах раннього білінгвального розвитку, з особливим акцентом на мовленнєву поведінку дітей, які одночасно опановують дві або більше мовні системи. На основі класичних і сучасних лінгвістичних підходів проаналізовано когнітивно вмотивовану природу мовного змішування як системного процесу, що супроводжує формування мовної компетентності в дітей-білінгвів. У статті критикуються застарілі дефіцитарні уявлення про білінгвізм, згідно з якими змішування мов трактується як відхилення, натомість авторка пропонує розглядати це явище як адаптивну стратегію, що компенсує лексичні прогалини, граматичну незавершеність або складнощі соціальної взаємодії в багатомовному середовищі. Проаналізовано основні когнітивні та лінгвістичні чинники, які зумовлюють мовне змішування в дітей: подвійна мовна активація, виконавчі функції, металінгвістична свідомість, вплив соціального контексту. Визначено критерії розмежування мов у ранньому віці, а також окреслено відмінності між дитячим і дорослим мовним змішуванням. Особливу увагу приділено українсько-російському білінгвізму як недостатньо дослідженому типологічно близькому мовному поєднанню, де мовне змішування часто відбувається на морфологічному та синтаксичному рівнях. Залучено досвід політик мовної інтеграції в ЄС та концептуальні підходи білінгвальної освіти у США, що дозволяє розглядати мовне змішування не лише як когнітивне явище, а і як інструмент конструювання ідентичності та адаптації дитини в новому соціумі. У підсумку мовне змішування визначається як індикатор

лінгвістичної креативності та білінгвальної компетентності, а також обґрунтовується потреба в подальших міждисциплінарних дослідженнях та розробці діагностичних і педагогічних інструментів підтримки білінгвального розвитку дітей у багатомовних середовищах.

Ключові слова: білінгвізм, мовне змішування, розвиток мовлення, розмежування мов, виконавчі функції, українсько-російський білінгвізм, металінгвістична свідомість.

Statement of the Problem. Despite decades of scholarly interest in bilingualism, code-mixing in early childhood remains one of the most misinterpreted and underexplored phenomena in the field of language development. It has frequently been viewed through the lens of language interference and linguistic deficit, particularly when involving typologically related languages. However, contemporary linguistic and cognitive studies have demonstrated that code-mixing in children is not a reflection of disorder or confusion, but rather a systematic, developmentally appropriate strategy that accompanies the acquisition of two or more language systems.

This issue becomes especially salient in the case of Ukrainian-Russian bilingualism, where structural proximity between the languages presents unique challenges in distinguishing language boundaries. In recent years, due to large-scale migration caused by war, thousands of Ukrainian children have been exposed to multilingual environments — often simultaneously acquiring Ukrainian, Russian, and a third language such as Polish or English. For instance, informal observations and pilot assessments in Ukrainian Saturday schools in Poland suggest that children aged 4 to 7 frequently engage in intra-sentential code-mixing, even when communicating with monolingual peers or teachers. These behaviors are often misinterpreted by educators or parents as speech delay or disordered development, leading to unnecessary concern and, at times, inappropriate intervention.

The lack of an empirically grounded and theoretically nuanced understanding of code-mixing in the Ukrainian context limits both academic inquiry and practical application. This is particularly problematic for speech-language pathologists, teachers, psychologists, and policymakers who must make informed decisions about bilingual children's language needs. While international research has made significant strides in linking early code-mixing to cognitive flexibility, metalinguistic awareness, and executive control, Ukrainian linguistics has not yet developed a robust framework for analyzing the bilingual behavior of children who navigate Ukrainian and Russian simultaneously. Therefore, the problem addressed in this study lies not only in the insufficient attention to the functional and cognitive nature of code-mixing, but also in the urgent need to develop clear criteria for language differentiation and tools for adequate language support. Understanding how children separate, mix, and manage their languages in early childhood is critical for shaping effective and inclusive educational, diagnostic, and policy approaches in multilingual societies — particularly in times of social and linguistic disruption.

Analysis of Recent Research and Publications. The phenomenon of code-mixing in early bilingual development has evolved from being interpreted as a linguistic anomaly to being recognized as a cognitively and socially grounded process. In early linguistic thought, particularly within the structuralist paradigm, code-mixing was considered a form of interference between linguistic systems. Uriel Weinreich's seminal work *Languages in Contact* [14] described interference as the influence of one language upon another, highlighting phonological, morphological, syntactic, and semantic disruptions. This perspective — rooted in the assumption of monolingual normativity — framed bilingualism as a deviation from linguistic stability and code-mixing as a symptom of deficient competence. This deficit-oriented view was gradually replaced in the 1970s and 1980s by a more sociolinguistic interpretation. Scholars such as John Gumperz [9] argued that language alternation in bilinguals reflects strategic, socially meaningful choices rather than linguistic confusion. Code-mixing began to be understood as a pragmatic tool shaped by communicative goals and sociocultural norms. Monica Heller [10] further contributed to this shift by framing mixed language use as a practice of identity negotiation and social role positioning, particularly in multilingual communities. With the turn to cognitive and psycholinguistic frameworks in the 1990s and 2000s, a more nuanced understanding of child bilingualism emerged. Studies by Ellen Bialystok [1, 2] demonstrated that code-mixing in children is not random, but reflects executive functioning, dual language activation, and metalinguistic control. Rather than indicating linguistic deficiency, early code-mixing reveals the child's ability to manage two active linguistic systems. Bialystok's work was complemented by Paradis and Genesee [7], who found that bilingual children maintain distinct grammatical systems and apply morphosyntactic rules appropriately within each language, even during mixed utterances. The syntactic constraints of code-mixing were explored in depth by Yip and Matthews [15], who showed that bilingual children tend to respect the grammatical structures of both languages and avoid violations of core syntactic rules. These findings counter the assumption that young children do not differentiate between languages. On the contrary, empirical data suggest that children apply internalized grammatical systems separately, even when switching between them mid-sentence. A significant contribution to this field is found in Annick De Houwer's work *Bilingual First Language Acquisition* [4], which presents a systematic model of how children simultaneously acquire and differentiate two languages from birth. De Houwer emphasizes that language mixing is most prominent between the ages of 2 and 6 and correlates strongly with vocabulary gaps and developing grammatical systems. Crucially, she introduces the concept of "language separation" as a gradual, multifaceted process that emerges through repeated exposure, stable input, and cognitive maturation. The question of how children distinguish between linguistic systems in early development has been further addressed through experimental studies on phonological differentiation [5], grammatical awareness [7], and contextual language use [8]. These studies show that children begin to demonstrate language-specific patterns in phoneme perception by age 3, context-appropriate language use by age 5, and metalinguistic reflection by age 6-7.

In addition to theoretical frameworks, practical tools have also played a role in capturing early language differentiation. The European Language Portfolio (ELP), developed by the Council of Europe, provides a structured means for documenting children's multilingual experiences and for tracking their ability to use and reflect upon different language systems [3]. It emphasizes a pedagogical approach that encourages a positive view of multilingualism and treats code-mixing as a creative and adaptive form of communication rather than an error to be corrected. Research within European Union projects such as MULTILINGUA and LangTrack has shown that migrant children often use code-mixing not only as a strategy to compensate for lexical gaps, but also as a tool for cultural navigation and peer integration [11, 12]. These findings highlight the dual nature of language mixing — as both a developmental and a sociocultural phenomenon.

While international research has yielded a robust understanding of early bilingual language mixing and differentiation, the Ukrainian context remains underexplored. Most notably, the dynamics of Ukrainian-Russian bilingualism — involving two closely related and socially charged languages — have not yet been sufficiently investigated from either a cognitive or a sociolinguistic perspective. There is a lack of systematic data on how Ukrainian-Russian bilingual children acquire, mix, and differentiate their language systems, particularly in post-migration settings where a third language, such as Polish or German, is introduced. Moreover, Ukrainian educational and clinical frameworks have yet to develop clear diagnostic or intervention models that account for code-mixing as a normative part of bilingual development. The absence of culturally and linguistically appropriate assessment tools further complicates the identification of true language delays versus typical bilingual speech patterns.

This study seeks to address these gaps by drawing upon international theoretical models while situating the analysis within the specific linguistic and social dynamics of Ukrainian-Russian bilingualism. By synthesizing cognitive, linguistic, and sociocultural insights, the article contributes to a more integrated understanding of how young children mix and differentiate languages — and how these processes can be meaningfully supported in both research and practice.

Purpose of the Article. The purpose of this article is to conceptualize child code-mixing not as a sign of linguistic confusion, but as a cognitively and socially meaningful process within early bilingual development. The study aims to synthesize current theoretical and empirical research in order to identify key cognitive, linguistic, and sociolinguistic criteria that explain how young children differentiate between two language systems while engaging in mixed utterances. Particular attention is paid to Ukrainian-Russian bilingualism, which remains underexplored despite its widespread occurrence and sociolinguistic complexity.

This article sets out the following objectives:

– to critically review major theoretical approaches to child code-mixing, with an emphasis on the shift from interference-based to competence-based paradigms;

- to examine empirical evidence regarding the grammatical, phonological, and pragmatic constraints of code-mixing in young children;
- to explore the developmental trajectory of early language differentiation and the cognitive mechanisms that support it;
- to highlight the specific challenges of identifying code-mixing in typologically related languages such as Ukrainian and Russian;
- to contribute to the Ukrainian linguistic discourse by proposing a framework for understanding code-mixing and differentiation in the speech of bilingual Ukrainian children;
- to advocate for the development of culturally sensitive diagnostic and pedagogical tools to support bilingual children in multilingual and migration-affected contexts.

By integrating insights from international research with the realities of Ukrainian language contact, this study provides a foundation for more effective assessment, support, and understanding of bilingual children's language development in early childhood.

Outline of the Main Material of the Study. The phenomenon of code-mixing in early bilingual development reflects a dynamic interplay of cognitive, linguistic, and sociocultural factors. Far from being random or symptomatic of linguistic confusion, code-mixing in young children represents a developmentally appropriate strategy that facilitates communication, compensates for linguistic gaps, and mediates between overlapping language systems. This section outlines the theoretical underpinnings of code-mixing, clarifies its distinction from language confusion, and proposes a developmental model of early language differentiation, with particular emphasis on the underexplored case of Ukrainian-Russian bilingualism.

1. *Code-Mixing as a Developmental Strategy*

Code-mixing typically appears between the ages of two and six — a critical period during which children actively build their lexicon, experiment with morphosyntactic structures, and acquire pragmatic competence in multiple languages. As shown in De Houwer's research, children mix languages not arbitrarily, but in systematic ways that align with their communicative intentions and available linguistic resources [4]. One of the primary triggers for code-mixing is lexical or grammatical insufficiency in one language. For instance, a child who lacks the word *"олівець"* (pencil) in Ukrainian may substitute the Russian equivalent *"karandash"* within an otherwise Ukrainian sentence. Similarly, children may switch from one language to another mid-sentence to maintain narrative fluency when confronted with a cognitive bottleneck. Bialystok demonstrates that bilingual children activate both language systems simultaneously, which requires the constant use of executive functions to select, inhibit, and alternate between languages [1]. When the cognitive load is high, children may temporarily relax these controls and rely on code-mixing as a functional solution. Importantly, this behavior reflects not linguistic deficit, but adaptive cognitive strategies.

Social and environmental factors also shape code-mixing. Children model the linguistic behavior they observe in adults, caregivers, and peers. In bilingual or multilingual

communities, mixed speech is often normalized and even valued. Heller highlights the role of language mixing as a tool for identity negotiation and social positioning — a function especially visible among children from migrant families navigating new cultural landscapes [10].

2. *Code-Mixing vs. Language Confusion: A Necessary Distinction*

One of the central misconceptions about bilingual development is the belief that code-mixing signals language confusion. However, empirical studies provide compelling evidence that even young children maintain internal consistency in their use of linguistic structures.

Yip and Matthews observed that children rarely violate syntactic boundaries when mixing languages [15]. For example, a Ukrainian-English bilingual child may say, *"Я хочу go to the park,"* preserving the word order and grammar of both languages within a coherent utterance. Similarly, in Ukrainian-Russian bilinguals, children may insert Russian lexical items into Ukrainian syntactic frames while still applying correct Ukrainian inflectional morphology. Phonological differentiation offers additional evidence. Research by Fennell and Werker shows that by age three, children begin to distinguish language-specific phonemes, indicating awareness of distinct phonological systems [5]. Furthermore, Grosjean argues that by age five or six, children begin to use languages contextually — adjusting their speech depending on the interlocutor and setting — a hallmark of emerging functional bilingualism [8].

Thus, code-mixing is not to be interpreted as random blending or confusion, but as a structurally patterned behavior governed by internalized knowledge of both linguistic systems.

3. *A Developmental Model of Early Language Differentiation*

Building on the research literature, the following model outlines the stages of early language differentiation observable in bilingual children aged 2 to 7:

- Stage 1 (2-3 years): Phonological differentiation
- Children begin to perceive and produce distinct sounds in each language. Overlapping systems may temporarily exist, but awareness of contrastive phonemes emerges.
- Stage 2 (3-4 years): Morphological and syntactic separation
- Children start to apply grammar rules specific to each language. For example, in Ukrainian, adjective-noun agreement (e.g., *велика квітка*) is preserved, even if the noun is borrowed from Russian.
- Stage 3 (4-5 years): Contextual differentiation
- Language use begins to reflect communicative context. A child may use one language with parents and another with peers or teachers, demonstrating sensitivity to pragmatic expectations.
- Stage 4 (5-6 years): Emerging control over code-switching
- Code-mixing becomes more strategic. Children adjust language use based on interlocutor, topic, or emotional state and may begin to self-correct.

– Stage 5 (6-7 years): Metalinguistic awareness

Children become explicitly aware of language boundaries and may comment on language use (e.g., *"That's a Polish word!"*). They begin to reflect on the appropriateness of mixing and switching in various settings.

These stages are not rigid or universally fixed but offer a framework for observing and interpreting early bilingual development. Notably, these processes are influenced by factors such as language dominance, quantity and quality of input, and sociocultural context.

To support the identification of these stages, tools such as the European Language Portfolio (ELP) — developed by the Council of Europe — have proven effective. ELP allows children to document their multilingual experiences, reflect on their language use, and recognize their developing competence in multiple systems. Its application in multilingual schools helps educators monitor progress in language separation and identify typical versus atypical bilingual patterns [3].

4. *Ukrainian-Russian Bilingualism: A Complex Linguistic Case*

Ukrainian-Russian bilingualism presents unique theoretical and practical challenges due to the typological proximity and intense historical, political, and emotional entanglement of the two languages. Morphological similarities (e.g., shared case systems) and frequent lexical overlap can obscure the boundaries between languages, making code-mixing more subtle and harder to categorize. For example, a child might say *"Я малював машиною"* using the Ukrainian verb *"малював"* with the Russian noun *"машиною"* (instead of the Ukrainian *"автівкою"*). To an untrained observer, such an utterance may seem coherent, yet it involves cross-linguistic integration that challenges normative assessments of language competence.

In the wake of the full-scale war and the subsequent displacement of millions of Ukrainian children, mixed language use has become increasingly common, especially among children acquiring a third language in the host country. However, Ukrainian linguistic research has yet to produce sufficient empirical data or diagnostic models tailored to this specific bilingual configuration. There is an urgent need to develop culturally and linguistically responsive assessment frameworks that distinguish between typical code-mixing and signs of language impairment. Incorporating tools such as the ELP and adapting them to the Ukrainian-Russian context could serve as a starting point for this development.

Conclusions. This article has explored the phenomenon of child code-mixing as a natural and adaptive component of early bilingual development. Challenging deficit-based interpretations rooted in early linguistic theory, the study highlights code-mixing as a cognitively motivated and socially embedded strategy that supports young children in navigating multiple language systems. Drawing on international research, it has been demonstrated that bilingual children follow systematic patterns when mixing languages and gradually develop the ability to differentiate between linguistic systems across phonological, grammatical, pragmatic, and metalinguistic levels. The proposed

developmental model of early language differentiation outlines key stages — from phonological awareness in toddlers to contextual and metalinguistic regulation in school-age children. These stages, though variable in timing and expression, provide a useful framework for distinguishing between typical bilingual behavior and potential language difficulties.

Particular attention has been devoted to the underexplored case of Ukrainian-Russian bilingualism. Due to the close structural proximity of the two languages and their complex sociopolitical history, instances of code-mixing in this pairing are often misinterpreted or overlooked. In the context of recent migration and the multilingual environments in which many Ukrainian children now grow up, there is a pressing need for culturally sensitive frameworks to assess and support bilingual development. Tools such as the European Language Portfolio offer promising avenues for capturing the nuances of code-mixing and language separation in dynamic, multilingual contexts.

Further research is needed to deepen the understanding of bilingual language acquisition among Ukrainian-speaking children, particularly in contact with Russian and a third language (e.g., Polish, German, English) in diasporic or educational settings. Empirical, longitudinal studies are essential for mapping patterns of code-mixing over time, identifying markers of typical versus atypical development, and informing pedagogical and clinical practice. Additionally, interdisciplinary collaboration between linguists, educators, speech-language pathologists, and psychologists will be critical for translating theoretical insights into practical tools for language support and assessment.

Ultimately, recognizing code-mixing as a sign of cognitive flexibility and communicative competence — rather than linguistic confusion — is key to fostering inclusive, evidence-based approaches to bilingual education in Ukraine and beyond.

Bibliography

1. Bialystok E. Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 276 p.
2. Bialystok E. Reshaping the Mind: The Benefits of Bilingualism. Canadian Journal of Experimental Psychology, 2011. Vol. 65 (4), pp. 229-235.
3. Council of Europe. European Language Portfolio: Principles and Guidelines. Strasbourg: Council of Europe, 2001. 24 p.
4. De Houwer A. Bilingual First Language Acquisition. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 381 p.
5. Fennell C. T., Werker J. F. Early Word Recognition and Later Language Development. Developmental Science. 2003. Vol. 6, No. 3. pp. 314-321.
6. Fishman J. A. Bilingualism With and Without Diglossia; Diglossia With and Without Bilingualism. Journal of Social Issues. 1967. Vol. 23, No. 2. pp. 29-38.
7. Genesee F. Portrait of the Bilingual Child. In: Bhatia T.K., Ritchie W.C. (Eds.). The Handbook of Bilingualism. Malden: Blackwell, 2004. pp. 449-485.

8. Grosjean F. Bilingual: Life and Reality. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010. 276 p.
9. Gumperz J. J. Discourse Strategies. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. 230 p.
10. Heller M. Linguistic Minorities and Modernity: A Sociolinguistic Ethnography. London; New York: Longman, 1999. 192 p.
11. LangTrack Final Report. Tracking Language Development in Multilingual Contexts. European Research Project, 2018. 95 p.
12. MULTILINGUA Project. Multilingual Education in Europe: Innovative Approaches. EU Commission Report. 2016. 112 p.
13. Paradis J., Genesee F. Syntactic Acquisition in Bilingual Children: Autonomous or Interdependent? Studies in Second Language Acquisition. 1996. Vol. 18, No. 1. pp. 1-25.
14. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. The Hague; Paris; New York: Mouton, 1953. 148 p.
15. Yip V., Matthews S. The Bilingual Child: Early Development and Language Contact. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 276 p.

СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2'22/'23'42:791.62
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337362

О. В. Гогоренко,
д-р філол. наук, доц.,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
декан філологічного факультету
ORCID: http://orcid.org/0000–0003–3097–7878

ІСТЕРОЇДНА ОСОБИСТІСТЬ АВТОРА УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО КІНО: НЕЙРОЛІНГВІСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Статтю присвячено проблемі визначення стилю комунікативної поведінки авторів українського публіцистичного кіно, належних за профайлінговою класифікацією до істероїдного типу, з урахуванням нейролінгвістичних потенцій.

У статті деталізовано сутність поняття «істероїдна особистість» у парадигмі профайлінгу й акцентовано на провідних зовнішніх рисах таких особистостей, серед яких яскравість, контрастність, модність, трендність, наявність театральної жестикуляції, театральні гримаси, театральні інтонації, а також здатність до фантазування, егоцентризм та емоційність.

Презентовано масив вербальних і невербальних маркерів у комунікативній поведінці авторів публіцистичного кіно істероїдного типу. В межах першої групи зафіксовано вживання вигуків, особових займенників, повторів, фразеологізмів, неологізмів, пейоративної, інвективної та іншомовної лексики, де домінантні позиції посів лексичний рівень об'єктивації. До другої групи ввійшли широкі, картинні жести, акцентовані пози та яскравий дрес-код, а також і схильність до зміни образів у кадрі, причому останні два інструменти стали найбільш характерними для істероїдів у публіцистичному кіно й часто використовуваними ними.

Встановлено набір актуальних для авторів публіцистичного кіно істероїдного типу інструментів впливовості. Помічено, що вербальні та невербальні маркери їхньої комунікативної поведінки здебільшого генерують Мілтон-модельні процеси викривлення (пресупозиції), запускають метапрограми активної мотивації (особовий займенник першої особи однини з поєднанням дієслів активного стану) й техніку переривання патерну (трансформація фразеологізмів).

Вищезазначені факти є результатом синтезування гіпостасів нейролінгвістики, нейролінгвістичного програмування (Мілтон-модельні процеси та метапрограми) та профайлінгу, зокрема методики «7 радикалів».

Ключові слова: публіцистичне кіно, істероїдний радикал, комунікативна поведінка, пресупозиція, переривання патерну, метапрограма активної мотивації.

O. V. Gogorenko,
Doctor of Philology, Associate Professor,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Dean of the Philological Faculty

HYSTEROID PERSONALITY OF THE AUTHOR OF UKRAINIAN PUBLICIST FILM: NEUROLINGUISTICS OF COMMUNICATIVE BEHAVIOR

The article is devoted to the problem of determining the style of communicative behavior of authors of Ukrainian journalistic cinema, who, according to the profiling classification, belong to the hysteroid type, taking into account neurolinguistic potentials.

The article details the essence of the concept of "hysteroid personality" in the profiling paradigm and emphasizes the leading external features of such personalities. Among them are brightness, contrast, fashion, trendiness, the presence of theatrical gestures, theatrical grimaces, theatrical intonations, ability to fantasize, egocentrism and emotionality.

An array of verbal and non-verbal markers in the communicative behavior of authors of journalistic cinema of the hysteroid type is presented. Within the first group, the use of exclamations, personal pronouns, repetitions, phraseological units, neologisms, pejorative, invective and foreign vocabulary was recorded. The dominant position was taken by the lexical level of objectification. The second group included broad, pictorial gestures, accentuated poses and a bright dress code, as well as a tendency to change images in the frame. The last two tools became the most characteristic of hysteroids in journalistic cinema and were often used by them.

A set of tools of influence relevant to authors of journalistic cinema of the hysteroid type was established. It was noted that verbal and non-verbal markers of their communicative behavior mostly generate Milton-model processes of distortion (presuppositions), launch metaprograms of active motivation (personal pronoun of the first person singular with a combination of verbs of the active state) and the technique of pattern interruption (transformation of phraseological units).

The above-mentioned facts are the result of synthesizing the hypostases of neurolinguistics, neurolinguistic programming (Milton-model processes and metaprograms) and profiling, in particular the "7 radicals" technique.

Key words: journalistic cinema, hysterical radical, communicative behavior, presupposition, pattern interruption, metaprogram of active motivation.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Перу кінокритика Н. Еллі-ота належить вислів: «Документальне (чит. і публіцистичне. — О. Г.) кіно є сильним форматом для політичної чи соціальної позиції» [цит. за 13], що акцентує на впливовій домінанті цього складника сучасного комунікативного простору, яка у мовознавчій парадигмі й дотепер залишається не вивченою з огляду на те, що відповідні дослідження проводяться здебільшого на матеріалах художніх фільмів і переважно із залученням інструментарію лінгвопрагматики (див. праці Д. Гайданки, Н. Горбачової, І. Ківенко, І. Котової, І. Лавріненко, Т. Лук'янець, Н. Матушевської). В працях вищезгаданих учених об'єктивовано переважно комунікативні стратегії й тактики впливу (кооперативні та конфліктні, вербальні та невербальні, інформативні та спонукальні, адресантно- й адресатно-орієнтовані), однак нейролінгвістичний аспект не поглиблено, хоч його злободенність для антропоцентричної вісі сучасного мовознавства вже доведено в працях фундаторки Одеської школи сугестивної лінгвістики Т. Ковалевської та її учнів (див. дисертації Н. Кутузи, А. Ковалевської, Г. Труби, а також І. Лакомської, О. Олексюк, М. Славінської, Ю. Станкевич, М. Столяр та ін.). Це вказує на актуальність пропонованої статті, що додатково увиразнюється завдяки двом факторам: 1) фактологійна база, до якої введено українськомовні публіцистичні фільми різної тематики, що у вищеокресленому ракурсі не вивчалися мовознавчою спільнотою; 2) методологійна платформа, яку вперше утворено шляхом синтезу гіпостасів нейролінгвістики, нейролінгвістичного програмування та профайлінгу для «вивчення зразків поведінки людини» [5, с. 157], тобто мовної особистості, «обстеженої» не лише з погляду її мовленнєвих манер і стилю, а й кореляцій мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, тому визначення насамперед основних профайлінгових радикалів за допомогою аудіовізуальної психодіагностики в умовах комунікативної взаємодії мовців є допоміжним інструментом у виявленні їхніх психоемоційних станів і намірів [3, с. 19].

Аналіз досліджень проблеми. Вивчення комунікативної поведінки істероїдних мовних особистостей у вітчизняній лінгвістичній практиці розпочато. Ґрунтовністю допоки відзначаються розвідки В. Папіш, яка здійснила дослідження художніх дискурсів видатних українських письменників, у т. ч. з істероїдним радикалом; Я. Бондаренко, яка визначила актуальні стратегії впливу для істероїдних мовних особистостей американського художнього дискурсу. З наведених констатацій випливає, що дослідження істероїдних особистостей кінодискурсу, як українсько-, так і іншомовного, все ще представляє лакуну наукового поля.

Об'єктом дослідження обрано феномен істероїдної особистості, яка виступає в ролі автора українського публіцистичного кіно, а **предметом** — нейролінгвістика її комунікативної поведінки.

Джерельною базою роботи послужила відеотека, що містить понад 60 публіцистичних фільмів різної тематики з превалюванням журналістських розслідувань про російсько-українську війну XXI століття, сформована шляхом суцільної вибірки з ефірів центральних телеканалів України («Інтер», «1+1», «Україна», «ICTV») та відеохостингу YouTube протягом 2019–2023 рр. Загальна тривалість досліджуваного матеріалу — 45 год. 32 хв. **Фактичний матеріал** — близько 2000 вербальних одиниць та 3200 невербальних одиниць, що виокремлено з проаналізованих фільмів як маркери комунікативної поведінки авторів істероїдного типу.

Мета статті — визначення стилю комунікативної поведінки авторів українського публіцистичного кіно, належних до істероїдного типу, з урахуванням нейролінгвістичних потенцій. Зазначена мета потребує розв'язання таких **завдань**: 1) деталізувати сутність поняття «істероїдна особистість» у парадигмі профайлінгу; 2) презентувати масив вербальних і невербальних маркерів у комунікативній поведінці авторів істероїдного типу; 3) встановити набір актуальних для них інструментів впливовості.

Методологія пропонованої студії: 1) загальнонаукові методи, серед яких *описовий* і метод *спостереження*, а також методи *аналізу*, *синтезу* й *узагальнення* (для висвітлення теоретичних положень розвідки, систематизації зібраного фактичного матеріалу та його кваліфікації з окреслених у роботі наукових позицій), метод *моделювання* (для впорядкування та презентації масиву вербальних і невербальних маркерів у комунікативній поведінці авторів істероїдного типу), метод *кількісних підрахунків* (для визначення загальної динаміки функціювання та частотності вживання різнотипних мовних / мовленнєвих маркерів та інструментів впливу й побудови діаграм); 2) спеціальні лінгвістичні методи, з-поміж яких *функційний* метод (*методика контекстуально-інтерпретаційного аналізу)*, а також методи *Мілтон-модельної ідентифікації, метапрограмних маркувань* і почасти *предикатних характеристик* (для розкриття механізму загальної впливової активності досліджуваних вербальних і невербальних одиниць); *структурний* метод (*методика компонентного аналізу*) (для поглиблення даних про семантичну глибину вербальних маркерів комунікативної поведінки авторів); 3) методи інших наук, у конгломераті яких провідною стала профайлінгова *технологія «7 радикалів»* (для деталізації центрального поняття дослідження).

Наукова новизна наукової розвідки пояснюється тим, що в ній уперше в українському мовознавстві здійснено комплексний огляд специфіки об'єктивації мовної особистості автора українського публіцистичного кіно з провідним істероїдним радикалом, а відповідні інструменти обстежено на предмет впливової дії за допомогою інструментарію нейролінгвістичного програмування.

Теоретична та практична цінність отриманих результатів. Із теоретичного погляду проведене дослідження становить внесок для профайлінгу (розширення методологійних підходів шляхом встановлення провідного радикалу не лише через невербаліку, а й за домінантними маркерами вербальної продукції мовної особистості), нейролінгвістики та нейролінгвістичного програмування (доповнення

фактографічного матеріалу й ілюстративної бази даних). Практична же цінність роботи полягає в тому, що її результи можуть бути використані в навчальному процесі, лексикографічних практиках, науковій діяльності, а також прислужитися фахівцям кіноіндустрії та журналістам, які спеціалізуються на розслідуваннях, що презентують у жанрі публіцистичного кіно.

Виклад основного матеріалу. Істероїдна особистість — це мовна особистість із домінантним істероїдним радикалом, для якого характерні яскравість, контрастність, модність, трендність, наявність театральної жестикуляції, театральні гримаси, театральні інтонації. Особистостям із домінантою цього радикала характерна «надмірна контактність, здатність відчувати партнера, "вживання в роль", підвищена емоційність, егоїстичність, розвинута фантазія» [14]. Українська психологиня Н. Афанасьєва додає, що «суть демонстративного або істероїдного типу полягає в аномальній здібності до витіснення» [1, с. 24]. Відповідний радикал є першим у класифікації, розробленої профайлерами (фахівцями з профайлінгу) за методикою «7 радикалів» — технікою візуальної оцінки характерів людей за будь-якою візуально доступною інформацією та керування поведінкою цих людей [3, с. 19]. Підґрунтям цієї методики стала концепція акцентованої особистості К. Леонгарда [14], згідно з якою «акцентуацію якоїсь риси слід розглядати не як патологію, а як визначене відхилення від середньої норми, яскраво виражену своєрідність психічного складу» [8, с. 312]. Своєю чергою, радикали, як запевняють О. Галустян, Л. Захаренко та В. Казміренко, – «це особливості особистості, в яких окремі риси характеру проявляються сильніше за інші, що призводить до схильності людини застосовувати однакові стратегії поведінки в різних ситуаціях» [3, с. 19], на чому також акцентували психологи та лінгвісти, стверджуючи, що «належність особистості до певного акцентуйованого психотипу означає притаманність його мові деяких мовленнєвих особливостей» [там само, с. 19], хоч не лише мові, а й комунікативній поведінці в цілому як «сукупності мовних і позамовних дій, здійснених комунікантами в межах комунікативного акту» [12].

Презентуємо найбільш частотні маркери істероїдності в комунікативній поведінці авторів публіцистичного кіно, уналежнивши до них такі, що мають понад 10 випадків уживань у фактажі досліджуваних матеріалів, виокремивши при цьому:

1) маркери **вербальної презентації** істероїдності в комунікативній поведінці, що створюють образ авторів з емоційним, експресивним мовленням і часто містить драматичні паузи:
   - вигуки в поєднанні із займенниками, насамперед займенником «я», а також частками: *Коли* ***я*** *починав тут працювати,* ***я*** *знав, як це небезпечно. Ось так* («Залізниці»)*;* ***Ні, ні****, говоріть!* ***Ой****, я ж все розумію* («Світ краси»);
   - морфемні та лексичні повтори: *Все* ***кругом в круг*** («Жінка»); *Нам не обов'язково зводити* ***пам'ят****ники, головне, щоб наша* ***пам'ять*** *була міцнішою за камінь* («Незавершений політ»); *Що не день, то добрий день —* ***інакше*** *не скажеш,* ***інакше*** *й не можна сказати* («Вода»)**;**

- трансформовані фразеологічні одиниці*: Це, як тут тепер кажуть,* ***ні в тин, ні у ворота Криму*** («Україна: еволюція гідності»), де виділений вислів походить від фразеологізму «ні в тин, ні в ворота», що означає «а) нікуди не годиться…; б) не доречно, не до ладу (сказати)» [10, Т. 1, с. 741], однак у наведеному випадку спостерігаємо не лише додавання нових лексичних компонентів, а й уведення до складу традиційного фразеологізму медійного, адже «ворота Криму» — це якраз медійний фразеологізм, що позначає іронічну номінацію «залізничного вокзалу м. Джанкой після подій 2014 р.» [11, с. 29];
- неологізми: *Познайомившись із нашим наступним героєм, який напам'ять знає усмішки Остапа Вишні та просто* ***захльобисто*** *розповідає про події далекого, але ще досі страшного 1942 року, розуміємо, що життя під час війни буває різним* («Коли знову почалась війна»), де виділений прислівник імовірніше утворено від дієслова «захльостувати», що позначає «видавати різкі звуки, що нагадують свист» [10, Т. 3, с. 384]. Додамо, що саме цей оказіоналізм уналежнено до категорії неологізмів, оскільки в мовленні автора КТ він є запозиченим, адже його перше використання фіксуємо у творах О. Вишні, напр., у контексті: *У кутку на гнилій соломі* ***захльобисто*** *хріп суверенів помічник, він же підсуверен, Оверко Блиськп'ята* [4, с. 47];
- пейоративна лексика: *Хто страшніше для нас:* ***корупціонер*** *чи* ***зрадник****?* («Дороги та мости»), де виділені іменники позначають пейоративи за ознакою соціальної небезпечності [6], що в наведеному контексті з урахуванням також і інтонації автора виражає несхвалення та негативну оцінку;
- інвективна лексика: *Ось що буває, коли доводиться мати справу зі* ***стервом!*** («Інший Франко»), де виділений іменник ужито в знач. «підла, негідна людина; мерзотник» [10, Т. 9, с. 687]. За твердженням О. Скляр, така лексема виконує інвективну функцію, вживаючись насамперед у своєму переносному значенні як лайливе слово [9., с. 49];
- іншомовна лексика: *Фінансова глибина нашої економічної ями зовсім не схожа, як це модно зараз говорити, на* ***волатильність*** («Економіка Чучхе. На чому заробляє комунізм?»), де виділений іменник транслітеровано від англійського слова «volatility», що означає «мінливість, непостійність» [11, с. 29]. Додамо, що в мовленні авторів істероїдного типу серед іншомовних лексем фіксуємо старослов'янізми: *І ось перед нами відкриваються* ***врата*** (врата — ворота); латинізми: *Академік Борис Рибаков вважав, що золоті* ***інсигнії*** *сколотів зберігалися у середньому Подніпров'ї, де є природний захист простору, обмеженого Дніпром, Росавою та Россю* (інсигнія — дорогоцінний предмет, що є ознакою влади); грецизми: *Побути на самоті з унікальними тисячолітніми* ***іконами*** *тепер може кожен, чия душа цього прагне, а от де протікає сакральна*

для християн річка, у якій відбулося хрещення Русі, знає усього кілька людей (ікона — «живописне, мозаїчне або рельєфне зображення бога або святого, якому поклоняються віруючі; образ» [10, Т. 4, с. 16]), проте найуживанішими є англіцизми (понад 80% уживань).

Відзначимо, що кількісне використання наведемо на діаграмі 1.1.

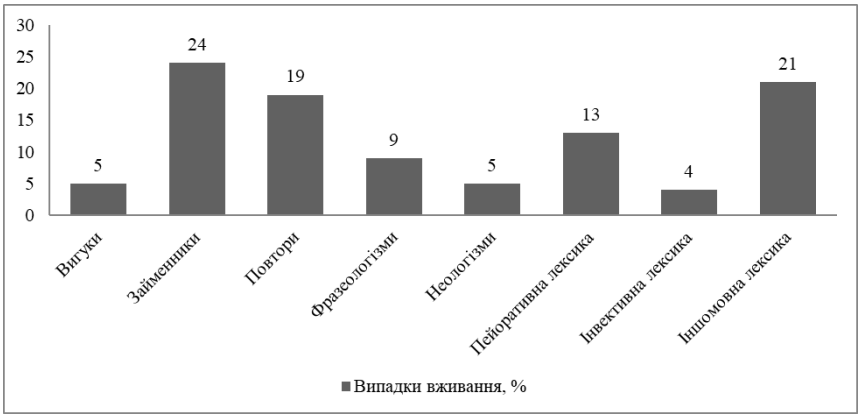

Діаграма 1.1. Кількісні дані вживання мовних маркерів істероїдності

1) маркери **невербальної презентації** істероїдності в комунікативній поведінці, що створюють образ авторів, у яких переважають широкі, картинні жести, акцентовані пози та яскравий дрес-код, що відповідає останнім тенденціям часу, збігаючись із датою першого показу фільму. Напр., такий синтез елементів поведінки (червоний светр, червоні рукавички, рухливість у кадрі, фасон пальто) демонструє Наталія Луценко — авторка фільму «Помаранчева революція: гострі кути круглих столів» (стоп-кадр 1.).

Стоп-кадр 1. Автор-істероїд

Для авторів публіцистичного кіно істероїдного типу з погляду нейролінгвістичної Мілтон-моделі (детальніше про Мілтон-модель НЛП див. у [7]) актуальним є процес викривлення, що генерується передусім завдяки пресупозиціям, які Ф. Бацевич називає «зоною перетину когнітивних просторів учасників комунікації, яка актуалізується (звужується або розширюється) у процесі спілкування» [2, с. 6]. Наприклад, продовжуючи аналізувати комунікативну практику Наталії Луценко у фільмі «Помаранчева революція: гострі кути круглих столів», в одному з епізодів фіксуємо фразу *Київ* ***помаранчевих тижнів*** *був* ***буремним*** *місцем*, що імпліцитно означає: «Помаранчева революція — буремна подія». Елементи одягу авторки червоного кольору корелюють якраз із семантикою висловленої думки, бо ж відомо, що сема «червоний» часто характеризує кров і революційний зміст. Семантика червоного кольору полягає у стражданнях людей, які гинули в боротьбі за свої ідеали. Істероїдність пресупозицій у мовленні авторів-істероїдів часто впотужнюється «оточенням» особовим займенником «я» (***Я*** *йду вулицею Києва, і мені добре* («Томос для України»), що може означати «У Києві добре»), що додатково запускає метапрограму активної мотивації, особливо у випадках, коли особовий займенник *я*, що виконує атракційну функцію, поєднується з дієсловом активного стану (***Я*** *навіть сама* ***пам'ятаю*** *той день, коли в Донецькій області пролунали заяви про відокремлення від України*).

Пресупозиційність в авторів-істероїдів, насамперед її провідний цільовий праксис, що полягає в тому, щоб «повідомлення в цілому не сприймалось як семантично аномальне або недоречне в певному контексті» [там само, с. 6], певною мірою виражається й у суто невербаліці, тобто не підкріплюючись вербально. Зокрема у фільмі «Розвідка. В голові у диктатора» Ольга Кошеленко з кадру в кадр змінює свій одяг залежно від комунікативної ситуації, причому з кожним новим епізодом авторки тяжіння до істероїдності проявляється сильніше: напр., під час інтерв'ювання експертів і свідків її стиль є належним до т. зв. кежуал (повсякденного одягу) з превалюванням хоч і темних, проте яскравих тонів (стоп-кадр 2), однак уже під час авторських монологів, знятих на натурі, в образі простежується модність і трендність (стоп-кадр 3).

Стоп-кадр 2. Автор-істероїд із меншим проявом радикалу

Стоп-кадр 3. Автор-істероїд із більшим проявом радикалу

Додамо також, що для мовлення авторів-істероїдів характерною особливістю є контекстуальні трансформації фразеологізмів, тобто процеси субституції, за яких відбувається заміна одного компонента фразеологічної одиниці. Напр.: *Баба з возу, а **Зеленському не легше*** («Рік Президента Зеленського»), де у другій частині фрази мало би бути «кобилі легше», однак завдяки зробленій заміні, чиниться ефект непередбачуваності, співвідносний із нейролінгвістичною технікою переривання патерну, до якої прийоми зміни одягу в кадрі, про які йшлося вище, теж є дотичними.

Висновки та перспективи дослідження. Домінантність істероїдного радикала в психотипі автора публіцистичного кіно особливим чином позначається на стилі його комунікативної поведінки. Зокрема в кількісному співвідношенні використання власне-вербальних засобів об'єктивації образу автора-істероїда виявляється неоднорідним, оскільки все ж найчастіше у фактажі студії фіксуємо особові займенники однини, повтори, пейоративну лексику та іншомовні лексеми. Однак кількісне та змістове співвідношення невербальних інструментів істероїдності є приблизно тотожним (одяг, міміка, жести, хода тощо), що проте в сукупності з різнорідними вербальними маркерами генерують Мілтон-модельні процеси викривлення, запускають метапрограми активної мотивації й техніку переривання патерну, роблячи ці впливові ефекти візитівкою комунікативної поведінки істероїдних авторів публіцистичного кіно з погляду нейролінгвістики та нейролінгвістичного програмування.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у визначенні стилю комунікативної поведінки авторів українського публіцистичного кіно, належних до інших профайлінгових типів — епілептоїдних, паранояльних, емотивних, шизоїдних, гіпертимних і тривожних.

Література

1. *Афанасьєва Н. Є.* Теоретичний аналіз сучасних механізмів психологічного впливу консультанта на особистість клієнта. URL : http://edu-mns.org.ua/nmc//149/EKP_15.pdf.
2. *Бацевич Ф. С.* Імпліцитна інформація у висловленнях і дискурсивні слова (на матеріалі часток української мови). *Мовознавство*. 2012. № 5. С. 3–12.
3. *Галустян О. А., Захаренко Л. М., Казміренко В. О.* Складання психологічного профілю невстановленої особи за характеристиками її письмового тексту : метод. рекомендації / за заг. ред. О.І. Мотляха. К. : ВД Ін-Юре, 2020. 68 с.
4. *Голянич М. І., Савчук Р. Л.* Основи лінгвістичного аналізу тексту : хрестоматія до дисципліни. Івано-Франківськ : ПНУ, 2019. 63 с.
5. *Калюга К. В.* Профайлінг як сучасний засіб встановлення особи злочинця. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1 (26), том 2, 2019. С. 156–159.
6. *Карпенко Є. В.* Пейоративна лексика як маркер емоційно-інтелектуальної дисфункції особистості. URL : http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/9227/.
7. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.
8. *Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І.* Психологія здоров'я людини / За ред. І. Я. Коцана. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
9. *Скляр О.* Категорія інвективності: від витоків до викликів сучасності. *Studia Philologica*, (2). 2021. С. 43–53.
10. *Словник української мови* : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
11. *Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2020. Ч. 3. 119 с.*
12. *Ali M.* Communication 4: the influence of appearance and environment. *Nursing Times* [online]. 2018. Vol. 114: 3. P. 46–47.
13. *Aufderheide P. & Woods M.* The State of Journalism on the Documentary Filmmaking Scene. American University, 2021. 30 p.
14. *Leonhard K.* Akzentuierte Persönlichkeiten. Berlin : Auflage, 1976. 200 s.

References

1. Afanasyeva, N. E. (2023). *Teoretychnyy analiz suchasnykh mekhanizmiv psykholohichnoho vplyvu konsul'tanta na osobystist' kliyenta* [Theoretical analysis of modern mechanisms of psychological influence of a consultant on a client's personality]. Available at: http://edu-mns.org.ua/nmc//149/EKP_15.pdf. [in Ukrainian].
2. Batsevich, F. S. (2012). *Implitsytna informatsiya u vyslovlennyakh i dyskursyvni slova (na materiali chastok ukrayinskoyi movy* [Implicit information in statements and discursive words (based on the material of particles of the Ukrainian language)]. *Movoznavstvo* [*Linguistics*], 5, pp. 3–12. [in Ukrainian].

3. Galustyan, O. A., Zakharenko, L. M., Kazmirenko, V. O. (2020). *Skladannya psykholohichnoho profilyu nevstanovlenoyi osoby za kharakterystykamy yiyi pys'movoho tekstu : metod. rekomendatsiyi* [Drawing up a psychological profile of an unidentified person based on the characteristics of his written text: method. recommendations] / ed. O. I. Motlyakha. Kyiv : VD In-Yure. [in Ukrainian].
4. Golyanych, M. I., Savchuk, R. L. (2019). *Osnovy linhvistychnoho analizu tekstu : khrestomatiya do dystsypliny* [Fundamentals of linguistic text analysis: a textbook for the discipline]. Ivano-Frankivsk : PNU. [in Ukrainian].
5. Kalyuga, K. V. (2019). *Profaylinh yak suchasnyy zasib vstanovlennya osoby zlochyntsya* [Profiling as a modern means of identifying a criminal]. *Prykarpat·s'kyy yurydychnyy visnyk* [*Prykarpattya legal visnyk*],1 (26), volume 2, pp. 156–159. [in Ukrainian].
6. Karpenko, E. V. (2024). *Peyoratyvna leksyka yak marker emotsiyno-intelektual'noyi dysfunktsiyi osobystosti* [Pejorative vocabulary as a marker of emotional and intellectual dysfunction of the personality]. Available at: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/9227/. [in Ukrainian].
7. Kovalevska, T. Yu. (2008). *Komunikatyvni aspekty neyrolinhvistychnoho prohramuvannya* [Communicative aspects of neurolinguistic programming]. Odesa : Astroprint. [in Ukrainian].
8. Kotsan, I. Ya., Lozhkin, G. V., Mushkevych, M. I. (2011). *Psykholohiya zdorov'ya lyudyny* [Psychology of human health]. Lutsk : RVV "Vezha" Volyn Lesya Ukrainka National University. [in Ukrainian].
9. Sklyar, O. (2021). *Katehoriya invektyvnosti: vid vytokiv do vyklykiv suchasnosti* [Category of invective: from origins to challenges of the present]. *Studia Philologica* [*Studia Philologica*], (2), pp. 43–53. [in Ukrainian].
10. Bilodid, I. K. (1970–1980). *Slovnyk ukrayinskoyi movy : v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Kyiv : Naukova Dumka. [in Ukrainian].
11. Shevchenko, L. I., Syzonov, D. Yu. (2020). *Novi slova ta frazeolohizmy v ukrayins'kykh mas-media : slovnyk* [New words and phraseological units in Ukrainian mass media: dictionary]. Kyiv : VPC "Kyiv University". Ch. 3. [in Ukrainian].
12. Ali, M. (2018). Communication 4: the influence of appearance and environment. *Nursing Times* [online], Vol. 114: 3, pp. 46–47. [in English].
13. Aufderheide, P. & Woods, M. (2021). The State of Journalism on the Documentary Filmmaking Scene. American University. [in English].
14. Leonhard, K. (1976). Akzentuierte Persönlichkeiten. Berlin : Auflage. [in Germany].

УДК 808.51-057.341(477)Зеленський
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337364

Є. В. Джиджора,
д-р філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української літератури та компаративістики,
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3221-4866

ІМПЛІКАТИВНА АРГУМЕНТАЦІЯ В ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО

Стаття присвячена імплікативній аргументації в політичній риториці Президента України В. Зеленського. Метою публікації є виявлення видів імплікативної аргументації у виступах українського Президента. Об'єктом вивчення виступають міжнародні та внутрішні відеозвернення В. Зеленського упродовж перших місяців повномасштабного російського вторгнення в 2022 році. А предметом — види імплікативних суджень в аргументаційній частині виступу. Імплікація представляє собою логічну операцію утворення складного умовного судження внаслідок поєднання двох простих висловлювань, де одне виступає причиною, а друге — наслідком. Традиційна логічна схема імплікативного судження — «якщо…, то…». У ході дослідження виявлено два різновиди причинно-наслідкових суджень в риториці В. Зеленського. У своїй аргументації український Президент застосовує умовно-стверджувальну та умовно-заперечну імплікацію. Умовно-стверджувальна імплікація може бути побудована за традиційною логічною схемою «якщо…, то…». Однак в деяких випадках Президент трансформує її в ситуативні варіанти: «що швидше…, то швидше…», «що довше…, то більше…», «що швидше…, то краще…», «що раніше…, то вигід-ніше…». Теж саме спостерігається і з умовно-заперечною імплікацією. Традиційна амбівалентна схема «якщо не…, то…» / «якщо…, то не…» у В. Зеленського може трансформуватися в «краще зараз…, ніж потім…», «якби…, то не…». Характерно, що в деяких промовах Президента Зеленського умовно-стверджувальна імплікація поєднується з умовно-заперечною. Це свідчить про використання оратором широкого діапазону імплікативних способів побудови риторичної аргументації.

Ключові слова: імплікація, судження, логіка, аргументація, риторика, промови, Володимир Зеленський.

Y. V. Dzhydzhora,
ScD, Docent,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Literature and Comparative Studies,

IMPLICATIVE ARGUMENTATION IN THE SPEECHES OF UKRAINIAN PRESIDENT VOLODYMYR ZELENSKYY

This article examines implicative argumentation in the political rhetoric of Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy. The publication aims to identify the types of implicative argumentation found in the Ukrainian President's speeches. The object of study includes V. Zelenskyy's international and domestic video addresses during the first months of the full-scale Russian invasion in 2022. The subject is the types of implicative judgments within the argumentative sections of his speeches. Implication is a logical operation that forms a complex conditional judgment by combining two simple statements, where one acts as the cause and the other as the effect. The traditional logical scheme for an implicative judgment is "if..., then...". The study identified two varieties of cause-and-effect judgments in V. Zelenskyy's rhetoric. In his argumentation, the Ukrainian President employs both conditionally affirmative and conditionally negative implications. Conditionally affirmative implication can follow the traditional «if..., then...» logical scheme. However, in some cases, the President transforms it into situational variants such as: «faster..., faster...», «longer..., more...», «faster..., better...», «sooner..., more advantageous...». The same pattern is observed with conditionally negative implications. The traditional ambivalent scheme «if not..., then...» / «if..., then not...» can be transformed by V. Zelenskyy into phrases like «better now..., than later...» and «if it were..., then not...». Notably, in some of President Zelenskyy's speeches, conditionally affirmative implication is combined with conditionally negative implication. This demonstrates the orator's use of a wide range of implicative methods for constructing rhetorical argumentation.

Key words: implication, judgment, logic, argumentation, rhetoric, speeches, Volodymyr Zelenskyy**.**

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Аргументаційна частина — серцевина будь-якої промови. Після особливого звертання до публіки та ефектного вступу, оратор прагне висловити основну концептуальну частину свого спіча. Саме основна частина містить головну ідею, ключову позицію, яку спікер прагне донести до своєї аудиторії. Відтак оратор може застосовувати різноманітні аргументаційні тактики переконання, від раціональних до маніпулятивних. Звернення до раціональних тактик передбачає застосування логічних аргументів. У такий спосіб оратор спонукає публіку до здорового глузду. Раціоналізація промови — типове явище сучасної політичної комунікації, яке надає їй комунікативної прагматики.

Аналіз досліджень проблеми. Про комунікативно-прагматичний аспект у публічній комунікації Президента України йдеться у статті О. Назаренко. Авторка публікації доводить, що означений підхід до вивчення політичних промов уможливлює встановлення «прагматичних настанов мовців, їхньої комунікативної взаємодії, зв'язків з іншими текстами в масово-інформаційній та культурно-літературній сферах, мовленнєвому впливу на адресата, що в цілому становить підґрунтя категорії діалогічності як сутнісної ознаки тексту» [7, с. 102]. Комунікативні стратегії аргументації виступають об'єктом дослідження у статті Л. Завальської. Вчена приходить до висновку, що в українському політичному дискурсі «комунікативна стратегія аргументації передбачає формулювання тези, на підтвердження якої наводять раціональні аргументи, при цьому кожна наступна думка логічно випливає з попередньої, а аргументи є достатніми для обґрунтування тези, тобто політичний дискурс формується за логічними правилами доведення» [3, с. 69]. Зрозуміло, політичний дискурс не завжди вибудовується за логіко-раціональними принципами. Так, зокрема, С. Вискушенко, О. Мосієнко та Т. Свиридюк вивчають більш широкий спектр комунікативних стратегій на прикладі політичних виступів британського прем'єр-міністра Ріші Сунака. Автори дослідження пишуть: «Політичні промови світових лідерів, як форма втілення політичного дискурсу, ретельно створюються та структуруються відповідно до принципів риторики із залученням стратегії переконання, спрямованої на маніпулювання думками аудиторії та формуванням у неї певного ставлення до подій чи явищ» [1, с. 54]. А якими бувають комунікативні стратегії переконання, наприклад, у науковому дискурсі, присвячена робота Н. Іваницької [4, с. 222-226].

Мета дослідження. Ставимо собі за мету проаналізувати імплікативну аргументацію в політичній риториці Президента України Володимира Зеленського. Для досягнення поставленої мети потрібно буде розв'язати наступні **завдання**: окреслити поняття логічної імплікації та імплікативної аргументації, виявити види імплікативної аргументації в промовах В. Зеленського, проаналізувати особливості логіко-риторичної реалізації кожного виду.

Об'єктом вивчення є міжнародні і внутрішні виступи українського Президента у початковий період повномасштабного російського вторгнення. **Предмет аналізу** — види імплікативних суджень в аргументаційній частині промов В. Зеленського. **Фактичним матеріалом** виступають одинадцять відеозвернень Президента Зеленського, виголошених в період з 24 лютого по 30 травня 2022 р.

Методи дослідження. У роботі було застосовано структурний метод аналізу промов Президента Зеленського. Основний фокус було зроблено на виявленні логічних структур та їх класифікації. Однак аналіз виходить за межі простого переліку конструкцій. Робота передбачає прояснення значення кожної логічної схеми і того, як це значення допомагає оратору досягти своєї прагматичної мети. Крім того, було застосовано методи узагальнення і класифікації видів імплікативної аргументації в межах обраного об'єкту та фактичного матеріалу дослідження.

Теоретична цінність і наукова новизна. Дослідження показує, як у деяких внутрішніх промовах до співгромадян, а також у важливих міжнародних відеозверненнях до світової спільноти Президент України В. Зеленський використовує логіко-риторичні засоби переконання аудиторії. Оратору притаманно виводити причинно-наслідкові зв'язки між подіями. Зокрема, він послідовно вибудовує свої аргументи на припущенні, що якщо світ не допоможе Україні (причина), то війна прийде в інші країни (наслідок). Особливості раціональної аргументації, її динаміка та супровідні риторичні засоби впливу, становлять теоретичну та наукову цінність осмислення політичної комунікації Президента Зеленського впродовж перших місяців повномасштабного російського вторгнення. **Практична цінність дослідження** полягає в тому, що його результати можуть бути використані при викладанні університетських дисциплін, покликаних сформувати у здобувачів компетентності у галузі комунікативної логіки, риторики, евристики та політології.

Виклад основного матеріалу. Одним із способів, за допомогою якого може бути реалізована раціональна аргументація у публічному виступі, слід вважати логічну імплікацію. Імплікація (від лат. implicatio — сплетення, прихований зв'язок) — це логічна операція, яка утворює складне умовне судження, що виражає причинно-наслідковий зв'язок між двома простими висловлюваннями [5, с. 128]. Зазвичай, умовний зв'язок між причиною і наслідком передається логічною зв'язкою «якщо…, то…». Однак можливі й інші варіанти.

Упродовж перших місяців війни Глава України активно апелює до раціо двох кардинально протилежних аудиторій. З одного боку, він апелює до світової спільноти. З іншого — до простих росіян. Вже у вечірній промові 24 лютого Зеленський звертається до світових політиків з таким меседжем: «Якщо ви, шановні європейські лідери, шановні світові лідери, лідери вільного світу, нам сьогодні потужно не допоможете, то завтра війна постукає у ваші двері» [6, 10].

Перед нами умовно-заперечне висловлювання, побудоване за імплікативною схемою «якщо не…, то…». Думка оратора спрямована у майбутнє. Фактично він визнає, що Україна сама не вистоїть перед російською армією. Але якщо Україна падe, інші європейські держави стануть наступними жертвами російської агресії.

На чому ґрунтується таке припущення? Воно витікає з вірогідної аналогії, яку Президент послідовно виводить у своїх подальших виступах. Її сенс такий: оскільки росія вже напала на суверенну державу, ігноруючи її визнані кордони та міжнародне право, то вона здатна атакувати іще й інші країни. Саме з такою тезою Зеленський звертається до учасників саміту G7 24 березня: «Краще зараз дати Україні таку підтримку зброєю, якої ми реально потребуємо, ніж потім шукати зброю ще для інших країн. Ми розуміємо — це Грузія, Молдова, країни Балтії, Польща, країни Центральної Азії. Що швидше станеться саме так, як ми просимо, то швидше на сході Європи буде мир» [6, 374].

Це міркування побудоване за допомогою двох причинно-наслідкових схем: «краще зараз…, ніж потім…» і «що швидше…, то швидше…». Перша схема «краще

зараз…, ніж потім…» — це різновид тої ж самої умовної імплікації «якщо не…, то…», що ми бачимо у промові 24 лютого. Перефразувавши оратора, ми отримаємо таке судження: якщо зараз світ надасть Україні зброю для війни з РФ, то потім не доведеться рятувати інші держави. Чітко простежується умовно-заперечна імплікативна конструкція «якщо…, то не…». На відміну від попереднього прикладу, тут заперечну частку вжито не у причинній, а у наслідковій частині імлікативного судження. Друга схема — інший різновид імплікації «якщо…, то…», без заперечної частки «не». При перефразуванні оратора ми отримаємо таку конструкцію: якщо зброю швидко дадуть, то й мир швидко настане. Перед нами традиційна умовно-стверджувальна імплікація, організована за логічною схемою «якщо…, то…».

За перші місяці війни Президент Зеленський кілька разів вдається до умовно-заперечного імплікативного висловлювання. Зокрема, у міжнародному відеозверненні до парламенту Бельгії 31 березня: «Наші захисники гідні всього того, щоб не гадати про критерії, а знати, що Україна буде членом Європейського Союзу. Бо якщо вони програють, якщо програємо Маріуполь та інші українські міста, не буде більше жодного міцного Європейського Союзу. Бо прийде тиранія, щоб забрати у вас те, чим ви володієте й пишаєтесь» [2, 112].

Тут умовно-заперечну імплікацію реалізовано за схемою: «якщо…, то не…». За логікою спікера, якщо українські міста захопить російська армія, то не буде міцного ЄС. Адже росія піде далі і загрожуватиме іншим країнам Європи. Як бачимо, Президент наполегливо педалює ту саму тезу, що й у виступах 24 лютого та 24 березня. І доводить її в той самий раціональний причинно-наслідковий спосіб.

Ще раз умовно-заперечну імплікацію спостерігаємо у міжнародному відеозверненні до учасників зустрічі в Chatham House 6 травня**.** В. Зеленський перераховує злодіяння, які принесла росія в Україну. І першим називає неймовірну жорстокість та зневагу російської армії до цивільних українців. У пошуках якогось пояснення нелюдяної поведінки росіян оратор задається резонним запитанням: «Чому Росія все це робить? Бо там думають: якщо для них і може настати відповідальність за такі злочини, злочинні дії, то хіба що через десятиліття. Вони просто не вірять, що міжнародна спільнота здатна притягти до відповідальності за воєнні злочини тих, хто прикривається силою ядерної держави» [8, 134].

Особливість цієї імплікації в тому, що, по-перше, її сформульовано у вигляді запитання. А по-друге, для її формулювання оратор застосовує полемічний прийом децентричної спрямованості. Він говорить від імені росіян, тобто з позиції Іншого: якщо ми і понесемо відповідальність за свої злочини, то колись у майбутньому. Начебто перед нами умовно-стверджувальна імплікація «якщо…, то…». Однак В. Зеленський використовує ймовірне чуже міркування для побудови власного висловлювання. А його теза полягає зовсім в іншому. По суті, він хоче сказати таке: якщо б світова спільнота притягнула росіян до відповідальності за воєнні злочини, то вони б не вчиняли їх в Україні. Резонне питання та децентричне міркування допомагають оратору

висловити претензію світовим лідерам у бездіяльності. І цю претензію передано умовно-заперечною імплікацією, побудованою за схемою «якщо…, то не…».

І ще один приклад умовно-заперечної імплікації зафіксовано у міжнародному відеозверненні на Всесвітньому економічному форумі у Давосі 23 травня. Композиційно ця промова складається з чотирьох частин, кожна з яких присвячена окремій темі. У другій частині виступу Зеленський розповідає про подвиг української армії, яка зупинила російську навалу. У цьому контексті оратор ставить доречне запитання аудиторії: «Але чи довелось би нам це робити, якби ще минулого року до нас дослухалися й застосували проти Російської Федерації справедливо й превентивно увесь спектр санкцій, які здатні збити з ніг будь-якого агресора? Впевнений, що відповідь — ні. Недопущення війни було б гарантоване, якби дії світу були превентивними, а не реагуванням» [8, 346].

Як і у попередньому випадку, В. Зеленський формулює імплікацію за допомогою резонного запитання. При цьому оратор послуговується причинно-наслідковою схемою «якби…, то не…», яка дорівнює «якщо…, то не…». Адже фактично Президент постулює: якщо б світ ввів потужні санкції проти російської федерації ще в 2021 р., то війна не почалася б.

У багатьох інших промовах Глава держави віддає перевагу умовно-стверджувальним імплікативним висловлюванням. Іноді це можуть бути судження у різних виступах, але з одним і тим самим значенням. Наприклад, у вечірньому зверненні до українців 26 квітня: «Що довшою й жорстокішою буде ця війна, то більше ресурсів буде витрачено не тільки нами, а й світом на встановлення справедливості та покарання всіх винних» [8, 161]. І порівняємо зі словами у вечірньому звіті 24 травня: «Я вдячний усім партнерам України, які допомагають. Але наголошую знову й знову: що довше триває ця війна, то більшою буде ціна захисту свободи не тільки для України, а й для всього вільного світу» [8, 364].

В обох випадках застосовано причинно-наслідкову схему «що довше…, то більше…». З її допомогою оратор транслює таку думку: якщо війна триватиме довго, то на неї доведеться витратити багато ресурсів. Це умовно-стверджувальна імплікація, побудована за схемою «якщо…, то…».

Наступний приклад. У міжнародному відеозверненні до співтовариства Foreign Policy Community of Indonesia 27 травня чуємо таке: «Що швидше цю війну вдасться закінчити, то краще буде для кожного народу. Не тільки для нас. Що швидше будуть розблоковані наші порти, то скоріше зупиниться розгортання продовольчої кризи, бо зможемо відправити на світовий ринок і наші запаси, і новий врожай» [9, 37]. Порівняємо це з пасажем у вечірньому звіті 30 травня: «Вважаю, що Європі у будь-якому разі доведеться відмовитися від російської нафти, нафтопродуктів. Бо це — про незалежність самих європейців від російської енергетичної зброї. І що раніше це відбудеться, що повнішою буде відмова від російської нафти, то вигідніше буде зрештою самій Європі» [9, 78].

У першій промові Президент Зеленський вдається до двох причинно-наслідкових схем: «що швидше…, то краще» та «що швидше…, то скоріше…». У другій — до схеми «що раніше…, то вигідніше…». Кожна з цих трьох схем передає одну й ту саму думку: якщо світ швидше допоможе Україні, то краще стане всім. Тож перед нами чергове втілення умовно-стверджувальної імплікації, організованої за схемою «якщо…, то…».

Зрештою, у зверненні до співтовариства Foreign Policy Community of Indonesia 27 травня Президент України вживає умовно-стверджувальну імплікацію «якщо…, то…» не лише завуальовано, але й цілком прямо. Упродовж виступу це відбувається двічі: «Якщо Росії вдасться безкарно пройти через це у війні проти України, то інші держави побачать, що морська блокада — це нібито допустимий інструмент тиску в сучасному світі. А отже, жоден із торговельних маршрутів на морі й жодна країна після цього не будуть у безпеці» [9, 34]. І нижче: «Якщо Росія безкарно вдається до ядерного шантажу, то різним силам у світі може здаватися логічним, щоб і собі набути ядерної зброї» [9, 36].

В обох цих висловлюваннях йдеться про ймовірні негативні наслідки для світового співтовариства, спричинені діями російської федерації. Якщо спрацює морська блокада або ядерний шантаж, — резюмує Зеленський, — то зміняться правила гри. Інші держави теж почнуть використовувати такі інструменти тиску на своїх сусідів. Тут причинно-наслідкове розмірковування побудоване за вірогідною аналогією. Якщо одному можна, то й інші захочуть.

Слід звернути увагу і на приклади поєднання умовно-стверджувальної та умовно-заперечної імплікації при побудові раціональної аргументації. Перший раз зустрічаємо цю комбінацію у виступі Президента України на засіданні Ради Безпеки ООН 5 квітня. В. Зеленський рішуче дорікає членам Радбезу у тому, що вони не ухвалюють ніяких рішень для зупинки російського вторгнення. Оратор вважає, що це підриває глобальну архітектуру світової безпеки: «Якщо це продовжиться, то фіналом буде те, що кожна з держав зможе розраховувати тільки на силу зброї, щоб гарантувати собі безпеку, а не на міжнародне право, не на міжнародні інституції. ООН можна буде просто закрити. Пані та панове! Чи готові ви до закриття ООН? Чи вважаєте ви, що час міжнародного права минув? Якщо ваша відповідь «ні», то діяти потрібно зараз, діяти негайно» [2, 172].

Оратор починає аргументацію з умовно-стверджувальної імплікації «якщо…, то…». Якщо ООН продовжить просто споглядати, як росія захоплює Україну, то всі інші держави будуть розраховувати тільки на свої сили. Тоді за логікою Президента, не буде ніякої потреби в міжнародних організаціях. Однак якщо ООН не хоче саморозпуску, то потрібно негайно діяти. Тож наприкінці аргументації спікер вживає умовно-заперечну імплікацію «якщо не…, то…».

Другий раз Зеленський поєднує умовно-стверджувальну імплікацію з умовно-запереченою у міжнародному відеозверненні до латвійського Саейму 26 травня. Президент вважає, що деякі європейські країни не сильно прагнуть допомагати Україні

у війні з російською федерацією: «Коли цей принцип поважатимуть справді всі, на повну силу, тоді запрацює європейська єдність. І тоді в Росії не буде жодного шансу ані у війні проти України, ані у війні проти будь-якої іншої країни Європи» [9, 21].

Тут причинно-наслідкова схема «коли…, тоді…» легко трансформується в умовно-стверджувальне «якщо…, то…». Якщо принцип «кожен народ має значення» діятиме, — каже Зеленський, — то європейська єдність стане справжньою. Однак в цьому міркуванні є перемінна наслідкова частина. Розгортаючи думку, оратор зауважує: якщо вказаний принцип діятиме, то «в Росії не буде жодного шансу». Тут вже виникає умовно-заперечне «якщо…, то не…». В одному реченні умовне твердження узгоджується з умовним запереченням.

Висновки та перспективи дослідження. У деяких внутрішніх та міжнародних промовах Президента України Володимира Зеленського упродовж перших місяців війни застосовано два логіко-риторичних інваріанти імплікативної аргументації. Глава держави апелює до раціо світової спільноти за допомогою: 1) умовно-стверджувальної імплікації, побудованої за традиційною схемою «якщо…, то…», 2) умовно-заперечної імплікації, організованої за амбівалентною схемою «якщо не…, то…» / «якщо…, то не…», в якій заперечна частка «не» мігрує то в причинну, то в наслідкову частину. При цьому в певних виступах базові імплікативні схеми можуть отримувати варіативне втілення. В окремих випадках умовне заперечення «якщо не…, то…» реалізується як «краще зараз…, ніж потім…», а «якщо…, то не…» — як «якби…, то не…». А для умовного твердження «якщо…, то…» оратор знаходить одразу чотири варіанти: «що швидше…, то швидше…», «що довше…, то більше…», «що швидше…, то краще…», «що раніше…, то вигідніше…». Показово, що в певних промовах Президента Зеленського умовно-стверджувальна імплікація поєднується з умовно-заперечною. Це свідчить про те, що оратор усвідомлює потенціал імплікативних способів побудови риторичної аргументації. Відтак вдається до широкого діапазону їх застосування.

У подальших студіях дослідницька увага може бути зосереджена на виявленні інших логіко-риторичних способів аргументації Президента Зеленського. Це можуть бути виступи як довоєнного, так і воєнного часу, не обмеженого тільки першими місяцями, як було зроблено у цій статті. Також можна було б залучити, більшою мірою, внутрішні звернення В. Зеленського до громадян України, які в аргументаційній частині значно відрізняються від іноземних промов.

Література

1. *Вискушенко, С. А., Мосієнко, О. В., Свиридюк, Т. В.* Стратегія переконання у політичних промовах британського прем'єр-міністра Ріші Сунака (риторичний аспект). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Вип. 1 (59), 2023. С. 54-57.
2. Другий місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського / упорядник О. В. Красовицький. Харків : Фоліо, 2022. 412 с.

3. *Завальська Л. В.* Комунікативна стратегія аргументації в українському політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник.* Спецвипуск 2017. С. 66-69.
4. *Іваницька, Н. Б.* Реалізація комунікативної стратегії переконання в різномовних наукових статтях: зіставний аспект. *Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Вип. 32 (71), 2021. С. 220-228.
5. *Конверський А.Є.* Критичне мислення. Підручник для студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 370 с.
6. Місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського / упорядник О. В. Красовицький. Харків : Фоліо, 2022. 383 с.
7. *Назаренко О. М.* Комунікативно-прагматичний аспект промов Президента України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Вип. 32 (3), 2018. С. 102-104.
8. Третій місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського / упорядник О. В. Красовицький. Харків : Фоліо, 2022. 377 с.
9. Четвертий місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського / упорядник О. В. Красовицький. Харків : Фоліо, 2022. 380 с.

References

1. Vyskushenko, S. A., Mosiienko, O. V., Svyrydiuk, T. V. *Stratehiia perekonannia u politychnykh promovakh brytanskoho premier-ministra Rishi Sunaka (rytorychnyi aspekt)* [The Strategy of Persuasion in the Political Speeches of British Prime Minister Rishi Sunak (Rhetorical Aspect)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia.* Vyp. 1 (59), 2023. S. 54-57. [in Ukrainian].
2. *Druhyi misiats viiny. Khronika podii. Promovy ta zvernennia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho* [The Second Month of the War. Chronicle of Events. Speeches and Addresses of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy] / uporiadnyk O. V. Krasovytskyi. Kharkiv: Folio, 2022. 412 s. [in Ukrainian].
3. Zavalska, L. V. *Komunikatyvna stratehiia arhumentatsii v ukrainskomu politychnomu dyskursi* [The Communicative Strategy of Argumentation in Ukrainian Political Discourse]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*. Spetsvypusk 2017. S. 66-69. [in Ukrainian].
4. Ivanytska, N. B. *Realizatsiia komunikatyvnoi stratehii perekonannia v riznomovnykh naukovykh stattiakh: zistavnyi aspect* [Implementation of the Communicative Strategy of Persuasion in Multilingual Academic Articles: A Comparative Aspect]. *Vcheni zapysky TNU imeni VI Vernadskoho.* Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka. Vyp. 32 (71), 2021. S. 220-228. [in Ukrainian].
5. Konverskyi A.Ie. *Krytychne myslennia. Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv usikh spetsialnostei* [Critical Thinking. A Textbook for Students of Higher Educational Institutions of All Specialties]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2020. 370 s. [in Ukrainian].

6. *Misiats viiny. Khronika podii. Promovy ta zvernennia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho* [A Month of War. Chronicle of Events. Speeches and Addresses of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy] / uporiadnyk O. V. Krasovytskyi. Kharkiv: Folio, 2022. 383 s. [in Ukrainian].
7. Nazarenko, O. M. *Komunikatyvno-prahmatychnyi aspekt promov Prezydenta Ukrainy* [Communicative-Pragmatic Aspect of the Speeches of the President of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriia: Filolohiia. Vyp. 32 (3), 2018. S. 102-104. [in Ukrainian].
8. *Tretii misiats viiny. Khronika podii. Promovy ta zvernennia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho* [The Third Month of the War. Chronicle of Events. Speeches and Addresses of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy] / uporiadnyk O. V. Krasovytskyi. Kharkiv : Folio, 2022. 377 s. [in Ukrainian].
9. *Chetvertyi misiats viiny. Khronika podii. Promovy ta zvernennia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho* [The Fourth Month of the War. Chronicle of Events. Speeches and Addresses of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy] / uporiadnyk O. V. Krasovytskyi. Kharkiv : Folio, 2022. 380 s. [in Ukrainian].

* * *

UDC 811.161.2:327.8:659.4:81`42
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337365

A. V. Kenyz,
ScD in Philology, Associate Professor,
Head Consultant of the Education Center
of Verkhovna Rada of Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1031-5546;
V. F. Kenyz,
Sergeant of the Armed Forces of Ukraine

MODERN WARTIME PSYOPS: COMMUNICATIVE TYPOLOGY

The article is aimed at detailing and illustrating the basic technologies of PSYOPS utilized within the modern information field, exploring the specificity of pathogenicity implementation in PSYOPS discourse as an object and the key communicative characteristics of the analyzed discourses making it possible to discern them into certain types as a subject. Traditionally, the pathogenic texts, which are the backbone of any PSYOP due to being its verbal, communicative representation, are distinguished into those that contribute to the spread of violence (reference to manipulating the negative emotions pushed to the max), pornography (reference to manipulating the positive emotions pushed to the max) and texts of totalitarian ideology and propaganda in mass communication. The first two types are

obviously pathogenic and are explicitly prohibited by the current legislation, while the third type of pathogenic texts is quite difficult to categorize as actually illegal. It is usually the third type that is being utilized in the PSYOP paradigm, due to its legal status uncertainty (which makes it easy to implement into public communications). A thorough linguistic analysis of over 5 000 pathogenic discourses made it possible to divide PSYOPS discourses into the basic types, according to the techniques utilized. In this particular article, we aim to single out the basic PSYOPS types which the russian propaganda has incessantly been using even before the start of the full-scale invasion in 2022, but has unprecedently increased since then, in order to destabilize the information field in Ukraine and create an unparalleled tension in the society — as well as to whitewash its own war crimes, even though those have been fixed and documented by a number of renowned world organizations. The following PSYOPS techniques are characterized basing on their communicative peculiarities: “goldfish”, reframing, “merry pictures”, official papers manipulation, clickbait, information alibi, demonizing, witch hunt — with the according examples provided. Having presented and illustrated the most frequent PSYOPS techniques, it can be stated that singling out the prevalent PSYOPS types will help craft ways of countering them, and thus, would allow to reduce or even fully neutralize the harmful effects of the original pathogenic array.

Key words: PSYOPS, influence, information warfare, NLP, Suggestive Linguistics, suggestion, Neurolinguistic Programming, pathogenic text, suggestion.

А. В. Кениз,
д-р філол. наук, доц.,
головний консультант Освітнього центру
Верховної Ради України
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1031-5546;
В. Ф. Кениз,
сержант Збройних Сил України

СУЧАСНІ ВІЙСЬКОВІ ІПСО: КОМУНІКАТИВНА ТИПОЛОГІЯ

Метою статті є деталізація та ілюстрація основних технологій ІПСО, що використовуються в сучасному інформаційному полі, з дослідженням специфіки реалізації патогенності в ІПСО-дискурсі як об’єктом та ключових комунікативних характеристиках аналізованих дискурсів, що дають змогу диференціювати їх на певні типи, як предметом дослідження. Традиційно патогенні тексти, які є основою будь-якого ІПСО, оскільки є його вербальною, комунікативною репрезентацією, поділяються на ті, що сприяють поширенню насильства (настанова на маніпулювання негативними емоціями, доведена до максимуму), порнографії (настанова на маніпулювання позитивними емоціями, доведена до максимуму) та тексти тоталітарної ідеології і пропаганди в масовій комунікації. Перші два типи є очевидно патогенними і прямо

заборонені чинним законодавством, тоді як третій тип патогенних текстів досить складно віднести до категорії власне незаконних. Зазвичай саме третій тип використовується в парадигмі ІПСО через невизначеність його правового статусу (що дозволяє легко впроваджувати його в публічні комунікації). Ретельний лінгвістичний аналіз понад 5 000 патогенних дискурсів дозволив розділити ІПСО-дискурси на основні типи відповідно до використовуваних прийомів. У цій статті ми маємо на меті виокремити основні види ІПСО, які російська пропаганда постійно використовувала ще до початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, але з того часу безпрецедентно активізувалася, щоб дестабілізувати інформаційне поле в Україні та створити безпрецедентну напругу в суспільстві, а також відбілити власні воєнні злочини, попри те, що вони зафіксовані та задокументовані низкою авторитетних світових інституцій. Охарактеризовано такі техніки ІПСО, виходячи з їхніх комунікативних особливостей: «золота рибка», рефреймінг, «веселі картинки», маніпуляція офіційними документами, клікбейт, інформаційне алібі, демонізація, полювання на відьом — з наведенням відповідних прикладів. Представивши та проілюструвавши найпоширеніші техніки ІПСО, можна стверджувати, що виокремлення найпоширеніших типів ІПСО допоможе розробити способи протидії їм, а отже, дозволить зменшити або навіть повністю нейтралізувати шкідливий вплив вихідного патогенного масиву.

Ключові слова: ІПСО, вплив, інформаційна війна, НЛП, сугестивна лінгвістика, навіювання, нейролінгвістичне програмування, патогенний текст, сугестія.

Problem statement and the latest scientific researches and publications analysis. The modern paradigm of netocracy, which, in its turn, forms the whole new society — the netocratic one — refers to a “perceived global upper-class that bases its power on a technological advantage and networking skills, in comparison to what is portrayed as a bourgeoisie of a gradually diminishing importance” [17], having been invented by the editorial board of the “Wired” American technology magazine in the early 1990’s, and later developed by the Swedish philosophers Alexander Bard and Jan Söderqvist.

The main characteristics of such a society include:

- using the information as power, since “the ability to access, process, and disseminate information is paramount. Individuals who can effectively utilize information networks to their advantage gain social and political influence” [10];
- erosion of traditional boundaries, including the personal ones, due to the internet and digital technologies’ “blurring geographical and social boundaries, creating a more interconnected and fluid society, which leads to the formation of new communities and the breakdown of traditional social structures” [10];
- focus on attention and value creation, since “in the digital realm, attention is a valuable commodity, thus, netocrats may focus on capturing and directing attention, as it can lead to influence and opportunities” [10].

Since influence is defined to be one of the key features of the netocratic society, it's obvious that the conceptual bases of understanding this phenomenon should be defined, as well. Since our work is carried out within the premises of the linguistic study of influence, it is necessary to separate the communicative and linguistic influence, where the former "is complex, i.e. contains linguistic, non-verbal and extralinguistic components, where the linguistic one is dominant, and also has a complex nature due to the indivisible unity of neurophysiological, psychological and linguistic components in its architectonics" [6, p. 203], and the latter is a component of the former and manifests itself only at the level of verbalization. We fully agree with the definition of communicative influence as "the impact on individual and / or collective consciousness and behavior, which is carried out not only by various linguistic means, but also with the help of paralinguistic semiotic means, which include, first of all, gestures, facial expressions and postures (kinetics); aesthetic codes of verbal creativity, graphic design of the text (metagrafemics), etc." [[6, p. 151); we define speech influence as a component of communicative influence, as "influence on the consciousness and behavior of an individual through language" [1, p. 6].

On top of that, we propose to distinguish the basic positions according to the criteria of a) appeal of influence to rational (conscious, critical, dominant) or irrational (emotional, associative, subdominant) perception of information to persuasion, which is "influence on consciousness by building a rational argument" [6, p. 152], and suggestion, which is an influence on consciousness or subconsciousness through the emotional sphere; b) in turn, within suggestion, we distinguish, according to the criterion of the level of intentionality (benefit, outright benefit for the suggestor), suggestion (minimum and medium level of benefit for the suggestor, for example, in social advertising) and manipulation (maximum level of benefit for the suggestor, for example, political communication (including advertising) and commercial advertising); c) within the same framework of suggestion, according to the level of intensity of the manifestation of influential effects, we distinguish between uptime models (low and medium level of intensity, for example, any influential texts and discourses that do not require deepening into a hypnotic trance) and downtime models (maximum level of intensity, for example, the direct state of antifactuality, hypnosis); d) within hypnosis itself, as the highest level of influence, we propose to distinguish therapeutic hypnosis (used in psycho- and hypnotherapy sessions to correct negative psychological states of the patient) and manipulative hypnosis (characterized by the addressee's clearly expressed goal to achieve certain material or intangible goals through the implementation of this influence, for example, in religious sects, etc.).

The specificity of the aforementioned netocratic society leads to all the types of influence being present in the communicative discourses it produces, but due to the increasing amount of information needed for the functioning of society and thus, the decreasing quality control of the information perused by the recipient, these discourses are mainly characterized by pervasive suggestibility and pathogenicity which «causes or, in the opinion of experts, is capable of causing harm to the moral and mental health of an individual, nation, state, humanity» [7, p. 209]. That suggestiveness and pathogenicity

extend to all its types and kinds, but acquire absolute weight during wartime, information combat being its irreplaceable part, along with traditional field one. This discourse is referred to as PSYOPS — psychological operations, defined by the US DoD as "planned political, economic, military, and ideological activities directed towards foreign countries, organizations, and individuals in order to create emotions, attitudes, understanding, beliefs, and behavior favorable to the achievement of … political and military objectives" [15], emphasizing that those "convey selected info and indicators to foreign audiences to influence their emotions, motives, objective reasoning, and ultimately the behavior" [15].

Traditionally, PSYOPS is understood as conducting special operations in the enemy's information field, shaping public opinion in the right direction [15], are considered within the framework of state security paradigm and conducted by the special military units being a part of Department of Defense (as it is done in the USA, albeit PSYOPs are sometimes referred to as MISO — Military Information Support Operations) or Special Operations Forces / Main Directorate of Intelligence (as it is done in Ukraine). Nevertheless, the linguistic component is their crucial part, and studying them in the paradigm of modern communication sciences, such as Neuro-Linguistic Programming, Suggestive Linguistics, Spin-Doctoring is an obvious step towards optimizing their effectiveness, which defines **the relevance of the research**.

The object of the research, **aimed** at detailing and illustrating the basic technologies of PSYOPS utilized within the modern information field, is the specificity of pathogenicity implementation in PSYOPS discourse, while the key communicative characteristics of the analyzed discourses making it possible to discern them into certain types are its **subject**, emphasizing the **novelty** and contemporary nature of the article.

In order to achieve this aim, it is necessary to perform the following tasks: characterize the type of very concept of the pathogenic texts utilized in the modern PSYOPS paradigm; identify the main PSYOPS types as the modern information warfare markers; characterize each type with a special emphasis on its communicative specificity and illustrate them with valid examples; outline the prospects for further development in this area.

The factual research material was recorded during 2022 — 2025 and includes news, blog and vlog publications in the current information field (over 5 000 units of each type).

The theoretical value of the article lies within the fact that it would serve not only in detailing the provisions of these sciences, as well as Imageology, Psycholinguistics, PR / GR, Strategic Management, Neuromarketing, etc., but also in possible formation of relevant planning decisions in the field of Ukraine's state information security, which is an important aspect of the any state's information policy, which emphasizes its **practical value**, as well.

Main research material presentation. Traditionally, the pathogenic texts, which are the backbone of any PSYOP due to being its verbal, communicative representation, are defined as structures with built-in mechanisms of self-expansion, which are "prohibited by law or do not fit into the framework of dominant social morality" [7, p. 32]. Researchers note that in different value systems, the following main features of a pathogenic text are distinguished:

- those aiming to undermine faith in God;
- those aiming to undermine national and state interests;
- those posing a threat to global security or a threat to public morality;
- those leading to neglect of fundamental human rights and freedoms;
- those having a harmful psychological impact (excessive demonstration of violence) [7, p. 32].

K. Serazhim argues that texts that "contain propaganda of class and racial hatred, pornography, hyperbolic advertising, and totalitarian texts" can be considered pathogenic [9, p. 156], and C. S. Proskurkina emphasizes that pathogenic texts include texts "aimed at destroying faith in God; aimed at undermining national and state interests; those that threaten the security of humanity; texts that pose a threat to public morality; texts that have a harmful psychological impact on a person; texts that promote evil in any form: this includes callousness, cruelty, hatred, rudeness, permissiveness, and so on..." [8].

B. Potiatynyk and M. Lozynsky, trying to specify the basic features and strategic vectors of pathogenic texts, propose to define them as those that contribute to the spread of violence (reference to manipulating the negative emotions pushed to the max), pornography (reference to manipulating the positive emotions pushed to the max) and texts of totalitarian ideology and propaganda in mass communication [7, p. 34].

The first two types are obviously pathogenic and are explicitly prohibited by the current legislation, as Article 3 of the Law of Ukraine "On Printed Mass Media (Press) in Ukraine" states that it is prohibited to use printed media for

1) propaganda of war, violence and cruelty;
2) incitement to racial, national, or religious hatred;
3) distribution of pornography, as well as for the purpose of committing terrorist acts and other criminal offenses [3].

The third type of pathogenic texts, although correlated with paragraphs 1, 5, 6 of Article 3 of the Law, is quite difficult to categorize as actually illegal, as emphasized by the famous Communications scientist F. Batsevych, who believes that "these signs are not subject to a clear criterion and are largely subjective" [2, p. 153], since it is not always possible to determine the pathogenicity or adequacy of a text definitively, nor to take appropriate preventive measures, because legislative acts, unfortunately, do not always keep up with the rapid development of the latest information technologies and scientific achievements in modern society.

It is usually the third type that is being utilized in the PSYOP paradigm, due to its legal status uncertainty (which makes it easy to implement into public communications) and the fact that as per usual, PSYOPS are aimed at promoting the military information policy of the curator, promoting the political goals of the curator, promoting the information policy of the curator's non-military groups, spreading lies of a military nature (see 4, 5, 11, 12, 13).

Even though the PSYOPS discourses are so-called "right-hemispheral ones" (see 4, 5, 11, 12, 13) and are supposed to activate the addressees' non-critical, irrational perception, their success largely relies on the recipients' inability to analyze info and on

their connection to reality, slight as it might be in this matter. That is, if the majority of the target audience is capable of carrying out a general analysis of PSYOPS discourses having already been directed at them and comparing the actual facts with the data presented in the PSYOPS discourse, then the objectives of those discourses usually wouldn't be achieved, especially is the discourses tailored for being perceived by a non-critical audience are directed onto a critically thinking one — which is exactly why most of the PSYOPS crafted by the russian propaganda fails to influence the Ukrainian audience as predictably as it traditionally influences the domestic one.

A thorough linguistic analysis of over 5 000 pathogenic discourses made it possible to divide PSYOPS discourses into the following basic types, according to the techniques utilized. In this particular research, we aim to single out the basic PSYOPS types / techniques which the russian propaganda has incessantly been using even before the start of the full-scale invasion in 2022, but has unprecedently increased since then, in order to destabilize the information field in Ukraine and create an unparalleled tension in the society — as well as to whitewash its own war crimes, even though those have been fixed and documented by a number of renowned world organizations.

1. **"Goldfish" PSYOP type**. This type is originally based on a traditional NLP overload technique, according to which "Miller's magical number", 7±2, is the approximate number of data units a human consciousness can comfortably hold in the operative, quick-access memory, and an excessive amount of those tends to pull the perception into downtime phase and thus make the suggerent more susceptible to any influence (see 14). The "goldfish" technique is aimed at overloading the addressee's conscious perception with too much information, making it impossible to analyze each particular piece, thus allowing to utilize pieces of data not coherent not just with reality, but even with the previous data from the same source. I.e., on February 26, russian Ministry of Defense announced that "*all Ukrainian military aviation has been destroyed*", yet on May 6, an announcement about "*destroying the 152nd out of 152 Ukrainian military jets*" was made again, and afterwards, numerous announcements of the same type have been released, even though they directly contradict the initial ones.
2. **Reframing**. Another classical NLP technique, which is based on changing the way a certain stimulus is presented in order to achieve a prognosticated reaction to it (see 4, 5, 11, 12, 13), is utilized by the russian propaganda to formulate a certain way their target audience perceives certain facts, often presenting totally opposite points of view about one particular data item — so that this view corelates with the current situation, even if it contradicts the previous information from the same source. I.e., on May 7, russian channels claimed that "*Zmiyinyi isle is the key to Ukraine's main naval base and has crucial importance*", but after the loss of control of the isle, the claims changed and started to sound as if "*the strategic value of Zmiyinyi isle is absolute zero*", thus explaining the "*goodwill gesture*" of leaving it. The same technique was used to explain

"*strategic regrouping*" from Kharkiv region, as well as from Kherson one. This very technique has been used by the russian propaganda in the very first speech of the kremlin dictator vladimir putin after the start of the full-scale invasion on February 24, 2022, when he has non-chalantly claimed that "*russia was forced to start the special military operation because otherwise, Ukraine would have attacked it first*", and since then, it's fairly used to emphasize that Ukraine's attacks on russian military objects are "*terrorist ones*", while russia's shellings of Ukrainian civilian infrastructure are dubbed either "*retaliation strikes*" or "*routine work of destroying the military bases*".

3. **"Merry pictures"**. This technique relies more on the imagery than wording, and presupposes either altering the already existing photos to make them represent something else due to the changes (i.e., editing the russian chevron onto the uniform of a Lebanese soldier aiming his RPG-7 anti-tank weapon at an Israeli Merkava tank (photo taken on March 5, 2023) and then publishing "hot news" about an allegedly russian soldier destroying a German Leopard 2A5 tank after they have just been delivered to Ukraine) or creating brand new pictures with the help of the according AI editors and claiming those to be real.
4. **Official papers manipulation**. Traditionally, most recipients tend to believe the official information, especially official documents with visual "officialness" markers (blanks, signatures, stamps, etc.) more than ordinary messages, which is exactly why the russian media often abuses this innate trust and intentionally "leaks" allegedly "secret" papers aimed at demonizing their respective authors and creating panic among the target groups (though, it has to be noted that Ukrainian language, despite certain misinformation, has its own grammar and punctuation peculiarities, which, apparently, aren't taken into account by the fake papers authors, thus making it quite easy to tell a fake from an original). I.e., in March 2022, Russian media presented a "*secret order*" allegedly signed by Odesa Military Administration Head Maksym Marchenko, in which he allegedly "*ordered to place heavy artillery in the city's schools and kindergartens and prohibit the citizen's exit from the city via humanitarian corridors*".
5. **Clickbait**. As per usual, this technique is used in the Internet media channels on various messenger platforms (i.e., Telegram, Viber) or social media (i.e. Facebook, Instagram, YouTube, TikTok) and relies on the recipient's being interested in the manipulative header enough to click the link that promises the ending to this story, yet most likely, it leads to an external third-party resource that either installs malignant data on the recipient's device or ends up stealing their data. Sometimes, this technique also abuses the most painful and inner fears of the recipients to make then click the link to find a solution to them, thus manipulating the pathogenic discourse concept of maximing the negative emotions (i.e., many TG channels publish posts like "*We have found the most reliable source showing the exact trajectory of russian missiles! Click here and*

ensure your own safety!", totally ignoring the fact that only the military has access to such resources, yet still tricking recipients into clicking purposefully harmful links).

6. **Information alibi**. This technique is used to legitimize any author's actions by presenting an alleged explanation of why it would have to be done in advance. I.e., on March 9, russian MIA representative announced that the maternity house in Mariupol is "*cleared of the mothers in labor and is filled with terrorists from Azov division*", thus formally legitimizing the ruthless shelling of the maternity house that followed in several hours.
7. **Demonizing**. This type of PSYOPS is aimed at shifting the public opinion about either a single person or a large group of people with the help of presenting some allegedly shocking information about them, which would invoke one of the pillars of the pathogenic discourse concept — maximing the negative emotions — and thus, shift the perception paradigm of the recipients, making then question their attitude. This technique could be divided into two subclasses on the basis of its aim: whether it's aimed at a single person (i.e. in 2023, russian media lauched a demonizing campaign against the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine Valeriy Zaluzhnyi, claiming that he "*wears a bracelet with Nazi symbols engraved on it, and is the Head Nazi*") or a group, however large it might be (i.e., russian media heavily relies on utilizing videos of allegedly Ukrainian soldiers discussing how they have been "*torturing russian PoWs and civilians, because it is fun*").
8. **Witch hunt**. This technique is based on abusing a widely known psychological term named "Zero Point Condition", which is "the lowest possible energy that a mechanical system may have. Unlike in classical mechanics, quantum systems constantly fluctuate in their lowest energy state as described by the Heisenberg uncertainty principle" [16], and a human being, who is also a highly complicated system, finds themselves in this condition navigating anxiety, anger, stress, and depression, thus becoming increasingly vulnerable to any kind of external influence, which tends to abuse this state in order to make the recipient look for its cause in the wrong direction and unleashing these negative emotion onto a close person. The direction of such harmful influence may range from either trying to make Ukrainians conflict with each other (i.e., russian media channels tend to publish posts like "While the people from Eastern and Central Ukraine share the very last things they have to survive, the Western Ukrainians up the rent prices threefold and just make money from people they have to help. So think whether they are actually Ukrainians!") or make the people from the partner counties conflict with Ukrainians (i.e., russian propaganda in the EU tends to publish posts depicting Ukrainians as the public enemies of the EU, say, the russian Ambassador to Latvia Mikhail Vanin during his appearance at "Solovyov Live" propaganda show emphasized, "*Riga right now looks like a huge*

Ukrainian city with the according Nazi mottos and banners. The monuments are being desecrated, monuments to russian heroes, and the authorities don't even frown upon that!").

Research findings and prospects for further research. As of now, this is not quite the complete list of PSYOPS techniques circulating in the current information space since these are constantly evolving, and new types arise from time to time, but only the select few remain in the information field once they have proven their effectiveness. Having presented and illustrated the most frequent PSYOPS techniques, it can be stated that singling out the prevalent PSYOPS types will help craft ways of countering them, and thus, would allow to reduce or even fully neutralize the harmful effects of the original pathogenic array. This, in turn, will be useful in forming relevant planning decisions in Ukraine's state info security field, which acquires special importance in the conditions of hybrid wars, thus emphasizing the perspective of further researches of a kind, which would allow not only to identify the basic strategies for constructing such arrays and the deep mechanisms of their formulation and, consequently, impact on recipients, but also ways to counteract each of the types of such discourses, which will be the focus of our further scientific developments.

Literature

1. *Аккурт В. Є.* Теоретичні аспекти поняття сугестивності в лінгвістиці. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2019. № 28. С. 5 — 17.
2. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики : [підручник]. Київ : Академія, 2004. 344с.
3. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». *URL:* https://zakon.rada.gov.ua/go/2782-12.
4. *Ковалевська А. В.* Алгоритм нейтралізації патогенності у фейкових текстах інформаційних воєн. Матеріали І міжвузівської науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія та практика». Київ : Нац. Акад. СБУ, 2019. С. 116 — 122.
5. *Ковалевська А. В.* Нейтралізація патогенних дискурсів: стратегія спростування. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2020. Вип. 31. С. 132 — 141.
6. *Кутуза Н. В.* Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
7. *Потятиник Б., Лозинський М.* Патогенний текст. Львів : Місіонер, 1996. 296 с.
8. *Проскуркіна С.* Семантичний простір сучасного публіцистичного тексту. *URL:* http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/movoznavtvo/2010/138-125-12.pdf.
9. *Серажим К. С.* Текстознавство : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 527 с.
10. *Bard A., Söderqvist J.* Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism.. *URL:* https://archive.neural.it/init/default/show/1905.

11. *Kovalevska A. V.* Information Wars' Pathogenic Texts Neutralization Algorithm. Одеса: *Записки з українського мовознавства* : Вип. 25/ Зб. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 25 / Головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса: ПолиПринт, 2018. С. 227 — 239.
12. *Kovalevska A.* Pathogenic texts identification: case of Ukraine. *Sciences of Europe*. Issue 60. Vol. 3. 2020. Pp. 6 — 9.
13. *Kovalevska A.* Verbal Influence in the Information Wars: Identifying the Suggestive Patterns*. Записки з українського мовознавства*. Вип. 24. У 2-х томах. Т. 2.: Зб. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 24. Vol. 2 / Головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса: ПолиПринт, 2017. С. 231 — 257.
14. *Miller J. A.* The Magical Number Seven, Plus or Minus Two. The Psychological Review, 1956, vol. 63, pp. 81—97.
15. Psychological Operations. Joint Publication under the direction of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff (CJCS) of the US. 2010. *URL:* https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3-13-2.pdf
16. *Sciama D. W.* The Physical Significance of the Vacuum State of a Quantum Field. *In Saunders, Simon; Brown, Harvey R. (eds.). The Philosophy of Vacuum*. Oxford: Oxford University Press. *URL:* https://search.worldcat.org/title/774073198.
17. *Surhone L. M., Timpledon M. T., Marseken S. F.* Netocracy. *URL:* https://books.google.com.ua/books/about/Netocracy.html?id=W4-fcQAACAAJ&redir_esc=y .

References

1. Akkurt, V. Ye. (2019), *Teoretychni aspekty poniattia suhestyvnosti v linhvistytsi* [Theoretical aspects of the concept of suggestiveness in linguistics], Scientific Bulletin of K.D. Ushynsky PNPU, Vol. 28, pp. 5 — 17. [in Ukraine]
2. Batsevych, F. S. (2004), *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics], Akademiya, Kyiv, 344 p. [in Ukraine]
3. *Zakon Ukrainy «Pro drukovani zasoby masovoi informatsii (presu) v Ukraini»* [Law of Ukraine "On Printed Mass Media (Press) [in Ukraine], Available at: https://zakon.rada.gov.ua/go/2782-12 . [in Ukraine]
4. Kovalevska, A. V. (2019), *Alhorytm neitralizatsii patohennosti u feikovykh tekstakh informatsiinykh voien* [Algorithm for neutralizing pathogenicity in fake texts of information wars]. Proceedings of the First Interuniversity Scientific and Practical Conference "Modern Philology: Theory and Practice", pp. 116 — 122. [in Ukraine]
5. Kovalevska, A. V. (2020), *Neitralizatsiia patohennykh dyskursiv: stratehiia sprostuvannia* [Neutralizing pathogenic discourses: a refutation strategy], Scientific Notes of Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics), Vol. 31, pp. 132 — 141. [in Ukraine]
6. Kutuza, N. V. (2018), *Komunikatyvna suhestiia v reklamnomu dyskursi: psykholinhvistychnyi aspect* [Communicative Suggestion in Advertising Discourse: Psycholinguistic Aspect], Dmytro Burago Publishing House, Kyiv, 736 p. [in Ukraine]

7. Potiatynyk, B., Lozynskyi, M. (1996), *Patohennyi tekst* [Pathogenic text], Missionary, Lviv, 296 p. [in Ukraine]
8. Proskurkina, S. *Semantychnyi prostir suchasnoho publitsystychnoho tekstu* [Semantic Space of the Contemporary Journalistic Text]. Available at: http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/movoznavtvo/2010/138-125-12.pdf. [in Ukraine]
9. Serazhym, K. S. (2008), *Tekstoznavstvo : pidruchnyk* [Textual studies : a textbook], ACC "Kyiv University", Kyiv, 527 p. [in Ukraine]
10. Bard, A., Söderqvist, J. *Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism.* Available at: https://archive.neural.it/init/default/show/1905. [in Ukraine]
11. Kovalevska, A. V. (2018), *Information Wars' Pathogenic Texts Neutralization Algorithm*, Notes on Ukrainian Linguistics = Opera in linguistica ukrainiana, Vol. 25, pp. 227 — 239. [in English].
12. Kovalevska, A. (2020), *Pathogenic texts identification: case of Ukraine*, «Sciences of Europe», Issue 60, Vol. 3, pp. 6 — 9. [in English].
13. Kovalevska, A. V. (2018), *Verbal Influence in the Information Wars: Identifying the Suggestive Patterns*, Notes on Ukrainian Linguistics = Opera in linguistica ukrainiana, Vol. 24, pp. 231 — 257. [in English].
14. Miller, J. A. (1956), *The Magical Number Seven, Plus or Minus Two*, The Psychological Review, Vol. 63, pp. 81—97. [in English].
15. *Psychological Operations. Joint Publication under the direction of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff (CJCS) of the US* (2010). Available at: https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3-13-2.pdf . [in English].
16. Sciama, D. W. *The Physical Significance of the Vacuum State of a Quantum Field*, The Philosophy of Vacuum, Oxford University Press, Oxford. Available at: https://search.worldcat.org/title/774073198. [in English].
17. Surhone, L. M., Timpledon, M. T., Marseken, S. F. *Netocracy.* Available at: https://books.google.com.ua/books/about/Netocracy.html?id=W4-fcQAACAAJ&redir_esc=y [in English].

УДК: 81’23
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337366

Т. Ю. Ковалевська,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувачка кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5956-2599;
Ю. В. Швець,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірантка кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1098-263X

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА ГУСТАТОРНИХ ПРЕДИКАТІВ

Мета дослідження — визначення нейролінгвістичної природи густаторних предикатів як актуальних маркерів впливового потенціалу текстових площин. Для досягнення поставленої мети вирішено такі завдання: описано явище нейролінгвістичної предикатності; доведено предикатну маркованість густаторної лексики; пояснено нейролінгвістичну специфіку густативів; схарактеризовано їхню роль у формуванні впливової експансії.

Об’єктом пропонованої статті є густаторна лексика, предметом — її нейролінгвістична специфіка. Джерельну базу дослідження становлять твори українських письменників, фактичним матеріалом послугували близько 200 густативів. У статті застосовано як загальнонаукові (описовий — для характерологічної кваліфікації фактичного матеріалу; аналіз і синтез — для деталізації й подальшого узагальнення отриманих результатів; кількісний аналіз — для визначення пріоритетних показників фактичного матеріалу), так і спеціальні методи дослідження, до серед останніх застосовано насамперед компонентний аналіз — для визначення семантичної структури аналізованих одиниць; метод предикатної ідентифікації — для унаочнення відповідних складників семантичної структури густативів; метод Мілтон-модельної ідентифікації — для встановлення їхнього сугестійного потенціалу.

У процесі дослідження доведено, що густаторна лексика виступає одним із найвагоміших складників створення тестової сугестійності завдяки своїй предикатній константності, яка практично завжди передбачає візуальну чи кінестетичну маркованість. Це, у свою чергу, активує нейролінгвістичні механізми максимально активного сприйняття такої лексики, употужнюючи її впливовий потенціал. Встановлено, що предикатним пріоритетом сприйняття густативів є смакова і візуальна модальність, проте в опосередкованих інтерактивах вона може виступати в комплексі з ольфакторним та рідше — аудіальним сегментом. Серед актуальних дискурсивних

презентацій густативів найвищу активність виявляє рекламний і художній дискурс, де густативи максимально реалізують свій впливовий потенціал.

Перспективи дослідження пов'язуємо з розширенням спектру аналізованої лексики, представленої у різножанрових дискурсах, а також здійсненням поглибленого психо- і нейролінгвістичного аналізу її сприйняттєвої специфіки.

Ключові слова: густаторна лексика, предикатність, сугестія, комунікація, семантика, НЛП, психолінгвістика, нейролінгвістика.

T. Yu. Kovalevska,
ScD, Professor,
Odesa National University named after I. I. Mechnikov,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Head
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5956-2599;
Y. V. Shvets,
Odesa National University named after I. I. Mechnikov,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Graduate student
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1098-263X

THE NEUROLINQUISTIC NATURE OFGUSTATORY PREDICATES

The aim of the study is to determine the neurolinguistic nature of gustatory predicates as relevant markers of the influential potential of textual planes. To achieve this goal, the following tasks were accomplished: the phenomenon of neurolinguistic predicativity was described; the predicative markedness of gustatory vocabulary was proven; the neurolinguistic specificity of gustatives was explained; their role in the formation of influential expansion was characterised.

The object of this article is gustatory vocabulary, and its subject is its neurolinguistic specificity. The source base of the study consists of works by Ukrainian writers, with approximately 200 gustatory terms serving as factual material. The article uses both general scientific methods (descriptive — for characterological qualification of factual material; analysis and synthesis — for detailing and further generalisation of the results obtained; quantitative analysis — for determining the priority indicators of factual material) and special research methods. Among the latter, component analysis is used primarily to determine the semantic structure of the analysed units; the predicate identification method is used to visualise the relevant components of the semantic structure of gustatives; and the Milton model identification method is used to establish their suggestive potential.

The study proved that gustatory vocabulary is one of the most important components in creating test suggestibility due to its predicative constancy, which almost always involves visual or kinesthetic marking. This, in turn, activates neurolinguistic mechanisms for the most active perception of such vocabulary, enhancing its influential potential. It

has been established that the predicative priority of gustative perception is taste and visual modality, but in mediated interactions it can act in combination with the olfactory and, less frequently, the auditory segment. Among the current discursive presentations of gustatives, advertising and artistic discourse show the highest activity, where gustatives maximise their influential potential.

We associate the prospects of the study with expanding the range of analysed vocabulary presented in various genres of discourse, as well as conducting an in-depth psycho- and neurolinguistic analysis of its perceptual specificity.

Key words: gustative vocabulary, predicativity, suggestion, communication, semantics, NLP, psycholinguistics, neurolinguistics.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Феномен мовленнєвого і комунікатвного впливу сьогодні визнається практично всіма вітчизняними (В. Манакін, В. Різун, А. Романченко, Н. Слухай та ін.)і зарубіжними (Х. Алдер, Р. Бендлер, Д. Гріндер, М. Еріксон, Г. Франке, І. Черепанова) лінгвістами [15]. У низці досліджень доведено і те, що одним із найдієвіших і найефективніших напрямів дослідження сугестії є нейролінгвістичне програмування (НЛП), застосування ідей якого дає змогу встановити сугестійні концентри різнопланових дискурсів, виявити маркери особистісної реконструкці, визначити й активувати механізми ментальної резистентності та ін. насамперед за допомогою таких методів, як Мілтон-модельна ідентифікація, субмодальнісне редагування, предикатні характеристики мовлення тощо [19]. Останні передбачають кваліфікацію мовлення за наявністю лексем із модальнісно (візуально, аудіально, кінестетично) маркованою семантикою, сприйняття якої визначається нейрофізіологічною специфікою, що максимально употужнює впливову домінанту будь-яких інтеракцій. У цьому плані на особливу увагу заслуговує густативна лексика, оскільки вона переважно є відомою і зрозумілою більшості носіїв мови, а також, як правило, пов'язана зі сприйняттєвим гедонізмом, що, у свою чергу, одразу концентрує на ній увагу потенційних адресатів повідомлення. Попри те, що густативи неодноразово і різнопланово досліджувалися науковцями, пояснення нейролінгвістичних механізмів їхнього впливового потенціалу лише започатковується, що визначає актуальність звернення до цієї проблематики.

Аналіз досліджень проблеми. Явище нейролінгвістичної предикатності як вагомого складника мовної сугестійносі описано в працях Т. Ковалевської та почасти — й інших представників Одеської школи сугестивної лінгвістики: О. Гогоренко [20], Н. Кутузи [9], А. Романченко [13], Г. Труби [16], І. Лакомської [10] тощо. Огляд же дослідження густативів здійснено Ю. Швець [17], яка відзначає, що таку лексику переважно аналізували в лінгвокуьтурологійному аспекті (зарубіжі науковці — С. Беркхаммер, К. Герхардт, А. Кочева, Р. Пшибильська, П. Фабер та ін.), а також вітчизняні мовознавці Т. Возняк, Н. Венжинович, Г. Віват, Е. Ґоца, А. Гусейнов, О. Карпенко, І. Колегаєва, К. Наконечна, О. Остроушко, С. Руденко, В. Шелемех та ін.). Психолінгвістичний аспект наукової кваліфікації густативів започатковано лише в зазначеній

праці Ю. Швець, де проведено асоціативний експеримент, який уможливив установлення сприйняттєвої специфіки густативів як специфічнх складників мовної системи [17]. Проте визначення нейролінгвістичної специфіки густативів як індикаторів сугестійної активності текстових площин залишається практично не вивченим, що увиразнює актуальність пропонованої статті.

Мета дослідження — висвітлити нейролінгвістичну природу густаторних предикатів. Для досягнення мети вирішено такі **завдання**: описано явище нейролінгвістичної предикатності; доведено предикатну маркованість густаторної лексики; пояснено нейролінгвістичну специфіку густативів; схарактеризовано їхню роль у формуванні впливових дискурсів.

Об'єктом пропонованої статті є густаторна лексика, **предметом** — її нейролінгвістична специфіка. **Джерельну базу** дослідження становлять твори українських письменників, **фактичним матеріалом** послугували близько 100 зафіксованих густативів. У статті застосовано як загальнонаукові (описовий метод — для характерологічної кваліфікації фактичного матеріалу; аналіз і синтез — для деталізації й подальшого узагальнення отриманих результатів; кількісний аналіз — для визначення пріоритетних показників фактичного матеріалу), так і спеціальні **методи дослідження**, до серед останніх застосовано насамперед компонентний аналіз — для визначення семантичної структури аналізованих одиниць; метод предикатної ідентифікації — для унаочнення відповідних складників семантичної структури густативів; метод Мілтон-модельної ідентифікації — для встановлення їхнього сугестійного потенціалу; асоціативний експеримент — для психолінгвістичної інтерпретації сприйняття густаторної лексики.

Наукова новизна пропонованої статті полягає в розробці авторського підходу до встановлення специфіки густаторної лексики як масиву нейролінгвістичної предикатності. **Теоретична цінність** визначається певним внеском дослідження у поглиблення теоретичних засад психо- і нейролінгвістики, НЛП, комунікативної і сугестивної лінгвістики, а також у розробку загальної теорії впливу. **Практичне значення** полягає в можливості використання отриманих результатів у розробці відповідних курсів та спецкурсів із реклами, PR та інших сучасних дисциплін.

Виклад основного матеріалу.

На думку сучасних дослідників, константною ознакою будь-якого комунікативного жанру виступає впливова домінанта (Х. Алдер, Р. Бендлер, О. Гогоренко, Д. Гріндер, М. Еріксон, Г.Клаус, Н. Кутуза, В. Манакін, Л. Мурзін, В. Різун, А. Романченко, Н. Слухай, Г. Франке та ін.), що робить «питання комунікаційного впливу на маси у наш час є надзвичайно гострим» [12? с.8]. Феномен впливу найактивніше реалізується на вербальному рівні, що «дає підстави вважати власне мовну поведінку експлікатором внутрішньої мотиваційної бази комунікатора, яка виконує вторинну, диференціювальну щодо його психоемоційної континуальності функцію, … оскільки задіює латентну біологічну механіку, сформовану ще в постнатальному періоді розвитку особистості» [6, с.175]. і в такий спосіб визначає вибір пріоритетів внутрішнього

лексикону в синтезуванні повідомлень. З іншого боку, у сприйняттєвих процесах саме мовний складник виступає своєрідним тригером, який «вмикає», активує когнітивно-емоційні складники психоструктури іншої особистості, що «тісно пов'язані з різними функційними станами головного мозку, зі збудженням певних ділянок мозку та зміною діяльності вегетативної нервової системи. Імпульси від зовнішніх впливів надходять до головного мозку у два потоки: одні з них прямують до тих зон мозкової кори, де відбувається дешифрація, суб'єктивно представлена відчуттями й сприйняттям, процесами усвідомлення смислу і значення; інші ж потоки імпульсів орієнтовані на підкоркові утворення, де встановлюється безпосереднє відношення між зовнішніми впливами та потребами організму, які суб'єктивно ототожнені з емоційними відповідниками» [6, с. 174]. У свою чергу, саме ця механіка ілюструє активацію домінантного (лівопівкульного) чи субдомінантного (правопівкульного) сприйняття, де останнє і є своєрідною ціллю впливової експансії (див. і праці В. Бехтерева, В. Данилевського, Т. Доброхотова, А. Лурії, К. Платонова, О. Ухтомського та вчення І. Павлова — Р. Орнстайна про міжпівкульну асиметрію головного мозку). В такий спосіб, «спираючись на динаміку роботи мозкових системних аналізаторів, а також на природність гетерогенної сумації сприйняття генетичними матричними структурами мозку, можна оптимізувати прогнозований впливовий ефект як наслідок продуктивного сприйняття» [6, с. 183].

На сьогодні серед наукових напрямів, скерованих на вивчення впливу, одним із найефективніших вважається НЛП [4; 19], насамперед — техніки Мілтон-модельної та предикатної ідентифікації, активно задіювані в широкому дискурсивному спектрі (реклама, PR, ІПСО та ін. На особливу увагу заслуговує аналіз предикатних характеристик мовлення, пов'язаних із лексико-семантичними (найчастіше) маркерми репрезентативних систем (чи модальностей) як нейрофізіологічних каналів отримання й обробки інформації. Дослідники зазначають, що всі повідомлення, «які надходять до мозку через органи чуття, переводяться в смислову форму й утворюють наші суб'єктивні «переживання» — представлення сприйнятого світу» [11, с. 125]. Модальності визначають акцентування актуальних інформаційних сегментів у наших внутрішніх реальностях та їх репрезентацію на рівні мовлення, оскільки лексикон будь-якої мови обов'язково містить такі предикати, в архісемному конусі яких наявна репрезентативна маркованість. Учені відзначають, що до таких лексико-семантичних груп груп належать кольоропозначення, сенсорні маркери, аудіальні характеристики мовлення чи реалій довкілля та ін., проте іманентна предикатність, виявлювана навіть не в моно-, а в поліпредикатній модальності, притаманна густаторній лексиці, тобто лексиці « на позначення їжі та питва» [18, с.19]

Відзначимо, що густативи завжди привертали активну увагу науковців, насамперед істориків (Л. Артюх, А. Зюбровський, С. Килимник та ін.), соціологів (Г. Зіммель, Т. Кейл, В. Ніколенко), філософів (Р. Барт, М. Кітов, О.Чаплінська), літературознавців (А. Малиновський, Т. Хом'як, О. Юрчук) тощо. Проте саме мовознавчі інтерпретації густаторної лексики відзначаються широким різноаспектним спектром

і в працях закордонних учених (С. Беркхаммер С. Керемидчиева, А. Лерер, Д. Охманн Р. Пшибильська та ін.), і вітчизняних дослідників (Н. Венжинович, Г. Віват, Т. Возняка, І. Колегаєвої, І. Лакомської, О. Остроушко, С. Руденко та ін.), які переважно досліджували лінгвоментальні і лінгвокультурологійні аспекти густативів. Психолінгвістичний аспект кваліфікації густативів започатковано в дисертаційному дослідженні Ю. Швець [17], де детально розглянуто асоціативний фон сприйняття густативів та принагідно відзначено їхню сугестійну природу. Водночас зауважимо, що нейролінгвістична природа цього лексичного шару залишається практично недослідженою попри те, що нейролінгвістика не лише «займається вивченням і відновленням порушень мовних навичок і вмінь» [2, с.481], а як «розділ мовознавства на перетині нейрологічних наук, психології та лінгвістики … вивчає мозкову природу мовленнєвої діяльності у її проєкції на механізми кодування і декодування мовлення», але «найактивніше опрацьовується проблема комунікат. і мовленнєвого впливу» [5]. З огляду на це густативи представляють для дослідження неабиякий інтерес, оскільки мають своєрідну семантику, яка практично завжди предикатно маркована (як ми зазначали вище — навіть поліпредикатно маркована), а отже, заздалегідь формує репрезентативний сприйняттєвий гештальт з програмованою (у переважній більшості випадків) оцінністю, що, у свою чергу, робить такі лексеми потужними сугестогенами.

У сучасних розвідках доведено «комплексний характер різновекторних характеристик впливу, реалізованих через поєднання власне лінгвістичних аспектів (мова, її сугестивні потенції), особливостей психолінгвістичних і нейрофізіологічних структур індивідуально-масової свідомості (співвідносних із лого- та імагенною актуальністю складників, а також — з ірраціональними, сугестологічними ефектами) та екстралінгвальної специфіки, зокрема пояснюваної ситуативно-контекстуальними та структурно-інформаційними особливостями, скерованими на редукцію об'єктивної фактуальності» [6, с. 175]. Екстраполюючи ці положення на предикатні густативи, можемо виокремити декілька факторів, які формують їхню сугестійність; по-перше, це їхня семантична оригінальність, яка автоматизує сприйняттєві процеси, скеровуючи їх у прогнозованому напрямку (пригадаймо, наприклад, нейролінгвістичні універсальні квантифікатори, неспецифічну лексику, переривання патерну та інші складники Мілтон-моделі, які заздалегідь визначають вектор декодування); по-друге, це можливість привертання уваги (див. формулу AIDA, де Attention — увага, Interest — інтерес, Desire — бажання, Action — дія у працях А. Ф. Шелдона, Т. Беррі та ін.), а оскільки густативи чітко пов'язані як із ментальними константами соціуму, так і з психофізіологічними процесами задоволення, то вони практично завжди привертають увагу; по-третє, наявність оцінної константи, що активує субдомінантне сприйняття як основу впливової експансії (див. далі приклади за результатами асоціативного експерименту Ю. Швець). Як свідчать результати проведеного нами аналізу, густативи стовідсотково відповідають зазначеним характеристикам.

До аналізу ми залучили близько 100 зафіксованих у творах українських письменників (І. Котляревський, І. Нечуй-Левицький, Г. Квітка-Основ'яненко, Л. Дашвар,

В. Шкляр та ін.) густативів. зокрема борщ, брага, бублик, вареник, галушка, голубці, горілка, запіканка, каша, кисіль, ковбаса, млинець, наливка, оселедець, паска, печеня, пиво, пряник, ряжанка, сало, сластьон, смаженина, суп, узвар, хліб, цукерка, шинка, юшка, яєчня та ін., предикатна маркованість яких щонайперше підтверджується лексикографічними описами, наприклад: *паска* **—** солодкий здобний високий білий хліб циліндричної форми, що за православним звичаєм випікається до великодня» [1]; *пряник* **—** солодке печиво у вигляді товстого коржика, приготовлене на меду, патоці або цукровому сиропі з доданням прянощів» [1]; *горілка* **—** міцний алкогольний напій, що є сумішшю винного спирту і води у певній пропорції» [1]; *наливка* **—** солодкий спиртний напій, настояний на ягодах або фруктах**»** [1]; *печеня* — «м'ясна страва — запечене або смажене м'ясо» [1]; *шинка* — «копчене м'ясо (перев. свинячий окіст), попередньо просолене й приправлене прянощами» [1]; *каша* — «страва з крупів, пшона, рису тощо, зварена на воді або молоці» [1]; *вареник* — «невеликий варений виріб, зліплений з прісного тіста і начинений сиром, ягодами, капустою і т.ін.» [1]; *оселедець* — «невелика морська промислова риба, яку вживають у засоленому або копченому вигляді» [1]; *борщ* — «це рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ» [1]; *сало* — **«**відокремлений від м'яса підшкірний свинячий жир, що зберігається солоним і вживається сирим, смаженим чи вареним» [1]; *сластьон* **—** «пампушка з пшеничного борошна, смажена в олії, обсипана цукром або полита медом» [1] та ін., де чітко виявляється візуально-кінестетична константа. Крім того, предикатість максимально потужнюється контекстуальною презентацією: *«Переломи і їж. Їж хліб, капусту, вареники, їж голубці і смажену рибу. їж кутю зернисту і поливай її соками овочів саду твого. Запий все медом, зібраним з квітів краю твого»* [14, с. 13]; *«Марисю! Пошли за матір'ю до Сидоровички, а сама вари вареники, печи курчат, нехай дівчата печериць назбирають, у сметані насмажиш, та яєць звари уснятку і молока спар!.. Нехай Омелько порося заколить… Та квас, квас щоб був, бо він раз у раз з похмілля…»* [3, с. 16]; *«Був борщ до шпундрів з буряками, А в юшці потрух з галушками …»* [8, с. 13]; *«І ласощі все тілько їли, Сластьони ,коржики, стовпці, Варенички пшеничні, білі, Пухкі з кав'яром буханці»* [7, с. 68].

Отже, семантична специфіка закладає основи сугестійності предикатних густативів, що употужнюється і психолінгвістичними особливостями сприйняття, де практично завжди домінує оцінний компонент (як позитивний, так і негативний) як маркер субдомінантного сприйняття. Це проілюстровано в результатах асоціативного експерименту, проведеного Ю. Швець [17], наприклад: брага — *міцна*, *ароматна, лихо, наркотик, фу;горілка: фу*, *гірка*, *біда, будьмо!, гидота, гірко!, гіркота, міцність, ні!, холодна* та ін.; запіканка: *бабуля, запорука гарного настрою, затишок, мама, мамина, мамин сніданок, несмачна, чудовий сніданок* та ін.; *наливка — свято*, *бабуся, весілля, вечірка, ой голова бобо, добра, друзі, духмяна, запашна, застілля, літо, ням, п'янка, смачна, смачно, солодка, солодкий, татова, тепло* та ін.; *пиво — літо*, *хмільне*, *бар, батько, гірко, дуже смачно, літо із друзями, люблю, м'яке, п'ятниця,*

теплий літній вечір з татом, терпіти не можу, шашлики та ін.; бубулик — *дитинство*, *смачний*, *люблю, маленький сухий такий, смаколик, смачно, солодкий* та ін.; галушка — *пухка*, *гидота, мачуха, м'якість, несмачно, посмішка, смакота, смачна їжа, смачно, смачно і жирно, смачнюча, тепла, теплі зимові вечері вдома* та ін.; млинець — *бабуся*, *весна*, *добрий ранок, жирний, затишок, зі сметанкою ням, ніжний, ранок, свято, свято в кінці лютого, смачний, смачно, солодкий, сонечко, сонце, сонячний, тоненький, шкідливо, щастя* та ін.; пряник — *новорічний*, *смаколик*, *смачний*, *смачно*, *солодкий*, *солодощі*, *бабуся, дитинство, люблю, м'якість, носити вечерю, родина, свіжість, свято* та ін.

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо константувати, що густативи як предикатно марковані (у своїй переважній більшості) лексеми практично у будь-якому констексті виступають потужними сугестогенами завдяки оригінальній семантиці, яка практично завжди привертає увагу, а полімодальність (з пріоритетом візуально-кінестетичної) максималізує сприйняттєві процеси. Крім того, іманентна оцінність теж активує субдомінантну півкулю як нейрофізіологічну основу впливу. Отже, нейролінгвістична природа густаторних предикатів має комплексний характер, який уяскравлює їхній сугестійний потенціал.

Перспективи дослідження пов'язуємо з розширенням спектру аналізованої лексики, представленої у різножанрових дискурсах, а також здійсненням поглибленого психо- і нейролінгвістичного аналізу її сприйняттєвої специфіки.

Література

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: http://sum.in.ua
2. *Загнітко А. П.* Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. Х, 920 с.
3. *Карпенко-Карий І.* Мартин Боруля. URL: https://osvita.ua/school/literature/k/63739
4. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.
5. *Ковалевська Т. Ю.* Нейролінгвістика. Енциклопедія Сучасної України; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: https://esu.com.ua/article-72974
6. *Ковалевська Т. Ю.* Психолінгвальна тектоніка комунікативного ввпливу Записки з українського мовознавства. № 25. Одеса, 2018. С. 173–183.
7. *Котляревський І.* Енеїда: худ. літератур. Київ : Освіта, 1955. 200 с.
8. *Котляревський І. П.* Енеїда. URL: І. Котляревський «Енеїда» URL: https://osvita.ua/school/literature/k/63591/list-2.html
9. *Кутуза Н. В.* Лінгвістичні основи комунікативного впливу: теоретичний вимір. *Записки з українського мовознавства*: Зб. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 28. Одеса : «ПолиПринт», 2021. Вип. 28. С. 283-291.

10. *Лакомська І. В.* Фразеологізми та паремії з гастрономічним компонентом у заголовках української преси. Густативно-сапористичні модуси української та світової культури: колект. моногр. (на матеріалі ІІ Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Харчові традиції — ментальний код нації») / за заг. ред. Проф. Віват Г. І. Одеса: ФОП «Бєлий А. Є.», 2020. С. 207-2013.
11. *ОлдерГ., Хезер Б.* НЛП. Вступний курс. Пер. з англ. К.: «София», 2000. 224 с.
12. *Різун В. В.* Тексти лекцій. К.:Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003. 56 с.
13. *Романченко А. П.* Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти: монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.
14. *Самчук У.* Марія. URL: https://osvita.ua/school/literature/s/74446/
15. *Слухай Н.* Сугестивна лінгвістика: лінгвістичне програмування поведінки людини. иїв : Вид. дім Д. Бураго, **2019**. — 248 с..
16. *Труба Г. М.* Психо- і нейролінгвістична специфіка освітянського мережевого дискурсу: евристичне моделювання : дис. … д-ра філол. наук. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2025. 740 с
17. *Швець Ю.* В. Густаторний код української лінгвоментальності: лінгвокультурлогічний і психолінгвістчний аспекти (на матеріалі художньої літератури 18-21 с. дис. … д-ра філософії. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2025. 253 с.…
18. *Юрчук О.* Їжа як маркер ідентичності в романі «Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма» Наталки Сняданко. Густативно-сапористичні модуси української та світової культури : колект. моногр. (на матеріалі ІІ Всеукр. наук.-теор. Конф. «Харчові традиції — ментальний код нації») / за ред. проф. Віват Г. І. Одеса. 2020. С. 16 — 21.
19. *Kovalevska A., Kovalevska T., Truba H., Leshchenko H., Zozulya I. The method of neurolinguistic approach in studying ukrainian as a foreign language:* techniques and methods of use. AD ALTA: Journal of interdisciplinary research. Vol. 11. Issue 01-XII. Ak. sdr. MAGNANIMITAS: Czech Republic, Hradec Králové. 2022. Pp. 83 — 86.
20. *Shcherbak O. & Filippova N.* Neurolinguistic and Semiotic Film Structure Modelling as the Linguistic Student Engagement Technique. *Arab World English Journal*. Vol. 13 (3), September 2022. P. 130–138.

References

1. Академічний тлумачний словник української мови. *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. Available at: http://sum.in.ua . [in Ukrainian].
2. Zagnitko, A. P., (2020). *Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk* [Modern linguistic dictionary]. Vinnytsia: WORKS, 2020. H, 920 c. . [in Ukrainian].

3. Karpenko-Kary, I. *Martyn Borulia* [Martin Borulya]. Available at: https://osvita.ua/school/literature/k/63739 . [in Ukrainian].
4. Kovalevska, T. Yu. (2008). *Komunikatyvni aspekty neirolinhvistychnoho prohramuvannia* [Communicative aspects of neurolinguistic programming]. Odesa: Astroprint,, 2008. 324 p. [in Ukrainian].
5. Kovalevska, T. Yu. *Neirolinhvistyka. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Neurolinguistics. Encyclopedia of Modern Ukraine]. NAS of Ukraine, Scientific Research Center. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of NAS of Ukraine, 2021. Available at: https://esu.com.ua/article-72974 . [in Ukrainian].
6. Kovalevska, T. Yu. (2018). *Psykholinhvalna tektonika komunikatyvnoho vvplyvu* [Psycholinguistic tectonics of communicative influence]. Notes on Ukrainian Linguistics. No. 25. Odesa. p. 173–183. . [in Ukrainian].
7. Kotlyarevsky, I. (1955*). Eneida* [Aeneid]: art. literary. Kyiv: Education, 1955. 200 p.
8. *Kotlyarevsky I.* Eneida [Aeneid]. Available at: https://osvita.ua/school/literature/k/63591/list-2.html . [in Ukrainian].
9. Kutuza, N. V. (2021). *Linhvistychni osnovy komunikatyvnoho vplyvu: teoretychnyi vymir* [Linguistic foundations of communicative influence: theoretical dimension]. Notes on Ukrainian Linguistics: Collection of Scientific Works = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 28. Odesa: PolyPrint, Issue 28. P. 283-291 [in Ukrainian].
10. Lakomska, I. V. (2020). *Linguistic foundations of communicative influence: theoretical dimension* [Phraseologisms and paremias with a gastronomic component in the headlines of the Ukrainian press]. Gustative-saporistic modes of Ukrainian and world culture: collective monograph (based on the materials of the II All-Ukrainian scientific and theoretical conference “Food traditions — the mental code of the nation”) / edited by Prof. Vivat G. I. Odesa: FOP “Bely A. E.”. P. 207-2013. . [in Ukrainian].
11. Alder, H., Heather, B. (2000). *NLP. Vstupnyi kurs* [NLP. Introductory course]. Trans. from English K.: Sofia. 224 p. . [in Ukrainian].
12. Rizun, V. V. (20030. *Teksty lektsii* [Lecture texts]. K.: Publishing and Printing Center “Kyiv University”.. 56 p. . [in Ukrainian].
13. Romanchenko, A. P. (2019). *Elitarna movna osobystist u prostori naukovoho dyskursu: komunikatyvni aspekty: monohrafiia* [Elite linguistic personality in the space of scientific discourse: communicative aspects: monograph]. Odessa: Odessa National University named after I. I. Mechnikov. 541 p. . [in Ukrainian].
14. Samchuk, U. *Mariia* [Maria]. Available at: https://osvita.ua/school/literature/s/74446/
15. Slukhai, N. (2019). *Suhestyvna linhvistyka: linhvistychne prohramuvannia povedinky liudyny* [c Suggestive linguistics: linguistic programming of human behavior]. Kyiv: Publishing house D. Burago. 248 p. . [in Ukrainian].
16. Truba, H. M. (2025). *Psykho- i neirolinhvistychna spetsyfika osvitianskoho merezhevoho dyskursu: evrystychne modeliuvannia* [Psycho- and neurolinguistic specificity of the Oswiecim network discourse: heuristic modeling]. Odesa National University named after I. I. Mechnikov. Odesa. 740 p. [in Ukrainian].

17. Shvets, Yu. V. (2025). *Hustatornyi kod ukrainskoi linhvomentalnosti: linhvokulturlohichnyi i psykholinhvistchnyi aspekty (na materiali khudozhnoi literatury 18-21 s.* [The Hustator Code of Ukrainian Linhvomentalism: Linhvocultural and Psycholinguistic Aspects (Based on the Materials of Artistic Literature, 18-21 pp.]: Dis. … Doctor of Philosophy. Odessa National University named after I. I. Mechnikov. Odesa. 253 p. [in Ukrainian].
18. Yurchuk, O. (2020). *Yizha yak marker identychnosti v romani «Okhaini propysy ertshertsoha Vilhelma» Natalky Sniadanko. Hustatyvno-saporystychni modusy ukrainskoi ta svitovoi kultury* [Food as a marker of identity in the novel "The Neat Recipes of Archduke Wilhelm" by Natalka Sniadanko. Gustative-saporistic modes of Ukrainian and world culture] : collective monograph (based on the material of the II All-Ukrainian Scientific-Theoretic Conference "Food Traditions — the Mental Code of the Nation") / edited by Prof. Vivat G. I. Odesa. P. 16 — 21. . [in Ukrainian].
19. Kovalevska, A., Kovalevska, T., Truba, H., Leshchenko, H., Zozulya, I. (2022). *The method of neurolinguistic approach in studying ukrainian as a foreign language:* techniques and methods of use. AD ALTA: Journal of interdisciplinary research. Vol. 11. Issue 01-XII. Ak. sdr. MAGNANIMITAS: Czech Republic, Hradec Králové. Pp. 83 — 86. [in English].
20. Shcherbak, O. & Filippova, N. (2022). Neurolinguistic and Semiotic Film Structure. Modelling as the Linguistic Student Engagement Technique. *Arab World English Journal*. Vol. 13 (3). P. 130–138. [in English].

* * *

УДК 81'33'373.233'42
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337367

Н. В. Кондратенко,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри прикладної лінгвістики
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9589-7716

ДЕБАТИ ТАК ДЕБАТИ, АБО КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ У ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПЕРЕГОНАХ

У статті проаналізовано особливості комунікативної поведінки українських політиків на передвиборчих президентських дебатах як одного з мовленнєвих жанрів політичного дискурсу. Простежено динаміку жанру передвиборчих дебатів в Україні від 1994 до 2019 року та визначено сутнісні характеристики жанру дебатів кандидатів у Президенти України. Методологійним підгрунтям дослідження обрано

комунікативно-дискурсивний підхід, що поєднує дискурсивний, лінгвопрагматичний, контекстуальний та компонентний види аналізу. Матеріалом для аналізу послугували відеозаписи та стенограми дебатів кандидатів у Президенти України у 2004, 2014 і 2019 роках. Мета дослідження — схарактеризувати специфіку комунікативної поведінки українських політиків під час дебатів кандидатів у Президенти України. Об'єктом аналізу слугував український політичний дискурс, а саме його різновид — електоральний дискурс, представлений жанром передвиборчих дебатів кандидатів у Президенти України. Виокремлено та проаналізовано засадничі ознаки комунікативної поведінки політиків під час дебатів кандидатів у Президенти України: де-кларативність, діалогічність, аргументативність, театральність, інтелектуальність, провокативність та агресивність. Дебати розглянуто як агонально-аргументативний жанр політичного дискурсу з ознаками інтерактивності, спонтанності, полілогу та су-гестивності, орієнтований на переконання аудиторії. Доведено, що вибір комуніка-тивної стратегії поведінки кандидата може суттєво вплинути на громадську думку і результат виборів. Перспективи дослідження полягають у комплексному дослідженні українського виборчого дискурсу загалом і виборчих дебатів зокрема.

Ключові слова: політичний дискурс, передвиборчий дискурс, мовленнєвий жанр, передвиборчі дебати, комунікативна поведінка, комунікативна стратегія.

N. V. Kondratenko,
Doctor of Philological Sciences, Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of Applied Linguistics

IF YOU WANT DEBATES, LET IT BE DEBATES, OR COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF UKRAINIAN POLITICIANS IN THE PRE-ELECTION RACE

We analyzed the features of the communicative behavior of Ukrainian politicians during pre-election presidential debates. Debates are one of the speech genres of political discourse. We traced the dynamics of the genre of pre-election debates in Ukraine from 1994 to 2019 and identified the essential characteristics of the genre of debates of candidates for President of Ukraine. We chose a communicative-discursive approach as the methodological basis of the study. This approach combines discursive, linguopragmatic, contextual and component types of analysis. The material for the analysis was video recordings and transcripts of debates of candidates for President of Ukraine in 2004, 2014 and 2019. The purpose of the study is to characterize the specifics of the communicative behavior of Ukrainian politicians during the debates of candidates for the President of Ukraine. The object of analysis is Ukrainian political discourse, in particular, electoral discourse, which is represented by the genre of pre-election debates of candidates for the President of Ukraine. We have identified and analyzed the main

features of the communicative behavior of politicians during the debates of candidates for the President of Ukraine: declarativeness, dialogicity, argumentativeness, theatricality, intellectuality, provocativeness and aggressiveness. We have studied debates as an agonal-argumentative genre of political discourse. This genre has features of interactivity, spontaneity, polylogue and suggestiveness, it is focused on persuading the audience. We have demonstrated that the choice of a candidate's communicative strategy of behavior can significantly affect public opinion and the outcome of the elections. The prospects of the study are a comprehensive study of the Ukrainian electoral discourse in general and electoral debates in particular.

Key words: political discourse, pre-election discourse, speech genre, pre-election debates, communicative behavior, communicative strategy.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Український виборчий дискурс реалізується з-поміж інших у мовленнєвому жанрі дебатів, зокрема передвиборчих дебатів кандидатів у Президенти України. Проведення дебатів регламентовано на законодавчому рівні і передбачає визначені терміни проведення, тривалість дебатів, особисту участь кандидатів, трансляцію в прямому етері, почерговість виступів, дискусію та наявність ведучого-модератора [10]. В Україні дебати як жанр політичного дискурсу виформувався поступово, починаючи з 1994 року, коли вперше було проведено дискусію між Леонідом Кравчуком і Леонідом Кучмою, під час якої кандидати сформулювали свої політичні пріоритети і поставили взаємні питання. Наступні виборчі дебати відбулися лише в 2004 році між Віктором Ющенком і Віктором Януковичем, при цьому вони відбулись двічі — перед другим туром (мали штучний характер) і перед третім (продемонстрували гостру дискусію). Під час виборів 1999 і 2010 років один з кандидатів відмовлявся брати участь у дебатах, тому відповідно до законодавства, замість дебатів мала місце агітація іншого кандидата. Президентські вибори 2014 року відбулися в один тур, утім, вони передбачали проведення дебатів на цьому етапі (взяли участь у дебатах 21 кандидат, які дискутували по троє за основними темами політичних програм). У цьому разі дебати набули характеру полілогу: учасники давали відповіді ведучому та аудиторії на певні питання — як підготовлені, так і поставлені безпосередньо в студії. Вибори 2019 року продемонстрували новий формат дебатів та гостре протистояння Петра Порошенка та Володимира Зеленського. Утім, фактично передвиборчі президентські дебати в другому турі відбулися лише двічі — у 2004 та 2019 роках. За 25 років формат дебатів змінився від удаваної дискусії до агресивно-провокативного діалогу із залученням масової аудиторії. Такі трансформації дебатів як жанру українського політичного дискурсу зумовлюють потребу аналізу комунікативної поведінки політиків та обраних ними стратегій взаємодії у передвиборчих перегонах.

Аналіз досліджень проблеми. Політична лінгвістика активно розвивається передусім в аспекті комунікативно-прагматичних досліджень, що передбачає аналіз мовленнєвих жанрів, комунікативних стратегій і тактик та загалом мовленнєвої

поведінки політиків як учасників політичного дискурсу. У центрі уваги мовознавців перебуває розроблення типології мовленнєвих жанрів (О. Билінська, Н. Кондратенко, Л Стрій), окремі вияви політичного дискурсу — президентський (Л. Завальська, Н. Кондратенко, К. Шлунд, Р. Ніоколозі та ін.), парламентський (Л. Басюк, О. Білик, Ю. Ганжуров, О. П'єцух, М. Яворський та ін.), рекламний (Т. Ковалевська, Н. Кутуза, І. Шовкун та ін.), пропагандистський (А. Ковалевська-Славова, Д. Титаренко, О. Шевченко та ін.), агітаційний (О. Билінська, С. Шило та ін.) тощо. Одним із виявів політичного дискурсу дослідники називають виборчий (передвиборчий, виборний, електоральний), аналізуючи мовні аспекти агітації, інформування, впливу та переконання політиків, які беруть учать у виборчих перегонах, на електорат. О. Кобзєва зазначає: «Основним завданням електорального дискурсу є навіювання адресату (електорату) необхідності здійснення певних політико-правових дій і / або оцінок, тому його головним прагматичним спрямуванням є переконання виборців» [6, с. 96]. До основних мовленнєвих жанрів електорального дискурсу належать передвиборчі дебати, одним з актуальних аспектів вивчення яких є «питання інтеракціональних особливостей та відповідно визначення конститутивних ознак електорального дискурсу; а також комунікативних стратегій та тактик, що слугують досягненню його головної мети» [12, с. 68]. Однак лінгвопрагматичні параметри цього жанру переважно залишались поза увагою мовознавців, зокрема щодо українського політичного дискурсу.

Мета дослідження — схарактеризувати специфіку комунікативної поведінки українських політиків під час дебатів кандидатів у Президенти України.

Об'єктом аналізу слугував український політичний дискурс, а саме його різновид — електоральний дискурс, представлений жанром передвиборчих дебатів кандидатів у Президенти України. **Предметом** аналізу є комунікативна поведінка українських політиків під час передвиборчих дебатів 2004, 2014 і 2019 років.

Методи дослідження було обрано з огляду на комунікативно-дискурсивний підхід до аналізу мовних явищ, а саме: дискурсивний аналіз послугував підґрунтям для виявлення специфіки політичного дискурсу; лінгвопрагматичний аналіз — для характеристики комунікативних стратегій і тактик політиків; контекстуальний аналіз — для виявлення особливостей функціонування мовних одиниць у політичних виступах; компонентний аналіз — для характеристики семантики мовних одиниць.

Матеріалом для аналізу слугували відеозаписи і стенограми національних дебатів кандидатів у Президенти України В. Ющенка і В. Януковича (2004 р.), В. Зеленського і П. Порошенка (2019 р.), а також записи дебатів кандидатів у Президенти України 1-го туру виборів 2014 року (О. Богомолець, О. Ляшко, О. Тягнибок, Д. Ярош та ін.).

Викладення основного матеріалу. Серед жанрів політичного спілкування на особливу увагу заслуговують ті, у яких мовна особистість політика виявляється повною мірою, тобто демонструє вербальні іміджеві характеристики не як підготовлені, штучні, а природні, притаманні саме мовцеві. Спонтанність забезпечують такі умови комунікації, що в сучасному політичному дискурсі майже не представлені:

навіть усне мовлення політиків, політичні виступи перед аудиторією в реальному часі мають підготовлений характер. Ми потрактовуємо передвиборчі дебати як один з агонально-аргументативних жанрів згідно із запропонованої типологією [8]. Агонально-аргументативні жанри мають такі ознаки: «1) інтерактивність — реалізація питально-відповідної взаємодії в режимі реального часу; 2) спонтанність — непідготовленість мовлення (або мінімізація підготовленості за умови наявності у співрозмовників «домашніх заготовок»; 3) діалогічний або полілогічний характер — спілкування відбувається між двома або кількома мовцями-політиками, 4) усна форма; 5) наявність аудиторії як непрямого адресата або спостерігача — комунікація відбувається з розрахунку на «театральний ефект», тобто мовці очікують від аудиторії підтримки й відповідної реакції; 6) перевага сугестивності над інформаційністю — метою взаємодії є презентація політика як мовної особистості та переконання аудиторії в його підтримці, а не подання актуальної інформації» [8, с. 225]. У межах агонально-аргументативних мовленнєвих жанрів визначаємо дебати, ток-шоу і пресконференцію, при цьому дебати також мають певні типологійні відмінності. Парламентські дебати належать до парламентського вияву політичного дискурсу, а передвиборчі — до електорального (виборчого). Передвиборчі дебати — це мовленнєвий жанр «діалогічного або полілогічного характеру, що презентує дискусію політиків» [7, с. 100]. Такий широкий підхід загалом представлений у політичній лінгвістиці, тобто дебати розуміють як «сукупність усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися згідно чинних традицій та отримали перевірку досвідом» [1, с. 185]. Передвиборчі дебати мають місце між політиками, які претендують на одну посаду й обмінюються власними політичними програмами, планами, переконуючи телеглядачів підтримати їх на виборах, зокрема вони відіграють важливу роль у політичній агітації. О. Воробйова та В. Цьокан зазначають: «Ефективність політичного дискурсу, зокрема у межах передвиборчих перегонів, визначається тим, наскільки його зміст, символіка й образність відповідають рівню масової свідомості та цінностям аудиторії» [2, с. 101]. Зважаючи на це, успіх у дебатах часто значно покращує рейтинг кандидата і може навіть змінити перебіг виборчих перегонів.

Проаналізувавши відеозаписи та стенограми передвиборчих дебатів кандидатів у Президенти України, ми виокремили основні ознаки комунікативної поведінки їх учасників в українському політичному дискурсі.

1. **Декларативність** — визначальна ознака передвиборчих дебатів, що передбачає заяви кандидатів у межах політичних програм, зроблені у формі декларацій. Здебільшого промови ґрунтуються на концептуальних засадах виборчої програми, а кандидат їх озвучує у спрощеній, схематизованій формі — як під час монологічних виступів, так і під час відповідей на питання, напр.: *Перше, що стоїть перед нашою державою — це є потреба миру. Ми маємо закінчити війну. І війну маємо закінчити, забезпечивши відсіч російському агресору* (П. Порошенко, 2019); *Єдина державна мова — українська, іспит з української мови для держслужбовців та тих,*

хто йде на виборні посади (О. Тягнибок, 2014); *Українська має бути державною, інакше буде знищена* (Д. Ярош, 2014). Декларативність є обов'язковим компонентом передвиборчих дебатів, але не становить інтересу в аудиторії, оскільки глядачі чекають на гостру дискусію, протистояння опонентів, а не повторення вже відомих тез, напр.: *Це зняття недоторканності з депутатів, суддів, президентів. Це закон про імпічмент. Закон про відкликання депутата* (В. Зеленський, 2019). Політики у формі стислих тез повторюють ключові позиції політичної програми, протиставляючи їх тезам опонента.

2. **Діалогічність** характерна для законодавчо визначених дебатів, коли у дискусії беруть участь два кандидати, які вийшли у другий тур. У 2014 році передвиборчі дебати здебільшого мали характер полілогу, проте також мало місце безпосереднє звернення до опонента з використанням форм 2-ої або 3-ої особи, напр.: *Мій колега — великий спеціаліст із фальсифікації кримінальних справ*... (О. Ляшко, 2014 — до Р. Кузьміна). У наведеному прикладі вжито зневажливу форму 3-ої особи у присутності опонента у формі звернення до аудиторії, що демонструє зверхнє ставлення О. Ляшка до іншого кандидата. Утім, основна форма дебатів — діалог у формі обміну репліками та питаннями і відповідями. У цьому випадку кандидати використовують форми звертання і відповідні синтаксичні конструкції, напр.: ***Вікторе Федоровичу**, що нас з вами роз'єднує? Різниця між словом і ділом* (В. Ющенко, 2004); ***Пане Володимире**, на сьогоднішній день, коли ми говоримо про посаду президента, я вважаю, що величезні ризики, які скопилися над нашою державою, є некомпетентність. **Ви наголосили**, що **ви збираєтесь вчитися** на посаді президента. **Ви наголосили** на тому, що **у вас** для цього є час* (П. Порошенко, 2019). У відповідь інший кандидат також використовує прямі звертання і питання, напр.: ***Петре Олексійовичу**, враховуючи всі питання, які я поставив **вам**, головне запитання — чи понесе кримінальну відповідальність попередня влада і **ви**, зокрема, чи **будете ви**, якщо **вам доведеться** опинитися перед судом, казати, що це помста чи політичне переслідування?* (В. Зеленський, 2019). Обидва кандидати дотримуються принципу ввічливості під час спілкування, навіть у ситуації взаємних звинувачень. Діалогічність проявляється і у переповідному, непрямому мовленні та прямій мові, напр.: *Я вам хочу нагадати момент, коли ви мене запросили на Банкову. Я приїхав на Банкову, а ви мені сказали*: **«*Вово, навіщо тобі це треба? Це дуже складно. Ти не будеш бачити своїх дітей, не будеш бачити дружину, будеш менше заробляти. Одне запитання: навіщо ви всі туди лізете*?»** (В. Зеленський, 2019). Тут вживання прямої мови слугує доказом попереднього спілкування і вказує на інтимізацію розповіді, а також підкреслює зневажливе ставлення опонента до мовця.

3. **Аргументативність** загалом характерна для мовленнєвих жанрів цієї групи, оскільки дебати, як і інші агонально-аргументативні жанри, ґрунтуються на раціональних та емоційних доказах, на вдаваних причинно-наслідкових зв'язках, часто поєднаних з маніпуляціями, напр.: *Зараз коли вже люди отримали пенсії і вони вже*

почали до них звикати, і це досягнення ставити під сумнів, що хтось їх може змінити… Якщо ви ставите під сумнів, ви скажіть, якщо вас оберуть ви не будете платити (В. Янукович, 2004). На мовному рівні це виражається у використанні складнопідрядних речень здебільшого з підрядними наслідку, причини, умови. Також частотними є вставні та вставлені синтаксичні конструкції модального характеру, напр.: *Що стосується Томоса — це перемога для України, **але мені здається**, що це перемога, насамперед, Філарета, який боровся за українську церкву, ще до того, як ви стали президентом, ще в ті часи, коли ви були парафіянином Московського патріархату* (В. Зеленський, 2019). Також дуже поширеними у дебатах є риторичні питання, напр.: *Малий та середній бізнес та сільське господарство — основа... **Що для цього пропонує президент Ляшко?** Зменшення податків, здешевлення кредитів, дерегуляція економіки — щоб ані прокурор, ані хто й близько не міг підійти. Зміна податкового кодексу, який нині в інтересах олігархів* (О. Ляшко, 2014). Раціональна аргументація будується за схемами умовиводів з істинними висновками, напр.: *Президент створює необхідні умови для справедливого судочинства, для створення слідчих органів, для чесного і неупередженого розслідування. І я робив і буду робити все, що від мене залежить* (П. Порошенко, 2019). Проте саме цей тип аргументів найменшою мірою є дієвим для масової аудиторії.

4. **Театральність** є загальною рисою політичного дискурсу, розрахованого на масову аудиторію. Ця характеристика зумовлює використання певних сценаріїв комунікативної поведінки та визначених комунікативних ролей-іміджів політиками. Театральність має сугестійний ефект, вона скерована на глядача, тому послуговується емоційними засобами: жарти, сарказм, яскраві приклади, невербаліка (інтонація, жести і міміка) тощо. Так, В. Ющенко під час дебатів розповів анекдот: *В одному літаку за кермо сіли сліпий командир і штурман. Вони включили двигун, тумблери. Літак гуде, мчиться по льотній смузі. Налякані пасажири дивляться в ілюмінатор, а там бетонна стіна в кінці аеропорту. До неї залишається 500 метрів, 400, 300, 200. І тут люди в салоні літака закричали. На цей крик сліпий командир потягнув на себе штурвал, і літак полетів. Тоді ж, коли усі заспокоїлись, в повній тиші сліпий каже: «Слухай, колись люди не закричать, і ми все-таки вріжмось у ту стіну»* (В. Ющенко, 2004). Цей анекдот містить аналогії та адресований не безпосередньому опонентові, а саме масовій аудиторії. Загалом театральність і передбачає «загравання» з аудиторією, наприклад, на питання щодо тих, хто фінансував його виборчу кампанію і буде в подальшому впливати на нього, О. Ляшко відповів під час дебатів так: *Ващевський... Росіта, моя дружина... Мозговий... Впливати будуть Господь Бог і український народ* (О. Ляшко, 2014). У такий спосіб підвищена театралізація стає поштовхом для створення афоризмів і мемів: так, В. Ющенко саме на дебатах виголосив відому фразу «Ці руки нічого не крали»: *Я маю честь — **оці руки ніколи нічого не крали**, не свого я ніколи нічого не брав* (В. Ющенко, 2004). Але найбільшою мірою, на нашу думку, театральність виявилась під час дебатів 2019 року, оскільки В. Зеленський є професійним актором, а дебати загалом були підготовлені

як політична вистава, починаючи зі зміни локації зі студії державного телебачення на стадіон «Олімпійський» (звідси і відповідь П. Порошенка «Стадіон так стадіон»), завершуючи театральними жестами і сценами (наприклад, прилюдне колінопреклоніння). Промови В. Зеленського та його відповіді на питання були добре відрепетируваними виступами, розрахованими на емоційну реакцію аудиторії, напр.: *Ви знаєте, я стою зараз на цій сцені. Чи міг я колись уявити, що я, простий хлопець з Кривого Рогу, буду боротися за крісло президента проти людини, яку ми впевнено і беззаперечно обрали президентом України в 2014 році* (В. Зеленський, 2019); *Мені здається, кожній розумній людині це зрозуміло, я зараз готовий стати на коліна перед кожною матір'ю, яка не дочекалась свого хлопця з фронту, свого сина. Я готовий. І зараз стану на коліна перед кожною дитиною, яка не дочекалась свого батька. Я готовий зараз стати на коліна перед кожною жінкою, яка не дочекалась свого чоловіка, і вас запрошую* (В. Зеленський, 2019). Безумовно, вміння зіграти певну роль для політика є дуже важливим, а під час дебатів правильно обрана лінія поведінки і вміння її послідовно втілити дає суттєву перевагу над опонентом.

5. **Інтелектуальність** у дебатах виявляється у зверненні політиків до авторитетів, у цитуванні знакових висловів, у згадках історичних подій і культурних явищ. Частотним є порівняння себе з відомими світовими політиками, напр.: *В Україні має бути лідер, свій Черчілль, свій* ***де Голль****, свій* ***Махатма Ганді****. Лідер, який може вести за собою. Я йду на вибори, щоб вести за собою* (О. Ляшко, 2014); *Давайте запам'ятаємо, що Україна єдина, починаючи від періоду* ***Святого Володимира, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Скоропадського*** (В. Ющенко, 2004). В окремих випадках має місце і звернення до прецедентних текстів, зокрема Біблії: *На жаль, Віктор Андрійович, ви нічого не зрозуміли, коли я казав про емоціональніє деякі речі. В тому числі я козлами називав зрадників.* ***Згідно із біблейськими висловами****, козли — це зрадники, і є барани, вівці* (В. Янукович, 2004). У цьому випадку спроба продемонструвати культурний рівень закінчується фіаско, оскілки викликає ще більше нерозуміння, ніж ситуація, яку мовець намагається пояснити. В. Ющенко натомість використовує підготовлену цитату: ***Я хочу відповісти словами генерала де Голя****, президента Франції, одного з моїх улюблених політиків: опозиція у Франції дуже складна, важка, з ними важко спілкуватися, але як президент буду з ними спілкуватися, бо опозиція — це також Франція* (В. Ющенко, 2004). У такий спосіб він демонструє інтелектуальну перевагу, нібито пояснюючи опоненту, хто такий де Голль. Проте ця характеристика не є універсальною для передвиборчих дебатів.

6. **Провокативність** характерна для гострої фази передвиборчих дебатів, коли політики прагнуть роздратувати, вивести з рівноваги один одного. З цією метою вони вдаються до стратегій дискредитації і тактик приниження та звинувачення, напр.: *Ми з вами голосували за одного Порошенка, а обрали іншого. Це правда. Бо існує два Порошенка. Перший — прекрасний оратор, спеціаліст, фінансист, економіст, у всьому знається. Він зазвичай з'являється тоді, коли є камери. Але коли камери*

вимикаються з'являється інший Петро, другий. Перший Петро Порошенко на Михайлівській площі кричить: «Путін, я тобі покажу». А другий тихенько паном Медведчуком передає «привєтікі» в Москву (В. Зеленський, 2019). В. Зеленський надає опонентові принизливі характеристики, провокуючи його на емоційну реакцію та викликаючи схвалення аудиторії. Також провокативними є контраверсійні заяви політиків під час дебатів, напр.: *Олігархи мають поділитися, а якщо ні — відберемо... Власність — священна й недоторканна, але і бізнес має залежати не від влади, а від закону* (О. Ляшко, 2014); *Європейські цінності суперечать вірі жителів Сходу*. (…) *Укладені угоди про асоціацію не відповідають інтересам України, потрібен спеціальний орган, який би переглядав ці угоди* (О. Богомолець, 2014). Завдання учасників дебатів — спровокувати опонента на незаплановану комунікативну поведінку, змусити його нервувати та неадекватно реагувати, що вплине на ставлення аудиторії, напр.: *Для мільйонів людей, які дивляться теледебати, виникає запитання, чому ці хлопці знову на телебаченні і знову ведуть дебати, невже одних дебатів недостатньо, щоб вияснити основи економічної, соціальної і зовнішньої політичної ситуації в Україні: я переконаний є одна причина, звела нас сюди — це те, що* ***результати виборів 21 листопада були вкрадені 3 млн. голосів моїм опонентом і його командою*** (В. Ющенко, 2004). З метою провокації політики передусім вдаються до брехні, образ і звинувачень.

7. **Агресивність** є таким виявом комунікативної поведінки політиків, що порушує як принцип кооперації, такі принцип ввічливості, напр.: *Від кого я ховаюсь? Від яких повісток я ховаюсь? Я публічна людина, мене не змогли знайти і дати мені в руки повістку? Про що ви зараз говорите,* ***ви знов брешете*** (В. Зеленський, 2019); *Де в цей час були ви?* ***У Росії****? Де в цей час були ви?* ***Розкрадали і отримували кошти з бюджету? Знущалися або вибачались перед Кадировим****?* (П. Порошенко, 2019). У цьому випадку є порушення етики спілкування, зокрема максими такту через звинувачення в неетичній поведінці і брехні. Агресивність є наслідком провокативності: опонент демонструє очікувану емоційну реакцію на провокацію, тому його поведінка може бути неконтрольованою та агресивною, напр.: *Але пане Володимире, ви самі сказали, що ви — кіт в мішку, так ви не кіт в мішку,* ***ви — мішок****, а у вашому мішку сьогодні* ***чорти і коти****, включно з олігархами, колишніми регіоналами і всім тим, що загрожує моїй державі, і ми вас не допустимо до влади* (П. Порошенко, 2019); *Віктор Федорович, мені здається, претендуєте на роль* ***попа Гапона. Ви чините зараз розкол*** *своєю позицією*… (В. Ющенко, 2004). Агресивність передбачає конфліктну поведінку з використанням стилістично зниженої лексики, негативних оцінок, інвектив тощо. Проте така поведінка може бути й елементом іміджу, напр.: ***Держиморди! Банда*** *Януковича! Коли я стану президентом, їх усіх на вилах винесемо.* ***Паразити****! В нас надмірна демократія... Дві партії в парламенті, які є колабораціоністськими* (О. Ляшко, 2014). В останньому випадку агресивність є цілком свідомою комунікативною стратегією О. Ляшка, який саме в такий спосіб демонструє свій імідж скандаліста.

Висновки і перспективи дослідження. Передвиборчі дебати — це мовленнєвий жанр виборчого дискурсу як одного з виявів політичного дискурсу, що належить до групи агонально-аргументативних жанрів і передбачає гостру дискусію між кандидатами на одну посаду. Передвиборчі дебати в українському політичному дискурсі характеризуються декларативністю, діалогічністю, аргументативністю, театральністю, інтелектуальністю, провокативністю та агресивністю залежно від обраних комунікативних стратегій поведінки політиків. Основним адресатом промов на дебатах виступає не опонент, а масова аудиторія, на яку і розрахована відповідна характеристика. Перспективи дослідження полягають у комплексному дослідженні українського виборчого дискурсу загалом і виборчих дебатів зокрема.

Література

1. *Богатирьова Є.* Політичні дебати як тип аргументативного політичного дискурсу. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 21. С. 183–187.
2. *Воробйова О., Цьокан В.* Функції сучасного політичного дискурсу та мовні засоби їхньої реалізації (на матеріалі президентських передвиборчих дебатів у США 2020 р.). *Advanced Linguistics*. 2024. № 4. С. 100–106.
3. *Завальська Л. В.* Президентський дискурс як вияв політичної комунікації: сутнісні характеристики. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 30. С. 26–31.
4. *Карпусенко М., Карпусенко Н.* Лексичні засоби виразності як реалізація комунікативних стратегій у політичному дискурсі Сполучених штатів Америки (на прикладі других дебатів Д. Трампа і Х. Клінтон). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2019. № 39. Т. 2. С. 119–122.
5. *Карпусенко М., Карпусенко Н.* Особливості реалізації комунікативних стратегій в президентських дебатах у США (на прикладі Д. Трампа і Х. Клінтон). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія «Філологія». 2017. № 27. Т. 2. С. 51–54.
6. *Кобзєва О. О.* Особливості організації сучасного електорального дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 9. Том 1. С. 93–98.
7. *Кондратенко Н. В.* Дебати як мовленнєвий жанр українського політичного дискурсу. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. Вип. 16. С. 99–104.
8. *Кондратенко Н. В., Стрій Л. І., Билінська О. С.* Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів : монографія; за заг. ред. Н. В. Кондратенко. Одеса : Астропринт, 2019. 236 с.
9. *П'єцух О.* Парламентські дебати Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в когнітивно-дискурсивній парадигмі: монографія. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 388 с.
10. Положення про порядок проведення Національною суспільною телерадіокомпанією України передвиборних теледебатів між кандидатами на пост Президента України, включеними до виборчого бюлетеня для повторного голосування, за

рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів Президента України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0472359-14#Text
11. *Тхір М.* Комунікативні стратегії Камали Гарріс і Дональда Трампа під часпрезидентських дебатів 2024 року: аналіз і реалізація. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2025. Вип. 24 (92). С. 79-81.
12. *Юмрукуз А. А.* Прагмастилістичні особливості електорального дискурсу (на матеріалі передвиборчих президентських теледебатів). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2021. Вип. 92. С. 66–73.

References

1. Bohatyrova, Ye. (2010). *Politychni debaty yak typ arhumentatyvnoho politychnoho dyskursu* [Political debates as a type of argumentative political discourse]. *Linhvistychni studii* [Linguistic studies]. № 21. S. 183–187. [in Ukrainian].
2. Vorobiova, O., Tsokan, V. (2024). *Funktsii suchasnoho politychnoho dyskursu ta movni zasoby yikhnoi realizatsii (na materiali prezydentskykh peredvyborchykh debativ u SShA 2020 r.)* [Functions of modern political discourse and linguistic means of their implementation (based on the material of presidential election debates in the USA 2020)]. *Advanced Linguistics*. № 4. S. 100–106. [in Ukrainian].
3. Zavalska, L. V. (2023). *Prezydentskyi dyskurs yak vyiav politychnoi komunikatsii: sutnisni kharakterystyky* [Presidential discourse as a manifestation of political communication: essential characteristics]. *Zakarpatski filolohichni studii*. № 30. S. 26–31. [in Ukrainian].
4. Karpusenko, M., Karpusenko, N. (2019). *Leksychni zasoby vyraznosti yak realizatsiia komunikatyvnykh stratehii u politychnomu dyskursi Spoluchenykh shtativ Ameryky (na prykladi druhykh debativ D. Trampa i Kh. Klinton)* [Lexical means of expressiveness as the implementation of communicative strategies in the political discourse of the United States of America (on the example of the second debates of D. Trump and H. Clinton)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia «Filolohiia»*. № 39. T. 2. S. 119–122. [in Ukrainian].
5. Karpusenko, M., Karpusenko, N. (2017). *Osoblyvosti realizatsii komunikatyvnykh stratehii v prezydentskykh debatakh u SShA (na prykladi D. Trampa i Kh. Klinton)* [Peculiarities of the implementation of communicative strategies in presidential debates in the USA (on the example of D. Trump and H. Clinton).]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia «Filolohiia»*. № 27. T. 2. S. 51–54. [in Ukrainian].
6. Kobzieva, O. O. (2019). *Osoblyvosti orhanizatsii suchasnoho elektoralnoho dyskursu* [Peculiarities of the organization of modern electoral discourse]. *Zakarpatski filolohichni studii*. № 9. T. 1. S. 93–98. [in Ukrainian].

7. Kondratenko, N. V. (2019). *Debaty yak movlennievyi zhanr ukrainskoho politychnoho dyskursu* [Debates as a speech genre of Ukrainian political discourse.]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*. № 16. S. 99–104. [in Ukrainian].
8. Kondratenko, N. V., Strii, L. I., Bylinska, O. S. (2019). *Linhvoprahmatyka politychnoho dyskursu: typolohiia movlennievykh zhanriv* [Linguopragmatics of political discourse: typology of speech genres]. Odesa: Astroprynt. 236 s. [in Ukrainian].
9. P'ietsukh, O. (2018). *Parlamentski debaty Spoluchenoho Korolivstva Velykoi Brytanii ta Pivnichnoi Irlandii v kohnityvno-dyskursyvnii paradyhmi* [Parliamentary debates of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in the cognitive-discursive paradigm]. Cherkasy : Vydavets Chabanenko Yu. A. 388 s. [in Ukrainian].
10. *Polozhennia pro poriadok provedennia Natsionalnoiu suspilnoiu teleradiokompaniieiu Ukrainy peredvybornykh teledebativ mizh kandydatamy na post Prezydenta Ukrainy, vkliuchenymy do vyborchoho biuletenia dlia povtornoho holosuvannia, za rakhunok i v mezhakh koshtiv Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy, vydilenykh na pidhotovku ta provedennia vyboriv Prezydenta Ukrainy* [Regulations on the procedure for holding by the National Public Broadcasting Company of Ukraine pre-election teledebates between candidates for the post of President of Ukraine included in the ballot for repeated voting, at the expense and within the limits of the funds of the State Budget of Ukraine allocated for the preparation and holding of the elections of the President of Ukraine.]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0472359-14#Text [in Ukrainian].
11. Tkhir, M. (2025). *Komunikatyvni stratehii Kamaly Harris i Donalda Trampa pid chasprezydentskykh debativ 2024 roku: analiz i realizatsiia* [Communicative strategies of Kamala Harris and Donald Trump during the 2024 presidential debates: analysis and implementation]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seriia «Filolohiia»*. №. 24 (92). S. 79-81. [in Ukrainian].
12. Yumrukuz, A. A. (2021). *Prahmastylistychni osoblyvosti elektoralnoho dyskursu (na materiali peredvyborchykh prezydentskykh teledebativ)* [Pragmastylistic features of electoral discourse (based on the material of pre-election presidential teledebates)]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriia: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov.* № 92. S. 66–73. [in Ukrainian].

УДК 81-119:81’23(09)(477)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337368

Т. А. Космеда,
д-р філол. наук, проф.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
професор кафедри романо-германської філології
та зарубіжної літератури
ORCID https://orcid.org/0000-0001-8912-2888;
В. А. Папіш,
д-р філол. наук, доц.,
Державний вищий навчальний заклад
“Ужгородський національний університет”
професор кафедри української мови
ORCID https://orcid.org/0000-0002-2609-1620

КИЇВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ОСЕРЕДОК В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ: НАПРЯМИ ТА ПРОВІДНІ ПЕРСОНАЛІЇ

У статті здійснено спробу комплексної дескрипції напрямів діяльності київського психолінгвістичного осередку в контексті загального розвитку української психолінгвістики та визначення внеску провідних персоналій цього осередку в розвиток зазначеної науки. Об’єкт статті — психолінгвістика як галузь гуманітарного знання, предмет — концептуальні підходи та персоналії, що формують її наукову парадигму. Під час дослідження використано такі методи, як описовий — для загальної характеристики об’єкта і предмета дослідження; аналіз і синтез — для деталізації та узагальнення результатів; інтерпретаційний — для аналізу психолінгвістичних понять і термінів, а також елементи дискурсивного та метамовного аналізу.

Дослідження охоплює такі домінантні вектори, як тлумачення психологічних основ індивідуального мовлення та відповідних типів мовної особистості, асоціативна лінгвістика, психоакцентуація, лінгвоперсонологія та гендерна лінгвістика, включаючи методологійні засади їх розвитку. Проаналізовано теоретичні основи, на яких ґрунтується діяльність київських дослідників, виявлено тяглість традицій та інтеграцію зарубіжного досвіду. Окрему увагу приділено проблемі формування метамови психолінгвістичних студій, міждисциплінарності сучасних підходів до асоціативного експерименту та необхідності виокремлення нових напрямів у межах лінгвоперсонології. Висвітлено прагнення дослідників до створення власних психолінгвістичних методик, інтерпретації нейролінгвістичного коду та розроблення дискурс-портретів лінгвоперсони. Перспектива української психолінгвістики — створення довідника «Українська психолінгвістика в іменах», що сприятиме презентації національного доробку в гуманітарному просторі та популяризації вітчизняних науки за кордоном.

Ключові слова: асоціативна лінгвістика, київський осередок, лінгвоперсонологія, психолінгвістика, персоналії, гендерна лінгвістика.

T. A. Kosmeda,
ScD, professor
Vasyl Stus Donetsk National University,
Professor, Department of Romance and
Germanic Philology and World Literature
ORCID https://orcid.org/0000-0001-8912-2888;
V. A. Papish,
ScD, associate professor,
Uzhgorod National University,
Ukrainian Language Department Professor
ORCID https://orcid.org/0000-0002-2609-1620

THE KYIV SCIENTIFIC CENTER IN THE HISTORY OF UKRAINIAN PSYCHOLINGUISTICS: KEY DIRECTIONS AND LEADING FIGURES

The article attempts to provide a comprehensive overview of the activities of the Kyiv psycholinguistic center within the broader context of the development of Ukrainian psycholinguistics and to analyze the contribution of its leading figures to the advancement of the discipline. The object of the study is psycholinguistics as a branch of the humanities; the subject is the conceptual approaches and scholars who shape its scientific paradigm. The study employs several methods: the descriptive method — for general characterization of the object and subject; analysis and synthesis — for the specification and generalization of results; the interpretative method — for analyzing psycholinguistic concepts and terms; as well as elements of discourse and metalinguistic analysis.

The research focuses on dominant directions such as the interpretation of the psychological foundations of individual speech and corresponding types of linguistic personality, associative linguistics, psychoaccentuation, linguopersonology, and gender linguistics, including the methodological foundations of their development. Theoretical and methodological principles underpinning the work of Kyiv researchers are analyzed; continuity of national traditions and integration of international experience are identified. Particular attention is paid to the formation of a metalanguage for psycholinguistic studies, the interdisciplinary nature of current approaches to associative experiments, and the need to distinguish new areas within linguopersonology. The article highlights scholars' efforts to develop original psycholinguistic methods, interpret the neurolinguistic code, and construct discourse portraits of linguistic personalities. A key prospect for the development of Ukrainian psycholinguistics is seen in the creation of a reference work entitled *Ukrainian Psycholinguistics in Names*, which would promote national scholarly achievements and psycholinguistic approaches within the broader humanities.

Key words: associative linguistics, Kyiv center, linguopersonology, psycholinguistics, key figures, gender linguistics.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Українське мовознавство переживає новий етап самоусвідомлення, що передбачає не лише поглиблення знань про сучасний стан наукових студій, але й осмислення власного інтелектуального минулого. Особливої уваги потребує відтворення цілісної картини розвитку окремих лінгвістичних галузей у радянський та пострадянський періоди. Українські психолінгвісти не мають цілісного уявлення про напрями роботи, інституційну специфіку та внесок окремих дослідників; ця проблема потребує нагального вивчення, що й обумовлює *актуальність* дослідження. На сьогодні бракує системних узагальнень, присвячених історії та сучасному стану української психолінгвістики, зокрема діяльності регіональних наукових осередків, до яких належить і київський, що мотивує дослідницьку *новизну*.

Мета цієї наукової розвідки полягає в окресленні основних напрямів діяльності київського психолінгвістичного осередку та з'ясуванні внеску провідних персоналій у розвиток української психолінгвістики. **Об'єкт** дослідження — українська психолінгвістика як наукова галузь. **Предмет** — домінантні наукові напрями київського психолінгвістичного осередку, зокрема асоціативна лінгвістика, лінгвоперсонологія, гендерна лінгвістика, теорія психоакцентуації, методологійні засади їх формування, специфіка наукового дискурсу та персоналії, які визначають особливості зазначених дослідницьких підходів.

Матеріали й методи дослідження. Джерельну базу становлять праці київських дослідників, опубліковані в наукових виданнях останніх десятиліть, аналітичні матеріали, присвячені історії української психолінгвістики, а також дослідження, що презентують спадкоємність національної лінгвістичної традиції та її сучасне обличчя.

У процесі опрацювання матеріалу використано історико-лінгвістичний метод (для реконструкції етапів становлення психолінгвістичних шкіл), інтерпретаційний метод (для аналізу психолінгвістичних понять і термінів), а також елементи дискурсивного та метамовного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Одним із тих, хто стояв біля джерел української психолінгвістики, був *Іван Білодід*, який ще в 70-х роках XX ст., тобто за умов домінування тоталітарної ідеології, порушив низку концептуально важливих питань, що згодом стали засадничими для становлення цієї науки. Його праці [3; 4] позначені впровадженням новаторських на той час методологійних принципів експансіонізму, антропоцентризму, функціоналізму, експланаторності, що дало змогу розглядати мовлення не лише як лінгвістичну, але і як психофізіологічну та особистісну категорію. Зазначений учений розробив основи сучасної теорії *мовної особистості,* опрацьовував питання про *типи мовлення у зв'язку з темпераментом мовця*. Використовуючи вчення про види нервової діяльності, він виділив *типи* мовленнєвої активності (сильний і слабкий), запропонував характеристику рівнів мовної і

комунікативної компетенцій. До кола наукових інтересів І. Білодіда належала і проблема з'ясування специфіки мовно-психічного механізму *асоціацій*, що засвідчує прагнення цього дослідника до комплексного осмислення мовленнєвої діяльності. Увага вченого до проблем *асоціативного мислення*, а також наголошення на необхідності аналізу нередагованого мовлення стали важливими етапами у формуванні напрямів, що згодом знайшли розвиток у вітчизняних психолінгвістичних студіях.

Нині представників київського наукового психолінгвістичного осередку найбільш послідовно цікавить проблематика *асоціативної психолінгвістики*. Відомо, що *асоціацію* вважають психологічним феноменом, що презентує зв'язок між психічними утвореннями, насамперед поняттями, уявленнями, образами, почуттями, емоціями людини, що з'являється у свідомості мовця. *Асоціативність* — одна з властивостей мислення, що дає змогу виявляти такі зв'язки. Асоціації базуються на досвіді людини, її пам'яті, знаннях, здібностях та под. У мовленні асоціативність моделює ланцюжки асоціацій. За визначенням Олени Селіванової, *асоціація* — це «динамічний тимчасовий нервовий зв'язок між двома й більше психічними явищами (відчуттями, уявленнями, почуттями, думками, образами тощо), а також їхніми позначеннями в мові, який утворюється за певних умов на підставі рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули» [35, с. 43].

Сутність терміна *асоціація* проаналізувала *Катерина Білик* (КНУ ім. Т. Шевченка), слушно зауважуючи, що у визначенні цього поняття немає на сьогодні однозначності. Вона проаналізувала поступ цього поняття від часів античності. Науковиця наголосила, що «вплив асоціативних теорій на лінгвістику та психолінгвістику спричинив активне звернення лінгвістів до вільних та спрямованих асоціативних експериментів, які мали б надати доступ до когнітивного рівня функціонування мови <…> За допомогою асоціативного експерименту, зокрема, відбувається осягнення "нормативної" чи "наївної" картини світу, тобто з множини відповідей респондентів вибудовується уявлення про узагальненого віртуального мовця» [2, с. 27–28]. На думку К. Білик, «асоціативний експеримент є проблематичним» [2, с. 28], оскільки він «відображає лише актуальні на момент проведення експерименту асоціації, тобто він закорінений у "тут і зараз"; він здатний репрезентувати тільки певний етап мовного розвитку, релевантний для носіїв певного територіального мовного різновиду і не може бути позбавлений впливу, наприклад, медійних факторів. Звісно, для діахронічних досліджень можна використовувати результати попередніх експериментів, однак цей підхід пов'язаний з другою важливою перешкодою до універсальності методу асоціативного експерименту: кількість слів-стимулів неминуче буде обмеженою. Кількість респондентів також є обмеженою» [2, с. 27–28]. Крім того, «важливим недоліком є неприродність подібного продукування мови. Вільний асоціативний експеримент переважно позбавлений контексту, що видається нам серйозним недоліком з огляду на більш сучасні дослідження колокації, яку можна вважати окремим випадком синтагматичної асоціації. Контекст (ко-колокат) згідно з тричленною моделлю колокації здатен тією ж мірою впливати на реакцію, як, власне, і база

колокації, яка у цьому випадку виступає словом-стимулом» [2, с. 28–29]. К. Білик пропонує актуалізувати інший метод дослідження асоціацій — такий, що давав би змогу вивчати їх у вільно продукованому мовленні, що не було б обмежене часовими рамками проведення експерименту та дозволяв би дослідження і частотних, і менш частотних стимулів та реакцій. Названа дослідниця вважає, що такі вимоги задовольнив би *текстоцентричний метод дослідження асоціацій*, де мережі асоційованих слів виводилися б із закономірностей їх спільного вжитку на матеріалі досить презентативного корпусу. Дослідження, здійснене за таким принципом, не повинно було б обмежуватися аналізом лише «безпосередніх колокатів, як це усталено у традиції корпусної лінгвістики, яка, до речі, часто оперує терміном “сила асоційованості”, під якою розуміють статистичну величину, що визначає імовірність появи того чи іншого слова суміжно з ключовим» [2, с. 29]. К. Білик аналізує наведені в словниках лінгвістичних термінів визначення поняття *асоціація* і приходить до висновку, що всі дефініції не є досконалими. Тому дослідниця пропонує власне визначення, порівн.: «асоціація — це такий вид зв’язку між поняттями, який зумовлює регулярність появи репрезентантів цих понять в одному контексті, у безпосередній близькості, або ж на певній відстані, навіть значній. Текстова реалізація асоціації має вигляд три- або багаточленної структури», чиї складники «не завжди одночасно експліцитно присутні в тексті, а одним із членів якої є контекст. Частотність суміжної появи асоційованих понять корелює із силою асоційованості цих понять, та, опосередковано, з розповсюдженістю асоціації» [2, с. 33]. Учена вважає, що за ступенем вияву індивідуальності асоціації можна поділити на (а) *загальномовні*, (б) *групові* та (в) *індивідуальні*. Однак межа між виокремленими групами нечітка: вона може змінюватися із плином часу. Крім того, за виявом механізму асоційованості науковиця виокремлює (а) *парадигматичну асоціацію*, (б) *синтагматичну* та (в) *асоціацію за звучанням*. На її думку, окремими проявами асоціації можна вважати форми суміжної регулярної появи мовних одиниць у тексті, зокрема (а) *консоціація*, (б) *колокація*, (в) *семантична просодія*, (г) *рима*. Критично оцінюючи свої напрацювання, К. Білик стверджує, що запропонована дефініція терміна *асоціація* «не претендує на вичерпність», оскільки вона є *першою спробою текстоцентричного визначення асоціації*. Однак, як переконана вчена, сформульоване визначення «зможе допомогти у дослідженні цього винятково цікавого й продуктивного явища на різноманітному текстовому матеріалі» [2, с. 33].

Метамову асоціативної психолінгвістики досліджує і *Ірина Іваненко* (КНУ ім. Т. Шевченка), однак здійснює зазначене у фокусі теорії лінгвостилістики [див.: 8]. На її думку, для усвідомлення лінгвістичного змісту поняття *асоціативність* важливою є позиція *Олександра Тараненка* (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАНУ), який стверджує, що «при семантичній композиції одна основа поєднується з іншою внаслідок певного асоціювання у свідомості мовців усвідомлюваними ними поняттями, причому такі основи не обов’язково повинні знаходитися між собою в контактній синтагматичній позиції» [цит за: 8, с. 85]. І. Іваненко

виокремлює ефективну, на її думку, стратифікацію асоціацій, що заґрунтована на докладно вивченій дослідницею науковій літературі, порівн.: (1) *суперординарні* (зарахування слова-стимулу до певного класу, групи: *орел — хижак*), *координовані* (співвіднесення з іншими подібними предметами: *орел — яструб*), *атрибутивні* (описові); (2) *парадигматичні* (в основі лежать парадигматичні відношення між стимулом і реакцією: *їжа — хліб*) та *синтагматичні* (виявляються у безпосередніх зв'язках асоціативного стимулу й асоціативної реакції в межах однієї синтагми: *їжа — споживати*); (3) *тематичні* (реалізуються в межах тематично обмеженого контексту або становлять в єдності з асоціативним стимулом граматично цілісні словосполуки: *друг — дитинство* > *друг дитинства*; (4) *онтологійні* (детерміновані соціальним досвідом мовця: вони дають змогу групувати елементи із спільними властивостями з огляду на своєрідність відображення їх у свідомості людини) та *емпіричні* (уможливлюють групування елементів відповідно до суб'єктивного досвіду мовця); (5) *соціальні* (характерні для представників окремої групи й пов'язані з професійними, освітніми, статевими, віковими особливостями, а також ті, що зумовлені специфікою індивідуального досвіду мовця); (6) *постійні, типові* (лежать в основі метонімії) та *ситуативні* (виникають у конкретній ситуації, покладені в основу вторинної оказіональної номінації) [див.: 8, с. 85–86]. Дослідивши напрацювання українських мовознавців щодо розроблення критеріїв виокремлення асоціацій, І. Іваненко наголошує, що (1) *Іван Франко* та *Андрій Білецький* запропонували виокремити асоціації на основі врахування реакцій чуттєвих органів, що лежать у їх основі, зокрема: *звукові, зорові, одоративні, дотикові* тощо, пов'язані з особливостями сприйняття дійсності; (2) *Світлана Єрмоленко* (Інститут української мови НАНУ) на основі актуалізації усталених семантико-синтаксичних зв'язків та ефекту несподіваності від змодельованої лексико-семантичної сполучуваності пропонують виокремлювати (а) *звичні* та (б) *несподівані* асоціації; (3) *Любов Пустовіт* (Інститут української мови НАНУ) і *Валентина Дятчук* (Інститут української мови НАНУ) запропонували розглядати асоціації, які виникають на основі логічної сумісності (*золотий — жовтий*), номінуючи їх (а) *прямими*. Їм протиставляються (б) *непрямі* асоціації, що опосередковані: вони наповнюють, створюють емоційно-оцінний зміст слова (*золоте серце, золоті очі*); (4) *Віталій Русанівський* (Інститут української мови НАНУ) на основі змодельованого значення оцінки актуалізує (а) *позитивні* та (б) *негативні* асоціації; (5) *Марія Шевченко* (Інститут української мови НАНУ) переконана в необхідності врахування асоціацій за чинником їх поширеності в лінгвокультурах, зокрема: (а) *загальнокультурних*, (б) *національно-культурних* та (в) *індивідуально-авторських* (*суб'єктивних*) [див. про це: 8, с. 86]. Крім того, вивчивши праці таких українських мовознавців, як *Світлана Єрмоленко, Любов Пустовіт, Леся Ставицька*, *Віктор Чабаненко*, І. Іваненко доводить, що «для сучасної теорії художньої мови принциповим є усвідомлення зв'язку асоціативності з образністю. Як база конкретно-чуттєвого сприйняття художнього тексту, безперечно, «асоціації слугують основою творення художніх образів» [8, с. 86]. Науковиця актуалізує ідеї І. Франка про асоціації

(у термінології Франка *змисли*) та асоціативне мислення, а також концепції Шарля Баллі та Фердинанд де Соссюра. Крім асоціативного поля, вчена інтерпретує поняття *асоціативно-образне поле*, що «постає на ґрунті асоціативно-семантичного або лексико-семантичного об'єднання завдяки тотожності денотативних властивостей мовних знаків, спільній традиції загальномовного та поетичного вживання. Його центром слугує найбільш активна одиниця (домінанта) — стрижневий компонент ряду, який організовує відношення всіх інших компонентів. Від цієї домінанти відходять *асоціативно-образні ряди* (лексико-тематичні лінії), що, розвиваючись і перетинаючись, семантично співвідють із центром асоціативно-образного поля. <…> образні ряди становлять єдність стійкого й змінного. У різних циклах ті самі ряди представлені, з одного боку, різними образами, що змінюють один одного, з іншого боку — повторюваними образами, специфіка яких полягає в тому, що, залишаючись незмінними в основі, вони щоразу входять у нові контексти, у нові асоціативні зв'язки» [8, с. 88]. Отже, поняття *асоціація* та *асоціативність* належать до ключових метамовних одиниць психолінгвістики, але й разом із тим корпусної лінгвістики та лінгвостилістики: у цьому разі актуалізовано дихотомію *мовна асоціація* і *художньомовна асоціація*.

Діана Терехова (Київський національний лінгвістичний університет) переконана, що «найбільш розробленим у психолінгвістиці методом дослідження мовної свідомості є *асоціативний експеримент*, який завдяки охопленню великої кількості респондентів та відповідного аналізу матеріалу робить його незамінним для виявлення специфіки образів мовної свідомості представників певного етносу» [57, с. 197]. Ідеться і про вільний, і про спрямований види експерименту. Д. Терехова дослідила асоціативні поля стимулу *ЦІННІСТЬ*, що отримані від українських респондентів в 2000 та 2012 роках із метою виявлення змін у фрагментах образу світу представників українського народу. Вона простежила динаміку «в мовній свідомості українських респондентів, що відбулася протягом 12 років <…> відповідно до результатів експерименту в пріоритеті залишаються матеріальні цінності, хоча їхня значущість дещо зменшилася (з 25 % до 19 %). У той же час важливу роль відіграють моральні, духовні цінності, виявлено зсув у бік цінностей людського життя, родини, міжособових стосунків, рис характеру, ствердження волі <…> виявлені тенденції видаються <…> важливими для кращого розуміння процесів, що відбуваються в суспільстві <…> ціннісні орієнтири респондентів простежуються не лише в асоціативному полі цього стимулу, а й інших асоціативних полів досліджуваних слів-стимулів» [58, с. 151].

Асоціативність є дослідницьким предметом і *Юлії Юхимек* (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова). Асоціативне мовомислення розглянуто як ґрунт для моделювання мімезису в образно-смислових контекстах під час створення авторських смислів. Дослідниця демонструє, що «активна асоціативна робота психіки» лежить в основі креативної діяльності особистості. Саме асоціативність моделює, зокрема, художній мімезіс у художній практиці. «Водночас визнання універсалізму міметично-асоціативних зв'язків передбачає конкретизацію

їх локальних проявів на різних рівнях функціонування мистецтва» [59, с. 7], тобто також ідеться про лінгвостилістичне дослідження асоціацій.

Ольга Сахарова (Національна музична академія України) також зосереджувала увагу на моделюванні вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту, досліджуючи функційно-асоціативне поле прикметників [див.: 33], а також вивчаючи за допомогою цього методу сатиричну модель світу [див.: 27] та ціннісні параметри лінгвоперсони [34].

Значний доробок у галузі асоціативної психолінгвістики належить *Лесі Ставицькій* (Інституту української мови НАНУ), яка за допомогою асоціативного експерименту вивчала *гендерні стереотипи українців*: актуалізовано слова-стимули *жінка*, *чоловік* [див.: 44], *мати*, *батько* [див.: 45], схарактеризовано асоціативне поле *запах* у мовній свідомості українців з урахуванням гендерного виміру [див.: 36; 51].

Світлана Куранова (Національний університет «Києво-Могилянська академія») відома як авторка підручника з психолінгвістики, яким упродовж останніх років користуються українські студенти [14; 9]. Зазначена науковиця збагатила психолінгвістику напрацюваннями в галузі теорії лінгвоперсонології, розглянувши поняття мовної особистості в психолінгвістичному аспекті. Запропоновано актуалізувати такі напрями, як: (1) *вікова психолінгвістика,* (2) *патопсихолінгвістика,* (3) *типологія мовних спільнот і особистостей,* (4) *комунікативна поведінка особистості.* На думку цієї мовознавиці, слід посилити актуальні напрями психолінгвістики *комунікативно-функційною парадигмою*. Дослідниця переконана, що активізація зазначених напрямів психолінгвістики в проєкції на вивчення лінгвоперсони сприятиме створенню узагальненої всебічної характеристики мовної особистості в аспекті психолінгвістичних досліджень [див.: 14]. Учена розглядає і потребу вивчення лінгвоперсони в аспекті жанрової та регістрової теорії, що, безперечно, є цінним досвідом [див.:13]. Увагу привертає і наукова розвідка цієї вченої, спроєктована на студіювання одного із жанрових різновидів его-текстів — інтерв'ю [див.: 15]. Дослідження здійснено із залученням інтерв'ю Оксани Забужко, надане для програми «Homo Sapiens» на телеканалі ТВі [див.: 7]. С. Куранова демонструє зразок синтагматичного й структурно-функційного вивчення дискурсу інтерв'ю як особистісного тексту, демонструючи своєрідність мовомислення О. Забужко. Жанр інтерв'ю цікавить науковицю й з огляду на особливості реалізації в ньому діалогу, що здійснюється в порівняльному аспекті на матеріалі англомовного й україномовного діалогічного дискурсів Н. Хомського та О. Забужко. Доведено, що в інтерв'ю лінгвоперсони Н. Хомського актуалізовано стратегію роз'яснення та переконання, а О. Забужко як мовна особистість застосовує просвітницьку стратегію з її доповненням аксіологійним виміром [див.: 16]. Розробляючи проблематику лінгвоперсонології, С. Куранова зосереджується на аналізі моделювання *дискурс-портрета мовної особистості*, присвячуючи цьому питанню кілька статей [див.: 11; 18; 16]. Отже, як бачимо, у період 2013–2024 рр. С. Куранова розширила теорію мовної особистості не лише у фокусі психолінгвістичного вчення, але, стверджуючи принцип міждисциплінарності, вона поєднала

постулати психолінгвістики з дискурслінгвістикою, комунікативною лінгвістикою та жанрологією.

Ольга Сахарова, як і попередня дослідниця, є укладачкою навчального посібника «Вступ до психолінгвістики: (2001) [див.: 24], а також авторкою наукових розвідок, що торкаються *психологічних проблем комунікативної лінгвістики* [див.: 28] та теорії лінгвоемоціології [див.: 26]. Крім того, зазначена науковиця студіює *психолінгвістичні аспекти мовної особистості*, зокрема, її наукові розвідки, що присвячені особливостям реконструювання психо-соціальних параметрів лінгвоперсони [див.: 31]. Як і С. Куранова, вона зосереджує увагу на лінгвожанрології: вивчає, як мовна особистість актуалізує відповідні мовні жанри [див.: 32], зокрема й жанр сповіді [див.: 25], а також характеризує особливості презентації лінгвоперсони в драматургійному дискурсі [див.: 29]. Привертає увагу і спроба цієї дослідниці розкрити дієвість мовної особистості-гравця [див.: 30].

Цікавою видається концепція *нейролінгвістичного коду наукового стилю* [21], презентована *Наталією Непийводою* (КНУ ім. Т. Г. Шевченка). Код, що відомо, це — організована за певними правилами знакова система, за допомогою якої адресант (автор) передає інформацію адресатові (реципієнтові). Н. Непийвода наголошує, що «нейрофізіологічною основою коду є здатність мозку фіксувати повторювані послідовності зовнішніх подій і зберігати їх у вигляді комбінацій молекул. Так формуються стійкі структури — матриці, тобто програми дій у певній ситуації. Кожний новий зовнішній вплив мобілізує в мозку молекулярний досвід минулого — людина починає діяти відповідно до програми. Одним зі складників програми є сукупність мовних засобів, "закріплених" за ситуацією, тобто нейролінгвістичний код» [21, с. 39]. Сучасна *багатофункційна людина*, тобто людина, яка активно діє в кількох сферах, повинна мати в інтелектуальному запасі декілька кодів: ці коди співіснують у свідомості як незалежні автоматизовані програми. Н. Непийвода зауважує, що зазвичай код умикається автоматично: «у процесі аферентного синтезу (аналітико-синтетичної діяльності мозку, яка полягає в оцінюванні нової інформації з метою здійснення найбільш адекватного для даних умов акту пристосування) відразу після встановлення сфери відбувається актуалізація всіх засобів, які обслуговують цю сферу. Інші коди відходять на периферію, але не відключаються, повністю — про це свідчить залучення засобів суміжного коду, якщо в активізованому коді потрібних засобів бракує. Досвідчений мовець чітко розмежовує засоби, що належать до різних кодів, — така людина, що знає кілька мов, виробляє автономний механізм мовлення на кожній з них» [21, с. 39]. Учена згадує порівняння, яке наводить О. Потебня, коли з'ясовує особливості мовлення білінгвів (що також становить перемикання з одного коду на інший), про те, що «перемикання з одного коду на інший подібне до переведення поїздів на інші рейки» [там само]. Дослідниця *виокремлює специфіку нейролінгвістичного коду наукового стилю*: «Насамперед він формується свідомо — на відміну від системи мовних засобів, скажімо, у побутовій сфері. Зазначена особливість має як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних належать висока здатність до

нормування: конвенційний характер наукового викладу дає змогу обрати і закріпити в практичному вживанні найоптимальніші засоби. Однак це якраз і призводить іноді до негативного наслідку — тоді, коли мовні засоби добираються на основі критеріїв, детермінованих певними суспільними обставинами, без урахування внутрішньомовних особливостей, як це сталося в українській мові» [21, с. 40]. Ідеться про дві принципово відмінні знакові системи, що співіснують і взаємодіють в одному семантичному просторі — науковому тексті. «Одна з них охоплює змістові слова (content words), друга — виражальні (form words). Перша система містить інформацію, друга — її організовує. Перша є "жорсткою" (терміни однозначні в межах своїх терміносистем); друга — "вільною". Перша система становить основний текст, друга — допоміжний, або метатекст» [21, с. 40]. *Ознакою наукового стилю є наявність метатексту*, що розглядається як «сукупність мовних засобів, які забезпечують оптимальне спілкування між автором і читачем. <…> Вживаючи їх, автор заздалегідь регулює сприймання тексту — наголошує на головному, змушує читача робити паузи, щоб осмислити й підсумувати окремі "порції" інформації» [21, с. 40]. Метатекст, як уважає науковиця, моделює «спільну гру мовця і слухача». Науковий текст містить у своєму арсеналі *сукупність мовних формул* як метатекстових одиниць [див.: 21, с. 40]. Термін *мовна формула*, який актуалізує Н. Непийвода, належить Оресту Ткаченкові. Це складник «будь-якого нейролінгвістичного коду, оскільки кожна сфера людської діяльності має набір своєрідних штампів, кліше, вживання яких обов'язкове у тих чи інших ситуаціях. У побуті це привітання, вираження подяки тощо, в офіційній сфері — формули усного й писемного етикету, у фольклорі — медіальні і фінальні формули казок. Поєднуючись у суцільному викладі, елементи двох різнопланових психофізіологічних систем по-різному поводять себе у тексті» [21, с. 41]. Наведено ілюстративний матеріал із докладними й переконливими коментарями про те, що «науковий текст — високоорганізований семантичний простір». Учена доводить, що *мовне оформлення результатів наукового пізнання* буває недосконалим саме через недостатнє вміння застосовувати мовні формули. У висновках зазначено, що: (1) «*оптимальне породження наукового тексту поєднує два психологічно протилежні нейролінгвістичні механізми*: усвідомлене оперування елементами тексту, які передають (містять) інформацію, і автоматичне — тими, які цю інформацію організовують. Деавтоматизація другого із зазначених процесів може зашкодити створенню оптимального тексту»; (2) «порушення автоматизму може статися через позамовні обставини»; (3) «*переважна кількість науковців тривалий час використовувала в своїй діяльності російськомовний код, що пов'язано з відомими суспільними чинниками. Переведення словесної частини коду з однієї мови на іншу вже саме по собі є складним психологічним явищем*, оскільки сфера і код поєднуються численними стійкими нейролінгвістичними зв'язками» (курсив авторський — Т. К. і В. П.) [21, с. 42]. Актуалізовано увагу, що надзвичайно цінно, на відмінностях між українським і російським науковими стилями: «науковий стиль української мови перебуває ще у стадії формування. Виникає парадоксальне явище: україномовний код недосконалий,

тому ним не користуються; а якщо ним не користуються, він і не вдосконалюється. А втім, це проблема більш політична, ніж філологічна, і розв'язати її можна відповідними засобами — державним контролем виконання "Закону про мови"…» [21, с. 42]. До мовних чинників, які сповільнюють формування нейролінгвістичного коду на основі української мови, вчена відносить такі: (а) «близька спорідненість української і російської мов, унаслідок чого автономні програми в деяких пунктах зближуються — треба надзвичайно уважно розмежувати їх саме в цих пунктах»; (б) «на рівні термінів таким пунктом є спільність за походженням морфем, яка зазнала згодом відмінних словотворчих змін в українській і російській мовах» [21, с. 42]. Слушною, як видається, є і заувага про те, що «збагачення через наслідування — позитивний процес, якщо його природність не порушується позамовними чинниками. Мова, маючи внутрішній захист, своєрідний "інстинкт самозбереження", відкидає форми, яких не може асимілювати відповідно до власних законів <…> Коли ж у дію внутрішньомовних тенденцій втручаються позамовні фактори, система мови порушується. <…> Нездатність відрізнити українські конструкції від російських пояснюється **психофізіологічними особливостями двомовних людей**, які звикли до своєї першої мови і мимохіть переносять її риси в другу. Першою професійною мовою для більшості українських науковців була мова російська, тому тепер у науковому стилі ще чути "російський акцент"» (жирн. шрифт автор. — Т. К. і В. П.) [21, с. 43]. Дослідниця актуалізує роздуми О. Потебні про «мовні шуми», що нейтралізують нейролінгвістичний код. Цінна думка про те, що в сучасній лінгвістиці поняття «первісне сприйняття тексту» треба ввести «до **психологостилістичної теорії писемної комунікації** як один із критеріїв комунікативної повноцінності мовних одиниць» (жирн. шрифт автор. — Т. К. і В. П.) [21, с. 44]. Питання, порушене Н. Непийводою, проєктується й на *теорію мовної особистості вченого*, порівн.: «…опанування нейролінгвістичного коду — необхідна умова успішної діяльності особистості. Звичайно, людина засвоює код інтуїтивно — наслідуючи тих, хто його добре знає. Однак свідоме ставлення до виражальних засобів, уживаних у певній сфері, постійне самовдосконалення на основі знання психофізіологічних особливостей формування і функціонування коду могли б істотно адаптуватися у відповідному соціальному середовищі» [21, с. 44].

Крім поглиблення загальної теорії нейролінгвістичного коду, Н. Непийвода розробляла (1) *актуальну проблему застосування психолінгвістичних методів*, що проєктуються на аналіз тексту [див.: 22]; (2) *питання моделювання психологічного портрета лінгвоперсони вченого* [див.: 19]; (3) *комунікативної поведінки мовної особистості* [див.: 20]; у співавторстві з колегами (*Володимиром Різуном* та *Віталієм Корнєєвим*) (4) *працювала над психолінгвістичною проблемою сугестії* [див.: 23].

Представником київського психолінгвістичного осередку є і доктор психологічних наук *Олександр Бондаренко* (КНУ ім. Т. Г. Шевченка), який провів психолінгвістичне дослідження особистісно-орієнтованого спілкування. Воно полягало «в тому, що предметом аналізу стали функціональні висловлювання психотерапевтів (психологів-консультантів) у процесі проведення немедичної, або соціальної психотерапії»

[5, с. 49–50]. Схарактеризовано поняття *особистісно-орієнтованого тексту* та запропоновано методику коригування психічного стану пацієнтів за допомогою *шкалування* їхнього *особистісно-орієнтованого мовлення*. Дослідник виявив такі особливості стилістики й семантики висловлювань, як (а) *надмірність* (стилістична), (б) *нейтралізація* (зокрема, відмінностей між розмовним і піднесеним мовленням), (в) *синонімія*, (г) *нюансування функціональних стилів і відтінків*, (ґ) *урахування і використання особистісної семантики* клієнта *в поєднанні з характерними для ненаукових традицій лікування і соціальної психотерапії жанрами побудови тексту* (притчі, алегорії), що вимагає від психолога-консультанта «найтоншого мистецтва володіння мовленням, мовою, глибокого знання фольклору в усіх його різновидах — від східної казки до сучасного молодіжного сленгу» [5, с. 52]. О. Бондаренко змоделював *шкалу нормативно-дескриптивної оцінки якості психотерапевтичного висловлювання* та *запропонував моделі психотерапевтичного висловлювання*, *указавши на можливості психотерапевтичного впливу*. На його думку, надважливими є *паралінгвістичні характеристики мовлення*, «смисл яких — якнайточніше передати емоції і почуття, психічний стан мовця» [5, с. 55]. Ідеться про сугестивний вплив лікаря-психотерапевта для актуалізації певного стану пацієнта. Особистісно-орієнтований текст досягає впливу «за рахунок створення умов для розкриття особистісного потенціалу учасників спілкування, шляхом *вільної гри зі словом*, у семантичних просторах якого кожний знаходить прийнятні для нього смислові сфери існування» (курсив автор. — Т. К. і В. П.) [5, с. 55].

Серед інноваційних і перспективних напрямів сучасного мовознавства — лінгвістичне *вивчення психологічної акцентуації*. Це міждисциплінарне явище, що інтегрує психолінгвістичний, когнітивний і комунікативний підходи, відкриває нові можливості для глибшого аналізу мовної особистості. Психоакцентуація пов'язана з можливими системними чи поодинокими особливостями усного чи писемного мовлення (надуживання лексем і паремій, специфічні морфеми, нетипова граматика, пунктуація, орфографія, тематика, образність тощо), що водночас можуть кваліфікуватися як риси ідіостилю та як прояви психіки. Значний внесок у розвиток цього напряму роблять фахівці германських мов, які працюють в Україні, зокрема Яна Бондаренко (Київський національний лінгвістичний університет) та Тетяна Куліш, які розглядають особливості акцентуації в художньому [6] й політичному дискурсах [10].

Предметом київських учених була й *гендерна лінгвістика*, зокрема *Леся Ставицька* (Інститут української мови НАНУ) упродовж 2003–2006 рр. керувала Київським міським семінаром із гендерної лінгвістики, перше засідання якого відбулося 12 грудня 2003 року. На цьому засіданні дослідниця презентувала доповідь «Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики», що опублікована замість вступу до монографії, яку, на жаль, Л. Ставицька опублікувати не встигла [див.: 1]. Вона наголосила, що «саме поняття "гендер" у свідомості більшості професійних лінгвістів доволі розмите, бо асоціюється з фемінізмом з супровідним негативно оцінним шлейфом, жінками — звісно, із супровідним іронічним шлейфом і сексом» [1, с. 13].

Водночас «фемінна репрезентативність дослідників проблеми “гендер і лінгвістика” — це, вочевидь, частковий вияв своєрідної **соціопсихологічної потреби жіночої кооперації** (аж ніяк не спрямованої проти чоловіків), прагнення окреслити специфічність гендерно окреслених мовних світів і пізнання таки маскулінного світу, у якому вони живуть. З іншого боку, хто як не жінки-лінгвісти здатні адекватно описати сценарії мовної поведінки своєї спільноти зсередини» (жирн. шрифт автор. — Т. К., В. П.) [там само, с. 13]. До найважливіших проблем гендерної лінгвістики науковиця відносить такі: (1) «аналіз лексикону української мови, його номінативної системи. Звернення до лексикографічних джерел соціально й культурно значущих словників як основи історичної пам’яті нації <…>. Повні лексикографічні зібрання фразеологічних одиниць, паремій, прислів’їв, приказок, крилатих слів і висловів української мови повинні бути охоплені гендерною оптикою бачення з урахуванням хронологічних параметрів зафіксованого лексико-фразеологічного масиву. <…>. Українські гендерні стереотипи лінгвокультурної репрезентації чоловіка та жінки мусять бути віднайдені в текстах українського фольклору, значний інтерес становить гендерна концептосфера українського анекдоту тощо. <…>. Неабияку роль відіграють **соціопсихологічні рецепції фемінного характеру української ментальності** (українська екзекутивність, яка корелює з репродуктивно-відновлювальним, імітативним, а не творчим началом, виявляє себе через виконавську, обслуговувальну активність і залежна від зовнішнього стимулювання й нарешті формує сакралізований образ жінки-матері. <…>. Яким чином вказана психокультурна домінанта детермінує міжкультурну комунікацію Україна — Росія з її все-таки іншою “жіночністю” та комунікацію українського етносу з близьким і далеким зарубіжжям, зумовлену в т. ч. міграційними процесами?» (жирн. шрифт автор. — Т. К., В. П.) [там само, с. 14]; (2) «гендерні ознаки мовної картини світу — це сутнісні вияви пізнання світу крізь призму чоловічої і жіночої оптики бачення, які інтегрують універсальні й національно специфічні ознаки, виявляють особливості номінативної і комунікативної діяльності обох статей, а також визначені статтю особливості мовної діяльності й мовної поведінки» [там само, с.14]. Поставлено питання щодо вивчення гандерно маркованих психотипів української нації, що тяжіє до інтровертності. Дослідниця рекомендує вивчати «тексти шлюбних оголошень, вітальних листівок, могильних надписів та ін.»; (3) «психолінгвістичне дослідження писемних текстів, породжуваних чоловіками та жінками, мусить дати статистичний аналіз уживаного лексикону за його семантичними та граматичними характеристиками, характер синтаксичних конструкцій, типологію мовних помилок та ін.» [там само, с. 16]. Дослідження в заданому ракурсі потребують поетичні й прозові тексти з проєкцією на вироблення стійких культурних жіночих і чоловічих стереотипів, з урахуванням моделей самопрезентації, а також особливостей асоціативної поведінки; (4) рекомендовано більш активно вивчати «гендерно чутливу» невербальну семіотику, а також звернути увагу на потребу розроблення теорії *гендерної комунікативної лінгвістики*.

Окремі положення названої доповіді більш широко презентовані в статтях дослідниці, зокрема 2004 року вийшла програмова стаття Л. Ставицької «Гендерна лінгвістика: українська перспектива» [див.: 39], а також наукова розвідка з оглядом досягнень української лінгвогендерології [53], зокрема й у фокусі соціолінгвістики [див.: 43]. Крім того, запропоновано презентацію образу ч*оловіка* в українській фразеології [див.: 55], нариси щодо дослідження особливостей невербальної комунікації українців у гендерному вимірі [див.: 42], зокрема й ольфакторна комунікація [40]. Ученій належить стаття щодо вивчення специфіки гендерного жаргонного [див.: 41] й лайливого [див.: 46] мовлення (уживання обсценної лексики). Вона частково описала універсальні та національні гендерні комунікативні стратегії [див.: 48].

Науковицю також цікавили соціопсихологійні основи українсько-російської двомовності, що пов'язано з існуванням відповідного мовного коду [див.: 54; 47], та психологійне пояснення феномена суржику [52, 37], вона намагалася з'ясувати психологійну сутність російськомовних українців [49, 50], що, як зауважувалося, частково турбувало й Н. Непийводу.

Значним досягненням української гендерної лінгвістики є і монографія *Олександра Тараненка* [див.: 56], у якій актуалізовано категорію андроцентризму, що омовлюється в мовах патріархальних і постпатріархальних суспільств і виявляється на всіх рівнях мовної системи й у побудові комунікації та моделюванні текстів. Ідеться про вербалізацію особливостей гендерної ментальності. Учений показує, як відбувається послаблення виявів мовної дискримінації жінки, що відбувається порізному в європейських мовах. Дослідник наголошує, що «з поступовим відходом сучасного суспільства від домінування андроцентрично орієнтованих парадигм суспільного життя й, відповідно, масової свідомості та інтенсивним розширенням місця жінки в соціальних сферах відбувається також певне звуження вияву дії принципу андроцентризму в мовах народів європейської цивілізації» [56, с.78]. Водночас зазначено, що «реформування мовної структури та дискурсивної практики в напрямі якомога повнішого представлення образу жінки в мові й мовленні — відповідно до її реального місця в сучасному суспільстві — має, звичайно, відбуватися якомога послідовніше й цілеспрямованіше, у тому числі й відповідними заходами державної мовної політики» [56, с. 79]. Мовознавець виокремлює проблеми, що потребують подальшого дослідження, аналізу відповідні некоректності, що з'являються в мовленні під впливом гендерного чинника.

Висновки та перспективи дослідження. Київські дослідники базуються на методології, що розроблена класиками української психолінгвістики — Олександром Потебнею та Іваном Франком. Сьогодні по-новому осмислюється наукова спадщина цих учених: простежуємо тяглість національної традиції, але одночасно простежуємо добру обізнаність із працями зарубіжних дослідників, насамперед класиками лінгвістики.

Представники київського психолінгвістичного осередку демонструють активізацію напрацювань насамперед у сфері *асоціативної лінгвістики*, що досліджує

зв'язки між словами та іншими мовними одиницями, які виникають у свідомості мовця, зокрема у процесі мовленнєвої діяльності, показує, як слова викликають у мовців відповідні асоціації, і як ці асоціації впливають на моделювання мовлення та його сприйняття. Особливо київських мовознавців цікавлять асоціативні експерименти, за допомогою яких можна вивчати типи асоціацій, усвідомлювати механізми творення асоціативних зв'язків під час мовомислення, простежувати вплив асоціацій на різні аспекти мовленнєвої діяльності, інтерпретувати їх у фокусі категорії гендеру, розробляти прийоми аналізу асоціативних зв'язків, виявляти особливості асоціативного мовомислення під час творення художнього тексту, моделювання тропів і фігур, використовувати знання про асоціації для лікування мовленнєвих порушень. Однак учені засвідчують, що на сьогодні ще не вироблена метамова асоціативної психолінгвістики, відсутнє однозначне розуміння понять *асоціація* та *асоціативність*, оскільки їх інтерпретація залежить від дослідницьких аспектів, а асоціативний експеримент проводиться в парадигмах не лише психолінгвістики, але й корпусної лінгвістики, лінгвостилістики, етнолінгвістики, соціолінгвістики, гендерної лінгвістики. Крім того, класифікація типів асоціацій також не завершена.

Другим напрямом психолінгвістики, що активно розробляється представниками київського наукового осередку є *лінгвоперсонологія*, що базується на постулатах психолінгвістики. Саме тому пропонують ураховувати нові дослідницькі напрями лінгвоперсонології (*вікова психолінгвістика, патопсихолінгвістика, типологія мовних спільнот і особистостей, комунікативна поведінка особистості*). Лінгвоперсонологія потребує вивчення особистісних текстів, его-текстів чи особистісно-орієнтованих текстів, що дають нові можливості для розуміння психобіографії лінгвоперсони, психології її мовомислення, відхилення від норми.

Третім популярним психолінгвістичним напрямом, що приваблює київських дослідників, є *гендерна лінгвістика* з актуалізацією дослідження соціопсихологічних параметрів мовлення, соціопсихологічних рецепцій фемінного й маскулінного характеру української ментальності, що виявляється в усних і писемних текстах, вербальній і невербальній комунікації.

Є напрацювання щодо розроблення нових психолінгвістичних методик, зокрема (1) описання психологічного *дискурс-портрета* мовної особистості, а також (2) *реконструювання її психо-соціальних параметрів*, (3) інтерпретація *нейролінгвістичного коду*, що проєктується на науковий стиль, феномен двомовності, а також мовну особистість російськомовного українця, (4) коригування психічного стану пацієнтів за допомогою *шкалування* їхнього особистісно-орієнтованого мовлення: ідеться про *шкалу нормативно-дескриптивної оцінки* якості психотерапевтичного висловлювання, що увиразнює психотерапевтичний (сугестивний) вплив на пацієнта з відхиленнями психіки. Крім *вільного* й *спрямованого* видів асоціативного експерименту пропонується (5) *текстоцентричний метод дослідження асоціацій,* а також (6) *метод моделювання асоціативних* та *функційно-асоціативних полів*.

Перспектива дослідження полягає у необхідності створення словника «Українська психолінгвістика в іменах» для демонстрації досягнень української психолінгвістики та популяризації психолінгвістичних теорій, методик, метамови за кордоном.

Література

1. Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики (Доповідь Лесі Олексіївни Ставицької на Київському міському семінарі з гендерної лінгвістики, перше засідання). В: *Ставицька Л. О.* Гендер: мова, свідомість, комунікація. Київ : б/в. 2015. С. 11–18.
2. *Білик К. А.* До питання лінгвістичного визначення терміна «Асоціація». 2019. URL: https://mova.knu.ua/wp-content/uploads/2020/01/65_6.pdf.pdf.
3. *Білодід І. К.* Мова і суспільний прогрес. *Філософська думка*. 1970. № 1. С. 42–53.
4. *Білодід І. К.* Психологічні основи індивідуального мовлення. В: Філософські питання мовознавства / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка. 1972. С. 91–111.
5. *Бондаренко О. Ф.* Факторний аналіз психолінгвістичних особливостей висловлення у психотерапії. *Мовознавство.* 1991. № 4 (148). С. 49–54.
6. *Бондаренко Я. О.* Дискурс акцентуйованих мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі): автореф. дис... канд. філол. наук: Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2002. 19 с.
7. *Забужко О.* Успішний — той, хто найбільше вкрав і купив «Бентлі». Який Стус? Який Шевченко? — Програма М. Барчук «Homo Sapiens» на телеканалі ТВі, 17 липня 2013 р., 23. URL: http://tvi.ua/index.php?route=information/printable&news_id=217.
8. *Іваненко І. М.* Поняття «асоціація», «асоціативність» у сучасній лінгвостилістиці. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 84–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2019_5_12.
9. *Космеда Т. А., Папіш В. А. Розширення фонду українських навчальних посібників із психолінгвістики*. Рецензія на: Куранова С. Основи психолінгвістики : навч. посіб. 2-е вид., доповнене. Київ: ВЦ «Академія», 2023. 208 с. *Лінгвістичні студії* / гол. ред. А. Загнітко. Вінниця, 2024. Вип. 47. С. 158–163.
10. *Куліш Т. В.* Параноїльна риторика в американському політичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 20 с.
11. *Куранова С. І.* Загальні характеристики та структурно-прагматичні аспекти створення дискурс-портрета (на матеріалі публіцистики О. Забужко). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2018а. Вип. 26. С. 82–89.
12. *Куранова С.* Лінгвопрагматичний вимір дискурсу інтерв'ю. *Магістеріум*. *Мовознавчі студії.* 2013. Вип. 57. С. 37–43.

13. *Куранова С.* Мовна особистість: психолінгвістичний аспект: матеріали Міжнар. наук. конф. «Актуальні питання сучасної лінгвістики». Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2021. С. 54–57.
14. *Куранова С.* Основи психолінгвістики: навч. посіб. 2-е вид., доповнене. Київ : ВЦ «Академія», 2023. 208 с.
15. *Куранова С. І.* Перспективи дослідження публічної мовної особистості в аспекті жанрової та регістрової теорії. *Мовознавство*: науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні. 2015. Вип. 5. С. 42–54.
16. *Куранова С. І.* Прагмалінгвістичні особливості мовної особистості у діалогічному дискурсі (на матеріалі англійської та української мов). *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. *Філологічні науки*. 2013. Кн. 3. С. 117–120.
17. *Куранова С.* Прагматична координата моделювання дискурс-портрета мовної особистості. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. 2020. Вип. 6. С. 50–68.
18. *Куранова С. І.* Стратегії, тактики та прийоми мовленнєвої діяльності як компонент моделювання дискурс-портрета мовної особистості. *Мова: класичне — модерне — постмо- дерне*. 2018b. Вип. 4. С. 33–47.
19. *Непийвода Н.* Автор наукового твору: спроба психологічного портрета (на матеріалі книги В. М. Русанівського «Історія української літературної мови». Київ : АртЕк, 2001). *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 3–16.
20. *Непийвода Н.* Моделювання вербальної поведінки. Знак. Символ. Образ : матеріали Міжвуз. наук. семінару з проблем сучасної семіотики. Вип. 4. Черкаси : Брама, 1999. С. 223–229.
21. *Непийвода Н. Ф.* Науковий стиль як нейролінгвістичний код. *Мовознавство*. 1997. № 2–3 (182–183). С. 39–44.
22. *Непийвода Н., Скотникова Т.* Психолінгвістичні методи аналізу текстів. *Стиль і текст*. 2003. № 4. С. 244–248.
23. *Різун В. В., Непийвода Н. Ф., Корнєєв В. М.* Лінгвістика впливу. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. 148 с.
24. *Сахарова О.* Вступ до психолінгвістики: навч. посіб. до вивч. курсу. Київ : Київ. ін-т «Слов'янський університет». 2001. 71 с.
25. *Сахарова О.* Жанр «Сповідь» як соціально-комунікативна та психолінгвістична репрезентація мовної особистості. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: *Філологічні науки*. Вип. 20. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 577–681.
26. *Сахарова О.* Зміст емоційної оцінки (психолінгвістичний аспект). *Мова і культура.* 2001. Вип. 3. Т. 1. С. 127–130.
27. *Сахарова О.* Координати сатиричної моделі світу (психолінгвістичний аспект). *Мова і культура*. Вип. 2. Т. 1. К., 2000 С. 300–304.
28. *Сахарова О.* Мовленнєві стратегії та тактики як психолінгвістична та соціолінгвістична проблема. *Мова і культура*. Вип. 6. Т. 11. К., 2003. С. 83–88.

29. *Сахарова О.* Особливості презентації мовної особистості в драматургічному дискурсі (на матеріалі п'єси Ю. Щербака «Відкриття»). *Психолінгвістика* : зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип. 8. С. 152–160.
30. *Сахарова О.* Психолінгвістичний портрет ігрової мовної особистості. *Світ соціальних комунікацій* : наук. журн. / за ред. О. М. Холода. Т. 6. К.: КиМУ, ДонНУ, 2012. С. 120–123.
31. *Сахарова О*. Реконструювання психо-соціальних параметрів мовної особистості. Актуальні проблеми менталінгвістики : зб. статей за матер. V-ї міжнар. наук конф. Черкаси, 2007. С. 176–179.
32. *Сахарова О.* Роль комунікативної програми особистості у формуванні мовленнєвих жанрів. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди*» : наук.-теорет. зб. Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 15. С. 183–186.
33. *Сахарова О.* Функціонально-асоціативне поле прикметників як фрагменти мовної картини світу. *Вісник КіСу.* В. 3. Філологія. К.,1999. С. 135–142.
34. *Сахарова О*. Ціннісні параметри мовної особистості. Актуальні проблеми менталінгвістики : зб. статей за матер. IV-ї міжнар. наук. конф. Черкаси, 2005. С. 154–156.
35. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
36. *Ставицька Л. О.* Асоціативне поле запаху в сучасній українській мовній свідомості (гендерний аспект). *Ученые записки Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского*: науч. журн. Сер. «Филология». Симферополь, 2005. Том 18 (57). № 1. С. 216–220.
37. *Ставицька Л. О.* Блудний суржик: міф, мова, стиль. *Мандрівець*. 2002. № 1. С. 18–27.
38. *Ставицька Л. О*. Гендер: мова, свідомість, комунікація: Інститут української мови НАН України. К.: КММ, 2015. 440 с.
39. *Ставицька Л. О.* Гендерна лінгвістика: українська перспектива. *Українська мова*. 2004. № 3. С. 58–66.
40. *Ставицька Л. О.* Гендерний вимір ольфакторної комунікації. *Ucrainica II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury*. 2. Část. Olomouc, 2006. С. 483–494.
41. *Ставицька Л. О*. Гендерні аспекти жаргоновживання. *Наук. записки Луган. нац. пед. ун-ту*. Вип. 4. Т. 1. *Сер. «Філологічні науки*»: зб. наук. праць. Луганськ: «Альма- матер», 2003. С. 240–253.
42. *Ставицька Л. О*. Гендерні виміри невербальної комунікації у художньому тексті. *Культура народов Причорноморья*: науч. журн. Симферополь. 2004. № 49. Том 1. С. 146–148.

43. *Ставицька Л. О.* Гендерні дослідження в українській соціолінгвістиці: стан і перспективи. XIV Мегународен конгрес на слависти. Охрид, 10–16 септемеври 2008 : зборник на резимеа. I том. Лингвистика. С. 234–235.
44. *Ставицька Л. О.* Гендерні стереотипи в сучасній українській мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами «жінка», «чоловік». *Наук. запис. Луган. нац. пед. ун-ту*. Вип. 5. Т. 3. *Сер. Філологічні науки* : зб. наук. праць / Луган. нац. пед. ун-т. ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. С. 58–66.
45. *Ставицька Л. О.* Гендерні стереотипи в сучасній мовній свідомості (За даними асоціативного експерименту зі словами *мати*, *батько*). *Дивослово*. 2005. № 5. С. 47–51.
46. *Ставицька Л. О.* До проблеми обсценної лексики у мовній діяльності різногендерних суб'єктів. Актуальні проблеми менталінгвістики : зб. статей за матер. V Міжнар. наук. конф. Черкаси, 2007. С. 185–187.
47. *Ставицька Л. О.* Кровозмісне дитя двомовності. *Критика*. 2001. Ч. 10 (48) С. 20–24.
48. *Ставицька Л. О*. Мова, освячена статтю (універсальні та національні комунікативні стратегії). *Студії з україністики*. Вип. VI. Лінгвістика та лінгводидактика. Київ, 2004. С. 147–164.
49. *Ставицька Л. О*. Російськомовні українці: хто вони? *Записки з загальної лінгвістики*. Вип. 5 : Мова та національна свідомість. Одеса : Астропринт, 2002. С. 24–34.
50. *Ставицька Л. О.* Соціопсихологічні аспекти мовної діяльності «російськомовних українців». Матеріали V конгресу Міжнар. асоціації україністів. *Мовознавство*. Чернівці: Рута, 2003. С. 74–79.
51. *Ставицька Л. О.* Стать крізь призму запаху. *Вісн. Львів. ун-ту*. Сер. філол., 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 72–78.
52. *Ставицька Л. О.* Суржик: соціо- та етнопсихологічні передумови виникнення і побутування. *Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія* : зб. наук. праць: у 2 ч. К., 2001. Ч. 2. С. 113–115.
53. *Ставицька Л. О*. Сучасний стан лінгвогендерологічних студій в Україні. *Мовознавство*. 2008. № 2−3. С. 236−246.
54. *Ставицька Л. О.* Українсько-російська двомовність: соціопсихологічні та лексикографічні аспекти. *Дивослово*. 2001. № 11. С. 13–16.
55. *Ставицька Л. О.* «Чоловік (мужчина)» у концептосфері української фразеології. *Мовознавство*. 2006. № 2– 3. С. 118–129.
56. *Тараненко О. О.* Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух : моногр. Київ: Вид-ий дім Дмитра Бураго, 2021. 112 с.
57. *Терехова Д.* Аналіз асоціативних полів слів-стимулів *МИР* / *МИР* / *МІР* у східнослов'янських мовах. *Східноєвропейський журнал психолінгвістики*. 2014. Вип. 1. С. 194–201.

58. *Терехова Д. І.* Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля стимулу *ЦІННІСТЬ* (динамічний аспект). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2018. Том 21. № 1. С. 147–152
59. *Юхимик Ю. В.* Асоціативність як база художнього мімезису. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 3. С. 3–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_3 (дата звернення: 25.03.2025).

References

1. Aktualni *problemy suchasnoi ukrainskoi hendernoi linhvistyky (2015) (Dopovid Lesi Oleksiivny Stavytskoi na Kyivskomu miskomu seminari z hendernoi linhvistyky, pershe zasidannia)* [Current Issues in Contemporary Ukrainian Gender Linguistics (Report by Lesia Oleksiivna Stavytska at the Kyiv City Seminar on Gender Linguistics, First Meeting)"], in *Hender: mova, svidomist, komunikatsiia* [*Gender: language, consciousness, communication*]. Kyiv: b/v, pp. 11–18. [in Ukrainian].
2. Bilyk, K. A. (2019) *Do pytannia linhvistychnoho vyznachennia termina 'Asotsiatsiia'* [On the linguistic definition of the term 'Association]. Available at: https://mova.knu.ua/wp-content/uploads/2020/01/65_6.pdf.pdf . [in Ukrainian].
3. Bilodid, I. K. (1970) *Mova i suspilnyi prohres* [Language and social progress], *Filosofska dumka* [*Philosophical Thought*], (1), pp. 42–53. [in Ukrainian].
4. Bilodid, I. K. (1972) *Psykholohichni osnovy indyvidualnoho movlennia* [Psychological foundations of individual speech], in *Filosofski pytannia movoznavstva* [*Philosophical Issues of Linguistics*], ed. V. M. Rusanivskyi. Kyiv: Naukova dumka, pp. 91–111. [in Ukrainian].
5. Bondarenko, O. F. (1991) *Faktornyi analiz psykholinhvistychnykh osoblyvostei vyslovlennia u psykhoterapii* [Factor analysis of psycholinguistic features of utterance in psychotherapy], *Movoznavstvo* [*Linguistics*], (4) (148), pp. 49–54. [in Ukrainian].
6. Bondarenko, Ya. (2002) *Dyskurs aktsentuiovanykh movnykh osobystostei: komunikatyvno-kohnityvnyi aspekt (na materiali personazhnoho movlennia v suchasnii amerykanskii khudozhnii prozi)* [Discourse of accentuated linguistic personalities: communicative and cognitive aspect (based on character speech in contemporary American fiction)]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi linhvistychnyi universytet. 19 p. [in Ukrainian].
7. Zabuzhko, O. (2013) *Uspishnyi — toi, khto naibilshe vkrav i kupyv 'Bentli'. Yakyi Stus? Yakyi Shevchenko?* [Successful is the one who stole the most and bought a Bentley. What Stus? What Shevchenko?] *Barchuk "Homo Sapiens" na telekanali TVi*, 17 July. Available at: http://tvi.ua/index.php?route=information/printable&news_id=217. [in Ukrainian].
8. Ivanenko, I. M. (2019) *Poniattia 'asotsiatsiia', 'asotsiatyvnist' u suchasnii linhvostylistytsi* [The concepts of 'association' and 'associativity' in modern linguistic stylistics], *Terminolohichnyi visnyk* [*Terminological Bulletin*], (5), pp. 84–89. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2019_5_12. [in Ukrainian].

9. Kosmeda, T. A. and Papish, V. A. (2023) Rozshyrennia fondu ukrainskykh navchalnykh posibnykiv iz psykholinhvistyky. Retsenziia na: Kuranova, S. (2023). *Osnovy psykholinhvistyky* [Fundamentals of Psycholinguistics]", Linhvistychni studii [Linguistic Studies], (47), pp. 158–163. [in Ukrainian].
10. Kulish, T. V. (2017) *Paranoialna rytoryka v amerykanskomu politychnomu dyskursi* [Paranoiac rhetoric in American political discourse]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. [in Ukrainian].
11. Kuranova, S. I. (2018a) *Zahalni kharakterystyky ta strukturno-prahmatychni aspekty stvorennia dyskurs-portreta (na materiali publitsystyky O. Zabuzhko)* [General characteristics and structural-pragmatic aspects of constructing a discourse portrait (based on O. Zabuzhko's publicistic texts)], *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho* [*Scientific Notes of Vinnytsia State Pedagogical University Named After Mykhailo Kotsiubynskyi*], (26), pp. 82–89. [in Ukrainian].
12. Kuranova, S. (2013) *Linhvoprahmatychnyi vymir dyskursu interviu* [Linguopragmatic dimension of interview discourse], *Magisterium. Movoznavchi studii* [*Magisterium. Linguistic Studies*], (57), pp. 37–43. [in Ukrainian].
13. Kuranova, S. (2021) *Movna osobystist: psykholinhvistychnyi aspekt* [Linguistic personality: psycholinguistic aspect], in *Aktualni pytannia suchasnoi linhvistyky* [*Topical Issues of Modern Linguistics*]: proceedings of the International Scientific Conference. Kyiv: Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiia», pp. 54–57. [in Ukrainian].
14. Kuranova, S. (2023) *Osnovy psykholinhvistyky* [Fundamentals of Psycholinguistics]: navch. posib., 2nd ed., revised and expanded. Kyiv: VTs «Akademiia». [in Ukrainian].
15. Kuranova, S. I. (2015) *Perspektyvy doslidzhennia publichnoi movnoi osobystosti v aspekti zhanrovoi ta rehistrovoi teorii* [Perspectives on the study of the public linguistic personality in the context of genre and register theory], *Movoznavstvo* [*Linguistics*], (5), pp. 42–54. [in Ukrainian].
16. Kuranova, S. I. (2013) *Prahmalinhvistychni osoblyvosti movnoi osobystosti u dialohichnomu dyskursi (na materiali anhliiskoi ta ukrainskoi mov)* [Pragmatic and linguistic features of the linguistic personality in dialogic discourse (based on English and Ukrainian)], *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia* [*Scientific Notes of Mykola Hohol Nizhyn State University*], Filolohichni nauky, (3), pp. 117–120. [in Ukrainian].
17. Kuranova, S. (2020) *Prahmatychna koordynata modeliuvannia dyskurs-portreta movnoi osobystosti* [The pragmatic coordinate of modelling a discourse portrait of the linguistic personality], *Mova: klasychne — moderne — postmoderne* [*Language: Classical — Modern — Postmodern*], (6), pp. 50–68. [in Ukrainian].
18. Kuranova, S. I. (2018b) *Stratehii, taktyky ta pryiomy movlennievoi diialnosti yak komponent modeliuvannia dyskurs-portreta movnoi osobystosti* [Strategies, tactics and techniques of speech activity as a component of modelling the discourse portrait of

a linguistic personality], *Mova: klasychne — moderne — postmoderne* [*Language: Classical — Modern — Postmodern*], (4), pp. 33–47. [in Ukrainian].
19. Nepyivoda, N. (2001) *Avtor naukovoho tvoru: sproba psykholohichnoho portreta (na materiali knyhy V. M. Rusanivskoho 'Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy')* [The author of a scholarly work: an attempt at a psychological portrait (based on V. M. Rusanivskyi's book 'History of the Ukrainian Literary Language')], *Movoznavstvo* [*Linguistics*], (3), pp. 3–16. [in Ukrainian].
20. Nepyivoda, N. (1999) *Modeliuvannia verbalnoi povedinky* [Modelling verbal behaviour], in *Znak. Symvol. Obraz* [*Sign. Symbol. Image*]: proceedings of the Inter-University Scientific Seminar on Issues of Contemporary Semiotics, (4). Cherkasy: Brama, pp. 223–229. [in Ukrainian].
21. Nepyivoda, N. F. (1997) *Naukovyi styl yak neirolinhvistychnyi kod* [Scientific style as a neurolinguistic code], *Movoznavstvo* [*Linguistics*], (2–3) (182–183), pp. 39–44. [in Ukrainian].
22. Nepyivoda, N. and Skotnykova, T. (2003) *Psykholinhvistychni metody analizu tekstiv* [Psycholinguistic methods of text analysis], *Styl i tekst* [*Style and Text*], (4), pp. 244–248. [in Ukrainian].
23. Rizun, V. V., Nepyivoda, N. F. and Kornieiev, V. M. (2005) *Linhvistyka vplyvu* [Linguistics of influence]. Kyiv: VPTs «Kyivskyi universytet». [in Ukrainian].
24. Sakharova, O. (2001) *Vstup do psykholinhvistyky: navch. posib. do vyvch. kursu* [Introduction to psycholinguistics: textbook for course study]. Kyiv: Kyivskyi instytut «Slovianskyi universytet». [in Ukrainian].
25. Sakharova, O. (2009) *Zhanr 'Spovid' yak sotsialno-komunikatyvna ta psykholinhvistychna reprezentatsiia movnoi osobystosti* [The genre 'Confession' as a socio-communicative and psycholinguistic representation of a linguistic personality], *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka. Filolohichni nauky* [*Scientific Works of Kamianets-Podilskyi National University Named After Ivan Ohiienko. Philological Sciences*], (20), pp. 577–681. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. [in Ukrainian].
26. Sakharova, O. (2001) *Zmist emotsiinoi otsinky (psykholinhvistychnyi aspekt)* [The content of emotional evaluation (psycholinguistic aspect)], *Mova i kultura* [*Language and Culture*], (3) (1), pp. 127–130. [in Ukrainian].
27. Sakharova, O. (2000) *Koordynaty satyrychnoi modeli svitu (psykholinhvistychnyi aspekt)* [Coordinates of a satirical model of the world (psycholinguistic aspect)], *Mova i kultura* [*Language and Culture*], (2) (1), pp. 300–304. [in Ukrainian].
28. Sakharova, O. (2003) *Movlennievi stratehii ta taktyky yak psykholinhvistychna ta sotsiolinhvistychna problema* [Speech strategies and tactics as a psycholinguistic and sociolinguistic issue], *Mova i kultura* [*Language and Culture*], (6) (11), pp. 83–88. [in Ukrainian].
29. Sakharova, O. (2011) *Osoblyvosti prezentatsii movnoi osobystosti v dramaturhichnomu dyskursi (na materiali piesy Yu. Shcherbaka 'Vidkryttia')* [Features of linguistic

personality presentation in dramatic discourse (based on the play 'The Discovery' by Yu. Shcherbak)], *Psykholinhvistyka* [*Psycholinguistics*], (8), pp. 152–160. Pereiaslav-Khmelnytskyi: DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. H. Skovorody». [in Ukrainian].

30. Sakharova, O. (2012) *Psykholinhvistychnyi portret ihrovoi movnoi osobystosti* [Psycholinguistic portrait of a playful linguistic personality], *Svit sotsialnykh komunikatsii* [*World of Social Communications*], (6), pp. 120–123. Kyiv: KyMU, DonNU. [in Ukrainian].
31. Sakharova, O. (2007) *Rekonstruiuvannia psykho-sotsialnykh parametriv movnoi osobystosti* [Reconstruction of psycho-social parameters of a linguistic personality], in *Aktualni problemy mentalinhvistyky* [*Topical Issues of Mentalinguistics: Collected Papers of the 5th International Scientific Conference*], Cherkasy, pp. 176–179. [in Ukrainian].
32. Sakharova, O. (2008) *Rol komunikatyvnoi prohramy osobystosti u formuvanni movlennievykh zhanriv* [The role of an individual's communicative programme in the formation of speech genres], *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. H. Skovorody»* [*Humanities Bulletin of the State Higher Educational Institution 'Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University Named After Hryhorii Skovoroda'*], (15), pp. 183–186. [in Ukrainian].
33. Sakharova, O. (1999) *Funktsionalno-asotsiatyvne pole prykmetnykiv yak frahmenty movnoi kartyny svitu* [Functional-associative field of adjectives as fragments of the linguistic picture of the world], *Visnyk KiSU* [*Bulletin of the Kyiv Institute of Slavic Studies*], (3), pp. 135–142. [in Ukrainian].
34. Sakharova, O. (2005) *Tsinnisni parametry movnoi osobystosti* [Value parameters of a linguistic personality], in *Aktualni problemy mentalinhvistyky* [*Topical Issues of Mentalinguistics*], Cherkasy, pp. 154–156. [in Ukrainian].
35. Selivanova, O. (2006) *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern Linguistics: Terminological Encyclopaedia]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].
36. Stavytska, L. O. (2005) *Asotsiatyvne pole zapakhu v suchasnii ukrainskii movnii svidomosti (hendernyi aspekt)* [Associative field of smell in contemporary Ukrainian linguistic consciousness (gender aspect)], *Uchenye zapysky Tavrych. nats. un-ta im. V. I. Vernadskoho. Ser. Fylolohiia* [*Scientific Notes of the V. I. Vernadskyi Taurida National University. Series: Philology*], 18(57)(1), pp. 216–220. [in Ukrainian].
37. Stavytska, L. O. (2002) *Bludnyi surzhyk: mif, mova, styl* [The prodigal surzhyk: myth, language, style"], *Mandrivets* [*The Wanderer*], (1), pp. 18–27. [in Ukrainian].
38. Stavytska, L. O. (2015) *Hender: mova, svidomist, komunikatsiia* [Gender: Language, Consciousness, Communication]. Kyiv: KMM. [in Ukrainian].
39. Stavytska, L. O. (2004) *Henderna linhvistyka: ukrainska perspektyva* [Gender linguistics: the Ukrainian perspective], *Ukrainska mova* [*Ukrainian Language*], (3), pp. 58–66. [in Ukrainian].

40. Stavytska, L. O. (2006) *Hendernyi vymir olfaktornoi komunikatsii* [The gender dimension of olfactory communication], *Ucrainica II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury*, (2), pp. 483–494. Olomouc. [in Ukrainian].
41. Stavytska, L. O. (2003) *Henderni aspekty zharhonovzhyvannia* [Gender aspects of jargon usage], *Naukovi zapysky Luhanskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu* [*Scientific Notes of Luhansk National Pedagogical University*], (4) (1), pp. 240–253. [in Ukrainian].
42. Stavytska, L. O. (2004) *Henderni vymiry neverbalnoi komunikatsii u khudozhnomu teksti* [Gender dimensions of non-verbal communication in literary text], *Kultura narodiv Prychornomoria* [*Culture of the Black Sea Peoples*], (49) (1), pp. 146–148. [in Ukrainian].
43. Stavytska, L. O. (2008) *Henderni doslidzhennia v ukrainskii sotsiolinhvistytsi: stan i perspektyvy* [Gender research in Ukrainian sociolinguistics: status and prospects], in *KhIV Mehunaroden konhres na slavysty. Okhryd, 10–16 septemevry 2008* [*14th International Congress of Slavists. Ohrid, 10–16 September 2008*], vol. 1, pp. 234–235. [in Ukrainian].
44. Stavytska, L. O. (2004) *Henderni stereotypy v suchasnii ukrainskii movnii svidomosti (za danymy asotsiatyvnoho eksperymentu zi slovamy 'zhinka', 'cholovik')* [Gender stereotypes in contemporary Ukrainian linguistic consciousness (based on an associative experiment with the words 'woman', 'man')], *Naukovi zapysky Luhanskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu* [*Scientific Notes of Luhansk National Pedagogical University*], (5) (3), pp. 58–66. [in Ukrainian].
45. Stavytska, L. O. (2005) *Henderni stereotypy v suchasnii movnii svidomosti (za danymy asotsiatyvnoho eksperymentu zi slovamy 'maty', 'batko')* [Gender stereotypes in contemporary linguistic consciousness (based on an associative experiment with the words 'mother', 'father')], *Dyvoslovo* [*Dyvoslovo*], (5), pp. 47–51. [in Ukrainian].
46. Stavytska, L.O. (2007) *Do problemy obstsennoi leksyky u movnii diialnosti riznohendernykh subiektiv* [On the issue of obscene vocabulary in the speech activity of gender-differentiated subjects], in *Aktualni problemy mentalinhvistyky* [*Topical Issues of Mentalinguistics*], Cherkasy, pp. 185–187. [in Ukrainian].
47. Stavytska, L. O. (2001) *Krovozmisne dytia dvomovnosti* [The incestuous child of bilingualism], *Krytyka* [*Krytyka*], (10) (48), pp. 20–24. [in Ukrainian].
48. Stavytska, L. O. (2004) *Mova, osviachena stattiu (universalni ta natsionalni komunikatyvni stratehii)* [Language consecrated by sex (universal and national communicative strategies)], *Studii z ukrainistyky* [*Studies in Ukrainian Studies*], (6), pp. 147–164. [in Ukrainian].
49. Stavytska, L. O. (2002) *Rosiiskomovni ukraintsi: khto vony?* [Russian-speaking Ukrainians: who are they?], *Zapysky z zahalnoi linhvistyky* [*Notes on General Linguistics*], (5), pp. 24–34. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian].
50. Stavytska, L. (2003) *Sotsiopsykholohichni aspekty movnoi diialnosti 'rosiiskomovnykh ukraintsiv'* [Sociopsychological aspects of the speech activity of 'Russian-speaking

Ukrainians"], *Materialy V konhresu Mizhnarodnoi asotsiatsii ukrainistiv. Movoznavstvo* [*Proceedings of the 5th Congress of the International Association of Ukrainianists. Linguistics*], pp. 74–79. Chernivtsi: Ruta. [in Ukrainian].
51. Stavytska, L. O. (2006) *Stat kriz pryzmu zapakhu* [Gender through the lens of smell], *Visnyk Lvivskoho universytetu* [*Bulletin of Lviv University*], (38) (2), pp. 72–78. [in Ukrainian].
52. Stavytska, L. O. (2001) *Surzhyk: sotsio- ta etnopsykholohichni peredumovy vynyknennia i pobutuvannia* [Surzhyk: socio- and ethnopsychological prerequisites of emergence and usage], in *Naukova spadshchyna profesora S. V. Semchynskoho i suchasna filolohiia* [*Scholarly Legacy of Professor S. V. Semchynskyi and Contemporary Philology*], vol. 2, pp. 113–115. Kyiv. [in Ukrainian].
53. Stavytska, L. O. (2008) *Suchasnyi stan linhvohenderolohichnykh studii v Ukraini* [The current state of linguogender studies in Ukraine], *Movoznavstvo* [*Linguistics*], (2–3), pp. 236–246. [in Ukrainian].
54. Stavytska, L. O. (2001) *Ukrainsko-rosiiska dvomovnist: sotsiopsykholohichni ta leksykohrafichni aspekty* [Ukrainian-Russian bilingualism: sociopsychological and lexicographical aspects], *Dyvoslovo* [*Dyvoslovo*], (11), pp. 13–16. [in Ukrainian].
55. Stavytska, L. O. (2006) *Cholovik (muzhchyna) u kontseptosferi ukrainskoi frazeolohii* [Man' in the conceptosphere of Ukrainian phraseology], *Movoznavstvo* [*Linguistics*], (2–3), pp. 118–129. [in Ukrainian].
56. Taranenko, O. O. (2021) *Androtsentryzm u systemi movnykh koordynat i suchasnyi hendernyi rukh* [Androcentrism in the system of linguistic coordinates and the modern gender movement]. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].
57. Terekhova, D. (2014) *Analiz asotsiatyvnykh poliv sliv-stymuliv MYR / MYR / MIR u skhidnoslovianskykh movakh* [Analysis of associative fields of the stimuli MYR / MIR / MIR in East Slavic languages], *Skhidnoievropeiskyi zhurnal psykholinhvistyky* [*East European Journal of Psycholinguistics*], (1), pp. 194–201. [in Ukrainian].
58. Terekhova, D. I. (2018) *Psykholinhvistychnyi analiz asotsiatyvnoho polia stymulu TsINNIST (dynamichnyi aspekt)* [Psycholinguistic analysis of the associative field of the stimulus VALUE (dynamic aspect)], *Visnyk KNLU* [*Bulletin of Kyiv National Linguistic University*], Ser. Filolohiia, 21(1), pp. 147–152. [in Ukrainian].
59. Yukhymyk, Yu. V. (2013) *Asotsiatyvnist yak baza khudozhnoho mimezysu* [Associativity as the basis of artistic mimesis], *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv* [*Bulletin of the National Academy of Cultural and Art Managers*], (3), pp. 3–7. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_ [Accessed: 21 July 2025]. [in Ukrainian].

УДК 81’33’373.233’42
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337544

Л. В. Завальська,
канд. філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
ORCID: *https://orcid.org/0000-0002-6922-5844*

КОМУНІКАТИВНИЙ ІМІДЖ ПОЛІТИКА В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОЛІТИЧНОЇ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ

Дослідження виконано в межах новітнього мовознавчого напряму — політичної лінгвоперсонології. Схарактеризовано специфіку політичної лінгвоперсонології як нової галузі лінгвістики та визначено її риси в зіставленні з теорією мовної особистості, політичною лінгвістикою та лінгвоперсонологією. Виокремлено поняття комунікативного іміджу як стрижневе для політичної лінгвоперсонології та продемонстровано його специфіку на матеріалі комунікативної поведінки українських політиків. Матеріалом для аналізу послугували промови та висловлювання українських президентів, що набули прецедентного характеру та стали елементами комунікативного іміджу.

Мета дослідження — обґрунтувати поняття комунікативного іміджу як одного із засадничих у новому науковому напрямі політичної лінгвістики — політичній лінгвоперсонології — та визначити особливості комунікативного іміджу українських політиків. Об’єктом дослідження є український президентський дискурс, реалізований у публічних промовах, виступах і спілкуванні українських президентів. Предметом дослідження є мовленнєва діяльність українських президентів та їхні іміджеві висловлювання. Матеріалом для аналізу слугували висловлювання та виступи укра-їнських президентів Леоніда Кравчука (1991–1994), Леоніда Кучми (1994–2004), Віктора Ющенка (2005–2010), Віктора Януковича (2010–2013), Петра Порошенка (2014–2019) та Володимира Зеленського (з 2019 чинний Президент України).

Доведено, що комунікативний імідж політика є одним з основних понять політичної лінгвоекспертології та становить комплекс типових моделей поведінки і використаних мовних засобів у мовленні певного політика. Особливе значення комунікативний імідж має для політичних лідерів, до мовленнєвої поведінки яких висуваються підвищені вимоги. Спонтанне мовлення політиків показує ті риси мовних особистостей, що приховані у підготовленій комунікації та виявляє реальний кому-нікативний імідж політиків.

Ключові слова: політичний дискурс, президентський дискурс, лінгвоперсонологія, мовна особистість, комунікативний імідж, мовленнєва поведінка.

L V. Zavalska,
PhD in Philology, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
Associate Professor, Department of Applied Linguistics
ORCID 0000-0002-6922-5844

THE COMMUNICATIVE IMAGE OF POLITICIANS IN THE FRAMEWORK OF POLITICAL LINGUOPERSONOLOLGY

This article is situated within the emerging field of political linguopersonology. It outlines the conceptual foundations of political linguopersonology as a new branch of linguistics and clarifies its distinctive features in comparison with the theory of linguistic personality, political linguistics, and general linguopersonology. Particular attention is given to the notion of the communicative image, which is defined as a key category of political linguopersonology. Its specificity is demonstrated through an analysis of the communicative behavior of Ukrainian politicians. The empirical material comprises speeches and statements of Ukrainian presidents that have acquired precedent value and have become integral elements of their communicative image.

The aim of the study is to substantiate the concept of communicative image as one of the core categories of political linguopersonology and to identify the distinctive features of communicative images constructed by Ukrainian politicians. The object of analysis is Ukrainian presidential discourse, as manifested in public speeches, addresses, and interactions of Ukrainian presidents. The subject of analysis is the speech activity of Ukrainian presidents and their image-shaping utterances. The material examined includes speeches and statements by Leonid Kravchuk (1991–1994), Leonid Kuchma (1994–2004), Viktor Yushchenko (2005–2010), Viktor Yanukovych (2010–2013), Petro Poroshenko (2014–2019), and Volodymyr Zelensky (incumbent since 2019).

The findings demonstrate that the communicative image of a politician constitutes one of the central concepts of political linguoexpertology and represents a system of recurrent behavioral models and linguistic strategies employed in a politician's discourse. The communicative image is particularly significant for political leaders, whose speech behavior is subject to heightened societal expectations. Spontaneous speech, in contrast to prepared communication, reveals latent traits of a politician's linguistic personality and thus provides insight into their authentic communicative image.

Key words: political discourse; presidential discourse; linguopersonology; linguistic personality; communicative image; speech behavior.

Постановка проблеми та її актуальність. Активний розвиток міждисциплінарних галузей гуманітарної науки зумовив розширення проблематики політичної лінгвістики та виокремлення новітнього напряму — політичної лінгвоперсонології. У межах цього напряму актуальним є питання вивчення мовленнєвої поведінки

політичних лідерів, що демонструють визначені моделі комунікативної поведінки та комунікативні ролі. Політичний імідж таких лідерів формується з урахуванням вербальних характеристик як визначальних, оскільки політик має демонструвати ораторські вміння, навички діалогічного і полілогічного спілкування, антикризову комунікацію, вдале застосування невербальних засобів тощо. Комунікативний імідж політиків є комплексним явищам і невід'ємним компонентом загального іміджу політика. З огляду на це одним із векторів лінгвоперсонології виокремлено політичну лінгвоперсонологію, що поєднує іміджологію, лінгвоперсонологію та лінгвопрагматику, скеровуючи дослідження в бік визначення інтенцій, стратегій і тактик спілкування.

Аналіз досліджень проблеми. Формування лінгвоперсонології як окремого напряму лінгвістики ґрунтується на поглибленні теорії мовної особистості. Визначення, характеристика та аналіз поняття мовної особистості представлено в наукових розвідках Ф. Бацевича, І. Голубовської, Т. Космеди, Л. Мацько, О. Сахарової, О. Селіванової. Л. Струганець та ін. А. Загнітко зазначає: «За абстрагування та встановлення узагальненого зразка мовної особистості її модель можна кваліфікувати як сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють продукування й розуміння особистістю текстів, що різняться між собою: 1) ступенем мовно-структурної складності; 2) глибиною, послідовністю й точністю вияву дійсності; 3) комунікативною настановою; 4) естетичним навантаженням; 5) психологічним ефектом тощо. Тому мовна особистість є поєднанням: а) мовної компетенції, б) прагнення до творчого самовияву, в) вільного, автоматичного здійснення усебічної мовленнєвої діяльності, г) гармонійного існування у мовному колективі, д) власної мовної самоідентифікації і т. ін.» [3, с. 14]. Мовна особистість пов'язана і з поняттям комунікативного іміджу, який в українському мовознавстві був схарактеризований у дисертаційній праці та монографії О. Чорної [8], яка витлумачує це поняття як комплекс типових комунікативних ролей, стандартної мовленнєвої поведінки та засобів її реалізації, що «використовуються комунікантом, наділеним певним соціальним та професійним статусом, з метою формування у свідомості слухачів / співрозмовників певного узагальненого образу такої особистості» [9, с. 376]. Проблеми мовної особистості та комунікативного іміджу перебувають у центрі уваги лінгвоперсонології.

Лінгвоперсонологія є порівняно дослідженим напрямом сучасного мовознавства, зокрема А. Загнітко і Н. Загнітко визначають його об'єктом мовну особистість [4, с. 24]. Відповідно в межах «лінгвоперсонологічних досліджень здійснюється опис процесу формування мовної особистості, виявлення та обґрунтування явищ та процесів, які є визначальними для цього процесу» [2, с. 81]. Представники цього напряму в українській лінгвістиці розробили окремі напрями та проаналізували різні групи і типи мовних особистостей. Так, А. Романченко здійснила аналіз елітарних мовних особистостей — знаних науковців [7]. В. Папіш розглянула специфіку реалізації мовних особистостей українських письменників — Лесі Українки, Т. Шевченка, П. Куліша, М. Коцюбинського, І. Чендея та ін. [6]. Я. Яремко проаналізував мовну особистість Івана Франка саме в аспекті лінгвополітології, тобто враховуючи не

лише іміджеві риси культурного лідера, а й політичного, зокрема реалізовані в художній і публіцистичній творчості письменника. З огляду на це можна відзначити, що науковці зосереджені на аналізі мовленнєвої поведінки вишуканих, елітарних, взірцевих мовних особистостей, які стають лідерами думок та авторитетами, зокрема і в комунікативному вимірі.

Принципово іншу ситуацію спостерігаємо з вивченням комунікативного іміджу політиків, які мають різний рівень комунікативної компетенцій, рівнів та компонентів мовної особистості. Політиків здебільшого не уналежнюють до елітарних мовних особистостей, скоріше навпаки: ідіостиль політиків часто стає предметом не стільки наукових розвідок, скільки мемології та жартів. Утім, саме мовленнєва поведінка політичних лідерів у публічних комунікаціях визначає їхній комунікативний імідж та іміджеві характеристики загалом. Від того, як спілкується політик, часто залежить його сприйняття пересічними виборцями. Зважаючи на це, цілком закономірним стало виокремлення новітнього напряму — політичної лінгвоперсонології. О. Микитюк наголошує: «Завдання політичної лінгвоперсонології визначаємо так: (1) описування політичного (час та місце) та культурного простору, у межах якого особистість набуває статусу політика; (2) характеристика умов розвитку мовної особистости (оточення, виховання, освіта та ін.), тип діяльности, статусність у суспільстві; (3) визначення типу мовної свідомости, мовленнєвої компетенції та мовної спроможности політика як національної, елітарної, творчої особистости; (4) відтворення здатности політичної мовної особистості впливати на оточення та змінювати суспільно-політичну ситуацію. Отже, політична лінгвоперсонологія — це наукове вчення в межах загальної теорії мовної особистості, предметом дослідження якого є дискурсивно-текстовий простір дієвої політичної мовної особистости як національної елітарної мовної особистости, дискурсивна практика якої залежить від часових, просторових, суспільних і лінгвокультурних умов» [5, с. 72–73]. У своїй науковій праці дослідниці обрала для аналізу мовну особистість Дмитра Донцова — одного з ідеологів українського націоналізму та прихильника незалежності України, який разом з тим був яскравим публіцистом та високо освіченою людиною. На жаль, мало про кого із сучасних українських політиків можна сказати те саме, а їхня мовленнєва діяльність переважно обмежується публічними виступами, підготовленими прессекретарями і спічрайтерами. Проте спонтанне мовлення сучасних політиків дає підстави для визначення характерних рис мовної особистості та потребує ґрунтовного аналізу.

Мета дослідження — обґрунтувати поняття комунікативного іміджу як одного із засадничих у новому науковому напрямі політичної лінгвістики — політичній лінгвоперсонології — та визначити особливості комунікативного іміджу українських політиків. — визначити поняття комунікативного іміджу як засадничого для політичної лінгвоперсонології **Завдання** дослідження полягають у такому: схарактеризувати мовну особистість політичного лідера; проаналізувати мовленнєву поведінку українських президентів; з»ясувати особливості й типи комунікативного іміджу українських

політичних лідерів; виявити основні закономірності формування комунікативного іміджу в українському президентському дискурсі.

Об'єктом дослідження є український президентський дискурс, реалізований у публічних промовах, виступах і спілкуванні українських президентів. **Предметом** дослідження є мовленнєва діяльність українських президентів та їхні іміджеві висловлювання.

Матеріалом для аналізу слугували висловлювання та виступи українських президентів Леоніда Кравчука (1991–1994), Леоніда Кучми (1994–2004), Віктора Ющенка (2005–2010), Віктора Януковича (2010–2013), Петра Порошенка (2014–2019) та Володимира Зеленського (з 2019 чинний Президент України).

Методи дослідження. Під час розгляду комунікативного іміджу українських політичних лідерів було використано такі методи: дискурс-аналізу для інтерпретації інтерактивної взаємодії мовців, лінгвопрагматичного аналізу — для визначення інтенцій та стратегій комунікації, інтерпретаційний та лінгвостилістичний аналіз — для потрактування окремих висловлювань у контексті політичного дискурсу, метод компонентного аналізу для визначення семантичного наповнення тексту.

Виклад основного маеріалу. Комунікативний імідж є невід'ємним складником загального іміджу політика та охоплює вербальні та невербальні аспекти комунікативної поведінки мовця. Лінгвісти визначають комунікативний імідж як «сукупність вербальних стереотипів поведінки (ролей), механізмів і засобів їх реалізації (стратегій), що використовуються комунікантом, наділеним високим соціальним та професійним статусом, з метою (вираженою в інтенціях) формування у свідомості слухачів / співрозмовників узагальненого образу своєї особистості.(…) Типи комунікативного іміджу виокремлюємо за такими категоріями: 1) емоційне спрямування; 2) механізм формування; 3) джерело виникнення» [1, с. 102]. Для аналізу комунікативного іміджу політиків, на нашу думку, потрібно враховувати не підготовлене мовлення, що має місце у публічних виступах і переважно є звичайним оприлюдненням, відтворенням написаного фахівцями тексту, а спонтанне мовлення. Такий матеріал є нечисленним, оскільки політичні лідери, зокрема президенти, працюють з фахівцями, а не готують виступи самостійно, тим більше не пишуть дописів і коментарів у соціальних мережах. Утім, останнім часом спостерігаємо прагнення політиків до самостійного інформаційного обміну з аудиторією, яскравим прикладом чого є дописи в соцмережах президента США Д. Трампа.

Зосередимо увагу на висловлюваннях українських президентів, що стали знаковими для їхнього комунікативного іміджу. Перший Президент незалежної України **Леонід Кравчук** був досить виважений у висловлюваннях, проте його фраза «*Маємо те, що маємо*», вжита для характеристика діяльності Л. Кучми на посту прем'єр-міністра, стала визначальною для комунікативного іміджу президента. Саме вона концептуально характеризує українську політику та ставлення до ситуації в країні. Загалом спонтанне мовлення Л. Кравчука засвідчує тенденцію до стилістичної зниженості та жаргонності, напр.: *Знаєте, у чому найбільша проблема нашої влади?*

Будь-який ***шмаркач*** *вважає, що якщо він потрапив до парламенту — він вже великий політик* (Л. Кравчук, 2008); *Будь-який лакей, що тільки дорвався до влади, їздить із мигалками й реанімаційними машинами. Я завжди кажу: якщо за тобою їде реанімаційна машина, залишайся вдома,* ***на хріна*** *тобі їхати на роботу*?! (Л. Кравчук, 2012). Під час президентської каденції комунікативний імідж Л. Кравчука був стриманим, політик уникав прямих відповідей на гострі питання, майстерно змінював тему розмови, а на мовному рівні дотримувався норм літературної мови. В наступні роки в різноманітних виступах та інтерв'ю відбулися певні трансформації: крім жаргонізмів і стилістично зниженої лексики, з'явилась підвищена експресія, емоційність та невербальні засоби комунікації (напр., в 2009 році скандал в етері ток-шоу «Шустер-live» з Інною Богословською, коли Л. Кравчук не лише продемонстрував агресивно-скандальну мовленнєву поведінку, а й непристойні жести). Також Л. Кравчук мав добре почуття гумору, що зумовило взаємопроникнення політичного і гумористичного дискурсу в його висловлюваннях, напр.: *Ми за сало все купимо* (1992 р.).

Загалом комунікативний імідж Л. Кравчука-президента можна схарактеризувати як емоційно стриманий з елементами експресивної поведінки; мовленнєвий складник демонструє переважно дотримання норм літературної мови та високий рівень володіння мовними ресурсами; прагматичний складник вказує на здатність до маніпулювання та вибір оптимальних комунікативних стратегій; індивідуальними рисами є почуття гумору та афористичність.

Другий Президент України **Леонід Кучма** наразі єдиний політик, який обійняв цю посаду два терміни поспіль. Л. Кучма переміг свого попередника на дострокових виборах й утримував владу понад 10 років. Незважаючи на це, період його президенства найменшою мірою демонструє яскравість комунікативного іміджу політика. Відома фраза, яка пізніше стала назвою книжки авторства Л. Кучми «*Україна — не Росія*», вказує на загальний політичний курс президента, проте не характеризує його комунікативний імідж. Загалом, як і Л. Кравчук, Л. Кучма демонстрував риси спонтанності у мовленні вже після президентських каденцій. Так, говорячи про своє вже минуле президентство, Л. Кучма вживав такі фрази: *Коли я 1994 року прийшов, у нашій скарбниці хіба одні миші бігали; Ось і ставиш собі питання: і кого ж ти, Леоніде Даниловичу, пустив у город?* Навіть іронічні висловлювання Л. Кучми були малоемоційними, напр.: *На мій погляд, це все ж таки неправда, що люди не відчувають підвищення життєвого рівня. А це, можливо, наша національна особливість: бути завжди незадоволеними*. Загалом комунікативний імідж другого президента є досить нейтральним, не має яскравих рис, а політик не демонструє харизматичну мовленнєву поведінку. На сприйняттєвому рівні комунікативний імідж Л. Кучми є неемоційним, експресія відсутня, наявне дотримання норм літературної мови, на стратегічному рівні домінують заздалегідь обрані стратегії поведінки.

Третій Президент України **Віктор Ющенко** вже під час передвиборчих дебатів з В. Януковичем у 2004 році використав фразу, що набула прецедентного характеру: *Я маю честь — оці руки ніколи нічого не крали, не свого я ніколи не брав*. Також

маркером його комунікативного іміджу став вербальний елемент — звертання «*Любі друзі*!» та невербальний момент — підвищена жестикуляція. Мовлення В. Ющенка часто мало спонтанний характер та вирізнялось афористичністю, напр.: *Я йду, щоб знову повернутися* (2001, 2009 р.); *Україна знаходиться у самісінькому центрі Європи. А Європа не може жити без свого серця* (2010). В. Ющенко демонстрував риси українського патріота, що в його комунікативному іміджі виражалось через цитування українських письменників та апеляцію до славетного минулого, напр.: *50 років тому український пророк* ***Тарас Шевченко сказав: борітеся — поборете****. Ми боролися і перемогли. Що цікаво — люди вийшли на вулиці не вимагати хліба, а об'єдналися у прагненні свободи* (2005 р.). При цьому такі цитати мали місце саме у спонтанних промовах, а не лише у підготовлених.

Проте і В. Ющенко дозволяв собі риси спрощення мовлення та змінював комунікативний регістр, зокрема використовуючи метафори, порівняння, алегорії, коли реагував на репліки співрозмовників, напр.: *Вибач, а чому ти так себе ведеш? Звикни, що* ***перед тобою президент сидить, а не пастух гусей*** (у відповідь депутату В. Ландику на його репліку із зали, 2007 р.); *Даруйте,* ***як євреї на яйцях сторгували.*** *Це називається приватизація? Мені це нагадує, як Катерина II своїм коханцям в Україні дарувала землю, це приблизно такий же процес* (2008 р.). Але політик не використовував жаргонізмів чи стилістично зниженої лексики, його мовлення мало образний та експресивний характер. Чи не єдиним винятком стала відома фраза про діяльність Ю. Тимошенко: *Політика, яка полягає в тому, що можна нічого не робити,* ***набратися, вибачте, як сучка бліх, кредитів;*** *не віддавати рідній економіці оборотні ресурси — і як я можу сказати своїй нації, що це та політика, яку ви чекаєте*. Загалом В. Ющенко демонстрував нормативне літературне мовлення, а його комунікативний імідж охоплював високий рівень мовленнєвої компетентності, дотримання норм і правил мовленнєвого етикету, легкий гумор, домінування спонтанності та експресивності. На прагматичному рівні можна відзначити послуговування сугестійними технологіями, що передбачало поєднання невербальних засобів комунікації (тон, інтонація, жестикуляція) з патріотичними наративами.

Четвертий Президент України, який ганебно втік в 2013 році на територію рф, **Віктор Янукович** відзначився в різноманітних ситуаціях спілкування, переважно курйозного характеру. Комунікативний імідж цього політика не відповідав очікуванням аудиторії: низький інтелектуальний рівень В. Януковича (перекручування прізвищ культурних діячів через незнання — Анна Ахметова замість Ахматової, Гулак-Артьомовський замість Гулака-Армемовського, Ісаак Бебель замість Бабеля тощо), погане володіння українською мовою (наприклад, відома ситуація, коли в 2010 році, пояснюючи причини ліквідації наметового містечка протестувальників проти нового Податкового кодексу, В. Янукович назвав причину цього: «*Сьогодні в Києві на тому місці, де стояли палатки, мітингувальники, встановлюється новорічна...* ***йолка,*** *люди будуть скоро святкувати Новий рік*», оскільки не зміг згадати українське слово «ялинка»), невміння реагувати на ситуації в інтерактивній взаємодії (падіння

через яйце після виступу у Львові) та відсутність підготовки до публічних виступів, — все це спричинило низку казусів і проблем у публічній комунікації. Майже усі спонтанні висловлювання В. Януковича (непідготовлених виступів загалом не було, але в окремих випадках політик відходив від написаного тексту або коментував щось самостійно) внаслідок мематизації перетворились на прецедентні тексти та отримали термінозву «янукізми», напр.: *Тут зібралися* ***кращі геноциди країни****!... Так, і генофонд теж* (2010 р.); *Медицина — це та галузь, яка має йти* ***попереду, як дим від паровоза*** (2012 р.); *Мені тут підсказують, що це треба зробити напередодні Євро-2012. Не тільки, шановні колеги, не тільки! Ми вважаємо взагалі, що нашу територію нашої держави* ***треба зробити небезпечною для життя наших громадян****. А безумовно, коли до нас поїдуть гості — тим паче* (2012). У мовленні В. Януковича спостерігаємо проблеми граматичного і семантичного характеру: відсутність узгодження, вживання слів у невластивих значеннях, нерозуміння семантики слів, напр.: «*Не будемо говорити про погане. А краще зробимо!*» (2010 р.). Навіть під час підготовлених промов, оприлюднених з написаного фахівцями тексту, В. Янукович приспускався мовленнєвих помилок. Загалом його комунікативний імідж характеризуємо як штучний, невідповідний реальній комунікативній компетенції мовця. На мовному рівні про це свідчать порушення сполучуваності слів, граматичні та лексичні помилки, обмовки, росіянізми. Прагматичний рівень підпорядкований тим стратегіям, які заклали до текстів виступів фахівці, а спонтанне мовлення демонструє прагнення мовця до інтелектуалізації та аргументації, але через низьку компетентність реалізація цього прагнення створює лише комічний ефект.

П'ятий президент України **Петро Порошенко** демонстрував виважену та стратегічно продуману мовленнєву поведінку. Саме тому його помилки та обмовки сприймались ще більш критично, ніж у попередника, напр.: в 2015 р П. Порошенко під час виступи перед працівниками СБУ політик сказав на запитання про винних у вбивстві В. Мандзика: убивць знайдуть і покарають, щоб «***цинічні бандери****… бандити в мілітарній формі зі зброєю в руках*» не грабували і не вбивали українців. Пізніше цю обмовку було використано для самоіронії: у П. Порошенка з'явилась налипка «цинічний бандера», що є вдалою комунікативною стратегією піарників. На відміну від В. Януковича п'ятий Президент України демонстрував високий рівень комунікативної компетентності: володіння українською літературною мовою, відсутність жаргонізмів і стилістично зниженої лексики, складні синтаксичні конструкції у спонтанному мовленні, знання іноземних мов. Емоційно напружені висловлювання П. Порошенка мали метафоричний характер, напр.: *Хтось дуже хоче розхитати лодку, комусь дуже хочеться з прапорами походити по проспектах, вигукуючи «Геть». Чому? Тому що працювати не вміють. Нічого,* ***навіть собачої будки в житті не збудували*** *і закликають до дестабілізації в державі* (2017 р.). У публічному просторі навіть спонтанна комунікація засвідчує в мовленні П. Порошенка домінування суспільно-політичної лексики, складних граматичних форм та стриманої жестикуляції.

Комунікативний імідж П. Порошенка увиразнився наприкінці каденції, під час виборчих перегонів 2019 року. Так, відповідь на пропозицію В. Зеленського провести дебати не на телебаченні згідно із законодавством, а на стадіоні «Олімпійський» викликало в П. Порошенка таку реакцію «*Стадіон так стадіон*». Проте саме відсутність експресивності, відкритості та інтерактивності у мовленнєвій поведінці П. Порошенка зробило його комунікативний імідж непривабливим для пересічного реципієнта. Загалом характеризуємо його комунікативний імідж як типовий для політичного лідера: високий рівень комунікативної компетентності, оволодіння всіма мовними рівнями, продумані комунікативні стратегії і тактики, мінімальна емоційність, інтенції інформування, мотивації та аргументативності. Разом з тим наявні стриманість у висловлюваннях, монологічність і орієнтація на підготовленого адресата.

Чинний Президент України **Володимир Зеленський** за попередньою професією є актором, тому його комунікативний імідж досить продуманий і добре розроблений, сам В. Зеленський добре володіє голосом, інтонаціями, жестикуляцією та вміє майстерно підлаштовуватися до ситуації. У першому публічному політичному виступі — передвиборчих дебатах — В. Зеленський продемонстрував якості, властиві саме акторам: підвищена емоційність, декларативність, гра інтонацією, вплив на емоції слухачів. Проте цей виступ був підготовленим і добре продуманим. Виголошення інавгураційної промови закріпило цей комунікативний імідж, напр.: *Кожен з нас президент. Не 73%, які за мене голосували, а всі 100% українців. Це не моя, це наша спільна перемога. І це — наш спільний шанс... Від сьогодні кожен з нас несе відповідальність за країну, яку ми залишимо своїм дітям* (В. Зеленський, 2019). Підготовлені виступи упродовж президенства В. Зеленського значно відрізнялись від спонтанних коментарів і реплік мовця. В цьому випадку можна визначити дві основні тенденції: з одного боку, в разі виявлення негативних емоцій та відповідної реакції на подію мовець вдається до стилістично зниженої лексики, звинувачень і навіть погроз, напр.: *Послухай, я президент цієї країни. Мені 42-й рік. **Я ж не лох якийсь**. Я тобі прийшов і сказав — зброю прибери. А ти мене не переводь на акції. Я хотів побачити в очах розуміння. А побачив хлопця, який вирішив, що перед ним якийсь **лопух** стоїть і переводить мене на іншу тему* (В. Зеленський, 2019р., розмова з військовими у селі Золоте). З іншого боку, В. Зеленський часто додає до своїх промов і відповідей на питання журналістів жарти і прагне на інтенційному рівні продемонструвати іронію і почуття гумору, напр.: *Вийди звідси, розбійник ти. Погано чуєш*? (В. Зеленський, 2019 р. на адресу секретаря міської ради м. Бориспіль). Під час повномасштабного вторгнення публічна риторика Президента України суттєво змінилась: замість іронічних і пафосних заяв з елементами гумору фіксуємо інформативно-аргументативні стислі промови, насамперед в актуалізованому жанрі відеозвернень. Комунікативний імідж В. Зеленського став стриманим, виваженим, мінімально емоційним, на що вказує і стримана жестикуляція та нейтральна інтонація. Окремі риси експресії можна відзначити лише в інтерв'ю та на пресконференціях, коли зрідка трапляються непідготовлені питання або розвиток ситуації є

непрогнозованим (наприклад, під час першої зустрічі з президентом США Д. Трампом). У таких випадках В. Зеленський демонструє емоційну та агресивну мовленнєву поведінку, його інтенцією є прагнення вплинути на співрозмовника або зберегти свій імідж. Загалом на мовному рівні фіксуємо значний прогрес в оволодінні всіма рівнями мови: фонетично, лексично і граматично мовлення відповідає нормам літературної мови. Трансформації в комунікативному іміджі В. Зеленського зумовлені змінами в його політичному іміджу в цілому та підпорядковані новій комунікативній ролі — «рятівника» світу.

Висновки і перспективи дослідження. Комунікативний імідж політика є одним з основних понять політичної лінгвоекспертології та становить комплекс типових моделей поведінки і використаних мовних засобів у мовленні певного політика. Особливе значення комунікативний імідж має для політичних лідерів, до мовленнєвої поведінки яких висуваються підвищені вимоги. В українських президентів від Леоніда Кравчука до Володимира Зеленського комунікативні іміджі змінювались від стриманості до експресивності з виявленням різних рівнів комунікативної компетентності та володіння літературною мовою. Спонтанне мовлення політиків показує ті риси мовних особистостей, що приховані у підготовленій комунікації та виявляє реальний комунікативний імідж політиків. Перспективи дослідження полягають у розробленні кореляції між комунікативним іміджем і комунікативними ролями політиків у президентському дискурсі.

Література

1. *Волчанська Г. В., Чорна О. О.* Комунікативний імідж лідера: прикладний аспект. *Наукові записки.* 2019. Серія: Педагогічні науки. Вип. 1 (177). С. 100–104.
2. *Гурський І. Ю.* Лінгвоперсонологія як пріоритетна галузь лінгвістики. Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації: матеріали II Всеукр. студ. наук.-практ. інтернет-конф. (Умань, 20 березня 2020 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 80–84.
3. *Загнітко А.* Теорія лінгвоперсонології: монографія. Вінниця: Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
4. *Загнітко А., Загнітко Н.* Теорія сучасної лінгвоперсонологія: рівні й категорії. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. 2016. vol. IV: 2016, pp. 23–32.
5. *Микитюк О.* Політична лінгвоперсонологія: феномен політичної мовної особистости Дмитра Донцова: дис. … д-ра філол. наук. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2025. 475 с.
6. *Папіш В. А.* Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика: монографія. Вінниця-Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2022. 456 с.
7. *Романченко А. П.* Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти: монографія. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова. 541 с.

8. *Чорна О. О.* Комунікативний імідж президента : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 300 с.
9. *Чорна О.* Комунікативний імідж сучасного американського політика: парадигма ролей (на матеріалі промов Барака Обами). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер. : Філологічні науки, 2010. С. 375–379.
10. *Яремко Я.* Концептуальні поняття сучасної політології: лінгвокогнітологічний аспект: дис. … докт. філол. наук. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2015. 419 с.

References

1. Volchanska, H. V., Chorna, O. O. (2019). Komunikatyvnyi imidzh lidera: prykladnyi aspekt [*Communicative image of the leader: an applied aspect*]. *Naukovi zapysky.* Seriia: Pedahohichni nauky. Vyp. 1 (177). S. 100–104. [in Ukrainian].
2. Hurskyi, I. (2020). Linhvopersonolohiia yak priorytetna haluz linhvistyky [*Linguopersonality as a priority branch of linguistics*]. *Suchasni filolohichni doslidzhennia: tradytsii ta innovatsii:* materialy II Vseukr. stud. nauk.-prakt. internet-konf. (Uman, 20 bereznia 2020 r.). Uman: VPTs «Vizavi». S. 80–84. [in Ukrainian].
3. Zahnitko, A. (2017). *Teoriia linhvopersonolohii: monohrafiia* [Theory of linguopersonality: monograph]. Vinnytsia: Nilan-Ltd. 136 s. [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A., Zahnitko, N. (2016). Teoriia suchasnoi linhvopersonolohiia: rivni y katehorii [*Theory of modern linguistic personality: levels and categories*]. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA.* vol. IV: 2016, pp. 23–32. [in Ukrainian].
5. Mykytiuk, O. (2025). *Politychna linhvopersonolohiia: fenomen politychnoi movnoi osobystosty Dmytra Dontsova* [*Political linguistic personality: the phenomenon of political linguistic personality of Dmitry Dontsov*:]: dys. d-ra filol. n. Odesa. 475 s. [in Ukrainian].
6. Papish, V. A. (2022). *Linhvopsykhoaktsentuatsiia elitarnoi movnoi osobystosti: teoriia, istoriia, dyskursyvna praktyka:* monohrafiia [*Linguistic psychoaccentuation of elite linguistic personality: theory, history, discursive practice: monograph*]. Vinnytsia-Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira». 456 s. [in Ukrainian].
7. Romanchenko, A. P. (2019). *Elitarna movna osobystist u prostori naukovoho dyskursu: komunikatyvni aspekty:* monohrafiia [Elite linguistic personality in the space of scientific discourse: communicative aspects: monograph.]. Odesa: ONU imeni I. I. Mechnykova. 541 s. [in Ukrainian].
8. Chorna, O. O. (2017). *Komunikatyvnyi imidzh prezydenta: monohrafiia* [Communicative image of the president: monograph.]. Kyiv : Vydavnychyi dim Dmytra Buraho. 300 s. [in Ukrainian].
9. Chorna, O. (2010*). Komunikatyvnyi imidzh suchasnoho amerykanskoho polityka: paradyhma rolei (na materiali promov Baraka Obamy*) [Communicative image of the modern American politician: a paradigm of roles (based on the material of Barack Obamas speeches)]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohich-*

noho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Ser. : Filolohichni nauky. S. 375–379. [in Ukrainian].
10. Yaremko, Ya. (2015). *Kontseptualni poniattia suchasnoi politolohii: linhvokohnitolohichnyi aspekt: dys. dokt. filol. nauk* [Conceptual concepts of modern political science: linguocognitological aspect: dissertation of the doctor of philological sciences]. Odesa: ONU imeni I. I. Mechnykova. 419 s. [in Ukrainian].

* * *

УДК 81'42:004.923:004.774
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337369

О. В. Кострриба,
PhD зі спеціальності «Філологія»,
асистентка кафедри української філології,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2551-5046;
В. М. Фінів,
канд. філол. наук,
доцентка кафедри української філології,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5288-6104;
Х. М. Багрій,
фаховий коледж ЗВО «Університет Короля Данила», студентка

ЛІНГВОЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ СОЦМЕРЕЖНОГО КОНТИНУУМУ

Стаття присвячена розкриттю теми повномасштабної війни проти України періоду 2022–2024 років та пов'язаних із нею суспільно-політичних змін крізь призму мовно-візуального вираження мемів соціальних мереж. Онлайн-мемні одиниці, особливістю яких є миттєве формування як реакція на події та поширення в інтернет-континуумі, проєктування контенту на людську свідомість, визначають актуальність нашого дослідження.

Мета роботи — аналіз соцмережних онлайн-мемів у ключі їхніх структурно-семантичних особливостей. Отож необхідно вирішити такі завдання: створити картотеку онлайн-мемів на базі соцпростору; висвітлити й інтерпретувати поняття «мем», «інтернет-мем» («онлайн-мем») у лінгвістичному аспекті; встановити структурну специфіку інтернет-мемів та класифікувати їх; з'ясувати особливості семантики досліджуваних одиниць.

Для досягнення цілі застосовано комплекс методів: метод контент-аналізу разом із методом суцільної вибірки, описовий метод, зіставний метод, метод кількісних підрахунків фактичного матеріалу.

У роботі теоретично осмислена суть поняття «меметика», потрактовано дефініцію терміна «мем», встановлено семантичні вузли мема, диференційовано поняття «мем» та «інтернет-мем» як предмет вивчення меметики, зокрема акцентовано на здатності інтернет-мема бути засобом віртуальної комунікації.

З огляду на лінгвоорієнтованість розвідки в теоретико-практичному аспекті проаналізовано групу онлайн-мемів як інфоодиниць, виокремлену з-поміж соцпростору («X», «Instagram», «Instagram (Threads)», «Facebook»), а саме – комплексні (вербально-візуальні), або креолізовані інтернет-меми.

Результат роботи становлять типологізовані онлайн-меми з огляду на словесний виразник змістового наповнення: словосполучення, речення, репліка (монологічна, діалогічна, полілогічна, компаративна) та текст.

З'ясовано, що досліджувані одиниці є репрезентантами п'ятьох тематичних мікрогруп (політичні теми, соціальні теми, теми культури, теми економіки, воєнно-військова тема), у межах яких встановлено підвиди.

Перспективи розвідки вбачаємо в поглибленому підході до типологізування онлайн-мемів, аналізу семантики, у вивченні когнітивних детермінант, інтерпретуванні гумористичного аспекту та функційного напластування.

Ключові слова: лінгвомеметика, мем, інтернет-мем, або онлайн-мем, структура, семантика.

O. V. Kostryba,
PhD, Assistant Professor, Department of Ukrainian Philology
King Danylo University;
V. M. Finiv,
Candidate of Philological Sciences
Associate Professor, Department of Ukrainian Philology
King Danylo University;
Kh. M. Bahrii,
Professional College of Higher Educational Institution
"King Danylo University",
student

THE LINGUOCENTRIC ASPECT OF INTERNET MEMES IN THE SOCIAL NETWORK CONTINUUM

The article is devoted to revealing the topic of a full-scale war against Ukraine during 2022–2024 and the socio-political changes associated with it through the prism of

social media memes' linguistic and visual expression. Online meme units, whose feature is instant formation as a reaction to events and spread across the Internet continuum, projecting content onto human consciousness, determine the relevance of our research.

The work aims to analyze social network online memes in terms of their structural and semantic features. Therefore, it is necessary to solve the following tasks: to create a card index of online memes based on social space; to highlight and interpret the concepts of "meme", "Internet meme" ("online meme") in a linguistic aspect; to establish the structural specificity of Internet memes and classify them; to clarify the features of the semantics of the studied units.

To achieve the goal, a set of methods was applied: the content analysis method together with the continuous sampling method, the descriptive method, the comparative method, and the method of quantitative calculations of actual material.

The paper theoretically comprehends the essence of the concept of "memetics", treats the definition of the term "meme", establishes the semantic nodes of the meme, differentiates the concepts of "meme" and "internet meme" as the subject of memetics study, in particular, emphasizes the ability of the internet meme to be a means of virtual communication.

Given the linguistic orientation of the investigation, a group of online memes as information units isolated from the social space (e.i., "X", "Instagram", "Instagram (Threads)", and "Facebook"), namely complex (verbal-visual), or creolized Internet memes, was analyzed in the theoretical and practical aspect.

The result of the work is typified online memes based on the verbal expression of the content: phrase, sentence, line (monological, dialogical, polylogical, comparative), and text.

It was found that the studied units are representatives of five thematic microgroups (political topics, social topics, cultural topics, economic topics, military-military topic), within which subspecies are established.

Prospects for exploration are seen in an in-depth approach to the typology of online memes, semantic analysis, the study of cognitive determinants, the interpretation of the humorous aspect and functional layering.

Key words: linguomemetics, meme, internet meme or online meme, structure, semantics.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Аналіз мемотворення соцмережного континууму з акцентом та вербалізаційну складову повідомлення є важливим. Це зумовлено природою мема — швидкою реакцією на інформацію, яка розповсюджується в соціальних мережах як фіксаторові мовної картини світу певної нації. Тому **актуальність** дослідження зумовлена необхідністю вивчати інтернет-контент та інтерпретувати пов'язані з ним меми, що можуть проєктуватися на людську свідомість і, наприклад, сьогодні відображати сприйняття суспільством ситуації в державі, особливо в період війни.

Аналіз досліджень проблеми. Меми як інфоодиниці становлять науковий інтерес багатьох дослідників. У праці акцентовано на власне мовознавчому аспекті аналізу мемів. Попри наявні розвідки (К. Гавриленко та О. Чугай [16], О. Дзюбіна [2], І. Мудра [6], А. Рязанов [8; 9], Д. Сизонов [10], О. Таран та М. Заяць [12], Ю. Теглівець [13], О. Чернікова [14] й інші), лінгвістичне трактування термінів «меметика», «мем» характеризується спорадичністю та потребує більш детального роз'яснення, що й робить вирішення завдань виправданим.

Мета і завдання дослідження. Меми, будучи одиницями зберігання та передавання інформації, охоплюють різні ареали поширення, зокрема такі інтернет-ресурси, як соціальні мережі. Ці комунікаційно зорієнтовані платформи миттєво відображають контент актуального змісту, транслюючи реципієнту певну інтенцію. У такому ключі особливо важливим є мовний компонент у процесі мемотворення, його побудова, зміст та специфіка навіювання очікуваної реакції потенційним учасникам віртуально-колективного спілкування. Таким чином, **метою статті** є аналіз лінгвістичного аспекту (структурно-семантичний) інтернет-мемів соцмережного простору. Водночас необхідно вирішити такі **завдання**: сформувати картотеку інтернет-мемів на базі континууму соціальних платформ; висвітлити в мовознавчому ключі та інтерпретувати терміни «мем», «інтернет-мем» («онлайн-мем»); встановити структурні особливості інтернет-мемів та типологізувати їх за цим критерієм; з'ясувати семантичну специфіку онлайн-мемів.

Об'єкт аналізу становлять онлайн-меми, дібрані з простору соцмереж.

Предмет розвідки — особливості структури та семантики інтернет-мемів.

Матеріал та методи дослідження. Джерелом для наукового аналізу слугувала спеціально сформована картотека, яка налічує 133 онлайн-мемні одиниці періоду 2022–2024 років. Інтернет-меми інвентаризовані за тематикою війни на базі таких чотирьох соцмереж, як: 1) X (Баба і кіт (@bahaikit); Гумор меми і приколи Сема (@prikoSema); Даня Куракин (@moondragon_wkad); КиївМіськБудда (@saniolli); кучеряві меми (@kuchuriavyi_mem); Олег Леусенко (@leusenko1); Олександр Аронець (@aronets); Справжні меми українською (@memes_ukraine_); ХМАРА (@VseBrod); anastasia (@ana_alekseienko); bohdan martynets (@bohomdanyi); Lev Rebet (@lev_rebet); Micik Goni (@GONI_memes); no vata, no cry (@ginungagap85); Podilske padlo (@podilhappymeal)); 2) Instagram (sellentias; selo_uaa); 3) Instagram (Threads) (prikol.sema); 4) Facebook (Меми на актуальні теми).

Задля реалізування поставлених завдань необхідно комплексно застосовувати **лінгвістичні та загальнонаукові методи дослідження**: 1) *метод контент-аналізу* в поєднанні з *методом суцільної вибірки* (вивчення інформації в інтернет-мережі, добір та карткування онлайн-мемів); 2) наскрізний *описовий метод* (планомірний опис особливостей аналізованих явищ); 3) *зіставний метод* (оцінка та типологізування досліджуваних одиниць); 4) *метод кількісних підрахунків* фактичного матеріалу (досягнення об'єктивних результатів роботи, забезпечення достовірності й унаочнення висновків, створення діаграм).

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у лінгвістичній царині наукова спільнота послуговується дефініцією «меметика», яке сьогодні трактують двояко: 1) як сферу або систему існування мемів; 2) як науку, що вивчає меми [1, с. 455].

Меметика як наука сформувалася нещодавно [8, с. 10]; початок її становлення сягає праці Р. Докінза «The Selfish Gene» («Егоїстичний ген»), яка датована 1976 роком [15].

Більшість мовознавчих наукових праць присвячені вивченню сутності меметики, функційності центральної одиниці — мема, під якою, як правило, розуміють картинки «<…> інформативні, часто гумористичного характеру, які передають новину та факти смішно, оригінально та цікаво» [6, с. 82]. На наш погляд, дефініція «мем» вказує на базові семантичні «вузли», які перетинаються та становлять ядро змісту, а саме: «поширення інформації», «людина», «взаємодія», «мислення» (Рис. 1), а напластування гумору — це його функційна складова, яка заразом з іншими функціями перебуває на периферії сутності.

Рис. 1. Базові семантичні вузли мема

Встановлені ядерні одиниці змісту мема оперті на його тлумачення, яке подано в «Словнику іншомовних слів», а саме: «1. ***Одиниця*** культурної ***інформації***, ***поширювана*** від однієї **людини** до іншої за допомогою імітації, навчання тощо. 2. У культурології — ***одиниця інформації***, яка міститься у свідомості і діє на події таким чином, щоб у свідомості інших ***людей*** утворилося більше число його копій. 3. У соціології — одиниця суспільної ***взаємодії***. 4. У психології — одиниця ***мислення***, завдяки якій здійснюється його процес» [5]. Як бачимо, на рисунку 1 відображені суб'єкт комунікації (людина), його властивість (мислення як функційний конституент свідомості), його реалізування (взаємодія) та результат, скерований на авдиторію, — об'єкт (поширення інформації).

Оперування дефінітивним апаратом передбачає фіксацію розмежування понять «мем» та «інтернет-мем». Так, мем — це родове поняття до видового — онлайн-мема — на базі сфери розповсюдження (мережа «Інтернет») [5; 16, с. 99] та властивостях реплікації [16, с. 99].

Водночас інтернет-мемні одиниці за своєю природою є синкретичними, тому їх трактують по-різному.

Онлайн-мем як одиниця інфопростору. Так, В. Неклесова стверджує, що «<…> мем – це частина інформації, яка передається суспільними каналами, її відрізняє стисліcть та дуже швидке розповсюдження» [7, с. 214] (див. також напрацювання Д. Сизонова [10, с. 72], О. Таран та М. Заяць [12]).

Онлайн-мем як комунікативна одиниця. Будь-який онлайн-мем є носієм інформації з метою взаємодії між автором та реципієнтом, де автор намагається реалізувати власну інтенцію, а реципієнт сприйняти її або сформувати інше бачення: «меми стали одним з мовнокультурних проявів інтернет-спілкування, і як інтернет вони працюють так, щоб донести велику кількість інформації в стислій формі» [7, с. 216] (схожі твердження наявні в праці Ю. Теглівець [13, с. 24]).

Онлайн-мем як лінгвістичне явище. На думку К. Гавриленко та О. Чугай, лексика мемів є цікавим феноменом в аспекті їхнього вивчення як елемента розвитку мовознавчої й онлайн-культури; вона підкреслює здатність мови піддаватися змінам і коригуванням [16, с. 100].

Таким чином, поняття «інтернет-мем», чи «онлайн-мем», — це синкретична одиниця інтернет-континууму, що передає інформацію й передбачає певну реакцію в реципієнта й характеризується трихотомічною суттю: семіотична (зображення), лінгвістична (вербалізація), цифровізаційна (візуалізація — аудіо-, відеонаповнення).

У нашій розвідці онлайн-мемну сутність вивчаємо комплексно, аналізуючи їхню структуру (відтак класифікуємо) та семантику.

Сьогодні існує чимало типологій інтернет-мемів, що зумовлено різними підходами до їхнього вивчення: за масштабом обговорення та поширення тем — глобальні, локальні [12, с. 59; 3, с. 2], за часом існування — короткотермінові, довготермінові [8, с. 11], за способом подання / сприйняття інформації — вербальні, невербальні, комплексні [14, с. 153], за формою — текстові, візуальні, креолізовані [4, с. 35], за структурними характеристиками – креолізовані, власне текстові, а також поділ за тематикою, способом появи, окремо розглядають смислові меми тощо (також див. [8; 6, с. 83]).

У статті аналізуємо мовну експлікацію комплексних (вербально-візуальних), або креолізованих онлайн-мемів, які поширювалися впродовж 2022-2024 років (Рис. 2).

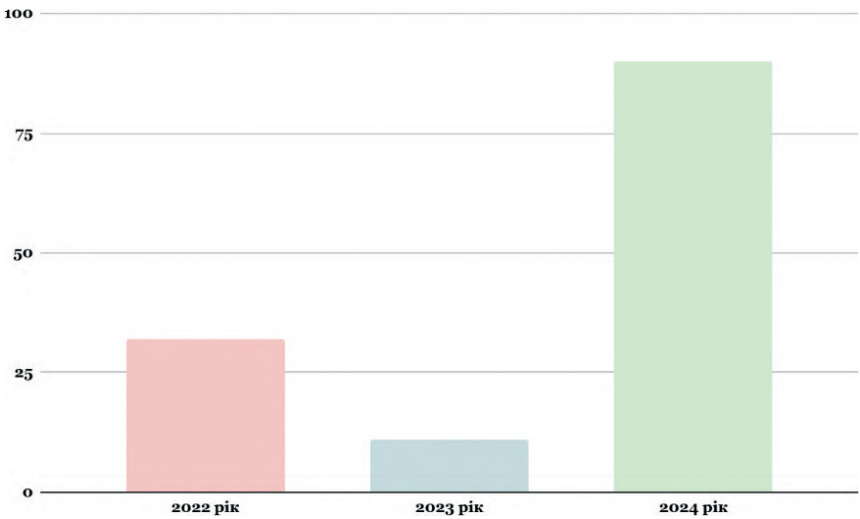

Рис. 2. Кількісний аналіз інтернет-мемів за роком їхнього виникнення

Услід за О. Таран та М. Заяць, вважаємо, що вербальні та візуальні конституенти креолізованих мемів доповнюють один одного й збагачують інтернет-мем новими смислами, а не конкурують між собою [12, с. 65–66]. З огляду на лінгвоцентричний аспект вивчення креолізованих онлайн-мемів, класифікуємо їх за типом словесного складника на чотири групи, які щодо частотності реалізовані по-різному (Рис. 3.)

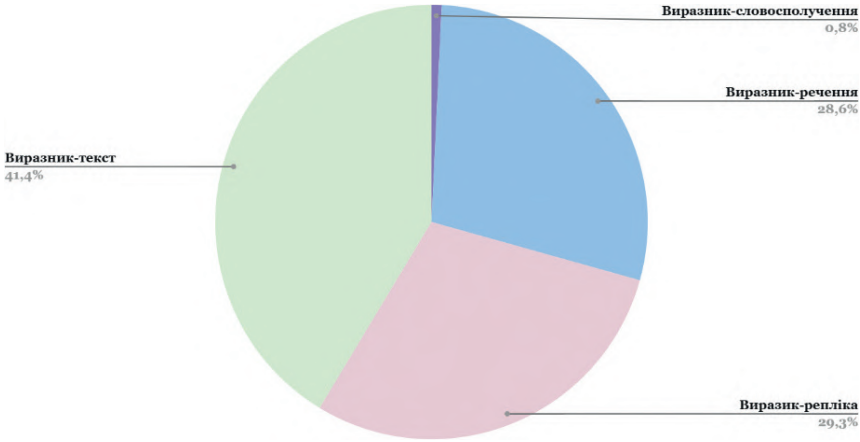

Рис. 3. Діаграма кількості креолізованих онлайн-мемів за словесним вираженням

Діаграма демонструє тенденцію до так званого розширення текстового елемента мемів, коли вербаліка превалює над візуалізацією (порівняймо: виразник-словосполучення та виразник-текст (Рис. 3)).

Перша група — *креолізовані онлайн-меми зі словосполученням як словесним репрезентантом* (1 од.), проілюструймо: *Пенсійний фонд* (Рис. 4).

Рис. 4. sellentias. Instagram. 29.03.2024

Друга група — *креолізовані онлайн-меми з реченням як словесним репрезентантом* (38 од.). Наведемо приклад вербального компонента: *ООН готує гіперстурбованість* (Рис. 5).

Рис. 5. кучеряві меми. X. 02.01.2024

Третя група — *креолізовані онлайн-меми з реплікою як словесним репрезентантом* (39 од.) — налічує чотири підвиди.

1. Меми з монологічною реплікою (11 од.): *Зима триватиме 2-3 місяці максимум* (Рис. 6).
2. Меми з діалогічною реплікою (11 од.): «*Ти так схуд. Ходиш в спортзал?» — «Та бензин подорожчав». — «То пішки ходиш?» — «Голодним їжджу»* (Рис. 7).

3. Меми з полілогічною реплікою (2 од.): «*Є світло». — «Нема». — «Є світло». — «Досі є». — «Все ще є». — «Нема». — «Все ще є». — «Є»* (Рис. 8).
4. Меми з компаративною реплікою (15 од.): *Посольства США, Іспанії, Італії та Греції попередили про ракетний удар та закрили посольства. Так і кажіть: пішли грати в Сталкер 2* (Рис. 9).

Рис. 6. selo_uaa. Instagram. 01.12.2022

Рис. 7. selo_uaa. Instagram. 25.08.2022

Рис. 8. Баба і кіт. Х. 17.12.2024

Рис. 9. Гумор меми і приколи Сема. Х. 21.11.2024

Четверта група — *креолізовані онлайн-меми з текстовим елементом як словесним репрезентантом* (55 од.). Так, візуальний компонент інтернет-мема представлений зображенням поламаного роз'єма, а словесний складник — фразою-заголовком *«Як економити до 50% електроенергії»* та фразою-висновком *«Не дякуйте»* (Рис. 10).

Рис. 10. selo_uaa. Instagram. 22.11.2022

Як бачимо, вербально-візуальні онлайн-меми зі словесним компонентом є різнорідними та з огляду на лінгвістичний компонент складно, але вже ж піддаються класифікуванню.

За змістом меми зазначених структур репрезентують провідну макротематичну групу лексем на позначення понять, явищ, процесів тощо періоду повномасштабної російсько-української війни. Дослідження такого типу становлять науковий інтерес дослідників (І. Мудра [6, с. 83], Л. Смола [11, с. 92]). У нашій розвідці на базі інвентаризованого та проаналізованого матеріалу з'ясували, що семантика мемів представлена такими п'ятьма мікротематичними групами: політична тема, соціальні теми, теми культури, теми економіки, воєнно-військова тема.

Політичні теми. ***Про діячів*** (політиків, чиновників, керівників держав, наприклад, про В. Зеленського, П. Порошенка, Д. Трапма, К. Гарріс та ін.). Проілюструємо вербалізованими елементами мемів: *«Байдена просять дозволити Польщі збивати ракети над Україною»;* далі — мультиплікаційне зображення зляканого героя та слова, які його характеризують: *«Поляки, яких не питали, чи вони хочуть збивати ті ракети...»* (Micik Goni. X. 31.10.2024). ***Про зовнішню політику.*** Візуальний складник мема представлений зображенням двох кнопок із такими написами: *«Висловити стурбованість», «Висловити серйозну стурбованість».* Нижче в образі схвильованого супермена подано North Atlantic Treaty Organisation (надпис — *«НАТО»*) (selo_uaa. Instagram. 17.11.2022) та ін.

Соціальні теми. *Про волонтерство.* Так, жінка, утілюючи волонтерські фонди, каже: *«Віддай мені свою тищу, віддай»*; чоловік уособлює українців, *«що взяли вовину тищу»* (вираз його обличчя висловлює згоду) (Micik Goni. X. 02.12.2024). ***Про біженців.*** Наведемо приклад вербалізованого компонента: *«Українських біженців потрібно заохочувати працювати або повертатися додому — Шольц».* На зображенні видно, що усміхаються два чоловіки, і напис: *«Біженці з мусульманських країн в Німеччині:…»* (Micik Goni. X. 04.12.2024). ***Про соціальні втрати внаслідок війни.*** Наприклад, на зображенні — зруйнована багатоповерхівка після «прильоту». Коментар до зображення такий: «*Подай мені тарілку». — «А де вона?» — «Ну в шафці візьми». — «А, гаразд».* (Меми на актуальні теми. Facebook. 17.04.2022).

Теми культури. *Про ставлення українців до росіян.* Проілюструємо словесний компонент: *«Коли випив таблетку від паразитів, а сусідня країна не зникла»* (prikol.sema. Instagram. 13.12.2024). ***Про ставлення росіян до себе.*** Наведемо приклад*: «Самі не жили і вам не дамо»* (на зображенні — жінка зрілого віку тримає плакат із фото Й. Сталіна») (prikol.sema. Instagram. 30.10.2024). ***Про ставлення українців до себе.*** Наприклад, ставлення позитивного характеру: на зображенні спілкуються чоловік, який каже: *«Ти така сильна».* Жінка відповідає: *«Дякую, в мене нема іншого вибору».* Передує зображенню коментар: *«Ти українець»* (ana_alekseienko. X. 27.11.2024). Проілюструємо негативну сторону сприйняття українцями себе ж. Так, коментар до зображення такий: *«“Нам потрібно більше людей в твітері для впливу на західну спільноту”. Тим часом ми:…»* (на фото жінка-українка наче душить власну тінь) (ana_alekseienko. *X.* 22.07.2024). Також виявлено нейтральні меми (Губка-Боб уособлює українця, який адаптований до умов війни та має власний вибір, як відреагувати на тривогу, тому напис такий: *«Коли прокинувся зранку і дивишся, скільки тривог ти проспав: …»* (selo_uaa. Instagram. 09.06.2022).

Теми економіки. *Про соціально-економічне зубожіння українського народу.* Проілюструймо: на зображенні мема — плакат із написом: *«Кінець епохи бідності / Початок епохи виживання».* Цьому текстові передує історія, яку подаємо нижче.

«У крамниці перед касою жіночка за 80 розраховується дрібними гривнями. Касирка:

— У Вас шість яєць? Тридцять дев’ять дванадцять.

Жінка розгортає мішечок — показує покупку.

Шкода стало бабусю.

Замислився, чи не вона у 2019-му голосувала за дешевшу цибулю і аби не за Порошенка?

Дилема» (Гумор меми і приколи Сема. X. 02.12.2024).

Про електроенергію. Наведемо приклад словесного складника мема: *«О о о дали електрохарчування»* (prikol.sema. Instagram (Threads). 03.12.2024). ***Про видобування вугілля.*** Наприклад: *«Роблю маску з вугілля, щоб нагадувати йому Донецьку область»* (ana_alekseienko. X. 11.06.2024).

Воєнно-військова тема. ***Про мобілізацію.*** Проілюструємо: висловлення *«Коли надворі зустрів ТЦК»* (на зображенні герой фільму «Сам удома» Кевін; вираз його обличчя вказує на паніку, страх (selo_uaa. Instagram. 03.01.2024). Натомість наведемо приклад позитивно-гумористичного ставлення до мобілізаційних заходів: *«Та то не така страшна та базова підготовка. Тільки треба привикнути до польових умов, і що на тебе постійно будуть кричати»*; на фото — Леонардо Ді Капріо: *«Я так у баби влітку в дитинстві в селі жив»* (Micik Goni. X. 11.12.2024). ***Про зброю*** (ядерну, хімічну зброю, ракети, зокрема «орєшнік», міни, дрони тощо). Проілюструємо словесну частину мемів: *«Буде ядерка, 150 балістичних ракет, посольства закриваються…»* (sellentias. Instagram. 21.11.2024); *«Росія: б'є по Україні міжконтинентальними балістичними ракетами»*, а наступний текст – *«Польські фермери на кордоні: "Nasz czas nastav"»* (на фото — фермер) (Micik Goni. X. 22.11.2024). Проаналізувавши останній приклад, стверджуємо, що меми можуть розкривати ставлення народів до ведення війни в Україні. ***Про переговори, мир.*** Наприклад: *«Порада тим, хто закликає до переговорів: Йдіть потрогайте траву»* (ana_alekseienko. X. 11.07.2024). ***Про позицію захисту держави.*** Так, на одному з мемів представлено фото трьох народів: народи України та Грузії як войовничі, а народ росії стоїть на колінах перед владою (Гумор меми і приколи Сема. X. 02.12.2024). Інший мем діалогічного характеру подаємо нижче.

– *До тепла кажеш треба ві#ну закінчить?*
– *Бо потім розсаду саджати треба* (prikol.sema. Instagram (Threads). 04.12.2024).

Про територіальну відокремленість України. Наведемо приклад: *«Дорогий Санта, нічого не прошу, крім океану 17 098 242 м² поряд з Україною»* (prikol.sema. Instagram. 07.12.2024).

Як демонструє аналізований матеріал, тематика мемів часто може згруповуватися в комплекси тем, скажімо, політичного, економічного, соціального характеру (Рис. 17). Так, візуальна складова мема представлена героями мультфільму «Шрек», які спілкуються в такій послідовності: Фіона, Шрек, батьки Фіони, Фіона та осел. Простежимо їхній полілог:

– *Умєров закупив міни.*
– *Викрадено всі гроші на будівництво оборони.*
– *Зірвано мобілізацію.*
– *В бюджеті дірка.*
– *Давайте змінимо кольори світлофорів!!!* (Гумор меми і приколи Сема. X. 02.12.2024).

Із вищезазначеного випливає, що політематичні меми складно типологізувати.

Висновки та перспективи. Таким чином, інтернет-мем — синкретична одиниця лінгвосеміотичного та цифровізаційного змісту, що повідомляє інформацію й передбачає реакцію реципієнта.

Аналіз структури креолізованих інтернет-мемів макротематичної групи «війна» засвідчує наявність чотирьох типів з огляду на словесний маркер, із поміж яких домінувальним є текст, а мінімальним виразником — словосполучення.

Семантика онлайн-мемів репрезентована п'ятьма мікротемами (політичні теми, соціальні теми, теми культури, теми економіки, воєнно-військова тема).

Перспективи дослідження полягають у поглибленій інтерпретації семантики, структури (компаративну репліку та текст як складників мемів можна типологізувати за імпліцитним / експліцитним суб'єктом / об'єктом, діалогічною / монологічною / полілогічною репліками / компаративним елементом), когнітивних чинників у мікромоделі «автор — реципієнт», зокрема доцільно дослідити функційність вербальних конституентів та гумористичний аспект онлайн-мемів.

Література

1. *Гуртовенко Л. О.* Загальна характеристика співвідношення між кримінальним правом та меметикою. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 455–470. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/113 (дата звернення: 28.05.2025).
2. *Дзюбіна О. І.* Класифікація, структура та функціонування Інтернет-мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. *Молодий вчений.* 2016. № 2 (29). С. 375–379.
3. *Зінченко О. В.* Психологічна характеристика феномену Інтернет-мемів. Теорія і практика сучасної психології, 2017. № 1. С. 58–63. URL: https://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2018/Zinchenko_Olexandr_2018.pdf.
4. *Корольова Н. О., Грималюк А. М.* Інтернет-мем як феномен сучасного медіадискурсу: стилістично-прагматичний аспект. *Folium*. 2023. № 1. С. 33–41.
5. *Лук'янюк В.* Словник іншомовних слів : вебсайт. URL: https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/s2.pl?Qry=%EC%E5%EC&found=13&action=search.
6. *Мудра І.* Меми як важлива складова контенту ЗМІ під час війни: мета, функції та теми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика.* 2023. № 2 (6). С. 81–88. URL: https://doi.org/10.23939/sjs2023.02.081.
7. *Неклесова В. Ю.* Меми як частина онімного простору. *Записки з ономастики.* 2017. Вип. 20. С. 210–222.
8. *Рязанов А. С.* Мем як комунікативна одиниця: синхронія та діахронія поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації».* 2018. Вип. 14. С. 9–13.
9. *Рязанов А. С.* Меми в українській інтернет-журналістиці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації».* Вип. 13. 2018. С. 76–81.
10. *Сизонов Д. Ю.* Фразеологізація інтернет-мемів. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2023. Вип. 47. С. 69–81. URL: https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.47.69-81.

11. *Смола Л.* Мем як інструмент інформаційної війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2019. № 1. С. 91–95. URL: https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1(10).23.
12. *Таран О. С., Заяць М. О.* Комп'ютерний контент-аналіз інтернет-мемів про російсько-українську війну 2022 року. *Studia Linguistica.* 2022. Вип. 21: 57-67. С. 67–67. URL: https://doi.org/10.17721/StudLing2022.21.57-67.
13. *Теглівець Ю. В.* Інтернет-мем як особлива одиниця комунікації. *Закарпатські філологічні студії.* 2024. Вип. 24. Т. 2. С. 23–27. URL: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.4.
14. *Чернікова О. І.* Вербальний, невербальний та комплексний меми: класифікація за способом подання та сприйняття інформації в Інтернет-середовищі (на матеріалі англомовних кіномемів). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія.* 2015. Т. 18. № 1. С. 151–156.
15. *Dawkins R*. The selfish gene. Oxford : Oxford University Press, 2006. 360 p.
16. *Havrylenko K. M., Chugai O. Y.* Lexical Features of Internet Memes. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* № 208. С. 99–104. URL: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-13.

References

1. Hurtovenko, L. O. (2023), *Zahalna kharakterystyka spivvidnoshennia mizh kryminalnym pravom ta memetykoiu* [General characteristics of the relationship between criminal law and memetics], *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Legal scientific electronic journal], (4), pp. 455–470. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/113 [in Ukrainian].
2. Dziubina, O. I. (2016), *Klasyfikatsiia, struktura ta funktsionuvannia Internet-memiv v sotsialnykh merezhakh Twitter ta Facebook* [Classification, structure and functioning of Internet memes on social networks Twitter and Facebook], *Molodyi vchenyi* [A young scientist], (2 (29)), pp. 375–379. [in Ukrainian].
3. Zinchenko, O. V. (2017), *Psykholohichna kharakterystyka fenomenu Internet-memiv* [Psychological characteristics of the phenomenon of Internet memes], Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii [Theory and practice of modern psychology], (1), pp. 58–63. [in Ukrainian].
4. Korolova, N. O., Hrymaliuk, A. M. (2023), *Internet-mem yak fenomen suchasnoho mediadyskursu: stylistychno-prahmatychnyi aspekt* [Internet meme as a phenomenon of contemporary media discourse: stylistic and pragmatic aspect], *Folium,* (1), pp. 33–41. [in Ukrainian].
5. Lukianiuk, V. *Slovnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. [in Ukrainian].
6. Mudra, I. (2023), *Memy yak vazhlyva skladova kontentu ZMI pid chas viiny: meta, funktsii ta temy* [Memes as an important component of media content during war: purpose, functions, and themes]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»: zhurnalistyka* [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": jour-

nalism], (2 (6)), pp. 81–88. Available at: https://doi.org/10.23939/sjs2023.02.081 [in Ukrainian].
7. Neklesova, V. Yu. (2017), *Memy yak chastyna onimnoho prostoru* [Memes as part of the anonymous space], *Zapysky z onomastyky* [Notes on onomastics], (20), pp. 210–222. [in Ukrainian].
8. Riazanov, A. S. (2018), *Mem yak komunikatyvna odynytsia: synkhroniia ta diakhroniia poniattia* [Meme as a communicative unit: synchrony and diachrony of the concept], *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina* [Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University], (14), pp. 9–13. [in Ukrainian].
9. Riazanov, A. S. (2018), *Memy v ukrainskii internet-zhurnalistytsi* [Memes in Ukrainian online journalism], *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina* [Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University], (13), pp. 76–81. [in Ukrainian].
10. Syzonov, D. Yu. (2023). *Frazeolohizatsiia internet-memiv* [Phraseologisation of Internet memes]*, Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka* [Current problems of Ukrainian linguistics: theory and practice], (47), pp. 69–81. Available at: https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.47.69-81 [in Ukrainian].
11. Smola, L. (2019), *Mem yak instrument informatsiĭnoï viĭny* [Meme as a tool of information warfare], *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia* [Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv], (1), pp. 91–95. Available at: https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1(10).23 [in Ukrainian].
12. Taran O. S., Zaiats, M. O. (2022), *Kompiuternyi kontent-analiz internet-memiv pro rosiisko-ukrainsku viinu 2022 roku* [Computer content analysis of Internet memes about the Russian-Ukrainian war of 2022], *Studia Linguistica*, (21: 57-67), pp. 67–67. Available at: https://doi.org/10.17721/StudLing2022.21.57-67 [in Ukrainian].
13. Tehlivets, Yu. V. (2024), *Internet-mem yak osoblyva odynytsia komunikatsii* [Internet meme as a special unit of communication]. *Zakarpatski filolohichni studii* [Transcarpathian Philological Studies], (24), t. 2, pp. 23–27. Available at: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.4 [in Ukrainian].
14. Chernikova, O. I. (2015), *Verbalnyi, neverbalnyi ta kompleksnyi memy: klasyfikatsiia za sposobom podannia ta spryiniattia informatsii v Internet-seredovyshchi (na materiali anhlomovnykh kinomemiv)* [Verbal, non-verbal and complex memes: classification according to the method of presenting and perceiving information in the Internet environment (based on English-language movie memes)], *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu* [Bulletin of the Kyiv National Linguistic University], (1), t. 18, pp. 151–156. [in Ukrainian].
15. Dawkins, R. (2006), *The selfish gene*. Oxford : Oxford University Press. [in English].
16. Havrylenko, K. M., Chugai, O. Y. Lexical Features of Internet Memes. *Naukovi zapysky* [Proceedings], (208), pp. 99–104. Available at: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-13 [in Ukrainian].

УДК 811.162.2’373.7
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337370

І. В. Лакомська,
канд. філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5482-4337

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто особливості вербалізації заперечної семантики фразеологізмів, що визначено як актуальний аспект сучасних лінгвістичних досліджень.

Об’єктом дослідження були фраземи із заперечною семантикою, предметом — їхня морфологічна та лексико-семантична специфіка. Мета розвідки полягала у з’ясуванні та виявленні основних способів реалізації фразем із заперечним значенням. Фактичним матеріалом були фразеологічні одиниці, зафіксовані у лексикографічних працях. Для досягнення поставленої мети у роботі витлумачено поняття заперечення як лінгвістичне явище та визначено потужний потенціал фразеологізмів, що виконують функцію актуалізаторів комунікативного впливу.

Мета і завдання роботи визначили необхідність застосування таких загальнонаукових методів, як описовий, метод спостереження та аналіз, що в цілому уможливило систематизацію матеріалу. Методика компонентного аналізу прислужилася у виявленні особливостей семантичної структури заперечних фразем.

У результаті дослідження з’ясовано, що у фраземіці значення заперечення реалізується експліцитно й імпліцитно. Фраземи з експліцитним запереченням вживаються в контексті переважно із заперечною часткою «не» або тільки із граматичним запереченням, реалізуючи відповідні значення, виражені заперечними займенниками, сполучниками та прислівниками із заперечною семантикою. Відповідні фразеологічні одиниці реалізують такі заперечні значення: ніскільки, анітрохи, ніколи, нізащо, нічого, ніде, ніяк, а також можуть виражати відсутність чогось/когось або неможливість виконання дії /реалізації чогось. До імпліцитної форми унаслідено фраземи, у яких заперечне значення можна виявити лише під час аналізу семантики стійкого вислову. З’ясовано, що метою такого заперечення є прихований вплив на співрозмовника. Такі фразеологічні одиниці найактивніше слугують для заперечення наявності чогось та різних модальних значень, важливих для орієнтації людини в житті: відомість, доречність, подібність, вірогідність, можливість, результативність, значущість.

Перспективою подальших досліджень визначено вивчення впливової функції заперечних фразем у різножанрових дискурсах, зокрема медійному, де фразеологічні

одиниці набувають все більшої частотності, оскільки підсилюють емоційність та емфатизацію інформаційного мовлення.

Ключові слова: заперечні фразеологізми, експліцитний та імпліцитний типи заперечення, семантика фразем, комунікативний вплив.

I. V. Lakomska,
PhD in Philology,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department
Associate Professor

IMPLEMENTATION SPECIFICS OF NEGATION IN UKRAINIAN PHRASEOLOGISMS

The article considers the features of verbalization of phraseologisms negative semantics, which is defined as a relevant aspect of modern linguistic research.

The object of the study was phraseologisms with negative semantics, the subject — their morphological, lexical and semantic specificity. The purpose of the study was to clarify and identify the main ways of implementing phrases with negative meaning on the material of lexicographic works. To achieve the goal, the work interpreted the concept of negation as a linguistic phenomenon and identified the powerful potential of phraseologisms that perform the function of actualizers of communicative influence.

The purpose and objectives of the work determined the need to use such general scientific methods as descriptive, observational and analysis, which in general made it possible to systematize the material. The method of component analysis was useful in identifying the features of the semantic structure of negative phrases.

As a result of the study, it was found that in phraseology the meaning of negation is realized explicitly and implicitly. Phrasemas with explicit negation are used in the context mainly with the negative particle "not" or only with grammatical negation, realizing the corresponding meanings expressed by negative pronouns, conjunctions and adverbs with negative semantics. The corresponding phraseological units realize the following negative meanings: not at all, never, for nothing, nothing, nowhere, in any way, and can also express the absence of something/someone or the impossibility of performing an action/implementing something. Phrasemas where negation can be detected only during the analysis of the semantics of a stable expression are included in the implicit form. It was found that the purpose of such negation is a hidden influence on the interlocutor. Such phraseological units most actively serve to deny the presence of something and various modal meanings important for a person's orientation in life: notoriety, relevance, similarity, probability, possibility, effectiveness, significance.

The prospect of further research is determined by the study of the influential function of negative phrases in various genres of discourse, in particular media, where phraseological units are becoming increasingly frequent, as they enhance the emotionality and emphasis of informational speech.

Key words: negative phraseological units, explicit and implicit types of negation, semantics of phrasemas, communicative influence.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Заперечення — одна з найважливіших проблем у сучасному мовознавстві, яка має безпосереднє відношення до вирішення таких теоретичних питань, як співвідношення форми і змісту та структурно-семантичної організації речення. Зауважимо, що через свою багатогранність та поліфункційність заперечення належить до таких мовних категорій, що повсякчас перебувають у полі зору наукових кіл гуманітарної сфери знання.

Про важливість та необхідність вивчення лінгвістичного аспекту заперечення свідчить велика кількість наукових праць, зокрема розвідки М. Баган, Ж. Краснобаєвої-Чорної, О. Селіванової, А. Паславської, Н. Сердюк, О. Татаровської, які репрезентують заперечення як мовне явище, що може виражатися на всіх рівнях сучасної української мови, зокрема і фразеологічному, суть якого ми розкриваємо у роботі.

Незважаючи на те, що проблематика заперечення вже досить детально розроблена, вона залишається й надалі актуальною, оскільки «сучасний розвиток мовознавства, найновіші досягнення в лінгвістиці тексту, комунікативних жанрах відкривають нові перспективи і нові аспекти досліджень лінгвістичної категорії заперечення» [2, с. 27].

Сучасні лінгвістичні студії засвідчують посилення інтересу до проблематики заперечення в різних мовах з урахуванням нових досягнень мовознавчої думки, де дослідники зазначають, що «заперечення безпосередньо пов'язане з психоемоційним станом людини, її переживаннями й оцінною діяльністю, тому встановлення особливостей вербалізації заперечення в мові загалом і, в українській фраземіці зокрема, постає досить актуальним» [11, с. 95].

Фразеологізмами у нашій роботі вважатимемо стійкі словосполучення, відтворювані у вигляді фіксованих конструкцій, з різним ступенем ідіоматизації, значення яких не співпадає із сумою значень лексичних одиниць, що входять до їх складу. Як синонімічні у розвідці використовуємо терміни «фразеологічна одиниця (далі ФО)», «фразеологізм» і «фразема».

Метою роботи є з'ясування та виявлення основних способів вербалізації фразем із заперечним значенням на матеріалі лексикографічних праць.

Для досягнення поставленої мети передбачаємо виконання таких ***завдань***: витлумачити поняття заперечення у сучасній лінгвістиці; визначити основні види вербалізації заперечних фразем в українській мові; проаналізувати лексикографічні джерела та розглянути семантичні вияви заперечних фразеологізмів.

Об'єктом дослідження є заперечні фраземи, ***предметом —*** морфологічна та лексико-семантична специфіка таких фразеологізмів.

Мета і завдання роботи визначили необхідність застосування таких загальнонаукових **методів,** як описовий, метод спостереження та аналіз, що в цілому уможливило систематизацію матеріалу. Спеціальним методом дослідження є структурний метод, зокрема методика компонентного аналізу, яка прислужилася у виявленні особливостей семантичної структури заперечних фразем.

Джерельна база дослідження: лексикографічні джерела «Словник фразеологізмів української мови» (2003), «Фразеологічний словник української мови» (1998).

Теоретична цінність дослідження полягає в поглибленні теоретичних засад лексикології, фразеології, лінгвостилістики, лінгвістичного аналізу тексту з огляду на семантико-функційні параметри схарактеризованих фразеологічних одиниць. **Практичне значення** розвідки полягає в тому, що фактичний матеріал та результати можуть прислужитися для розроблення вибіркових курсів з фраземіки, лінгвопрагматики, лексикології та етнолінгвістики.

Виклад основного матеріалу. В українському мовознавстві серед робіт останніх років, у яких заперечення розглядають різноаспектно, на особливу увагу заслуговує дослідження А. Паславської «Заперечення в мові: від форми до значення» [7], в якому вчена зазначає, що у теоретичній лінгвістиці немає одностайності стосовно визначення суті цієї категорії. Зокрема, за спостереженнями дослідниці, заперечення розглядають як прояв почуття «спротиву», «відмови», як певну прагматичну операцію корекції попередньої думки адресата. Заперечення залічують до категорії предикативності, приписують йому значення об'єктивної чи суб'єктивної модальності. Разом з тим, заперечення розглядається як певна онтологічна категорія, референтом якої є об'єктивна роз'єднаність або відсутність об'єктивних зв'язків. Водночас дослідниця акцентує, що єдиним спільним моментом таких суперечливих поглядів є думка про універсальність мовного заперечення і витлумачує це поняття як «універсальну мовну категорію, ядром якої є заперечна семантика, що змінює зміст стверджувального судження на заперечне і навпаки» [7, с. 216]. Заперечення, на думку дослідниці, має різні сфери дії — семантичну, синтаксичну, просодичну та прагматичну, із відповідної параметризацією в різних мовах.

У зазначеному аспекті для вираження заперечення активно використовуються фразеологічні одиниці. Як наголошує М. Баган, «використання фразеологізмів для вираження заперечного змісту є природним і продуктивним явищем унаслідок того, що заперечення пов'язане з комунікативним впливом, спрямованим на відхилення певної думки чи припущення, її негативну оцінку, а фразеологічні одиниці дають змогу увиразнити й посилити цей вплив» [1, с. 69], до того ж, «дослідники констатують кількісну перевагу негативно конотованих фразем над позитивно маркованими» [8].

На впливовій функції фразем наголошує й О. Криницька, яка стверджує, що внаслідок залучення у мовленнєві дії мовця «архетипного досвіду й

аксіологічно-культурного контексту, маніфестованого фразеологізмом, збільшується авторитетність висловлень, а отже, й іллокутивна сила комунікативних вчинків» [5].

Лінгвістичне поняття заперечення І. Бехта визначає як функційно-семантичну категорію, котра, відтворюючи деталі об'єктивного світу, вносить різнооб'ємну (загальну, часткову, словесну) заперечну інформацію як за допомогою різнорівневих експліцитних та імпліцитних мовних засобів, так і за допомогою контексту [2, с. 27-28], де акцентує на тому, що «ідіоматичні вирази використовуються у мові для підсилення та емфатизації заперечного мовлення» й зауважує на їхній важливості у мовній системі, комунікації та зв'язку із логікою, психологією, соціологією, когнітологією вимагає подальших досліджень у даній галузі [2, с. 28].

Досліджуючи заперечні фраземи, Ж. Краснобаєва-Чорна основними кваліфікаційними ознаками цих мовних одиниць визначає: компаративність; маркування семами іронічності та жартівливості; наявність типу моделі фраземного значення заперечення «Adv Neg Inf / Vf / Adj / Adv» або «Adv Neg Vf»; факультативну експліцитну негативну конотацію, актуалізаторами якої здебільшого постають зооніми й асоціативні рефлексиви [4, с. 94].

Отже, у нашому дослідженні ми дотримуємося поглядів учених, які, класифікуючи засоби вираження заперечення, поділяють їх на експліцитні (спеціалізовані для актуалізації заперечення морфо-синтаксичні елементи) та імпліцитні (неспеціалізовані інтра- та екстралінгвальні засоби, що реалізують заперечення опосередковано — пресупозитивно) [4], [7] й аналізуємо відповідно за двома блоками:

І. Аналізований мовний матеріал дослідження дозволяє констатувати, що заперечні фразеологізми можуть формуватися за допомогою заперечної частки, займенників, прислівників чи сполучників.

Найпродуктивнішим морфологічним засобом вираження заперечення у фразеологізмах є частка ***не***, наприклад: *не пара.* Неоднаковий; не підходить до пари. *(—Е, добродію мій, — каже, зачервонівшись з сорому, Гвинтовка. Запорожець запорожцеві* ***не пара****.* (П. Куліш. Чорна рада.)) [10, с. 129]; *душа (серце) не лежить чия (чиє) до кого, чого і б/д.* Хто-небудь не має прихильності до кого-, чого-небудь. (*— Коли* ***душа не лежить*** *до роботи, то в роботі тій наче якоїсь правди не вистачає.* (І. Григурко. Далекі села.)) [10, с. 49]; *далеко не заїдеш (не поїдеш) на кому, на чому*. Багато не досягнеш якимось способом. (*— Карпо й Лаврін купили й собі по коня ці. А так як на одному коні* ***далеко не заїдеш****... то вони спряглись кінь ми під одну хуру.* (І. Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я.)) [10, с. 54]; *[і] [сам] чорт (біс) не розбере (не пізнає і т.ін.), зі сл. не пізна́є, не зрозуміє і т.ін., грубо.* Зовсім нічого незрозуміло або невідомо. *([Горлов:] Ти, браток, поменше б говорив, Сиплеш, наче горохом,* ***біс не розбере*** *(О. Корнійчук))* [9, с. 768].

Марковані запереченням займенники *жоден, ніхто, нічого* також використовуються у заперечних фразеологізмах: *жодною мірою, перев. з заперечними дієсл.* Уживається для підсилення висловлення; ніяк, нізащо, зовсім і т.ін.(*— Попали мене у свої руки прощальники, сиплють срібло-золото, не одпускають од себе* ***жодною***

мірою (П. Куліш)) [9, с. 393]; *[жодної] живої душі, зі сл. не видно, не було, немає, не зустрічалося і т.ін*. Нікого. (*До самого села не зустрічалося* ***жодної живої душі*** (О. Гончар)) [10, с. 231]; *нічого подібного.* Уживається для вираження незгоди з ким-, чим-небудь або заперечення чогось. (*— Чи думаєш, що я справді такий уже відсталий, отак загруз у пережитках?* ***Нічого подібного*** (А. Головко)) [9, с. 437].

Рідше трапляються заперечні прислівники, наприклад, *ніколи, ніде, нізащо*: *Ніколи в світі (в житті).* Ні в який час, ні за яких обставин; зовсім. (*Маруся маленька,.. має надію, що як собі затулити хоч одне очко (обох вона* ***ніколи в світі*** *не затулить,— хоче усе бачити) —..то й не знайде ніхто* (Марко Вовчок)) [9, с. 436]; *[й] курці ніде клюнути.* Немає вільного або чистого місця. (*— Панічко.., не женіть тільки Мар'ї з двору..— Та що ж там з нею? — Збита вся —* ***курці ніде клюнути****!* (Панас Мирний)) [9, с. 302]; *ніде (нікуди) [й] голки (пальця) встромити (просунути і т. ін.).* Нема вільного місця. (*— Дорога була забита втікачами з України, що нікуди було голки кинути*. (А. Чайковський. Олексій Корнієнко.)) [10, с. 29]; *нізащо в (на світі).* Ні за яких обставин, ніколи. (*Нам ніколи юними не бути… І того, що втрачено колись, Вже* ***нізащо в світі*** *не вернути* (Л. Дмитерко)) [9, с. 436].

Інші елементи заперечення, зокрема сполучники, теж формують низку фразеологізмів: *Ні в кут ні в двері.* Нікуди. (*— [Анна:] І моє серце розбито, і мене з нелюбом спаровано! З туманом отаким, що з ним* ***ні в кут ні в двері,*** *що з нього люди сміються...)* (І. Франко. Украдене щастя.)) [10, с. 85]. *Ні назад ні вперед.* Нікуди. *(Напровесні, коли розгасне земля, ворожий водій, як тільки зверне на обочину, так і засяде по дифер. І* ***ні назад ні вперед****).* (С. Чорнобривець. Ой Дніпре мій, Дніпре.) [10, с. 106]. *Ні (ані) пройти ні (ані)* проїхати. 1. Про неможливість проходу чи проїзду де-небудь (перев. про ґрунтову дорогу в непогоду). (*— Безугавні дощі... День і ніч... Декілька суток... Чи коли вщухне сльота мряка? Земля роз'юшилась у непрохідне драговиння.* ***Ані пройти ані проїхати****).* (М. Понеділок. Без назви.) [10, с. 144].

Отже, аналізуючи зміст фразеологічних словників, доходимо висновків, що фраземи з експліцитними засобами вираження реалізують такі заперечні значення: ніскільки, нікуди, нічого, ніколи, нізащо, нічого, ніде, ніяк, а також можуть виражати відсутність чогось/когось або неможливість виконання дії /реалізації чогось.

2. Поряд із фразеологічними зворотами, що містять експліцитне заперечення, продуктивними є фразеологізми, в яких заперечення не має спеціального вираження, виступаючи компонентом значення слова чи цілого речення. Як зазначають дослідники, особливість імпліцитного заперечення, як і кожної імпліцитної категорії, полягає в асиметрії між планом змісту та планом вираження, а також у невираженні значень формально-граматичними показниками [6]. За рахунок імпліцитності мовним одиницям надається додаткова глибина і різноплановість. Водночас наголошується на певній функціональній спеціалізації ФО у вираженні заперечення, суть якої полягає в регулярній експресивній експлікації конкретного заперечного змісту [6].

Використання фразеологізмів для вираження заперечного змісту є природним і продуктивним явищем унаслідок того, що заперечення пов'язане з комунікативним

впливом, спрямованим на відхилення певної думки чи припущення, її негативну оцінку, а фразеологічні одиниці дають змогу увиразнити й посилити цей вплив [1, с. 69]. Отже, в українській мові особливо широко вживані фраземи, що відрізняються не лише експресивністю та емоційно-оцінним забарвленням, вони уможливлюють образно мотиване, тобто семантично місткіше, аргументованіше заперечення [1, с. 69].

Як зауважує Ж. Краснобаєва-Чорна, у фраземіці заперечення може передавати настрої протистояння, нетерпимості та неприйняття, що підкреслюється конотативними семами згрубілості, зневажливості, лайливості, вульгарності, й інтерпретуватися як конфлікт» [4, с. 94-95], що цілком підтверджує і наше дослідження, де також проілюстровано, що заперечення посилюється експресивністю та супроводжується несхваленням, сумнівом, незгодою та спростуванням.

У нашому дослідженні на основі лексикографічних джерел виокремлюємо такі групи заперечної семантики:

- заперечення здійснення дії: *дідька лисого.* Вживається як категоричне заперечення чого-небудь; нізащо, ніколи. (*— Хай людина створить отаке яблуко. Без землі, без повітря, без сонця. В лабораторії.. Створить? **Дідька лисого**!* (Л. Дмитерко)) [9, с. 202]*; як (коли, доки, поки і т. ін.) рак свисне.* Ніколи*. (— Коли ж то ти збираєшся розкошувати? — Хіба що аж тоді, як рак засвище. З такою каліччю добра мені не знати* (М. Понеділок)) [9, с. 592];
- заперечення наявності або присутності: *як крізь землю провалився.* Раптово, безслідно і т.ін. зник хтось, зникло що-небудь (*Кума десь ділась, неначе крізь землю провалилась* (І. Нечуй-Левицький)) [9, с. 571]*; зійти (зслизнути) / сходити з очей.* Перестати з'являтися де-небудь, перед кимсь; зникнути. (*Вона була рада, що панночка десь **зслизла з** її **очей*** (І. Нечуй-Левицький)) [9, с. 264]; *як у решеті води, ірон.* Зовсім немає*. Стільки правди, **як у решеті води**.* (Укр. присл.) [9, с. 121];
- заперечення значущості, доцільності: *приший кобилі хвіст, несхв. , жарт.* 1. Не вартий уваги. 2.Зайвий, непотрібний і т.ін. (про кого-, що-небудь). (*Була й новинка Карпенкова — Суєта. Перші три акти добрі, а четвертий — **приший кобилі хвіст*** (Панас Мирний)) [9, с. 569]; *як п'яте колесо до воза.* Зовсім не (потрібний*).* (*Він говорить скрипучим незадоволеним голосом: — Тобі фізика так потрібна, **як п'яте колесо до воза*** (О. Іваненко)) [9, с. 304];
- заперечення бажання або почуття: *як голому на вулицю*, зі сл. хочеться, ірон.). Уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного слова. (*Хочеться, як **голому на вулицю*** (Укр. присл.)) [9, с. 159]; *як (мов, наче і т. ін.) порох в оці перев. зі сл. любити.* Зовсім не (любити). *(Так любить, **як порох в оці)*** (Укр. присл.) [9, с. 546]*; як (мов, ніби і т. ін.) сіль в оці зі сл. любити).* Уживається для вираження повного заперечення змісту слова любити; зовсім не (любити). (*Так його любить, **як сіль в оці**, а тернину в боці* (Укр. присл.)) [9, с. 651];
- заперечення розумових здібностей : *як (мов, ніби і т. ін.) баран в аптеці,* зі сл. розбиратися, ірон., зневажл. Зовсім не (розбиратися). *Розбирається, **як***

баран в аптеці (Укр. присл.) [9, с. 23]; *як цап (вовк) у (на) зорях,* зі сл. розбиратися, розуміти і т. ін., ірон.). Зовсім не (розбиратися, розуміти і т.ін.). *Розуміється* ***як вовк на зорях*** (Укр. присл.) [9, с. 754];

- заперечення схожості, подібності: *як батіг на мотовило*, зі сл. схожий, ірон.; *як макогін на ночви*, перев. зі сл. схожий, ірон. зовсім не (схожий). (*Тепер уже всі [хлопці] глянули на Миколу, вишкірили зуби, сміються. Справді ж бо — схожий Микола на вихователя,* ***як батіг на мотовило*** *(Ю. Збанацький))* [9, с. 23]; *як свиня на коня*, зі сл. схожий, ірон.). (*Він так схожий на Гарібальді,* ***як свиня на коня*** (*М. Стельмах))* [9, с. 631];
- заперечення зацікавлення кимось/ чимось: *як (мов, ніби* та ін.) з *гуски (з гусака) вода.* Хто-небудь зовсім не реагує на щось; ніщо не впливає, не діє на когось. *(Я пильно придивлявся до нього [Гризоти] тоді на бюро.. Сидить собі, а з нього* ***як з гусака вода****… Не буде з нього толку, не буде* (В. Речмедін) [9, с. 121]; *як (мов, ніби і т.ін.) об стіну (об стінку) горохом, несхв.* Ніщо не діє, не впливає на когось, не реагує хтось на що-небудь; безрезультатно. (*Хоч* ***горохом об стіну****, а він усе своє* (М. Номис)) [9, с. 162];
- заперечення відомості, вірогідності чогось: *вилами (по воді) писано.* Невідомо, як буде. (*— Слухайте, діти, що я вам раджу, — встряла в розмову Бондариха, — те все, що ви кажете, може воно удасться вам, а може й ні, а більше того, що* ***вилами по воді*** (С. Васильченко)) [9, с. 502]; *баба (ще) надвоє ворожила (гадала).* Невідомо, чи відбудеться, здійсниться щось, чи ні; побачимо. *(Убогий помовчав трохи та й каже: — Хіба убогому й на світі не жити? — Е, ні. Це ще* ***надвоє баба ворожила****!* (Укр. казки, легенди) [9, с. 22];
- запереченя успішності, результативності дії: *летіти / полетіти шкереберть.* Зазнавати краху; рушитися, пропадати і т.ін. *Все* ***летіло шкереберть****, все на очах мінялося, і тільки твоя любов ні? (О. Гончар).* Не давати результату; не виходити. (*— Отак здається, наче все знаю і вмію, а почну щось робити —* ***шкереберть летить*** *(М. Тарновський)* [9, с. 333]; *спіймати (вхопити, схопити* і т. ін.) / *ловити (хапати) облизня.* 1. Одержати відмову при сватанні, залицянні. 2. Лишитися без того, на що розраховував, сподівався; не отримати нічого; зазнати невдачі в чомусь. (*У цьому одвічно бентежному місті* ***ловлять облизня*** *і моторніші та спритніші за мене* (М. Рудь) [9, с. 681].

Отже, в результаті виокремлення відповідних семантичних груп фразем можемо узагальнити, що фразеологічні одиниці найактивніше слугують для заперечення наявності чогось та різних модальних значень, важливих для орієнтації людини в житті, як-от: відомість, доречність, подібність, вірогідність, можливість, результативність, значущість.

Висновки та перспективи дослідження. Категорія заперечення в мові характеризується багатообразним арсеналом засобів вираження та складною багатоаспектною семантикою. Фразеологічні одиниці становлять потужний і продуктивний ресурс

для вираження заперечення в українській мові, оскільки від інших мовних одиниць вони відрізняються більшою прагматичною силою і комунікативною активністю.

У фраземіці значення заперечення реалізується експліцитно й імпліцитно. Фраземи з експліцитним запереченням вживаються в контексті переважно із заперечною часткою «не» або тільки із граматичним запереченням, реалізуючи відповідні значення, виражені заперечними займенниками (ніхто, ніщо, жоден), повторювальними сполучниками (ні…ні, ані….ані) та прислівниками із заперечною семантикою (ніколи, ніде, ніяк).

До імпліцитного заперечення належать фраземи, де заперечення (подекуди й категоричне) стосується змісту певного слова, що може мати відтінок іронічності, жартівливості. Констатація імпліцитного заперечення можлива лише під час аналізу семантики фраземи. З'ясовано, що метою такого заперечення є прихований вплив на співрозмовника. Такі фразеологізми використовуються у сучасній українській мові для підсилення емоційності та емфатизації заперечного мовлення. Фраземи з імпліцитними засобами вираження реалізують такі заперечні значення: заперечення здійснення дії; наявності або присутності; бажання або почуття; розумових здібностей; схожості, подібності; зацікавлення кимось/ чимось; відомості, вірогідності чогось; успішності, результативності дії. Семантичний аналіз заперечних ФО засвідчив, що найактивніше вони реалізують заперечення певної дії чи стану, рідше — заперечення якоїсь обставини дії і заперечення ознаки.

Перспективою подальших досліджень є вивчення впливової функції заперечних фразем у різножанрових дискурсах, зокрема медійному, де фразеологічні одиниці набувають все більшої частотності.

Література

1. *Баган М. П.* Специфіка вербалізації заперечення в українській мові. *Мовознавство.* 2010. № 1. С. 68-76.
2. *Бехта І., Татаровська О.* Множинне заперечення в корпусі та дискурсі. *Філологічні трактати*. Сумський державний університет, 2023. Том 15, № 1. С. 24–30. URL : https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2023.15(1)-3
3. *Кардаш Л. В.* Мовні засоби вираження заперечення і протиставлення в українській літературній мові : автореф. дис. … канд. філол. наук. Переяслав-Хмельницький, 2008. 20 с.
4. *Краснобаєва-Чорна Ж. В.* Функційно-модельні вияви заперечення у фраземіці. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. на пошану членкореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця / [редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2 (4). С. 94-104
5. *Криницька О. І.* Реалізація комунікативних стратегій у художньому тексті (на матеріалі української модерної драми кінця XIX — початку XX століття) : автореф. дис. … канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2009. 24 с.

6. *Паславська А. Й.* Заперечні фразеологізми: структура, семантика, функціонування. *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства*. До 70-річчя проф. Левицького В. В. Чернівці, 2008. Книги XXI. С. 289-297
7. *Паславська А. Й.* Заперечення в мові : від форми до значення. *Закарпатські філологічні студії*. Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 21. Том 1. С. 216-221.
8. *Селіванова О. О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ ; Черкаси : Брама, 2004. С. 134.
9. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
10. *Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.* Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

References

1. Bahan, M. P. (2010), *Spetsyfika verbalizatsii zaperechennia v ukrainskii movi* [Specifics of the verbalization of negation in the Ukrainian language]. *Movoznavstvo [Linguistics],* № 1, pp. 68-76. [in Ukrainian].
2. Bekhta, I., Tatarovska, O. (2023), *Mnozhynne zaperechennia v korpusi ta dyskursi* [Multiple negation in corpus and discourse]. *Filolohichni traktaty [Philological Treatises]*, vol. 15, № 1, pp. 24–30. Available at: https ://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2023.15(1)-3. [in Ukrainian].
3. Kardash, L.V. (2008), *Movni zasoby vyrazhennia zaperechennia i protystavlennia v ukrainskii literaturnii movi* : avtoref. dys... kand. filol. nauk [Linguistic means of expressing negation and opposition in the Ukrainian literary language: PhD thesis]. Pereyaslav-Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
4. Krasnobaieva-Chorna, Zh.V. (2015), *Funktsiino-modelni vyiavy zaperechennia u frazemitsi. Typolohiia ta funktsii movnykh odynyts* [Functional-model manifestations of negation in phraseology. Typology and functions of language units] : *nauk. zhurn. na poshanu chlen-korespondenta NAN Ukrainy Ivana Romanovycha Vykhovantsia [scientific journal in honor of corresponding member of the NAS of Ukraine Ivan Romanovych Vykhovants*] / [redkol. : N. M. Kostusiak (hol. red.) ta in.]. Lutsk, № 2 (4), pp. 94-104. [in Ukrainian].
5. Krynytska, O. I. (2009), *Realizatsiia komunikatyvnykh stratehii u khudozhnomu teksti (na materiali ukrainskoi modernoi dramy kintsia XIX — pochatku XX st.) : avtoref. dys... kand. filol. nauk* [Implementation of communicative strategies in a literary text (based on the material of Ukrainian modern drama of the late 19th — early 20th centuries : PhD thesis]. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
6. Paslavska, A. Y. (2008), *Zaperechni frazeolohizmy : struktura, semantyka, funktsionuvannia* [Negative phraseologisms : structure, semantics, functioning]. *Problemy zahalnoho, hermanskoho ta slovianskoho movoznavstva [Problems of general, Germanic and Slavic linguistics].* Do 70-richchia prof. Levytskoho V. V. Books XXI. pp. 289-297. [in Ukrainian].

7. Paslavska, A. Y. (2022), *Zaperechennia v movi: vid formy do znachennia* [Negation in language: from form to meaning]. *Zakarpatski filolohichni studii [Transcarpathian philological studies]*. Issue 21, Vol. 1, pp. 216-221. [in Ukrainian].
8. Selivanova, O. O. (2004), *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty)* [Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects)]. Kyiv ; Cherkasy. Brama. [in Ukrainian].
9. *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [The phraseological dictionary of the Ukrainian language] (2003) uklad. : Bilonozhenko, V. M., Hnatiuk, I. S., Diatchuk, V. V. Kyiv, Naukova dumka. [in Ukrainian].
10. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (1998) *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [The phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv : Osvita. [in Ukrainian].

* * *

УДК 81'42 + 81'373.612.2
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337371

Г. М. Труба,
канд. філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-9944-0476

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ БУРЛЕСКНОЇ МЕТАМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ОСВІТЯНИНА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті представлено спробу концептуалізувати феномен бурлескної метамовної комунікативної особистості (БмКО) освітянина в умовах інформаційного суспільства. Встановлено, що трансформація мовної поведінки у цифровому середовищі зумовила перегляд традиційних уявлень про мовну особистість і актуалізувала поняття комунікативної особистості як динамічного мовного суб'єкта, що функціонує в умовах віртуалізованої публічної взаємодії. Особливу увагу зосереджено на мережевому освітньому дискурсі, де освітяни дедалі активніше продукують контент і виступають як мовні модератори та творці професійних інтерпретацій реальності.

Проаналізовано один із домінантних типи метамовних комунікативних особистостей (мКО) освітян — бурлескну. У той час як елітарна мКО репрезентує академічну норму, раціональність і традицію, бурлескна — виступає її опозицією, активно використовуючи іронію, гротеск, стилистичну гіперболу, інтертекстуальні посилання, елементи маскультури, мем-культуру й аудіовізуальні ефекти з метою привернення уваги, емоційної взаємодії та самоідентифікації.

Об’єктом дослідження постає професійна мовна особистість, а предметом — бурлескна метамовна комунікативна особистість освітянина у мережі.

Методологію дослідження становить поєднання якісного дискурс-аналізу, методів порівняльної лінгвістики, моделювання та контент-аналізу. Емпіричну базу склали 1000 акаунтів освітян у соціальних мережах та близько 40 000 текстів різного типу.

Запропоновано оновлене визначення бурлескної мКО та окреслено її основні параметри в межах п’яти вимірів: лінгвістичного, комунікативного, психологічного, соціокультурного та візуально-аудіального. Зроблено висновок, що бурлескна комунікативна особистість виконує в освітньому мережевому дискурсі адаптивну, інтегративну та інноваційну функції, формуючи нову парадигму професійної присутності викладача в інформаційному просторі.

Ключові слова: мовна комунікативна особистість, інформаційне суспільство, бурлескна метамовна комунікативна особистість.

H. M. Truba,
PhD in Philology, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
and Language Training for Foreigners

FEATURES OF THE REALIZATION OF A BURLESQUE METALINGUAL COMMUNICATIVE PERSONALITY OF AN EDUCATOR IN THE INFORMATION SOCIETY

The article presents an attempt to conceptualise the phenomenon of the burlesque metalingual communicative personality (BMCP) of an educator in the context of the information society. It has been established that the transformation of linguistic behaviour in the digital environment has led to a reevaluation of traditional views on linguistic personality and has actualised the notion of communicative personality as a dynamic language subject functioning within virtualised public interactions. Special attention is paid to the networked educational discourse, where educators increasingly produce content and act as linguistic moderators and constructors of professional interpretations of reality.

The article analyses one of the dominant types of metalingual communicative personalities (MCPs) of educators — the burlesque type. While the elitist MCP represents academic norms, rationality, and tradition, the burlesque personality acts as its opposition, actively employing irony, grotesque, stylistic hyperbole, intertextual references, elements of mass culture, meme culture, and audiovisual effects to attract attention, evoke emotional engagement, and support self-identification.

The object of the study is the professional linguistic personality, and the **s**ubject is the burlesque metalingual communicative personality of an educator in online discourse. The methodology of the research combines qualitative discourse analysis, methods of

comparative linguistics, modeling, and content analysis. The empirical base comprises 1,000 educator accounts on social media and approximately 40,000 texts of various types.

The article proposes an updated definition of the burlesque MCP and outlines its main parameters within five dimensions: linguistic, communicative, psychological, sociocultural, and audiovisual. The conclusion emphasizes that the burlesque communicative personality performs adaptive, integrative, and innovative functions in educational network discourse, shaping a new paradigm of professional educator presence in the information space.

Key words: linguistic communicative personality, information society, burlesque metalingual communicative personality.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасній лінгвоперсонології спостерігається тенденція до розширення поняття мовної особистості до більш динамічного й функціонально насиченого поняття **комунікативної особистості**, що дозволяє глибше осмислювати мовну поведінку індивіда в публічному просторі. В умовах інформаційного суспільства освітяни дедалі активніше стають учасниками цифрових комунікаційних процесів, продукуючи власні висловлювання не лише в аудиторії, а й у мережевих середовищах. У зв'язку з цим постає проблема наукового осмислення специфіки функціонування освітян як комунікативних особистостей у цьому новому просторі, зокрема в аспекті використання бурлескної метамовної стилістики як інструменту впливу, самоідентифікації та залучення аудиторії.

Аналіз досліджень проблеми. У сучасній лінгвоперсонології у контексті інформаційного суспільства актуальнішим стає поняття комунікативної особистості, «для якої характерна неповторна когнітивна база, знання конкретної ідіоетнічної мови на вербально-семантичному, когнтивному та прагматичному рівнях, яка виявляє себе в мовленнєвій діяльності, спілкуванні в сукупності витворюваних дискурсів (текстів), володіє гнучкими позиційними, рольовими і комунікативними стратегіями та тактиками спілкування; комунікант із сукупністю йому властивих індивідуальних якостей і характеристик, визначуваних його комунікативними настановами, когнітивним діапазоном і комунікативною компетенцією» [2, с 517-518]. Для більшості вчених (Ф. Бацевича, Т. Космеди, Л. Мамчура, А. Нікітіної, В. Папіш, Л. Пелепейченко, А. Романченко та ін.) комунікативна особистість (КО) розглядається і як цілісний теоретичний феномен, особистість, яка живе у своєму «комунікативному світі», має здатність ефективно взаємодіяти у процесі спілкування, ураховуючи соціальні, психологічні та культурні аспекти комунікації. Додамо, що сьогодні починають використовувати і термін дискурсивна особистість [**2**], тобто це «мовна особистість, яка породжує певний дискурс у вигляді безперервно поновлюваного або закінченого, фрагментарного або цілісного, усного чи письмового повідомлення» [7, с. 69]. Проте, з огляду на остаточну невизначеність, певну розшарованість цього терміна, у наших дослідженнях ми послуговуємося поняттям комунікативної особистості, яка інтегрує поняття МО.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні феномену бурлескної метамовної комунікативної особистості (БмКО) освітянина в інформаційному просторі, а

реалізація її потребує виконання таких **завдань**: аналіз наукових праць щодо проблем розуміння комунікативної особистості; вивчення комунікативної поведінки освітянина на основі дослідження його професійної комунікації у мережі; виокремлення поняття бурлескной мКО як продукта мовної діяльності фахівця.

Об'єктом дослідження постає професійна мовна особистість, а **предметом** — бурлескна комунікативна особистість освітянина у мережі.

Серед **методів дослідження** можна зазначити: індукції та дедукції; теоретичного узагальнення та моделювання процесу формування професійної компетентності освітянина; порівняльний для аналізу змісту, форм і методів культури професійної мови.

Основний **фактичний матеріал** містить 1000 прикладів акаунтів мережевих освітян і близько 40 тисяч текстів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний лінгвоперсонологічний аналіз **бурлескної метамовної комунікативної особистості (БмКО) освітянина** як окремого типу мКО, що формується й функціює у мережевому освітянському дискурсі. Запропоновано визначення БмКО з урахуванням її прагматичних, стилістичних, психологічних, соціокультурних та аудіовізуальних параметрів. На відміну від традиційно описаних елітарних моделей, БмКО репрезентується як антипод академічного мовного стандарту**,** що використовує іронію, гіперболу, інтертекстуальність, візуальні й аудіальні засоби з метою залучення аудиторії та формування впізнаваного педагогічного образу. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в подальшому розвитку лінгвоперсонологічної та диджитальної лінгвоперсонологічної парадигм шляхом розширення типології мовних особистостей та уведення до наукового обігу поняття бурлескної метамовної комунікативної особистості. Запропоноване уточнення дефініцій метамовної та комунікативної особистості в умовах цифрового освітнього простору дає змогу глибше осмислити зміну ролі мовної поведінки фахівця в інформаційному суспільстві. Визначення структурно-функційних параметрів БмКО сприяє формуванню нових підходів до аналізу мовленнєвої діяльності в публічній комунікації, особливо в освітньому мережевому дискурсі. **Практична ж цінність** результатів полягає у можливості застосування висновків дослідження під час розробки курсів із цифрової педагогіки, медіаграмотності, культури професійної комунікації, а також у професійній підготовці та підвищенні кваліфікації викладачів. Запропонована типологія комунікативних особистостей може слугувати основою для створення освітніх стратегій у цифровому середовищі та інструментом для самоаналізу і розвитку власного бренду викладача. Висвітлені характеристики БмКО можуть бути корисними також для спеціалістів у сфері освітнього маркетингу, цифрової лінгвістики та соціальних комунікацій.

Гіпотеза дослідження: професійна МО освітянина реалізується у двох метамовних комунікативних особистостях: елітарній і бурлескній. Якщо перша має традицію вивчення, то друга є новим унікальним явищем, яке потребує всебічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Інтернет-комунікація створила абсолютно нову віртуальний простір із своїми персоналіями — комунікативними особистостями (КО)

із трансформованим мовним статусом та недетермінованими категоріями часу («позачасовий час» за М. Кастельсом [14]) і простору. А проблема дослідження мови Інтернет-спілкування нині надзвичайно актуальна.

Зважаючи на основні детермінанти віртуальної комунікації (гіпертекст із чіткою ієрархічною системою, навігацією у вигляді гіперпосилань, інтерактивними можливостями, нелінійністю, незавершеністю, децентралізацією, множинністю авторства та введенням стосунків «авторчитач-співавтор»; анонімність, яка спрощує процес спілкування, сприяє легшому встановленню контакту, з іншого — сприяє неконтрольованості змісту викладених матеріалів і розв'язаності в поведінці автора, провокує на звільнення прихованих рис її особистості, які в реальному житті обмежені психологічними комплексами, причому звільнення це відбувається саме в мовній сфері, бо сама людина існує в Інтернеті, перш за все, в мовній формі; фейковість (брехливість) мовної особистості (як вищий вияв анонімності); поліваріативність, багатоцентровість, гетерогенність, диференційованість інформаційної соціальної системи; віртуалізація реальності, що уможливлює маніпуляцію свідомістю, перетворює людину на «розірваного» «часткового» суб'єкта, «ретранслятора» повідомлень, наслідком чого стає втрата власного «Я», втрата особистості [3, с. 531]; наявність внутрішнього діалогу: дистанційованість сучасної особистості від собі подібних (ізольованість) призводить до внутрішньої вимоги діалогу, як необхідності комунікації; масовість багатьма вченими розглядається як адаптаційний механізм із роллю психологічного регулятора в житті суспільства й окремого індивіда [9, с. 35]; інтерактивність розуміється як можливість не лише користуватися інформацією, а й брати активну участь у процесах вироблення та циркуляції інформаційних потоків; оперативність; прилюдність обміну інформацією, спілкування в реальному часі зумовлюють появу нового стилю — книжно-розмовного (чи усно-писемного) із ознаками спонтанності, розмовність, економія мовних засобів) розуміння КО трансформувалося під запит інформаційного суспільства, що потребує глибокого вивчення.

Зважаючи на зазначені детермінанти інформаційного суспільства і КО пропонуємо розуміти як стійку сукупність соціально значущих якостей, що характеризують індивіда як суб'єкта соціальної комунікації. КО виконує певні функції в умовах соціальної взаємодії, активно сприймає і продукує інформацію, керуючись у своїй мисленнєвій діяльності певними схемами, програмами, стратегіями. КО реалізується через специфічні механізми мовленнєвої діяльності, що забезпечують контакт, виявлення намірів партнера, встановлення і підтримання зв'язку, а також інтеграцію вербальних і невербальних засобів у комунікації.

Спираючися на теорії О. Барда та Я. Зодеквіста, КО освітян пропонуємо кваліфікувати як *метамовні особистості* (далі мКО) [13]. Серед панівних виокремлюємо дві провідні: елітарну мКО (ЕмКО) та бурлексну мКО (БмКО).

Під мКО взагалі розуміють професійну КО, яка акумулює думки інших, фактичних мовних особистостей і створює власний універсальний мисленнєвий простір

[8]. У нашій роботі мКО буде розумітися з уточненням: *метамовна комунікативна особистість (мКО) — це абстрактна, узагальнена КО, здатна до глибокого розуміння й інтерпретації різних мовних і культурних контекстів, ефективного передавання змістів зі збереженням нюансів і субтекстів оригіналу.*

Спираючися на теорії О. Барда та Я. Зодеквіста, КО освітян у ОМД кваліфікуємо як *метамовні особистості* (далі мКО) [13] і поділяємо на два табори –: елітарні мКО (далі ЕмКО) та бурлексні мКО (далі БмКО).

Під мКО взагалі розуміють професійну КО, яка акумулює думки інших, фактичних мовних особистостей і створює власний універсальний мисленнєвий простір [8]. У нашій роботі мКО буде розумітися з уточненням: *метамовна комунікативна особистість (мКО) — це абстрактна, узагальнена КО, здатна до глибокого розуміння й інтерпретації різних мовних і культурних контекстів, ефективного передавання змістів зі збереженням нюансів і субтекстів оригіналу.*

Спираючись на дослідження фактичного матеріалу, *ЕмКО* є абстрактною, узагальненою КО професійних академічних освітян зі збереженням традиційних цінностей. ЕмКО була докладно досліджена у роботах таких учених, як А. Романченко, С. Романчук, В. Папіш, Є. Ігнатьєвої, А. Жадан, Т. Космеди, А. Загнітко та ін. Згадані мовознавці виокремлюють такі характеристики ЕмКО: глибоке розуміння мовної системи та її норми, високий рівень стилістичної та комунікативної культури, володіння риторичними прийомами, здатність створювати тексти будь-якого ступеня складності, інтелектуалізація, високий ступінь частотності книжної лексики, залучення інтертекстуальних елементів, слова зі зниженим стилістичним забарвленням (розмовна лексика, жаргонізми) не частотні і є лише засобом для привернення уваги читача.

Бурлексна мКО є повним антиподом елітарної. Поняття «бурлеск» пояснюється як жартівливе змалювання в зниженому, пародійному тоні тем і образів, про які звичайно прийнято говорити поважно [10]. Для бурлеску характерне використання перебільшення, сатири та грубого гумору для висміювання якогось явища, ідеї, персонажа або ситуації; часто бурлеск спрямований на пародіювання серйозних тем, перекручуючи їх до абсурду чи надмірної комічності; у виступах та шоу бурлеск може також поєднувати музику, танок і комедійні сценки, де акцент ставиться на ефектному візуальному стилі та іронічному поданні матеріалу [**16**]).

Тобто, йдеться про так звані «верхи» — елітарний шар та «низи» — маргінальний шар освітян. Цікавим є той факт, що у мережі стандартна КО становить безперечну більшість — близько 80 %, проте нестандартні КО (представники іншого, знегативованого полюсу в цій класифікації) є лідерами думок, а їхня мільонна підтримка у мережі це якнайяскравіше ілюструє.

Узагальнення наявних досліджень інших учених та наші спостереження дають підстави і для загальної характеристики БмКО (детальніше див. Труба Г.М. [11]).

Так, у межах *<u>лінгвістичних характеристик</u>* відзначаємо такі особливості:

- фонетичні особливості: інтонація і темп мовлення можуть значно відрізнятися залежно від індивідуальних характеристик мовця, часто з акцентуванням динамічності й експресивності для привертання уваги;
- словниковий запас: характеризується різноманіттям, може містити як спеціалізовану термінологію, так і повсякденну лексику, інколи з використанням сленгу чи жаргону для «наближення» до аудиторії;
- сталі вирази та ідіоми: використання сталих виразів та ідіом, специфічних для інтернет-комунікації, мемів, гумору й іронії для залучення аудиторії та підвищення її зацікавленості;
- граматична структура: варіюються від простих до складних конструкцій, але зі схильністю до спрощення та використання неформальних конструкцій для забезпечення доступності інформації.

У межах *комунікативних стратегій*:

- мета спілкування: часто інформативна і розважальна з метою залучення уваги широкої аудиторії та спонукання до взаємодії;
- стилі спілкування: в основному асертивний, але може змінюватися в залежності від контексту, іноді наближаючися до розважального і неформального;
- адаптація до співрозмовника: висока адаптивність до потреб та інтересів аудиторії, зі схильністю до зміни стилю спілкування для максимального залучення уваги.

У межах *психологічних факторів*:

- емоційний стан: мовлення часто емоційне, з використанням експресивних засобів для провокування реакції аудиторії;
- мотивація: бажанням залучити й утримати увагу аудиторії, часто з використанням ненормативної лексики чи провокаційних тем;
- темперамент і характер: особистісні риси можуть виявляти екстравертність, відкритість до нового, гнучкість у спілкуванні.

У межах *соціокультурних факторів*:

- культурна ідентичність: здатність адаптуватися до різних культурних контекстів;
- соціальний статус та роль: соціальний статус може бути менш визначальним, ніж спроможність взаємодіяти з аудиторією та викликати її інтерес;
- вплив групи: популярні тенденції та вподобання аудиторії є визначними для формування цілісного образу;

У межах *візуальних ефектів*:

- віртуальний / реальний фон: активне використання віртуальних інструментів та платформ для залучення аудиторії, дуже часто застосовується генерація фону за допомогою ШІ;
- візуальний образ максимально індивідуалізований (одяг, зачіска, макіяж);
- друкований / усний текст: поєднання друкованих та усних форматів з великою увагою до візуального контенту.

У межах *аудіальних ефектів:*

- наявність / відсутність мови / мовлення: використання різноманітних аудіальних форматів, зокрема усного мовлення, музики, звукових ефектів для підвищення зацікавленості;
- музичний супровід зі змістом / реальний: частотне використання музичного супроводу та звукових ефектів для створення певної атмосфери чи настрою.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, трансформація комунікативної поведінки освітян у межах інформаційного суспільства зумовила потребу переосмислення традиційного поняття мовної особистості та його розширення до категорії комунікативної особистості, що функціонує у відкритому, поліфонічному, динамічному мережевому просторі. З огляду на множинність проявів такого типу особистості в освітньому онлайн-дискурсі, особливу увагу привертає бурлескна метамовна комунікативна особистість (БмКО) як нетиповий, але дедалі помітніший феномен.

БмКО контрастує з елітарною мКО (ЕмКО) не лише за лінгвостилістичними характеристиками, а й за цілями, стратегіями та засобами впливу. Її діяльність зосереджена не стільки на репрезентації академічних знань, скільки на створенні впізнаваного комунікативного образу з елементами пародійності, гіперболізації, інтертекстуального гумору та візуально-аудіального посилення повідомлень. Як показав аналіз понад 1000 акаунтів і близько 40 тисяч текстів, БмКО здатна ефективно виконувати функції залучення, адаптації, саморепрезентації та маніфестації соціокультурних і професійних позицій.

Визначено ключові ознаки БмКО в межах лінгвістичних, комунікативних, психологічних, соціокультурних та візуально-аудіальних параметрів, що дозволяє розглядати її як окремий тип професійної метамовної особистості, характерний саме для мережевого освітнього середовища. Наявність таких персоналій свідчить про зміну моделі взаємодії між викладачем і аудиторією, де бурлеск виступає інструментом не знецінення знань, а формою адаптивного входження у складний і перенасичений інформацією простір. Таким чином, бурлескна мКО заслуговує на подальше поглиблене вивчення як **соціолінгвістичне, прагматичне й дискурсивне явище**, що поєднує функції самоідентифікації, емоційного контакту й альтернативної педагогічної присутності в цифровому просторі.

Література

1. *Войтенко А. Б., Плотнікова М. Ф., Булуй О. Г.* Інформаційні технології у комунікації та взаємодії влади, суспільства і бізнесу у публічному управлінні, місцевому самоврядуванні та розвитку підприємництва. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2021. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/40.pdf..
2. *Загнітко А. П.* Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : Твори, 2020. 920 с.
3. *Куцепал С. В.* Комунікація та діалог у контексті освітніх викликів сучасності. Київ, 2012. С. 38–45.

4. *Мазелова О. В.* Еволюція поняття «мовна особистість» у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : Київський університет. 2014, Вип. 48. С. 274-286. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_48_27
5. *Мацько Л.* Аспекти мовної особистості у перспективі педагогічного дискурсу. *Дивослово*. № 7, 2006. С. 2 — 4.
6. *Михальчук О.* Мовна поведінка як категорія української соціолінгвістики. *Мова і суспільство.* 2014. Вип. 5. С. 28-39.
7. Роман*ченко А. П.* Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.
8. *Скрябіна В. Б.* Мовна і метамовна особистість жінки-перекладача. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ.* Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. Випуск 34. 2017. С. 153 — 157.
9. *Тищенко О.* Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта. Дивослово. 2011. № 12. С. 35–39.
10. Тлумачний словник. Офіційний сайт. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=когнітивістика
11. *Труба Г. М.* Психо- і нейролінгвістична специфіка освітянського мережевого дискурсу: евристичне моделювання : дис. … д-ра філол. наук. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2025. 740 с.
12. *Чемеркін С.* Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ : ППВФ, 2009. 240 с.
13. *Bard A., Zoderkvist Y.* The Syntheist Movement and Creating God in the Internet Age. Providence, Rhode Island: Length. 2020. 1145 p.
14. *Castells M.* Communication Power. Oxford University Press. 2009. 502 pp.
15. *Northouse P. G.* Leadership: Theory and Practice. Los Angeles: Sage. 2022. 495pp
16. slovnyk.net. Офіційний сайт. URL: https://slovnyk.net/ (дата звернення: 17. 08.2024).

References

1. Voitenko, A. B., Plotnikova, M. F., Buluy, O. H. (2021), *Informatsiini tekhnolohii u komunikatsii ta vzaiemodii vlady, suspilstva i biznesu* [Information Technologies in Communication and Interaction between Government, Society, and Business in Public Administration, Local Self-Government and Entrepreneurship Development]. *Public Administration and Administration in Ukraine*. Available at: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/40.pdf [in Ukrainian].
2. Zahnitko, A. P. (2020), *Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk* [Modern Linguistic Dictionary]. Vinnytsia: Tvory. 920 p. [in Ukrainian].
3. Kutsepal, S. V. (2012), *Komunikatsiia ta dialoh u konteksti osvitnikh vyklykiv suchasnosti* [Communication and Dialogue in the Context of Educational Challenges of the Present]. K. pp. 38–45. [in Ukrainian].

4. Mazepova, O. V. (2014), *Evoliutsiia poniattia «movna osobystist» u suchasnykh linhvistychnykh doslidzhenniakh* [Evolution of the Concept of "Linguistic Personality" in Contemporary Linguistic Research]. Language and Conceptual World. No. 48. pp. 274-286. [in Ukrainian].
5. Matsko, L. (2006). *Aspekty movnoi osobystosti u perspektyvi pedahohichnoho dyskursu* [Aspects of Linguistic Personality in the Perspective of Pedagogical Discourse]. *Dyvoslovo,* No. 7, pp. 2–4. [in Ukrainian].
6. Mykhalychuk, O. (2014), *Movna povedinka yak katehoriia ukrainskoi sotsiolinhvistyky* [Language Behavior as a Category of Ukrainian Sociolinguistics]. Language and Society, Issue 5, pp. 28–39. [in Ukrainian].
7. Romanchenko, A. P. (2019), *Elitarna movna osobystist u prostori naukovoho dyskursu: komunikatyvni aspekty* [Elitist Linguistic Personality in the Space of Scientific Discourse: Communicative Aspects: Monograph]. Odesa: I. I. Mechnikov Odesa National University. 541 p. [in Ukrainian].
8. Skriabina, V. B. (2017), *Movna i metamovna osobystist zhinky-perekladacha* [Linguistic and Metalinguistic Personality of a Female Translator]. Scientific Bulletin of the UNESCO Department of KNLU. Series Philology. Pedagogy. Psychology, Issue 34, pp. 153–157. [in Ukrainian].
9. Tyshchenko, O. (2011), *Mova internet-spilkuvannia: styl, norma, osvita* [Language of Internet Communication: Style, Norm, Education]. Dyvoslovo, No. 12, pp. 35–39. [in Ukrainian].
10. Dictionary. Official website. Available at: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0 [in Ukrainian].
11. Truba, H. M. (2025), *Psykho- i neirolinhvistyčna spetsifika osvitianskoho merezhevoho dyskursu: evrystychne modeliuvannia* [Psycho- and Neurolinguistic Specificity of the Educational Network Discourse: Heuristic Modelling] : Doctoral thesis in Philology; I. I. Mechnikov Odesa National University. Odesa. 740 p. [in Ukrainian].
12. Chemerkin, S. (2009), *Ukrainska mova v Interneti: pozamovni ta vnutrishnostrukturni protsesy* [Ukrainian Language on the Internet: Extra-linguistic and Intra-structural Processes]. Kyiv. 240 p. [in Ukrainian].
13. Bard, A., Zoderkvist, Y. (2020), The Syntheist Movement and Creating God in the Internet Age. Providence, Rhode Island: Length. 1145 p. [in English].
14. Castells, M. (2009), Communication Power. Oxford University Press. 502 pp. [in English].
15. Northouse, P. G. (2022), Leadership: Theory and Practice. Los Angeles: Sage. 495 pp. [in English].
16. Slovnyk.net. Official website. Available at: https://slovnyk.net/ [in English].

ЗМІСТ CONTENTS

ФОНЕТИКА. ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ДІАЛЕКТОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Т. В. Громко / T. V. Hromko

ІДІОМОЛОГІЧНА ШКОЛА ЯК НОВА ЛІНГВІСТИЧНА ПАРАДИГМА:
ВІД ЛОКАЛЬНОГО ОПИСУ ДО ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКСТРАПОЛЯЦІЇ 3

IDIOMOLOGICAL SCHOOL AS A NEW LINGUISTIC PARADIGM:
FROM LOCAL DESCRIPTION TO GLOBAL EXTRAPOLATION

Е. В. Боєва, І. О. Лук'янченко / E. V. Boeva, I. O. Lukyanchenko

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ 21

SPECIFIC FEATURES OF ODORATIVE VOCABULARY
IN UKRAINIAN AND ENGLISH: A CONTRASTIVE STUDY

Л. Я. Колєснік / L. Ya. Koliesnik

ГРАМАТИЧНА ВАРІАНТНІСТЬ У ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ
ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ 31

GRAMMATICAL VARIATION IN THE HUTSUL DIALECTS
OF NORTHERN BUKOVYNA

С. С. Поліщук / S. S. Polishchuk

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГОВІРКОВИХ НАЗВ ЗОРАНОЇ
ТА НЕПРИДАТНОЇ ДЛЯ ХЛІБОРОБСТВА ЗЕМЛІ:
ФОНЕТИЧНИЙ, ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ І ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ 45

LINGUISTIC ANALYSIS OF SUBDIALECT NAMES FOR PLOWED LAND
AND LAND UNSUITABLE FOR WHEAT FARMING:
PHONETIC, LEXICAL-SEMANTIC AND GRAMMATICAL ASPECTS

ОНОМАСТИКА

Т. П. Вільчинська, Г. В. Бачинська / T. P. Vilchynska, H. V. Bachynska

ОНІМИ ЯК ОБРАЗОТВОРЧИЙ КОМПОНЕНТ У ПУБЛІЦИСТИЦІ УЛАСА САМЧУКА (ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ УЛАСА САМЧУКА) 59

ONYMS AS A FORMATIVE COMPONENT IN THE PUBLICISM OF ULAS SAMCHUK (DEDICATED TO THE 120TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF ULAS SAMCHUK)

М. Л. Дружинець / M. L. Druzhynets

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: ЯДРО ТА ПЕРИФЕРІЙНА ЗОНА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ НЕПРОЗОРОЇ СЕМАНТИКИ 67

ASSOCIATIVE EXPERIMENT: THE CORE AND PERIPHERAL ZONE OF MODERN UKRAINIAN SURNAMENS OF OPAQUE SEMANTICS

А. П. Романченко / A. P. Romanchenko

ІМАЖОНІМИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАРІЇ ПРИМАЧЕНКО 76

IMAGONYMS AS REPRESENTATIVES OF THE LINGUISTIC PERSONALITY OF MARIIA PRYMACHENKO

А. І. Вегеш / A. I. Vehesh

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ЗАСОБИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕРОЇВ РОМАНУ «ДВА ПАСИНКИ МИТРОПОЛИТА» ВЛАДИСЛАВА ІВЧЕНКА 87

PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES AS MEANS OF CHARACTERIZING THE HEROES OF THE NOVEL “THE METROPOLITAN'S TWO STEPSONS” BY VLADYSLAV IVCHENKO

Л. І. Стрій, Г. В. Сеник / L. I. Strii, H. V. Senyk

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНОТАТИВНИХ ТОПОНІМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 101

STRUCTURAL ASPECTS OF CONNOTATIVE TOPONYMS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

О. В. Чорноус / O. V. Chornous

МОДЕЛЬ АНАЛІЗУ АНТРОПОНІМІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ 113

MODEL FOR THE ANALYSIS OF ANTHROPONYMS FROM THE PERSPECTIVE OF PSYCHOLOGICAL PROCESSES

СЛОВОТВІР. ГРАМАТИКА

O. V. Kovtun / О. В. Ковтун

THE ADJECTIVE AS A MEANS OF EXPRESSING THE CATEGORY OF EVALUATION IN UKRAINIAN AND ENGLISH 123

ПРИКМЕТНИК ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

С. В. Шийка / S. V. Shyika

УКРАЇНСЬКІ РЕФЛЕКСИ ДАВНЬОГО СУФІКСА -J(Ь) У ПРІЗВИЩАХ РІВНЕНЩИНИ 140

UKRAINIAN REFLEXES OF THE ANCIENT SUFFIX -J(Ь) IN THE SURNAMES OF THE RIVNENSHY REGION

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

В. П. Олексенко / V. P. Oleksenko

ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ ЮРІЯ ІЗДРИКА: ЛЕКСИКО СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ 154

PECULIARITIES OF YURII IZDRYK'S IDIOSTYLE: THE LEXICO-SEMANTIC ASPECT

Ю. І. Дем'янчук / Y. I. Demyanchuk

ЛІНГВОПОЛІТИЧНА СИНЕРГІЯ ЗАСОБІВ МОВИ ВІЙНИ В ТЕКСТАХ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО, ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТА ХУДОЖНЬОГО СТИЛІВ 170

LINGUOPOLITICAL SYNERGY OF WAR LANGUAGE MEANS IN OFFICIAL, PUBLICISTIC, AND ARTISTIC TEXTS

С. В Дмитрієв / S. V. Dmytriev

МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ В НОВЕЛІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА «ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ» 204

METAPHORICAL MODELS IN HRYHORII TIUTIUNNYK'S NOVEL "THREE CUCKOOS WITH A BOW"

В. В. Любецька / V. V. Liubetska

ПОЕТИКА РОМАНУ КАДЗУО ІШІҐУРО «ЗАЛИШОК ДНЯ» 213

THE POETICS OF KAZUO ISHIGURO'S "THE REMAINS OF THE DAY"

СОЦІОЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Л. В. Рева-Лєвшакова, Я. В. Машарова / L. V. Reva-Lievshakova, Y. V. Masharova
НАУКОВИЙ СТИЛЬ МОВЛЕННЯ:
МЕТОДИЧНІ КОЛІЗІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМЦЯМ 221
SCIENTIFIC SPEECH STYLE:
METHODOLOGICAL COLLISIONS TEACHING FOREIGNERS

Л. С. Дідур / L. S. Didur
МОВА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ СТУДЕНТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОПИТУВАННЯ)..... 231
THE LANGUAGE OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT
IN THE STUDENT COMMUNITY OF ODESA NATIONAL
MARITIME UNIVERSITY (BASED ON SURVEY DATA)

В. А. Тимкова / V. A. Tymkova
КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК ПОКАЗНИК МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 246
SPEECH CULTURE AS AN INDICATOR OF LANGUAGE COMPETENCE
OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

O. V. Shevchuk-Kliuzheva / О. В. Шевчук-Клюжева
CHILD LANGUAGE MIXING: COGNITIVE AND LINGUISTIC CRITERIA
FOR EARLY LANGUAGE DIFFERENTIATION..... 254
ЗМІШУВАННЯ МОВ У ДІТЕЙ: КОГНІТИВНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ КРИТЕРІЇ
РАННЬОЇ МОВНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

О. В. Гогоренко / O. V. Gogorenko
ІСТЕРОЇДНА ОСОБИСТІСТЬ АВТОРА УКРАЇНСЬКОГО
ПУБЛІЦИСТИЧНОГО КІНО: НЕЙРОЛІНГВІСТИКА
КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ 264
HYSTEROID PERSONALITY OF THE AUTHOR
OF UKRAINIAN PUBLICIST FILM: NEUROLINGUISTICS
OF COMMUNICATIVE BEHAVIOR

Є. В. Джиджора / Y. V. Dzhydzhora
ІМПЛІКАТИВНА АРГУМЕНТАЦІЯ В ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО 275
IMPLICATIVE ARGUMENTATION IN THE SPEECHES OF UKRAINIAN PRESIDENT VOLODYMYR ZELENSKYY

А. V. Kenyz, V. F. Kenyz / А. В. Кениз, В. Ф. Кениз
MODERN WARTIME PSYOPS: COMMUNICATIVE TYPOLOGY 284
СУЧАСНІ ВІЙСЬКОВІ ІПСО: КОМУНІКАТИВНА ТИПОЛОГІЯ

Т. Ю. Ковалевська, Ю. В. Швець / T. Yu. Kovalevska, Y. V. Shvets
НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА ГУСТАТОРНИХ ПРЕДИКАТІВ 296
THE NEUROLINQUISTIC NATURE OFGUSTATORY PREDICATES

Н. В. Кондратенко / N. V. Kondratenko
ДЕБАТИ ТАК ДЕБАТИ, АБО КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ У ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПЕРЕГОНАХ..... 306
IF YOU WANT DEBATES, LET IT BE DEBATES, OR COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF UKRAINIAN POLITICIANS IN THE PRE-ELECTION RACE

Т. А. Космеда, В. А. Папіш / T. A. Kosmeda, V. A. Papish
КИЇВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ОСЕРЕДОК В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ: НАПРЯМИ ТА ПРОВІДНІ ПЕРСОНАЛІЇ 318
THE KYIV SCIENTIFIC CENTER IN THE HISTORY OF UKRAINIAN PSYCHOLINGUISTICS: KEY DIRECTIONS AND LEADING FIGURES

Л. В. Завальська / L. V. Zavalska
КОМУНІКАТИВНИЙ ІМІДЖ ПОЛІТИКА В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОЛІТИЧНОЇ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ..... 343
THE COMMUNICATIVE IMAGE OF POLITICIANS IN THE FRAMEWORK OF POLITICAL LINGUOPERSONOLOLGY

О. В. Кострибa, В. М. Фінів, Х. М. Багрій / O. V. Kostryba, V. M. Finiv, Kh. M. Bahrii
ЛІНГВОЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ СОЦМЕРЕЖНОГО КОНТИНУУМУ 354
THE LINGUOCENTRIC ASPECT OF INTERNET MEMES IN THE SOCIAL NETWORK CONTINUUM

І. В. Лакомська / I. V. Lakomska

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 369

IMPLEMENTATION SPECIFICS OF NEGATION IN UKRAINIAN PHRASEOLOGISMS

Г. М. Труба / H. M. Truba

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ БУРЛЕСКНОЇ МЕТАМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ОСВІТЯНИНА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 379

FEATURES OF THE REALIZATION OF A BURLESQUE METALINGUAL COMMUNICATIVE PERSONALITY OF AN EDUCATOR IN THE INFORMATION SOCIETY

З-324

Записки з українського мовознавства: Вип. 32.: Зб. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 32. / Головний ред. Т.Ю. Ковалевська. Одеса: Видавець С.Л. Назарчук, 2024, 396 с.

ББК 81. 031. 4я5
УДК 81. 161. 2 (051)

Наукове видання

ЗАПИСКИ
З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

ВИПУСК 32
Збірник наукових праць

Opera
in linguistica ukrainiana

FASCICULLUM 32

Головний редактор **Т. Ю. Ковалевська**

Підписано до друку 14.07.2025
Формат 60x84/16. Папір друкарський
Гарнітура «Arial». Друк цифровий. Обл.-вид. арк. 21,86
Тираж 300 прим. Зам. № 23011

Адреса редакції:
Кафедра української мови та мовної підготовки іноземців,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058
Тел.: (0482) 776-14-80
E-mail: kafukrmovaonu@ukr.net

Видавець і виготовлювач
С. Л. Назарчук
65009, Одеса, Фонтанська дорога, 10
Тел.: 050 905 23 77
E-mail: selen_odessa@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7024 від 23.12.2019